

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/146003>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

De Kapellekensbaan groeit

Over de ontstaansgeschiedenis van het tweeluik

De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren van Louis Paul Boon

Jos Muyres

de kapellekensbaan

of de 1ste illegale roman

van Boontje

die de roman ~~en~~ werden van online
en van oscar, van meneer
orys en de kleine louis boon
en zijn vader de oude boon
met zonder grote moustache,
van het socialisme en van de
oorlog die 2 oorlogen op
naar vo kreeg en ineenstuikte,
van vabeur met zijn goddeloze
uitvinding en van nonkel valeer-
traeleer met zijn afgesneden
vinger en zijn monsterhoofd,
van achilles derenancourt
die directeur werd van de garenfabriek
filature, en daarna senator en
daarna misschien minister,
en van zijn uroer norbert
die aan spoken geloofde en wijn-
marchand werd, van de dikke glemmasson
en zijn nar, van de schele malvine en
het spiritisme, en van al de rest die
nog veel meer omvat dan al wat hier
werd opgesomd maar dat de schrijver
toevallig niet te binnen schiet

+ daarbij de moderne bewerking van den-vos-reinaerde, gekap-
sijde erotische dromen, dagbladknipsels, foto's en tekeningen,
~~waarnaar meewerken~~ waaraan meewerken
de schrijver zelf, boontje, mossieu colson van tminnesterie,
johan janssens de dichter en dagbladschrijver, de kantieke
schoolmeester en zijn schone vrouw lucette, vergezeld van dr. moti
en pr. spothuyzen : de heer mijn zek meepelen.

De Kapellekensbaan groeit

**voor Anna Maria Delissen en Hubert Willem Muyres,
mijn ouders**

De Kapellekensbaan groeit

**Over de ontstaansgeschiedenis van het tweeluik
De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren
van Louis Paul Boon**

**een wetenschappelijke proeve op het gebied van de
letterkunde**

**Proefschrift
ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Katholieke Universiteit Nijmegen,
volgens besluit van het College van Decanen
in het openbaar te verdedigen op
woensdag 21 juni 1995 des namiddags te 3.30 uur precies
door**

Jozef Matthias Gerardus Muyres

geboren op 8 februari 1957 te Heerlen

**1995
Uitgeverij Plantage
Leiden**

Promotor Prof K Fens
Co-promotor Dr G Vanheste

CIP-GEGFVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Muyres, Jos

De Kapellekensbaan groeit over de ontstaansgeschiedenis van het tweeluik
De Kapellekensbaan / Zomer te Ter-Muren van Louis Paul Boon / Jozef
Matthias Gerardus Muyres - Leiden Plantage
Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen - Met bibliogr , lit opg ,
reg - Met samenvatting in het Engels
ISBN 90 73023 46 7
NUGI 951

Trefw Boon, Louis Paul "De Kapellekensbaan" / Boon, Louis Paul "Zomer
te Ter-Muren" / Nederlandse letterkunde, geschiedenis , 20e eeuw

Copyright ©1995 Jos Muyres - Nijmegen
Alle rechten voorbehouden / All rights reserved
Realisatie WNO Grafisch Bedrijf Nijmegen
Omslagontwerp Piet Gerards / Ton van de Ven

WOORD VOORAF

Dit is dan het boek over de ontstaansgeschiedenis van de romans *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* van Louis Paul Boon. Boek dat het resultaat is van meer dan tien jaar wikken en wegen, schrijven, schrappen en herschrijven. De eerste plannen dateren uit november 1982. Destijds wilde ik een studie wijden aan de relatie tussen het ruim 10.000 bijdragen tellende journalistieke en het meer dan 30 titels omvattende literaire werk van Boon. Al vrij snel ben ik tot het inzicht gekomen dat ik daarmee wel erg veel hooi op de vork nam. Het onderwerp heeft zich vervolgens geleidelijk verdicht tot een onderzoek naar het ontstaan van het tweeluik over de Kapellekensbaan, waarbij Boons journalistieke werk een bijzonder belangrijke rol heeft gespeeld.

Jarenlang heb ik me beziggehouden met het verzamelen van de primaire en secundaire documenten: voorpublicaties, correspondentie en interviews. In de zomer van 1991, na inventarisatie en bestudering van dit materiaal, ben ik daadwerkelijk met het schrijven van deze dissertatie begonnen.

Een studie als deze - waarin zoveel materiaal is verwerkt - kan niet anders dan met hulp van heel veel mensen tot stand komen. Hen allen wil ik op deze plaats van harte danken, in het bijzonder Georges Arys, Jo Boon en Lucienne Boon-Muylaert, Titia Grijsen van De Arbeiderspers, Jan Paul Hinrichs van Uitgeverij Plantage, Reinold Kuipers, Angèle Manteau, Joop Obelink en Theo van de Water van de Computerondersteuningsgroep van de Letterenfaculteit in Nijmegen, Ivo Raes, wijlen Maurice Roggeman, Marc Somers van het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, Marcel Wauters en de medewerkers van de Stadsbibliotheek en Tijdschriftenleeszaal in Antwerpen, de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en de Universiteitsbibliotheek in Nijmegen.

Veel dank ben ik ook verschuldigd aan mensen in mijn directe woon- en werkomgeving. In de allereerste plaats aan Rosita en aan mijn dochtertjes Eline en Arlette (die geregeld op mijn schrijftafel kwamen hameren en daarmee het plan voor deze studie meer dan eens hopeloos in de war stuurden, maar zonder wie wellicht nooit een letter aan het papier was toevertrouwd).

Mijn promotor Kees Fens dank ik voor de begeleiding, de vele bruikbare adviezen en het engelengeduld dat hij al die jaren heeft opgebracht. Collega en kamergenoot Jos Joosten wil ik danken voor de prettige wijze waarop wij meer dan vier jaar lang hebben samengewerkt onder het motto 'ja wij lachen maar wij zijn mis'. Hij en Jan de Roder hebben een belangrijke rol gespeeld bij het 'op de rails zetten' van dit proefschrift. Beiden hebben bovendien op een zorgvuldige en kritische wijze het manuscript van dit proefschrift van commentaar en kanttekeningen voorzien.

Vriend en grafisch-ontwerper Piet Gerards wil ik danken voor de bemoeienissen bij het zoeken van een uitgever en voor het omslagontwerp

dat hij samen met Ton van de Ven - geheel belangeloos - heeft gemaakt. Mia Klinkenberg, mijn zus, ben ik zeer erkentelijk voor de accurate wijze waarop zij de samenvatting in het Engels heeft vertaald.

De totstandkoming van dit proefschrift is in belangrijke mate te danken aan de hulp en de inzet van mijn co-promotor Bert Vanheste. Vooral hem wil ik danken, voor alle bijstand, adviezen en steun, voor het niet aflatende vertrouwen, de bemoedigende gesprekken en de voortdurende bereidheid om naar mijn 'twee dingen' te luisteren.

Dank ben ik tot slot ook verschuldigd aan de personeelsfunctionarissen van het WNO: de inmiddels helaas overleden Jan Nederhof en zijn opvolger Paul van der Schaaf. Mede dankzij hun inzet ben ik in de gelegenheid geweest dit promotie-onderzoek uit te voeren.

Tien jaar geleden schreef Gerard Raat in zijn proefschrift dat de bundel *Paranoia* van Willem Frederik Hermans de mooiste verzameling verhalen is die de Nederlandstalige literatuur rijk is. Als dat waar is, dan mag het tweeluik over de Kapellekensbaan de meest verrassende, intrigerende en overrompelende roman uit datzelfde taalgebied worden genoemd. Het werken aan dit proefschrift heeft mij alleen daarom al geen moment verveeld. *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* zijn boeken die blijven vragen om gelezen en herlezen te worden. Ze zijn zo veelzijdig, dat ze steeds tot nieuwe inzichten leiden, verleiden. Rob Wolfs heeft er in 1989 in *Restant* terecht op gewezen dat een eenduidige lezing van *De Kapellekensbaan* welhaast noodzakelijk moet mislukken. Dat heeft tot gevolg dat ook met dit proefschrift het laatste woord over beide boeken en hun ontstaan niet is gezegd.

Op 18 november 1982 sprak Kees Fens de overtuiging uit, dat mijn promotie-onderzoek zou uitmonden in een 'heel mooi' boek. Of *De Kapellekensbaan groeit* dat inderdaad geworden is, weet ik niet. Maar... de hemel beware er mij voor moest het niet méér zijn dan dat: het is een plas, een zee, een chaos: het is het boek van al wat er over het ontstaan van *De Kapellekensbaan* te horen en te zien viel, van tjaaar 1900-en-43 tot op deze dag...

Nijmegen, maart 1995

0. INLEIDING

0.1. Een literaire taxatie

In 1953 verschijnt bij uitgeverij De Arbeiderspers in Amsterdam het boek *De Kapellekensbaan* van Louis Paul Boon. In de tekst aan de binnenzijde van het stofomslag voorspelt de uitgever dat deze roman door zijn originele en zeer gedurfde opzet en stijl veel opzien zal baren. Hij besluit met de opmerking: "Dit nieuwe boek zal veel besproken worden en zowel instemming als verzet wekken. Niemand zal echter aan de eerlijke bedoelingen van de auteur kunnen twijfelen of de litteraire kwaliteiten van zijn werk willen ontkennen".

Hoewel dit laatste wel is gebeurd, beschikte de schrijver van deze tekst toch over een vooruitziende blik. *De Kapellekensbaan* baarde inderdaad veel opzien en er werd inderdaad heel verschillend en tegenstrijdig gereageerd. De aandacht van de recensenten ging vooral uit naar de compositie, de vorm van de roman. Er zijn critici die *De Kapellekensbaan* maar een chaotische, verwarde en ingewikkelde roman zonder enige samenhang vonden die huns inziens nauwelijks de naam literatuur verdiende. Anderen onderkenden in dit boek daarentegen een duidelijke en coherente structuur. Zij waren er veelal van overtuigd dat het hier om een baanbrekend meesterwerk ging, een vernieuwing van de romanliteratuur.

Behalve de vorm van het boek was eveneens het erin verwoorde wereldbeeld onderwerp van kritiek. Ook hierover liepen de oordelen uiteen, met dien verstande dat het vooral de gelovige critici, en met name dan de katholieken in Vlaanderen, waren, die Boons visie te zwartgallig, te nihilistisch vonden. Voor hen voldoende reden om het boek van de hand te wijzen. Maar zij ergerden zich ook nog aan wat zij het 'vulgaire' en 'schunnige' karakter van het boek noemen.

In het invloedrijke tijdschrift *Boekengids* werd de roman voorzien van de quotering 'Verboden Lektuur': "Boeken die 1) op de Kerkelijke Indexlijst voorkomen; 2) door de Algemene Regelen van de Kerkelijke Wet veroordeeld zijn; 3) op grond van de Christelijke Zedenleer of van de Natuurwet voor de meeste lezers verderfelijik moeten worden geacht."¹

De niet-katholieke (in Vlaanderen: vrijzinnige) recensenten hadden veel minder moeite met Boons voorstelling van zaken. Zij vonden die zelfs tot op zekere hoogte waarheidsgetrouw.

Drie jaar na *De Kapellekensbaan* verscheen het vervolg *Zomer te Ter-Muren*. Op dit boek werd al even uiteenlopend gereageerd als op het eerste deel, alleen vestigde de vorm van het geheel, om begrijpelijke redenen, nu minder

1. Hardy 1953.

de aandacht op zich. De katholieken kwalificeerden *Zomer te Ter-Muren* als 'streng voorbehouden lektuur': "Deze boeken mogen a) slechts bij uitzondering, b) om gegronde redenen, c) door welgevormde rijpere lezers worden gelezen."¹

Wat achteraf het meest opvalt in de receptie van Boons tweeluik, is de relatief grote groep recensenten die ondanks heel wat kritiek moest bekennen dat *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* grote indruk had gemaakt (zij vonden het eigenlijk nog goede boeken ook). Tot hun eigen verbazing merkten deze critici dat het door hen tot dan toe gehanteerde normensysteem in deze gevallen te kort schoot. De beoordelingscriteria die zij gebruikten om uit te maken of ze een boek goed of slecht vonden, bleken in het geval van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* tot een resultaat te leiden dat haaks stond op hun 'emotionele' ervaringen. De gemengde gevoelens die *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* bij deze critici opriepen, werden soms met veel pathos beschreven. Typierend is de indruk van de katholiek Henk Kuitenbrouwer, die onder de titel 'Een verbijsterend boek' uiting gaf aan de verscheurdheid die hij tijdens het lezen van *De Kapellekensbaan* had ervaren: "een boek, dat mij diep aangreep en dat mij deed walgen, dat mij verrukte en me met ontzetting vervulde, dat rauw en razend is als een reeks woedende vloeken en dat de uiterste stilten raakt van menselijk leed. Een boek, dat men zou willen verdoemen en dat het hart volledig overmeestert, dat schendt met de fanatieke felheid der blinde haat en ontroert door de zuiverste deernis. Een boek, ruig van de grolligste humor en striemend met de zweepslagen van een bitter sarcasme, onthutsend door de gruwelijke ongeremdheid van zijn realisme en doorzongen van een zeer milde menselijkheid".²

Anton van der Vet, de recensent van het *Algemeen dagblad*, verwoordde dezelfde ervaring toen hij *De Kapellekensbaan* beschreef als "een der meest curieuze boeken die in de laatste decennia in het Nederlands zijn verschenen. Een verschrikkelijk boek eigenlijk. Het spot met alle wetten en codes van de romankunst, het is verward, onevenwichtig geschreven, het eist van de lezer voortdurend uiterste concentratie en toch boeit het de lezer".³ Ook bij *Zomer te Ter-Muren* treffen we nog soortgelijke tweeslachtige reacties aan, onder andere bij J.G. Bomhoff ("En als ik toch deze kwetsende boeken tegelijk verafschuw en bewonder"⁴) en bij de anonieme recensent van het *Deventer dagblad* ("Een boek dat verschrikkelijk irriteert, en dat desalniettemin iets is"⁵).

1. Hardy 1956.

2. Kuitenbrouwer 1953.

3. Van der Vet 1953.

4. Bomhoff 1957.

5. W.E. 1956.

Ondanks het grote aantal positieve besprekingen wilde het aanvankelijk met de verkoop van *De Kapellekensbaan* niet vlotten. Het duurde ruim twee jaar alvorens de eerste druk, bestaande uit 1500 exemplaren, was uitverkocht.¹ De tweede verscheen in februari 1956 (1000 exemplaren) en de derde in september 1960 (eveneens 1000 stuks). De verkoop van de eerste 1500 exemplaren van *Zomer te Ter-Muren* verliep nog trager. Een tweede druk rolde pas in september 1960 (1000 exemplaren) van de persen, ruim vier jaar na de eerste.

De opmars van *De Kapellekensbaan* begon halverwege de jaren zestig. In 1964 bracht De Arbeiderspers in een oplage van 5000 exemplaren een pocket-editie op de markt. Twee jaar later volgde een soortgelijke uitgave van *Zomer te Ter-Muren* (4000 exemplaren). Voor beide edities werd de tekst door Boon vrij drastisch ingekort en aangepast. Achteraf heeft hij verschillende beweegredenen voor die ingreep gegeven. Zo zouden heel wat teksten uit de oorspronkelijke versies aan actualiteit hebben ingeboet. De naamsverandering die een aantal personages in de oorspronkelijke versie van *Zomer te Ter-Muren* ondergaat, maakte hij ongedaan met het oog op een mogelijke uitgave van beide werken in één band. De stukken over de bende van Jan de Lichte werden bij de herziening uit het tweede deel verwijderd omdat die ook al in een afzonderlijke uitgave (de roman *De bende van Jan de Lichte*) waren verwerkt.²

Met de inkortingen en aanpassingen is heel wat van het oorspronkelijke experimentele, modernistische karakter van beide boeken verloren gegaan. Verschillende deskundigen hebben er bovendien op gewezen dat Boon bij het schrappen niet alleen onnauwkeurig en slordig te werk is gegaan, maar ook boeiende passages heeft verwijderd, bijvoorbeeld die waarin de personages hun eigen roman kritiseren.³ Juist de soort passages waaraan beide eerste versies hun opmerkelijke karakter ontleen.

Ondertussen vond deze 'verminkte' versie van *De Kapellekensbaan* gemakkelijker zijn weg naar het publiek dan de oorspronkelijke uitgave. Binnen twee jaar waren de 5000 op de markt gebrachte exemplaren verkocht en werd het boek herdrukt. Vanaf toen bracht de uitgever tot in 1977 bijna ieder jaar een nieuwe oplage van die herziene druk in de handel. De oplagecijfers varieerden van 2000 tot 6000 exemplaren. In veertien jaar

1 Alle cijfermateriaal over drukken en oplagen zijn ontleend aan Van Bork 1977, p. 21-23 en Van Bork 1992. Ik maak hier overigens geen verschil tussen *druk* en *oplage* (een druk is gebaseerd op een nieuw zetsel en een oplage op een bestaand zetsel).

2 Boon geeft deze verklaringen in een woord vooraf bij de gezamenlijke uitgave van beide werken, die in 1979 op de markt werd gebracht (Boon 1979, p. 7-8). Het argument voor het schrappen van de stukken over de bende van Jan de Lichte klopt niet, immers drie jaar vóór het verschijnen van *Zomer te Ter-Muren* (1956) was bij uitgeverij Het Laatste Nieuws al een uitgebreide versie van het boek *De bende van Jan de Lichte* verschenen. De definitieve, kortere versie werd in 1957 door De Arbeiderspers op de markt gebracht.

3 De Poorter 1980.

verschenen er van de herziene versie twaalf drukken, goed voor ruim 45.000 exemplaren. *Zomer te Ter-Muren* was ook in herziene versie minder succesvol: vier drukken (14.000 exemplaren) in negen jaar.

In maart 1979 ging een lang gekoesterde wens van Boon in vervulling: *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* verschenen in één band. Het betrof hier een heruitgave van de originele drukken uit 1953 en 1956.¹ Dit eerherstel aan de oorspronkelijke versies kende een opmerkelijk verkoopsucces. In het weekblad *Knack* van 6 juni 1979 stond de uitgave zelfs genoteerd als de bestseller van de maand mei. Herdrukken van de gezamenlijke uitgave verschenen in augustus 1979 en december 1980.

Daarna was het enkele jaren stil rond beide boeken, tot *De Arbeiderspers* in 1985 goedkope herdrukken van beide delen op de markt bracht, opnieuw conform de eerste druk. En wat betreft *De Kapellekensbaan* vond deze uitgave opnieuw gretig aftrek. In de maand juli van dat jaar stond het boek drie weken lang genoteerd in de door het weekblad *Vrij Nederland* gepubliceerde Libris-bestsellerslijst (twee keer op plaats negen en een keer op plaats acht). Dat mag bijzonder heten voor een boek dat 32 jaar eerder voor het eerst verscheen.

Deze goedkope herdruk werd drie keer herdrukt. Opnieuw deed *Zomer te Ter-Muren* het, ook in deze goedkope uitgave, veel minder. Tot op heden is dit boek niet meer herdrukt.

Ondertussen heeft *De Kapellekensbaan*, zoals gezegd, al weer enkele herdrukken beleefd. In 1990 werd de roman samen met vier andere boeken van Boon opgenomen in een Boon-omnibus², die in datzelfde jaar nog een herdruk beleefde. En in 1994 verscheen een zogenaamde werkuitgave van het boek. Afgezien van verschillen tussen de versies zijn er tot nu toe van *De Kapellekensbaan* 25 drukken en van *Zomer te Ter-Muren* in 10 drukken verschenen.

Ongeveer veertig jaar na het verschijnen van de eerste drukken van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* wordt dit tweeluik door literatuurwetenschappers en critici unaniem gezien als een van de belangrijkste vernieuwingen in de naoorlogse romanliteratuur.

Het heeft enige tijd geduurd alvorens dit inzicht algemeen verbreid was. De zegetocht van *De Kapellekensbaan* (*Zomer te Ter-Muren* heeft altijd in de schaduw gestaan van het eerste deel) begon eveneens in de jaren zestig (wat gezien het bovenstaande niet vreemd is). In de literatuurgeschiedenissen,

1. In het woord vooraf bekent Boon, paradoxaal genoeg, dat hij toch liever de herziene versies van beide boeken had opgenomen (Boon 1979, p. 7-8).

2. De uitgever was aanvankelijk van plan om in deze omnibus de verkorte versie te herdrukken. Daarna wordt door mij in het nawoord dan ook verwezen. Achteraf bleek, tot mijn verbazing, dat de uitgever toch de oorspronkelijke, uitgebreide versie heeft opgenomen.

allerhande studies, schoolboeken en radio- en televisieprogramma's werd het boek steeds vaker omschreven als een doorbraak in de moderne romanliteratuur. Jean Weisgerber rekende de diptiek in 1963 tot "de stoutmoedigste pogingen die in Vlaanderen ooit zijn ondernomen om de vorm van de roman te vernieuwen."¹ Kees Fens noemde *De Kapellekensbaan* in 1972 "een der weinige heel grote romans in de Nederlandstalige literatuur."² In het schoolboek *Het spel en de knikkers* is datzelfde jaar sprake van 'een van de hoogtepunten in de na-oorloge romanliteratuur'.³ Paul van Aken sprak in 1978 over 'een unieke prestatie in onze letterkunde'.⁴ In de Teleac-cursus 'De Nederlandse literatuur' (uitgezonden in het seizoen 1984-1985) werd *De Kapellekensbaan* "een van de grootste romans in de naoorlogse literatuur" genoemd.

Reinder P. Meijer schreef in zijn studie over de literatuur in de lage landen: "Together these three books (Meijer noemt ook *Wapenbroeders* (1955), JM) constitute the most successful attempt in the low countries to find a new form for the novel."⁵ In een andere Engelstalige studie schrijft Theo D'haen in 1983: "Without wanting to make any inordinate claims for either Boon or Dutch literature, *De Kapellekensbaan* does seem to be in the vanguard of a trend subsequently manifesting itself in most other Western literatures."⁶

In het buitenland begon de ster van *De Kapellekensbaan* te rijzen toen het boek in 1970 in het Duits (*Eine Strasse in Ter-Muren*) en twee jaar later in het Engels (*Chapel road*) werd vertaald. Daarna verschenen er vertalingen in het Zweeds (*Lilla kapellet's väg*, 1975), het Noors (*Kapellveien*, 1976), het Spaans (*El camino de la capillita*, 1979), het Pools (*Droga z Kapliczka*, 1982) en het Hongaars (*A Kiskápolna utca*, 1983). In 1986 werd in de voormalige DDR zelfs een tweede vertaling in het Duits gemaakt, dit keer onder de titel *Ein Mädchen aus Ter-Muren*.

In al deze gevallen gaat het om vertalingen gebaseerd op de 'verminkte' versie uit 1964. Desalniettemin waren de buitenlandse critici doorgaans enthousiast. In Duitsland was de recensent van de *Rheinische Post* van mening dat Boon met dit boek de wereldliteratuur binnentrad.⁷ Volgens Paul Wimmer was *Eine Strasse in Ter-Muren* 'ein genialer Wurf' en Wolfram Schütte had het over 'eine Entdeckung'.⁸ In *The times literary supplement* schreef een anonieme recensent: "this novel by the candidate for the Nobel Prize

1. Weisgerber 1963, p. 224.

2. Fens 1972, p. 501.

3. Calis/Huygens/Veurman 1974, p. 279.

4. Van Aken 1978, p. 166.

5. Meijer 1971, p. 360.

6. D'haen 1983, p. 96.

7. Jokostra 1970.

8. Wimmer 1975 en Schütte 1970.

has been controversial as only works in advance of their time can be; and even now that experimental writing is commonplace, it has lost none of its freshness and vitality."¹ Cyra McFadden schreef in het Amerikaanse tijdschrift *The nation* onder de titel 'A flemish master-of letters': "Boon remains, like other contemporary Dutch and Belgian writers who deserve wider recognition, in the lonely position of a large frog in a very small literary pond".² In het tijdschrift *Neerlandica Americana* wijdde Seymour L. Flaxman een bespreking aan de vertaling van *De Kapellekensbaan*. Hij heeft het daarin over een "very modern and unusual novel"³ Op het omslag van de Noorse vertaling wordt *Kapellveien* "en moderne klassiker" genoemd en "etterkrigstidens mest navngjetne prosaverk i stor-nederlandsk literatur".

Ondanks de veelal lovende besprekingen in het buitenland hebben de vertalingen van *De Kapellekensbaan* maar weinig herdrukken beleefd. Alleen van de Engelse en Duitse vertalingen verscheen een tweede oplage, respectievelijk in 1972 en 1979. Ook heeft het enthousiasme van de critici over de grens niet geleid tot vertalingen van het tweede deel. *Zomer te Ter-Muren* werd pas jaren later in het Duits vertaald (*Sommer in Ter-Muren*, 1986). Het is tot op heden de enige vertaling van dit boek.

Toch zijn er in de Verenigde Staten (na de enthousiaste reacties in de pers) nog grootse plannen gemaakt. Er zou een paperback-editie op de markt worden gebracht, bestemd voor een 'groter' publiek. De uitgave had vergezeld moeten gaan van een gigantische promotietoer, waar Boon persoonlijk aan had moeten deelnemen.⁴ Maar de niet bepaald reislustige schrijver voelde daar niets voor en met die weigering verdwenen de plannen in de ijskast.

In de loop der jaren is veel over *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* geschreven. Paul de Wispelaere heeft verschillende artikelen aan de structuur van beide boeken gewijd.⁵ Gerrit-Jan van Bork verzorgde in de Synthese-reeks een boekje over dit tweeluik.⁶ Theo D'haen wijdt, zoals is gebleken, in zijn studie *Text to reader* een hoofdstuk aan *De Kapellekensbaan*.⁷ Annie van den Oever publiceerde in 1990 een studie over dit boek met de titel *Gelijk een kuip mortel die van een stelling valt*.⁸ En *De Kantieke school*-

1. (Anoniem) 1972.

2. McFadden 1974.

3. Flaxman 1973.

4. Dit blijkt uit ongepubliceerde, gelijkkluidende brieven van Boon aan Theo Sontrop (van De Arbeiderspers), aan Reinold Kuipers en Tine van Buul (van Querido) en aan Joost de Wit (van de Stichting voor Vertalingen) d.d. 29 oktober 1974 en uit een ongepubliceerde brief aan Kuipers d.d. 18 april 1975. Ook Willem M. Roggeman heeft het over deze promotietoer (zie: Roggeman 1974).

5. De Wispelaere 1966 en De Wispelaere 1977.

6. Van Bork 1977.

7. D'haen 1983.

8. Van den Oever 1990.

meester, het tijdschrift van het L.P. Boon Genootschap, heeft in 1992 een groot gedeelte van een (dubbel)nummer aan dit boek gewijd.¹

De Kapellekensbaan mag na zoveel herdrukken, vertalingen en aandacht met recht een *Klassieker* worden genoemd. Illustratief daarvoor is dat het boek, samen met *Zomer te Ter-Muren*, werd opgenomen in de door het warenhuis De Bijenkorf in 1984 uitgegeven *De literaire top 100 "Allertijden"*. Het is daarin één van de negen naoorlogse Nederlandstalige romans.

Een van de meest typerende kenmerken van *De Kapellekensbaan*, waarop in binnen- en buitenland door bijna alle critici en literatuurwetenschappers is gewezen, is dat dit boek in belangrijke mate over zijn eigen ontstaan handelt. Toch is daar tot op heden geen diepgravend onderzoek naar gedaan. Dat geldt ook voor de feitelijke gang van zaken rond het ontstaan van beide boeken. Meestal wordt volstaan met de constatering dat Boon eerst een roman met de titel *Madame Odile* heeft geschreven en daar vervolgens commentaren aan heeft toegevoegd, waardoor de merkwaardige tweeledige structuur van *De Kapellekensbaan* is ontstaan. Ook is er herhaaldelijk op gewezen dat in de jaren veertig en vijftig in allerlei kranten en tijdschriften een groot aantal artikelen van Boons hand is verschenen die als voorpublicaties van beide boeken zijn te beschouwen. De precieze gang van zaken rond het ontstaan van deze merkwaardige boeken is tot op heden nog niet het onderwerp geweest van een afzonderlijke studie. Wel valt er de laatste jaren een toename waar te nemen van de belangstelling voor de poetische inzichten van Boon, maar in relatie tot het ontstaan van de diptiek *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* zijn die nog nauwelijks onderzocht. Ook is er bitter weinig bekend over de relatie van die vele 'voorpublicaties' met het tweeluik. In deze studie, die de ontstaansgeschiedenis van de eerste (niet verminkte) versies van beide boeken tot onderwerp heeft, hoop ik daar meer licht op te werpen. Maar eerst dient er iets gezegd te worden over de aspecten die bij een ontstaansgeschiedenis aan de orde dienen te komen. Op zoek naar een methode dus.

0.2. Op zoek naar een methode

0.2.1. De ontstaansgeschiedenis van een literair werk

Studies over het ontstaan of de genese van een tot de moderne Nederlandse literatuur behorend werk zijn zeldzaam. Wel is er de laatste jaren sprake van een explosieve groei van het aantal publicaties waarin de genese van een tekst een rol speelt. Ik denk dan met name aan de uitgave van historisch-

1. *De Kantieke schoolmeester* (1992) 1/2(oktober).

kritische deeledities in de reeks Monumenta Literaria Neerlandica, waarmee in 1979 werd gestart, en waarin inmiddels zijn verschenen: de gedichten van J.C. Bloem, de gedichten van J.H. Leopold, de nagelaten gedichten van J.H. Leopold, de gedichten uit de nalatenschap van J.H. Leopold, de gedichten van M. Nijhoff, het verhaal *De uitvreter* van Nescio en de roman *Max Havelaar* van Multatuli.¹

Buiten deze reeks moeten worden genoemd: *Woord voor woord* van Annemarie Kets-Vree, *Varianten bij Achterberg* van R.L.K. Fokkema, *Bijeen het vroeger en het later, de dichter Leopold en zijn bronnen* van J.D.F. van Halsema en *Op het voetspoor van de dichter* van A.L. Sötemann.²

In de meeste van de genoemde studies lijkt er vanuit te worden gegaan dat er een soort consensus bestaat over de betekenis van de begrippen *genese* en *ontstaansgeschiedenis*. In de praktijk worden beide dikwijls als synoniemen gebruikt, hoewel ze dat volgens het *Groot woordenboek der Nederlandse taal*, terecht, niet zijn. *Genese* wordt omschreven als 'ontstaan', 'wording', terwijl *ontstaansgeschiedenis* wordt gedefinieerd als 'wordingsgeschiedenis'.³ Het verschil zit in het gebruik van de term 'geschiedenis'; volgens datzelfde woordenboek is dat 'het geheel der kennis en het geregeld verhaal van hetgeen in vroeger tijd is gebeurd met betrekking tot het leven en verleden van de mensheid, van een volk of van een persoon of zaak'.

Begrippen als *genese*, *ontstaansgeschiedenis* en ook *historisch-kritische editie* worden in bovengenoemde studies onvoldoende van elkaar onderscheiden. Het proefschrift *Woord voor woord* van Annemarie Kets-Vree is een uitzondering in positieve zin. Zij definieert deze begrippen wel. De *ontstaansgeschiedenis*, die volgens haar identiek is met het begrip *genese*, omschrijft zij als: "het ontstaan en de groei van een tekst, voorzover deze zijn af te lezen uit de *geautoriseerde bronnen* van die tekst."⁴ (Onder *geautoriseerde bronnen* verstaat zij de 'materiële dragers van één of meer versie(s) van een tekst, die de auteur heeft vervaardigd, aan de totstandkoming waarvan hij heeft meegewerkt of die in zijn opdracht zijn vervaardigd'). Een *historisch-kritische editie* presenteert volgens haar al het overgeleverde materiaal van en over een tekst, nadat dit materiaal historisch en kritisch

1. De reeks staat onder auspiciën van Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen in Amsterdam.

2. Uit de studies van Fokkema en Van Halsema valt weinig af te leiden over het gebruik van de termen *genese* en *ontstaansgeschiedenis*. Fokkema gaat alleen in op de varianten in verschillende drukken van Achterbergs gedichten, die hij typeert en verklaart. Over de *genese* van de eerste gedrukte versies, waar het mij in het geval van *De Kapellekensbaan* en *Zomer Te Ter-Muren* om gaat, zegt hij niets.

Van Halsema beperkt zich in zijn proefschrift tot een belangrijk facet van het ontstaan: bronnenonderzoek. Hij beschrijft het soort bronnen dat Leopold gebruikte en de wijze waarop hij ze verwerkte.

3. Kruyskamp 1976.

4. Kets-Vree 1983, p. 371.

is geschift. Welke criteria bij die historische en kritische schifting gehanteerd moeten of kunnen worden, geeft zij niet aan.

In de optiek van Kets-Vree beperkt de ontstaansgeschiedenis zich tot het tonen van de tekstontwikkeling, de verschillende stadia van de tekst. Zij vertelt niet het verhaal van het ontstaan. Ook de meeste andere editeurs lijken voor een dergelijke documentaire invulling van de begrippen *ontstaansgeschiedenis* en *genese* te kiezen. Werken aan de historisch-kritische uitgave van 'De uitvreter' hield voor Lieneke Frerichs automatisch het schetsen van de ontstaansgeschiedenis in: "Het bleek kortom noodzakelijk om van elk manuscript de precieze status vast te stellen, en dat onderzoek leidde onvermijdelijk naar het reconstrueren van de ontstaansgeschiedenis van Nescio's verhalen."¹

De *ontstaansgeschiedenis* wordt in deze optiek beschouwt als een vast onderdeel van de *historisch-kritische editie*. Een dergelijke editie bestaat doorgaans uit drie onderdelen: de leestekst, het apparaat en de commentaar. De *genese* (bedoeld wordt: de tekstontwikkeling) wordt in het apparaat getoond, van het eerste ontwerp tot de laatste geautoriseerde publikatie.² De verschillende versies, stadia van de tekst zijn daarin overzichtelijk samengebracht. De commentaar bevat alle relevante gegevens die niet tot de directe tekstgeschiedenis zijn te rekenen: aanvullende informatie over de documentaire bronnen (papierformaat et cetera), een opsomming (en waar nodig ook een weergave) van de literaire of thematische bronnen, gegevens over wat Dorleijn nu de externe ontstaansgeschiedenis noemt, uittalingen van de schrijver over (het ontstaan van) zijn werk, informatie over contacten met uitgevers, de drukgeschiedenis en de oplage van drukken e.d., bepaalde taalkundige en stilistische annotaties en een overzicht van de directe, contemporaine receptie van het werk.³

Alle editoren zijn het er over eens dat de historisch-kritische editie zich in beginsel zoveel mogelijk moet onthouden van interpretatie. Volgens Dorleijn dient zij een *volledige* presentatie van in principe alle relevante gegevens te omvatten.⁴ Idealiter presenteert de historisch-kritische editie het materiaal waarop verder onderzoek kan worden gebaseerd: "In onze opvatting is een historisch-kritische editie niet meer dan een databank. Alle nadere informatie, of die nu receptiehistorisch, intertekstueel, cultuurhistorisch, poeticaal of interpretatief is, hoort thuis in een ander type uitgave - bijvoorbeeld de studieuitgave - of in een monografie."⁵

1. Frerichs 1990a, p. 25.

2. Dorleijn 1984, p. 10.

3. Dorleijn 1984, p. 44-45. Onder de *tekstgeschiedenis* worden door Kets-Vree alle bronnen van een tekst tot aan de eerste gedrukte versie verstaan. De drukgeschiedenis geeft volgens haar alle bronnen van een tekst vanaf de eerste gedrukte versie (Kets-Vree 1983, p. 370-371).

4. Dorleijn 1984, p. 8-9.

5. Van den Akker/Dorleijn 1993, p. 8.

Toch beperken de historisch-kritische edities zich in de praktijk niet tot wat Dorleijn de 'kale' presentatie heeft genoemd. De grenzen worden herhaaldelijk en bewust overschreden.¹ Zo bevat het onderdeel 'Commentaar' in de historisch-kritische editie van Nijhoffs gedichten een *beschrijving* van de ontstaans- en publikatiegeschiedenis, die bestaat uit een *chronologisch en thematisch verhaal* waarin alle gegevens met betrekking tot genese en publicatie zijn opgenomen. "Alle gegevens die betrekking hebben op het ontstaan van gedichten, de inzending naar tijdschriften, de reacties van de redacteurs, de correspondentie van Nijhoff met derden over de gedichten, de plannen, voorbereidingen en uitvoeringen van de diverse bundels worden dus in één chronologisch geordend verhaal gepresenteerd."²

In de historisch-kritische uitgave van de *Max Havelaar* van Multatuli beschrijft Kets-Vree in de 'Overlevering' de ontstaansgeschiedenis van deze roman en de tijdens het leven van de auteur verschenen versies met gebruikmaking van secundair documentair materiaal.³

In de genoemde voorbeelden krijgt het begrip *ontstaansgeschiedenis* een andere, descriptief-interpretatieve invulling, hoewel er in de genoemde historisch-kritische deeledities niet aan tekstinterpretatie in de gangbare betekenis van het woord wordt gedaan. Het begrip *ontstaansgeschiedenis* is hier in ieder geval niet langer identiek met het presenteren van de tekstontwikkeling.

Dorleijn en Frenchs gebruiken in de door hen verzorgde edities een aantal keren het begrip *externe ontstaansgeschiedenis* zonder dat dit wordt gedefinieerd. Blijkbaar maken zij een onderscheid tussen een *interne* en *externe* ontstaansgeschiedenis. Hoewel ze die eerste term niet gebruiken, wordt uit de context duidelijk dat ze daarmee de tekstontwikkeling moeten bedoelen.

Dorleijn omschrijft de term *externe ontstaansgeschiedenis* exemplarisch aan de hand van een drietal vragen: "wanneer werd het werk geschreven? onder welke omstandigheden? op instigatie van wie? etc."⁴ Frerichs onderscheidt het verhaal 'De uitvreter' en de teksten die in verband te brengen zijn met de ontstaansgeschiedenis ervan van de 'documenten met betrekking tot de externe ontstaansgeschiedenis'. Tot de laatste rekent zij onder andere de correspondentie met tijdschriftredacteurs, waarvan ze naar eigen zeggen maar beperkt gebruik heeft gemaakt, namelijk alleen als dat noodzakelijk was voor het dateren (en dus vaststellen van de volgorde) van de teksten.⁵

1 Bewust omdat alle editoren van mening zijn dat dergelijk interpretatief commentaar eigenlijk niet in een historisch kritische uitgave thuishoren.

2 Van den Akker/Dorleijn 1993 p. 20/23

3 Kets Vree 1992, p. XV-XLII

4 Dorleijn 1984, p. 44-45

5 Frerichs 1990b, p. 36

In bovengenoemde studies worden de termen *genese* en *ontstaansgeschiedenis* in twee betekenissen gebruikt.¹ In de eerste plaats om er de tekstontwikkeling mee aan te duiden, de presentatie van elkaar opeenvolgende varianten van een tekst, al dan niet becommentarieerd. In dit geval is de *genese/ontstaansgeschiedenis* documentair van karakter en zo weinig mogelijk interpretatief. In het andere geval gaat het om een beredeneerd-interpretatief verhaal op basis van buitentekstuele gegevens. Het onderscheid tussen beide loopt enigszins parallel aan dat tussen interne en externe ontstaansgeschiedenis. De term *interne ontstaansgeschiedenis* is mijns inziens echter niet geschikt om er de tekstontwikkeling mee aan te duiden. Ik heb problemen met het gebruik van het woord 'geschiedenis' in begrippen als *ontstaansgeschiedenis*, *tekstgeschiedenis*, *drukgeschiedenis* als daarmee niet een beredeneerd en dus interpretatief verhaal wordt aangeduid. In bijna alle genoemde studies gaat het in de eerste plaats om de tekstontwikkeling en niet zozeer om het reconstrueren van de *interne ontstaansgeschiedenis* van een tekst. De *tekstontwikkeling* toont het primair documentair materiaal (de verschillende versies, stadia van de tekst) in een chronologische volgorde.² De *interne ontstaansgeschiedenis* is een beschrijving van het ontstaan van een tekst die gebaseerd is op een interpretatie van de relatie tussen de verschillende primaire documenten, terwijl de *externe ontstaansgeschiedenis* dan een interpretatieve beschrijving van het ontstaan geeft op basis van de secundaire documenten (al het materiaal over de tekst).

Een *interne ontstaansgeschiedenis* kan echter ook worden geschreven op basis van een interpretatie van de inhoud van het literaire werk, namelijk als dat werk (gedeeltelijk) handelt over zijn eigen ontstaan. De gebruiker van het begrip *interne ontstaansgeschiedenis* dient er dus rekening mee te houden dat het begrip op twee manieren uitgelegd kan worden. In onderhavige studie gebruik ik de term *interne ontstaansgeschiedenis* alleen in deze tweede betekenis. Ervan uitgaande dat de begrippen *interne* en *externe ontstaansgeschiedenis* complementair zijn, heeft dit tot gevolg dat de *tekstgeschiedenis* dan deel uitmaakt van de *externe ontstaansgeschiedenis*. Dat lijkt discutabel omdat zij immers met tekstinterne facetten te maken heeft. Toch gaat het om een externere benadering dan bij de *interne ontstaansgeschiedenis* (in de tweede betekenis): het is er de onderzoeker immers in de eerste plaats om te doen de veranderingen zichtbaar te maken die de auteur tijdens het

1. De begrippen *genese* en *ontstaansgeschiedenis* zijn geen synoniemen. De term *genese* is mijns inziens niet geschikt om er de geschiedenis van het ontstaan mee aan te duiden.
2. Binnen het materiaal maak ik een onderscheid tussen wat W. Blok de primaire en secundaire documenten heeft genoemd (zie: Blok 1984). De eerste soort betreft handschriften, typoscripten, drukproeven, tijdschrift- en krantepublikaties en boekuitgaven van een werk. Secundaire documenten zijn alle teksten over een werk, bijvoorbeeld brieven van en aan de schrijver, brieven van en aan derden voor zover ze gegevens bevatten over het ontstaan en/of de productie van een werk, contracten met uitgevers, rekeningen van drukkers, binders etc.

wordingsproces heeft aangebracht.

Om misverstanden over het gebruikte materiaal te voorkomen, heb ik in deze studie een onderscheid gemaakt tussen *de ontstaansgeschiedenis op basis van het primair documentair materiaal* en *de ontstaansgeschiedenis op basis van het secundair documentair materiaal* (beide resorteren dus onder de *externe ontstaansgeschiedenis*).

Er dient nadrukkelijk op gewezen te worden dat een (externe) ontstaansgeschiedenis niet alleen op het primaire en secundaire documentaire materiaal (het materiaal *van* en *over* de tekst) gebaseerd moet zijn. Volgens Van Halsema dient het onderzoek van (klassieke en contemporaine) bronnen een wezenlijk onderdeel te vormen van een dergelijke studie. Hij noemt het ontbreken daarvan in Sötemanns boek *Op het voetspoor van de dichter* een beperking.¹

Daarnaast kunnen ook externe poetische uitspraken licht werpen op het ontstaan van literaire werken. Ze delen iets mee over welke doelen de auteur met het schrijven van zijn boek heeft nagestreefd. In hoeverre de auteur daarin is geslaagd, kan blijken uit een confrontatie tussen de externe en de interne poetica's.² Van den Akker en Sötemann hebben erop gewezen en hebben ook aangetoond dat er vaak een discrepantie bestaat tussen de externe poetica van een auteur en diens literaire praktijk. Het verschil tussen interne en externe poetica wordt door Van den Akker teruggevoerd op de schrijfsituatie: "de versexterne poetica kent een andere schrijfsituatie die dan ook andere strategieën met zich meebrengt, geeft de poëzie-opvattingen in grote lijnen en, voorzover zij daar direct op kan worden betrokken, doet geen of relatief weinig recht aan de complexiteit van de verspraktijk."³ Er bestaat volgens hem slechts een indirecte relatie tussen theorie en praktijk en deze indirecte relatie legt zijns inziens beperkingen op aan een onderzoek naar de externe poetische opvattingen van een auteur en de resultaten daarvan. Toch onderschat Van den Akker de waarde van de externe poetica niet. Voor het onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis van een literair werk, in zijn geval een gedicht, kan het zelfs belangwekkende en unieke informatie opleveren: "de versexterne poetica verschaft unieke, niet langs andere weg te verkrijgen gegevens, verscherpt het inzicht in de wijze waarop een dichter zijn verzen maakt, verheldert specifieke of algemene facetten van het

1. Van Halsema 1989, p. 31-32.

2. Het begrip *poetische opvattingen* definieert Van de Akker als "het geheel van opvattingen van een auteur (of groep auteurs) over literatuur, blijkend uit uitspraken gedaan in en buiten het literaire werk." (Van den Akker 1985, p. 9-10) Onder *Interne poetica* versta ik in navolging van Van den Akker de literatuurconceptie zoals die blijkt uit het literaire werk. De *externe poetica* betreft dan alle uitspraken over literatuur die een auteur doet buiten het literaire werk, bijvoorbeeld in literaire kritieken, manifesten, poetische verhalen, essays, correspondenties en andere documenten zoals interviews, lezingen etc.

3. Van den Akker 1985, p. 44.

dichterschap enz. Het grootste belang is m.i. gelegen op literair-historisch gebied: kennis van het complex van opvattingen over poëzie draagt bij tot een beter begrip van literaire situaties en plaatst de poëzie in een historisch perspectief.¹ De schrijver kan er informatie over het ontstaan van zijn werk in verwoorden, die niet aan dat werk zelf af te lezen is. "Hij weet welke keuzen mogelijk of noodzakelijk waren, welke literaire of niet-literaire overwegingen daarbij een rol speelden, waar zich de onvolkomenheden bevinden - kortom: alleen de maker, aldus Valéry, ziet in zijn gedicht 'ce qu'elle dût être, et ce qu'elle aurait pu être bien plus que ce qu'elle est'.²

De externe poetische opvattingen van een auteur dienen in ieder geval betrokken te worden bij een onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis van een werk. Tenzij de auteur zich buiten het werk om niet over zijn opvattingen heeft uitgesproken, zoals bij Leopold het geval is.

Ik ga ervan uit dat de historisch-kritische uitgave idealiter de verschillende stadia van een tekst (de varianten), het bronnenmateriaal, de poetische uitspraken, de recensies en cetera presenteert. Het 'ruwe' materiaal dus. Ze onderscheidt zich van de archiefuitgave doordat dat materiaal toch geschild, getransformeerd, geordend is. Bij een ontstaansgeschiedenis gaat het daarentegen om een beredeneerd interpretatief verhaal over de wording van een literaire tekst, dat gebaseerd kan zijn op materiaal dat door de historisch-kritische editie wordt aangeleverd.

Een ontstaansgeschiedenis dient echter ook gegevens te omvatten dat niet tot het materiaal behoren die door een dergelijke uitgave wordt aangeleverd. Ik denk aan biografische informatie en gegevens betreffende de context waarin het werk is geschreven. Dorleijn merkt in zijn studie *Terug naar de auteur*, die voortbouwt op *Over poetica en poëzie* van A.L. Sotemann, op dat behalve tekstinterpretatie en poetica ook "veel gegevens van 'literair-sociale' aard noodzakelijk zijn om het literair-historische beeld te completeren, en soms zelfs om dat beeld te helpen vormen".³ Hij opteert voor een hernieuwde aandacht voor de auteur, maar dan vanuit een andere, niet biografistische invalshoek. "Die schrijft, huldigt opvattingen en handelt, bepaald als hij is door zijn literaire erfelijkheid en milieu. De auteur zoals hij zich manifesteert in tekens die literair-historisch significant zijn: teksten, opvattingen, literair-sociale gedragingen - hij is het object waarop de literatuurgeschiedenis zich, nog steeds, moet richten. En het niveau dat naar mijn idee een goede toegang levert tot de diepere eenheid, mits de beide niveaus niet worden genegeerd, is het poetische. 'Terug naar de auteur' dus - en voor alle duidelijkheid, hiermee bedoel ik niet terug naar een positivistisch-

1 Van den Akker 1985, p. 44

2 Van den Akker 1985, p. 40

3 Dorleijn 1989, p. 49-50

biografisme, maar naar een beschouwingwijze waarin de auteur als literaire persoonlijkheid gezien wordt in relatie tot de literair-historische context (te weten de literair-conventionele, de poetische, de literair-sociale context), en waar de beschouwing in eerste instantie uit poëtisch perspectief plaatsvindt. De geschiedschrijver moet een verhaal vertellen. Naar mijn idee zou in het verhaal over de Nederlandse poëzie de auteur de hoofdpersoon dienen te zijn; het vertelperspectief is de poetica, de verhaalruimte de literair-sociale context en de verhaalde gebeurtenissen zijn de teksten."¹

De literatuurgeschiedenis dient zich volgens Dorleijn dus bezig te houden met tekstinterpretatie, poetica-onderzoek en onderzoek van de literair-sociale context. Op dezelfde terreinen kan ook de ontstaansgeschiedenis zich begeven, hoewel er voor alle duidelijkheid meteen op gewezen dient te worden dat het bij een ontstaansgeschiedenis niet gaat om het geven van een *zo volledig mogelijke interpretatie* van het literaire werk waarvan het ontstaan wordt beschreven. De ontstaansgeschiedenis brengt in beeld en verklaart hoe het werk er gekomen is. Dat is iets wezenlijk anders dan het vaststellen van de betekenis van een literaire tekst.

De door Dorleijn genoemde auteur en literair-sociale context dienen in een studie over het ontstaan van een tekst niet veronachtzaamd te worden. De schrijver staat als schepper tijdens of voor het schrijven onder invloed van allerlei factoren die op de een of andere manier hun weerslag in zijn werk hebben. Er dient echter op gelet te worden dat de studie van deze invloeden geen al te zelfstandige rol gaat spelen.

Kets-Vree heeft erop gewezen dat de keuze van aspecten die bij de ontstaansgeschiedenis van een boek (al verstaat ze daar iets anders onder) moeten worden behandeld, van roman tot roman kunnen verschillen. Met andere woorden: het object bepaalt in zekere zin welke facetten aan de orde komen. Ik vind die benadering onbevredigend omdat het tot een zekere willekeur kan leiden, maar tegelijkertijd ben ik me ervan bewust dat een dergelijke benadering voortvloeit uit de uniciteit van (het scheppingsproces van) ieder gedicht, van iedere roman, van ieder kunstwerk. Toch moet het mogelijk zijn om een breed kader te scheppen waarbinnen de literatuurhistoricus, die zich bezig gaat houden met de ontstaansgeschiedenis van willekeurig welke literaire tekst, te werk dient te gaan, zoals dat ook voor de historisch kritische uitgave is gebeurd.

Een dergelijk kader heeft de Tsjechische structuralist Felix Vodička proberen te schetsen voor de literatuurgeschiedenis, waarvan de ontstaansgeschiedenis van een tekst deel uitmaakt. In 1942 publiceerde hij het artikel 'Die Literaturgeschichte, ihre Probleme und Aufgaben', waarin hij uitgebreid

1. Dorleijn 1989, p. 53.

ingaat op de taak van de literatuurgeschiedenis.¹ Dit artikel wordt nog steeds als een van de toonaangevende op dit onderdeel van het vakgebied gezien. Jan van Luxemburg, Mieke Bal en Willem G. Weststeijn stellen in hun handboek *Inleiding in de literatuurwetenschap* dat er sinds Vodička's beschouwingen geen principieel nieuwe inzichten op het gebied van de literatuurgeschiedenis zijn ontwikkeld.² Ook Dorleijn verwijst naar het artikel van Vodička. In zijn inleiding bij de historisch-kritische editie van de gedichten uit de nalatenschap van J.H. Leopold noemt hij het door Vodička beschreven systeem "een goed, niet te beperkt kader" voor literair-wetenschappelijk onderzoek.³

De taak van de literatuurgeschiedenis is in de visie van Vodička drieledig. In de eerste plaats dient de literatuurhistoricus de evolutie van de literaire structuur te schetsen. Dat gebeurt door de structuur van het literaire werk via de werkimmanente methode te analyseren en deze te vergelijken met soortgelijke analyses van eerder gepubliceerde werken. De tweede hoofdtak van de literatuurgeschiedenis bestaat uit de bestudering van de ontstaansgeschiedenis van het literaire werk. En de derde taak is gelegen in de studie van de receptie. Bij de eerste twee hoofdtaken van het literatuurhistorische onderzoek stelt Vodička het literaire werk centraal (en dus niet bijvoorbeeld de schrijver), terwijl de derde hoofdtak zich slechts zijdelings op het literaire werk richt.

Vodička beschouwt het literaire werk in tegenstelling tot de Russische formalisten niet als een geïsoleerd verschijnsel. Volgens hem maakt het deel uit van een historische reeks en is het de taak van de literatuurgeschiedschrijver om die historische reeksen te beschrijven. Voorbeelden van zulke reeksen zijn: de werken van één schrijver, de werken in één nationale literatuur, de werken behorende tot één bepaald genre. Men kan echter ook één literair werk tot onderwerp van literatuurgeschiedkundig onderzoek nemen. De taak van de onderzoeker omschrijft Vodička dan als volgt: "Ein Werk historisch zu untersuchen bedeutet, eine Beschreibung der Organisation seiner literarischen Struktur unter Berücksichtigung der vorhergegangenen Werke vorzunehmen und die Genese des Werkes und seinen Bezug zur Wirklichkeit in der Zeit zu erfassen, in der es publiziert wurde (historische Werkinterpretation), so daß sich aus diesen Fakten der historische Stellenwert des Werkes ableiten läßt. Weiter geht es um das Leben des Werkes in der Literatur, seine Auseinandersetzung mit den literarischen Normen, seine Konkretisation, Wertung usw."⁴

Mijn interesse gaat natuurlijk uit naar de tweede taak die Vodička de

1. Het artikel uit 1942 werd in het Duits gepubliceerd in: Vodička 1976, p. 30-86.

2. Van Luxemburg/Bal/Weststeijn 1985, p. 274.

3. Dorleijn 1989, p. 11.

4. Vodička 1976, p. 79.

literatuurhistoricus oplegt: het schetsen van de ontstaansgeschiedenis van literaire werken. Omdat de bezigheden van de literatuurhistoricus zijn gericht op het literaire werk moet de studie van de ontstaansgeschiedenis volgens Vodička worden beperkt tot die zaken die inzicht geven in de gebruikte bronnen en de relaties van het werk met het historisch feitenmateriaal. De onderzoeker van het ontstaansproces van een literair werk komt zijns inziens dan automatisch terecht bij de schrijver, de schepper en maker van het werk. De literatuurhistoricus moet de relatie tussen schrijver en werk proberen te duiden. Daarbij heeft hij aan het literaire werk alleen niet voldoende. Hij zal gebruik moeten maken van correspondenties en andere buitentekstuele gegevens.

Vodička wijst er echter nadrukkelijk op dat die buitentekstuele gegevens niet mogen worden gezien als oorzaken voor het werk, maar eerder als middelen waarmee de schrijver het kunstwerk heeft verwezenlijkt. Wat betreft de vorm is dat kunstwerk afhankelijk van de literaire traditie waaraan de schrijver zich conformeert of waartegen hij zich juist afzet in een poging gestalte te geven aan zijn eigen literaire doelstellingen. Het afzonderlijke literaire werk bevat volgens hem zonder twijfel elementen die afkomstig zijn uit het leven van de schrijver, maar die zijn ondergeschikt aan de structuur van het desbetreffende werk. Tussen het leven van de schrijver en het literaire werk bestaat zijns inziens dus geen direct causaal verband, maar een 'dialectische Spannung'. De literatuurhistoricus dient de schrijver dan ook in de eerste plaats als een deelnemer aan het literaire leven te behandelen. Voor het overige moet de handelwijze van de onderzoeker volgens Vodička worden bepaald door het werk waarvan de ontstaansgeschiedenis wordt geschetst.

Desalniettemin heeft Vodička een systeem ontworpen voor de beschrijving van de ontstaansgeschiedenis van literaire werken. Dat systeem omvat zeven onderdelen: de tekstgeschiedenis (omvattende alle geautoriseerde versies en drukken), de bronnen van het werk (taalkundige en thematische bronnen en literaire procédés), de literaire invloeden (de oorzaken zijn vaak in de ontwikkeling van de auteur te vinden), de literaire stof (bepaalde onderwerpen zijn dikwijls universeel), het leven van de schrijver (alleen die persoonlijke en maatschappelijke feiten die in verband te brengen zijn met het werk of die invloed hebben gehad op het scheppingsproces), het historische tijdvak (maatschappelijke, politieke, culturele, geestelijke gebeurtenissen en omstandigheden die als bron zijn gebruikt) en de relatie tussen het literaire werk en de werkelijkheid (vaststellen van de historische betekenis van het werk).

Het systeem van Vodička komt grotendeels overeen met de aspecten die hier eerder als mogelijke onderdelen van een ontstaansgeschiedenis zijn genoemd. Vodička besteedt nogal wat aandacht aan de 'invloeden van

buitenaf'. Een aantal van zijn punten is (gedeeltelijk) te herleiden tot de onderdelen 'bronnenonderzoek' en 'literair-sociale context'. Poetica-onderzoek (in de betekenis die wij daar tegenwoordig aan toekennen) wordt door hem niet als apart punt vermeld.

In de praktijk is overigens gebleken dat het niet eenvoudig is om het takenpakket dat Vodička aan de literatuurhistoricus heeft opgelegd daadwerkelijk uit te voeren.¹ Daarvoor is het te uitgebreid en veronderstelt het te specifieke kennis van uiteenlopende onderwerpen. Voor een enkele onderzoeker is het bijna onmogelijk een onderzoek conform dit systeem uit te voeren, zeker in een kort tijdsbestek.

0.2.2. *Een model voor het schetsen van de ontstaansgeschiedenis*

Een ontstaansgeschiedenis is, zoals gezegd, een beredeneerd interpretatief verhaal over de wording van een literair werk. Het is in hoofdzaak gebaseerd op materiaal dat door de historisch-kritische editie wordt aangeleverd of kan worden aangeleverd. Ze dient een beschrijving en interpretatie van de tekstontwikkeling en een typering van de relatie tussen de verschillende primaire documentaire bronnen te bevatten. Het 'eigenlijke' verhaal van het ontstaan zal voornamelijk op basis van de secundaire documentaire bronnen worden geschreven.

De externe poetica van een auteur kan licht werpen op de doelen die de auteur heeft nagestreefd. De interne poetica hoeft mijns inziens niet als zelfstandig onderdeel in een ontstaansgeschiedenis te worden bestudeerd, ze behoort immers in beginsel tot het domein van de tekstinterpretatie. Toch zullen de interne poetica's van de verschillende versies van een tekst onderzocht moeten worden. Eventuele verschillen tussen die poetica's zeggen immers iets over het ontstaan van het desbetreffende werk. Alleen in dat geval dient daar in het onderdeel de ontstaansgeschiedenis op basis van het primair documentair materiaal verslag van te worden uitgebracht.

De interne poetica's van eerder gepubliceerde werken moeten daarentegen wel altijd worden bestudeerd. Zij functioneren hier immers als een soort externe poetica's. Om verwarring te voorkomen zal ik daarom de term *de literaire praktijk* gebruiken. De studie van die literaire praktijk geeft zicht op de ontwikkelingen die de schrijver in zijn werk heeft doorgemaakt en verschaft wellicht belangrijke informatie voor de totstandkoming van het werk waarvan de ontstaansgeschiedenis wordt bestudeerd.

In de ontstaansgeschiedenis van een werk zal ook moeten worden ingegaan op de historische, maatschappelijke, culturele, literaire, taalkundige,

1. Ik heb geen praktijkvoorbeelden gezien, maar baseer me op een uitspraak in Van Luxemburg/Bal/Weststeijn 1985, p. 274-275.

thematische bronnen waarvan de schrijver bij het schrijven van het werk al dan niet bewust gebruik heeft gemaakt. Studie van de historische, sociale, culturele context en het leven van de auteur speelt een belangrijke rol bij het verklaren van het ontstaan.

In principe hoeft geen aandacht te worden besteed aan de receptie van het betreffende werk, tenzij er natuurlijk aanwijzingen zijn dat de auteur op basis van reacties in de pers veranderingen heeft aangebracht in latere versies van de tekst.

Samengevat: de ontstaansgeschiedenis van een literair werk dient uit de volgende onderdelen te bestaan:

1. De historische en sociale context/het leven van de schrijver.
2. Ontstaansgeschiedenis op basis van secundair documentair materiaal.
3. Ontstaansgeschiedenis op basis van primair documentair materiaal.
4. Poetica (externe poetische uitspraken + de bestaande literaire praktijk van de auteur).
5. Bronnenonderzoek (historisch, literair, taalkundig et cetera).

Bij de bestudering van de afzonderlijke onderdelen mag het literaire werk waarvan de ontstaansgeschiedenis wordt geschetst niet uit het oog worden verloren. Met Vodička ben ik van mening dat alleen die gegevens vermeld dienen te worden die van belang zijn voor het ontstaan van het betreffende werk. Buitentekstuele informatie moet altijd gericht zijn op het literaire werk.

Indien een literair werk (gedeeltelijk) op zijn eigen ontstaan reflecteert (zoals in het geval van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*) kan er een zesde onderdeel worden toegevoegd:

6. Interne ontstaansgeschiedenis

Het gaat om een invulling van het begrip *interne ontstaansgeschiedenis* in de tweede, hierboven genoemde, betekenis. In tegenstelling tot alle andere te onderzoeken aspecten, is dit onderdeel louter en alleen gebaseerd op lezing van het onderhavige literaire werk. Er dient bij voorbaat op gewezen te worden dat het beeld dat een boek van zijn eigen ontstaan geeft, niet per definitie hoeft te stroken met de feitelijke gang van zaken, zoals de externe ontstaansgeschiedenis die probeert te reconstrueren. Het literaire werk blijft immers in beginsel fictioneel.

Kets-Vree laat in *Woord voor woord* de ontstaansgeschiedenis, zoals gebruikelijk, doorlopen tot na de laatst verschenen geautoriseerde versie van het literaire werk in kwestie: "Omdat ik een zo volledig mogelijk beeld van een *ontstaansgeschiedenis* wil bieden, moest het tekstmateriaal zowel een *tekstgeschiedenis* als een *drukgeschiedenis* beslaan, dus zowel hand-

schriftelijke als gedrukte bronnen.”¹

Eveneens mag niet worden veronachtzaamd wat Kets-Vree heeft gezegd: iedere tekst kent zijn eigen problematiek ten aanzien van zijn genese/ontstaansgeschiedenis. Vodička heeft iets soortgelijks beweerd. Dit betekent, dat de manier waarop de verschillende onderdelen worden uitgewerkt afhankelijk is van het literaire werk waarvan het ontstaan wordt beschreven. Elk literair werk stelt zijn eigen eisen ten aanzien van de bestudering van zijn ontstaansgeschiedenis.

0.2.3. Een ontstaansgeschiedenis met beperkingen

Wat voor het hele systeem van Vodička geldt, gaat ook op voor de bestudering van de ontstaansgeschiedenis. Het is in een relatief kort tijdsbestek niet te doen om alle onderdelen grondig te bestuderen. In onderhavige studie heb ik mij daarom een aantal beperkingen opgelegd. Onderdeel 1, de studie van de context, heb ik beperkt tot het leven van de auteur en dan nog tot de periode waarin Boon aan de boeken over de Kapellekensbaan heeft gewerkt. Ik heb afgezien van een beschrijving van de historische, culturele en literaire context, voornamelijk omdat een dergelijke beschrijving in verschillende handboeken te vinden is.

Ik heb geen zelfstandig onderzoek verricht naar de door Boon gebruikte historische, culturele, literaire, taalkundige bronnen. Wél heb ik in de secundaire documenten gemaakte opmerkingen over de gebruikte bronnen verwerkt (in het tweede hoofdstuk).

Deze ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* loopt tot en met de eerste geautoriseerde druk. Blijkens een korte mededeling achterin *Zomer te Ter-Muren* is Boon in september 1942 aan *De Kapellekensbaan* begonnen en heeft hij *Zomer te Ter-Muren* in oktober 1953 voltooid.² Deze studie richt zich dan ook voornamelijk op de periode 1942-1953. In twee gevallen wordt daar, om redenen die nog duidelijk zullen worden, van afgeweken. In hoofdstuk 2 wordt ook de totstandkoming van de uitgave van de eerste druk van *Zomer te Ter-Muren* (in de jaren 1954-1956) gereconstrueerd en in hoofdstuk 4 begint de typering van Boons schrijverschap rond 1930.

Ieder hoofdstuk van deze studie begint met een inleiding, waarin bedenkingen en overwegingen ten aanzien van de behandelde problematiek zijn ondergebracht. In hoofdstuk 1 staat de context centraal, de persoonlijke omstandigheden waarin Louis Paul Boon de beide boeken over de Kapel-

1. Kets-Vree 1983, p. 12.

2. Boon 1956a, p. 571.

lekensbaan heeft geschreven. Het accent ligt daarbij op zijn literaire en journalistieke bezigheden. Deze zijn van belang voor een beter begrip van wat in de hoofdstukken 2, 3 en 4 aan de orde komt.

Hoofdstuk 2 beschrijft de ontstaansgeschiedenis van het tweeluik op basis van de secundaire documentaire bronnen. In hoofdstuk 3 staan de primaire documentaire bronnen centraal: alle teksten, hoofdzakelijk tijdschriftpublicaties, die beschouwd kunnen worden als prefiguratief voor *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. Een ontstaansgeschiedenis op basis van de tekstontwikkeling kon niet worden gegeven. Een manuscript is immers niet bewaard gebleven. Ik heb me daarom voornamelijk beziggehouden met het inventariseren van deze primaire bronnen en het vaststellen van hun relatie met de diptiek: met welke delen van de diptiek vertonen ze overeenkomsten en welke informatie leveren ze op over het ontstaan van beide boeken?

De poetische opvattingen van Boon komen aan bod in hoofdstuk 4. Dit hoofdstuk opent met een samenvattende beschrijving van Boons externe poetische uitspraken. Daarna wordt kort de *wording* van Boons schrijverschap geschetst. Het hoofdstuk besluit met een typering van zijn eerste gepubliceerde boeken, de literaire praktijk.

Hoofdstuk 5 is gewijd aan het beeld dat in de diptiek wordt gegeven van haar eigen ontstaan: de interne ontstaansgeschiedenis. Dat beeld wordt in hoofdstuk 6 kort geconfronteerd met de bevindingen in de hoofdstukken 2, 3 en 4. In dat laatste hoofdstuk wordt eveneens ingegaan op het belang van een ontstaansgeschiedenis.

Voor het schrijven van de ontstaansgeschiedenis van Louis Paul Boons *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* heb ik geen gebruik kunnen maken van een historisch-kritische editie. Een dergelijke deeditie bestaat niet en het is overigens maar de vraag of die samen te stellen is. Manuscripten zijn, afgezien van enkele fragmenten, niet bewaard gebleven, wel beschikken we over honderden tijdschriftpublicaties die prefiguratief zijn voor teksten die deel uitmaken van de diptiek. Maar het weergeven van alle varianten lijkt, alleen al vanwege de omvang van beide boeken, een bijna onmogelijke opgave.

Het materiaal waaruit voor deze studie is geput, bevindt zich, met uitzondering van enkele correspondenties, in verschillende bibliotheken en archieven en het is daar in principe voor iedereen raadpleegbaar.

1. DE PERSOONLIJKE CONTEXT: LOUIS PAUL BOON IN DE JAREN 1942-1953

1.0. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de persoonlijke omstandigheden waarin Boon de diptiek heeft geschreven. Er volgt een biografisch overzicht van zijn handel en wandel in de jaren 1942-1953. Niet met het doel een bijdrage te leveren aan de interpretatie van het boek, hoewel er opmerkelijk veel parallellen bestaan tussen hetgeen Boon in deze periode heeft beleefd en de wederwaardigheden van verschillende personages in de beide boeken over de Kapellekensbaan. Wel wil dit hoofdstuk achtergrondinformatie verschaffen bij hetgeen in de volgende hoofdstukken van deze studie wordt behandeld: aan welke tijdschriften heeft Boon allemaal meegewerkt? aan welke boeken werkte hij? met welke schrijvers onderhield hij contacten? hoe werd er op zijn werk gereageerd? wat waren zijn dagelijkse beslommeringen? et cetera. Natuurlijk gaat het hier in hoofdzaak om die activiteiten die verband houden met zijn schrijverschap, die van belang zijn voor het ontstaan van zijn literaire werk in deze periode en met name dan van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. Vanuit dat laatste perspectief wordt het leven van de schrijver, de overwegingen van Vodička indachtig, in beeld gebracht ("Der Literarhistorike befaßt sich mit dem Dichter vor allem als mit einem Teilnehmer am literarischen Leben").¹

Bij dit in beeld brengen heb ik mij, behalve op eigen onderzoek waarvan de neerslag in verschillende artikelen is te vinden, voornamelijk gebaseerd op bewaard gebleven correspondentie (deels gepubliceerd in: *Als een onweder bij zomerdag*, *Brieven aan literaire vrienden*, *Brieven aan Morris*). Verder heb ik gebruik gemaakt van interviews met en herinneringen van de schrijver zelf, zijn vrouw en vrienden. De belangrijkste zijn gepubliceerd in het *Boonboek* (1972), *Een man zonder carrière* (1982), de *Memoires van Boontje* (1988) en Jeanneke Boons *Memoires*.

Ten aanzien van informatie afkomstig uit interviews en herinneringen dient enige reserve in acht genomen te worden. Uitspraken over een ver verleden zijn haast per definitie onbetrouwbaar. Door de grote afstand in de tijd wordt de feitelijke gang van zaken meestal onbewust vertekend of on-juist weergegeven. Bert Vanheste en ik hebben dat bij herhaling vastgesteld tijdens het samenstellen van de in 1988 uitgegeven *Memoires van Boontje*.² Boon geeft daarin vaak een vertekend beeld van feiten die door ons op grond van contemporair materiaal konden worden gereconstrueerd. Desondanks is ons toen

1. Vodička 1976, p. 49.

2. Muyres/Vanheste 1988, p. 9-15.

óók gebleken dat Boons herinneringen doorgaans een kern van waarheid bevatten.¹ Alleen is door het ontbreken van contemporaine documenten niet altijd uit te maken wat nu de feiten zijn en wat aan Boons fantasie is ontsproten.

Iets soortgelijks geldt voor die gevallen waarin de herinneringen van verschillende personen met elkaar in tegenspraak zijn. Een voorbeeld. Jeanneke Boon is ervan overtuigd dat zij het manuscript van *De voorstad groeit* naar de jury van de Leo J. Krynprijs heeft gezonden.² Maurice Roggeman herinnert zich daarentegen dat hij het manuscript persoonlijk bij uitgeverij Manteau heeft afgegeven.³ Hoewel het hier maar om een detail gaat, is niet vast te stellen wie gelijk heeft. Noch de familie Boon, noch Angèle Manteau zijn in het bezit van documenten die hierover uitsluitsel geven. De ware gang van zaken blijft onbekend. Gelukkig bestaat er wel dikwijls een zekere consensus bij de verschillende getuigen ten aanzien van de grote lijnen en daar gaat het mij in dit hoofdstuk om. Hoe onbetrouwbaar herinneringen ook mogen zijn, zo lang er geen ander materiaal beschikbaar is, zijn we er volledig op aangewezen. Vandaar dat ik bij herhaling terugval op niet bewezen, maar wel plausibele en in ieder geval tot op heden niet weersproken getuigenissen.

1.1. *De doorbraak*

Het officiële begin van Boons schrijversloopbaan ligt in november 1942 toen het manuscript van *De voorstad groeit* met de Leo J. Kryn-prijs werd bekroond. Enkele weken daarvoor had uitgeefster Angèle Manteau zich al bereid verklaard het boek uit te geven. Het verscheen uiteindelijk in juli 1943.

Behalve een financiële meevaller en een eerste officiële erkenning van zijn schrijverstalent betekende de bekroning ook een doorbreking van het isolement waarin Boon tot dan toe als kunstenaar leefde. Hij kwam in contact met gerenommeerde auteurs als Willem Elsschot, Raymond Herremans en Maurice Roelants, die alle drie deel hadden uitgemaakt van de jury van de Krynprijs. Maar de toekenning van deze prijs was voor Boon in de eerste plaats een stimulans om door te gaan met schrijven. Hij had het vaste voornemen om met het schrijven van romans in zijn levensonderhoud te voorzien. Van mevrouw Manteau kreeg hij daarvoor een maandelijks voorschot op zijn honorarium en hij moet vervolgens als een bezetene aan de slag zijn gegaan. Typerend is in dit opzicht dat buurtbewoners hem al snel de bijnaam Hendrik Conscience gaven. Boon schijnt er zich weinig van

1. Hoewel 'De waarheid' mijns inziens niet bestaat, ga ik er vanuit dat er in zekere zin een 'feitelijke gang van zaken' te reconstrueren is.

2. Boon 1990, p. 52-53.

3. Roggeman 1989, p. 123.

aangetrokken te hebben. Begin februari 1943 voltooide hij een tweede roman, *Gholaerts*.¹ De eerste plannen voor deze roman had hij al een jaar eerder, op 3 januari 1942, in een brief aan zijn vriend Maurice Roggeman ontvouwd: "En in de vele ledige uren van de dag bedenk ik zo het leven van Vincent Van Gogh tot een roman uit te werken en die ik noemen zal (of zou) *Leven van Vincent*"². Vervolgens stelde hij Roggeman voor om dit boek gezamenlijk (in briefvorm) te schrijven. Een voorstel waarop Roggeman, voor zover bekend, niet is ingegaan.

In de eerste helft van 1943 heeft Boon het manuscript van *Gholaerts* ter beoordeling voorgelegd aan Roelants, Herreman en Elsschot. Het boek verscheen ruim een jaar later, eind mei 1944, onder de titel *Abel Gholaerts*, net als *De voorstad groeit* bij Uitgeverij Manteau. De ondertitel luidde 'Het talent'. Een vervolg met de ondertitel 'Het genie', dat Boon daarna had willen schrijven, is er nooit gekomen.³

Meteen na voltooiing van *Gholaerts*, begon Boon, in maart 1943, aan een derde roman: *Vergeten straat*. Nauwelijks een half jaar later, eind september, voltooide hij een eerste versie. Hij was echter niet tevreden over de uitwerking van de sociale problematiek. Een goed boek diende volgens hem niet alleen literaire, maar ook 'staathuishoudkundige betekenis' te hebben.⁴ In de eerste maanden van 1944 herschreef hij *Vergeten straat*, maar hij was weer niet ingenomen met het resultaat.⁵ In juli van dat jaar besloot hij het opnieuw te herschrijven⁶ en begin 1945 lag het manuscript dan eindelijk bij uitgeverij Manteau. Het zou echter nog tot de zomer van 1946 duren alvorens de roman op de markt werd gebracht.

Inmiddels was Boon al aan het project *Madame Odile* begonnen, een roman waarvan hij naar eigen zeggen veel verwachtte. Het moest *het* boek worden waarin hij zich "misschien, misschien, misschien" zou kunnen uitspreken.⁷ Maar *Madame Odile* is nooit verschenen. Het manuscript is verwerkt in een gedurfd project: het tweeluik *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*.

1. Op 4 februari 1943 schrijft Boon aan Roggeman dat het boek af is (zie: Boon 1989b, p. 58-59).
2. Boon 1989b, p. 45. In het voorjaar van 1942 beschrijft Boon in een andere brief aan Roggeman nog veel gedetailleerder de inhoud van deze roman. Op 21 november van dat jaar vraagt hij Roggeman om uit te kijken naar iemand die het eerste deel van het boek wil uittypen (zie: Boon 1989b, p. 46-52).
3. Zie: brief van Boon aan Roelants d.d. 12 december 1942; in: Boon 1989a, p. 54-55.
4. Brief van Boon aan Herreman d.d. 27 december 1943; in: Boon 1989a, p. 71-73.
5. Uit een brief van Boon aan Manteau d.d. 24 april 1944 blijkt dat de tweede versie dan circuleert in de kring Herreman-Manteau-Van Hecke (Boon 1989a, p. 187-188).
6. Zie: brieven van Boon aan De Ridder d.d. juli 1944 en d.d. augustus 1944; in: Boon/Elsschot 1989, p. 35 en 38.
7. Zie: brieven van Boon aan Roggeman (waarschijnlijk geschreven in het najaar van 1943); in: Boon 1989b, p. 60-63.

1.2. Een eerste tegenvaller

In de loop van 1944 werd steeds duidelijker dat Boon niet van zijn pen kon leven. De verkoopcijfers van *De voorstad groeit* waren daarvoor te laag. De onder toezicht van de bezetters staande pers had in meerderheid een negatief oordeel uitgesproken over zijn eersteling. Met name Boons wereldbeeld moest het ontgelden. De critici vonden dat te zwartgallig en te pessimistisch. Daarnaast richtten de bezwaren zich tegen het gebruik van grove en vulgaire uitdrukkingen, tegen het slordige taalgebruik, tegen de nonchalante stijl en tegen de vormloze en chaotische structuur. Sommige recensenten ergerden zich bovendien aan de 'abnormale' personages. Toch werd er over het algemeen niet getwijfeld aan Boons schrijftalent. De meeste critici waren er van overtuigd dat voor Boon een grote toekomst als romancier was weggelegd, mits hij...

Die laatste overtuiging verdween volledig na lezing van *Abel Gholaerts*. In vier van de vijf tijdens de oorlog verschenen recensies werd het boek, vaak in felle bewoordingen, met de grond gelijk gemaakt. Enkele critici waren zelfs laaiend. Zij vonden het boek nóg troostelozer, nóg miserabilistischer dan *De voorstad groeit*. Er werd zelfs beweerd dat dit boek vanuit moreel oogpunt niet had mogen verschijnen. Ook de uitgever en de lectoren van de uitgeverij moesten het daarom in de kritiek ontgelden.

Afgaande op de verkoopresultaten en de besprekingen in de pers waren de vooruitzichten op een goede verkoop van Boons werken dus miniem. Uitgeverij Manteau besloot noodgedwongen om het maandelijks voorschot op zijn honorarium te halveren. Boon had ondertussen echter andere zorgen aan zijn hoofd. In juni 1943 werd een grote groep Aalsterse mannen voor tewerkstelling in Duitsland opgeëist, hij vreesde eenzelfde lot te zullen ondergaan.¹ Maar zover kwam het niet. Hij begon met zijn gezondheid te sukkelen en na het raadplegen van verschillende huisartsen belandde hij in het ziekenhuis, waar werd vastgesteld dat hij aan een maagzweer leed. Een jaar later, in de zomer van 1944, beschreef hij zijn ervaringen met de medische stand in het verhaal 'Maagpijn'.²

Tijdens de laatste jaren van de oorlog heeft Boon zich voornamelijk aan zijn schrijverschap gewijd. Door de vriendschap met Maurice Roggeman, die actief was in de 'weerstand', kwam hij incidenteel in aanraking met het verzet. Hij heeft daaraan niet daadwerkelijk deelgenomen, hoewel zijn

1. Om zich hieraan te onttrekken heeft Boon overwogen om lid te worden van de Vlaamse Vereniging van Letterkundigen, zodat hij officieel geregistreerd stond als beroepsschrijver (Zie brief van Boon aan Raymond Herreman d.d. 16 juni 1943; in: Boon 1989a, p. 67). Hij heeft dat overigens uiteindelijk niet gedaan.
2. Het verhaal werd als vervolgv verhaal gepubliceerd in het weekblad *Front* en later opgenomen in Boon 1952a.

huis een enkele keer als doorgeefpost voor wapens zou zijn gebruikt.¹ Wel heeft Boon in 1944 een andere vriend, de latere dichter Ben Cami, onderdak verleend toen deze voor tewerkstelling in Duitsland werd opgeëist.

1.3. *Leven van de pen*

Ook na de bevrijding van België (in september 1944) veranderde de situatie ten aanzien van de verkoop van Boons boeken in eerste instantie niet wezenlijk. Er werd met name vanuit de behoudende en katholieke hoek negatief gereageerd. Bovendien kampte het hele boekenbedrijf kort na de oorlog met een ernstige inzinking. Ten gevolge daarvan werd onder andere de uitgave van de al voltooide, zeer luxueus uitgevoerde, Franse vertaling van *De voorstad groeit* afgeblazen.

Boon had geen andere keus dan naar ander werk uit te zien. Natuurlijk zocht hij in de allereerste plaats een baantje dat aansloot bij zijn schrijverschap. In het najaar van 1944 leek hij daarin succes te hebben. Naar eigen zeggen kreeg hij toen een uitnodiging om hoofdredacteur van een, nog op te richten, communistisch boerenblad te worden. Het plan is echter nooit gerealiseerd, net als zijn eigen poging om een communistisch tijdschrift met de titel *Roode aarde* te stichten. Het eerste nummer van dat blad had in februari 1945 moeten verschijnen.²

Een gedeeltelijke verlichting van zijn materiële bekommernissen kwam toen Paul Gustave van Hecke hem enkele maanden na de bevrijding uitnodigde om mee te gaan werken aan het nieuwe, door Manteau uit te geven, weekblad *Zondagspost*.³ Boon greep deze kans met beide handen aan. Het is het begin van een moeizame loopbaan als free-lance medewerker bij allerlei tijdschriften, dag- en weekbladen.

In het zogenaamde 0-nummer van dit 'Onafhankelijke weekblad voor politiek en cultuur' startte Boon op 24 december 1944 met de publikatie van de kroniek 'Mijn kleine oorlog'. Daarvoor maakte hij gebruik van aantekeningen die hij tijdens de oorlog in een opschrijfboekje had gemaakt.⁴ De kroniek zou in totaal 33 keer verschijnen. In augustus 1945 verzocht Van Hecke Boon ermee te stoppen: de verhaaltjes zouden niet aanslaan bij het

1. Weverbergh/Leus 1972, p. 66. Roggeman ontkent dit trouwens in dezelfde publikatie (p. 59).

2. Vanheste 1986, p. 116-122. Van *Roode aarde* is alleen een ontwerp bewaard gebleven (gepubliceerd in: Van Hoorick 1983b).

3. Vanheste 1986.

4. Boon heeft later bewerd dat Van Hecke hem min of meer de opdracht gaf om in *Zondagspost* zijn oorlogsbelevissen te schrijven (zie: Boon 1988, p. 34-36). Het initiatief lag echter wel degelijk bij Boon zelf (brief van de redactie van *Zondagspost* aan Boon d.d. 5 december 1944; in: Humbeek 1989, p. 493).

lezerspubliek. Van Hecke beloofde Boon opslag als hij over iets anders zou schrijven.¹ Boon had weinig keus. Op 23 september van dat jaar verscheen de eerste aflevering van een nieuwe kroniek, 'Gij zult slechts meenemen wat gij dragen kunt', gewijd aan gebeurtenissen waarin het toeval, het noodlot, 'onze wondere dromen' en het onderbewuste een rol spelen.² Maar ook 'Gij zult slechts meenemen wat gij dragen kunt' was geen lang leven beschoren. Er verschenen slechts 15 afleveringen, de laatste op 31 december 1945. Daarmee kwam een einde aan Boons medewerking aan *Zondagspost*. Aan de tweede jaargang van dit weekblad, waarvan overigens maar zeventien nummers het licht zagen, werkte hij om onbekende redenen niet meer mee.³

Behalve de twee genoemde kronieken schreef Boon twee korte verhalen in *Zondagspost*: 'Gestapo' en 'Sneeuw en zonneshijn... het is zoo schoon'. In totaal publiceerde hij in dit weekblad 50 bijdragen.

Van Hecke zou, aldus Boon, in de herfst van 1945 het initiatief hebben genomen tot de boekuitgave van *Mijn kleine oorlog*. Daarvoor werden de in *Zondagspost* verschenen afleveringen van de kroniek door Boon bewerkt, aangevuld en herordend. Willem Elsschot schreef een inleiding bij het boekje, dat begin 1947 op de markt kwam.⁴

Ondertussen had Boon vergeefse pogingen ondernomen om geld te verdienen met het maken van speelgoed en het uitbaten van een uitleenbibliotheek.⁵ Beide pogingen mislukten. Het zag er even naar uit dat hij bij een ministerie in Leuven kon gaan werken, maar dit stuitte op bezwaren van zijn vrouw.⁶ Omstreeks juli 1945 trad hij, via bemiddeling van Bert van Hoorick, in dienst bij het dagblad *De roode vaan*; het Nederlandstalige orgaan van de Kommunistische Partij België (KPB). Bij *De roode vaan* werkte Boon in het begin uitsluitend als bureauredacteur, met ingang van 8 oktober 1945 begon hij ook in de krant te publiceren. Hij kreeg een vaste rubriek op de voorpagina en werd verantwoordelijk voor de pagina 'Kunst en letteren'. Naar eigen zeggen werkte hij de eerste tijd met veel plezier binnen de communistische gelederen. Hij bekleedde zelfs enige tijd een functie in het bestuurscomité van de Jef van Exterghem-Stichting, een communistische culturele vereniging.

In *De roode vaan* schreef Boon een handvol verhalen en een veertigtal artikelen over literatuur en beeldende kunst. Ook maakte hij voor het dagblad

1. Vanheste 1985 en Vanheste 1989.

2. Boon 1945a.

3. Het laatste nummer van *Zondagspost* verscheen op 28 april 1946.

4. Zie ook: Vanheste 1989, p. 58-71.

5. Over het speelgoed maken, waarschijnlijk in het najaar van 1944, schrijft hij in Boon 1945o en in Boon 1988, p. 44-46. De uitleenbibliotheek werd in ieder geval in het voorjaar van 1945 door Boon en zijn vrouw uitgebaat (zie: Boon 1989a, p. 103). Een verslag van zijn ervaringen is te vinden in Boon 1949a. Later opgenomen in Boon 1952a.

6. Roggeman 1989, p. 136.

vier reportages: 'Holland door de voor-ruit van de autobus heen', 'Brussel een oerwoud', 'Aan de kust zonder naar de zee te kijken' en 'Hij was een zwarte'.¹ Op de pagina 'Voor de vrouw en de jeugd' publiceerde hij zeventien keer een humoristisch verhaaltje onder de titel 'Vertelling van Jo' en samen met Maurice Roggeman, die eveneens bij *De roode vaan* in dienst was getreden, maakte hij het stripverhaal 'De wonderlijke avonturen van Proleetje en Fantast'.²

In de loop van 1946 ging het echter snel bergafwaarts met *De roode vaan*. Het aantal abonnees en lezers liep schrikbarend terug. De partijleiding probeerde van alles om het tij te keren: de hoofdredacteur werd in korte tijd enkele keren vervangen en er werd een commissie in het leven geroepen die toezicht moest houden op de inhoud van het blad. Ook werd kritiek uitgeoefend op het functioneren van de medewerkers. De sfeer op de redactie verslechterde dientengevolge. Voor Boon was de lol er toen vlug af. Hij had geen zin om 'naar de goesting' van de partijleiding te schrijven. Hij was geen partijman en al helemaal geen dogmatisch communist. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij bij een noodzakelijk geachte bezuinigingsoperatie in de zomer van 1946 als een van de eersten werd ontslagen. Daarna keerde hij het communisme geleidelijk de rug toe. Later heeft Boon bij herhaling, met name in *De Kapellekensbaan* en in *Wapenbroeders* fel uitgehaald naar de leiding van de KPB en *De roode vaan*. De bij dit dagblad opgedane ervaringen hebben grote invloed op hem uitgeoefend. In zekere zin vormen ze zelfs de basis voor zijn latere werken *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*, zoals nog zal blijken.

Voor zijn doen heeft Boon zich in *De roode vaan* dikwijls opmerkelijk strijdbaar opgesteld. Zo onderneemt hij in zijn rubriek op de voorpagina pogingen om de kloof tussen kunstenaars en arbeiders te overbruggen. Hij reikt de lezers criteria aan om beeldende kunst en literatuur te beoordelen en doet op een bepaald moment zelfs een beroep op de creativiteit van die lezers. Opmerkelijk is in dit kader ook de strekking van het op de klassenstrijd geënte stripverhaal 'De wonderlijke avonturen van Proleetje en Fantast' en de reportage 'Brussel een oerwoud'. Het stripverhaal eindigt met de vestiging van een communistische heilstaat en in de laatste aflevering van de reportage verwoordt Boon de hoop op een klasseloze samenleving naar communistisch model door verschoppeling en intellectueel zij aan zij de internationale te laten zingen. Maar zijn bijdragen in *De roode vaan* missen de voor die naoorlogse communistische journalistiek typerende opportunistische en euforische toonzetting. Onder andere Oud-Roode-vaan-collega Rosa Michaut heeft er later op gewezen dat Boon qua levenshouding eigenlijk niet bij *De roode vaan* thuishoorde, omdat hij niet in veranderingen en al helemaal niet in

1. Gepubliceerd in Boon 1986.

2. Respektievelijk gebundeld in Boon 1989c en Boon/Roggeman 1982.

een communistische samenleving geloofde.¹ Zijn indertijd in boekvorm verschenen werk bevestigt deze veronderstelling: daarin overheerst een diepgeworteld ongeloof in maatschappelijke veranderingen.

Vrijwel meteen na zijn ontslag bij *De roode vaan*, eind juli/begin augustus 1946, trad Boon als redactiesecretaris in dienst bij het uit het verzet voortgekomen, uiterst linkse weekblad *Front*. Ook hier werd hij belast met de leiding over de kunstpagina's. Het redactiesecretariaat gaf hij een jaar later, in september 1947, weer op, naar eigen zeggen om gezondheidsredenen.² Volgens Jeanneke Boon omdat hij het beu was en alleen nog maar aan *De Kapellekensbaan* wilde voortschrijven.³

In *Front* publiceerde Boon 23 losse verhalen, een filmscenario en drie vervolgv verhalen: 'Maagpijn', 'Van den Vos Reinaerde' en 'Uitleen-bibliotheek'. Hij verzorgde rubrieken met de titels 'Uit het notaboekje van Boontje', 'Kluwen van Ariadne' en 'Wereld van vandaag'. De laatste verscheen maar liefst 185 keer, van 14 september 1947 tot en met 2 juni 1951. Ook werkte Boon incidenteel mee aan 'Spiegel der week', een rubriek gewijd aan actuele gebeurtenissen op politiek en cultureel gebied. Verder schreef Boon voor *Front* nog een kleine 80 artikelen over literatuur en beeldende kunst. Ze handelen voornamelijk over Vlaamse auteurs en sociaal-geëngageerde en avant-gardistische kunstenaars. Op 2 juni 1951 kwam er noodgedwongen een einde aan zijn medewerking aan *Front*. De te hoog opgelopen produktiekosten maakten verder verschijnen van het blad onmogelijk.⁴ Boon heeft dan ruim 350 bijdragen in het blad gepubliceerd.

Nog voor Boon in *Front* begon te publiceren, werd hij door Jan Schepens benaderd om mee te werken aan het liberale maandblad *De Vlaamse gids*. Boon reageerde positief op de uitnodiging en stuurde Schepens een filmscenario met de titel 'De atoombom en het mannetje met den bolhoed'. Het werd in het juli-nummer van 1946 opgenomen. Vreemd genoeg werd Boon in die tijd niet betrokken bij de stichting van het *Nieuw Vlaams tijdschrift*, dat in april van dat jaar voor het eerst verscheen. Hij was daarmee een van de weinige vooraanstaande, vrijzinnige auteurs die geen deel uitmaakte van de redactie.

In het najaar van 1946 werd hij wél betrokken bij een ander initiatief van uitgeverij Ontwikkeling: het socialistische weekblad *Parool*. In het op 22 december van dat jaar verschenen eerste nummer startte hij de serie 'Ook de afbreker bouwt op', waarvan 51 afleveringen zouden verschijnen. Verder publiceerde hij in *Parool* nog het verhaal 'Als Jezus terugkomt tussen ons'

1. Michaut 1981.

2. Zie: Boon 1988, p. 78.

3. Boon 1990, p. 83.

4. Zie ook: Muyres 1986c, p. 160-161.

en de achtdelige reeks 'Te oud voor kamperen?', een verslag van een vakantie in de Ardennen. Doordat *Parool* al na een jaar werd opgeheven, raakte hij ook deze bron van inkomsten kwijt.

Inmiddels was (in oktober 1947) toch Boons eerste bijdrage in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* verschenen: het verhaal 'In memoriam Veenmanneke'. Eerder had de redactie van dit tijdschrift al enkele bijdragen van zijn hand geweigerd. Maar daarna dook Boons naam toch vrij geregeld op in het *Nieuw Vlaams tijdschrift*, meestal met verhalend proza. Behalve fragmenten die overeenkomen met gedeelten uit de latere romans *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* is in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* een van de eerste schetsen over de bende van Jan de Lichte te vinden.¹ Ook publiceerde Boon één kritische bijdrage in dit tijdschrift: 'Het geval Wauters', waarin hij een lans breekt voor de poëzie van zijn vriend Marcel Wauters.

Na zijn aftreden als redactiesecretaris bij *Front* (september 1947) en na de opheffing van *Parool* (december 1947) verslechterde Boons financiële positie. De inspanningen van verschillende vrienden ten spijt slaagde hij er maar niet in een vaste bron van inkomsten te vinden. Pogingen om frequent mee te werken aan de dagbladen *Volksgazet* en *Het laatste nieuws* liepen op niets uit. De bezwaren van de leiding van dit laatste dagblad richtten zich voornamelijk tegen zijn communistische verleden en het directe en ongekuiste taalgebruik in zijn romans. Zelfs Boons voorstel om onder pseudoniem 'nette' verhaaltjes te schrijven, werd door uitgever J. Hoste van de hand gewezen.²

Zijn medewerking aan *Volksgazet* bleef beperkt tot de publikatie van twee reportages: 'Jeugd van vandaag' en 'Zwerftocht in Engeland' (in 1947).³ De laatste is het verslag van een reis die Boon, samen met zijn vrienden Ben Cami en Marcel Wauters, in augustus 1947 door Engeland maakte. In het najaar van 1948 richtte hij via Hubert Lampo nog tevergeefs een verzoek aan de leiding van *Volksgazet* om dagelijks een column te mogen schrijven in dit dagblad.⁴ Ook met de door Gaston Burssens ingeroepen hulp van de gouverneur in Antwerpen lukte het niet hem bij deze socialistische krant binnen te loodsen.

Burssens is er wel indirect voor verantwoordelijk dat Boon in 1947 kon gaan meewerken aan het tijdschrift *Podium*. In juni van dat jaar attendeerde hij Boon erop dat dit tijdschrift in de persoon van Gerrit Borgers op zoek was naar Vlaamse medewerkers. Boon stond vrijwel meteen een bijdrage af. In het juli-nummer van dat jaar verscheen zijn verhaal 'Kleine dagmuziek'.

1. Boon 1950c.

2. Zie: Brief van Boon aan Schepens (waarschijnlijk geschreven in januari 1948); in: Boon 1989a, p. 128-131.

3. Boon 1988, p. 72-73.

4. Brief van Boon aan Lampo (waarschijnlijk geschreven in oktober of november 1948); in: Boon 1989a, p. 111-112.

De publikatie van een tweede bijdrage leidde in het voorjaar van 1950 echter tot problemen. Een gereformeerde zetter weigerde (vanwege de vermeende laakbare inhoud) het verhaal 'Een averechtse verkenning' (eerder overigens al geweigerd door *De Vlaamse gids*) drukklaar te maken. Een en ander had tot gevolg dat het verhaal met enkele maanden vertraging verscheen.

In de eerste helft van 1951 zetelde Boon in de redactie van *Podium*. Hij speelde een belangrijke rol bij het tot standkomen van de fusie met het tijdschrift *Tijd en mens* in 1952. In de twee gezamenlijke uitgaven van *Podium* en *Tijd en mens* publiceerde Boon het verhaal 'De hond in het vreemde hok', een aantal berichten onder de titel 'Groeit onze angst' en het essay 'Verzen van Urbain van de Voorde' (waarin hij genadeloos afrekent met de zijns inziens inhoudsloze rijmelarij van deze Vlaamse dichter en criticus).

Voor Boons financiële zorgen bood de incidentele medewerking aan bladen als *Volksgazet* en *Podium* weinig soelaas. In dit opzicht zorgden Jan Schepens, Richard Minne en Jan Walravens voor een meer structurele verlichting. Schepens was in het najaar van 1947 min of meer de reddende engel in de nood toen hij Boon voorstelde om in *De Vlaamse gids* een boekenkroniek te beginnen. Onder de titel 'Geniaal... maar met te korte beentjes' recenseerde Boon vanaf januari 1948 geregeld nieuw verschenen werken van voornamelijk Vlaamse auteurs. De kroniek was, zo verklaarde hij, voornamelijk bedoeld om te inventariseren hoe andere auteurs problemen bij het schrijven van hun werk hadden opgelost. Ook verzette hij zich met zijn besprekingen tegen de volgens hem in Vlaanderen heersende gewoonte om elk nieuw boek als een meesterwerk in te halen. Later heeft hij erop gewezen dat de rubriek, die zeventien keer verscheen, binnen de Vlaamse letterkunde heel wat weerstand opriep. Er zou zelfs herhaaldelijk bij Schepens op aangedrongen zijn om hem een halt toe te roepen.¹ Boons correspondentie met Schepens van rond 1950 bevestigt in ieder geval de veronderstelling dat de leiding van *De Vlaamse gids* problemen had met de kroniek. Een aflevering over Gide en Lawrence werd geweigerd, ook nadat Boon haar had herschreven. En redacteur Herman Teirlinck zou zich 'lastig' hebben gemaakt naar aanleiding van een aflevering waarin zijn boek *Johan Doxa* werd besproken. Rond 1950 stond Schepens positie als redactiesecretaris bij *De Vlaamse gids* zelfs enige tijd ter discussie. Er zijn aanwijzingen dat Boons boekenrubriek een van de belangrijkste oorzaken voor de problemen is geweest. Hoe het ook zij, het is in ieder geval aan Schepens, gesteund door redacteur André de Ridder, te danken dat Boon in *De Vlaamse gids* kon blijven publiceren.

Richard Minne heeft er voor gezorgd dat Boon vanaf november 1948 mocht meewerken aan de pagina 'Geestesleven' van het Gentse socialistische dagblad

1. Zie: Boon 1988, p. 81.

Vooruit Daarin publiceerde hij iedere week een bijdrage onder de titel 'Boontje's bittere bedenkingen'. In de periode tot en met 11 mei 1951 gebeurde dat niet minder dan 125 keer. Op 27 juni, 4 en 11 juli 1953 verschenen nog drie 'bittere bedenkingen met vertraging'. Nadat hij (voorlopig) was gestopt met zijn bittere bedenkingen publiceerde Boon geregeld kritisch proza in *Vooruit*. Tot eind 1953 een slordige 90 artikelen, voornamelijk over literatuur. Opvallend is daarbij de aandacht die hij besteedt aan de moderne Vlaamse poëzie, de Hebreeuwse letterkunde en de zogenaamde modernisten (Joyce, Beckett, Miller, Nin). Ook publiceerde hij in de betreffende periode in *Vooruit* nog ruim 40 losse verhalen.

De Brusselse journalist Jan Walravens kreeg in het najaar van 1949 voor elkaar waar Boon een jaar eerder zelf niet in was geslaagd: meewerken aan *Het laatste nieuws* en *De zweep*. Gezien de bezwaren van uitgever Hoste tegen Boon, moest Walravens er wel voor zorgen dat die medewerking in het geheim plaatsvond. Boon ondertekende daarom zijn bijdragen met een pseudoniem en Walravens verzorgde het contact met de redacties.¹

In *De zweep* heeft Boon op die manier, van november 1949 tot en met begin 1954, ruim 250 verhalen en populair-wetenschappelijke artikelen geschreven. Daartoe behoren twee series met de omvang van een roman: 'Een vrouw heeft lief' (26 afleveringen) en 'Dwaalweg der liefde' (28 delen). De literaire waarde van al die bijdragen is echter gering. Het gaat om typische broodschrijverij. De verhalen zijn eentonig en weinig verrassend. Ze hebben doorgaans het karakter van een anekdote en gaan over misverstanden, vergissingen, wonderlijke en eigenaardige gebeurtenissen, toevallige ontmoetingen en liefdesrelaties die stuk dreigen te lopen. Het toeval en het noodlot spelen daarbij vrijwel steeds een belangrijke rol. De voorstelling van zaken, het wereldbeeld is uiterst clichématig en de plot is vaak voorspelbaar en erg flauw. Meestal loopt 'het' goed af.

Interessanter zijn de historische verhalen ('Anecdotes van vroeger. Onder het stof der jaren') en de populair-wetenschappelijke bijdragen (o.a. 'Zullen wij 150 jaar worden?' en 'In de zeventiende eeuw vreesde heel Europa de .. Hollandse zeerovers'). Ook publiceerde Boon in *De zweep* over een aantal stokpaardjes: 'Kleine geschiedenis van het kaartspel. Het tarotspel', een driedelige serie over de Britse schrijver Daniel Defoe en een curieus verhaal 'Het laatste avontuur van Reinaert de Vos'.

In *Het laatste nieuws* schreef hij soortgelijke verhalen als in *De zweep*. Hij werkte 30 keer mee aan de rubriek 'Het hoekje voor de jeugd', die een tijd lang op donderdag in *Het laatste nieuws* verscheen. Behalve typische kinderverhaaltjes en sprookjes publiceerde Boon hierin een serie met de

1 Boon heeft in ieder geval gebruik gemaakt van de pseudoniemen Pol Aelsterman, Lew Brandon, Lea Brandts, J. Dharck, Lodewijk Erwt (een keer Lodewijk Erent) en Marc Meenen (soms Marc Menen, een keer Marc Wenen). Zie: Muyres 1989, Muyres 1991b, Muyres 1991c, Van de Maele 1990a, Van de Maele 1990b en Van de Maele 1991.

titel 'Prof. Weetniets vertelt'. Deze serie, die ook in *De zweep* voorkomt, was gewijd aan allerlei natuurkundige en biologische verschijnselen.

Vreemd genoeg verscheen het vierentwintig delen tellende feuilleton 'De bende van Jan de Lichte' wel onder Boons eigen naam in *Het laatste nieuws*. Het werd van 24 november 1951 tot en met 3 mei 1952 gepubliceerd in de bijlage 'Onze wekelijkse aflevering'. In 1953 werden de afleveringen door Het Laatste Nieuws gebundeld. Het is de eerste, uitgebreide versie van het boek, dat in 1957 bij De Arbeiderspers in Amsterdam verscheen. Van 112 in *Het laatste nieuws* verschenen bijdragen staat vast dat Boon de auteur is. Het is echter waarschijnlijk dat hij nog veel meer in de dagblad (en ook in *De zweep*) heeft gepubliceerd, onder pseudoniemen die nog niet 'gekraakt' zijn.¹

Vier jaar lang heeft Walravens er zorg voor gedragen dat met pseudoniemen ondertekende bijdragen van Boon in beide bladen konden verschijnen. Bovendien heeft hij er nog voor gezorgd dat Boon in 1952 en 1953, weer onder pseudoniem, kon meewerken aan de eveneens door Julius Hoste uitgegeven *Almanak van Uilenspiegel*. Volgens Boon kwam er een definitief einde aan zijn medewerking aan de uitgaven van Hoste toen uitlekte wie achter de pseudoniemen schuilging.² Boon heeft er overigens later bij herhaling opgewezen dat hij vooral dankzij de inkomsten uit zijn medewerking aan deze bladen financieel het hoofd boven water heeft kunnen houden.

Walravens inspanningen zouden bedoeld zijn geweest als compensatie voor de onbezoldigde medewerking van Boon aan *Tijd en mens*. In de loop van 1949 had Walravens Boon uitgenodigd om aan dit nieuw op te richten tijdschrift mee te werken. Boon zou daarop uiterst terughoudend hebben gereageerd omdat er geen financiële vergoeding tegenover stond en omdat hij toen met plannen voor een eigen tijdschrift rondliep.³ Pas nadat Walravens hem de verdiensten bij *Het laatste nieuws* en *De zweep* in het vooruitzicht had gesteld, ging Boon op de uitnodiging in.⁴ Boons eerste bijdrage verscheen

1. Zie: Muyres 1991c.

2. Boon 1988, p. 107.

3. Boon beweert dat hij de plannen voor een eigen tijdschrift toen al aan zijn uitgever (De Arbeiderspers) had voorgelegd (zie: Weverbergh/Leus 1972, p. 88). Dit kan niet. Het eerste contact tussen Boon en De Arbeiderspers dateert van later, december 1949. Het eigen tijdschrift kwam er overigens pas in 1954 en werd inderdaad door De Arbeiderspers uitgegeven.

4. Boon moet in 1949 meer voor *Tijd en mens* hebben gevoeld dan hij achteraf heeft verklaard. Dat blijkt uit een ongepubliceerde brief van Boon aan Hans van Acker d.d. 23 oktober 1949. Bovendien hield Boon een lezing bij de presentatie van het eerste nummer van *Tijd en mens*, op 13 oktober 1949 in Mechelen. Daar staat weer tegenover dat hij zich in een brief aan Burssens zeer negatief uitlaat over *Tijd en mens* (ongepubliceerde brief van Boon aan Burssens, geschreven begin augustus 1950). De precieze gang van zaken rond zijn toetreding tot *Tijd en mens* blijft onduidelijk. Meer informatie is te vinden in: Joosten 1994/1995.

in het tweede nummer van *Tijd en mens*.¹ Met ingang van het vierde nummer maakte hij deel uit van de redactie. Begin 1951, na het vertrek van Remy C. van de Kerckhove, nam Boon zelfs korte tijd het redactiesecretariaat waar.

Zoals gezegd, speelde Boon een belangrijke rol bij het totstandkomen van de fusie tussen *Podium* en *Tijd en mens*. Hij bracht de in 1950 geopperde, maar toen afgewezen plannen voor zo'n fusie in de loop van 1951 opnieuw ter sprake. Ruim een jaar later resulteerde dit in het samengaan van de twee tijdschriften. Die fusie was echter maar van korte duur: slechts twee gezamenlijke afleveringen zagen het licht. Na het stuklopen van de samenwerking, eind 1952/begin 1953, vormde Boon samen met Walravens en Hugo Claus de nieuwe redactie van het weer apart verschijnende *Tijd en mens*.²

Voor januari 1954 publiceerde Boon tien keer in *Tijd en mens*. Behalve verhalen die terug te vinden zijn in de latere romans *Wapenbroeders*, *De bende van Jan de Lichte*, *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* verschenen er van zijn hand kritische artikelen over Paul van Ostaïen, Urbain van der Voorde en het tijdschrift *De tafelronde*.

Behalve aan de hier genoemde bladen, heeft Boon in de loop der jaren nog incidenteel aan een groot aantal andere periodieken meegewerkt. Eind 1946 publiceerde hij het verhaal 'Perpetuum mobile 1889' in het tijdschrift *Debat*, dat zich op een progressief intellectueel publiek richtte.³ Op 15 juli 1947 verscheen, waarschijnlijk via bemiddeling van Gerrit Borgers, het verhaal 'Meneer Glemmisson en zijn nar' in het weekblad *Vrij Nederland*. Twee keer, in 1948 en in 1949, heeft hij een bijdrage geleverd aan het onregelmatig verschijnende communistische tijdschrift *Voorpost*. In het Nederlandse socialistische weekblad *De vlam* publiceerde Boon in 1950 vijf verhalen en in het door De Arbeiderspers uitgegeven tijdschrift *De boekenmolen* zijn in datzelfde jaar twee verhalen van zijn hand verschenen. Aan de *Gentse studenten Almanak*, een uitgave van het liberale Taalminnend Genootschap 't Zal Wel Gaan, leverde Boon in 1952 een verhaal. In de zomer van 1953 ging Boon tenslotte nog meewerken aan *Thomsen's post*. In dit personeelsblad van het Antwerpse stuwadoorsbedrijf Thomsen publiceerde Boon iedere maand een aflevering van een rubriek met de titel 'De tuin van Tolfoets'.⁴

Met zijn indiensttreding bij het socialistische dagblad *Vooruit*, in november 1954, kwam definitief een einde aan Boons onzekere bestaan als freelance-medewerker aan allerlei periodieken.

1 Die bijdrage, 'Blues voor maandag', wordt al aangekondigd op een brochure die eind augustus/begin september 1949 werd uitgegeven, dus nog voor het verschijnen van het eerste nummer van *Tijd en mens*.

2 De fusie tussen *Podium* en *Tijd en mens* wordt uitvoerig beschreven in Joosten 1991.

3 In *De Kapellekensbaan* omschreef Boon dit blad als het 'vlaams tijdschrift der ultramarxistische intellectuelen, waar alleen docters aan meewerken' (zie Boon 1953a, p. 165).

4 Een overzicht van Boons publikaties is te vinden in Muyres 1986a en Muyres 1991a.

1.4. Tijdschriftmedewerker tegen wil en dank

In de periode 1944-1953 heeft Boon in totaal aan 20 periodieken meegewerkt: vier dagbladen, zes weekbladen, acht tijdschriften en twee almanakken. Zestien van deze periodieken werden in België uitgegeven, vier in Nederland. De meeste hadden een links-progressieve signatuur. Communistisch waren *De roode vaan*, *Debat* en *Voorpost*. Een communistische signatuur had ook *Front*, hoewel de leiding het blad open probeerde te stellen voor alle gezindten. Een meer socialistische of sociaal-democratische identiteit hadden *Zondagspost*, *Parool*, *Volksgazet*, *Nieuw Vlaams tijdschrift*, *Vooruit*, *De vlam* en *De boekenmolen* en van liberale oorsprong waren *De Vlaamse gids*, *De zweep*, *Het laatste nieuws*, de *Almanak van Uilenspiegel* en de *Gentse studenten Almanak*. Aan katholieke, rechtse bladen wilde Boon, zeker vlak na de oorlog, om principiële redenen niet meewerken. "Onder invloed der verkiezingen: wensch niet mee te werken met C.V.P.ers of zwarten", schreef hij in het voorjaar van 1946 aan Jan Schepens toen hij hem het filmscript 'De atoombom en het mannetje met den bolhoed' voor *De Vlaamse gids* aanbood.¹ Maar later lijkt hij ook op dit gebied bereid concessies te doen. Dat blijkt althans uit een brief die hij in de loop van 1953 aan Gerard Walschap schreef: "Alleen moet ik u terechtwijzen omtrent een artikel - dat ge vroeger, wie weet nog waar en wanneer, hebt geschreven - en waarin ge zomaar hebt beweerd dat een schrijver zijn plan kan trekken met wat journalistiek werk bij te krabbelen. Dat is een vergissing. Of men moet ook in de rechtse bladen een wit voetje hebben. En dan nog! Ik heb immers ook beproefd om onder schuilnamen copy in te sturen aan die geldrotte rechtse bladen..."²

Naar eigen zeggen heeft Boon niet van harte aan al die periodieken meegewerkt. In de allereerste plaats omdat hij de indruk had dat zijn journalistieke werk zijn carrière als romanschrijver in de weg stond: "Het is nu avond en ik heb heel de dag artikelen en artikelen geschreven, over kunst, over boeken en tijdschriften en schilders en wat nog al meer, terwijl ik moeilijk op zo'n droge zakelijke toon, al die dingen kan neerpennen. Mij uitschrijven, is een plezier. Maar over kunst schrijven is een zeer harde karwei (...) ik voel dat ik werkelijk, moest ik wat tijd en geld hebben, iets zou schrijven dat met het beste uit de wereldliteratuur mag vergeleken worden. Dit is geen waanzin. Nochtans gaan mijn beste jaren voorbij, in artikelen en artikelen, waarin ik mij niet kan uitrazen, moetende letten op dit en dat, en op wat anders."³

Boon ondervond het schrijven van artikelen als een noodzakelijk kwaad.

1. Brief van Boon aan Schepens (voorjaar 1946); in: Boon 1989a, p. 119.

2. Onuitgegeven en ongedateerde brief van Boon aan Walschap (waarschijnlijk geschreven in 1953).

3. Brief van Boon aan Schepens (zomer 1947); in: Boon 1989a, p. 122-125.

Hij moest ten slotte op de een of andere manier de kost verdienen en hij probeerde dat met het publiceren van zo veel mogelijk bijdragen in verschillende bladen: "Want hoe ge het ook in uw wensdromen moogt zien, met die romans alleen zult ge het niet halen, steekt dat maar uit uw hoofd. Doch ge kunt ook over de boeken van anderen schrijven (...) En wat de financiële kant betreft. Uw enige redding ligt er in zoveel mogelijk dezelfde bijdrage aan zoveel mogelijk tijdschriften en periodieken te verpatsen."¹

Gedwongen door de slechte financiële positie waarin hij verkeerde, was Boon op een bepaald moment ook ten aanzien van de literaire waarde van zijn teksten tot vergaande concessies bereid. Dat blijkt niet alleen uit het feit dat hij Jan Schepens in 1949 toestemming gaf om (in het geval er problemen mochten ontstaan) zonder ruggespraak wijzigingen in zijn bijdragen aan te brengen, maar ook uit het *soort* verhalen dat hij met name in *Het laatste nieuws* en in *De zweep* schreef. De publikatie van bijdragen was voor Boon op dat moment van zo'n groot belang dat hij die tot op zekere hoogte liet prevaleren boven zijn literaire principes.² Vandaar dat hij in de zomer van 1953, enigszins ironisch, aan Hubert Lampo schreef dat hij de materiële kant van het schrijven het meest belangrijk vindt.³

Ondanks de financiële moeilijkheden en ondanks zijn journalistieke activiteiten slaagde Boon er in de periode 1947-1953 toch in om een respectabel aantal romans te schrijven. Het zijn misschien wel de produktiefste jaren uit zijn hele schrijversloopbaan geweest. In de late jaren veertig voltooide hij *De Kapellekensbaan* en begon hij aan het vervolg *Zomer te Ter-Muren*. Lange tijd verkeerde hij in de vooronderstelling dat ze wellicht nooit uitgegeven zouden worden. Desalniettemin schreef hij verder en dat is illustratief voor zijn schrijverschap: schrijven is voor hem noodzaak, een natuurlijke behoefte ("gelijk b.v.b. naar de koer gaan een behoefte is").⁴

Begin 1950 startte hij met de roman *De bende van Jan de Lichte*, die hij eind september van dat jaar afrondde en een jaar later bewerkte. In de tussentijd herschreef hij de eerder gemaakte bewerking van de verhalen over de vos Reinaerde en de wolf Isengrimus. Deze roman, die hij in de zomer van 1951 voltooide, zou in 1955 verschijnen onder de titel *Wapenbroeders*. In de zomer van 1952 werd de eerste versie van de, in 1956 uitgegeven, roman

1. Boon 1954b.

2. Zie: twee ongedateerde brieven van Boon aan Schepens (waarschijnlijk van januari en juni 1949); in: Boon 1989a, p. 136-138. Eerder was Boon helemaal niet zo gemakkelijk tot concessies bereid. Toen de redactie van *De Vlaamse gids* in het voorjaar van 1947 de bijdrage 'Een averechtse verkenning' niet wilde plaatsen omdat er te veel onfatsoenlijke woorden in voorkwamen en Schepens daarop voorstelde om die woorden te vervangen, reageerde Boon furieus.

3. Ongedateerde brief van Boon aan Lampo (juli 1953); in: Boon 1989a, p. 115-116.

4. Boon 1953a, p. 123.

Niets gaat ten onder geschreven en in de loop van 1953 moet hij aan *Menuet* (1955) en aan een boek over het kaartleggen, *Nieuwe manier om het geluk en de toekomst te voorspellen en te verspelen*, zijn begonnen.¹ Dat laatste boek is overigens onvoltooid gebleven.

1.5. Een gevaarlijke communist

Eind jaren veertig werd duidelijk dat Angèle Manteau geen brood meer zag in de uitgave van Boons werk. Daarvoor waren de verkoopprijzen van de door haar uitgegeven boeken van Boons hand te laag. Zeker in een tijd waarin het hele boekenbedrijf met financiële moeilijkheden te kampen had, achtte zij de financiële risico's verbonden aan een uitgave van nieuw werk van Boon te groot.

Boon en Manteau hebben later meer dan eens verklaard dat die tegenvallende verkoop in hoofdzaak toe te schrijven was aan een boycot van katholieke zijde. Veel bibliothecarissen en boekhandelaars in het overwegend katholieke Vlaanderen maakten bij de inkoop van boeken gebruik van het *Lectuur repertorium* en de *Boekengids*, beide geredigeerd door de priester Joris Baers. Boons boeken waren daarin voorzien van de quoterings 'verboden' en 'streng voorbehouden lectuur' en maakten daardoor weinig kans om ingekocht te worden. Zo waren er volgens Boon in augustus 1948 nog geen 90 exemplaren van *Mijn kleine oorlog* verkocht!² Dit lijkt ongeloofwaardig, feit is in ieder geval dat een groot deel van de oplagen van *De voorstad groeit*, *Abel Gholaerts*, *Vergeeten straat* en *Mijn kleine oorlog* door Manteau tegen dumprijzen van de hand werd gedaan.³

In de pers was na de oorlog heel verschillend op Boons werk gereageerd. Met de bevrijding van België in september 1944 en van Nederland in mei 1945 was de vrijheid van drukpers in beide landen hersteld. Veel critici waren daardoor voor het eerst in de gelegenheid om de tijdens de oorlog verschenen literatuur te bespreken. Maar het oordeel dat de recensenten velden over *De voorstad groeit* en *Abel Gholaerts* verschilde vaak nauwelijks van dat van hun collega's in de tijdens de bezetting verschenen kranten. Opvallend is ook nu weer het opmerkelijk slechte onthaal dat *Abel Gholaerts* te beurt viel. Niet alleen in katholieke bladen werd extreem negatief over het boek

1. Zie: Muires 1990b en een ongedateerde brief van Boon aan Lampo (waarschijnlijk geschreven in 1953); in: Boon 1989a, p. 117.

2. Ongepubliceerde brief van Boon aan Burssens d.d. augustus 1948. Burssens noteert op 11 januari 1950 in zijn dagboek dat er maar vijftig van de 1000 gedrukte exemplaren van dit boek werden verkocht (Burssens 1988, p. 169).

3. Dit kan worden opgemaakt uit een ongedateerde brief van Boon aan mevrouw Manteau (waarschijnlijk geschreven in 1947 of 1948), opgenomen in: Boon 1989a, p. 189, en een niet gepubliceerde brief van Manteau aan Boon d.d. 24 september 1949.

geoordeeld, in de socialistische pers overheersten eveneens afkeurende geluiden. Maar er was ook, een weliswaar kleinere, groep critici die in Boon een van de grootste talenten in de Vlaamse letterkunde zag.

Boons derde roman, *Vergeten straat*, kon in de socialistische pers op meer krediet rekenen. Het boek werd zelfs door enkelen toegejuicht als iets 'volkomen nieuws'. De meeste katholieke recensenten dachten daar anders over. Zij opperden tegen dit boek veelal dezelfde bezwaren als tegen zijn eerder verschenen werk, hoewel de toon van de besprekingen in dit geval minder fel was. Nieuw in de katholieke pers waren enkele recensies waarin een voorzichtig positief of opvallend genuanceerd oordeel over Boons werk wordt uitgesproken. Deze tendens zette door bij *Mijn kleine oorlog*. In de progressieve vleugel van het katholieke kamp waren nu zelfs enkele uitgesproken positieve geluiden te horen. Het merendeel van de recensenten van de vrijzinnige bladen begroette Boons oorlogskroniek met groot enthousiasme. Daar staat tegenover dat de conservatieve elementen ook nu weer lucht gaven aan hun afschuw van Boons geschrijf. Een enkeling liet zich over het boek uit in bewoordingen die qua felheid niet onderdoen voor de reacties op *Abel Gholaerts*. Met name de door Boon gebezigde 'onwelvoeglijke' taal was het onderwerp van kritiek.

Ten aanzien van Boons vroege werk werden dus extreme standpunten ingenomen. Er waren critici die geen enkel positief aspect in zijn werk konden ontdekken, die het afwezen vanuit ethisch én esthetisch oogpunt. Daartegenover stond een groep recensenten die Boon bejubelde, hoewel er huns inziens hier en daar nog wel een paar oneffenheden in zijn boeken waren te bespeuren. Over het algemeen werd Boons werk in de vrijzinnige pers overwegend positief en in de katholieke bladen negatief beoordeeld. Met name de katholieke critici hadden onoverkomelijke bezwaren tegen Boons te pessimistische wereldbeeld, tegen zijn te zwartgallige voorstelling van zaken. Tegen de onvolkomenheden op esthetisch gebied, de chaotische structuur, het onverzorgde taalgebruik werd in beide *kampen* geageerd.

Na het afhaken van uitgeefster Manteau ging Boon op zoek naar een andere uitgever. Opnieuw is het Richard Minne die hem helpt. Minne zou immers eind 1949 Reinold Kuipers van de Amsterdamse uitgeverij De Arbeiderspers op Boon attent hebben gemaakt.¹ Het contact tussen Boon en Kuipers resulteerde niet alleen in de publikatie van twee verhalen in *De boekenmolen*, maar ook tot de uitgave van *Boontje's twee spoken*. Dit boekje met de twee novellen 'Maagpijn' en 'Uitleenbibliotheek' zag in december 1952 het licht. Beide verhalen waren eerder, respectievelijk in 1946 en 1947, in *Front*

1. Weverbergh/Leus 1972, p. 128. Kuipers ontkent overigens dat hij Minne bezocht omdat hij per se werk van deze Vlaamse dichter wilde uitgeven.

verschenen. 'Boontje's Uitleenbibliotheek' was eind 1949 al in een beperkte oplage door Leesclub Boekuil in Gent op de markt gebracht.¹

Aan beide uitgaven, *Boontje's uitleen-bibliotheek* en *Boontje's twee spoken*, werd door de contemporaine critici niet al te veel aandacht besteed. Het merendeel van de recensies was wel positief. Een enkele (katholieke) criticus reageerde extreem negatief.

Het tweede boek van Boon dat door De Arbeiderspers werd uitgegeven, was *De Kapellekensbaan*. Het verscheen in maart 1953, bijna drie jaar nadat de uitgeverij tot publikatie van het manuscript had besloten.

Boon heeft begin jaren vijftig nog met verschillende andere uitgeverijen contact gehad over een mogelijke uitgave van zijn werk. Het manuscript van *De Kapellekensbaan* wilde hij in het voorjaar van 1950 ook voorleggen aan Van Kampen & Zn., terwijl de Driehoek eveneens interesse toonde. Met Nijgh en Van Ditmar voerde hij in 1951 en met Van Oorschot in 1952 overleg over een mogelijke uitgave van zijn *Den vos Reinaerde en den wolf Isengrimus*. Vreemd genoeg bood ook Manteau zich in dit geval weer aan als potentiële uitgever van Boons werk.²

Hierboven werd er al terloops op gewezen dat de medewerking van Boon aan verschillende bladen niet vlekkeloos totstandkwam of verliep. Bij *De roode vaan* werd hij ontslagen nadat zich in het voorjaar en de zomer van 1946 heel wat problemen hadden voorgedaan. Bovendien heeft hij er later herhaaldelijk op gewezen dat hij bij het communistische dagblad niet over de vrijheid beschikte om te schrijven wat hij wilde. Bij het *Nieuw Vlaams tijdschrift* deden zich moeilijkheden voor met de bijdrage 'Op het kantje af', die eerder al ter zijde was geschoven door de redactie van *Zondagspost* en die daarna zoek raakte. In de loop der jaren werden door de redactie van dit tijdschrift nog van de hand gewezen: het 'Gedicht voor mijne vrouw', de reportage 'Brussel een oerwoud', het verhaal 'De dood van meneerke Brys', de bewerking van 'Van den Vos Reinaerde', voorpublicaties van de romans *Niets gaat ten onder* en *De bende van Jan de Lichte* en een voorstel voor een rubriek met de titel 'Mijn wereld van vandaag'. Het weekblad *Parool* weigerde het verhaal 'Pif-paf' en er zouden zonder Boons toestemming geregeld veranderingen in zijn teksten zijn aangebracht. Daarbij werden soms 'scabreuze' woorden door onschuldige synoniemen vervangen. Binnen de gelederen van *De Vlaamse gids* werd vooral geageerd tegen de kroniek 'Geniaal... maar met te korte beentjes'. Een aflevering gewijd aan het werk van Gide en Lawrence werd geweigerd en de titel van de bijdrage 'Drie katholieke auteurs' moest op last van de redactie worden gewijzigd. Boons

1. Boon 1949a.

2. Ongepubliceerde brieven van Boon aan Burssens (geschreven eind januari en (waarschijnlijk) in november 1952) en ongepubliceerde brief van Walravens aan Hugo Claus d.d. 20 februari 1952).

voorstel om de rubriek maandelijks te plaatsen werd niet gehonoreerd. Daarnaast weigerde de redactie de verhalen 'Averechtse verkenning', 'Type-totje heeft zich een baron op de kop getikt' en 'Vrouwen van Rome'. De publikatie van een tweede Boon-kroniek in *De Vlaamse gids*, met als titel 'Memoires van johan janssens', vond geen doorgang. Het verhaal 'Averechtse verkenning' leidde, zoals al werd opgemerkt, ook bij *Podium* tot problemen. Door de redactie van dit Nederlandse tijdschrift werd een filmscenario, waarschijnlijk het vlak na de oorlog geschreven *Niets dan wat oorlog*, afgewezen. Ook een fragment uit *De bende van Jan de Lichte*, dat Boon in juli 1950 aan Gerrit Borgers had meegegeven, werd niet gepubliceerd. De medewerking van Boon aan *Het laatste nieuws*, *De zweep* en de *Almanak van Uilenspiegel*, evenals *De Vlaamse gids* uitgaven van J. Hoste in Brussel, moest (zoals is gebleken) hoofdzakelijk in het geheim plaatsvinden.¹

Uit het bovenstaande blijkt dat niet alleen de katholieken moeite hadden met Boons werk. Ook bij de vrijzinnigen rezen geregeld bezwaren. Die hadden maar zelden met Boons pessimistische voorstelling van zaken te maken en richtten zich meestal tegen de onderwerpen die hij in zijn boeken ter sprake durfde te brengen en tegen zijn taalgebruik, dat te onverzorgd, te grof, te direct en te volks werd gevonden.

Daarnaast zou Boons 'communistiche verleden' hem lange tijd parten hebben gespeeld. Typerend is in dit opzicht een bericht dat in 1954 in het tijdschrift *Taptoe* verscheen: "een drietal jaar geleden kondigde de "vlaamse club" van brussel een voordracht aan van lp boon over eigen werk. het talrijk opgekomen publiek was erg teleurgesteld toen het die avond merkte dat de auteur niet aanwezig was. het bestuur van de club legde echter uit dat lp boon juist een been gebroken had, en de secretaris van de club verving de spreker met een lezing over het west-vlaams van gezelle. van een persoon die het weten kan, weet ik heel stellig dat lp boon totnutoe nog nooit in zijn leven een been brak. het bestuur van de oude sympathieke club was op het laatste ogenblik te weten gekomen dat boon een "gevaarlijke communist" was en zo werd hij op het nippertje geweerd. gelukkig maar."²

1.6. Een wankele financiële basis

Ook met zijn journalistieke werk verdiende Boon lang niet altijd voldoende om in zijn levensonderhoud te voorzien. Zelfs toen hij in vaste dienst was bij *De roode vaan* klaagde hij over het lage loon. Vanaf de bevrijding tot aan zijn indiensttreding bij *Vooruit*, in november 1954, is hij eigenlijk voort-

1. Op problemen met verschillende redacties wordt uitvoeriger ingegaan in Muyres 1989.

2. Korun 1954.

durend op zoek geweest naar een vaste bron van inkomsten. Om die te vinden heeft hij een beroep gedaan op een groot aantal vrienden en bekenden. In januari 1945 vroeg hij Toussaint van Boelaere om hem te helpen. In mei van dat jaar beanderde hij Elsschot met hetzelfde verzoek. Via Lampo en Herreman probeerde hij mee te werken aan de pagina 'Kunst en letteren' van het dagblad *Volksgazet*. Herreman deed in 1947 zelfs een goed woordje voor Boon bij de socialistische Eerste Minister (Kamiel Huysmans). Schepens klopte in 1948 tevergeefs bij uitgever Julius Hoste aan om Boon mee te laten werken aan het dagblad *Het laatste nieuws* en het weekblad *De zweep*. Aan Ger Schmook vroeg Boon eind 1948 hem werk te bezorgen in de diensten der bibliotheken. In mei 1950 deed hij nog een beroep op Reinold Kuipers om hem bij *Het vrije volk* binnen te loodsen. Gaston Burssens was eerder dat jaar al naar de gouverneur van de Provincie Antwerpen gegaan, die Boon mogelijk aan een baantje bij het weekblad *ABC* of het dagblad *Volksgazet* kon helpen. *ABC* is waarschijnlijk ook het niet met name genoemde tijdschrift waarvoor Boon, via bemiddeling van Herreman, in het voorjaar van 1953 nog enkele verhaaltjes 'op proef' heeft geschreven.¹ Ook bij Bert Bakker, Gerrit Borgers, Herman Teirlinck, Jan Walravens, René Ide van Leesclub Boekuil in Gent, Karel Jonckheere en Gerard Walschap klaagde Boon zijn nood. Zijn hele correspondentie uit die tijd is doorspekt met klachten over zijn slechte financiële positie. Allerlei pogingen via (socialistische) bewindslieden om in overheidsdienst te komen, mislukten eveneens. Hij wendde zich tevergeefs tot Kamiel Huysmans en tot de letterkundige Julien Kuypers (die secretaris-generaal van het openbaar onderwijs was).

In 1950 was er even sprake van dat hij een betaalde functie zou krijgen als redactiesecretaris van de te fuseren bladen *Podium* en *Tijd en mens*.² Het ging niet door. Begin 1952 leek hij te kunnen rekenen op een aanstelling binnen de socialistische partij, maar ook daar kwam niets van terecht. Hetzelfde gold voor zijn bemoeienissen om staatssteun te verwerven.

Boon moest het in die tijd dikwijls hebben van allerlei schnabbels. Hij werkte vanaf 1945 tot eind 1953 twintig keer mee aan een radio-uitzending. Hij las voor uit eigen werk en maakte voor het Belgisch Nationaal Instituut voor Radio-omroep een aantal hoorspelen.³ In de periode 1947-1950 hield hij jaarlijks een voordracht in Leesclub Boekuil in Gent. Verder verleende hij medewerking aan een drietal gelegenhedsuitgaven: *Het zilverenboek van de W.B.-vereniging* (1950), *Richard Minne zestig* (1951) en *Veertien anoniem* (1951). In 1952-1953 hield hij ook een reeks voordrachten op middelbare scholen. En als het echt niet meer anders kon, dan oefende Boon zijn oude beroep van gevelschilder uit. In 1947 heeft hij enkele dagen

1. Brief van Boon aan Herreman (geschreven eind mei/juni? 1953); in: Boon 1989b, p. 82-83.

2. Ongepubliceerde brief van Boon aan Burssens (geschreven eind juli 1950).

3. Zie voor een volledig overzicht van Boons medewerking aan radio- en televisieprogramma's: Verdoodt 1985.

bureauwerk in een fabriek verricht en in 1951 werkte hij een tijdlang enkele dagen per week in de wasserij van zijn ouders in Gent.¹

Gebrek aan financiële middelen was dikwijls ook de reden voor het niet doorgaan van allerlei initiatieven op cultureel gebied. Zo wilde Boon in 1950 samen met een aantal vrienden het enkele jaren eerder door hem geschreven filmscript *Niets dan wat oorlog* verfilmen. Mogelijk is om dezelfde reden het in de loop van 1953 ontstane plan om samen met Walravens een eigen uitgeverij te stichten niet doorgegaan.

Een heel enkele keer was er in die jaren sprake van een financiële meevaller. In 1947 werd *De voorstad groeit* met de prijs van de provincie Antwerpen bekroond en in de winter van 1950 ontving Boon van de artiestenbond een cheque van 5000 BF.² Enkele jaren daarna kreeg hij een reisbeurs van het ministerie. Het zijn enkele kleine blijken van erkenning van officiële zijde. Op de door hem felbegeerde Driejaarlijkse Staatsprijs voor Verhalend Proza moest Boon tot 1972 wachten. Wel werd hij op 10 november 1953 tot Ridder in de Kroonorde benoemd.

Er is de afgelopen jaren herhaaldelijk getwijfeld aan het beeld dat Boon van zijn financiële situatie in de jaren 1947-1954 heeft gegeven. Ook de *Memoires* van zijn echtgenote Jeanneke geven de indruk dat het over het algemeen met de financiën van het gezin wel meeviel.³ Daar staat tegenover dat Boon in de uit de bewuste periode bewaard gebleven correspondentie voortdurend appelleert aan problemen op financieel gebied.⁴ Meer dan eens dringt hij er bij uitgevers en redacteurs van verschillende tijdschriften op aan om honoraria en voorschotten snel uit te betalen. Over het beroep dat hij op zijn vrienden deed, heb ik het al gehad. Financiële problemen zijn mogelijk ook veroorzaakt door de bouw van een nieuw huis in Erembodegem, waar hij met kerstmis 1952 ging wonen. Zeker is in ieder geval dat hij de bouw van dit huis zelf niet kon financieren. Hij heeft daarvoor een aanzienlijke som geld geleend bij Gaston Burssens. Het oude huis in de Verastenstraat te Aalst hebben Jeanneke en hij nog ruim een jaar aangehouden voor het geval het wonen in Erembodegem hen niet zou bevallen. Het werd in het voorjaar van 1954 verkocht en daarna ging het hen op financieel gebied

1. Boon 1990, p. 91 en 100-101.

2. De prijs van de provincie Antwerpen moest Boon delen met Richard Minne en de weduwe van Lode Zielens.

3. Wat beslist niet wil zeggen dat ze er warmpjes bijzaten. Er waren volgens Jeanneke Boon wel degelijk momenten waarop armoede troef was (zie bijvoorbeeld: Boon 1990, p. 91). Gaston Burssens noteert in januari 1950 in zijn dagboek dat Marcel Wauters hem heeft geschreven dat Boon zich materieel in een miserabele toestand bevindt en uit het slop moet worden geholpen (Burssens 1988, p. 170).

4. Zie bijvoorbeeld Boons brieven uit de bewuste periode, gepubliceerd in Boon/Elsschot 1989 en Boon 1989a.

al iets beter.¹

1.7. Een eigengereide collega

Aan Boons slechte reputatie is mijns inziens ook de manier waarop hij indertijd kritiek leverde op literatuur en maatschappij debet, vooral in *De roode vaan* en in *Front* en in mindere mate in *De Vlaamse gids*. Hij nam daarbij nauwelijks een blad voor de mond, sprak duidelijke oordelen uit en had geen enkel ontzag voor gevestigde reputaties en heilige huisjes. Vaak was hij compromisloos. Zijn kritische houding, hoe oprecht ook, werd niet door iedereen op prijs gesteld. Oudere, gearriveerde schrijvers stoorden zich aan de huns inziens agressieve kritiek van de jonge betweter. De relatie van Boon met andere schrijvers verliep daardoor ook niet altijd vlekkeloos.

Direkt na de uitreiking van de Krynprijs voerde Boon drukke correspondenties met Willem Elsschot, Maurice Roelants en Raymond Herreman. Aanvankelijk is de toon van zijn brieven nederig, er spreekt ontzag uit voor de grote literatoren. Hij legt zijn werk aan hen voor en vraagt hen om een eerlijk, kritisch oordeel. Maar al gauw blijkt hoe eigenzinnig Boon was als het over zijn eigen creaties ging. Hij wist heel goed wat hij wel en niet wilde en was daarom meestal maar mondjesmaat bereid op de suggesties van andere schrijvers in te gaan. De relatie met Roelants en Elsschot raakte op den duur verstoord, net als die met Hubert Lampo.² Toch kon de eigengereide Boon in zijn moeilijke jaren rekenen op de steun van een aantal schrijvers: Gaston Burssens, Raymond Herreman, Richard Minne, Jan Schepens en Jan Walravens. Ook bij René Ide, voorzitter van Leesclub Boekuil, genoot hij veel krediet.

In het Aalsterse onderhield Boon vriendschappelijke relaties met een aantal jongere auteurs: Ben Cami, Marcel Wauters, Maurice d'Haese en Frans Beeckman. Zij kwamen meestal op zaterdagavond bij hem thuis samen, waar ze over politiek, kunst, literatuur en van alles en nog wat spraken. Bij het schrijven van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* heeft Boon veelvuldig geput uit deze bijeenkomsten.

Achteraf gezien is het opmerkelijk dat de relatie van Boon met Herreman steeds vriendschappelijk is gebleven. Beide schrijvers huldigden opvattingen over literatuur die lijnrecht tegenover elkaar stonden. Meer dan eens trokken zij met de pen tegen elkaar ten strijde. Soms ging het er fel aan toe. Zo veroorzaakte Boon begin 1946 een echte rel in de Vlaamse literatuur toen hij in *De roode vaan* fikse kritiek leverde op de jury van de Driejaarlijkse Staatsprijs voor verhalend proza 1942-1944. Met name jurylid Herreman

1. Boon 1990, p. 104 en 99.

2. Zie: Muyres 1989, p. 10-13 en 19-24, en Muyres/Van de Reijt 1989.

moest het daarbij ontgelden.¹ Heftige polemieken heeft Boon overigens niet dikwijls gevoerd, het lijkt erop alsof de provocaties van zijn kant veelal werden genegeerd.²

1. De jury had de prijs toegekend aan Richard Minne voor diens, door Roelants en Herreman samengestelde, *Wolfjizers en schietgeweren*. Boon was het hier niet mee eens, vooral omdat het boek hoofdzakelijk poëzie en maar 16 bladzijden verhalend proza bevatte. Ook had hij zich geergerd aan het feit dat een van de juryleden, Raymond Herreman, tot de samenstellers van het bekroonde boek behoorde (zie: Muyres 1986b).
2. Bekend zijn verder nog aanvaringen met Herreman over het tijdschrift *'t Fonteinje*, met Brulez over de slotzin van *Mijn kleine oorlog*, met Johan Daisne over de moderne Vlaamse poëzie en met Georges van Acker en Jozef Versou over het socialistisch realisme.

2. DE ONTSTAANSGESCHIEDENIS VAN *DE KAPELLEKENSBAAN/ZOMER TE TER-MUREN* OP BASIS VAN DE SECUNDAIRE DOCUMENTEN

2.0. Inleiding

De descriptief-interpretatieve reconstructie van de ontstaansgeschiedenis van de diptiek *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* in dit hoofdstuk is gebaseerd op de secundaire of perifere documenten: alles wat in de loop der jaren daarover is gezegd en geschreven. Dat kan zijn gebeurd in brieven, interviews, recensies, memoires et cetera. (De primaire documenten komen in het volgende hoofdstuk aan de orde).

Ook hier moet worden opgemerkt dat er nooit sprake kan zijn van volledigheid en gehele betrouwbaarheid. In de allereerste plaats is het vrijwel uitgesloten dat iets zo complex als het ontstaan van een literair werk onder woorden kan worden gebracht. Van den Akker heeft er al op gewezen dat "uitspraken over het ontstaansproces veelal pogingen zijn tot verbale explicitering van iets dat zich vaak moeilijk laat verwoorden en dat langs rationele weg soms nauwelijks is te beschrijven of te verklaren."¹

Daardoor bestaat er eigenlijk per definitie een discrepantie tussen de werkelijke gang van zaken en de uitspraken daarover. Auteurs kunnen, zo stelt Van den Akker, maar een klein gedeelte van het proces verwoorden: "Zelfs Valéry, die toch zoveel facetten van het creatieve proces op soms zeer gedetailleerde wijze in zijn beschouwingen betreft, kan slechts een fractie op papier zetten van de onoverzienbare hoeveelheid factoren die in werkelijkheid een rol hebben gespeeld bij het ontstaan van zijn gedichten. Wat zich feitelijk in het hoofd van de dichter afspeelt, onttrekt zich grotendeels aan orde en samenhang en is, om een vergelijking van Auden aan te halen, een 'Mad Hatter's Tea-Party'. Deze discrepantie kan evenwel zo groot worden dat de uitspraken niet langer betrouwbaar inzicht geven in de werkelijke gang van zaken."²

Uitlatingen over het ontstaan moeten dus met de nodige voorzichtigheid worden benaderd. Niet alleen omdat het creatieve proces niet in zijn totaliteit onder woorden te brengen is, maar ook omdat auteurs en derden zich vaak niet meer precies herinneren hoe het allemaal is gegaan. De afstand in tijd speelt een belangrijke rol. Dat onderkent ook Dorleijn in zijn bespreking van de historisch-kritische Leopoldeditie: "Een probleem wordt gevormd door de gegevens uit herinneringen van mensen die Leopold gekend hebben.

1. Van den Akker 1985, p. 93.

2. Van den Akker, p. 95. Wat Van den Akker over het ontstaan van gedichten opmerkt, geldt mijns inziens ook voor de wording van andere literaire teksten.

Meestal zijn die pas veel later opgeschreven of aan anderen verteld. Ongetwijfeld zal de onnaspeurbare gang van het geheugen een zekere vervorming van de feiten hebben aangebracht, maar ook de (onbewuste) wens te voldoen aan elementaire verhaalwetten zal de werkelijkheid geweld aangedaan hebben."¹

Soms ook wordt de gang van zaken min of meer bewust vertekend of verdraaid. Mythevorming is dan het gevolg. Van den Akker gaat vrij uitgebreid in op de neiging die bij veel schrijvers bestaat om de rol die de inspiratie in het creatieve proces speelt te overdrijven. Hij spreekt in dit geval zelfs over een 'inspiratiemythe', terwijl zijns inziens tijdens het hele schrijfproces eerder sprake is van een herhaalde afwisseling van inspiratie en technische vaardigheid.²

Mededelingen over het ontstaan kunnen volgens Van den Akker ook onderdeel van een poetische conventie of middel in een poetische strategie zijn: "Wat psychologisch gezien wellicht van secundair belang is, vormt vanuit literair-historisch oogpunt een belangrijke indicatie omtrent de wijze van denken van een dichter. Evenals andere poetische uitspraken kunnen die over het creatieve proces worden gebruikt om een bepaald effect te bereiken, waaraan objectiviteit of waarheidsgetrouwheid ondergeschikt zijn gemaakt."³

Uitspraken die over het ontstaan van een literair werk worden gedaan, zijn dus vaak onbetrouwbaar. Ze geven doorgaans een vertekend beeld van de feitelijke gang van zaken. Het problematische is nu dat nauwelijks valt uit te maken welke uitspraken wel en welke niet betrouwbaar zijn. Uitspraken over het ontstaan van een literaire tekst kunnen immers niet worden getoetst. Naar de ware toedracht kan de onderzoeker slechts gissen en bij de reconstructie daarvan is hij juist in hoofdzaak weer aangewezen op die onbetrouwbare uitspraken. Daarmee is de cirkel rond. Uitspraken kunnen in dit stadium alleen tegen elkaar worden afgewogen. Het verhaal over het ontstaan van een literair werk heeft daardoor veel weg van het zoeken naar de gulden middenweg. Dit heeft tot gevolg dat consistente uitspraken sneller als 'waar' zullen worden beschouwd dan een uitspraak die afwijkt of in strijd is met de meeste andere uitspraken. Ook bestaat het gevaar dat de onderzoeker een afwijkende uitspraak op allerlei manieren probeert in te passen.

Consequentie van deze overwegingen is dat een 'reconstructie van de feitelijke gang van zaken' niet mogelijk is. Op basis van de secundaire documenten zal een nieuwe ontstaangeschiedenis worden geschetst, die in het gunstigste geval de werkelijke ontstaangeschiedenis dicht nadert. Hoe

1. Dorleijn 1987, p. 204.

2. Zie: Van den Akker 1985, p. 93-110.

3. Van den Akker 1985, p. 97.

dicht? Dat zal nooit achterhaald kunnen worden.

Ik zal bij het schetsen van de ontstaangeschiedenis van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* niet alle soort uitlatingen als gelijkwaardig behandelen, zo hecht ik meer belang aan contemporaine dan aan retrospectieve documenten. Ik ga er vanuit dat alle uitspraken gedaan vóór het verschijnen van *De Kapellekensbaan* (maart 1953) en *Zomer te Ter-Muren* (mei 1956) contemporain zijn. Ook zal ik in de praktijk meer waarde hechten aan een contemporaine uitspraak over het begin van het project gedaan in een brief aan Maurice Roggeman (najaar 1943) dan aan de retrospectieve notitie over het aanvangstijdstip die zich achterin *Zomer te Ter-Muren* bevindt.

De grens tussen contemporaine en retrospectieve uitspraken is vaak moeilijk te trekken. Bovendien hebben veel van de zogenaamde contemporaine uitspraken in wezen een retrospectief karakter. Dat heeft vooral met de tijdsduur van het project te maken.

Voor mij zijn uitlatingen in brieven doorgaans waardevoller dan die in interviews. Bij een interview heb ik minstens met één extra interpretatie te maken, die van de interviewer, waardoor de kans op vertekening toeneemt. Bovendien is uit de transcriptie van interviews moeilijker op te maken of uitspraken wel of niet zijn gemeend. Ironie, sarcasme, cynisme blijken veelal uit de intonatie van het gesproken woord en zijn moeilijk schriftelijk te registreren. Ik wil hier overigens niet beweren, zelfs niet suggereren, dat interviews geen belangwekkende informatie over het ontstaan verschaffen. Integendeel. Door het ontbreken van correspondentie over bepaalde belangwekkende kwesties is een onderzoeker vaak in hoofdzaak aangewezen op uitlatingen in interviews.

Zoals min of meer blijkt uit de aangehaalde overwegingen van Van den Akker is er eigenlijk altijd te weinig materiaal voorhanden om het ontstaan van een literair werk in kaart te kunnen brengen. Dat geldt ook in mijn geval. Ondanks het feit dat er op zich veel is geschreven over Boon en over *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* is er weinig materiaal bewaard gebleven waarin iets wordt gezegd dat van belang is voor het ontstaan van beide boeken. Bovendien heb ik wat dit betreft nog met een extra handicap te maken gehad: ik heb niet kunnen beschikken over een aantal ongetwijfeld belangwekkende correspondenties. Voor raadpleging van het archief van uitgeverij Van Oorschot (waarin zich onder andere correspondentie van Boon en van Richard Minne bevindt) heb ik geen toestemming gekregen. De archieven van de uitgeverijen Van Kampen, Het Kompas en Nijgh & Van Ditmar betreffende de jaren 1945-1955 bleken spoorloos te zijn en juist dat deel van de briefwisseling tussen Boon en zijn eerste uitgeefster Angèle Manteau dat handelt over *De Kapellekensbaan* is zoek (volgens ingewijden: ontvreemd). Een hoop belangrijk materiaal is verloren gegaan omdat destijds niet werd onderkend dat het in de toekomst enig belang zou kunnen hebben. Zo behoorde het niet tot de gewoonte van Boon om correspondentie te bewaren. Enkele

keren stuitte ik op de onwil van personen en instellingen om mee te werken: herhaalde verzoeken om informatie gericht aan het Hoofd Documenten van het Letterkundig Museum in Den Haag bleven onbeantwoord.

Ondanks een gebrek aan secundair documentair materiaal ben ik toch in de gelegenheid geweest om op bepaalde kwesties met betrekking tot het ontstaan van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* uitgebreid in te gaan. Bijvoorbeeld op Boons besluit om het traditionele concept van de roman *Madame Odile* open te breken, op het zoeken van een uitgever et cetera. Ik heb er trouwens voor gekozen om de gegevens betreffende de 'tekstontwikkeling' en de uitgave geïntegreerd te beschrijven. Dit omdat, zoals blijken zal, de geschiedenis van het ontstaan van de tekst zo nauw verweven is met die van de uitgave.

Bij het 'reconstrueren' van de ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* manifesteert zich het probleem van de 'voorkennis', waar Lieneke Frerichs op heeft gewezen, in volle omvang. Zo maak ik bij de selectie van documenten meteen gebruik van mijn kennis dat het boek eerst *Madame Odile* heette en dat Boon het boek-in-wording na een eerste herschrijving aanduidde als *Het illegale boek van Boontje*, hoewel pas later duidelijk zal worden dat het hier om eerdere versies van *De Kapellekensbaan* gaat. Zonder deze voorkennis, zonder te weten waar je naar toe wilt, is het nu eenmaal onmogelijk een studie over het ontstaan van een literair werk te schrijven. Integeningstelling tot wat bijvoorbeeld Kets-Vree bij de historisch-kritische editie van 'Een ontgoocheling' doet, gaat het mij niet om een volledige presentatie van de secundaire documenten (welke uitgever zou dat ooit willen uitgeven?). Ik beschrijf op basis van de secundaire documenten de ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. Die beschrijving is gelardeerd met citaten uit het documentaire materiaal. Ik interpreteer, selecteer en plaats de uitlatingen in een bepaald, chronologisch verband. Het gaat in wezen om een becommentarieerd interpretatief verslag van wat er met betrekking tot het ontstaan van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* gezegd en geschreven is. Nogmaals: het is niet mijn bedoeling het materiaal vóór een studie te leveren, het gaat hier om de studie waarbij ik gebruik maak van het materiaal.

2.1. Madame Odile: een tijdsbeeld met beperkingen

Bij de aantekening "Aanvang van 'De Kapellekensbaan': september 1942/Einde van 'Zomer te Ter-Muren': oktober 1953", die achterin *Zomer te Ter-Muren* staat, dienen twee kanttekeningen te worden gemaakt.¹ In de eerste plaats

1. Boon 1956a, p. 571.

was er in het begin, zoals Boon later herhaaldelijk heeft beweerd, alleen sprake van een roman over het leven van een vrouw die Odile heette. Naar haar was het boek ook genoemd: *Madame Odile*.

Bovendien is hij naar alle waarschijnlijkheid pas een jaar later, in het najaar van 1943, aan dit boek begonnen. Zoals in hoofdstuk 1 werd opgemerkt, heeft hij bijna het hele jaar 1942 aan *Abel Gholaerts* (toen nog: *Gholaerts*) gewerkt. Op 4 februari 1943 meldde hij Roggeman dat (het handschrift van) deze roman af was. Vrijwel direct daarna schreef hij de eerste versie van *Vergeten straat*, die hij in september 1943 voltooide. Pas toen is hij aan *Madame Odile* begonnen.

Boon zelf was achteraf ook niet helemaal overtuigd van de juistheid van het achterin *Zomer te Ter-Muren* genoemde aanvangstijdstip. Hij heeft er bij herhaling, vaak met grote stelligheid, op gewezen dat hij in 1943 aan het project is begonnen en er in totaal zo'n jaar of tien over heeft gedaan.¹

De titel *Madame Odile* duikt in ieder geval voor het eerst op in een brief die hij in het najaar van 1943 aan Roggeman stuurde en waarin hij laat weten dat hij aan het boek is begonnen. In die brief geeft hij ook kort aan waarover het boek zal gaan: "Ik ben aan *Madame Odile* begonnen en zal trachten deze wereld van onbegrip, misverstand, en het zich verblijden in het ongeluk van een ander, er in neer te leggen. Ik zal er tevens de ondergang van de kleine burgerij onder de slagen van twee elkander opvolgende oorlogen, en het tijdsbeeld van vóór- en na-oorlogsche kleinstad in trachten op te bouwen. Ge ziet het zal misschien boven mijn krachten gaan, maar zoiets heb ik juist nodig. Ik moet me kunnen begraven in mijn werk."²

De latere roman indachtig is het opvallend dat Boon hier alleen over de neergang van de kleine burgerij en nog niet over de opgang en neergang van het socialisme spreekt, waarop het accent ligt in het voorwoord dat hij enkele jaren later bij *De Kapellekensbaan* heeft geschreven. Wel stond hem in 1943 al een roman voor ogen waarin hij een tijdsbeeld wilde schetsen. Maar in dit geval een tijdsbeeld met beperkingen: alleen van de "vóór- en na-oorlogsche kleinstad". Het ging hem er blijkbaar niet om een tijdsklimaat volledig in beeld te brengen. Eigen ervaringen (opgedaan in het Vlaamse stadje Aalst) wilde Boon kwijt in *Madame Odile* en hij ging er impliciet van uit dat het leven van Odile illustratief was voor het leven in iedere kleine stad.

Vanaf het begin verwachtte Boon veel van *Madame Odile*. Zo veel zelfs dat hij vreesde dat hij zijn verwachtingen niet zou kunnen waarmaken. Blijkens een later in 1943 aan Roggeman geschreven brief verliep het schrijven aan

1. Zie o.a.: Decorte 1980, p. 173. In meer interviews noemt hij 1943 als aanvangstijdstip, hoewel toch ook het jaartal 1942 af en toe opduikt.

2. Brief van Boon aan Roggeman (geschreven in het najaar van 1943); in: Boon 1989b, p. 60.

het boek in het begin moeizaam "Van Madame Odile is het nog niet mogelijk daar alles nog veel te verward is Het gaat moeilijk Ik stel mij er misschien zelf te veel van voor Naar het ontwerp dat ik er van gemaakt heb, blijkt het iets van een duizend bladzijden te zullen zijn Het blijkt *het* boek te zijn waar ik me misschien, misschien, misschien zal kunnen in uitspreken Ik blijf soms angstig naar dat ontwerp zitten kijken zonder er wat te kunnen aan werken Ik ben er zwanger van '¹ Terloops merkt Boon in deze brief nog op dat hij behoefte voelde om van *Madame Odile* 'een waanzinnig komiek' te maken, waarmee hij waarschijnlijk bedoelde dat het in zijn tragiek komisch moest zijn

Kort nadat hij deze brief heeft geschreven, moet hij de werkzaamheden aan *Madame Odile* hebben onderbroken om *Vergeten straat* te herschrijven ² Die klus klaarde hij nog in de winter van 1944 Uit een brief aan Manteau, gedateerd 1 maart 1944, blijkt dat hij op dat moment aan de laatste bladzijden van het boek bezig was en op 3 april van dat jaar schreef hij Herreman een brief waaruit kan worden opgemaakt dat deze toen de herziene versie van *Vergeten straat* aan het lezen was ³ Vervolgens pakte Boon de draad van *Madame Odile* weer op

Op 11 juni 1944 liet hij Roggeman weten dat het eerste deel van het boek is voltooid "Het eerste kleine deel van madame Odile 'vlechten' is af (dat wat gij reeds gelezen hebt, het provisoire, poepken) Zal ik het u opsturen, of wat?"⁴ In dezelfde brief verwoordt Boon nogmaals zijn hooggespannen verwachtingen Hij blaakte blijkbaar van zelfvertrouwen toen hij schreef "'Odile' wordt razend goed, ik geloof dat het reeds van het beste is wat ik gegeven heb, maar het zal geen boekskén worden voor Vlaanderen, verdomd niet"⁵

Roggeman was daarvan heel wat minder overtuigd Hij reageerde vrij uitvoerig op 'vlechten' "Ik heb Voorstad - Gholaerts - V straat en Mme Odile verschillende malen erlezen - Waarlijk het laatste schijnt mij het beste te zullen worden er zijn blz die mij zoo geweldig aangegrepen hebben en ik zou wel kunnen schreien hebben van spijt waarom ge toch geen punt gezet hebt achter de schoonste dingens die ooit geschreven zijn Waarom nog eens erhalen wat ge in uw voorige werken al gezegd hebt ik weet dat ge er moeilijk over zwijgen kunt, maar ze worden er niet beter mee, integendeel het hindert de nieuwere beelden volledig te genieten en ge zult ze daarmee ook niet kwijt geraken -/Mme Odile zou *het* boek kunnen worden, waar al de geniale en diepere gedachten gekristaliseert zouden worden tot

1 Brief van Boon aan Roggeman (geschreven eind 1943), in Boon 1989b, p 62 63

2 Brief van Boon aan Herreman d d 27 december 1943, in Boon 1989b, p 71-73

3 Brief van Boon aan mevrouw Closset (= Angèle Manteau) d d 1 maart 1944 en brief van Boon aan Herreman d d 3 april 1944, in Boon 1989b, respectievelijk p 187 en p 73

4 Brief van Boon aan Roggeman d d 11 juni 1944 in Boon 1989b, p 68 69

5 Brief van Boon aan Roggeman d d 11 januari 1944, in Boon 1989b, p 68 69

één schoone grootse wereldbeschouwing - Den spiegel van onzen tijd - het boek zooals er heel weinig geschreven zijn, of zullen geschreven worden - zonder romantiek of kleinburgerlijke vooroordeelen - Maar dit is het nog niet - nog zijn er die kleine dialectische en soms een beetje bekrompene (pardon) vormen neven het allergrootste / Ik kan niet aannemen dat ge 'vlechten' als afgewerkt aanziet, ik zou er werkelijk niet mee tevreden zijn - en gij trouwens ook niet - anders zoudt ge niet spreken van schrappen - maar ik vrees dat schrappen niet voldoende zal zijn - met dit werk hebt ge gelegenheid *den* stap te doen waar ge tot nu toe aan getwijfeld hebt - werk en erwerk, en denk dat het uw laatste boek is dat ge schrijven gaat - ik weet dat ge het kunt Alles is er er moet alleen gewied worden, en, om u eigen woorden te gebruiken - wij vragen geen woorden of romantiek, alleen gebalde gedachten () Maar ik weet ook dat ge dit beter kunt, dat het bij u alleen gemakzucht is waar het bij mij onmacht is Ik geloof echter niet dat de eischen die ik omtrent uw werk stel onbereikbaar zijn - ik zei u reeds dat er alles is wat er voor een meesterwerk noodig is - het is te schoon omdat het zoo zou mogen blijven - en nog eens om uw woorden te gebruiken, ik verwacht van u niet iets goed - maar *alles* En dit eisch ik niet alleen van u maar ook van mij - het word alles of niets - ik heb een ekel aan halfslachtigheid "¹

Roggeman stelde op dat moment, zomer 1944, blijkbaar heel andere eisen aan een boek dan Boon Stond voor de laatste het uiting geven aan gevoelens, het afrekenen met ervaringen nog centraal, Roggeman was (onder communistische invloed?) verder Hij vond dat Boon zich te veel verloor in louter bekrompen en kleinburgerlijke romantische bespiegelingen, hoe ontroerend die op zichzelf vaak ook waren Roggeman verwachtte dat ze werden opgetild naar een totaalvisie op het wereldgebeuren, zodat het boek het tijds klimaat weerspiegelde Met andere woorden *Madame Odile* diende in zijn ogen een maatschappelijke functie te vervullen Wellicht bedoelde Roggeman zelfs dat Boon zijn werk in dienst moest stellen van de sociale strijd

Boon deelde de kritiek van Roggeman niet Hij was van mening dat deze te hoge eisen stelde en hem bovendien te veel zijn eigen aanpak probeerde op te dringen In zijn antwoord beklemtoont hij opnieuw dat literatuur voor hem uiteindelijk een expressieve functie heeft "Maar ik geloof dat gij in mij te veel ziet Ik ben geen genie of geen zot zooals ik daar juist beweerde, ik hou kleinburgerlijk het mudden En misschien ben ik uitgepraat en herhaal ik mij, het is mogelijk Ik ben zoo kleintjes, ik heb Maar kom, het is alles zeever () Maar nu wij aan het zoeken zijn en misschien iets zullen bereiken, begaan wij de fout den een den ander op den eigen weg te willen dringen Ons uit te spreken is tenslotte einddoel, en dat er naast het kaf wat koren

1 Ongepubliceerde en ongedateerde brief Roggeman aan Boon (hoogstwaarschijnlijk geschreven in juni 1944) Roggeman hanteerde op tal van punten een eigenzinnige spelling

is, - en dat men dus al dat kaf ziet - wat geeft het?"¹

De kern van Roggemans kritiek moet Boon in eerste instantie zijn ontgaan. Dat komt onder andere tot uiting in het vervolg van zijn reactie: "Ik zou graag weten wat gij dialektiek noemt en als dusdanig veroordeelt, misschien kunt ge eens naast *vlechten* aanstrepen wat u niet bevalt dan zal ik beter een en ander begrijpen. Ook is het gewaagd om een boek te beoordelen naar zijn eerste (onafgewerkt) deel. Vooral daar ik in uw kritiek dingen lees als: Den spiegel van onzen tijd - het is misschien alleen Odile-zelf die mij in mijn jeugd heeft pijn aangebracht, die ik toonen wil."²

Ruim veertig jaar later licht Roggeman bovenstaande brieven in zijn 'Herinneringen aan L.P. Boon' toe. Hij vertelt dat hij ervan overtuigd was dat Boon destijds niet uitgepraat was, maar dat diens vorm en stijl ongeschikt waren om het thema "tot het einde vol te houden."³ Bij die gelegenheid schuift Roggeman zijn toenmalige eisen aan *Madame Odile* in de schoenen van Boon als hij schrijft: "Louis was druk bezig aan zijn *Mijn kleine oorlog*, maar hij was gelijktijdig al begonnen aan het boek over Ondinneke, waarover hij mij al meermaals had geschreven./ Zijn vroegere buurvrouw Madame Odile en haar man Oscarke, de beeldsnijder, stonden model voor de hoofdpersonages in de roman over Ondinneke, die hij wilde schrijven en die de strijd van het kleine volk van voor de Eerste en tot en met de Tweede Wereldoorlog in een groot sociaal fresco zou weergeven."⁴ Uit de plannen die Boon indertijd maakte, blijkt echter niets van het willen verbeelden van de strijd van het kleine volk. Het is waarschijnlijk juist Roggeman die daar op aanstuurde.

Eind juli 1944 heeft Boon het tweede deel ('Krullen') van *Madame Odile* klaar. Hij laatste vervolgens een korte rustpauze in. Van die pauze maakte hij gebruik om *Vergeeten straat* voor een tweede maal te herzien en om de novelle 'Maagpijn' te schrijven.⁵ Ook bezon hij zich op datgene wat hij van *Madame Odile* op papier had staan: "Ik ben ook vanzins wat M Odile te laten liggen en nog eens Verg. Straat te herzien, hier en daar is wat betoogd geworden en dat moet er uit, en dan ook nog bovendien hier en daar een bladzijde die mij niet aanstaat. Het tweede deel van Odile (Krullen) is af (provisoir, wanneer het gansch boek zal samengesteld zijn ga ik het nogmaals herzien, bijwerken en schrappen). En morgen of maandag draag ik het naar de post dan zal het misschien Woensdag bij u zijn. Leg het dan maar bij

1. Brief van Boon aan Roggeman (geschreven eind juni/begin juli 1944); in: Boon 1989b, p. 70-71.

2. Brief van Boon aan Roggeman (geschreven eind juni/begin juli 1944); in: Boon 1989b, p. 70-71.

3. Roggeman 1989, p. 131-132.

4. Roggeman 1989 p. 131-132.

5. Brief van Boon aan Roggeman (geschreven in de zomer van 1944); in: Boon 1989b, p. 76.

het ander."¹

Boon ging er voorlopig dus van uit dat hij het boek nog één keer zou herschrijven. De eerste versie was in zijn optiek zeker niet de definitieve. Hoe ver hij op dat moment met *Madame Odile* is gevorderd, is niet duidelijk. De delen 'Vlechten' en 'Krullen' waren af, maar over de omvang van beide stukken verklapte hij nauwelijks iets (Het deel 'Vlechten' wordt alleen omschreven als "het eerste *kleine* (cursivering, JM) deel van *Madame Odile*").² In *De Kapellekensbaan* komen paragrafen voor met dezelfde titels. Die bevinden zich respectievelijk op pagina 87-89 ('Vlechten') en 91-93 ('Krullen'). Daarvoor staan ongeveer 30 gedrukte bladzijden die handelen over het leven van Ondine, zoals Odile daar heet. In de brief die Boon rond 22 juli 1944 aan Roggeman schreef, merkt hij terloops op dat in het hoofdstukje *krullen* een wandeling van Odile met het lief van haar nicht langs de Dender wordt beschreven. In *De Kapellekensbaan* komt die wandeling niet in de paragraaf 'Krullen' maar pas in 'Een suikerspek' (pagina 234-235) voor. Er zijn dan bij benadering 77 gedrukte bladzijden tekst over Ondines leven achter de rug.

Op basis van deze gegevens kan echter nauwelijks met zekerheid iets worden gezegd over de omvang die het manuscript van *Madame Odile* eind juli 1944 heeft gehad. Het is in ieder geval onjuist dat Boon 'nagenoeg' het hele verhaal over Ondine tijdens de oorlog heeft geschreven, zoals door Jan Walravens in het *Algemeen handelsblad* van 7 augustus 1954 is beweerd.

De kritiek van Roggeman op het hoofdstuk 'Vlechten' heeft Boons vertrouwen in *Madame Odile* niet of nauwelijks ondermijnd. Dat kan worden opgemaakt uit een brief die hij in januari 1945 aan Willem Elsschot schreef: "Nochtans, ik ben aan een werk bezig, getiteld *Madame Odile*, en waar ik, geloof ik, mij aan het uitspreken ben - iets wat ik trouwens iedere maal opnieuw geloof - maar nu denk ik toch, waarlijk waarlijk dat het aan het komen is."³ Boon beloofde Elsschot bij die gelegenheid dat hij hem het manuscript zou sturen als het af is.⁴ Dat is naar alle waarschijnlijkheid niet gebeurd. In ieder geval is er geen correspondentie over bewaard gebleven en bovendien verbrak Elsschot kort daarna het contact met Boon.⁵

Toch heeft de kritiek van Roggeman zijn uitwerking niet gemist, dat blijkt

1. Brief van Boon aan Roggeman (geschreven rond 22 juli 1944); in: Boon 1989b, p. 73-75.

2. Brief van Boon aan Roggeman d.d. 11 juni 1944; in: Boon 1989b, p. 68-69.

3. Brief van Boon aan De Ridder d.d. januari 1945; in: Boon/Elsschot 1989, p. 38-42.

4. Het is overigens vreemd dat hij Elsschot en ook Herremans pas zo laat vertelde dat hij aan *Madame Odile* begonnen was. Beiden waren immers nauw betrokken bij het werk dat hij in die periode schreef, m.n. *Abel Gholaerts* en *Vergeten straat*. Herremans had het nieuws op 1 juli 1944 gehoord (zie: Brief van Boon aan Herremans d.d. 1 juli 1944; in: Boon 1989a, p. 73-74).

5. Hoewel Boon enkele pogingen heeft ondernomen om het contact te herstellen (zie: Muires/Van de Reijt 1989, p. 9-15).

tenminste uit een korte typering die Boon van het werk geeft in een in oktober 1945 afgenomen interview "Nog steeds werk ik aan "Madame Odile", een werk dat de sociale toestanden vanaf 1870 tot heden toe tot grondslag heeft "1 Het *tydsbeeld* heeft plaats gemaakt voor de *sociale toestanden*

Er zijn aanwijzingen dat de werkzaamheden aan het boek vóór oktober 1945 enige tijd stil hebben gelegen. In het autobiografische verhaal 'Uitleenbibliotheek', dat in het voorjaar van 1945 speelt, lijkt Boon kort aan *Madame Odile* te refereren "En nadat mij iemand werk had beloofd begon ik met goede moed verder te werken aan die roman die daar ikweetniet hoelang was blijven liggen. En straks zal het zeker traag met u opschieten zei ik lachend tot die hoop papieren straks zal ik mij alleen maar s'avonds, en 's Zondags een beetje, met u kunnen bezighouden "2

Ook een opmerking in *Mijn kleine oorlog*, voltooid in september-oktober 1945, wijst mogelijk op een impasse in het ontstaan van *Madame Odile* "maar niemand vraagt mij naar het boek waar ik niet meer kan aan verder werken "3

Honderd procent betrouwbaar is de informatie in beide citaten niet, het gaat immers om verhalend proza en de roman wordt niet met name genoemd. In de bewaard gebleven secundaire documenten zijn verder geen aanwijzingen te vinden die wijzen op een onderbreking. Wel is het in dit opzicht typerend dat *Madame Odile* pas in de zomer van 1946 weer in Boons correspondentie opduikt.

In augustus 1946 schreef Boon Hubert Lampo, de redactiesecretaris van *Nieuw Vlaams tijdschrift* en *Parool*, een brief waaruit blijkt dat hij toen weer volop aan het boek werkte "Zoals ge misschien wel weet ben ik nu reeds drie vier jaar aan een roman bezig, 'Madame Odile' en ik word zelfs te onverschillig om hem -of haar - aan iemand te laten lezen "4 Die *onverschillige* houding is het meest opmerkelijke aan deze brief, waarin hij ook te kennen geeft dat hij nog maar *matig* is geïnteresseerd in het publiceren (alleen van artikelen in tijdschriften? Of wilde hij ook geen boeken meer publiceren?) Het lijkt erop dat hij wat dat betreft toen weer het standpunt van vóór *De voorstad groeit* innam, toen hij over publiceren sprak als over 'met onze ziel te koop lopen' 5

Toch bleef Boon overtuigd van de kwaliteit van zijn roman. Aan Jan Schepens, redactiesecretaris van *De Vlaamse gids*, schrijft hij in november van dat jaar "O Jan mijn man die *madame odile* slaat de hele Vlaamse literatuur omver. Al wat tot nu toe bij ons geschreven werd is kinderspel, groteske pogingen van dilettanten, zeever in pakjes. *Madame Odile* stelt

1 De Geest 1945, p. 11

2 Boon 1947h

3 Boon 1947a p. 92

4 Brief van Boon aan Lampo d.d. augustus 1946, in Boon 1989a, p. 106-107

5 Brief van Boon aan Roggeman d.d. 10 maart 1940, in Boon 1989a, p. 37-38

daar een einde aan."¹ Maar in deze brief duikt opnieuw zijn 'onverschilligheid' op. Hij blijkt aan Herman Teirlinck een stuk van *Madame Odile* te hebben gestuurd voor publikatie in het *Nieuw Vlaams tijdschrift*: "Als Teirlinck niet antwoordt moogt gij het hebben, als gij het niet wilt krijgt het niemand meer."

2.2. Heel Vlaanderen uitgezonderd Angèle Manteau en Jan Greshoff

In het najaar van 1946 moet Boon *Madame Odile* hebben voltooid. Hubert Lampo verklaart immers in *De Vlaamse gids* van januari 1947 dat deze roman van Boon in manuscriptvorm klaarligt.² Ook uit een brief die Boon in de zomer van 1947 aan Jan Schepens schreef, kan worden opgemaakt dat hij het project *Madame Odile* 'enige tijd eerder' heeft voltooid. Sterker nog, Boon heeft het boek inmiddels al weer ingrijpend herschreven: "Nu zit het zover met mij, dat ik mijn laatste roman zodanig herwerkt heb dat ik... feitelijk met 2 romans zit. Het verhaal, en de randbemerkingen van het verhaal. De roman op zichzelf (die aan de uitgeverijen werd aangeboden en door Greshoff gelezen) beslaat op zichzelf 600 bl. typwerk - dus 8 a 900 bladzijden druk. Mèt de randbemerkingen zou men echter tot 12 a 1300 bl.zijden komen. Een boek waar... stof in zit voor 100.000 romans dus. Maar, toegegeven dat het onmogelijk uit te geven is, wat moet ik dan met al deze randbemerkingen doen? Van daar uit loop ik precies wat lastig op mezelf, en tevens tracht ik deze randbemerkingen aan de man te brengen. En word ik nog lastiger als men er in de tijdschriften niet wil van weten."³

Deze brief werd geschreven naar aanleiding van de weigering door de redactie van *De Vlaamse gids* van een fragment 'randbemerkingen' met de titel 'Averechtse verkenning'.

Boon heeft 'de roman op zichzelf', *Madame Odile* dus, inmiddels aan verschillende uitgeverijen aangeboden en de Nederlander Jan Greshoff heeft het 600 getypte bladzijden tellende manuscript gelezen. Het lijkt logisch te veronderstellen dat Boon het script eerst aan zijn reguliere uitgever, Manteau, heeft aangeboden. Deze moet het hebben geweigerd. Of zij heeft zich terughoudend opgesteld.⁴

In 1972 heeft Boon er in een interview op gewezen, dat hij destijds ook door Uitgeverij Van Kampen en Zn. is benaderd: "Ik herinner me nog dat onmiddellijk na de bevrijding een Nederlander bij mij is gekomen, hij heette Van Kampen, 't was de zoon, en die heeft die aparte stukjes over Ondineke

1. Brief van Boon aan Schepens (geschreven in november 1946); in: Boon 1989a, p. 121.

2. Lampo 1947, p. 12.

3. Brief van Boon aan Schepens (geschreven in de zomer van 1947); in: Boon 1989a, p. 122-124.

4. Angèle Manteau verklaarde op 26 februari 1993 tegenover mij dat zij zich niet meer kan herinneren of Boon een manuscript met de titel *Madame Odile* bij haar heeft aangeboden.

meegenomen en mij een voorschot gegeven (...) Achteraf heeft hij die geschiedenis van Ondineke teruggestuurd: het interesseerde hem niet, want euh... ik ga geen kwaad over die meneer (=Jan Greshoff, JM) spreken, hij is ook al lang dood (...) Jan Greshoff, die vond het niet de moeite waard. Die had ook zeer negatief over mijn werk geschreven (...) Van Kampen zei dus dat mijn boek niet kon worden uitgegeven."¹

Het contact tussen Boon en Bob van Kampen moet via Willem Elsschot tot stand zijn gekomen. In de lente van 1945 deed Boon een klemmend beroep op Elsschot om hem aan werk te helpen.² Elsschot bood Boon daarop een som geld aan om de ergste nood te ledigen, maar Boon wees dit aanbod van de hand. Het is waarschijnlijk dat Elsschot in latere instantie, na weigering van *Madame Odile* door Manteau, iets voor Boon heeft willen doen door zijn uitgever, Van Kampen, op Boon af te sturen, zoals hij eerder al bij Hubert Lampo had gepleit voor opname van Boons werk in het *Nieuw Vlaams tijdschrift*.³

In ieder geval heeft Boon eind 1946 een ontmoeting met Bob van Kampen gehad.⁴ Bij die gelegenheid moet Boon hem het manuscript van *Madame Odile* hebben overhandigd, waarna Van Kampen het aan de in Zuid-Afrika wonende Jan Greshoff heeft laten lezen (die juist in deze periode, om precies te zijn van december 1946 tot en met juni 1947, in Nederland en België verbleef). Greshoff moet een negatief advies aan Van Kampen hebben uitgebracht. Dit laatste is opmerkelijk, gezien het feit dat Greshoff zich in 1955 in een recensie over *De Kapellekensbaan* juist met betrekking tot het verhaal over Ondine, dat voortkomt uit *Madame Odile*, zeer positief heeft uitgelaten: "een meesterwerk in de ware en volle zins des woords."⁵ Dit kán erop wijzen dat *Madame Odile* aanzienlijk heeft verschild van het Ondine-verhaal, zoals dat in *De Kapellekensbaan* is te vinden. Toch ligt het mijns inziens meer voor de hand dat Greshoff tussentijds zijn mening over het verhaal heeft herzien. Hij maakt er overigens in die recensie nergens gewag van, dat hij het verhaal al eens eerder heeft gelezen.

Madame Odile moet, afgaande op de informatie die Boon daarover in de brief aan Schepens verschaft, een flinke pil zijn geweest: 600 getypte of 800-900 gedrukte bladzijden. Elders heeft Boon het over negen dikke delen.⁶ In het latere tweeluik beslaat de geschiedenis over Ondine ongeveer 325

1. Decorte 1980, p. 171. De negatieve recensie over Boons werk van de hand van Jan Greshoff verscheen op 5 juni 1948 in het dagblad *Het vaderland* naar aanleiding van *Mijn kleine oorlog*. Dus ruim een jaar nadat Greshoff het typoscript van *Madame Odile* had gelezen.

2. Brief van Boon aan De Ridder d.d. 19 mei 1945; in: Boon/Elsschot 1989, p. 47.

3. Briefkaart van A. de Ridder aan *Nieuw Vlaams tijdschrift*/Hubert Lampo d.d. 12 mei 1946; in: Elsschot 1993, p. 595.

4. Zie: brief van Boon aan De Ridder d.d. 12 december 1946; in: Boon/Elsschot 1989, p. 57-59. Greshoff 1955.

6. In een open brief aan Gaston Burssens, gepubliceerd in *Vooruit* d.d. 27 januari 1949.

van de in totaal 1045 bedrukte bladzijden. Toch moet *Madame Odile* niet alles hebben omvat wat over Ondine in de latere boeken wordt verhaald. De 'losse' aantekeningen waarmee *Zomer te Ter-Muren* besluit, zullen er wel niet toe behoord hebben. Daarvoor was de opzet van *Madame Odile* te conventioneel.

2.3. Het Illegale boek van Boontje: een boek met hart en kloten

Uit de brief die Boon in de zomer van 1947 aan Schepens schreef, blijkt dat hij *Madame Odile* inmiddels vrij ingrijpend heeft herzien. Die herziene versie heet niet langer *Madame Odile*, maar het *Illegaal boek van Boontje*.¹ Tot dusverre kon uit de correspondentie worden opgemaakt dat *Madame Odile* een roman met een vrij traditionele opzet was: het levensverhaal van een meisje vanaf haar kinderjaren tot haar dood. In de brief aan Schepens duiken voor het eerst de 'randbemerkingen' op; er zijn daardoor volgens Boon eigenlijk twee romans ontstaan: die over madame Odile en die van de 'randbemerkingen' (waarmee hij het commentaar bij het verhaal over Odile bedoelt). Boon zag het verhaal over Odile als de centrale handeling, de eigenlijke roman.

Over het waarom van de ingrijpende herziening van *Madame Odile* schrijft Boon in de brief aan Schepens niets. Achteraf heeft hij wel een aantal redenen aangevoerd. Zo zou de roman *Madame Odile* hem veel te weinig mogelijkheden hebben geboden om zijn dagelijkse beslommingen te beschrijven: "Toen heb ik gedacht 'ik ben op een verkeerd spoor, ik ga een romannetje schrijven zoals iedereen een roman schrijft, het leven van een meisje van haar geboorte tot haar dood', een roman moet iets anders zijn, je moet daar helemaal inzitten met je hart je geest je kloten, met alles. En als ik dan 's avonds thuiskwam van *De Rode Vaan* en ik begon dan aan Ondinneke te schrijven... al die dingen op *De Rode Vaan* die speelden daar in mee, die maakten daar deel van uit. Dan heb ik een streep getrokken onder Ondinneke en die avond neergeschreven wat ik over *De Rode Vaan* dacht. En de volgende dag kon ik dan gerust verder gaan met Ondinneke, want ik had erover gezegd wat ik te zeggen had, ik had afstand genomen."²

Maar de beslissing om het concept van *Madame Odile* open te breken heeft Boon niet genomen in de tijd dat hij bij *De roode vaan* werkte (juli 1945-juli 1946). Wanneer dat wel is gebeurd, is slechts bij benadering vast te stellen. In ieder geval vóór de zomer van 1947. Hij heeft het boek dan immers al herschreven en er de randbemerkingen, die naar zijn schatting in druk zo'n 400 bladzijden beslaan, aan toegevoegd. Het moet ook zijn

1. Ongepubliceerde brief van Boon aan Burssens d.d. juni 1947.

2. Leus/Weverbergh 1972, p. 116.

gebeurd nádat het boek door de uitgeverijen Manteau en Van Kampen werd geweigerd. Dus ná december 1946. In zijn *Roode vaan*-tijd heeft Boon wél het besluit genomen om het schrijven aan *Madame Odile* geregeld te onderbreken om in een ander kader zijn dagelijkse sores neer te pennen.¹ Uit andere uitspraken van Boon blijkt dat de conventionele roman, en daartoe rekende hij eveneens romans als *De voorstad groeit*, *Abel Gholaerts*, *Vergeten straat* en *Madame Odile*, eind 1946/begin 1947 niet langer aan zijn verwachtingen voldeed. Hij noemde die soort romans leugenachtig: "Toen kwam ik op het idee dat een roman van het begin tot het einde een leugen is. Als gij met een roman begint, dan stelt gij uw helden voor en ge zegt: die zijn zo en zo en dan moet gij dat 365 of 465 bladzijden lang volhouden. Onder-tussen wijzigt zich uw stemming, wijzigt zich uw mening, wijzigt alles zich binnen in u, maar gij moet leugenachtig voortgaan met die roman over de helden die gij geschapen hebt, en ik dacht daardoor loopt de roman fout. Ik ben een roman over de roman beginnen schrijven. Ik ben die stukken over Ondineke beginnen nakijken en dan heb ik een paar helden geschapen, vrienden, kennissen die bij mij aan huis kwamen, maar die natuurlijk niet ten voeten uit, voor honderd procent die mensen zijn. Ik heb ze woorden in de mond gelegd die niet van hen waren, woorden van mezelf en als ik dan een stukje over Ondineke had, dan heb ik aan die mensen gevraagd: wat denkt ge ervan? is dat goed? is dat slecht? en wij hebben daarover gediscussieerd, meestal toch ik in mijn eentje en zo is dan *De Kapellekensbaan* ontstaan."²

Boon herinnerde zich in 1970 dat hij indertijd de indruk had dat hij met het schrijven van het leven van Ondine zijn tijd aan het verprutsen was, hoofdzakelijk omdat hij de behoefte had om in zijn boek ook gestalte te geven aan de tijd waarin hij als schrijver leefde.³ Naast de opkomst van het socialisme (de tijd van Ondine) wilde hij het ook hebben over de neergang van dat socialisme (het toenmalige hier en nu).⁴

In de eerste helft van 1947 lijkt Boon met zijn wens om gestalte te geven aan de tijd waarin hij leeft, een heel eind te zijn opgeschoven in de richting van de eisen die Roggeman in 1944 naar aanleiding van *Madame Odile* formuleerde. Maar Boon ging verder door radicaal te breken met de traditionele romanvorm.

Hij heeft er bij herhaling op gewezen dat het nieuwe procédé uit noodzaak

1 Boon deed in een en hetzelfde interview twee tegenstrijdige uitspraken over de lengte van het al voltooide gedeelte van *Madame Odile* op het moment dat hij dit besluit nam. Eerst zegt hij dat het verhaal over Ondine op dat moment al een heel eind was opgeschoten en vervolgens merkt hij op dat er pas een of twee hoofdstukken van in totaal 30 a 40 bladzijden af waren (zie Leus/Weverbergh 1972, p. 109 en 116).

2 Decorte 1980, p. 171.

3 Zie ook Koeck 1970.

4 Zie Florquin 1972, p. 31-32.

is ontstaan¹ Daarbij heeft Boon heel bewust willen afrekenen met de traditionele literatuur "In de tweede plaats twijfelde ik aan de roman zelf, aan het nut van een roman Daarom heb ik al die mensen daarover laten praten () Ik heb ook met de literatuur de spot gedreven, ik geloofde niet in de literatuur, ik wou iets nieuws brengen, ik wou de roman totaal vernieuwen, want ik vond de literatuur zoals zij op dat moment bij ons geschreven werd, niemandal waard Ik heb dat ook in mijn opstellen geschreven Vandaar dat er in mijn boek zoveel mensen voorkomen die het over schrijven hebben / Er zijn ook stukken in het boek waarin ik mijn manier van schrijven toelicht Over de bouw van de roman staat er heel veel in, over het plan, mijn taal, de manier van voorstellen, enzovoort"²

Tijdens een door de culturele vereniging Montoen in Brugge georganiseerde literaire avond omschreef Boon begin jaren zeventig nog eens uitvoerig zijn toenmalige bedoelingen "Kijk, de schrijver, Boontje, schrijft een roman, maar ik neem een nevenfiguur, want ik twijfel er namelijk aan of een boek, een roman van bladzijde tot bladzijde mag worden doorgeschreven Ik zeg dus de schrijver moet in dat boek ook over zichzelf praten, moet ook zeggen nu ben ik zo, dan ben ik zus en nu ga ik een nieuwe bladzijde van mijn roman schrijven Dan begrijpt de lezer ha, de schrijver was zus en dan zo, dus zijn de bladzijden van de roman zus en zo Ondertussen werkte ik als journalist bij *De Rode Vaan* en dan komt Johan Janssens en die vertelt wat er op *De Rode Vaan* gebeurt, de omstandigheden waarin ik leef terwijl ik die roman aan het schrijven ben, dat komt allemaal in de roman aan bod / Voor het eerst ziet men dus een schrijver niet zo maar een schoolopstel van 450 bladzijden maken, maar een schrijver die zich bezint, die bezig is met zijn boek en die zich afvraagt heeft het zin, hoe moet het, is dat waar? enzovoort Ondertussen schreef ik voor het weekblad *Front* - dat was een verzetsblad - die stukken over Reinaert Op een manier dat men toen niet kon achterhalen wie, waar en hoe beschreef ik de politieke toestand in Vlaanderen op dat ogenblik Die Reinaertstukken vormen een parodie op de politiek hier bij ons ten tijde dat ik bij *De Rode Vaan* werkte"³

Ook uit de plannen die Boon eind 1946 had met zijn 'eigentijdse' bewerking van het middeleeuwse dierenepos *Van den Vos Reinaerde*, die vanaf augustus van dat jaar als feuilleton in het weekblad *Front* verscheen, blijkt dat hij andere opvattingen over literatuur is gaan huldigen "Mijn bewerking 'Van den Vos Reinaerde' is er een ietwat vreemde", schrijft hij Elsschot, "Ik zet de oude teksten in een Boontjes-kostuum, en jaag Reinaert en Isengrimus - dezelfde avonturen uit de middeleeuwen belevend - midden doorheen onze tijd Als dat werk zal af zijn, en als het mij tevens wat zal aanstaan, ga ik

1 Hoewel hij in 1953 tegen Michel van der Plas zegt dat hij heel bewust naar iets nieuws, naar een nieuw procédé heeft gezocht Zie Van der Plas 1953

2 Decorte 1980, p 174

3 Decorte 1980, p 182-183

tussen hun avonturen stukken uit de dagbladen, uit de monitor, uit het kamerverslag enz. schuiven. Het is te zeggen: na bijvoorbeeld het verhaal van 'de visvangst met de staart' - die eigenlijk uit de Isengrinus van Nivardus komt - las ik doorgewoont het kamerverslag in, over de uraniumkwestie. Ik hoop dat het op die manier een boek kan worden waaraan gij en ik plezier zullen beleven."¹ Boon riep bij het zoeken van geschikte tussenteksten zelfs Elsschots hulp in: "als ge u het een of ander herinneren zoudt dat in de economische en commerciële wereld een bittere grap bleek te zijn, fluistert ge het me even, en kleed ik het wat handig in, en klaar is Kees."²

Eind 1946 is er in Boons romanopvatting dus ruimte voor de collagetechniek. Op zich is dat niet zo verbazingwekkend, want in zijn boek *Mijn kleine oorlog*, dat toen op punt van verschijnen stond, maakt hij al gebruik van deze techniek. Maar Bert Vanheste heeft erop gewezen dat Boon *Mijn kleine oorlog*, dat in het najaar van 1945 werd voltooid, op grond van zijn toenmalige literatuuropvattingen 'bezwaarlijk' als een (literair) boek kon zien. Het zou dan ook in belangrijke mate op initiatief van Paul-Gustave van Hecke, hoofdredacteur van *Zondagspost*, tot stand zijn gekomen.³ Een jaar later heeft Boon zijn literatuuropvattingen bijgesteld.

Bij het idee om het concept van *Madame Odile* open te breken speelde volgens Maurice Roggeman ook invloed van een aantal buitenlandse schrijvers een rol. "Later toen wij erover praatten, bleek dat hij er artikelen en kranteknipfels wilde doorheen vlechten. Dit was wel een beetje onder invloed van een literatuur die we pas hadden ontdekt. Gust Van Hecke en Mevrouw Manteau hadden ons toen over de jongste Amerikaanse schrijvers gesproken en in het werk van Louis een parallel gezien met *Sanctuary* van William Faulkner. Wij hadden nog niets van hem gelezen en kenden niet eens de namen van Erskine Caldwell, James Joyce of Thornton Wilder. Wij hebben er toen voor het eerst kennis mee gemaakt. Ze hebben hem achteraf toch wel beïnvloed bij het zoeken naar een nieuwe vorm, die hij in *De Kapellekensbaan* zou realiseren."⁴ Een opmerking in een brief van Boon aan François Closset, de man van Angèle Manteau, toont eveneens aan dat hij in het milieu van Manteau met boeken in aanraking kwam die hem hebben beïnvloed: "Zoohaast ik weer in Brussel eens opduik breng ik U het ontleende boek terug, het heeft me klaarte gebracht in sommige, voor mij totnogtoe, duistere dingen."⁵

In 1980 claimde Roggeman overigens zelf de eer Boon op het idee te hebben gebracht om de werkwijze van Dos Passos over te nemen: "Ik had Dos Passos eerst gelezen en hem gezegd: 'Waarom zou je *De Kapellekensbaan* zo niet

1 Brief van Boon aan De Ridder d.d. 12 december 1946, in: Boon/Elsschot 1989, p. 57-59.

2 Brief van Boon aan De Ridder d.d. 12 december 1946, in: Boon/Elsschot 1989, p. 57-59.

3 Vanheste 1989, p. 58. Zie ook Vanheste 1985, p. 2-10.

4 Roggeman 1989, p. 131-132.

5 Ongepubliceerde brief van Boon aan François Closset d.d. 24 februari 1944.

maken, ook alles dooreenwerken?"¹ Dit is onwaarschijnlijk. Een brief die Boon Roggeman begin 1947 schreef, bewijst dat Roggeman helemaal niet zo blij was met het openbreken van het concept van *Madame Odile*. "Ben vaneigens benieuwd naar uw kritiek omtrent Odile en Oscarken en de rest. Zoals gij zegt gaat er veel verloren als ik er al die ander spullen bijvoeg."²

Volgens Marcel Wauters is de 'vermenging' voortgesproten uit Boons journalistieke arbeid. "Oorspronkelijk was de geschiedenis van Ondine en Oscarken bedoeld als een afzonderlijke roman. Het is door zijn medewerking aan allerlei tijdschriften en weekbladen waarin hij de kroniekschrijver wou zijn van het wereldbeeld na de bevrijding, dat hij op de idee is gekomen om de weergave van de tijdsgeest die hij beschreef in het boek over Ondine, dat zich afspeelt vóór de eerste wereldoorlog, te laten afwisselen met facetten van de tijd waarin hij zelf leefde en schreef."³ Wauters' visie sluit meer aan bij die van Boon. Duidelijk wordt dat Boons romanopvattingen in die jaren volop in beweging zijn.

De randbemerkingen, waarvan sprake is in de brief aan Schepens, heeft Boon bij het verhaal over Odile geschreven nadat hij *Madame Odile* had voltooid. Hij bevestigt deze gang van zaken in 1972 in een interview met Joos Florquin: "Ik heb dan ook niets gedaan dan geschreven, van 's morgens vijf, zes uur tot 's nachts twee, drie uur, geschreven tot mijn vingers krom stonden. Toen is *De Kapellekensbaan* ontstaan en *Zomer te Ter-Muren*. Het is de bitterste tijd van mijn leven geweest want ik moest ondertussen ook mijn boterham verdienen. Dan heb ik dat boek in stukskes gekapt, er randbemerkingen bij geschreven en die dan gepubliceerd in *Front*, in *Vooruit*."⁴

In hetzelfde interview brengt hij ook de inbreng van zijn vrienden ter sprake: "Telkens als ik een hoofdstuk over Ondinneke af had (Boon doelt op het herschrijven van de stukken uit *Madame Odile*, JM), las ik dat stuk voor aan vrienden en sprak er dan met hen over. Eigenlijk ging het zoals dat in *De Kapellekensbaan* staat. Ik deed dat omdat ik zeker wilde zijn van wat ik maakte."⁵

Bij het schrijven van de randbemerkingen gebruikte Boon de notities die hij eerder, in zijn *Rode vaan*-tijd en daarna, van zijn dagelijkse beslommeringen heeft gemaakt. Ben Cami meent zich te herinneren dat Boon al veel eerder, los van de roman over Odile/Ondine, aantekeningen maakte.

1 Roggeman 1980b, p. 17

2 Brief van Boon aan Roggeman (hoogstwaarschijnlijk geschreven in de eerste helft van 1947), in: Boon 1989b, p. 78-79. Bert Vanheste en ik hebben bij de samenstelling van dit boek als vermoedelijke schrijfdatum van deze brief vermeld december 1945/januari 1946. Bij nader inzien zijn wij ervan overtuigd dat deze datering niet juist is.

3 Roggeman 1980a, p. 30

4 Florquin 1972, p. 25-26

5 Florquin 1972, p. 55

over het schrijven van deze roman "Op het einde van de bezetting was Louis toch al bezig met *Ondinneke*, een grote lange roman En naast *Ondinneke* schreef hij stukken over die roman En op zeker ogenblik heeft hij gezien dat het allemaal ineenklikte Hij heeft dat dan uitgewerkt en dat is dan *De Kapellekensbaan* geworden Daar was hij op het einde van de oorlog al goed mee bezig, hij las daar toen al stukken uit voor "¹ Dat laatste is, zoals nog zal blijken, zeker niet tijdens de oorlog gebeurd

Bert Vanheste heeft de vooronderstelling geuit dat Boon tijdens de oorlog, terwijl hij aan *Madame Odile* werkte, in een opschrijfboekje aantekeningen maakte over die oorlog, bestemd voor de later te schrijven slothoofdstukken van dit boek-in-wording ² Naar eigen zeggen heeft Boon in ieder geval van dat opschrijfboekje gebruik gemaakt bij het schrijven van *Mijn kleine oorlog* ³ Op basis van hetgeen in *Zomer te Ter-Muren* over Ondine en Oscarke wordt verhaald, kan worden verondersteld dat hij die aantekeningen niet meer voor *Madame Odile* heeft uitgewerkt

Jannetje Koelewijn en Steven Somers hebben erop gewezen dat Boon het zogenaamde actuele gedeelte (de randbemerkingen) van de latere roman *De Kapellekensbaan* grotendeels heeft geschreven in de tijd dat hij bij *De roode vaan* werkte Somers stelt dat Boon de romanlessen in *De roode vaan* (zie 3 2 2) *tegelijkertijd* praktiseert in *De Kapellekensbaan* Hij tracht dit te bewijzen door de in het communistische dagblad door Boon verkondigde literatuuropvattingen te vergelijken met die in de latere roman ⁴ Maar de door hem (terecht) waargenomen overeenkomsten bewijzen niet dat die opvattingen *tegelijkertijd* in de krant en in het manuscript van een boek zijn neergeschreven

Ook Koelewijn bewijst niet dat het actuele gedeelte als een soort dagboek in Boons *Rode vaan*-tijd is geschreven Zij toont eerder aan dat het verhaalgebeuren in deze periode is te situeren (ze baseert zich op historische tijdsaanbuidingen in het boek), maar zelfs dat bewijs is discutabel In datzelfde actuele gedeelte wordt immers herhaaldelijk verwezen naar historische feiten die later, in de loop van 1947, hebben plaatsgevonden Koelewijn verklaart dit door erop te wijzen dat Boon *mogelijk* bij de uiteindelijke compositie van de actuele roman bepaalde passages heeft verschoven ⁵ Een sterk staaltje van Hineininterpretierung ⁶

1 Leus/Weverbergh 1972, p 99

2 Vanheste 1989, p 51

3 Boon 1988, p 38

4 Somers 1989, p 293

5 Koelewijn 1986, p 79

6 Bovendien identificeert Koelewijn (in navolging van Van Bork 1977) het personage Jo Janssens zonder enig voorbehoud met Boons zoon Jo en gebruikt zij diens leeftijd om het gebeuren in de tijd te plaatsen De visie van Koelewijn wordt overigens (vreemd genoeg) klakkeloos

Zowel Koelewijn als Somers gaan er aan voorbij dat Boon in zijn *Roode vaan*-tijd in een notitieboekje (zijn 'notaboek') aantekeningen heeft gemaakt van zijn dagelijkse belevenissen en die later - in de eerste helft van 1947 - is gaan verwerken in het *Illegaal boek van Boontje*.

Ook door Koelewijn opgetekende getuigenissen van Maurice Roggeman en Jeanneke Boon zijn in strijd met de dagboek-theorie. Roggeman vertelt over Boon in zijn *Roode vaan*-tijd: "Als hij thuiskwam begon hij te schrijven. Dat deed hij al toen hij nog een jongen was. Maar een dagboek, dat geloof ik toch niet. Hij schreef die wrok over *De roode vaan* ook niet meteen op. Vaak pas later (...) als hij die dingen meteen 's avonds had opgeschreven, waren ze minder wrokkig geweest. Maar hij zou ze op en daardoor werd het steeds erger in zijn fantasie."¹

Jeanneke Boon is minder stellig, zij spreekt zichzelf op dit punt tegen: "Ik geloof niet dat hij de dingen die hij die dag had beleefd opschreef (...) Maar de dingen die hij meemaakte, schreef hij in *De Kapellekensbaan*. En in *Wapenbroeders*. In *De Kapellekensbaan* meer wat hij meemaakte. Toch ook wel wat hij die dag had meegemaakt. In *Wapenbroeders* schreef hij anders. Dat was nadien hè. Toen had hij bepaalde dingen verwerkt."²

2.4. Boon duikt onder

Uit brieven die Boon in de zomer van 1947 aan Burssens, Roggeman en Schepens schreef, blijkt dat hij de kansen op het vinden van een uitgever voor het *Illegaal boek van Boontje* indertijd bijzonder laag inschatte.³ Of hij het heeft geprobeerd, is niet bekend. Het lijkt alsof hij er bij voorbaat vanuit ging dat hij er toch geen zou vinden. Daarom is er ook sprake van het *illegale* boek (illegaal, niet alleen omdat geen uitgever het wilde publiceren, maar ook omdat het zo rigoureuus met de bestaande romanconventies breekt).

Boon nam zich daarom voor om het boek weer in tweeën te splitsen. De 'randbemerkingen' probeerde hij links en rechts in allerlei tijdschriften te publiceren. Jan Schepens anticipeerde hierop toen hij hem eind van dat jaar voorstelde om behalve een boekenkroniek ('Geniaal... maar met te korte beentjes') ook nog een tweede kroniek voor *De Vlaamse gids* te verzorgen.

overgenomen door de doorgaans zo kritisch ingestelde Kris Humbeeck (zie: Humbeeck 1989, p. 528).

1. Koelewijn 1986, p. 64-65.

2. Koelewijn 1986, p. 65.

3. In *Front* van 27 juli 1947 beschrijft hij een bezoek aan Elsschot. Hij merkt daarin onder andere op: "Hij zat daar en zong een zeer mooi lied, hij vertelde u een en ander uit zijn leven - en deze vertellingen staan genoteerd in uw "Illegaal boek van Boontje", het spijt u, maar de liefhebbers zullen het slechts kunnen lezen na ons beider dood" (Boon 1947k).

Boon greep deze kans om zijn randbemerkingen kwijt te kunnen meteen aan: "terwijl ik u een drietal stukjes opstuurde, komt uw kaartje met het voorstel voor de tweede kroniek. Nu, ge doet er uw goesting mee, misschien kunt ge ze eens alle drie samenplaatsen, misschien ook iedere maand eentje, in een ander hoekje dan geduwd, achteraan 'van de hak op de tak', met als titeltje: *memoires van johan janssens*./ (weiger ze niet, ...ik kan deze memoires lange tijd voortzetten, iedere maand eentje... want ze *moeten* ergens gepubliceerd worden)."¹

Deze kroniek is echter nooit verschenen. Hetzelfde geldt voor een serie 'hoekjes' die Boon onder de titel 'Mijn wereld van vandaag' in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* had willen publiceren en waarbij hij eveneens uit de randbemerkingen had willen putten. Het voorstel daartoe werd in het voorjaar van 1947 gedaan in een brief aan Lampo.²

In een brief aan Roggeman suggereert Boon dat hij zijn illegale boek niet wilde uitgeven, omdat hij zich gekrenkt voelde door de slechte kritieken die naar aanleiding van zijn eerder uitgegeven boeken waren verschenen. En ook door de slechte verkoopresultaten van dat werk: "Maar iets anders: ga ik weer een boek uitgeven om het in alle gazetten en door al die zeveraars te laten beschijten, geen enkel exemplaar er van te verkopen.. en er geen cent aan te verdienen?/ Ik ben bereid om het getijpte exemplaar, zoals het waait en draait, aan de enkele zeldzamen te laten lezen. En verder het in stukken te snijden, om hier en daar de braafste dingen aan de tijdschriften te verkopen. Dan is iedereen content, en verdien ik wat."³

Boon voelde zich miskend, maar bleef overtuigd van de kwaliteit van zijn werk. Hij zou in het najaar van 1947 zelfs zijn baan als redactiesecretaris bij *Front* hebben opgezegd om rustig aan zijn illegale boek verder te kunnen werken.⁴

Een van de *enkele zeldzamen* die het boek mochten lezen, was Gaston Burssens. In juni 1947 schreef Boon ook hem een brief waarin hij zijn twijfel over het vinden van een uitgever voor het *Illegaal boek van Boontje* verwoordt. Hij stelt zich daarin niet meer zo rancuneus op als eerder in zijn brief aan Roggeman: "Ik tracht mijn reputatie te redden met mijn laatste boek 'illegaal boek van Boontje' maar niemand wil het drukken - moest ik uitgever zijn ik zou het trouwens ook niet doen -"⁵

Burssens adviseerde Boon contact op te nemen met zijn eigen uitgeverij De Sikkels. Eventueel wilde hij daarbij wel bemiddelen: "Hebt ge voor uw

1. Brief van Boon aan Schepens (waarschijnlijk geschreven december 1947); in: Boon 1989a, p. 127.
2. Brief van Boon aan Lampo (geschreven in het voorjaar van 1947); in: Boon 1989a, p. 108.
3. Brief van Boon aan Roggeman (hoogstwaarschijnlijk geschreven in de eerste helft van 1947); in: Boon 1989b, p. 78-79.
4. Boon 1990, p. 83.
5. Ongepubliceerde brief van Boon aan Burssens d.d. juni 1947.

"schunnige" roman al bij *De Sikkel* aangeklopt? Als het niet te veel gevraagd is zou ik hem willen lezen en als hij niet *te* schunnig is kan ik misschien bij DeBock (sic, JM) een woordje placeren."¹

Enige tijd later stuurde of bracht Boon Burssens het manuscript. Wanneer dat is gebeurd en of Boon in de tussentijd nog aan het boek heeft gewerkt, is niet duidelijk. Burssens reactie op het *Illegaal boek van Boontje* dateert van 5 juli 1948. Op die dag schreef hij Boon een brief waarin hij in grote lijnen een zeer positief oordeel over het boek uitsprak. Maar net als Boon vroeg Burssens zich af of een boek met een dergelijke vorm wel uitgegeven kon worden: "Ja, ge hebt daar iets gezegd; als ge nog min of meer van de Cyclopen afhangt zie ik ook niet goed in of Ill. Roman kan gepubliceerd worden in zijn huidige vorm; tenzij gij er de politiek integraal zou uit weglaten. Maar ja, dan wordt het een werkelijke roman, terwijl het nu een meesterlijk pamflet is."²

Burssens vreesde dat Boon met de publikatie van zo'n kritisch boek zijn kansen op een baan de nek om zou draaien. Bij het vinden van werk was hij immers afhankelijk van de goodwill van politiek machtige personen (de 'cyclopen'). En juist met hen veegt hij in zijn boek de vloer aan.

In zijn brief ging Burssens ook nog op enkele specifiek inhoudelijke zaken in: "Ik zal u niet vervelen met de lof te zingen van uw stijl, uw vondsten en dgl. Dat hebben zoveel anderen al gedaan. Ik wil u alleen op een paar paragrafen wijzen die mij erg hebben getroffen (zo zijn er tientallen) b.v. in 51 *De leegte grijnst u aan*: dat wolken spel tegenover de leegte, het niets, met dat pakkend slot. En in 57 *Plastische Elementen in de natuur*, die lach die zou misstaan, maar die vloek die er wel past als rode kleur op al dit grijze en strakke, het is voor mij een synthese van wat aan de schilderkunst en de literatuur ten grondslag ligt. Enz. enz./Maar ik heb ook wel een paar bezwaren tegen uw roman. Voor mijn gevoel wordt er in sommige §§ te *direct* met de politiek afgerekend, b.v. in 39 *Pif-Paf* betr. de affaire Fabelta-Fibranne, Demany enz. en verder de atoomenergie enz. Ik zou het *indirecter* hebben gedaan, meer bedekt en meer symbolisch, meer "literair" in de originele betekenis van het woord natuurlijk. - En dan, denk er eens aan of de titel niet beter zou luiden: *Ondine of de eerste illegale roman van L.P. Boon* (en niet *Boontje*!) In dat *Boontje* vermindert ge uw eigen persoon, terwijl het, *àls persoon*, stilaan tijd wordt dat ge al de kloten van wat meer uit de hoogte gaat bezien."³

Het manuscript van het *Illegaal boek van Boontje* bevatte blijkbaar genummerde paragrafen. Drie daarvan worden met name genoemd: 'Pif-paf', 'De leegte grijnst u aan' en 'Plastische elementen in de natuur'. Het gaat respectie-

1. Ongepubliceerde brief van Burssens aan Boon (hoogstwaarschijnlijk geschreven in juni 1947).

2. Ongepubliceerde brief van Burssens aan Boon d.d. 5 juli 1948.

3. Ongepubliceerde brief van Burssens aan Boon d.d. 5 juli 1948.

velijk om de paragrafen 39, 51 en 57 Paragrafen met dezelfde en bijna dezelfde titels komen ook in *De Kapellekensbaan* voor en wel op pagina 49-50, 60-61 en 64-65 In dezelfde volgorde In het gepubliceerde boek gaat het om de 36ste, 45ste en 49ste paragraaf ¹ Met voorbehoud kan uit deze vergelijking worden geconcludeerd dat het *Illegaal boek van Boontje* mogelijk omvangrijker was, meer paragrafen bevatte, dan *De Kapellekensbaan* Het *Illegaal boek van Boontje* moet dus minstens nog één keer zijn herzien alvorens het *De Kapellekensbaan* werd

paragraaf	IB	KB	verschil
Pif paf	39	36	3
De leegte grijnst u aan	51	45	6
Plastische elementen	57	49	8

IB=*Illegaal boek van Boontje* KB=*De Kapellekensbaan*

Burssens was van mening dat het manuscript fragmenten bevatte die te duidelijk op de actualiteit waren geent Hij pleitte voor een meer literair boek, voor meer verhulling Hij liep niet zo hoog op met een aan plaats en tijd gebonden boek Daarom neigde hij er toch naar om van het *Illegaal boek van Boontje* een roman te maken, wat hij ook in de titel tot uitdrukking wilde laten komen 'Ondine of de eerste illegale roman van L P Boon' Odile heeft inmiddels blijkbaar het veld moeten ruimen voor Ondine Dat is dus vóór juni 1948 gebeurd

Voor het *Illegaal boek van Boontje* heeft Boon ook al gebruik gemaakt van eerder door hem in dag- en weekbladen gepubliceerde artikelen De paragraaf 'Plastische elementen in de natuur' moet, afgaande op wat Burssens er over schreef, een bewerking zijn van de bijdrage 'Plastische elementen in de literatuur', gepubliceerd in *De roode vaan* van 9/10 februari 1946

Opmerkelijk mag heten dat de functie van het gebruik van de naam Boontje Burssens totaal ontgaan is Voor Boon had dat vooral een 'literair-politieke' functie Tegenover de traditionele, alwetende en zich objectief wanende vertellers die hun verhaal volledig overzien en in hun macht hebben, stelde hij de nietige, kleine, subjectieve, onzekere verteller die het allemaal niet weet en die zijn verhaal niet of nauwelijks aan kan Het gebruik van de naam Boontje was dus nauw verbonden met zijn poetische opvattingen Boon refereerde daar ook aan in zijn antwoord op Burssens' brief "Uw briefje deed mij genoegen wat gij zegt over het illegaal Boek is inderdaad juist ik wist dat sommige dingen niet genoeg op afstand zijn bekeken, en daardoor niet op *dat* plan staan waaraan wij "literaire waarde" toekennen Ook uw suggestie omtrent de titel "*ondine* of het eerste illegale boek" is mij welkom

¹ In het boek zijn de paragrafen niet genummerd

Wat dat "Boontje" aangaat, och kom, het is niet alleen uit nederigheid, het is zelfs veel meer om al die kloten... zoals gij hen inderdaad terecht noemt... een lesje te geven./ Voor mij was echter het voornaamste: was dat boek, zoals het waaide en draaide, *leesbaar*? Daar gij hieromtrent geen enkele opmerking maakte, bewijst dit dat ik mij nodeloos zorgen maakte."¹

Burssens bevestigde in zijn volgende brief Boons laatste vooronderstelling: "Dat ik over de *leesbaarheid* van uw boek niets heb geschreven komt omdat ik het niet nodig vond. Als ik tweemaal een boek heb gelezen - zoals dat is gebeurd met "Ondine" - dan moet ik over de *leesbaarheid* niets meer schrijven, of vergeet ik er over te schrijven. Want het gebeurt niet dikwijls dat ik een boek 2 maal *kan* lezen!"²

Niet lang daarna moet het boek zijn definitieve titel hebben gekregen. In augustus 1948 deed Boon Burssens een exemplaar van *Mijn kleine oorlog* cadeau. In een begeleidend briefje schreef hij: "Ik zal het boek niet noemen 'Ondine of het 1ste illegale boek', maar 'De kapellekensbaan of het 1ste illegale boek'."³ Hij bleef het daarna in interviews en brieven nog enige tijd aanduiden als het (eerste) *Illegale boek van Boontje* en een enkele keer, vreemd genoeg, ook nog als *Madame Odile*. Het is niet helemaal duidelijk of Boon het woord *eerste* aan de titel heeft toegevoegd om het oorspronkelijke karakter van het boek te beklemtonen - voor het eerst in de geschiedenis werd zoiets geschreven - of omdat hij later nog meer illegale boeken wilde schrijven.

In de loop van 1947-1948 heeft Boon eveneens overwogen om het *Illegaal boek van Boontje* te laten lezen aan Richard Minne en René Ide. Het plan om het manuscript aan Minne voor te leggen, opperde hij in een brief aan Raymond Herreman: "Is er onder uw vrienden iemand - b.v.b. Minne misschien - die boven alle (andere proza) bij boontjes proza zweert? Zeg hem dan dat ik bereid ben het handschrift uit te lenen der 1ste delen van mijn *illegaal* boek, op voorwaarde dat hij er over zwijgt gelijk vermoord."⁴ Ide werd door Boon persoonlijk benaderd: "Zohaast het handschrift klaar is van mijn 'Eerste illegale boek van Boontje' zal ik u die karrevracht papier eens komen bezorgen om er u op uw gemak te kunnen over doodergeren."⁵ Of Minne en Ide het manuscript inderdaad hebben gelezen, is niet bekend.

1. Ongepubliceerde brief van Boon aan Burssens (hoogstwaarschijnlijk geschreven in juli 1948).
2. Ongepubliceerde brief van Burssens aan Boon (hoogstwaarschijnlijk geschreven in juli 1948).
3. Deze brief, afkomstig uit de collectie van J.B. Charles, werd in november 1991 geveild door antiquariaat Burgersdyk & Niermans in Leiden. Ik ken hem niet van autopsie. Naam en adres van de koper waren niet binnen korte termijn te achterhalen. Het geciteerde fragment is afkomstig uit de veilingscatalogus *Auction sale 294*.
4. Brief van Boon aan Herreman (hoogstwaarschijnlijk geschreven in 1947); in: Boon 1989a, p. 76.
5. Brief van Boon aan Ide d.d. 24 juni 1948; in: Leus/Weverbergh 1972, p. 123.

De brief van Boon aan Ide dateert van 24 juni 1948. Uit de opmerking dat Ide het *Illegaal boek van Boontje* mag lezen 'zohaast het handschrift klaar is', kan worden opgemaakt dat het manuscript dat Burssens op dat moment in zijn bezit had, niet volledig was. Hoewel het om een afgerond geheel ging (een hoofdstuk?), betrof het niet het manuscript van het hele boek. Er zou nog meer volgen. Deze vooronderstelling wordt bevestigd in een brief van Burssens aan Boon. Daarin heeft hij het over het *eerste deel* van Boontjes *eerste* illegale roman: "Ik heb (...) het eerste deel van uw Eerste illegale Roman met evenveel genoeg gelezen" et cetera.¹ Een opmerking in een brief aan Herreman wijst in dezelfde richting: Boon wilde Minne de *eerste delen* van zijn illegaal boek laten lezen.

Moeilijk te plaatsen in de lijn van het voorgaande zijn enkele uitspraken van Boon, gedaan in een interview dat in december 1948 in het scholierentijdschrift *Inter nos* verscheen. Hij brengt daarin het hele project ter sprake: "Nu heb ik een roman om zo te zeggen klaar, 'Madame Odile'. Ik ben bezig er een soort 'Illegaal Boek van Boontje' bij te schrijven. Na een deel van 'Madame Odile' komen de overwegingen, de beschrijvingen van de gemoedstoestand van de auteur: dat en dat is hem overkomen; hij ergert zich over dat en dat: hij heeft die mensen ontmoet en denkt er dat over, zo komen politieke mannen, vooraanstaande mannen en zowat al mijn kenissen daarin voor. De meesten vinden dat de verwerking van 'Madame Odile' en 'Het Illegaal Boek van Boontje' een onmogelijke roman wordt, omdat het 'Illegaal Boek' zo doorzichtig is, de bedoelde personages zijn zo duidelijk te herkennen. 'Madame Odile' zal uit vier grote delen bestaan. De eerste drie zijn reeds geschreven, maar nu werk ik altijd aan het 'Illegaal Boek'. 'Madame Odile' kan natuurlijk op zichzelf bestaan, zonder dat tussenwerk."²

Boon is blijkens deze bron in de tweede helft van 1948 nog druk doende met het schrijven van 'overwegingen' bij het verhaal over Ondine, die hij in dit interview, vreemd genoeg, weer Odile noemt. Het moet hier, gezien het voorgaande, gaan om een vervolg op het manuscript dat Burssens heeft gelezen. Het lijkt er overigens op dat Boon het hele project in één keer wilde publiceren. Dit vormt mogelijk een verklaring voor zijn terughoudendheid bij het zoeken van een uitgever.

Opmerkelijk is trouwens dat Boon in veel brieven en ook in het interview in *Inter nos* de zelfstandige functie die het verhaal over *Madame Odile* vervult, beklemtoont. De opmerking dat hij drie van de vier delen van *Madame Odile* af heeft, lijkt in strijd met de eerdere vaststelling dat deze roman al in 1946 af is. Maar hij doelt hier op een herschrijving (de latere *De Kapellekensbaan* telt vier hoofdstukken; mogelijk de vier delen waarover hij het hier heeft).

1. Ongepubliceerde brief van Burssens aan Boon d.d. 3 februari 1949.

2. Ide 1948, p. 5-6.

Boon maakt er in het interview geen melding van dat hij het manuscript aan Burssens heeft voorgelegd, hoewel hij met 'de meesten vinden' et cetera wel lijkt te refereren aan diens kritiek.¹ Hier blijkt opnieuw dat het *Illegaal boek van Boontje* nog sterker op de actualiteit geënt moet zijn geweest dan de latere roman *De Kapellekensbaan*. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat het interview in *Inter nos* al oud was toen het werd gepubliceerd. In ieder geval is veel van de verschaft informatie op dat moment al achterhaald.² Natuurlijk is het ook mogelijk dat Boon tijdens het interview niet al te duidelijk is geweest of dat zijn uitspraken niet al te zorgvuldig zijn opgetekend door de zeer jeugdige interviewster, Hilda Ide.

Hoe het ook zij, het interview in *Inter nos* bevestigt in ieder geval dat Boon de 'randbemerkingen' achteraf bij het verhaal over Odile heeft geschreven. Die bemerkingen worden hier aangeduid als 'Het illegaal boek van Boontje', wat verwarrend kan zijn omdat hij die titel eerder heeft gebruikt (en ik doe dat ook) om er het hele boek mee aan te duiden: het verhaal + de bemerkingen. Aan het verwarrende gebruik van deze titel maakte Boon zich ook schuldig in een open brief aan Burssens, die in januari 1949 in het dagblad *Vooruit* werd gepubliceerd en waarin hij uitvoerig terugblikte op het ontstaan van zijn illegale boek: "Eerst schreef ik gelijk het een brave jongen past steeds maar voort aan een fatsoenlijke roman... fatsoenlijk waar het de vorm betrof... de vorm, tjonge tjonge, de vorm!... en die in negen dikke delen het leven van een nogal magere heldin beschreef. Maar almeteens ik weet niet meer om welke reden stopte ik... misschien waren het wel bespiegelingen omtrent ziekte, dood en geldgebrek, omtrent de twijfel aan alle waarde van alle werk... misschien dacht ik er aan sommige zaken niet in die roman te verwerken, maar ze te bewaren IN HET NOTABOEK VAN BOONTJE... en zo bleef de dikke roman over de magere vrouw liggen, maar groeide integendeel het notaboek van Boontje tot het 1ste ILLEGALE BOEK VAN BOONTJE. En dan moet het overmoed zijn geweest... of integendeel zwakte... of integendeel onberekenbare domheid die mij, in een aanslag op mijn eigen eerbaarheid, het 1ste illegale boek heeft doen koppelen aan de roman in 9 dikke delen. Een warboel, een poespas, een zee, iets dat op niets trekt... maar dat de smalle troost bewaart, geniaal te zijn in bijkomstigheden... en plus daarbij gelijk gezegd een berg papier die uw deur niet binnenkan.

1. Die kritiek heeft zijn uitwerking niet gemist. Grote stukken over de politiek-machtige personen zijn niet in het uiteindelijke boek terechtgekomen. Aan Ger Schmoek schreef Boon dat het handschrift van *De Kapellekensbaan* werd verbrand: "Al te veel zaken stonden daar oorspronkelijk in, die niet konden gedrukt worden" (Ongepubliceerde brief van Boon aan Schmoek d.d. 8 juni 1953).
2. Toch herinnert zij zich, ruim 45 jaar later, dat het interview met Boon wel degelijk heeft plaatsgevonden in december 1948, om precies te zijn op 4 december, de dag waarop Boon een lezing (met de titel 'Verwikkelingen rond een roman') hield in Leesclub Boekuil (Ongepubliceerde brief van Hilda Coppens-Ide aan Muyres d.d. 15 maart 1994).

En dan... want nu komt de 2de val onder het kruis... Simon de Nazarener helpt Jezus zijn kruis dragen... dan riep ik almeteens tot mezelf: wat hebt jij te maken met heel die vlaamse literatuur, dat ge u nu zorgen maakt over iets wat vroeger uw vreugde was? Laat hén boeken schrijven die... die... en ik kapte alles in stukken, de roman en het illegale boek, plus de randbemerkingen en de dagbladknipsels, plus daarbij een herwerking van den Vos Reinaerde, ik kapte dat alles in stukjes en besloot die stukjes aan een dagblad te verkopen, bedoeld als Hoekjes. Doch welk dagblad ging echter gek genoeg zijn een dergelijke koop aan te gaan? Geen enkel blad, beste vriend, geen enkel. En wat het ergste is, telkens ik nu in het kamertje kom, waar ik vroeger in de rust van mijn gemoed en de vreze des heren boeken, boeken, boeken schreef, struikel ik nu over die berg papieren, en besef ik iedere dag wat meer dat ik een handelaar ben, die zijn koopwaar niet meer van de hand kan doen. Moet ik solderen... moet ik het gratis voor niets weg-schenken bij iedere aankoop van een pond koffie? Adieu, boek vol schunnigheden, boek ontstaan in kommer en twijfel en geldgebrek. Zal ik die dingen eens ordenen en u opsturen? ... zoja, hou u dan vast aan uw stoel want er is kans om bij dood te vallen./ Ik echter, ondertussen, heb voorgoed de pen neergelegd en ben weer aan het schilderen gegaan, hartelijk uw Boontje."¹

In deze sombere brief - hij verscheen in de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' - geeft Boon een soortgelijke voorstelling van de gang van zaken als in het interview in *Inter nos*: eerst schreef hij *Madame Odile* en los daarvan maakte hij aantekeningen van 'sommige zaken' in *Het notaboek van Boontje*. Na voltooiing van *Madame Odile* schreef Boon een tijd lang alleen verder aan dit 'notaboek'. Het groeide uit tot het eerste *Illegaal boek van Boontje*, waarin hij vervolgens *Madame Odile*, zijn bewerking van *Van den Vos Reinaerde* en dagbladknipsels besloot te versnijden. Daarna nam Boon zich voor zijn boek in stukken te hakken en de brokken her en der te publiceren, wat de nodige problemen opleverde. Het aanbod Burssens het 'boek vol schunnigheden' op te sturen, lijkt een mystificatie. Hij heeft het boek dan immers al in handen gehad.

Burssens reageerde op 3 februari 1949 op de open brief. Hij verwerpt daarin Boons beslissing om de pen voorgoed neer te leggen: "Ge hebt daar een beslissing genomen, vriend, die geen steek houdt. De pen kruipt waar ze niet gaan kan. Ik heb, zoals ik het u vroeger schreef, het eerste deel van uw Eerste illegale Roman met evenveel genoegen gelezen als ik de *Tropics* van Miller heb verslonden./ Dat ge Ondine aan stukken hebt gehakt, begrijp ik (iedereen vaagt zijn achterkant wel eens af aan zijn persoonlijke papieren) en dat ge de stukken niet hebt kunnen verkopen, begrijp ik ook. Ge zijt een slecht handelsreiziger (...)/ Intussen, spaar die arme Ondine het leven, en

1. Boon 1949b. De reactie van Burssens op deze open brief is te lezen in: Burssens 1988, p. 169-170.

als ge haar niet kunt blijven voeden, stuur ze mij dan maar, ik zal ze voor u, zonder haar te verkrachten, ik geef u mijn woord, met zorg bewaren, totop het ogenblik dat ge haar weer in huis wilt nemen. Geloof mij, na haar een tijdje te hebben gemist, zult ge weer naar haar verlangen en haar bij haar terugkomst misschien in een bordeel plaatsen. Wat in dit geval nu eens wel het mooiste van de grap zou zijn."¹

2.5 De Kapellekensbaan *Manteau wikt maar katholiek Vlaanderen beschikt*

De pen kruipt inderdaad waar ze niet gaan kan. Een paar maanden later was Boon heel wat minder pessimistisch gestemd. Op 26 juni 1949 schreef hij Ide een brief waaruit blijkt dat hij de pen weer ter hand heeft genomen om (het eerste deel van) zijn *Illegaal boek van Boontje* voor een laatste keer te herschrijven. Hij hoopte die herschrijving binnen enkele dagen af te ronden en wilde het manuscript vervolgens naar zijn uitgever brengen. "u tot nog toe niet geschreven daar ik bezwijk - weeral - onder allerlei beslommeringen - moet binst de dag gevels schilderen, savonds schrijven voor Front, Vooruit, Vlaamse Gids en de rest, en werk dan snachts al slapende voort aan mijn illegale boek. 2 delen zijn reeds klaar - ik schrijf en zuiver ze, en draag ze een dezer dagen naar de uitgeverij, op voorwaarde dat ik er een stuiver mee verdien."²

Inderdaad moet Boon het manuscript niet lang daarna aan uitgeverij Manteau hebben aangeboden. Zeker is in ieder geval dat hij het heeft ingezonden naar de jury, belast met de toekenning van de tweede L. J. Krynprijs. In een verslag van een op 31 december 1949 gehouden zitting van de jury wordt *De Kapellekensbaan* vermeld als een van de dertien ingezonden manuscripten.³ Volgens Greta Seghers maakte Boon echter bij voorbaat geen schijn van kans om de prijs te winnen: een auteur die de prijs al een keer had gewonnen, mocht immers geen tweede keer meedingen. De jury was dus reglementair verplicht om *De Kapellekensbaan* terzijde te schuiven.⁴ Op een andere, niet gedateerde, lijst met voor de Krynprijs ingezonden titels komt de titel dan ook niet meer voor. Bij Manteau moet Boon ondertussen eveneens van een koude kermis zijn thuisgekomen: zij weigerde *De Kapellekensbaan* uit te geven.

Achteraf heeft Manteau verklaard dat Boon *De Kapellekensbaan* op een

1 Ongepubliceerde brief van Burssens aan Boon d.d. 3 februari 1949.

2 Brief van Boon aan Ide d.d. 26 juni 1949, in: Leus/Weverbergh 1972, p. 121.

3 Dit verslag, in het privé-archief van Angèle Manteau, bevat geen mededelingen over de reacties van de juryleden op het manuscript.

4 Seghers 1992, p. 179. De prijs werd uiteindelijk in januari 1950 toegekend aan *De metsiers* van Hugo Claus. De jury, bestond uit François Closset, André Demedts, Willem Elsschot, Raymond Herremans en Willem Pelemans.

bijzonder slecht moment bij haar heeft aangeboden. Gezien de crisis waarmee het hele uitgeversbedrijf eind jaren veertig te maken had¹, waren er aan de uitgave van een boek met een dergelijke gewaagd concept te grote financiële risico's voor haar uitgeverij verbonden². "Misschien is het ook wel jammer dat ik de naam van de uitgeverij niet aan een groot werk als *De Kapellekensbaan* heb kunnen verbinden. Maar in de gegeven omstandigheden was dit onmogelijk. Je denkt niet in termen van literatuurgeschiedenis als je uitgever bent. Je staat voor de harde werkelijkheid van de cijfers"³.

Uit het feit dat Manteau ook Boons *Twee spoken* en *Reinaert* (de latere roman *Wapenbroeders*) heeft geweigerd, kan worden opgemaakt dat haar beslissing niet alleen te maken heeft gehad met het bijzondere concept van het boek. Ze zag op dat moment helemaal geen brood meer in de uitgave van Boons werk. Het was een te grote verliespost voor de uitgeverij, waarvan zij toch in de allereerste plaats de zakelijke belangen te behartigen had⁴. Alle vier de eerder door Manteau uitgegeven boeken van Boon werden immers na verloop van tijd verramsjt. Die slechte verkoopresultaten zijn door Manteau niet alleen teruggevoerd op het protectionisme van Nederland, maar vooral op de tegenkanting van katholiek Vlaanderen, waarmee Boon te maken zou hebben gehad⁵. Door deze boycot van katholieke zijde was het afzetgebied voor zijn boeken, zeker gezien het geringe aantal vrijzinnige boekverkopers en gemeentelijke bibliotheken, erg beperkt⁶. Manteau heeft dat ooit kernachtig verwoord: "Niet ik, maar katholiek Vlaanderen weigerde Boon"⁷. Overigens

- 1 Die crisis zou zijn veroorzaakt door de sterk teruggelopen belangstelling voor literatuur bij het grote publiek én door de protectionistische houding van de Nederlandse overheid waardoor de Nederlandse markt voor in België uitgegeven boeken moeilijk toegankelijk was.
- 2 Zie ook Seghers 1992, p. 146-147. De veronderstelling van G.J. van Bork dat Boon zelf ervan heeft afgezien om *De Kapellekensbaan* door Manteau te laten uitgeven omdat hij een voorkeur zou hebben gehad voor een Nederlandse uitgever is in ieder geval onjuist. Als belangrijkste argument voert Van Bork aan dat Manteau met de uitgave van het vroege werk van Boon heeft laten zien niet voor financiële risico's terug te schrikken. Angele Manteau blijkt dat eind jaren veertig juist wel te doen (zie Van Bork 1980, p. 34).
- 3 Manteau 1991, p. 332.
- 4 Zij was immers in de eerste plaats, zoals ze het zelf eens noemde, verkoopster van boeken (Zie Bibeb 1981).
- 5 Ook Manteau heeft er op gewezen dat Boon niet alleen te maken had met tegenstand van katholieke zijde. Boon was zonder twijfel ook te 'revolutionair' voor links, te wild, te weinig gepolijst. Ze wisten niet wat met hem aan te vangen. Men vergeet niet dat links in die tijd nog 'ethischer' was dan het katholieke volksdeel en zeer op fatsoen gesteld. Het waren burgers en ook in hun ogen was die Boon maar een *viezentist*, zoals de schrijver zichzelf graag noemde (zie Manteau 1991, p. 328).
- 6 Volgens Manteau waren er in Vlaanderen slechts zeven vrijzinnige boekverkopers (drie in Antwerpen en Gent en één in Mechelen). In 1946 telde Vlaanderen 123 gemeentelijke en 1.031 vrije bibliotheken. Die vrije bibliotheken stonden in hoofdzaak in dienst van de katholieke ideologie en alles wat deze ideologie kon schaden werd geweerd (Manteau 1986, p. 58-59).
- 7 Zie Van Gils 1987.

heeft zij zich altijd fel verzet tegen de suggestie als zou zij *De Kapellekensbaan* niet hebben durven uitgeven uit angst voor de 'paapse' kritiek.¹

Een rol bij de weigering van *De Kapellekensbaan* heeft, aldus Manteau, ook de toestand waarin het manuscript verkeerde, gespeeld: "En dan is Boon daar met zijn *Kapellekensbaan*. Hij heeft het me aangeboden, maar ik heb het eerlijk gezegd niet eens helemaal gelezen. Het werd afgeleverd in een toestand waarbij het rommelige manuscript van *De voorstad groeit* een typografisch wondertje van ordelijkheid leek. De eerste versie was letterlijk een samenraapsel van wat her en der was gepubliceerd of nog gepubliceerd moest worden./ Boon moet meteen gevoeld hebben dat ik er gewoon niet aan dacht dit uit te geven."² Ook Boon herinnerde zich begin jaren zeventig de misereabele kwaliteit van het manuscript: "Nu moet ik wel zeggen dat de manier waarop Angèle het handschrift kreeg, haar misschien gehinderd heeft. Zoals ik al vertelde stuurde ik het boek naar allerlei weekbladen, kranten en tijdschriften, naar *Front* of *Volksgazet* of *Vooruit* en weet ik het nog allemaal. En ik had die stukjes allemaal aan elkaar geplakt: een stukje over Ondineke, een stukje uit de krant. En zo was dat manuscript binnengegaan, en zij kreeg die stapel, die vuilbak eigenlijk. En zij zal gedacht hebben: 'dat is een heleboel rommel bij elkaar gegrabbeld'."³ Boon voert die weigering om het boek uit te geven eveneens in hoofdzaak terug op een katholieke boycot. Hij was er zelfs van overtuigd dat Manteau met dit boek "kommercieel een flater (zou) hebben geschoten."⁴

In zijn memoires stelt Boon dat de weigering van Manteau om nog langer zijn boeken uit te geven er de oorzaak van is dat hij in *De Kapellekensbaan* zo grondig met de conventionele roman heeft gebroken: "Moest er een fatsoenlijke uitgeverij geweest zijn, die mijn fatsoenlijke boeken wou uitgeven, ik zou het misschien niet gedaan hebben. Maar mijn uitgeefster de goeie, brave, fatsoenlijke mevrouw Angèle Manteau zei me dat het geen zin meer had nog verder boeken van mij op de markt te brengen... 'Ik verkoop ze toch niet', zei ze./ Ik voelde me waarachtig 'n beetje zoals Vincent van Gogh, die een scheermes pakte en zijn eigen oor afsneed. Dat deed ik niet, mijn oor afsnijden, want ik kan geen bloed zien. Maar ik schreef dan maar dat onmogelijke boek, dat ik *De Kapellekensbaan* noemde. Ik dacht: het gaat toch niet uitgegeven worden, waarom zou ik dan niet eens mijn goesting doen?/ (...) Vier jaar lang heeft het daar gelegen. En omdat het toch niet kon verschijnen, schreef ik ook maar het tweede deel, *Zomer te Ter-Muren*."⁵ Inderdaad heeft Boon vrijwel meteen nadat *Madame Odile* door Manteau en Van Kampen werd geweigerd het besluit genomen om het concept van

1. Bibeb 1981.

2. Manteau 1991, p. 330. Zie ook: Seghers 1992, p. 147.

3. Leus/Weverbergh 1972, p. 128.

4. J.D. 1975.

5. Boon 1988, p. 92.

dit manuscript te doorbreken en een roman conform de latere *De Kapellekensbaan* te schrijven.

Manteau's besluit om geen werk van Boon meer uit te geven, is tijdens het laatste decennium het onderwerp geweest van heel wat geruzie en gekrakeel. Met name Julien Weverbergh en Jeroen Brouwers hebben de toenmalige handelswijze van Manteau als Boons uitgeefster bekritiseerd: zij zou zijn werk niet naar waarde hebben geschat en hem op allerlei manieren de voet hebben dwarsgezet bij het vinden van een andere uitgever.¹ Manteau's weigering *De Kapellekensbaan* uit te geven, wordt door Jeroen Brouwers zelfs een van de grootste flaters uit haar carrière als uitgeefster genoemd.² Weverbergh heeft het vermoeden uitgesproken dat die weigering onder invloed van Jan Greshoff - die in 1948 een zeer negatieve kritiek over *Mijn kleine oorlog* had geschreven - tot stand is gekomen.³ Dat laatste is door Manteau met klem tegengesproken. Zij herinnert zich, dat zij zich door niemand heeft laten beïnvloeden en ook bij niemand advies heeft ingewonnen over *De Kapellekensbaan*.⁴

Volgens Reinold Kuipers, Boons latere uitgever, liet Manteau zich destijds niet bepaald in lovende woorden over Boons werk uit: "Haar bewering dat zij Boon, in het begin van de jaren vijftig, node naar Nederland zag vertrekken is prietpraat. Zij had *De Kapellekensbaan* en nog wel meer manuscripten afgewezen. Tegenover de leiding van Querido, met wie zij zakelijk contact had, uitte zij zich uitgesproken negatief over het door haar versmade werk, herinnert Tine van Buul zich heel goed."⁵

Kuipers wijst de door Manteau aangevoerde argumenten om *De Kapellekensbaan* te weigeren naar het rijk der fabelen. Zo was er zijns inziens in Nederland geen sprake van een importbeperking voor boeken uit Vlaanderen. Volgens hem waren het exotische uiterlijk van de Vlaamse boeken en een dilettantische uitgeefcultuur er voor verantwoordelijk dat er in Nederland nauwelijks boeken uit Vlaanderen op de markt verschenen.⁶

1. Weverbergh 1981, p. 5 en Brouwers 1987a. Zie ook: Brouwers 1987b.

2. Brouwers 1987a.

3. Weverbergh 1981, p. 5.

4. In een gesprek met Muyres op 26 februari 1993.

5. Kuipers 1985.

6. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Muyres d.d. 18 mei 1989. Toch wordt in de periode 1946-1950 het probleem van de moeizame export van boeken naar Nederland herhaaldelijk in de Belgische pers aangekaart. Uit een artikel dat in 1947 in het weekblad *Parool* verscheen, blijkt vreemd genoeg dat er in 1946 meer dan drie keer zo veel boeken naar Nederland werden geëxporteerd dan er vanuit Nederland in België werden geïmporteerd, 442 tegenover 133 ton of 36.131.109 tegenover 11.156.448 frank (zie: (Anoniem), 'Nummer 16 van de wetstraat'; in: *Parool* d.d. 25 mei 1947). Dat er destijds sprake was van een malaise in het boekenbedrijf wordt nergens weersproken. Boon schreef er al in *Front* van 18 augustus 1946 een artikel over (zie: Boon 1946r).

De beschuldiging als zou zij Boons werk en met name *De Kapellekensbaan* niet naar waarde hebben geschat, is door Manteau eveneens verontwaardigd van de hand gewezen Volgens haar was eerder het tegendeel het geval Zij zou meteen beseft hebben dat het hier om een waardevol werk ging en in Boon zou zij zelfs toen al de belangrijkste Vlaamse schrijver hebben gezien ¹ Op dit punt kan zij zich beroepen op verschillende uitspraken van Boon, die bijvoorbeeld in 1972 tegen Joos Florquin zei: "Helaas voor haar raakten mijn boeken niet verkocht in Vlaanderen zodat zij met spijt moest zeggen: ik vind uw boeken mooi, ik geef ze uit maar ik verkoop ze niet" ² Uit bewaard gebleven correspondentie blijkt dat Manteau in ieder geval in het begin positief tegenover Boon en zijn werk stond Tijdens de oorlog steunde zij hem in de vorm van een maandelijks voorschot op zijn honorarium Ook na de bevrijding stelde zij zich aanvankelijk welwillend op Begin 1946 liep zij nog met plannen rond om zijn werk in grotere oplagen te drukken en wilde zij hem opnieuw een maandelijks voorschot (van BF 1500) betalen ³ Ook verklaarde zij zich (volgens Boon) zonder meer bereid *Mijn kleine oorlog* uit te geven, toen dit boek door uitgeverij Het Kompas was geweigerd De uitgever zou het daarin gebezigde taalgebruik *te direct* hebben gevonden. "Ge liet dit aan uw gewonen uitgever weten, en die antwoordde 'och, stuur mij dat maar, van u kan men zo iets verdragen, men weet dat ge het toch maar uitflapt'" ⁴

In de jaren vijftig en de vroege jaren zestig stelde Manteau zich wel heel wat minder soepel op ten opzichte van Boons pogingen om de publikatie van al zijn boeken naar De Arbeiderspers over te hevelen ⁵ Zo wilde zij het eerste recht op uitgave van nieuw werk van zijn hand behouden en ook geen afstand doen van de rechten betreffende de eerder door haar uitgegeven boeken ⁶ Ondanks de strubbelingen die hieruit voortkwamen, bleef Boon zich steeds in milde bewoordingen over Manteau uitlaten Daarvoor was met name de steun die zij hem tijdens de oorlog had geboden de reden ⁷

Een herinnering van Jos Vandelloo, die halverwege de jaren vijftig werkzaam

1 Seghers 1992, p 157

2 Florquin 1972, p 23-24 Bij leesclub Moritoen zei Boon dat Manteau 'zeer enthousiast' was over zijn werk (Decorte, p 172)

3 Ongepubliceerde brief van Uitgeversmaatschappij A Manteau aan Boon d d 21 januari 1946

4 Boon 1947k

5 Muyres 1989, p 35-41

6 Illustratief daarvoor is ook een opmerking die Jan Walravens in een brief aan Hugo Claus maakt Ik denk er niet aan jou een domper op het hoofd te zetten in feite heeft Manteau zeer weinig of helemaal niets voor jou gedaan en blijft zij integendeel, al haar schrijvers de duivel aan doen (zij wou geen teksten meer van Boon, maar nu de Reinaert bij Nijgh en van Dirmar (sic, JM) zou verschijnen, moet zij hem hebben, niet om hem uit te geven, maar om een procent te verkrijgen van Nijgh en van Dirmar) (Ongepubliceerde brief van Walravens aan Claus d d 20 februari 1952)

7 Zie o a Florquin 1972, p 23

was bij uitgeverij Manteau, wijst er bovendien op dat Boons handel en wandel Manteau ook later niet helemaal koud liet: "In die tijd zag ik L.P.B. nog een tweede keer, toen ik door Angèle Manteau met een speciale opdracht werd belast: Boon was werkloos en ik werd uitgestuurd om hem een betrekking bij de uitgeverij Manteau aan te bieden. (De relatie L.P.B. - A.M. was beter dan bvb Jeroen Brouwers beweert...). Boon had echter net een werkaanbieding van de krant 'Vooruit' geaccepteerd, zodat hij de baan bij Manteau niet meer kon aanvaarden."¹ Desalniettemin heeft Manteau achteraf toegegeven dat ze Boon niet altijd correct heeft behandeld: "Ik weet al te goed dat ik, meestal om financiële reden, Boon onheus behandeld heb. Nu dat ik alles beter overzie, verwijt ik mezelf vaak bepaalde houdingen en handelingen."²

2.6. *Leuren met een onverkoopbaar manuscript: 'Gij zult dit toch niet uitgeven'*

De weigering van *De Kapellekensbaan* door Manteau bracht Boon in een lastig parket. Hij had geen baan en geen uitgever. Reden voor Marcel Wauters om er bij Burssens op aan te dringen iets voor hun beider vriend te doen: "Einde 1949 kapseisde de financiële toestand van Boon op beangstigende wijze (...) Achter de rug van Boon nam ik contact met Gaston Burssens die me voorstelde hem onmiddellijk een som geld te bezorgen. Maar hij begreep wel dat er een andere oplossing diende gezocht. Hij sprak een aantal personaliteiten aan om Boon op passende wijze uit het slop te halen, maar hij bewaakte geen resultaat. Met de steun van enkele konspirateurs heeft Boon dan maar verder alleen zijn streng getrokken."³

De andere oplossing waarover Wauters het in dit fragment heeft, betrof een meer structurele uitweg voor Boons problemen: een vaste baan óf een uitgever voor zijn werk (Manteau had inmiddels, naar later bleek, definitief afgehaakt om nog nieuw werk van Boon uit te geven).

Burssens heeft verschillende initiatieven ontplooid om Boon te helpen. Eind 1949, begin 1950 deed hij onder andere een beroep op Albert Pelckmans, directeur van uitgeverij De Nederlandse Boekhandel in Antwerpen, die op zijn beurt Bob van Kampen opnieuw op Boon heeft attent gemaakt. Burssens schreef Boon daarover in februari 1950: "Intussen heeft Pelckmans met de uitgever Van Kampen gesproken die beloofd heeft tot bij u te komen. Dit zou inmiddels al moeten zijn geschiedt (sic, JM)!? In dit geval hoop ik dat

1. Ongepubliceerde brief van Vandeloo aan Muyres d.d. 20 juni 1988.

2. Ongepubliceerde brief van Manteau aan Muyres d.d. 24 januari 1990.

3. Wauters 1972, p. 103. Zie voor de reactie van Burssens op de oproep van Wauters: Burssens 1988, p. 170.

ge hem uw groot manuscript hebt overhandigd "¹ Dat laatste is niet gebeurd. Boon heeft inmiddels, om precies te zijn op vrijdag 9 december 1949, bezoek ontvangen van het hoofd van uitgeverij De Arbeiderspers in Amsterdam. Reinold Kuipers. Deze is er eerder die dag door Richard Minne op gewezen dat Boon een uitgever voor zijn werk zocht.

Behalve over een mogelijke uitgave van *De Kapellekensbaan* door De Arbeiderspers, spraken Boon en Kuipers ook nog over de uitgave van ander werk. *De bende van Jan de Lichte*, het verhaal 'Als Jezus terugkomt tussen ons' en *Twee spoken*. Het manuscript van dit laatste boekje heeft Kuipers waarschijnlijk meteen meegenomen. Dat van *De Kapellekensbaan* moet Boon hem begin januari 1950 hebben gegeven. In ieder geval herinnert Jeanneke Boon zich dat het manuscript, ten tijde van Kuipers' eerste bezoek, al maanden bij uitgeverij Manteau lag.² De jury van de Leo J. Krynprijs beschikte er in ieder geval op 31 december 1949 nog over. Toen Kuipers het in handen kreeg, moet hij volgens Boon nogal verbaasd hebben gereageerd: "Ik overhandigde hem het onmogelijke dikke pak getypte vellen, bewerkt met rode inkt, bewerkt met zwarte inkt. Hij keek er even in en zei: 'Schrijven ze nu zulke boeken?'"³

Het duurde een half jaar alvorens er bij De Arbeiderspers een beslissing werd genomen over het wel of niet uitgeven van *De Kapellekensbaan*. Ondertussen werd Boon ook door Van Kampen benaderd. Eind mei 1950 schreef hij Kuipers een brief waarin hij voorstelt het manuscript naar deze uitgever door te sturen: "Ik zit reeds een poos te piekeren over het manuscript 'de kapellekensbaan'. Moest het gebeuren dat ge, na langdurig en rijp beraad, er geen weg mee weet, dan zouden we het misschien naar Van Kampen en Zn kunnen sturen. Die jongen heeft reeds een paar keren aangebeld. En alhoewel we weten dat ook hij, na even langdurend en rijp beraad, er geen weg zal mee weten, hebben we toch het gebaar gedaan. En op het gebaar komt het immers aan, niet waar?"⁴

Boon twijfelde er blijkbaar nog steeds aan of hij voor een boek met een dergelijke gedurfde opzet wel ooit een uitgever zou vinden. Kort daarna werd hij ook door Henri Methorst van uitgeverij De Driehoek benaderd: "Die meneer Methorst had een erfenis gedaan en met die erfenis heeft hij een uitgeversmaatschappij opgericht. De Driehoek. Hij heeft daarin al zijn geld gestoken, hij heeft boeken uitgegeven die niemand in die tijd in Nederland kocht - het was er te vroeg voor -, een van die reeksen die hij uitgaf, heette 'De Pariareeks' en daarin verscheen Miller en Joyce enzovoort, maar niemand

1 Ongepubliceerde brief van Burssens aan Boon d.d. 16 februari 1950. De Nederlandse Boekhandel had in België het alleenrecht op de verkoop van de door Van Kampen & Zn uitgegeven boeken.

2 Boon 1990, p. 99.

3 Boon 1988, p. 95.

4 Brief van Boon aan Kuipers (geschreven eind mei 1950), in Boon 1989a, p. 197-198.

las die in die tijd; die man heeft dus zijn boeken niet kunnen verkopen; hij is failliet gegaan. Dus op zoek zijnde naar schrijvers die vernieuwing in de literatuur brachten, botsten ze op mij. Het scheen dat ik ook een vernieuwer van het proza was..."¹ Mogelijk heeft Boon daarnaast nog met andere uitgeverijen contact gehad.

Angèle Manteau herinnert zich dat hij in die tijd naarstig op zoek was naar een uitgever voor *De Kapellekensbaan*: "Hij leunde overal rond met het manuscript. Op een zekere dag kreeg ik telefoon van de directeur van Nijgh & Van Ditmar (...) De boodschap was duidelijk: 'Een auteur die u gelanceerd hebt, biedt ons een manuscript aan. Maar wij zijn correct. Wat is de reden dat dit bij u niet meer uitgegeven wordt?' Nu, daar kon ik kort op antwoorden: 'onverkoopbaar, en daarmee uit! Maar gaat u vooral uw gang.' Dat deed Nijgh & Van Ditmar dus niet. En ook De Driehoek van uitgever Methorst waarmee Boon contact opnam én Van Kampen wilden er niet aan beginnen. Misschien heeft hij *De Kapellekensbaan* ook aan De Bezige Bij aangeboden, dat weet ik niet."² Dat laatste heeft Boon niet gedaan.³ Of hij *De Kapellekensbaan* inderdaad bij Nijgh & Van Ditmar heeft aangeboden, is ook nog maar de vraag. Zeker is in ieder geval dat hij wel zijn bewerking van 'de Reinaert' bij deze uitgeverij heeft aangeboden.⁴

De lezing van Manteau staat enigszins haaks op die van Boon. Hij herinnerde zich dat niet hij met de uitgevers contact opnam, maar de uitgevers met hem: "Uitgevers zijn wel zonderlinge mensen. In Vlaanderen stonden zij weigerig tegenover dit boek - zij hadden allerlei bezwaren, tegenover de inhoud, de vorm, en wat weet ik nog meer./ Toen de Hollanders kwamen opdagen - ik had reeds geen enkel verlangen meer het in druk te zien uitgeven en ik deelde hen al de bezwaren mee, zeggende 'gij zult dit toch niet uitgeven' -, bleek het dat zij juist zoiets verlangden."⁵

1. Decorte 1980, p. 173. De informatie die Boon hier verschaft over de erfenis en het faillissement zijn volgens Henri Methorst niet juist. Methorst kan zich overigens nauwelijks iets herinneren van zijn contact met Boon. Wel weet hij te vertellen dat hij werk van Boon in handen heeft gehad, maar hij herinnert zich niet meer om welk(e) werk(en) het ging (zie. Ongepubliceerde brief van Methorst aan Muyres d.d. 19 oktober 1992).

2. Manteau 1991, p. 330-331. Zie ook: Seghers 1992, p. 147.

3. In ieder geval bevinden zich daarover in het archief van De Bezige Bij geen documenten (ongepubliceerde brief van Ernst J. Nagel aan Muyres d.d. 10 november 1992).

4. Zie. Ongepubliceerde brief van Boon aan Burssens (hoogstwaarschijnlijk geschreven tussen 19 en 24 januari 1952). De Reinaert-bewerking heeft Boon eveneens bij Uitgeverij Van Oorschot aangeboden, maar of hij met die uitgeverij heeft gesproken over een eventuele uitgave van *De Kapellekensbaan* is onbekend (zie o.a. ongepubliceerde brief van Boon aan Burssens (geschreven begin jaren vijftig)).

5. Boon 1991, p. 371.

2.7. Een uitgever voor De Kapellekensbaan; 400 gulden voor Boon

Begin juli 1950 moet Boon het wachten op een besluit van De Arbeiderspers over het wel of niet uitgeven van *De Kapellekensbaan* beu zijn geweest. Hij schreef Kuipers een brief waarin hij het manuscript terugvraagt en aankondigt dat hij het boek in tweeën gaat splitsen. Op die manier hoopte hij aan de wensen van de geïnteresseerde uitgeverijen tegemoet te komen: "Wat het boek over de *Kapellekensbaan* betreft... nu is mij ook de heer Methorst komen opzoeken, van de uitgeverij de Driehoek. Al deze mensen menen dat ik een tuin bezit waarin de romans bloeien gelijk de rozen. En ik neem me dan ook voor het boek over de *Kapellekensbaan* te splitsen. Het is te zeggen,/a) ondineke, plus de verdere geschiedenis van haar man en haar kinderen, onder titel: *madame ondine*./b) de meestgeslaagde hoekjes over de kapellekensbaan, plus een strenge keuze uit deze die sedertdien verschenen in Belgische bladen, onder titel: *wereld van vandaag*./ Dat zouden twee totaal verschillende romans worden, welke ik op de markt kon brengen. Graag kreeg ik dan ook van u het manuscript terug, om alvast te beginnen splitsen."¹ Blijkbaar was Boon, nu een aantal uitgevers belangstelling toonde voor zijn werk, genegen vergaande concessies ten aanzien van de conceptie van zijn boek te doen. Mogelijk probeerde hij daarmee te voorkomen dat ook deze uitgeverijen zouden terugschrikken voor het revolutionaire concept en dat hij tenslotte met lege handen zou komen te staan. Hij nam het zekere voor het onzekere en besloot het boek op te splitsen in twee traditionele boeken, waarmee hij dus teruggreep naar zijn aanvankelijke opzet.

Zover kwam het, gelukkig, niet. Nog voor Kuipers de brief van Boon had ontvangen, stuurde hij hem bericht dat De Arbeiderspers wel degelijk bereid was *De Kapellekensbaan* uit te geven: "Ofschoon wat later dan ik beloofd heb (het manuscript leent zich nu eenmaal niet tot een spoedige beslissing zoals u waarschijnlijk wel begrijpt) kom ik nu toch met de mededeling dat wij bereid zijn *De Kapellekensbaan* uit te geven./ Dit gaat echter, zoals ik bij mijn laatste bezoek aan Aalst al heb gezegd, niet in de Arbo; daarvoor is het boek te experimenteel. Wij willen er een gewone, losse uitgave van brengen en bieden u hiervoor een royalty van 10% over de particuliere verkoopprijs van het ingenaaide boek en op deze royalty een voorschot van f 400,-, bij ondertekening van het contract./Ik wil proberen het boek nog bij de najaarsaanbieding te voegen; mocht dit niet gelukken dan wordt het in de voorjaarsaanbieding van het volgende jaar opgenomen./ Mag ik spoedig van u vernemen of u hiermee accoord gaat? Dan kan ik u een contract zenden./ (...)/ Ook van Twee spoken willen wij een boek maken. Het is echter beter eerst met *De Kapellekensbaan* te komen, omdat de boekhandel op kleine boeken van (hier te lande) weinig bekende auteurs niet reageert. Ik

1. Brief van Boon aan Kuipers (geschreven begin juli 1950); in: Boon 1989a, p. 198-199.

houd het manuscript hiervoor maar in mijn bezit."¹

Op Boons voorstel om de *De Kapellekensbaan* te splitsen in *Madame Odile* en *Wereld van vandaag* reageerde Kuipers twee dagen later eveneens positief: "Het schrijven dat ik vanmorgen van u heb ontvangen overlapt eigenlijk mijn brieven van gisteren en eergisteren./ Ik wacht nu in verband met De Kapellekensbaan graag uw brief af. Ook met uw nieuwe opzet ga ik graag accoord als u zelf hier geheel achter staat./ (...) Tot slot: ik reken op het uitgeven door ons van De Kapellekensbaan (mogelijk te splitsen in *Madame Ondine* en *Wereld van vandaag*)."²

Lang heeft Kuipers niet op antwoord hoeven wachten. Nog tijdens het schrijven van deze brief kreeg hij een expresse-brief van Boon, waarin deze reageerde op Kuipers' brief van 6 juli en onmiddellijk zijn voorstel tot splitsing van *De Kapellekensbaan* introk: "Ik ontving uw laatste brief, toen ik u reeds een had verstuurd: ze hebben waarschijnlijk elkander gekruist. Gelieve die brief van mij dan ook als *niet geschreven* te aanzien. Ik ben accoord met de uitgave van de *Kapellekensbaan*, zoals gij mij die voorstelt. Zend zohaast mogelijk het contract, en ook de f 400 welke mij op dit ogenblik het voornaamste zijn."³ Boon was klaarblijkelijk opgelucht: eindelijk had hij een uitgever voor zijn werk gevonden.

Al met al heeft het ongeveer een half jaar geduurd alvorens De Arbeiderspers een besluit nam over het wel of niet uitgeven van *De Kapellekensbaan*. Volgens Boon was dat te wijten aan Kuipers' privé-moeilijkheden: "Reinold heeft dat boek inderdaad niet gelezen. Hij is ermee naar Amsterdam teruggekeerd. Hij had daar wat ze in het leger noemen een 'ordonnans' (Joop Veeninga, JM). Die man heeft dat boek gelezen en die was daar zó over opgetogen, dat hij zei: Reinold, dat boek, dat móeten we geven! Maar Reinold zat toen juist in moeilijkheden, hij was zinnens zijn vrouw te verlaten, er was daar een kindje, er was daar een andere vrouw, hij zat zó in huwelijksmoeilijkheden verstrikt, dat hij geen aandacht meer had om een boek te lezen of uit te geven. Tegen zijn ordonnans zei hij: kom, laat ons wat wachten! (...) totdat Veeninga gezegd heeft: ja maar, Reinold, luister 'ns, dat boek moet worden gedrukt, het moet op de markt komen. Dan heeft Reinold het boek eindelijk gelezen en gezegd: ja maar, ik had het veel eerder moeten lezen, want als ik dat boek lees zijn al mijn moeilijkheden opgelost."⁴

Kuipers herinnert zich daarentegen dat hij *De Kapellekensbaan* wel degelijk als eerste las. Hij is er van overtuigd dat Joop Veeninga niet bij de besluitvorming over de uitgave werd betrokken, eenvoudig omdat Veeninga toen nog

1. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d.d. 6 juli 1950.

2. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d.d. 8 juli 1950.

3. Expresse-brief van Boon aan Kuipers d.d. 8 juli 1950; in: Boon 1989a, p. 199. Deze brief is in dit boek van de datum 9 of 10 juli voorzien.

4. Decorte 1980, p. 172. Zie ook: Boon 1969b.

niet bij De Arbeiderspers werkte. Mogelijk heeft Boon hem met Alfred Kossmann verwisseld. "Veeninga is per 1 december 1952 bij de AP in dienst getreden. Bij de besluitvorming over *De Kapellekensbaan* is hij dus niet betrokken geweest. Ik heb het boek eerst gelezen, Alfred Kossmann, die Veenings' voorganger was tot hij kunstredacteur van *Het Rotterdamse vrije volk* werd, las het later en was even geestdriftig als ik."¹

In 1979 stelde Kuipers in het weekblad *Vrij Nederland* dat het besluit over de uitgave van *De Kapellekensbaan* 'uiteraard' onproblematisch tot stand kwam.² Van Bork noemde deze voorstelling van zaken een jaar later in *Maatstaf* 'legendevorming', maar hij droeg bij die gelegenheid nauwelijks materiaal aan waaruit het tegendeel blijkt.³ Wel verwees hij naar een opmerking van Kuipers in diens brief van 6 juli 1950 aan Boon: "het manuscript leent zich nu eenmaal niet tot een spoedige beslissing zoals u waarschijnlijk wel begrijpt". Maar het is mij al te voorbarig om hieruit af te leiden dat de besluitvorming problematisch was. Kuipers zelf heeft in ieder geval, naar eigen zeggen, absoluut geen moeite met het concept gehad. "Van de structuur lag ik absoluut niet wakker. De inhoud ontroerde mij op vele plaatsen zo diep dat (ik, JM) slechts met een brok in mijn keel kon lezen en met een snik doorlezen. Ik geloofde in het boek en in de toekomst van de schrijver."⁴

Maar daar staat tegenover dat Kuipers niet al te veel waarde aan het concept moet hebben gehecht. Toen Boon voorstelde om *De Kapellekensbaan* te splitsen in *Madame Ondine* en *Wereld van vandaag*, legde hij zich daar gedwee bij neer. Hij tekende geen protest aan.

De beslissing over het wel of niet uitgeven van *De Kapellekensbaan* liep niet helemaal van een leien dakje. Kuipers heeft erop gewezen dat er binnen de gelederen van De Arbeiderspers destijds bezwaren werden geuit tegen de soort literatuur waarvan hij juist hield. "Het was oorspronkelijk mijn bedoeling, *De Kapellekensbaan* in de Arbo te publiceren, mede om Boon een min of meer gegarandeerd honorarium te kunnen bieden. Nou net begin van de jaren vijftig had ik problemen met de abonnementsserie en een pas aangetreden hoofdredacteur van de AP, De Arbonnees, verfoeiden de boeken waaraan ik nu juist erg gehecht was, ik weet nog dat tegen S. Carmiggelt's *Klein beginnen* (1950) en *Poespas* (1952) smalende bezwaren werden geuit, werk van Ferdinand Langen vond zeker even weinig bijval, op streekromans was men dol. Herman van Kuilenburg, een van mijn twee nieuwe bazen, minachtte mijn liefde voor de letteren en de typografie. Ik zat in een moeilijke periode, waaronder Boon bij gevolg ook te lijden had."⁵ Het is aannemelijk

1 Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Muyres d d 8 maart 1989

2 Kuipers 1979

3 Van Bork 1980, p. 35. Van Bork wijst wel op Boons uitspraak over de privé moeilijkheden van Kuipers.

4 Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Muyres d d 6 april 1989

5 Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Muyres d d 8 maart 1989

dat ook Kuipers', door Kossmann gesteunde, plan om *De Kapellekensbaan* in de Arbo-reeks uit te geven verzet heeft opgeroepen, waardoor de besluitvorming enigszins is vertraagd. Vanuit financieel oogpunt was het niet opnemen in de Arbo-reeks een tegenvaller. Opname in deze serie stond immers garant voor een hoge oplage (al gauw ruim 50.000 exemplaren) en dus voor hoge royalties.

2.8. *Het lange wachten*

Op 10 juli 1950, meteen nadat Kuipers zijn fiat had gegeven voor de uitgave, stuurde J. Kooijman, chef van de uitgeverij, Boon een contract. Na ondertekening daarvan zou aan Boon het voorschot van 400 gulden worden overgemaakt.¹ Halverwege de maand juli retourneerde Boon de stukken. Uit het begeleidende briefje valt op te maken dat hij nogal wat moeite heeft met een aantal clausules: "Ik heb mijn bezwaren tegenover artikel 9 en 12 overwonnen maar wil toch trachten, in goede verstandhouding, nog enkele kleinigheden op punt te stellen./ artikel 2: de uitgeefster werd er van op de hoogte gebracht dat reeds sommige passages uit het werk, om de aandacht te wekken, in Vlaamse tijdschriften verschenen./ artikel 5: de schrijver staat er op dat het boek in twee verschillende lettertype's wordt gedrukt, dit om de geest van het boek nog meer tot uiting te brengen./ Tenslotte zag ik ook graag nog vermeld, het aantal exemplaren dat van deze druk verschijnen zal. Is het niet mogelijk mij hiervan op de hoogte te brengen?"²

De genoemde artikelen luiden als volgt:

- Artikel 2: De schrijver verklaart, dat hij van de kopij met uitsluiting van ieder ander het auteursrecht bezit en dat de voor deze uitgave aan de uitgeefster te leveren kopij nimmer te voren in enigerlei vorm werd gepubliceerd
- Artikel 5. Het vaststellen van de verkoopprijs, de keuze van papier, formaat, letter, bladspiegel, band en omslag, versiering en illustratie, kortom van alles wat aan het boek zijn uiterlijk zal geven, evenals de opname van niet tot het werk zelf behorende tekst, zoals advertenties, persbeoordelingen enz. en de regeling der recensie-exemplaren, geschieden door de uitgeefster.
- Artikel 9. Vergunningen aan derden tot overname van het hele werk of gedeelten of uitsneden er van als feuilleton of in andere vorm, of vergunningen aan derden om vertalingen van het werk uit te geven of toneel- of filmbewerkingen te maken, worden uitsluitend verstrekt indien daaromtrent bij uitgeefster en schrijver volkomen overeenstemming bestaat. Geldelijke voordelen uit eventueel te verstrekken vergunningen worden tussen de schrijver en de uitgeefster verdeeld, in hier voege dat aan de schrijver

1. Ongepubliceerde brief van J. Kooijman aan Boon d.d. 10 juli 1950.

2. Brief van Boon aan Kooijman (geschreven rond half juli 1950), in: Boon 1989a, p. 199-200. Vrijwel tegelijkertijd schreef Boon een brief aan Kuipers (die met vakantie was) waarin hij de inhoud van deze brief aan Kooijman samenvatte (Zie Brief van Boon aan Kuipers (geschreven rond half juli 1950); in: Boon 1989a, p. 200-201).

daarvan 50% en aan de uitgeefster 50% toevalt.

Artikel 12: De schrijver verbindt zichgedurende de eerstvolgende vijf jaren vanaf de dagtekening dezer overeenkomst, volgende door hem te schrijven werken allereerst aan de uitgeefster ter uitgave te zullen aanbieden./ Indien de schrijver zich niet ten minste zes maanden voor afloop van deze termijn schriftelijk tegenover de uitgeefster heeft uitgesproken, dat hij deze bepaling niet verder van kracht wenst te doen zijn, dan wordt de geldigheidsduur van deze bepaling automatisch met eenzelfde termijn verlengd.

Op 25 juli reageerde Kuipers op de door Boon aangekaarte bezwaren: "Uw beide brieven aan de heer Kooijman en die aan mij naar aanleiding van het contract, wil ik nu even beantwoorden./ Natuurlijk hebben wij er geen enkel bezwaar tegen (en was het ons ook bekend) dat fragmenten van *De Kapellekensbaan* in Vlaamse literaire tijdschriften zijn verschenen. Wij juichen dit zelfs toe en zouden het op prijs stellen als ook Nederlandse periodieken fragmenten wilden publiceren. De redactie van Podium heeft zich hiertoe tegenover mij al bereid verklaard, maar er zijn meer bladen die in aanmerking komen, zoals *Libertinage*, *De Gids* en *De nieuwe stem*. Het zou goed zijn als u eens enkele passende fragmenten uitzocht en deze aan de genoemde bladen toezond. Bij *Libertinage* kan ik eventueel via persoonlijke relaties wel enige druk uitoefenen./ Het drukken in twee lettertypen spreekt vanzelf. Daarover moeten wij overigens nog eens praten./ Wat de oplage betreft, dit is een tamelijk groot probleem. Ik wankel tussen 2000 en 3000 exemplaren, maar ik heb het gevoel dat zelfs 2000 om te beginnen nog aan de hoge kant is. Ik kan echter moeilijk minder maken, omdat het boek anders veel te duur wordt. Op dit vraagstuk ben ik nog niet uitgekeken./ In onze najaarsaanbieding, die al stampvol is, kan ik het boek niet meer meenemen. Het wordt nu voorjaar 1951."¹

Boon had, zo verklaarde hij in een interview kort na het verschijnen van *De Kapellekensbaan*, in het boek nog meer lettertypes of zelfs kleuren willen gebruiken: "Het is een boek met vijf romans door elkaar. Met commentaar. Eigenlijk had ik de verschillende romans die erin door elkaar lopen in verschillende lettertypes of kleuren willen laten zetten, om de verschillende draden duidelijker te laten lopen. Maar dat was natuurlijk te kostbaar."² Achteraf was hij blij dat het toch niet was gebeurd. Zijns inziens had dan immers te veel het accent op de onderdelen gelegen in plaats van op het geheel.³

Destijds heeft hij in een lezing verklaard dat het gebruik van twee lettertypes

1. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d d. 25 juli 1950.

2. Van der Plas 1953. Overigens ontkent Boon in 1967 tegenover G.J. van Bork met klem dat hij het boek ooit in andere lettertypes heeft willen laten drukken. Zie: Van Bork 1967, p. 56

3. Van der Plas 1953.

het resultaat was van door hem gedane concessies.¹ Deze voorstelling van zaken lijkt niet met de werkelijke gang van zaken te stroken. Het voorstel tot het drukken in twee en niet meer lettertypes is, zo blijkt uit de brief van Boon aan Kooijman, van hem uitgegaan (tenzij er mondeling overleg aan vooraf is gegaan). Op dat laatste wijst een herinnering van Kuipers: "Ik wist wat ik wilde en Boon was het met mijn typografische oplossing voor de veelledigheid van zijn geschrift van harte eens (...)"²

Van het aanvankelijke plan om het boek in de najaarsaanbieding van 1950 mee te nemen, werd al snel afgezien. Maar *De Kapellekensbaan* kwam ook niet in de voorjaarsaanbieding van 1951 terecht. Wel werd er in het najaar van 1950 aan de produktie van het boek gewerkt: typograaf Helmut Salden maakte een bandontwerp voor het boek.³ Maar er zat weinig schot in de zaak. Een jaar later, in augustus 1951, stuurde Salden in ieder geval een (nieuw?) omslagontwerp aan Kuipers. In dit ontwerp stond een fout, reden voor Kuipers om het te retourneren: "In de omslag van *De Kapellekensbaan* blijkt helaas een fout te staan. Het woord "*Kapellekensbaan*" moet namelijk niet met twee maar met één p worden geschreven. Zoudt u zo vriendelijk willen zijn om de verandering aan te brengen? Wij willen het boek gereedmaken voor de najaarsaanbieding en zullen het dus zeer op prijs stellen, wanneer u ons de werktekening zeer spoedig terug kunt zenden."⁴ Nog diezelfde maand ontving Kuipers van G.P. Spruyt, hoofd van de afdeling Drukkerijen bij De Arbeiderspers, een prijsopgave van de geschatte drukkosten voor *De Kapellekensbaan*:⁵

omvang: 472 pagina's
formaat: 13,2 x 21 cm. per pagina
zetten: 22 aug. breed, 39 regels + pagina-cijfer, letter
10/11 Bembo
druk: zwart
papier: houtvrij roman, 95 grams
levering: plano
3.000 exemplaren.....f 7.250.-

Stofomslagen.

formaat: 46 x 21½ cm.
druk: 2 kleuren (lijn cliché's) flappen in 1 van deze kleuren meegedrukt
papier: kunstdruk 100 grams
3.000 exemplaren.....f 220.-
Clichékosten plm.....f 40.-

1. Boon 1991, p. 372.

2. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Muyres d.d. 8 maart 1989.

3. Ongepubliceerde brief van H. Salden aan Kuipers d.d. 19 oktober 1950.

4. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan H. Salden d.d. 9 augustus 1951.

5. Ongepubliceerde brief van G.P. Spruyt aan Kuipers d.d. 31 augustus 1951.

Kort daarna, op 7 september, zond Kuipers de lijncliché's en de door Salden ontworpen lay-out naar P.J. van Santen van boekbinderij N.V. Brandt & Zoon in Amsterdam.¹ Maar het boek verscheen ook niet in het najaar van 1951, zelfs niet in het voorjaar van 1952. In de zomer van dat jaar kreeg Boon wel de eerste drukproeven, maar pas begin januari 1953 zond Kuipers de definitieve opmaak van de tekst naar het drukkerijkantoor.² Op 15 januari 1953 liet Kooijman de drukkerij weten dat het boek in een oplage van 1500 exemplaren gedrukt diende te worden en korte tijd later ontving Boon van Wim Mol, chef produktie van de uitgeverij, de opgemaakte proeven ter correctie.³ Op 20 februari gaf Kooijman aan de firma Brandt & Zoon de opdracht om 500 exemplaren van het boek te binden.⁴ Ruim een maand later, op 24 maart, vroeg hij aan Van Santen een proefband voor *De Kapellekensbaan* te maken.⁵ Dat laatste is vreemd, (een gedeelte van?) de eerste oplage was toen immers al verschenen: op 28 maart werd in het *Rotterdamsch nieuwsblad* de eerste bespreking van het boek gepubliceerd.⁶

De Kapellekensbaan telde uiteindelijk 405 bladzijden en kostte fl. 10,50. De ondertitel luidt: 'roman'. Volgens Boon werd die er niet op zijn verzoek aan toegevoegd: "Ik heb mijn boek ook zelf geen roman willen noemen. Dat heeft mijn uitgever gedaan. Voor mij heet mijn boek: Het Boek van de Kapellekensbaan."⁷

Overigens is *De Kapellekensbaan* niet Boons eerste uitgave bij De Arbeiderspers geworden. In tegenstelling tot hetgeen Kuipers zich in juli 1950 had voorgenomen, is *Boontje's twee spoken* toch eerder, namelijk in december 1952 verschenen.⁸ Beide boeken, *De Kapellekensbaan* en *Boontje's twee spoken*, werden trouwens in de jaren 1952-1953 onderscheiden bij de Best Verzorgde Vijftig boeken.⁹

Een vergelijking van de gegevens uit de brief van Spruyt met het uiteindelijk verschenen boek maakt duidelijk dat er sinds augustus 1951 nogal wat veranderingen in de plannen zijn aangebracht. De oplage werd gehalveerd. Het boek telt 405 in plaats van 472 bladzijden en iedere pagina 40 in plaats

1. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan P.J. van Santen van Boekbinderij N.V. Brandt & Zoon d.d. 7 september 1951.

2. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d.d. 11 juli 1952 en ongepubliceerde brieven van Kuipers aan het drukkerijkantoor van De Arbeiderspers d.d. 12 januari 1953 en 13 januari 1953.

3. Ongepubliceerde brief van Kooijman aan het drukkerijkantoor van De Arbeiderspers d.d. 15 januari 1953 en ongepubliceerde brief van Wim Mol aan Boon d.d. 23 januari (1953).

4. Ongepubliceerde brief van Kooijman aan firma J. Brandt & Zoon d.d. 20 februari 1953.

5. Ongepubliceerde brief van Kooijman aan Van Santen d.d. 24 maart 1953.

6. Volgens Kris Humbeek en Bart Vanegeren is *De Kapellekensbaan* op 15 maart 1953 verschenen (Humbeek/Vanegeren 1994, p. 381). Zij noemen echter geen bron.

7. Van der Plas 1953.

8. Zie: citaat uit brief van Kuipers aan Boon d.d. 6 juli 1950 hierboven.

9. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Muyres d.d. 22 februari 1984.

van 39 regels. Het formaat van de pagina's werd niet veranderd. Bij mijn weten zijn de aangebrachte veranderingen geen gevolg van wijzigingen in de inhoud. Met andere woorden: er zijn geen stukken tekst toegevoegd of verwijderd.

Uit het bovenstaande blijkt dat de uitgave van *De Kapellekensbaan*, hoewel er toch geregeld aan werd gewerkt, een behoorlijke vertraging heeft opgelopen: het contract werd in juli 1950 getekend en het boek verscheen pas een kleine drie jaar later, in maart 1953. Boon heeft voor die vertraging een verklaring gegeven in zijn memoires: "De moeilijkheid met de Arbeiderspers was, dat de boeken vooral werden uitgegeven voor landbouwers en zeevaarders. Landbouwers verlangden een streekroman en zeevaarders een boek over de woelige zee. En mijn *Kapellekensbaan*, dat een boek was waarin werd gevraagd hoe of op welke wijze we het socialisme - ons socialisme - op nieuwe banen konden brengen, de Hollandse boeren of Hollandse zeevaarders weinig zou interesseren./ Daar had de uitgever Kuipers moeilijkheden mee."¹

Met deze verklaring refereert Boon aan de weigering van deze Amsterdamse uitgeverij om *De Kapellekensbaan* in de Arbo-reeks op te nemen. Kuipers had hem immers op 6 juli 1950 laten weten dat het boek daarvoor te experimenteel was.² Desalniettemin moet er aanvankelijk toch zijn gewerkt aan een uitgave binnen deze reeks. Pas later werd daar van afgezien, met als gevolg dat veel werk opnieuw moest worden gedaan. Dit verklaart dan meteen de veranderingen die in de opzet-Spruyt werden aangebracht en waarom het zo lang duurde eer het boek verscheen. Kuipers bevestigt deze veronderstelling: "Het plan met de band en het stofomslag is doordat de roman niet in de Arbo kwam drastisch gewijzigd. De reeksopzet, waarbij Helmut Salden betrokken was, verviel immers. Ik heb zelf een ontwerp gemaakt en, aangezien de grote corpsen van de Bembo nog niet beschikbaar waren, de Garamond toegepast, op een heel eenvoudige manier. Het grauwe papier was een restant uit de Oorlog. Ik heb er toen ik het voor het eerst zag beslag op gelegd en het voor *De Kapellekensbaan* voor het eerst gebruikt."³

De werkzaamheden die het gevolg waren van het besluit om het boek buiten de Arbo-reeks te houden, verklaren toch niet helemaal waarom de uitgave zo lang op zich heeft laten wachten. Natuurlijk is het denkbaar dat De Arbeiderspers ook wat meer tijd dan gebruikelijk nodig heeft gehad om bijvoorbeeld de oplage en de vormgeving vast te stellen, maar dan nog blijft het vreemd dat het allemaal zo lang duurde. Bovendien was dit niet alleen het geval bij *De Kapellekensbaan*. Boon heeft zich in de jaren vijftig enkele keren beklagd over het 'trage uitgeven' van zijn boeken door De Arbeiderspers.⁴ Wat betreft het 'vertraagde' uitgeven van *De Kapellekensbaan* schreef

1. Boon 1988, p. 96.

2. Zie: citaat uit ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d.d. 6 juli 1950 hierboven.

3. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Muyres d.d. 13 mei 1989.

4. Zie onder andere brief van Boon aan Kuipers d.d. 7 januari 1955; in: Boon 1989a, p. 207.

hij in 1962: "De Kapellekensbaan heb ik nog beschreven als een aardeweg, die in de zomer één stofwolk en in de winter één slijkpoel was. En toen het boek verscheen was er reeds beton gelegd. U kunt zich gaan voorstellen hoe lang het duurt, om een boek uitgegeven te krijgen"¹

Hoewel er een groot aantal positieve reacties op *De Kapellekensbaan* verscheen, viel de verkoop aanvankelijk tegen. Dat kan althans worden afgeleid uit een brief die Reinold Kuipers drie maanden na het verschijnen aan Boon schreef: "Ondanks de in het algemeen zeer goede critieken blijft de verkoop maar gering"². Korte tijd later liet De Arbeiderspers om de verkoop te bevorderen een rondschriven met lovende citaten uit de recensies uitgaan.³ Op 26 augustus 1953 schreef August de Block (bestuurder van de aan het dagblad *Vooruit* gelieerde boekhandel De Vlam in Gent) aan Kuipers dat via deze boekhandel op dat moment al meer dan 500 (van de 1500) exemplaren waren verkocht.⁴ Het is dus alleszins waarschijnlijk dat de verkoop van het boek in Vlaanderen beter verliep dan in Nederland. In ieder geval duurde het tot de zomer van 1955 alvorens de eerste druk van *De Kapellekensbaan* was uitverkocht.⁵

2.9 Een vervolg

Naar eigen zeggen heeft Boon al in 1947, na voltooiing van het eerste deel van het *Illegale boek van Boontje*, aan een vervolg gewerkt.⁶ Indertijd ging hij er echter nog van uit dat het *hele* project in één boek zou resulteren. Van een 'vervolg' was toen nog geen sprake. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij dus gewerkt aan dat deel van het project dat later in *Zomer te Ter-Muren* terecht is gekomen. Mogelijk betrof het een herschrijving van bladzijden uit *Madame Odile*, want hij heeft bij lange na niet het hele manuscript van deze geschiedenis in *De Kapellekensbaan* verwerkt.

Pas in de eerste helft van 1949 moet Boon het besluit tot splitsing van het project en tot het apart uitgeven van het al voltooide gedeelte hebben genomen. Na afronding van *De Kapellekensbaan*, in de zomer van dat jaar,

1 Boon 1962

2 Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d.d. 25 juni 1953

3 Het is niet duidelijk aan wie dat rondschriven is gericht. Misschien aan de leden van de Arbo-reeks of aan de boekhandel, hoewel op de bestelstrook alleen de reguliere verkoopprijs van het boek wordt vermeld. Van korting voor de boekhandel is geen sprake.

4 Ongepubliceerde brief van August de Block aan Kuipers d.d. 26 augustus 1953

5 Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d.d. 16 juni 1955. Op 1 juni 1955 gaf Kooijman in een brief opdracht aan het drukkerijkantoor van De Arbeiderspers om de tweede druk van *De Kapellekensbaan* te maken in een oplage van 2000 exemplaren (ongepubliceerde brief van Kooijman aan het drukkerijkantoor van De Arbeiderspers d.d. 1 juni 1955).

6 Zie o.a. Boon 1991, p. 371

is hij op dezelfde voet verder gegaan met het schrijven van een vervolg

De werkzaamheden aan dit deel heeft hij in ieder geval enkele keren voor kortere of langere tijd onderbroken in 1949 om het eerste deel te herzien en begin jaren vijftig om *De bende van Jan de Lichte* (1950-1951), de *Reinaert*-bewerking (1950-1951) en *Niets gaat ten onder* te schrijven (1952)¹ Op basis van de secundaire documenten valt overigens niet precies te achterhalen wanneer hij aan dat tweede deel heeft geschreven. Duidelijk wordt wel dat Boon in de lente van 1953 nog volop aan het vervolg werkte.²

In eerste instantie wilde hij dat vervolg 'Het tweede boek over de kapellekensbaan' noemen, maar Boon voelde zich, naar eigen zeggen, min of meer verplicht om een andere titel te zoeken omdat de uitgever het eerste deel van de ondertitel 'roman' had voorzien.³ Het werd *Zomer te Ter-Muren*. In zijn correspondentie duikt deze titel in het voorjaar van 1953 voor het eerst op.⁴

Op 1 juli van dat jaar bood Boon het manuscript van *Zomer te Ter-Muren* ter publikatie aan bij Bert Bakker, redacteur van het net opgerichte, toen nog niet aan De Arbeiderspers gelieerde, tijdschrift *Maatstaf*. "Zojuist was ik bij Gaston Burssens, die mij mededeelde, dat u er wel iets voor voelen zou een brok proza van mij als feuilleton in *Maatstaf* op te nemen / Indien dit inderdaad zo mocht zijn, kan ik u mededelen dat ik op mijn boek over de Kapellekensbaan een vervolg schreef, dat ik *Zomer te Ter-Muren* noemde / Graag vernam ik van u, of ik u het manuscript hiervan ter inzage en druk zou opsturen?"⁵ Bakker ging niet op Boons aanbod in. Hij moet er in een verloren gegane brief op hebben gewezen dat hij *Zomer te Ter-Muren* niet geschikt vond voor *Maatstaf*, vooral omdat hij dacht dat dit vervolg op *De Kapellekensbaan* al in het najaar bij De Arbeiderspers in boekvorm zou verschijnen. Boon heeft dit met klem tegengesproken. Hij uitte daarbij zijn ongenoegen over het trage uitgeven van zijn boeken door De Arbeiderspers en hij maakte tevens duidelijk dat *Zomer te Ter-Muren*, in tegenstelling tot wat hij in zijn vorige brief suggereerde, nog niet was voltooid. "Ook van 'Zomer te Ter-Muren' stuur ik later wel een fragment - alhoewel het niet waar is dat de heer Kuipers deze roman reeds in het najaar zou uitgeven ikzelf denk niet dat hij reeds in het najaar helemaal zal geschreven zijn! En bovendien doet de heer Kuipers er minstens drie jaar over, vooraleer

1 In het voorjaar van 1950 werkte Boon aan drie romans tegelijk (zie brief van Boon aan Herreman (geschreven in het voorjaar van 1950), in Boon 1989a, p. 77)

2 Zie brief van Boon aan Herreman (waarschijnlijk geschreven eind mei/juni 1953), in Boon 1989a p. 82-83. Tegen Michel van der Plas zegt Boon in mei 1953 dat hij dan aan het tweede deel van het boek over de Kapellekensbaan werkt (zie Van der Plas 1953)

3 Boon 1991, p. 371

4 Zie brief van Boon aan Herreman (waarschijnlijk geschreven eind mei/juni 1953), in Boon 1989a p. 82-83

5 Brief van Boon aan Bakker d.d. 1 juli 1953, in Boon 1989a, p. 216

een roman bij hem in druk raakt: Zomer te Ter-muren mag dus wel verwacht worden voor het najaar van 1956."¹

Toch moet Boon *Zomer te Ter-Muren* in het najaar van 1953 hebben voltooid. De Arbeiderspers heeft het voltooide manuscript eind van dat jaar in haar bezit. Kuipers beloofde binnen niet al te lange tijd een contract te sturen, wat op 8 januari 1954 inderdaad is gebeurd.² De gegevens uit de correspondentie stemmen overeen met de achterin *Zomer te Ter-Muren* vermelde einddatum voor het tweeluik: oktober 1953. In verschillende interviews heeft Boon er later op gewezen dat hij over het hele project zo'n tien jaar heeft gedaan. Ook dit komt overeen met de hier geschetste gang van zaken, hoewel zijn verklaring dat hij vijf jaar over ieder deel heeft gedaan niet helemaal correct is.³ Bij uitspraken over de duur van zo'n omvangrijk project gaat het in de meeste gevallen om ruwe schattingen. In een interview of lezing heeft het doorgaans ook geen enkel nut om precies aan te geven hoe lang aan de beide boeken is gewerkt.

Achteraf blijkt Boon in zijn brief van 15 juli 1953 aan Bert Bakker een profetische uitspraak te hebben gedaan. Het duurde inderdaad een (kleine) drie jaar eer *Zomer te Ter-Muren* verscheen. Aanvankelijk is er niet aan de produktie van het boek gewerkt. Dat blijkt onder andere uit een brief die Kuipers op 7 april 1954 aan Gerrit Borgers schreef en waarin hij terloops opmerkt dat *Zomer te Ter-Muren* 'in portefeuille' ligt.⁴ De publikatie van dit boek liep dus net als die van *De Kapellekensbaan* (en die van *Wapenbroeders*, *De bende van Jan de Lichte* en *Niets gaat ten onder*) een aanzienlijke vertraging op. Op 21 april 1955 beklagde Boon zich daarover schriftelijk bij Kuipers.⁵ Deze vond de kwestie té gevoelig om er in een brief op te antwoorden. Hij wilde de zaak liever met Boon bespreken. Twee maanden later liet Kuipers er wel wat over los. De uitgave van Boons werk bleek ook voor De Arbeiderspers geen winstgevende zaak te zijn. Bovendien wilde Kuipers niet te veel boeken van Boon tegelijkertijd op de markt brengen: "Ik wijs u er in dit verband nog eens op, dat ik mij door de optie, die de Arbeiderspers op uw werk heeft, verplicht voel zoveel mogelijk alles van u uit te geven - ook als het ons zeker (of zo goed als zeker) geld kost. Uw 'Reservaat' bijvoorbeeld is u volkomen zonder kans op geldelijk voordeel (integendeel, met de zekerheid van verlies) door mij aangeboden. Ik geloof heilig in uw werk en acht het mijn taak, het coûté que coûté onder de mensen te brengen. Dit lukt ook. 'De Kapellekensbaan' en 'Reservaat 1' zijn uitverkocht. ('De Kapellekensbaan' wordt dit jaar nog herdrukt.)/ (...) Er

1. Brief van Boon aan Bakker (geschreven half juli 1953; ontvangen: 15 juli 1953); in: Boon 1989a, p. 216-217.

2. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d.d. 22 december 1953.

3. Zie: o.a. Boon 1969b.

4. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Borgers d.d. 7 april 1954.

5. Brief van Boon aan Kuipers d.d. 21 april (1955); in: Boon 1989a, p. 210.

wordt werkelijk hard aan de productie en de verkoop van uw boeken gewerkt, al lijkt het misschien vanuit uw gezichtspunt weleens anders. Wij kunnen niet alles tegelijk aan de markt brengen. Ieder boek moet afzonderlijk zijn kans hebben, anders concurreert het ene het andere dood."¹

Wat de uitgave van *Zomer te Ter-Muren* betreft, kwam er pas in het voorjaar van 1955 schot in de zaak. Op 13 april vroeg Kuipers aan Van Santen een opgave voor de bindkosten van het boek.²

Formaat binnenwerk 13,2 x 21 cm.

Omvang 552 pagina's.

Geheel linnen band. Soort en kleur linnen gelijk aan dat van 'De kappelkensbaan'.

Op rug in één kleur bedrukt.

Kapitalen.

Kop gekleurd.

Het boekblok gerond en gekneept.

Stofomslagen omleggen en de boeken per stuk verpakken.

De oplaat bedraagt 2.000 exemplaren.

De gevraagde gegevens ontving Kuipers op 15 april.³ Diezelfde dag kreeg hij van G.P. Spruyt ook een gedetailleerd overzicht van de drukkosten:⁴

omvang: 552 pagina's

formaat: per pagina 13.2 x 21 cm.

pagina-spiegel: 10/11 Bembo, 22 aug.breed, 40 regels
per pagina plus pagina-cijfer

druk: zwartdruk

papier: houtvrij opdikkend roman 80 grams

levering: plano

2.000 exemplaren.....f 7.500.-

2.000 beschermomslagen boekwerk "Zomer te Ter-Muren"

1-zijdig in 2 kleuren zetwerk, papier houtvrij
grijs omslag 120 grams.....f 150.-

Begin december 1955 werden Boon de drukproeven van de eerste 184 bladzijden gestuurd. Tegelijkertijd werd de daarbij behorende copij aan hem geretourneerd. Op 19 december van dat jaar volgden de proeven van de pagina's

1. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d.d. 16 juni 1955.

2. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Van Santen d.d. 13 april 1955.

3. Ongepubliceerde brief van Van Santen aan Kuipers d.d. 15 april 1955.

4. Ongepubliceerde brief van G.P. Spruyt aan Kuipers d.d. 15 april 1955.

185 tot en met 314 en op 29 december de pagina's 385 tot en met 570.¹ De ontbrekende bladzijden 315 tot en met 384 werden hem op 3 januari 1956 nagestuurd.² Overigens blijken de proeven eerst door een medewerker van De Arbeiderspers, daarna door Boon en ten slotte door C. Cabout van het instituut voor Arbeidersontwikkeling in Amsterdam te zijn gecorrigeerd.³

Bij het drukklaar maken van het boek heeft De Arbeiderspers Boon een enkele keer opheldering gevraagd over de inhoud van het door hem geschreven boek. Dat blijkt uit een brief die Kuipers hem op 29 december 1955 schreef: "Bij het overlezen van de pagina's 1-184 van 'Zomer te Ter-Muren' (het gedeelte dat wij voor afdrucken van u hebben teruggekregen) zijn wij nog op enkele probleempjes gestuit. De drie regels bovenaan pagina 34 (zie uw duplicaat proeven) begrijpen wij niet:/ 'roze kont - o democratie/ roze tepel van een openbloeiende borst - o sociale toestand van op een ander waar het archi-slecht is, maar hier niet.'/ Ligt het aan ons, dat wij de zin van deze regels niet vatten, of is onze indruk juist dat hier woorden zijn weggefallen?/ Op pagina 123, ongeveer in het midden, staan ook een paar zinnen die ons onbegrijpelijk voorkomen:/ 'En wie zal in België de bakstenen muren beschrijven, staande in de broeiende hitte langsheen de spoorbaan met bloeiende brem, staande in de kille winterregen langsheen de spoorbaan met bloeiende signalen... staande op de rand van de 2 dorpen agterdenbergh en braemenbosch, voor tprofijt - o België, met het profijt van zijn dubbele stationnetjes en zijn onbewaakte overwegen.'/ Klopt dit zo?/ Wilt u ons even *per omgaande* schrijven of de door ons geciteerde zinnen zo of anders moeten worden afgedrukt?"⁴

Boon antwoordde vrijwel meteen: "Wat het 'onbegrijpelijk' van pagina 34 betreft, ook mij schijnt het door u geciteerde niet al te best in de haak te zitten! Zouden wij het niet gewoon schrappen? Ik voeg er de bewuste bladzijden als proef bij. (33 en 35)/ Wat pagina 123 betreft, dat is dik in orde. Ik bedoel ermee dat men in België, voor het profijt, op vele plaatsen slechts één station voor twee verschillende dorpen heeft gebouwd, en zo een station dan noemt: Erpe-Mere."⁵ De opmerkingen over beide fragmenten hebben overigens niet tot veranderingen in de tekst geleid.

Op 22 februari van 1956 meldde Kuipers Boon dat *Zomer te Ter-Muren* 'op de pers' ging.⁶ Een week later gaf J. Kooijman aan Van Santen de opdracht om een proefband voor het boek te maken die overeen moest komen

1. Ongepubliceerde brieven van J. Kooijman aan Boon d.d. 1 en 19 december 1955 en brief van Kuipers aan Boon d.d. 29 december 1955.

2. Ongepubliceerde brief van J. Kooijman aan Boon d.d. 3 januari 1956.

3. Ongepubliceerde brieven van Kooijman aan C. Cabout d.d. 21 december 1955 en 13 januari 1956 en van Kuipers aan Cabout d.d. 2 januari 1956.

4. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d.d. 29 december 1955.

5. Brief van Boon aan Kuipers (geschreven begin januari 1956); in: Boon 1989a, p. 212.

6. Ongepubliceerde brief van Kuipers aan Boon d.d. 22 februari 1956.

met die van *De Kapellekensbaan*.¹ Op 19 maart volgde de produktie-opdracht: "Na het aanbrengen van deze correcties kunt u met het gereedmaken van de banden beginnen. De oplaag bedraagt voorlopig 1.250 exemplaren en 50 exemplaren ingenaaid. Het binnenwerk zal in de laatste week van maart compleet zijn afgedrukt."²

Zomer te Ter-Muren is naar alle waarschijnlijkheid eind april of begin mei 1956 verschenen. De oplage bedroeg 1300 exemplaren.³ Dit tweede deel telde 570 bladzijden en kostte fl. 17,50. De eerste recensies verschenen halverwege de maand mei.

De gegevens die Spruyt in zijn prijsopgave over het boek verschaft wijken maar op één punt af van het later verschenen boek: 552 bladzijden tegenover 570. Een verwaarloosbaar verschil, zeker gezien het feit dat het boek 15 blanco- en titelpagina's telt.

2.10. *De kip of het ei?*

Uit de correspondentie die Boon in de tweede helft van de jaren veertig heeft gevoerd met Burssens, Schepens, Ide e.a. blijkt dat hij het manuscript van zijn eerste illegale roman in stukken wilde snijden om het aan de tijdschriften aan te bieden. Inderdaad is er in die jaren her en der een groot aantal publikaties van zijn hand verschenen die overeenkomen met gedeelten uit de latere boeken *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. In het volgende hoofdstuk kom ik daar uitvoerig op terug.

Hier is echter van belang dat Boons uitspraken in brieven erop wijzen dat hij voor die publikaties gebruik heeft gemaakt van het manuscript van beide boeken. Met andere woorden: deze publikaties zijn uit het manuscript van het tweeluik gelicht. Deze gang van zaken staat haaks op de door sommige critici bij het verschijnen van *De Kapellekensbaan* geuite veronderstelling dat het boek een verzamelbak van eerder in tijdschriften gepubliceerde artikelen zou zijn. Zo was J. Roeland Vermeer (Herman Oosterwijk) van mening dat Boon de "min of meer geslaagde of ook bedenkelijke prozastukken, welke in tijdschriften verschenen, als vulmateriaal" in *De Kapellekensbaan* heeft gebruikt.⁴ J.H.W. Veenstra schreef in *Het parool* van 4 augustus 1956 dat Boon het geheel - bedoeld wordt het verhaal over Ondine - heeft gelardeerd met de krantestukjes die hij door de jaren heen schreef.⁵ Ook

1. Ongepubliceerde brief van Kooijman aan Van Santen d.d. 29 februari 1956.

2. Ongepubliceerde brief van Kooijman aan Van Santen d.d. 19 maart 1956.

3. Volgens Van Bork werden er van de eerste druk 2500 exemplaren gedrukt en 1500 exemplaren gebonden. De overige 1000 exemplaren werden pas in 1960 gebonden en als tweede druk op de markt gebracht (Van Bork 1977, p. 22).

4. Roeland Vermeer 1953, p. 698.

5. Veenstra 1956.

Jan Walravens stelde zich op een dergelijk standpunt: "Men begrijpt dat de hele Kapellekensbaan met Zomer te Ter-Muren gevormd is uit dat aan stukken gesneden levensverhaal van Madame Odile, nu Ondinneke geworden, en dat tussen die geschiedenis de hoekjes geschoven werden uit de talloze kranten, weekbladen en tijdschriften, samen met Wapenbroeders, waarvan ook delen in Tijd en Mens verschenen waren."¹ Collega-schrijver Piet van Aken zou eveneens iets dergelijks hebben verkondigd.²

Daar tegenover staat een aantal recensenten dat de voorstelling van zaken onderschreef die Boon in zijn correspondentie geeft. Hubert Lampo wees er in *Volksgazet* van 2 april 1953 op dat de in diverse tijdschriften verschenen fragmenten uit deze roman stammen.³ En op 9 augustus 1956 schreef hij bij het verschijnen van *Zomer te Ter-Muren* in dezelfde krant: "Talloze passages van het geheel zijn in de afgelopen jaren reeds elders verschenen, - o.m. in verschillende krantenhoekjes (...)"⁴ Raymond Brulez neemt een tussenstandpunt in. Hij sprak in *Het laatste nieuws* van april 1953 over "fragmenten van een eigenaardig boek-in-wording" die "ettelijke" jaren lang door verscheidene dagbladen en tijdschriften zijn gepubliceerd. Volgens hem heeft Boon "al deze puzzle-stukken bijeengelegd in 'De Kapellekensbaan'".⁵

Van Bork is van mening dat de fragmenten over Ondine en Odile die in tijdschriften werden gepubliceerd, wel uit het manuscript van het boek stammen. Dat geldt zijns inziens min of meer ook voor de andere stukken: "Op het eerste gezicht lijkt het erop of die voorpublicaties, met name die uit de actuele-roman, weinig te maken hebben met de conceptie van de roman, maar toch blijkt dat die stukjes wel degelijk de bedoeling hebben gehad deel uit te maken van het grotere geheel."⁶ Toch kan er in het geval van de rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' in het weekblad *Parool* volgens hem niet van echte voorpublicaties worden gesproken. Het gaat hier, aldus Van Bork, om *bewerkingen van dezelfde gegevens*. Die gegevens stammen zijns inziens uit een documentatiesysteem dat Boon destijds bijhield.⁷ Romain John van de Maele is van mening dat Boon de afleveringen van de *Parool*-rubriek heeft bewerkt tot paragrafen in *De Kapellekensbaan*. Hij acht het weinig waarschijnlijk dat Boon voor deze rubriek uit een al voltooide roman

1. Walravens 1956.

2. Leus/Weverbergh 1972, p. 116. Wanneer en waar Van Aken die uitspraak heeft gedaan, is niet duidelijk. Mogelijk doelt Boon op de passage: "Vermoedelijk gaat het met al die verhalen (publicaties in tijdschriften, JM) toch slechts om allesbehalve *literaire* werken, want al wat literair enige waarde had werd door Boon zelf, hetzij in zijn *Reservaatjes*, hetzij in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Termuren* e.a. geïntegreerd" (Van Aken 1967, p. 187).

3. Lampo 1953.

4. Lampo 1956.

5. Brulez 1953.

6. Van Bork 1977, p. 18.

7. Van Bork 1982, p. 121.

heeft geput.¹

In wezen gaat het, zoals Van Bork het terecht heeft genoemd, om een variant van de de-kip-of-het-ei-discussie. Wat was er eerder: het manuscript van het boek of de tijdschriftpublicaties? Niet alleen de critici hebben over deze kwestie tegenstrijdige uitspraken gedaan, ook Boon sprak zichzelf daarover herhaaldelijk tegen. In 1955 antwoordde hij in een interview op de vraag van G.H. 's-Gravesande over hoe het eigenlijk met die stukjes van Johan Janssens is gegaan: "Die stukjes zijn artikelen, die ik al had gepubliceerd in dagbladen."² Op 25 oktober 1960 stelde hij het in een hoekje in het dagblad *Vooruit* nog extremer voor als hij met de gedachte speelt om van zijn dagelijkse column iets 'groots' te maken: "Waarom we er niet stukje bij stukje een boek als b.v. *De Kapellekensbaan* zouden mee opbouwen, zoals een naamgenoot van mij heeft gedaan./ Die man slaagde erin, dank zij alleen krantestukjes, een formidabel boek van zegge vijfhonderd pagina's bij elkaar te brengen, gevolgd door een tweede boek van zeshonderd vijftien pagina's."³

Maar in 1972 vertelde Boon aan Herwig Leus en Julien Weverbergh een ander verhaal: "ik was in die tijd, toen *De Kapellekensbaan* aan 't groeien was, op *De Rode Vaan* weg, en dan moest ik mijn brood verdienen. Dan schreef ik over Ondinneke en over Johan Janssens, en die moest ik dan ergens plaatsen om aan centen te geraken, ik stuurde enkele fragmenten naar *De Vlaamse Gids*, er kwamen er in *Front* en in *Vooruit*. En die mensen hebben die stukjes gelezen, en die hebben gedacht "en nu gaat hij dat bijeengooien en een boekje mee samenstellen"." Boon ontkent in dit interview met klem dat hij eerder gepubliceerde stukjes bijeengescharreld en er een boek van gemaakt had. Bij die gelegenheid beweerde hij ook dat hij "altijd maar doorgeschreven" heeft aan het boek zonder veel te herschrijven.⁴ Deze laatste uitspraak blijkt alles behalve een correcte weergave van de werkelijke gang van zaken.

In het voorwoord dat Boon schreef bij de herdruk van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* in één band, verschenen in 1979, bevestigt hij dat hij indertijd voor zijn journalistieke werk heeft geput uit de manuscripten van beide boeken: "U weet het misschien niet, maar in de jaren toen ik deze boeken aan het schrijven was, moesten we bij het noenmaal een droge haring in drie delen en had mijn zoontje een paar nieuwe schoenen broodnodig, en hierom stuurde ik zoveel mogelijk stukken en brokken van die beide boeken naar allerlei kranten, weekbladen en literaire tijdschriften."⁵ Vervolgens geeft Boon een verklaring voor de naamsverandering die enkele

1. Van de Maele 1983, p. 47.

2. 's-Gravesande 1955, p. 85.

3. Boon 1960b.

4. Leus/Weverbergh 1972, p. 116.

5. Boon 1979, p. 8.

personages in *Zomer te Ter-Muren* ondergaan: "Maar om het redactie-hoofd van de *Vlaamse Gids* niet te laten uitroepen 'Hee, hij heeft het hier maar weer eens over dezelfde personages als waarover hij in *Front* schrijft,' veranderde ik de namen der personages. En zo werd de Kantieke Schoolmeester uit *Front*, meester Oedenmaeckers in de *Vlaamse Gids*. Tolfpoets werd Polpoets, en Kramiek werd Andreus Mottebol." Op die naamswijziging kom ik in het volgende hoofdstuk terug.

2.11. *De bronnen van De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren*

Eigenlijk dient in een studie over het ontstaan van een literair werk aandacht besteed te worden aan de bronnen die de schrijver heeft gebruikt. In het inleidende hoofdstuk heb ik opgemerkt dat ik daar in het geval van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* geen zelfstandig onderzoek naar heb verricht, hoofdzakelijk omdat het hier om een uiterst complexe materie gaat waaraan een afzonderlijke studie zou moeten worden gewijd. Bovendien valt ook op het gebied van de theoretische onderbouwing van het bronnenonderzoek nog heel wat werk te verrichten. Zo wordt nauwelijks verantwoord wat onder een *bron* verstaan moet worden en welke *soorten* bronnen onderscheiden kunnen worden? Doorgaans wordt er vanuit gegaan dat bronnen teksten zijn die de auteur bestudeerd of vertaald heeft ten behoeve van zijn eigen teksten.¹ Vodička onderscheidt daarentegen ook niet-tekstuele bronnen, zoals bijvoorbeeld het leven van de auteur.² Onvoldoende duidelijk is ook het verschil tussen *bron* en *invloed*: is een werk dat invloed heeft uitgeoefend op de auteur bij het schrijven van een boek nu wel of niet een bron van dat boek?

In deze paragraaf wil ik een kort overzicht geven van wat er over de door Boon bij het schrijven van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* gebruikte bronnen uit het secundair documentair materiaal valt af te leiden. Onder een *bron* versta ik dan in principe *alle* materiaal waaraan de auteur stof heeft ontleend bij het schrijven van zijn boek. In navolging van Vodička onderscheid ik dus niet alleen tekstuele, maar bijvoorbeeld ook biografische bronnen.

Naar het bronnengebruik en de intertekstualiteit bij Boon is nog nauwelijks onderzoek verricht.³ Uitspraken daarover hebben doorgaans een incidenteel en onvolledig karakter, vandaar ook dat onderstaand overzicht niet vrij te pleiten is van een zekere willekeur.

1. Blok 1984.

2. Vodička 1976, p. 50-57.

3. Een uitzondering vormt Heyse/Van Daele 1992.

Bij het schrijven van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* zijn volgens Boon zelf biografische bronnen het belangrijkste geweest. Hij heeft er herhaaldelijk op gewezen dat de in beide boeken beschreven gebeurtenissen in hoge mate autobiografisch zijn. Om problemen met vrienden, kennissen, buurtbewoners e.a. te voorkomen heeft hij die gebeurtenissen verhuuld. Onder meer door er gefantaseerde dingen aan toe te voegen en door de handeling naar elders te verplaatsen.¹

Boon was een gedreven schrijver. Dat komt ook tot uiting in de brieven die hij aan Maurice Roggeman schreef over de eerste aanzetten tot zijn verhaal *Madame Odile*. Hij wilde zich in dit boek ontdoen van een "al te zware last", hij wilde erin afrekenen met gebeurtenissen en ervaringen uit zijn jeugd. Hij wilde die belichten aan de hand van de levensgeschiedenis van Odile. Voor Odile en haar man Oscarke zouden een buurvrouw en -man, uit de tijd dat Boon als kind op de Dendermondsesteenweg woonde, model hebben gestaan. "Langs de andere kant van hun huis was een inrijpoort, de poort van Sander Coppens, waar het altijd tochtte en waar Jef Boon en Louis rijtuigen beschilderden. In het huis ernaast woonden Madame Odile en haar man Oscarke, die later in *De Kapellekensbaan* zijn helden werden met de naam van Ondineke en Oscarke. Madame Odile was een vriendin van Estella, de moeder van Louis. Ze heeft het nooit geleerd de naam Boon uit te spreken. Evenals Louis zelf in zijn jonge jaren zei ze altijd 'Poon'. Als hij voorbij haar deur kwam, had ze altijd een spotwoord klaar voor hem: 'Dag Poontje, nu ge naar de academie gaat zult ge ne grote artiest worden hé'. Hij heeft het haar trouwens nooit vergeven. Oscarke daarentegen vond hij een brave vent, die nooit zijn mond opende, behalve één keer toen hij hoorde dat Louis leerde schilderen. Toen vroeg hij hem eens naar zijn werk te komen kijken. Oscarke was beeldsnijder en in opdracht van George Minne maakte hij een repliek in hout van zijn 'Jongen aan de fontein', die volgens Minne zelf heel knap was uitgevoerd."²

Of Boons vroegere burens ook daadwerkelijk Odile en Oscar heetten, is niet bekend. Mogelijk zijn beide namen ontleend aan personages uit de roman *Odile* (1937) van de Franse auteur Raymond Queneau,³ maar het is toch waarschijnlijker dat de buurvrouw inderdaad Odile heette. In de brief die Boon eind juni, begin juli 1944 aan Roggeman schreef, komt die naam immers al voor: "het is misschien alleen Odile-zelf die mij in mijn jeugd heeft pijn aangebracht, die ik toonen wil."⁴ De wijziging van de naam in Ondine (in

1 Maurice Roggeman heeft wel eens beweerd dat het allemaal fantasie is. Hij fantaseert zo sterk, dat hij er zelf bijna is gaan in geloven. Hij heeft in zijn fantasieën geleefd. (Roggeman 1980b, p. 15)

2 Roggeman 1989, p. 100-101

3 Niet bekend is of Boon dit werk kende. Bovendien zijn er geen inhoudelijke overeenkomsten tussen de geschiedenis over Odile/Ondine en dit boek.

4 Brief van Boon aan Roggeman (eind juni/begin juli 1944), in: Boon 1989b, p. 70-71

1947) kan worden beschouwd als een poging tot verhulling.¹

Het personage Zotte Zulma is, aldus Boon, geïnspireerd op zijn eigen grootmoeder (meetje wanne) en Veenmanneke op een jeugdvriend, Geeroms genaamd.²

Volgens Marcel Wauters heeft Boon zich bij het schrijven van het verhaal over Odile/Ondine niet alleen gebaseerd op zijn eigen herinneringen, maar ook op mondelinge overleveringen, bijvoorbeeld over de Aalsterse politieke gebeurtenissen tijdens de eeuwwisseling.³ Van Bork en De Vries hebben erop gewezen dat Boon bij het schetsen van de opkomst van de sociale strijd gebruik moet hebben gemaakt van de in 1937 gepubliceerde (en in 1946 herdrukte) brochure *Jan Bijl of de geboorte van het socialisme te Aalst* van L. Roelandt.⁴ Het personage Meneerke Brys uit het verhaal over Ondine en Oscarke zou op deze Jan Bijl en zijn companen Hector en Jan Luyckx zijn gebaseerd.⁵ Van Bork en De Vries denken dat Boon voor deze vertelling nog meer tekstuele bronnen heeft geraadpleegd.⁶

Een belangrijke biografische bron bij het schrijven van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* zijn de vertellingen van zijn vrouw Jeanneke geweest. Zij deed vaak heel gedetailleerd verslag van dingen die ze meemaakte of waarover ze links en rechts hoorde vertellen. Veel stof, met name voor de 'randbemerkingen', zou Boon hebben gehaald uit de gesprekken die hij met zijn vrienden voerde. Marcel Wauters stelt zelfs dat hij bij het schrijven van *De Kapellekensbaan* zijn hele kennissenkring binnenste buiten gekeerd op het toneel heeft laten verschijnen.⁷ Tot die vrienden en kennissen, die gedurende de eerste naoorlogse jaren bij Boon thuis samenkwamen, behoorden:

1. Die naam Ondine is mogelijk ontleend aan het gelijknamige toneelstuk van Jean Giraudoux, dat in januari 1947 enkele keren werd opgevoerd door het Théâtre National de Belgique. Dit toneelstuk is gebaseerd op *Undine Eine Erzählung* (1811) van de Duitse schrijver Frederic de la Motte Fouqué. Tussen deze vertelling en de geschiedenis over Ondine zoals die in *De Kapellekensbaan* is te vinden, bestaat een opvallende thematische overeenkomst: ze handelen beide over een meisje dat probeert te ontsnappen aan haar milieu door een relatie met iemand van een hogere stand. In *Undine* trouwt een zeemeermin met een ridder en in *De Kapellekensbaan* heeft Ondine enige tijd een verhouding met Achilles Derenancourt van het kasteel. In beide werken loopt het op een fiasco uit. Undine keert geheel ontredderd terug naar de wereld van de meermensen en Ondine trouwt uiteindelijk gedesillusioneerd met iemand uit haar eigen milieu. Het is overigens niet zeker dat Boon het werk van Giraudoux en dat van Fouqué heeft gekend.
2. Zie Jessurun d'Oliveira 1977⁴, p. 82 en Decorte 1980, p. 180.
3. Roggeman 1980a, p. 31.
4. De Vries/Van Bork 1983, p. 91.
5. De naam van Jan Bijl valt ook één keer in de rubriek 'Wereld van vandaag' in *Front*: "Emiel moyson is er geweest, de student.. en zetternam, de schrijver... en julius vuylsteke, de dichter... en meneerke byl, de hoofdboekhouder" (zie Boon 1951b).
6. De Vries/Van Bork 1983, p. 91.
7. Roggeman 1980a, p. 30.

Frans Beeckman, Marcel van den Bergh, Adolf Boel, Ben Cami, Maurice d'Haese, Jan Kestelein, Marc de Kock, Maurice Roggeman, Herman Uyttersprot en Marcel Wauters.¹ Beeckman schrijft daar in 1984 het volgende over: "Wij, Cecile en ik, waren er van overtuigd dat Louis na ons afscheid telkens aan zijn tafel ging zitten om te noteren wat hem dienstig kon zijn. Hij haalde zijn 'stof' uit de verhalen van zijn vrienden en burens... die hij goed kende. Hij had de gave om van een kleinigheid iets te maken, wat bij het lezen naderhand herkenbaar was, maar toch nog een bijzonderheid had: de andere manier van vertellen (...) Jaren later heb ik in *De Kapellekensbaan* nog stukjes herkend, als omgevormde, omgetoverde waarheden, die mijn vrouw hem had verteld... alleen was het een 'hij' die het in *De Kapellekensbaan* navertelde en niet 'zij'".²

Ben Cami beweert dat er al eerder bijeenkomsten plaatsvonden waarvan Boon aantekeningen maakte: "Tijdens de bezetting had zich in Aalst een groepje gevormd (Boon, Marcel Wauters, Maurice d'Haese, en nog een paar anderen) dat dikwijls op zaterdagavonden bijeenkwam, de oorlogssperikelen besprak, eindeloos moppen tapte, de naoorlog trachtte te voorspellen, de eigen werkjes al eens overlas en droomde van een tijdschrift."³ Ook Roggeman herinnert zich dat Boon tijdens de oorlog al notities maakte van allerlei zaken die hij later in *De Kapellekensbaan* heeft verwerkt.⁴

Wauters heeft er verder nog op gewezen dat Boon niet alleen van de gesprekken tijdens de bijeenkomsten, maar van alle gezamenlijke belevenissen gebruik heeft gemaakt bij het schrijven van zijn boek: "Trouwens tijdens die magere jaren hebben we ook veel schone dagen beleefd. Hoeveel winteravonden hebben we niet samen achter de kachel gezeten en plannen gesmeed om de wereld voorgoed op zijn kop te zetten. Het verslag staat genoteerd in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. We hebben samen gefeest, gewandeld, gekampeerd. We hebben samen de weide opgespoord waar nu huize Isengrimus zich bevindt."⁵

Ook Wauters geeft aan dat Boon de feiten niet letterlijk heeft weergegeven, maar ze als uitgangspunt heeft gebruikt: "Veel van de anekdotes uit het actuele romangedeelte van *De Kapellekensbaan* zijn inderdaad gebaseerd op werkelijk gebeurde feiten, die Louis uiteraard op zijn manier bewerkt heeft. Het ging dan om onze commentaar op de verschenen stukjes of over gebeurtenissen die Ben of ik of anderen meegemaakt hadden en hem vertelden. Maar hij heeft wel een reeks elementen of ideeën aan de roman toegevoegd, zonder dat wij er iets mee te maken hadden."⁶

1. Zie o.a.: Roggeman 1989, p. 135.

2. Beeckman 1984, p. 9.

3. Roggeman 1977, p. 12.

4. Leus/Weverbergh 1972, p. 59.

5. Wauters 1984, p. 118-119.

6. Wauters 1992, p. 435.

Maurice Roggeman weet nog te melden dat Boon destijds ook uit zijn vertellingen en belevenissen heeft geput: "Door mijn restauratie en decoratieschilderwerk, kwam ik veel in contact met rijke lui, die me soms in vertrouwen namen waardoor ik van zonderlinge verhoudingen getuige werd. Bij mijn bezoeken aan Louis vertelde ik hem de meest interessante gevallen."¹

Boon heeft dus dankbaar gebruik gemaakt van zijn vrienden en kennissen bij het schrijven van zijn boeken.² Met name de randbemerkingen en beschouwingen 'bij' het verhaal over Odile/Ondine zijn ontleend aan de gesprekken met en vertellingen van vrienden. Het is op zich niet verwonderlijk dat veel vrienden en kennissen in de latere roman terug te vinden zijn: Adolf Boel als Tolfpoets, Ben Cami als de Kantieke Schoolmeester, Marcel Wauters en Maurice d'Haese in Mossieu Colson van Tminnesterie, Maurice Roggeman als Tippetotje, Jan Kestelein én Marcel van den Bergh als Kramiek, Herman Uyttersprot als Prof. Spothuyzen et cetera.³ Boon heeft beweerd dat hij pas op het laatste ogenblik de namen van de personages in zijn boek heeft verhold: "Ik kamoefleer graag als ik denk dat de mensen niet graag hebben dat ik ze vernoem. Maar als het dan zoveel jaren geleden is, dan mogen ze met hun echte naam optreden. Voor mij is dat altijd een probleem. Als ik over iemand schrijf, en ik geef die een andere naam, dan kan ik er niet meer over schrijven. In *De Kapellekensbaan* en in *De voorstad groeit* staan de echte namen in het handschrift en heb ik die namen pas achteraf veranderd."⁴

Over de betekenis en herkomst van de namen is slechts sporadisch iets opgemerkt. De naam Mossieu Colson van Tminnesterie verwijst naar Boons jeugdvriend Karel Colson en naar het werk van Marcel Wauters (op het ministerie van Economische Zaken in Brussel). Wauters herinnert zich bovendien dat hij in die tijd een gedicht heeft geschreven waar een zekere Monsieur Colson in voorkwam.⁵ Het tweede element van de naam Kantieke Schoolmeester verwijst naar het beroep van Ben Cami (leraar). Het woord kantieek, dat volgens Van Dale 'kerkgezeg' of 'geestelijk loflied' betekent, roept associaties op met antiek en met de filosoof Immanuel Kant. De meeste namen zullen wel zijn ontstaan door klankassociaties en verbasteringen (Dolf Boel werd Tolfpoets).

Er dient nadrukkelijk op gewezen te worden dat de personages in beide boeken geen blauwdruk zijn van werkelijk bestaande personen. Cami beweert

1. Roggeman 1989, p. 140.

2. In Wauters' exemplaar van *De Kapellekensbaan* schreef hij als opdracht: "Aan Marcel, voor de zoveelste keer vriend en held uit dit boek, of is het niet veeleer medewerker aan dit boek? Want ik geloof niet dat het ooit anders zover geschreven zou zijn geraakt." (Wauters 1992, p. 435).

3. Zie o.a.: Leus/Weverbergh 1972, p. 110; Roggeman 1980b, p. 15-16; Decorte 1980, p. 177-178; Roggeman 1977, p. 13 en Boon 1990, p. 66.

4. Leus/Weverbergh 1972, p. 111-112.

5. Wauters 1992, p. 435-436.

zelfs dat alleen het uiterlijk overeenkwam: "Maar van een model blijft onder Boons pen niet veel over: het wordt honderd procent Boon zelf. Hij heeft het uiterlijke van een paar mensen uit zijn omgeving in zijn roman gebruikt, maar wat een figuur dacht en beleefde, was wat Boon dacht en beleefde."¹ Wauters neemt in dit opzicht een minder extreem standpunt in: "De identificatie van de personages in zijn geschriften moet met een zekere terughoudendheid worden benaderd. Zoals het een auteur betaamt gebruikte Louis zijn modellen als materiaal dat hij kneedde naar de noodwendigheden. Hij vervormde hen en hield alleen de karakteristieken over die hem dienstig waren. Maar hij had een ongemeen klare kijk op de werkelijkheid en misschien raakte hij wel op die manier hun kern. Mijn indruk dat er een breuk bestond tussen het allesoverheersend facet van een personage en het algemeen aspect van het model kan ingegeven zijn door mijn onaflatende drang naar relativering. Een goed werk schept trouwens zijn eigen werkelijkheid."² In veel personages heeft Boon dingen van zichzelf verwerkt. Dat is natuurlijk heel duidelijk het geval bij Johan Janssens en de schrijver Boontje, maar dat geldt ook voor personages als Odile en Oscarke.³

De beslissing om met de traditionele roman *Madame Odile* te stoppen, werd, zoals gezegd, mede veroorzaakt door het feit dat Boon het een onnatuurlijke situatie vond om zich voor lange tijd met een held te identificeren: "Daarom heeft men de schrijver van *De Kapellekensbaan* willen breken: de helden zijn een getrouwe weerspiegeling van zijn eigen gemoedsgesteltenis: dit om de valse tijd, een valse vaststelling waaraan de nieuwe romans lijden op te heffen. Naast de roman van ondineke zal de lezer dan ook de roman over de roman meemaken: niet alleen de heldin, maar ook de schrijver treedt als held in het boek op (...)"⁴

In *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* verwijst Boon veelvuldig naar andere boeken en schrijvers (een groot aantal paragrafen heeft zelfs een uitgesproken kritisch karakter). Het gaat mij echter te ver om al deze boeken en het werk van al deze schrijvers als tekstuele (literaire) bronnen aan te merken. Een literaire bron is in ieder geval wel het middeleeuwse dierenepos *Van den Vos Reinaerde*. Het verhaal over de vos Reinaert in *De Kapellekensbaan* is daar een bewerking van. Later heeft hij daarbij ook de *Isengrimus* en *Le roman Reinaert* betrokken.⁵ Voor de fragmenten over de bende van Jan de Lichte in *Zomer te Ter-Muren* heeft Boon zich uitvoerig gedocumenteerd in het Aalsterse stadsarchief. Jozef de Mol publiceerde in

1. Roggeman 1977, p. 13.

2. Roggeman 1980a, p. 29-30.

3. Leus/Weverbergh 1972, p. 45; en Jessurun d'Oliveira 1977⁴, p. 85.

4. Boon 1991, p. 373.

5. Precieze informatie over de door Boon gebruikte bronnen is te vinden in Heyse/Van Daele 1992.

1984 een overzicht van de verschillende mogelijk door Boon gebruikte bronnen bij het schrijven van de roman *De bende van Jan de Lichte*: E. Ternest, *Jan de Lichte en zijn bende. Naar de echtste bronnen bewerkt door E. Ternest, gemeentesecretaris te Wetteren* (Gent z.j.); (Anoniem), *De groote bende van Jan de Lichte. Bewerkt naar de oorspronkelijke processtukken, en de meest herhaalde en meest verspreide overleveringen 1745-1748* (Aalst 1888); H. van Horenbeek (Abraham Hans), *Jan de Lichte en zijne zwarte rooversbende* (Antwerpen z.j.); E. Ternest en F. Vincx, *Zoo kind, zoo man! Uit het leven van een berucht roovershoofd* (Steenbrugge 1931); (Anoniem), *Vonnissen, verleent binnen de stadt Aelst, ten laste van menigvuldige moordenaeren, dieven, vagebonden ende andere quaetdoeners, op het vervolg van de Collegien der Casselryen ende landen van Cortryck, Audenaerde, Aelst ende Dendermonde, begonnen 7. october 1748 ende ge-eyndigt op 14. december daer naer* (Gent z.j.) en J. de Damhouder, *Practijcke en criminele saecken...* (Rotterdam 1618).¹

Al deze teksten kunnen zonder twijfel bronnen van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* genoemd worden. Maar of dat ook geldt voor het verhaal *Panda en de meesterdief* van Marten Toonder, waarop volgens Boon zijn bewerking van de Reinaert is geïnspireerd, is nog maar de vraag.²

Critici en wetenschappers hebben in de loop der jaren heel wat werken en auteurs genoemd waardoor en door wie Boon mogelijk is beïnvloed. Een greep daaruit: *Eenzaam avontuur* van Anna Blaman, *Voyage au bout de la nuit* van Louis-Ferdinand Céline, *De trap van steen en wolken* van Johan Daisne, *Jacques le Fataliste* van Denis Diderot, *Light in August*, *Sanctuary* en *The unvanquished* van William Faulkner, *Les faux-monnayeurs* van André Gide, *Der Grüne Heinrich* van Gottfried Keller, *Le pour et le contre* van Jacques de Lacretelle, *Pharmason* van Pierre de Marivaux, *Woutertje Pieterse* en *Max Havelaar* van Multatuli, *Gargantua* en *Pantagruel* van François Rabelais, *Hamlet* van William Shakespeare, *Tristram Shandy* van Laurence Sterne, *Les mystères du peuple* van Eugène Sue, *Christian Wahnschaffe* van Jakob Wassermann en in het algemeen het werk van Erskine Caldwell, Jean Giono, James Joyce, Henri Miller, John Dos Passos en Thornton Wilder.

Marcel Wauters (en in navolging van hem ook Herwig Leus) noemt het werk van de journalist Johan de Maeght als mogelijke bron voor het tweeluik over de Kapellekensbaan.³ Diens werk *Het boek van Mandineke* (1943) vertoont op het eerste gezicht inderdaad enkele opvallende gelijkenissen met Boons latere Magnum opus: de in romein gedrukte geschiedenis van Mandineke en de cursief gedrukte reactie van Nele Klauwaerdinne wisselen

1. De Mol 1984.

2. Roggeman 1977, p. 184-185.

3. Wauters 1992, p. 437-438.

elkaar daarin af; het is eveneens opgebouwd uit 'hoekjes' en op de eerste bladzijden wordt de literatuur gecritiseerd. Maar bij deze overeenkomsten blijft het. Wat volgt, is inhoudelijk en stilistisch absoluut niet vergelijkbaar met Boons werk.¹

Sommige door Boon gebruikte titels en namen lijken in ieder geval wel aan De Maeght te zijn ontleend. Bijvoorbeeld de paragraaftitel 'Met Tippetotje in Parijs' (*Zomer te Ter-Muren*)/ 'Met Mandineke naar Parijs' (*Het boek van Mandineke*) en de naam Woelus Woestenbeer (*De Kapellekensbaan*)/de naam Woeloes Wullebeer (*De vijf horizonten*).² Wauters wijst nog op de woorden 'alderhijligen' en 'niemandsbos'.³

Behalve literaire werken kunnen ook schilderijen, films et cetera tot de gebruikte bronnen worden gerekend. Volgens Ivo Machiels moet Boon bij het schrijven van heel wat paragrafen in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* geïnspireerd zijn door tekeningen en schilderijen. Er wordt niet alleen in beide boeken veelvuldig naar verwezen, maar de namen van ooit door hem gemaakte tekeningen en schilderijen duiken in beide boeken ook als titels van paragrafen op. De thematische overeenkomsten zijn, aldus Machiels, eveneens treffend.⁴ En Maurice Roggeman heeft de film als belangrijke inspiratiebron voor Boons werk genoemd: Eisenstein, Podovkin, Chaplin, King Vidor.⁵

2.12. Enkele voorzichtige conclusies

Een enkele keer heeft Boon gewezen op het gemak waarmee hij *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* heeft geschreven. Hij heeft beweerd dat het schrijven aan deze boeken vrijwel moeiteloos verliep: "Geen discipline, maar ik kon gewoon niet anders. Er was iets dat me daartoe dwong. Ik heb mijzelf nooit een verplichting opgelegd, maar ik had altijd het gevoel: ik moet voortdoen. Ik weet niet waarom (...) Het was een bezetenheid eigenlijk. Het was geen verplichting, maar een bezetenheid. Ik was daartoe bezeten, en ik ben dat heel mijn leven geweest."⁶ Wel zijn er ogenblikken geweest waarop de inspiratie ontbrak: "In *De Kapellekensbaan* zijn er gedeelten die

1. Ik begrijp dan ook niet waarom Herwig Leus spreekt over "opvallende structurele, inhoudelijke en stilistische overeenkomsten" (Cursivering van mij). Zie: Leus 1991.

2. Boon 1953a en 1956, De Maeght 1943a en 1943b.

3. Wauters 1992, p. 438. Volgens Leus is de naam Ondineke zelfs afgeleid van Mandineke (Leus 1991). Een te simplistische voorstelling van zaken, er zijn immers veel meer namen die eindigen op 'ineke'.

4. Machiels 1988.

5. Roggeman 1980b, p. 20-21.

6. Roggeman 1977, p. 193-194.

werkelijk in een zondvloed eruitgekomen zijn. Maar er zijn ook momenten van stilstand, van hier heb ik geen lust meer, hier ben ik het beu, tot een nieuwe golf de auteur voortgejaagd heeft."¹

De ontstaansgeschiedenis, zoals die fragmentarisch valt af te leiden uit het secundair documentair materiaal, bevestigt dat Boon als een bezetene te werk moet zijn gegaan. Geen moeite lijkt hem te veel te zijn geweest. Als zijn inzichten zich wijzigen, dan wijzigt hij ook het boek over de Kapellekensbaan. Ook als er geen zicht op is dat ooit iemand het boek zal uitgeven, schrijft hij er aan door.

In de herfst van 1943 is Boon aan *Madame Odile* begonnen, een traditionele roman waarin hij aanvankelijk een tijdsbeeld wilde schetsen van het leven in een middelgrote provinciestad rond de Eerste Wereldoorlog. Zijn verwachtingen van dit boek, dat zo'n 1000 bladzijden moest gaan tellen, waren hooggespannen. In januari 1944 voorspelde hij dat het geen 'boekskén' voor Vlaanderen zou worden en in november 1946 was hij er van overtuigd dat het de hele Vlaamse literatuur omver zou slaan. Mede onder invloed van Roggeman kwam het accent van het boek meer en meer op het sociale element te liggen. In de tussentijd heeft hij geregeld, hoofdzakelijk in de avonduren, aan het boek gewerkt. In de loop van 1945/1946 onderbrak hij de werkzaamheden zo nu en dan om in een ander verband aantekeningen te maken van zijn dagelijkse belevenissen, in zijn zogenaamde notaboek.

In het najaar van 1946 moet Boon *Madame Odile* hebben voltooid. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij het manuscript eerst ter publikatie aangeboden bij uitgeverij Manteau en vervolgens bij Van Kampen. Beide weigerden. De laatste na Jan Greshoff te hebben geconsulteerd. Boon was door de weigeringen gedesillusioneerd en hij voelde er in het algemeen weinig voor om nog te publiceren.

In de zomer van 1947 blijkt hij het boek grondig te hebben herschreven. Het was omgedoopt in het *Illegale boek van Boontje* en bestond feitelijk uit twee romans: het verhaal over Odile en de randbemerkingen bij dat verhaal. Het besluit tot bewerking van *Madame Odile* moet zijn ingegeven door onvrede met de conventionele roman, die niet langer aan Boons wensen voldeed. Hij wilde in een boek ook gestalten geven aan de moderne tijd en er zijn eigen beslommeringen in beschrijven. Zijn romanopvatting onderging een wijziging. Deels onder invloed van buitenlandse schrijvers (o.a. Dos Passos) stond hij open voor het gebruik van de collagetechniek, de verwerking van kranteknijsels et cetera.

Na voltooiing van *Madame Odile* heeft Boon een tijdlang uitsluitend aan zijn 'notaboek' gewerkt, dat uitgroeide tot het *Illegale boek van Boontje*. In de eerste helft van 1947 heeft hij dat aan *Madame Odile* gekoppeld. Het

1. Jessurun d'Oliveira 1977⁴, p. 86.

verhaal over Odile werd daarvoor herschreven en in stukken gesneden. De brokstukken las hij aan zijn vrienden en kennissen voor en hun commentaar verwerkte hij eveneens in het *Illegale boek van Boontje*.

Na de zomer van 1947 werkte Boon verder aan dit project. Hij ging er eigenlijk bij voorbaat van uit dat hij geen uitgever zou vinden. Daarom wilde hij het boek weer in stukken snijden en links en rechts aan de tijdschriften te slijten.

Gaston Burssens is een van de weinigen geweest die het eerste voltooide gedeelte van het *Illegale boek van Boontje* heeft mogen lezen. Uit zijn reactie kan worden afgeleid dat het in juli 1948 meer paragrafen bevatte dan de latere roman *De Kapellekensbaan* en dat er nogal wat directe kritiek in werd uitgeoefend op politiek machtige personen en instellingen. Burssens pleitte voor een meer literair boek, voor meer verhulling en voor universaliteit. De naam Odile blijkt dan om onduidelijke redenen al te zijn gewijzigd in Ondine en in augustus van dat jaar dook voor het eerst de definitieve titel op: *De Kapellekensbaan of het 1ste illegale boek*.

Ondertussen schreef Boon steeds maar door. In januari 1949 werd duidelijk dat het *1ste Illegale boek van Boontje* ook dagbladknipsels en een bewerking van *Van den Vos Reinaerde* bevatte. In het voorjaar van 1949 herschreef Boon voor een laatste maal zijn illegale boek. Kort daarna, in de zomer, heeft hij het manuscript aan uitgeefster Angèle Manteau aangeboden en daarna heeft hij het ingezonden naar de jury van de tweede Leo J. Krynprijs. Door beiden werd het manuscript geweigerd. Door Manteau omdat zij geen brood meer zag in de uitgave van Boons werk en door de jury van de Krynprijs omdat een auteur die de prijs al een keer had gewonnen, geen tweede keer mocht meedingen.

Eind 1949 werd Boon door Reinold Kuipers van De Arbeiderspers benaderd. Boon bezorgde hem kort daarna het manuscript van *De Kapellekensbaan*. Het duurde echter tot begin juli 1950 alvorens De Arbeiderspers een positief besluit nam. Ondertussen was Boon nog door andere uitgeverijen (Van Kampen en De Driehoek) benaderd. Hij werd ongeduldig en drong bij De Arbeiderspers aan op een beslissing. Op dat moment was hij zelfs bereid zijn boek op te splitsen in twee delen: *Madame Ondine* en *Wereld van vandaag*. Zo ver kwam het niet.

Hoewel er geregeld bij De Arbeiderspers aan de uitgave werd gewerkt, duurde het toch tot maart 1953 voordat het boek verscheen. Mogelijke oorzaken: een wijziging van de opzet en verzet tegen de literaire smaak van Kuipers binnen de gelederen van De Arbeiderspers. Op uitdrukkelijk verzoek van Boon werd het boek in twee lettertypes gedrukt.

Ondertussen werkte Boon verder aan een vervolg, dat in het najaar van 1953 werd voltooid. Dit tweede deel, *Zomer te Ter-Muren*, verscheen uiteindelijk in april/mei 1956.

De contemporaine secundaire documenten wijzen erop dat Boon voor zijn publikaties in verschillende tijdschriften uit het manuscript van de boeken uit de Kapellekensbaan heeft geput. Daarentegen is er een aantal retrospectieve getuigenissen dat het tegenovergestelde aangeeft: Boon zou het boek hebben samengesteld uit eerder in de tijdschriften verschenen bijdragen.

Bij het schrijven van de boeken heeft Boon veelvuldig gebruik gemaakt van zijn eigen belevenissen, de vertellingen van vrouw en vrienden. Ook heeft hij zich gedocumenteerd: zeker voor de historische achtergrond van het verhaal over Ondine en Oscarke, voor de belevenissen van de vos Reinaert en de wolf Isengrimus en voor de geschiedenis over de bende van Jan de Lichte. Er zijn in de loop der jaren heel wat schrijvers en werken genoemd waardoor hij mogelijk beïnvloed is. Ook schilderijen en films worden als bronnen genoemd.

3. DE ONTSTAANSGESCHIEDENIS VAN DE KAPELLEKENSBAAN/ ZOMER TE TER-MUREN EN DE PRIMAIRE DOCUMENTEN

3.0. Inleiding

Een tekstgeschiedenis zou mogelijk meer licht kunnen werpen op de ontstaansgeschiedenis van het tweeluik *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. Zo'n geschiedenis kan in dit geval echter niet worden gegeven, de manuscripten van beide boeken zijn immers verloren gegaan. In juni 1953 - enkele maanden na het verschijnen van *De Kapellekensbaan* - schreef Boon daarover aan Ger Schmook, conservator van het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC) in Antwerpen: "Tot mijn zeer grote spijt moet ik u mededelen, dat het handschrift van de 'Kapellekensbaan' vernietigd werd, al te veel zaken stonden daar oorspronkelijk in, die niet *konden* gedrukt worden, zodat ik dan ook besloot (buiten enkele bladzijden die ik u reeds stuurde) alles maar te verbranden."¹ Of Boon het manuscript van *Zomer te Ter-Muren* later ook heeft verbrand, is mij niet bekend.

De 'enkele bladzijden', waarvan sprake is in deze brief, zijn inderdaad bewaard gebleven. Het betreft tachtig dichtbeschreven vellen papier die prefiguratief zijn voor het laatste gedeelte van *De Kapellekensbaan* en het begin van *Zomer te Ter-Muren*.

Behalve over deze bladzijden beschikken we nog over honderden bijdragen die Boon in de loop der jaren in kranten, weekbladen, tijdschriften en herdenkingsboeken heeft gepubliceerd en die overeenkomen met gedeelten uit het tweeluik. Hoewel het hier om een soort 'varianten' gaat, is het discutabel om deze stukken zonder enig voorbehoud als 'voorpublicaties' aan te duiden. Ook mogen ze niet zo maar als transcripties van eerdere versies van het manuscript worden beschouwd. In de meeste gevallen gaat het om bewerkingen van fragmenten uit een van de manuscriptversies. In hoeverre die bewerkingen speciaal voor de publicatie in een bepaald tijdschrift hebben plaatsgevonden, is veelal onduidelijk. Ook zijn er tijdschriftpublicaties die achteraf zijn bewerkt om in het tweeluik opgenomen te worden.

Het gebruik van de aanduiding 'voorpublicatie' is in veel gevallen dus ongelukkig te noemen. Toch zal ik die term, bij gebrek aan een betere, in deze studie geregeld gebruiken. Onder een voorpublicatie versta ik dan een tekst die geheel of gedeeltelijk overeenkomt met een gedeelte van het tweeluik én die letterlijk vóór - in de betekenis van *eerder dan* - de delen van het tweeluik zijn gepubliceerd.

Als uitgangspunt neem ik het voorzichtige standpunt in dat bepaalde door

1. Ongepubliceerde brief van Boon aan Schmook d.d. 8 juni 1953.

Boon in de periodieken gepubliceerde bijdragen overeenkomsten vertonen met tekstgedeelten uit *De Kapellekensbaan* en uit *Zomer te Ter-Muren* en dat uit de bestudering van die bijdragen en de verschillen met de teksten in beide boeken mogelijk iets kan worden gezegd over het ontstaan van het tweeluik.

In dit hoofdstuk worden eerst enkele kwantitatieve gegevens op een rijtje gezet. Ik zal antwoord geven op vragen als: hoeveel bijdragen heeft Boon in de loop der jaren in allerlei periodieken gepubliceerd en hoeveel daarvan zijn in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* terug te vinden? Om welke gedeelten, welke paragrafen uit beide boeken gaat het? et cetera. Daarna volgt een inventarisatie van de voorpublicaties. Ik zal ze kort typeren om vervolgens aan te geven wat er uit de teksten valt af te leiden met betrekking tot de ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan* c.q. van *Zomer te Ter-Muren*. De relatie van de bewuste bijdragen met de diptiek wordt kort gekarakteriseerd: met welke gedeelten van het tweeluik komen ze overeen en wat zijn de verschillen?

Om te veel overlappingsen te voorkomen, besteed ik in een aparte paragraaf aandacht aan de meest structurele, de meest voorkomende en met het oog op de ontstaansgeschiedenis meest opvallende verschillen. Het ligt voor de hand dat bij de vergelijking van verschillende versies inderdaad het accent ligt op de aangebrachte wijzigingen. Toch mag niet uit het oog worden verloren dat ook overeenkomsten belangwekkende informatie kunnen opleveren over het ontstaan van teksten. Die informatie dreigt verloren te gaan als alleen op de verschillen wordt gelet.

Ik heb er voor gekozen om de desbetreffende bijdragen gegroepeerd per periodiek of bloemlezing te behandelen. Begonnen wordt met Boons bijdragen in het weekblad *Zondagspost*, het eerste blad waaraan hij heeft meegewerkt en waarin een tekst is gepubliceerd die overeenkomt met een fragment uit de latere diptiek. Daarna behandel ik de voor deze studie relevante bijdragen van Boon aan het dagblad *De roode vaan*, het tweede blad waaraan hij zijn medewerking heeft verleend en waarin hij et cetera.

Aan deze aanpak kleven nogal wat nadelen. Een consequent-chronologische aanpak geniet eigenlijk de voorkeur, maar is praktisch bijna onuitvoerbaar. Het is dan immers niet mogelijk om over langere tijd lopende series als 'Wereld van vandaag' in het weekblad *Front* en 'Boontje's bittere bedenkingen' in het dagblad *Vooruit* als één geheel te behandelen, terwijl zo'n benadering juist, zoals zal blijken, interessante informatie oplevert.

Bij de selectie van Boons publicaties heb ik me beperkt tot de bijdragen die vóór 1 januari 1954 zijn verschenen. Wat betreft *De Kapellekensbaan* had ik eigenlijk kunnen volstaan met de vóór 1950 gepubliceerde stukken. Begin van dat jaar kwam De Arbeiderspers immers in het bezit van het voltooid manuscript. Toch ga ik nog kort in op de publicatie van het verhaal 'Den Vos Reinaerde en de Wolf Isengrimus' in het juni/juli-nummer 1952

van het tijdschrift *Podium* en behandel ik bij het dagblad *Vooruit* vijf, in 1951 en 1952 verschenen, verhalen die eveneens prefiguratief zijn voor *De Kapellekensbaan*.

In het geval van *Zomer te Ter-Muren* heb ik me wel strikt aan de getrokken grens gehouden: 1 januari 1954. Eigenlijk overschrijd ik ook daarmee de datum waarop de diptiek werd voltooid, maar er moet rekening mee worden gehouden dat er doorgaans enige tijd verstrijkt tussen het moment waarop een bijdrage wordt ingezonden en het moment waarop die wordt gepubliceerd, zeker bij een literair tijdschrift.

Wanneer komt een tekst geheel of gedeeltelijk overeen met een fragment uit de diptiek? Met andere woorden: welke teksten, geschreven of gepubliceerd voor het verschijnen van respectievelijk *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* zijn te beschouwen als een versie, als een voorpublicatie? Kets-Vree definieert het begrip *versie* als een "al dan niet voltooide uitvoering van een tekst, die afwijkt van andere uitvoeringen. Door tekstidentiteit zijn ze op elkaar te betrekken, door tekstvariatie zijn ze van elkaar te onderscheiden."¹

Ik ben er hier bij de selectie van de bijdragen van uitgegaan dat er sprake is van een overeenkomst als in een bijdrage of fragment eenzelfde inhoud in bijna dezelfde bewoordingen wordt beschreven. Maar ook dit is een vage en dus onbevredigende omschrijving, meestal komt het neer op natte-vingerwerk. Bovendien heb ik zelfs dit criterium niet altijd even stringent gehanteerd. Er worden in *De Kapellekensbaan* en in *Zomer te Ter-Muren* bijvoorbeeld anekdotes opgedist die Boon eerder al elders heeft verteld. Veelal gebeurt dat in andere, maar soms ook in vrijwel dezelfde bewoordingen. Er is dus sprake van *eenzelfde inhoud die in bijna dezelfde bewoordingen* wordt beschreven. Toch heb ik ze hier buiten beschouwing gelaten omdat hij volgens mij bij het schrijven aan het tweeluik geen gebruik heeft gemaakt van een eerder gepubliceerde of neergeschreven versie. Na verloop van tijd was Boon zo vertrouwd geraakt met het vertellen van die gebeurtenissen dat hij dat iedere keer in vrijwel dezelfde bewoordingen deed.

Wel behandel ik hier de rubriek 'Uit het notaboek van Boontje', die in *Front* en later ook in *Vooruit* verscheen, en die bol staat van dergelijke anekdotes. De aantekeningen zijn afkomstig uit een notitieboekje waarin hij van alles en nog wat optekende en waarvan hij, zoals we in het vorige hoofdstuk hebben gezien, gebruik heeft gemaakt bij het schrijven van het tweeluik. In dit kader dus niet onbelangrijk.

Uit *De roode vaan* bespreek ik een aantal teksten die geen inhoudelijke overeenkomst vertonen met fragmenten uit de diptiek, maar waarin wel een procédé wordt toegepast dat grote gelijkenis vertoont met de in het tweeluik

1. Kets-Vree 1983, p. 371-372.

gebruikte verteltechniek. Dat geldt ook voor de niet in beide boeken terug te vinden afleveringen van reeksen (rubrieken) waarvan de meeste afleveringen wel in *De Kapellekensbaan* en in *Zomer te Ter-Muren* voorkomen: 'Ook de afbreker bouwt op', 'Wereld van vandaag' en 'Boontje's bittere bedenkingen'.

Wel buiten beschouwing zijn gelaten bijdragen van andere auteurs waarin uit teksten van Boon wordt geciteerd. Dat is bijvoorbeeld het geval met een bijdrage van Jan Walravens in het tijdschrift *Belgica*. Daarin is een hele aflevering van Boons rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' letterlijk overgenomen.¹

Ik sluit niet helemaal uit dat ik overeenkomsten tussen bepaalde teksten en het tweeluik over het hoofd heb gezien. Het is immers uiterst moeilijk om boeken als *De Kapellekensbaan* en *Zomer te ter-Muren* tot in elk detail te overzien. Ik ben er echter van overtuigd dat een lacune op dit gebied geen afbreuk zal doen aan de bevindingen in dit hoofdstuk.

Lieneke Frerichs heeft in haar dissertatie de aandacht gevestigd op een probleem dat bij de selectie van teksten opduikt. Volgens haar is er al gauw sprake van een 'cirkelgang': de onderzoeker kiest de teksten, die, naar hij zal gaan aantonen, naar het eindresultaat leiden, uit op grond van datzelfde eindresultaat.² Kees Fens merkt in een bespreking van Frerichs proefschrift - terecht - op dat er geen andere mogelijkheid bestaat. De keuze van teksten wordt bepaald door kennis van de definitieve tekst.³

Dat geldt ook voor mijn onderzoek. Ik heb met kennis van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* die teksten geselecteerd uit Boons, verspreide, nalatenschap, die op enigerlei wijze verband houden met de diptiek. Meestal omdat er tekstuele gelijkenissen bestaan, soms omdat er procedurele overeenkomsten zijn.

Ook heeft Frerichs nog op een methodologisch probleem gewezen: "De onderzoeker is geneigd om het standpunt te kiezen van de huidige lezer, die van het eindresultaat, i.c. 'De uitvreter', al lang en breed op de hoogte is; de onderzoeker zal dus de neiging hebben om bij elke tekst vast te stellen welke elementen van het eindresultaat er op dat moment reeds aanwezig zijn. Dit 'reeds' geeft het onhistorische van deze gedachtengang - die toch erg voor de hand ligt - in één woord weer. Door de constatering 'dat had i toen al' wordt onrecht gedaan aan de verworvenheden die op dat ogenblik-in-de-tijd aanwezig zijn. Bovendien wordt aldus alles wat het eindresultaat nabij komt, onevenredig in waarde verhoogd (...) De onderzoeker dient zich principieel te onthouden van zulke onhistorische en teleologische

1. Walravens 1948, p. 50-51. Het gaat om Boons aflevering 'Reinaert of Isengrinus?' gepubliceerd in *Parool* d.d. 30 november 1947.

2. Frerichs 1990b, p. 31.

3. Fens 1990.

vergelijkingen, omdat daarmee later werk als het ware geïnterpoleerd wordt in vroege teksten, en juist diè verschuivingen worden gereleveerd, die het eindresultaat, i.c. 'De uitvreter', naderbij lijken te brengen. De onderzoeker zal dus, methodisch, stap voor stap, moeten proberen mee te denken met de auteur, en bij elke tekst zorgvuldig de grenzen in het oog moeten houden van de kennis, die de auteur op dat ogenblik heeft."¹

Dit laatste lijkt in mijn geval vrijwel onmogelijk. Ik beschik immers niet over eerdere versies die door de auteur als een afgerond geheel werden beschouwd van het boek dat hij aan het schrijven was. Dit betekent dat ik er niet aan ontkom het materiaal vrijwel voortdurend te confronteren met de latere definitieve versie. Daardoor ben ik nauwelijks in staat om met Boon mee te schrijven.

Aan het slot van dit hoofdstuk wordt ingegaan op de restanten van het manuscript. Hoewel het maar om een beperkt aantal bladzijden gaat, zijn er met het oog op de ontstaansgeschiedenis van beide boeken toch enkele interessante dingen uit af te leiden.

Om het notenapparaat beperkt te houden, wordt de publicatieplaats en -datum in de tekst door middel van, meestal tussen haakjes geplaatste, afkortingen aangegeven. Een overzicht van de gebruikte afkortingen en hun verklaringen is te vinden in de bijlage. Daar zijn ook schema's en overzichten van de voorpublicaties en het AMVC-dossier opgenomen.

3.1. *Enkele kwantitatieve gegevens*

In hoofdstuk 1 heb ik er al op gewezen dat Boon in de jaren na de oorlog veelvuldig aan allerlei kranten, weekbladen en tijdschriften heeft meegewerkt. In de periode tot en met het einde van 1953 publiceerde hij in 18 verschillende bladen en werkte hij ook nog aan vijf bloemlezingen mee. In totaal gaat het om ruim 1500 bijdragen.

Het is niet gemakkelijk om die bijdragen in genrecategorieën in te delen, omdat veel van Boons teksten niet uitsluitend de kenmerken van één genre dragen. Met name het onderscheid tussen verhalende en kritische teksten is hier moeilijk te maken. Veel afleveringen van de rubrieken 'Ook de afbreker bouwt op' in *Parool*, 'Wereld van vandaag' in *Front* en 'Boontje's bittere bedenkingen' in *Vooruit* dragen karakteristieken van beide genres. Voor reportages geldt hetzelfde. In zekere zin is dat niet verwonderlijk, de traditionele genre-indeling heeft immers alleen betrekking op 'literaire genres'. Bijdragen aan dag- en weekbladen onttrekken zich daarom doorgaans aan

1. Frerichs 1990, p. 32-33.

die indeling.

Maar ook in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* staat een groot aantal paragrafen dat niet uitsluitend de kenmerken van één categorie draagt. Boon doorbreekt in beide boeken dikwijls heel bewust de grenzen die tussen de verschillende genres zouden bestaan. Hij vermengt hier kritische, poëtische en verhalende elementen. Die vermenging was volgens hem conform de werkelijkheid waarvan het kunstwerk een weergave diende te zijn. Zo'n vermenging van genres treedt tot op zekere hoogte ook op in Boons rubriek op de voorpagina van *De roode vaan* als hij een aantal fictieve briefschrijvers introduceert. En ook in enkele afleveringen van de kroniek 'Geniaal... maar met te korte beentjes' in *De Vlaamse gids*. Daarover straks meer.

Een belangrijke rol bij de *werking* van een tekst speelt de context waarin hij verschijnt. Afhankelijk van die context wordt bijvoorbeeld het verhalende c.q. kritische karakter van een bijdrage geaccentueerd. Bovendien kan eenzelfde tekst in de ene context overwegend kritisch en in de andere context overwegend verhalend zijn. Dat is bijvoorbeeld het geval met enkele afleveringen van de rubriek 'Kluwen van Ariadne' die in *Front* verschenen en ook in *De Kapellekensbaan* zijn opgenomen.

Aan de waarde van een genreindeling moet dus worden getwijfeld. Toch kan een dergelijke indeling, mits daar niet al te verstrekkende conclusies aan worden verbonden, een indicatie geven van het karakter van een publikatie. Met dit gegeven voor ogen kunnen de ruim 1500 bijdragen die Boon tot en met 1953 in de periodieken en bloemlezingen publiceerde als volgt worden ingedeeld:

kritisch proza:	351
verhalend proza:	620
drama:	2
tekst tekenstrip:	107
rubrieken:	364
reportages:	70

totaal	1514

Afgaande op deze cijfers kan worden gezegd dat Boon zich vlak na de oorlog in de periodieken vooral als schrijver van verhalend proza heeft gemanifesteerd.

Van de 1514 bijdragen zijn er 450 geheel of gedeeltelijk prefiguratief voor de diptiek, 189 voor *De Kapellekensbaan*, 269 voor *Zomer te Ter-Muren* en 8 voor beide boeken (zie schema 1a en 1b). De meeste voorpublicaties zijn voor wat *De Kapellekensbaan* betreft verschenen in de jaren 1947-1949 en dan met name in het weekblad *Front*. Bij *Zomer te ter-Muren* ligt het zwaartepunt op de jaren 1949-1951 en op de bladen *Front* en *Vooruit*.

In de schema's 2a en 2b is in beeld gebracht welke paragrafen uit de diptiek waar en wanneer zijn voorgepubliceerd. Hier wordt, in tegenstelling tot hetgeen

in de vorige schema's het geval was, uitgegaan van de boeken. Uit schema 2a is op te maken dat maar liefst 179 van de 311 paragrafen die *De Kapellekensbaan* telt, in de een of andere vorm zijn voorgepubliceerd. Dat is bijna 3/5 van het boek (57,6%). De voorgepubliceerde paragrafen zijn verspreid over het hele boek te vinden, zoals blijkt uit schema 2c, maar toch vooral in het eerste hoofdstuk. Met name in de jaren 1947 en 1948 zijn paragrafen voorgepubliceerd (zie schema 2d). Een groot deel van de teksten die overeenkomen met paragrafen uit het latere boek blijken dan al in de een of andere vorm te bestaan. Alleen van de voorgepubliceerde paragrafen uit hoofdstuk 4 is een groot deel (22) pas voor het eerst in 1949 verschenen. Daarna zijn er geen nieuwe paragrafen meer voorgepubliceerd. Afgaande op deze kwantitatieve gegevens is het grootste gedeelte van de teksten uit *De Kapellekensbaan* al voor handen in de jaren 1947-1949.

In het geval van *Zomer te Ter-Muren* blijken 264 van de 322 paragrafen te zijn voorgepubliceerd (zie schema 2e). Dat komt overeen met 4/5 van het boek (82%). Ook hier treffen we die paragrafen verspreid over het hele boek aan. Uit schema 2f blijkt dat de teksten uit hoofdstuk 1 vooral in 1949 zijn voorgepubliceerd, die uit hoofdstuk 2 in 1950, die uit hoofdstuk 3 in 1950-1951, die uit hoofdstuk 4 in 1951-1952 en die uit hoofdstuk in 1948 en 1953. Het schema laat ook zien dat er in 1947 al een behoorlijk aantal teksten (19) bestond, dat overeenkomsten vertoont met paragrafen uit het latere boek *Zomer te Ter-Muren*. Bijna al die paragrafen zijn overigens cursief gedrukt, maken dus deel uit van de geschiedenis over Ondine en Oscarke.

3.2. *Het primaire materiaal*

3.2.1. Zondagspost

In het weekblad *Zondagspost* verzorgde Boon van 23 september tot en met 30 december 1945 vijftien keer de kroniek 'Gij zult slechts meenemen wat gij dragen kunt'. Twee afleveringen, 'Slecht voorbeeld' (ZP 251145) en 'Het ontleende boek' (ZP 091245), bevatten fragmenten die ook in paragrafen in *De Kapellekensbaan* zijn terug te vinden.

De tweede helft van 'Slecht voorbeeld' vertoont gelijkenis met het slot van de paragraaf 'De man met het afgesneden oor' (KB 58). In grote lijnen komen beide tekstfragmenten, soms zelfs vrij letterlijk, met elkaar overeen. Wel wordt in *De Kapellekensbaan*, in tegenstelling tot wat in het weekblad het geval is, veelvuldig naar het 'noodlijdende' schrijverschap van de verteller verwezen. Mede daardoor is de tekst uitgebreider. Waar in *Zondagspost* sprake is van het beeld 'De slaaf' van Michelangelo wordt in het boek gesproken over een reproductie van 'De man met het afgesneden oor' van Vincent van Gogh.

In 'Het ontleende boek' wordt beschreven hoe Veenmanneke de schrijver Boontje uitdaagt door te beweren dat Walschap Vlaanderens grootste schrijver is. Dit fragment komt in *De Kapellekensbaan* in bijna dezelfde bewoordingen voor in de paragraaf 'In memoriam Veenmanneke (1)' (KB 176-179). Ook in dit geval is de tekst in het boek uitgebreider. De naam Walschap is daar trouwens vervangen door het anonieme 'Dingen'.

Er bestaat nog één overeenkomst tussen *De Kapellekensbaan* en een bijdrage uit 'Gij zult slechts meenemen wat gij dragen kunt'. In 'Dingen ziet een faktuur', verschenen op 14 oktober 1945, wordt een anekdote verteld over een plichtsbewuste postbode die eerst een brief en daarna ook nog de losgeraakte postzegel in een brievenbus gooit. Deze anekdote wordt, maar dan in heel andere bewoordingen, eveneens beschreven in de paragraaf 'De anthologie (1)' (KB 199-200).

In de laatste bijdrage, 'Lisken, de trouwe' (ZP 301245) verwijst Boon naar de geschiedenis over Oscarke en Ondine: "De schrijver komt en gaat en elke nieuwe mensch is een nieuw verhaal en elk nieuw verhaal is een nieuwe vijand, o hoe spijtig is dat niet voor den schrijver die... aan den eenen kant... alle menschen zou willen in zijn armen pakken en zeggen ik hou van u kleine mensch die den veel te zwaren steen van het verstand draagt en die laf en angstig zijt en die zoo weinig mogelijk geeft om zooveel mogelijk te kunnen ontvangen, maar die... aan den anderen kant... nog meer van zijn werk houdt en aan het einde van het verhaal - en dit is, aan het begin van een nieuwe vijandschap - zegt nu is het de laatste keer en als ik nog over iemand schrijf camoufleur ik hem met een anderen naam een bril en een moustache, maar aan het begin van een nieuw verhaal twijfelt want iedere mensch heeft den naam die hem past. Hoe zou hij nu Oscarken die van zijn vrouw naar de mis moet gaan alhoewel hij in zijn kleine Oscarachtige gedachten aan God twijfelt, anders kunnen noemen dan Oscarcken?" (ZP 301245).

De passage waarnaar hier wordt verwezen is uiteindelijk in het begin van *Zomer te Ter-Muren* terechtgekomen. Mogelijk was Boon eind 1945 juist zo ver met de geschiedenis over Ondine (toen nog Odile) en Oscarke gevorderd.

Samengevat: de publikaties in het weekblad *Zondagspost* bevatten nauwelijks teksten en informatie waaruit iets valt af te leiden over het ontstaan van de diptiek *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. Enkele anekdoten uit de rubriek 'Gij zult slechts meenemen wat gij dragen kunt' worden ook in *De Kapellekensbaan* verteld. Mogelijk werkte Boon eind 1945 aan het gedeelte van de geschiedenis over Ondine (Odile) en Oscarke dat later in het begin van *Zomer te Ter-Muren* is verwerkt.

3.2.2. De roode vaan

In *De roode vaan* zijn vier publikaties van Boons hand verschenen die prefiguratief zijn voor *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*: De aflevering 'Zaal "Van Dijk"' van de reportage 'Brussel een oerwoud' (RV 050246), het artikel 'Plastische elementen in de literatuur' (RV 090246) en de verhaalschetsen 'Donkere tijd van den Vos Reinaerde' (RV 110746) en 'Het meisje en haar heilige' (RV 010147). Alle vier de stukken komen overeen met passages uit het begin van *De Kapellekensbaan*.

'Zaal "Van Dijk"' is de veertiende van de 23 afleveringen tellende reportage 'Brussel een oerwoud', die van 12/13 januari tot en met 6 maart 1946 verscheen. Ze is in *De Kapellekensbaan* terug te vinden in de paragraaf 'In aansluiting met dit en dat' (KB 89-90). In het begin van deze paragraaf kondigt een van de hoofdpersonages, Johan Janssens, aan dat er een stukje zal volgen uit een reportage die op de redactie van het dagblad waarvoor hij werkt naar 'de vaantjes' werd geholpen.¹ Daarna volgt de bewuste aflevering, die volgens Johan Janssens 'Bobino' heette (wat in *De roode vaan* niet het geval is).²

De in het boek afgedrukte tekst is vrijwel identiek met de eerder in *De roode vaan* verschenen versie. De aflevering in het communistische dagblad is nog wel in de oude spelling gezet en bovendien zijn enkele typisch Vlaamse dialectwoorden later door hun Nederlandse synoniemen vervangen.

Uit het begin van 'In aansluiting met dit en dat' blijkt dat Boon de aflevering van 'Brussel een oerwoud' pas achteraf aan het manuscript van zijn boek moet hebben toegevoegd. In ieder geval maakte de tekst daarvan nog geen deel uit toen hij in *De roode vaan* werd gepubliceerd.

Enkele dagen na de publikatie van 'Zaal "Van Dijk"' publiceerde Boon in het dagblad de kritische beschouwing 'Plastische elementen in de literatuur'. In dit artikel houdt hij een pleidooi voor het gebruik van plastische technieken door schrijvers. Een verkorte versie van dit artikel is te vinden in de gelijknamige paragraaf in *De Kapellekensbaan* (KB 64-65). In het boek ontbreken de inleiding over een mogelijke samensmelting van verschillende kunstvormen en een uitweiding over het werk van R.M. Rilke. Verder zijn beide teksten, afgezien van verschillen in formulering en spelling, bijna hetzelfde. Wel is het stuk in het boek weer 'ingebod' in de structuur. Het artikel wordt daar door een van de personages uit de kadervertelling voorgelezen uit een dagblad. Op die wijze wordt verwezen naar de eerdere publikatie in *De roode vaan*.

Zowel in *De roode vaan* als in het boek wordt gerefereerd aan het verhaal

1. Omdat de latere afleveringen van de reportage met grote tussenpozen verschenen.

2. In *Boontje's reservaat I*, waarin een bewerkte versie van de reportage verscheen onder de titel 'Stad Brussel een oerwoud', heet de betreffende aflevering wel zo. Zie: Boon 1954a, p. 37-38.

over Ondine: "Gij zoudt nu fabrieksmeisjes beschrijven, die in den laten avond, met regenweer, over een veldbaan huiswaarts keeren. Het regent, en ge zult dan schrijven, dat de baan beslikt is. Gij zult de plaats situeeren, teekenen, en dan zeggen, dat 'de fabrieksmeisjes in den avond en den regen over een beslikte kapellekensbaan stappen'. Misschien loopt die weg langs den langen, langen muur van de fabriek, de Labor (...) Het is dan mogelijk om in de duisternis en den regen een der meisjes te laten lachen (...) Stel U nu voor, dat een der meisjes roept: 'kust mijn gat' of een andere uitdrukking (...)" (RV 09/100246). De lezer is deze verwijzing indertijd - natuurlijk - ontgaan omdat hij het verhaal over Odile/Ondine niet kende. Dit in tegenstelling tot de lezer van het boek die juist een paragraaf, 'Fabrieksmeisjes hebben een lief' (KB 63-64), heeft gelezen waarin een soortgelijke scène voorkomt.

'Donkere tijd van den Vos Reinaerde', verschenen op 11 juli 1946, is een fragment uit Boons bewerking van het dierenepos *Van den Vos Reinaerde*. In dit verhaaltje schetst hij een beeld van de maatschappelijke verhoudingen in de middeleeuwen. Deze schets komt ook voor in *De Kapellekensbaan* en vormt daar de eerste van 22 aan de belevenissen van de Vos Reinaert en de Wolf Isengrimus gewijde paragrafen. Ook deze belevenissen worden daar door Johan Janssens verteld en opnieuw blijkt het om een verhaal te gaan dat eerder in de krant is verschenen: "Ik heb, zegt johan janssens, in het dagblad een hoekje geschreven over den-vos-reinaerde, met als boventitel 'donkere tijd'" (KB 25). De verschillen tussen beide versies zijn te verwaarlozen. Ook in dit geval is de tekst in *De roode vaan* nog in de oude spelling gedrukt. Bovendien blijkt de situering van het verhaalgebeuren in het boek te zijn aangepast aan de context: de Kapellekensbaan in het gehucht Ter-Muren.

In *De roode vaan* van 1/2 januari 1947 publiceerde Boon het verhaal 'Het meisje en haar heilige'. Het werd verlucht met drie tekeningen van Maurice Roggeman. Uit een bijschrift blijkt dat het hier om een voorpublicatie uit een roman gaat: "Fragment uit 'Madame Odile', onuitgegeven roman van L.-P. Boon" (RV 01/020147). Het verhaal gaat over een jong meisje dat opgroeit in het gehucht Ter-Muren. Het meisje wordt niet bij haar naam genoemd, dit in tegenstelling tot haar vader en moeder (Vapeur en Zotte Zulma), haar broertje (Valère) en haar vriendinnetjes (Liza en Maria). Het verhaal is, gedeeltelijk, terug te vinden in (het begin van) de geschiedenis over Ondine zoals die in *De Kapellekensbaan* wordt verteld. Het gaat daar om het laatste derde van de paragraaf 'Ondine en haar zotte moeder' (KB 21) en de hele paragrafen 'Een wonder is geschied' (KB 26-27) en 'De heilige Valeer' (KB 27-28). De gebeurtenissen worden in beide versies in dezelfde volgorde verteld, alleen bevat 'Het meisje en haar heilige' nogal wat uitweidingen die niet in het boek staan, bijvoorbeeld over de vriendinnetjes van het meisje (Liza en Maria), over de vader van Maria die in de 'duivelskamer'

van de fabriek werkt en over het gevloek van het meisje in de kapel. Maar de overeenkomstige passages vertonen doorgaans opvallend weinig verschil.

Boon moet later bij de bewerking van *Madame Odile* flink in het manuscript hebben geschrapt. Wat opvalt, is dat er wordt gesproken over een 'onuitgegeven roman' en niet over de 'net voltooide of nieuwe roman'. Mogelijk een indicatie voor de weigering van *Madame Odile* door Manteau en Van Kampen.

Afgezien van de vier genoemde publikaties zijn er in *De roode vaan* nog meer bijdragen van Boons hand te vinden die van belang zijn voor de ontstaansgeschiedenis van de diptiek *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. Dat geldt in mindere mate voor de gelijkenis tussen het verhaaltje 'Moderne spoken' uit de serie 'Vertelling van Jo' (RV 13/140746) en de paragraaf 'Ik geloof in het bijzonder...' (KB 333-334). In beide wordt - weliswaar in heel andere bewoordingen - een anekdote verteld over een in het zwart geklede man die een huis bezoekt waar een dode ligt opgebaard en die daar een zwarte schaduw op de muur achterlaat, die met geen mogelijkheid meer te verwijderen is.

Belangrijker met het oog op het ontstaan van de diptiek is de vaste rubriek die Boon een tijdlang op de voorpagina van *De roode vaan* had. Met ingang van 20 december 1945 introduceert hij daarin een aantal fictieve briefschrijvers (afsplitsingen van zichzelf?). Hij begint met Jeroem Dhonderkob (J.D.) en voert achtereenvolgens Carlos Wijniteit, Treezeken Peerlamoer en Medardus Rhonkendwoordt ten tonele. Deze briefschrijvers nemen actief deel aan een discussie met als uitgangspunt de rubriek van Boon. Hij laat ze met elkaar debatteren, reageert op hun meningen en speelt hun opinies tegen elkaar uit. Ook laat hij hen boeken recenseren en werk van lezers bespreken.¹ Die lezers stelt Boon eveneens in de gelegenheid te reageren.

Zoals gezegd bijt Jeroem Dhonderkob op 20 december 1945 in het stukje 'Harde brief' het spits af: "Ik ondergetekende J.D. - gij moogt er gerust Jeroem Dhonderkob van maken - ben niet tevreden over uw hoekjes-zonder-naam. Gij hebt, kameraad de schrijver, een boek gebaard dat nogal langdradig is, en een beetje zwaarmoedig lijkt de jeugd zwaarmoedig zijn kan. En is het om revanche te nemen dat gij nu hoekjes schrijft die veel te licht zijn? Ik zou u dat willen vergeven maar ik mag niet... Gij teekent, nummer een, met uw naam zonder dat het letterkundige waarde heeft, en gij slaat, nummer twee, veel te dikwijls naast den bal om zonder oogpinken uw supporter te kunnen blijven. Gij schrijft gij over Zola en weet niet wat Marx over hem gezegd heeft, 'bourgeois' heeft hij gezegd. Integendeel daarbij weet gij niet dat hij Balzac, en terecht, een veel groter schrijver genoemd heeft. Ook kan ik u niet vergeven dat gij de groote verjaardagen vergeet, waar loopt

1. Treezeken Peerlamoer, bijvoorbeeld, schrijft een aantal 'hoekjes' over het dagboek van een Frans meisje. Deze stukjes zijn verwerkt in Boon 1946y en Boon 1955.

gij eigenlijk met uw gedachten vraag ik mij af, het is een jaar geleden dat Lode Zielens veel te plots omgekomen is door iets dat even belachelijk als verschrikkelijk was, een vliegende bom. Peins, iemand die aan het schrijven is en almeteens dood, en almeteens is er niemand meer die zijn werk kan afmaken. En over den verjaardag van Vermeylen's dood hebt gij niets gezegd. Maar, vooral en bovenal, hebt gij niets gezegd over Romain Rolland, de groote, de geniale. Ik zal u nog schrijven, van tijd tot tijd, uw Jeroem Dhondkerob" (RV 201246).

Met behulp van de fictieve briefschrijvers stelt Boon de rubriek ter discussie, net zoals in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* beide boeken (en de roman) ter discussie staan. Ieder van die fictieve briefschrijvers is illustratief voor een bepaalde karaktertrek, functie of opvatting. Ook wat dit betreft dringt zich een vergelijking met de personages in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* op. De personages in de diptiek en de briefschrijvers in de rubriek vervullen dus overeenkomstige functies.

De fictieve briefschrijvers treden van 20 december 1945 tot en met 11 maart 1946 op in Boons rubriek. Het gaat in totaal om 23 afleveringen. Eén keer, in de aflevering 'Alwetendheid' van 22 februari 1946, valt terloops de naam Adrianus Mottebol. Voor de lezer van de latere roman *Zomer te Ter-Muren* geen onbekende, daar heet immers een van de hoofdpersonages Andreus Mottebol. Maar er wordt in 'Alwetendheid' te weinig over Adrianus Mottebol gezegd om daar iets over ontstaan van het boek uit af te leiden.

Met het oog op het ontstaan van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* kan op basis van de in *De roode vaan* gepubliceerde bijdragen worden geconcludeerd dat Boon bij het schrijven van het tweeluik gebruik heeft gemaakt van eerder in dit dagblad gepubliceerde artikelen. Die worden door hem vrijwel letterlijk overgenomen. In een artikel in *De roode vaan* refereert hij aan een passage die in de latere *De Kapellekensbaan* deel uitmaakt van de geschiedenis over Ondine (pagina 63-64). In de krant van 1/2 januari 1947 verscheen een voorpublicatie uit *Madame Odile*. In *De Kapellekensbaan* is het verhaalde terug te vinden in de eerste, aan de geschiedenis over Ondine gewijde paragrafen. De versie in *Madame Odile* is uitgebreider dan die in het latere boek. In de begeleidende tekst bij de voorpublicatie wordt gesuggereerd dat *Madame Odile* door de uitgeverijen is geweigerd. Boon beschrijft in *De roode vaan* anekdoten die hij later ook in *De Kapellekensbaan* heeft verwerkt. Eind 1945/begin 1946 past Boon in *De roode vaan* een procédé toe dat hij later, op grotere schaal en verder uitgewerkt, heeft toegepast in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*.¹

1. Muyres 1985.

3.2.3. Front

Maar liefst 222 van de ruim 350 bijdragen die Boon in een kleine vijf jaar voor het weekblad *Front* schreef, komen overeen met passages uit *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. Die bijdragen zijn in de series 'Van den Vos Reinaerde', 'Uit het notaboek van Boontje', 'Wereld van vandaag' en 'Kluwen van Ariadne' verschenen. Bovendien heeft hij ook nog een aantal losse verhalen in *Front* gepubliceerd die prefiguratief zijn voor beide boeken.

3.2.3.1. Van den Vos Reinaerde

Het vervolgverhaal 'Van den Vos Reinaerde' is een bewerking, in 23 afleveringen, van het Middeleeuwse dierenepos. Het verscheen in *Front* van 25 augustus 1946 tot en met 23 februari 1947 en het komt in grote lijnen overeen met de Reinaert-verhalen die in *De Kapellekensbaan* worden verhaald. Die bestaan daar uit 22 paragrafen, die verspreid over het hele boek zijn te vinden. De tweede en derde aflevering uit *Front*, 'Parodie' en 'De zoveelste', zijn in *De Kapellekensbaan* teruggebracht tot één paragraaf: 'Parodie'. Daarbij zijn enkele grote stukken tekst uit de oorspronkelijke versie geschrapt. Maar afgezien van deze rigoreuze ingreep zijn de verschillen tussen beide versies niet groot. In de meeste gevallen betreft het kleine aanpassingen, herformuleringen, toevoegingen of weglatingen. Zo beginnen de afleveringen 19 tot en met 22 in *Front* met een korte samenvatting van wat in de voorafgaande afleveringen werd verhaald. In de overeenkomstige paragrafen in *De Kapellekensbaan* ontbreken die samenvattingen. Maar in het boek zijn daarentegen weer enkele noten met commentaar op het verhaalgebeuren opgenomen, die niet in de *Front*-versie voorkomen.

In *De Kapellekensbaan* worden de avonturen van de vos Reinaerde en de wolf Isengrimus verteld door Johan Janssens, een van de hoofdpersonages in de roman. Die vertellingen maken daar deel uit van een groter geheel. Er zijn in de paragrafen over Reinaert de Vos nu en dan ook verwijzingen naar die context te vinden. Zo is het verhaalgebeuren grotendeels op de Kapellekensbaan en in het gehucht Ter-Muren gesitueerd. In de *Front*-versie is dat niet het geval. Uit de teksten kan niet worden opgemaakt dat ze tot een boek behoren. De avonturen van de vos worden daar verteld door ene Willem. Die naam komt in de eerste achttien afleveringen ook terug in de, steeds verschillende, ondertekening: Willem van Arnout, Willem die géén madoc maakte, Magister Nivardus Wilhelmus et cetera. De latere afleveringen zijn niet ondertekend.

Een ander belangrijk verschil tussen beide versies betreft de kritiek die Boon richt aan het adres van koning Leopold III en de communistische partij in België. In de eerste twaalf afleveringen van de *Front*-versie is het vooral

Leopold III die het moet ontgelden, terwijl in de overeenkomstige paragrafen in *De Kapellekensbaan* juist de gang van zaken bij 'de partij van de ultramarxisten' en 'het ultramarxistische dagblad' op de korrel wordt genomen. Dit wil echter niet zeggen dat de kritiek aan het adres van Leopold III in het boek is afgezwakt. Met name in de latere paragrafen over de vos Reinaert moet hij het ook daar ontgelden.

Conclusie: de Reinaert-verhalen in *De Kapellekensbaan* zijn hoogstwaarschijnlijk een bewerking van het eerder in *Front* gepubliceerde vervolgverhaal 'Van den Vos Reinaerde'. Daarbij heeft Boon de kritiek op de communistische partij en *De roode vaan* aangescherpt.

3.2.3.2. *Uit het notaboek van Boontje*

Zoals in het vorige hoofdstuk al min of meer naar voren kwam, heeft Boon lange tijd een notitieboekje bijgehouden, waarin hij aantekeningen maakte over allerlei dingen die hij had beleefd of waarover hij hoorde vertellen (humoristische uitspraken, moppen, vreemde, opmerkelijke, komische en tragische gebeurtenissen uit het leven van alledag).

Naar eigen zeggen heeft hij bij het schrijven van zijn boeken veelvuldig gebruik gemaakt van dat notitieboekje. In zijn werk - vooral in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* - duiken personages op die zo'n 'notaboek' bijhouden, soms lezen ze er zelfs uit voor. In de aflevering 'Op de wilde boef' uit de rubriek 'Wereld van vandaag' neemt de schrijver Boontje het notaboek ter hand: "En ook gij slentert eens naar de weide van de kantieke schoolmeester, waar het een wereld in wording is... een aards paradijs in wording (...) En mossieu colson van tminnesterie die naar de laatste boer luistert, en naar johan janssens, en naar de kantieke schoolmeester, weet niet meer waar zijn kop staat, en klopt nagelen in met een nijptang... en hij ziet u daar toekomen en schudt het hoofd en zegt: wij werken hier op de wilde boef. En ge zijt schrijver of ge zijt het niet: ge neemt uw notaboek en schrijft daarin: op de wilde boef. Het is een schone uitdrukking, zegt ge.... vanwaar zou die voortkomen?" (FR 291049).

Hoe groot de rol van het 'notaboek' bij het ontstaan van diverse boeken is geweest is nog onduidelijk. Er is trouwens weinig bekend over de precieze manier waarop Boon zijn boeken schreef. In ieder geval heeft hij, van 3 november 1946 tot en met 6 augustus 1949, in *Front* zeventien keer een rubriek gepubliceerd met aantekeningen uit zijn notitieboekje. Die rubriek droeg meestal de titel 'Uit het notaboek van Boontje'. In totaal verschenen er 89 notities.

De meeste van die 89 stukjes, om precies te zijn 55, zijn ook in de boeken over de Kapellekensbaan terug te vinden; 45 in *De Kapellekensbaan* en tien

in *Zomer te Ter-Muren* (zie schema 4b). In *De Kapellekensbaan* zijn het vooral de paragrafen 'Help u zelf zo helpe u God' (KB 327-328), 'Een 'Reinaert' door de zoon van Johan Janssens' (KB 173-174), 'Over ziekte en dood' (KB 322-323), 'Nog en nog eens over ziekte en dood' (KB 323-324), 'Misverstand 1...' (KB 308-309) en '...En misverstand 2' (KB 309-310) waar de aantekeningen 'Uit het notaboek van Boontje' in terecht zijn gekomen. In de meeste gevallen bestaat er opvallend weinig verschil tussen de aantekeningen zoals ze in *Front* zijn gepubliceerd en zoals ze in de boeken zijn opgenomen. Soms zijn ze zelfs vrijwel identiek: 'Roman in twee delen' (FR 031146), 'Na een paar moppen' (FR 020347), 'Levensvraag' (FR 130747) en 'Reclame' (FR 030847). Maar er bestaan ook wel eens flinke verschillen tussen de aantekeningen in de rubriek en die in het boek, hoewel de kern van het verhaalde op hetzelfde neerkomt: 'Een brave en al wat oudwordende socialist' (FR 090247), 'Ontdekkingen zonder waarde' (FR 170847), 'Babbelsiekte' (FR 010848), 'Morgenconcert' (FR 121248) en 'Wandelend door de velden' (FR 060849). Doorgaans worden er in de boekversie meer details gegeven, zaken worden wat uitgebreider beschreven. Dat komt bijvoorbeeld aan het licht in een vergelijking van de twee versies van de 'Geschiedenis van M. Lyon' (FR 070947).

In het boek zijn de anekdotes veelal ingebed, ze fungeren als binnenvertellingen, die door de personages van de kadervertelling te berde worden gebracht. Bovendien spelen die personages vaak zelf een rol in de binnenvertellingen, terwijl de personen in de weekbladversie niet met name worden genoemd. In het boek is het gebeuren meestal op de Kapellekensbaan of in 'de stad der 2 fabrieken' gesitueerd, terwijl de plaats van handeling in *Front* doorgaans onbekend blijft.

Uit de afleveringen van de rubriek 'Uit het notaboek van Boontje' valt niet af te leiden of de aantekeningen zijn opgetekend om in een boek te worden uitgewerkt of om deel uit te gaan maken van een roman.

De afleveringen van de rubriek 'Uit het notaboek van Boontje' leveren weinig informatie op over het ontstaan van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. Boon heeft bij het schrijven ervan waarschijnlijk veelvuldig gebruik gemaakt van een notitieboek waarin hij eerder aantekeningen had gemaakt van allerlei zaken. In ieder geval heeft hij eruit geput bij het schrijven van bepaalde paragrafen.

3.2.3.3. Afzonderlijke verhalen

Boon heeft in *Front* 22 'losse' verhalen gepubliceerd, die als voorpublicaties van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* zijn te beschouwen. Twee keer worden twee verhalen als bij elkaar horend gepresenteerd, namelijk

de verhalen 'Kleine burgerij-muziek' (dat twee afleveringen telt, gepubliceerd op 7 en 14 maart 1948) en de 'Twee schetsen over het einde van de oorlog 1914-'18' (verschenen op 18 en 25 april 1948). Uit de tekst kan worden opgemaakt dat ook de verhalen 'Schijngevecht rond een roman' (FR 200747) en 'Ter-Muren in 1800-en-zoveel' (FR 100847) op elkaar aan sluiten. Hetzelfde geldt voor de verhalen 'Alleen maar een dame te zijn!' (FR 270648), 'Het "eigen huis"' (FR 110748), 'Moderne stijl' (FR 180748), 'De radio' (FR 250748) en 'Techniek' (FR 010848). In al deze gevallen wordt niet expliciet vermeld dat het om vervolgverhalen gaat. Dat blijkt alleen uit het verhaalde, soms doordat de eindzin van een verhaal vrijwel identiek is met de beginzin van het volgende verhaal. Maar ook doordat in deze verhalen dikwijls dezelfde personages optreden. Dat laatste geldt voor bijna alle verhalen die Boon in *Front* heeft gepubliceerd. Ook de plaatsen van handeling vertonen gelijkenis met elkaar.

Eén keer verwijst Boon in een *Front*-verhaal naar een eerder, niet in *Front* maar in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* (NV 0747) gepubliceerd verhaal. Dat gebeurt in de eerste aflevering van 'Kleine burgerij-muziek': "Misschien herinnert ge u nog de kleine ondine die van onze-lieve vrouw van ter-muren een wonder eiste: tis te zeggen haar stuk van een broer zou leren lopen en hem een lederen frak schenken... en die dan maar de offerblok openbrak en zegde dat het iemand anders had gedaan - ik zweer het, en ze stak 2 vingers omhoog - welnu, het is weer over diezelfde ondine, maar het is vanzelfsprekend een heel ander verhaal: over haar vreemde idee dat ze tot de burgerij behoorde" (FR 070348).

Soms wordt expliciet aangegeven dat het betreffende verhaal helemaal of gedeeltelijk afkomstig is uit een roman. Dat gebeurt bijvoorbeeld in het eerste verhaal, 'Schijngevecht rond een roman', in een kort 'voorwoord': "Daar men bij het lezen van een roman steeds een afgewerkt product in handen krijgt, wil de schrijver van dit opstel hierbij een beeld geven van de schijngevechten die bij de eerste bladzijden van een roman werden geleverd. Dit om het sprookje van de 'inspiratie' de kop in te drukken" (FR 200747).

Daarop presenteert de verteller een plan voor een roman (hij spreekt over een 'romantaplan'). Die roman moet, blijkens dat plan, het hele leven omvatten en zal gaan over de kleine Ondine en haar lief en man Oscarke. Tevens moet het de roman worden over het socialisme en over 'de kleinburgerij die 2 oorlogen op haar kop kreeg en ineenstuikte'. In die roman zullen Vapeur met zijn 'godeloze machine' optreden en verder Valère-Tralère, meneerke Brys de eerste socialist, Jeannine, de schele Malvine en Mariette ("die meer met haar billen bloot liep dan met haar gezicht"). Ook zal midden in die roman sprake zijn van een kind, zonder dat de lezer weet waar het vandaan komt. Verder wordt duidelijk dat het verhaal op de Kapellekensbaan speelt in het jaar achttienhonderd-en-zoveel. Daarna volgt de eerste bladzijde van

het 'romantaplan': een beschrijving van de ruimte en (na een korte onderbreking) van de hoofdpersoon (de kleine Ondine). Tussendoor worden de reacties van de vrouw van de verteller, Johan Janssens, de Kantieke Schoolmeester en Mossieu Colson van Tminnerie op het plan en de schetsen beschreven.

Drie weken later wordt de voorlezing uit de roman over Ondine voortgezet in het verhaal 'Ter-Muren in 1800-en-zoveel' (FR 100847). Dit keer in tegenwoordigheid van de Kantieke Schoolmeester, zijn schone vrouw Lucette en de vrouw van de verteller.

Ook het verhaal 'Lente te Ter-Muren', dat op 7 december 1947 verscheen, gaat over het meisje Ondine. In een bijschrift (van de redactie? van Boon zelf?) staat dat het om een fragment uit een roman met de titel *Madame Odile* gaat: "Wij geven onze lezers hier een fragment uit de nog niet gepubliceerde roman van Louis-Paul Boon: MADAME ODILE./ Het is goed mogelijk, dat dit fragment vóór het verschijnen van dit met spanning verwachte boek reeds weer tal van veranderingen zal ondergaan hebben. Want Boon leert nog dagelijks zijn schepselen beter kennen./ Het hier geboden fragment is een meesterlijke analyse van het zieleleven van een meisje dat vaak (tengevolge van sentimentele, algemeen heersende opvattingen) zo miskende wezen" (FR 071247).

Op basis hiervan lijkt mij de stelling te rechtvaardigen dat ook de andere zeven verhalen die over Ondine handelen afkomstig zijn uit het manuscript van die roman *Madame Odile*. In het verhaal 'Lente te Ter-Muren' komt geen personage met naam Odile voor. Maar in de later gepubliceerde verhalen 'Kleine dagmuziek', 'De muur' en 'Twee schetsen over de oorlog 1914-'18' gebeurt dat wel. Bovendien zijn er nog drie verhalen in *Front* gepubliceerd waarin de hoofdpersoon alleen met 'Madame' wordt aangeduid: 'Alleen maar een dame te zijn!' (FR 270648), 'Het "eigen" huis' (FR 110748) en 'De radio' (FR 250748). Het is best mogelijk dat deze verhalen eveneens afkomstig zijn uit het manuscript van die ene roman *Madame Odile*. Dus ook: 'Moderne stijl' (FR 180748) en 'Techniek' (FR 010848), die immers aansluiten bij 'Alleen een dame te zijn!', 'Het "eigen" huis' en 'De radio'.

In een korte inleiding bij het verhaal 'In het jaar 1936' (FR 240749) wordt opnieuw aan een roman gerefereerd, hoewel onduidelijk blijft om welke roman het gaat: "Een kleine schets waarin de politieke verhoudingen worden vastgelegd, zoals die in de kleine steden van ons land zich voordeden, enkele jaren vóór de oorlog. Deze schets heeft dan ook geen ander doel, dan haast vergeten situaties in herinnering te brengen, om zodoende de personages van een roman in hun waarachtige atmosfeer te laten bewegen" (FR 240749). Het blijkt dus om een ruimteschets voor een roman te gaan.

De verhalen 'Schijngevecht rond een roman', 'Ter-Muren in 1800-en-zoveel' en 'De schroef zonder einde' (FR 020548) staan apart. Zij handelen niet uitsluitend over Ondine, maar ook over de wereld van waaruit dit verhaal

wordt verteld, de wereld van de verteller. Dat blijkt niet alleen uit de inleiding bij 'Schijngevecht rond een roman' maar ook uit de inleiding bij 'De schroef zonder einde': "Dit prozastuk tracht aan te tonen hoe de romanschrijver geïnspireerd wordt door gebeurtenissen die van buiten af op hem inwerken... maar hoe achteraf de geest niet nalaten kan het werk aan een kritisch onderzoek te onderwerpen, en hoe ook daardoor de schrijver opnieuw geïnspireerd wordt" (FR 020548).

Er komt in die 'wereld van de verteller' een aantal personages voor dat commentaar levert op het gepresenteerde romanplan, de schets van Ondine, of juist anekdoten vertelt naar aanleiding van die schets. Deze personages (Johan Janssens, de Kantieke Schoolmeester en Mossieu Colson van Tmnnesterie) pleiten in 'Schijngevecht rond een roman' zelfs voor een andere aanpak van de roman.

In deze verhalen hebben we te maken met twee lagen: de ene laag (die van Ondine) wordt verteld vanuit de andere (die van Johan Janssens en consorten). De verteller in de laatste laag is de schrijver van de vertelling over Ondine. Hij bezint zich op de waarde van zijn roman: "en dan zien de papieren met de geschiedenis van ondineke er geel en stoffig uit: is dAt nu iets levends, is dAt nu iets wat de wereld omvatten moest, is dAt nu iets gelijk het perpeteum mobile van vapeur, ondines vader, waarmee hij een ommekeer wou brengen in de stoommachines en de godsdiensten en de oorlogen? En het is dan ook niet te verwonderen dat ge begint te zeggen: TOCH WAS ONDINE NIET ZO MOOI ALS HET IN HAAR JEUGD HAD GESCHENEN..." (FR 020548).

Het is niet duidelijk of de laag over Johan Janssens e.a. eveneens afkomstig is uit het manuscript van *Madame Odile*. In de *Front*-verhalen zijn daarvoor geen aanwijzingen te vinden.

In deze drie 'dubbele' verhalen is overigens uitsluitend sprake van Ondine en geen enkele keer van Odile.

3.2.3.3.1. *Verhalen versus boek*

Van de 22 verhalen die Boon in zo'n twee jaar tijd in *Front* publiceerde, zijn er zes in *De Kapellekensbaan* en zestien in *Zomer te Ter-Muren* terug te vinden. In het eerste geval gaat het vooral om gedeelten uit het begin van het boek, terwijl de overeenkomstige passages uit *Zomer te Ter-Muren* verspreid over het hele boek te vinden zijn.

'Schijngevecht rond een roman' en 'Ter-Muren in 1800-en-zoveel' bevatten allebei vier paragrafen, die overeenkomen met acht direct op elkaar volgende paragrafen in *De Kapellekensbaan*. In het boek betreft het de zesde tot en met de twaalfde paragraaf. De titels van de paragrafen in de *Front*-verhalen

zijn identiek met die in het boek, alleen zijn de titels in het verhaal 'Schijngevecht rond een roman' genummerd.

Beide versies vertonen maar enkele verschillen. Zo opent 'Schijngevecht rond een roman' met een korte samenvatting van wat later in *De Kapellekensbaan* in de eerste paragrafen is geconstateerd, namelijk dat het geen zin meer heeft om een roman te schrijven omdat de wereld naar de knoppen is.

De laatste alinea van het verhaal 'Ter-Muren in 1800-en-zoveel' bevat enkele regels die in het boek al in de volgende paragraaf, 'Abnormaliteiten' (KB 22-23), staan. Bovendien is de tekst in *Front* in één lettertype en in het boek in twee lettertypes gedrukt; de passages over Ondine zijn in het laatste geval cursief gedrukt.

Het is opmerkelijk hoe weinig de teksten in *Front* verschillen van die in *De Kapellekensbaan*. Dat laatste geldt ook voor het verhaal 'Lente te Ter-Muren' (FR 071248). Afgezien van een korte inleiding ("Dit is over de lente, maar zij is er naar: een armemenslente toen meneer derennancourt van het kasteel van ter-muren en van de garenfabriek filature nog alleen heer en meester was") is dit uit vijf paragrafen bestaande verhaal vrijwel identiek met vijf cursief gedrukte paragrafen uit *De Kapellekensbaan* (zie schema 4c). Ook de titels van de paragrafen uit het verhaal en die uit het boek komen overeen, met dit verschil dat ze in *Front* weer zijn genummerd. De titel van het verhaal, 'Lente te Ter-Muren', is in het boek terug te vinden als de titel van het (dubbele) eerste hoofdstuk.

Het op 28 december 1947 gepubliceerde verhaal 'Kleine dagmuziek' is - afgezien van enkele heel kleine verschillen betreffende spelling en geleiding - identiek met het gelijknamige verhaal dat in juli 1947 in *Podium* werd gepubliceerd (zie paragraaf 3.2.7.).

Het verhaal 'De muur' (FR 220248) met de ondertitel 'Kort verhaal van vóór de andere oorlog' overlapt gedeeltelijk de paragrafen 'Brussel is Brussel' (ZTM 173-175), 'De muur' (ZTM 180-182), 'Het einde van de muur' (ZTM 184-185), 'De windblaas' (ZTM 190-191) en 'Niets dan wind' (ZTM 197). Van het verhaal in *Front*, dat geen tussenkopjes bevat, zijn in de paragrafen 'Het einde van de muur' en 'Niets dan wind' maar kleine gedeelten terug te vinden. Met name de passages waarin later wordt verwezen naar eerder verhaalde gebeurtenissen (zoals de relatie van Ondine met Achilles Derennancourt, zwangerschap en bevalling van Ondine, Oscarkes liefde voor Jeannine in Brussel, de discussie tussen de pastoor en Oscarke) komen in het *Front*-verhaal niet voor. Tussen de overeenkomstige paragrafen in het boek bevindt zich bovendien nog een hele aan de geschiedenis over Ondine en Oscarke gewijde paragraaf die in *Front* ontbreekt.

De twee afleveringen van het verhaal 'Kleine burgerij-muziek' (FR 070348 en 140348) bevatten zeven paragrafen die zes cursief gedrukte paragrafen in *De Kapellekensbaan* overlappen. Die paragrafen staan in het boek in

dezelfde volgorde, hoewel ze onderbroken worden door in romein gedrukte tekst. De titels van de paragrafen in het weekblad en die in het boek zijn identiek, met dien verstande dat de laatste paragraaf uit het verhaal 'Kleine burgerij-muziek', 'Slot' getiteld, in het boek deel uitmaakt van de paragraaf 'Burgerij-recepten'. Wel zijn de paragrafen in *Front*, afgezien van de laatste, genummerd. Verder verschillen de twee versies alleen door onbelangrijke aanpassingen.

De 'Twee schetsen over de oorlog 1914-'18' (FR 110448 en 180448) zijn een herpublicatie van het eerder in *De Vlaamse gids* verschenen verhaal 'Nee, de oorlog ging voorbij...' (VG 0647). De tekst van dit verhaal is in *Front* in de moderne spelling overgezet en in tweeën gesplitst. In grote lijnen komt het verhaal overeen met elf cursief gedrukte paragrafen uit de tweede helft van het derde hoofdstuk in *Zomer te Ter-Muren*.

Het verhaal 'De schroef zonder einde' (FR 020548) bestaat uit zes paragrafen waarvan er vier met dezelfde titel in *De Kapellekensbaan* voorkomen.¹ Niet in het boek staan: 'Contrapunt' en 'Drame du monde', waarin Mossieu Colson van Tminnesterie anekdoten vertelt. Toch heeft 'Contrapunt' waarschijnlijk deel uitgemaakt van het manuscript, want in de paragraaf 'De mortel van de hoge wereld' wordt in de *Front*-versie én in het boek verwezen naar hetgeen in 'Contrapunt' staat: "*de schrijver zei ons dat het om de biecht van vapeur ging, en toch werd mossieu colson van tminnesterie vooral getroffen door het woord van ondine 'pas op, dat ik u niet betrap in het bos!...'*" (KB 140).

De paragrafen die wel in het boek staan zijn vrijwel identiek met die in het weekblad, met uitzondering van 'Het ongelukkig roofdier'. In *Front* gaat het om een korte tekst die slechts enkele fragmenten, wel de meest essentiële, bevat uit de tekst die in *De Kapellekensbaan* staat. Opmerkelijk is verder dat in dit verhaal net als in het boek twee lettertypes worden gebruikt.

Het enige van de 22 in *Front* gepubliceerde verhalen dat niet lijkt te handelen over Ondine/Odile, Oscarke of hun familie is 'Meneer Glemmasson en zijn nar' (FR 230548). Het overlapt gedeeltelijk de paragrafen 'Mosselen met frit' (ZTM 469-471) en 'De andere Glemmasson' (ZTM 472-474). Een vergelijking maakt duidelijk dat het wel degelijk om een fragment uit de geschiedenis over Ondine en Oscarke gaat. Het verhaal valt immers alléén met die gedeelten uit beide paragrafen in het boek samen waarin Ondine niet voorkomt.

Beide versies van de tekst verschillen nogal, hoewel die verschillen geen ingrijpende gevolgen voor de inhoud hebben gehad. Het gaat veelal om herformuleringen, vervanging van woorden, veranderingen van woordvolgorde et cetera. Ook in dit geval lijkt de eerder gepubliceerde tekst - die uit *Vrij Nederland* (VN 120747) - dichter bij de eindversie te liggen dan de latere

1. Ik ga ervan uit dat in *Front* de titel van het verhaal ook de titel van de eerste paragraaf is.

versie uit *Front*. Maar er zijn in de *Front*-versie ook veranderingen aangebracht die er juist opwijzen dat deze versie het dichtst bij die in het boek ligt. In ieder geval is hier geen sprake van een lineaire tekstontwikkeling.

'De hond in het vreemde hok' (FR 200648) komt overeen met het laatste gedeelte van de paragraaf 'Met de hoed in de hand' (ZTM 487-489) en twee passages uit de daaropvolgende cursief gedrukte paragraaf 'De hond in het vreemde hok' (ZTM 490-501). Het meest in het oogspringende verschil: Ondine wordt in het *Front*-verhaal niet bij haar naam genoemd.

De verhalen 'Alleen maar een dame te zijn!' (FR 270648), 'Het "eigen" huis' (FR 110748), 'Moderne stijl' (FR 180748), 'De radio' (FR 250748) en 'Techniek' (FR 010848) sluiten, zoals al werd opgemerkt, op elkaar aan. Zij zijn in het boek *Zomer te Ter-Muren* terug te vinden in de paragrafen 'Komende wereld' (ZTM 505-511) en 'Betrekkelijke wereld' (ZTM 513-518). Alleen het begin en het slot van de verhalen wijken nog wel eens af. Maar die verschillen zijn van secundair belang en dikwijls terug te voeren op noodzakelijke aanpassingen in verband met de afzonderlijke publikatie. Wel komen er in *Zomer te Ter-Muren* zo nu en dan passages voor waarin naar elders in het boek beschreven gebeurtenissen wordt verwezen. Deze verwijzingen ontbreken, uiteraard, in *Front*. Zo wordt in het verhaal 'Het "eigen" huis' niet gerefereerd aan de liefde van Oscarke voor Jeannine in Brussel. Ook wordt in het verhaal 'Techniek' niet beschreven dat Ondine op een bepaald moment niet meer in staat is om de gezinswas te doen. Daarentegen bevat het verhaal 'Een "eigen" huis' weer twee fragmenten die niet in *Zomer te Ter-Muren* staan (over Ondine's pogingen om bij de burens de indruk te wekken dat zij haar huis al heeft afbetaald).

De verhalen 'Het grootwarenhuis' (FR 150848) en 'Aan de lopende band' (FR 290848) zijn eveneens in *Zomer te Ter-Muren* terug te vinden en wel in de cursief gedrukte, lange paragrafen 'De theorieën van Mariette' (ZTM 527-533) en 'De korte haren' (ZTM 535-542). 'Het grootwarenhuis' komt overeen met één bladzijde tekst uit het midden van de desbetreffende paragraaf in het boek. Met name het begin van het verhaal vertoont verschillen met het boek, maar dat heeft geen gevolgen voor de inhoud. 'Aan de lopende band' overlapt een bladzijde uit het begin van de paragraaf 'De korte haren'. Verschillen betreffen weer allerlei futiliteiten.

Grote verschillen lijken er wel op het eerste gezicht te bestaan tussen het verhaal 'De vijver' (FR 071148) en de cursiefgedrukte paragrafen 'Klei is klei' (ZTM 276-277), 'Is Valeer... Oscarke geworden?' (ZTM 280-281), 'Zijn er dan geen socialisten meer?' (ZTM 283-284) en 'Dag meneer de paster!' (ZTM 287-288) uit *Zomer te Ter-Muren*. Het *Front*-verhaal is in deze paragrafen verbrokkeld terug te vinden. Bij nadere beschouwing blijkt echter dat de verschillen niet zo groot zijn, maar dat de tekst in het boek op veel plaatsen is uitgebreid/aangevuld, soms zelfs vrij aanzienlijk.

Het verhaal 'In het jaar 1936' (FR 240749) overlapt een kleine drie bladzij-

den uit de paragraaf 'Slot' van *Zomer te Ter-Muren* (ZTM 560-563). De verschillen zijn in dit geval meestal te herleiden tot herformuleringen, veranderingen van woordvolgorde, weglatingen of juist toevoegingen van kleine zinsgedeelten. Het boek bevat een groter tekstgedeelte van ongeveer een halve bladzijde (over een proces tegen het personage Oscarke) dat in de *Front*-versie ontbreekt.

Het laatste verhaal dat Boon in *Front* heeft gepubliceerd, 'Oscarke werkt te Brussel' (FR 060849), bevat vijf paragrafen waarvan de eerste vier zijn genummerd. Het is terug te vinden in vijf cursief gedrukte paragrafen uit het begin van *Zomer te Ter-Muren*. Niet alleen de titels van de paragrafen, ook de tekst komt overeen. Maar in het boek zijn er allerlei verwijzingen en beschrijvingen aan toegevoegd waarin naar eerder in het boek beschreven gebeurtenissen wordt verwezen. Die gebeurtenissen worden niet in het *Front*-verhaal verhaald en dus ontbreken ook de verwijzingen en beschrijvingen. Verder wordt in het boek wel en in *Front* niet het bezoek van Ondine aan haar nicht Maria in Brussel beschreven.

De verhalen met twee lagen, 'Schijngevecht rond een roman', 'Ter-Muren in 1800-en-zoveel' en 'De schroef zonder einde' - die respectievelijk op 20 juli 1947, 10 augustus 1947 en 2 mei 1948 verschenen - zijn alle drie terug te vinden in *De Kapellekensbaan*. Zoals gezegd zijn de verschillen opvallend klein. In alle zes de verhalen die gedeelten van *De Kapellekensbaan* overlappen, is sprake van Ondine en geen enkele keer van Odile of Madame. Terwijl er in de zestien verhalen die in *Zomer te Ter-Muren* zijn terug te vinden doorgaans een vrouwelijke hoofdpersoon voorkomt die Odile heet, met Madame wordt aangeduid of anoniem blijft. Slechts in twee van de zestien verhalen heet de vrouw Ondine. Het gaat om de twee verhalen die het laatst werden gepubliceerd: 'In het jaar 1936' (FR 240749) en 'Oscarke werkt te Brussel' (FR 060849).

Wat kan er uit het bovenstaande met betrekking tot de ontstaansgeschiedenis van het tweeluik over de Kapellekensbaan worden geconcludeerd? In de eerste plaats blijkt dat de cursief gedrukte geschiedenis over Ondine, zoals die in *Zomer te Ter-Muren* wordt verhaald, grotendeels al in 1947-1948 voor handen moet zijn geweest. Bij het schrijven van het merendeel van de in *Front* gepubliceerde verhalen heeft Boon, gelet op de naam van het hoofdpersoon (Odile), geput uit het manuscript van *Madame Odile*. Dit manuscript heeft dus hoogstwaarschijnlijk de hele geschiedenis over Ondine en Oscarke omvat die in de latere diptiek wordt verteld. Bovendien hebben deze bladzijden later, bij de verwerking in *Zomer te Ter-Muren*, maar weinig veranderingen ondergaan. De tekst in het boek is dikwijls uitgebreider, in de verhalen zijn verwijzingen naar gebeurtenissen die daar niet worden beschreven geschrapt.

Het eerste deel van het Ondine-verhaal uit *De Kapellekensbaan* was in december 1947 al in de definitieve vorm aanwezig. De fragmenten daarvan die werden voorgepubliceerd (als zijnde afkomstig uit de 'niet gepubliceerde roman' *Madame Odile*), zijn vrijwel identiek met de paragrafen uit het latere boek.

Op 20 juli 1947 publiceerde Boon het eerste van drie verhalen die op twee niveaus spelen en waarbij het ene niveau gestalte krijgt vanuit het andere. Op die datum gebruikte hij ook voor het eerst de naam Ondine en introduceerde hij de vrienden van de Kapellekensbaan: Johan Janssens, de Kantieke Schoolmeester, de Schone vrouw Lucette en Mossieu Colson van Tminnesterie. Op 2 mei 1948 onderscheidt Boon beide verhaalniveaus voor het eerst door het gebruik van twee lettertypes.

Boon blijkt aan deze 'dubbele' verhalen, die afkomstig moeten zijn uit het *Illegale boek van Boontje*, sinds 1947-1948 maar weinig te hebben veranderd. M.a.w. het begin van de latere *De Kapellekensbaan* was er toen al in de definitieve vorm.

3.2.3.4. *Wereld van vandaag*

De eerste aflevering van de rubriek 'Wereld van vandaag' verscheen op 14 september 1947 in *Front*. In totaal zijn er 185 verschenen, de laatste op 2 juni 1951. Vijf daarvan zijn door Morris (Maurice Roggeman) van een illustratie voorzien.

De meeste afleveringen hebben - ondanks dat er herhaaldelijk op de maatschappelijke en politieke actualiteit wordt gereageerd - overwegend een verhalend karakter. Aangezien ze allemaal met elkaar samenhangen, kan er beter van een feuilleton of vervolgverhaal worden gesproken, hoewel van een 'plot' in de traditionele zin geen sprake is. In de eerste afleveringen wordt een reeks personages geïntroduceerd dat tot aan het eind in de rubriek een rol blijft spelen: de Kantieke Schoolmeester en zijn schone vrouw Lucette, Johan Janssens en Mossieu Colson van Tminnesterie. In latere afleveringen komt daar nog een aantal figuren bij, o.a. Kramiek, Professor Spothuyzen, Roggedoes, Siekegheest en Tolfboel (Tolfpoets). Het centrale personage is de verteller-schrijver Boontje, die zich hoofdzakelijk bedient van de tweede persoon enkelvoud (ge, gij, u). Dat die verteller Boontje (Louis Paul Boon) is, wordt pas na verloop van tijd duidelijk. Uit de aflevering van 5 september 1948 is dat min of meer af te leiden, maar zekerheid daaromtrent wordt pas verschaft op 14 november van dat jaar als de verteller zichzelf toespreekt: "gij boontje de schrijver wilt verder uw tijd en uw wereld gestalte geven" (FR 141148).

3.2.3.4.1. *Het eerste boek over de Kapellekensbaan*

Aanvankelijk valt uit niets in de rubriek af te leiden dat de afleveringen uit een manuscript stammen of er voor worden geschreven. Wel wordt al in de eerste aflevering duidelijk dat de verteller ervan, Boontje, aan een boek werkt en in de aflevering van 19 oktober 1947 treft een aantal personages hem bij de deur van zijn huis aan met het voorbericht van zijn nieuwe roman in handen. Begin januari 1948 blijkt dat die roman gaat over het meisje Ondine. De Kantieke Schoolmeester richt dan het woord tot Boontje: "ik heb van haar (Boontjes vrouw, JM) gehoord dat weeral een prijs voor letterkundige en andere holle woorden is toegekend en weeral niet aan u die hier gebogen zit over de roman over ondineke van ter-muren (...)" (FR 110148). Even later in deze aflevering wordt Boontje de 'schrijver van de roman van ondineke' genoemd.

Veel informatie over die roman krijgt de *Front*-lezer aanvankelijk niet. Wel blijkt uit 'Wereld van vandaag' van 15 februari 1948 dat de personages in de rubriek het boek over Ondine kritisch volgen: "Zie zoo gaat het: ge schrijft een roman uit 100 levens waarin ondineke van ter-muren gestalte krijgt: de kantieke schoolmeester keurt haar geest en roggedoes haar lijf, en mossieu colson van tminnesterie haar gemoed, en johan janssens de dichter en dagbladschrijver de Rest die alles en nog wat omvat (...)."

Die kritische begeleiding komt onder andere aan het licht in de afleveringen van 21 maart en 24 oktober 1948. In de eerste reageert de Kantieke Schoolmeester op het verhaal: "ge hebt daar nu weeral een nieuw verhaal geschreven over ondineke, waarin zij voor de 1ste keer haar eigen lichaam bekeek... welnu als ge mij naar mijn mening vraagt: ik heb iets tegen zulk proza (...)." Hierna volgt een korte motivatie. In de aflevering van 24 oktober 1948 spreken de meeste personages naar aanleiding van de introductie van het personage Oscarke hun verwachtingen uit over de rol die hij in het boek gaat spelen: "In uw roman voor de eerste maal over oscarke schrijvend, zijn plots al uw helden en heldinnen komen opdagen... zij zijn komen aandraven van achter hoek en kant, alsof er groot appèl werd gedaan... (...) en daar staan ze nu allen oscarke aan te kijken, hun nieuwe broer, de held die een grote rol gaat spelen in uw boek."

Over de inhoud van zijn boek laat Boontje maar mondjesmaat iets los. Op 7 maart 1948 merkt hij op dat zijn heldin Ondine de ene dag opgetogen en de andere dag verscheurd is. Twee weken later meldt de Kantieke Schoolmeester dat Boontje een nieuw verhaal heeft geschreven over Ondine die voor het eerst haar lichaam bekeek. In die aflevering verklapt Boon ook iets over zijn werkwijze: "want om ondineke naar het leven te kunnen tekenen hebt ge op uw zolderkamer geschreven met de foto van mariake naast u (...) en hebt ge opgetekend al wat jeannineke is tegengekomen in haar leven..." Op 9 mei 1948 wordt meegedeeld dat Ondine twijfelt en moedeloos is "omdat

alles in haar leven maar zo-zo was" en op 24 oktober 1948 komt, zoals al werd opgemerkt, de introductie van Oscarke in het boek ter sprake.

Doorgaans wordt het boek dat Boontje schrijft 'het boek over Ondine' of 'de roman over Ondine' genoemd. Op 29 februari 1948 is er voor het eerst sprake van een 'illegaal boek' als Boontje in gedachten het 'meisje met de dikke billen' toespreekt: "En jijzelf, die de wereld-van-vandaag en het 1ste illegale boek van Boontje niet leest, en daar toch een heldin zijt, gij weet zelf niet dat ge bestaat... ge bestaat niet, en tis daarom dat ik moedeloos ben (...)." Een illegaal boek omdat het niet lijkt te beantwoorden aan de conventies: "gij schrijft en schrijft aan iets dat geen naam of geen vorm heeft en dat ge uw illegaal boek noemt" (FR 051248). Bovendien gelooft Boontje er dan, maart 1948, niet in dat hij een uitgever voor dit boek zal vinden: "en terwijl men u toch gevraagd heeft of ge niet liever humoristische sketchen zoudt maken voor hen, in plaats van een illegaal boek dat toch nergens zal kunnen gedrukt worden..." (FR 070348).

Op 10 juli 1949 is Boontjes 1ste illegale boek zo goed als voltooid. Bij die gelegenheid wordt het voor het eerst aangeduid als 'het eerste boek over de kapellekensbaan': "Zo ligt daar 'het eerste boek over de kapellekensbaan' gereed om er een streep onder te trekken en naar de uitgever te sturen..." (FR 100749). Het boek blijkt nu genoemd te zijn naar de plek waar de geschiedenis over Ondine en Oscarke zich hoofdzakelijk afspeelt, nl. de Kapellekensbaan in het gehucht Ter-Muren. Het boek speelt zich dus op dezelfde plaats af waar jaren later Boontje en de meeste andere personages uit 'Wereld van vandaag' wonen.¹

In dezelfde aflevering vat Johan Janssens het boek samen en dan komt ook aan het licht dat het niet alleen over Ondine en Oscarke handelt: "als ik even dat boek resumeer dan ziet het er als volgt uit: de tijd van 1800 en zoveel, waarin ondineke een klein meisje was met 2 dansende vlechtjes op de rug, en waarin de bloedige strijd om vrijheid en welvaart begon... (...) En tevens loopt er door dat boek een andere draad: de dag van vandaag, waarin men de bloedige strijd om vrijheid en welvaart aan het vergeten is, om gelijk ziendeblinden te verzinken in de poel waaruit onze ouders zich hebben vrijgevochten... (...) En het slot van het boek: dat wij, de spaarzame enkelingen, op zoek gaan naar een stuk van een boerenhof om daar heel alleen in stilte voort te werken. Maar is dat wel een boek zoals een boek in werkelijkheid behoort te zijn?" (FR 100749).

Het eerste boek over de Kapellekensbaan blijkt uit twee niveaus te bestaan: dat van '1800-en-zoveel' en dat van 'de dag van vandaag'. Onduidelijk is op dat moment waar die 'dag van vandaag' over gaat. De naamgeving en

1. Zie onder andere de afleveringen van 23 november en 28 december 1947 en 4 januari 1948.

ook de inhoudelijke omschrijving verwijst naar de naam en de thematiek van de rubriek in *Front*.

3.2.3.4.2. *Het tweede boek over de Kapellekensbaan*

Een maand nadat Boontje het eerste boek over de Kapellekensbaan heeft voltooid, blijkt hij al een flink eind op weg te zijn met een vervolg. Op 20 augustus 1949 beschrijft hij een bezoek dat de kantieke schoolmeester hem brengt: "En zijn blinkende fiets wegbergend komt hij eens in het 2de boek over de kapellekensbaan bladeren, en roept hij uit: maar wat is dat toch met u en met die sieckegheest!... (...) En de kantieke schoolmeester bladert voort in uw 2de boek over de kapellekensbaan, en leest het stuk over oscarke: ik heb werk. Inderdaad, oscarke heeft werk, hij moet morgen bij een steenkapper te brussel beginnen" (FR 200849). De afleveringen over Siekegheest lijken dus deel uit te maken van het 2de boek over de Kapellekensbaan.

Op 1 oktober 1949 laat Boon wat meer doorschemeren over de opbouw van de boeken over de Kapellekensbaan als hij zijn teleurstelling uitspreekt over het resultaat van zijn werk: "Ze zijn niets waard... ge staat allen rond mij om mij op allerlei futiliteiten te wijzen, maar de brede stroom, de machtige adem, het allesomvattende fresco dat mijn werk zou moeten zijn, dat wordt het niet. Het is iets dat aaneen gestoten werd met hortende hoekjes, met fatsoenlijke hoekjes, met dode hoekjes... als ik die laatste bladzijden lees komt mij een dodenreuk in de neus. Ik zou die roman over oscarke en ondine zijn gang moeten laten gaan en die slechts af en toe eens mogen onderbreken met een bemerking... een enkele paragraaf, een enkel zinnetje, een opmerking van niemandal, een paar woorden slechts. Nu wordt het integendeel maakwerk, het uitstalraam van een kleermagazijn, een kostuum op maat, een wassen pop met een prijskaartje, een hoekje voor de weekbladen" (FR 011049).

Het verhaal over Ondine en Oscarke wordt blijkbaar onderbroken door de 'hoekjes' die hij voor de weekbladen schrijft. Op dat moment komt aan het licht dat ook de afleveringen van de rubriek 'Wereld van vandaag' deel uitmaken van het boek over de Kapellekensbaan. Mocht daar nog enige twijfel over bestaan, dan wordt die uiteindelijk op 7 april 1951 door Mossieu Colson van Tminnerie weggenomen: "mij schijnt het of weer een hoofdstuk van dat onmogelijk boek over de kapellekensbaan gaat afgesloten worden... wij allen, uw helden, hebben een rol gespeeld in dat hoofdstuk (...)". Vervolgens vat Mossieu Colson het hele hoofdstuk samen. Daarbij verhaalt hij uitsluitend gebeurtenissen die eerder in de rubriek 'Wereld van vandaag' zijn verhaald: "En wij hebben in dat hoofdstuk heel wat toeren uitgehaald, tolfpoets is ginder ver in zijn zogezegde villa gaan wonen, de kantieke schoolmeester maakt zich klaar om het huizekotje te gaan bewonen in zijn

stuk van een tuin, ik zit hier in brussel en roggedoes eveneens, en johan janssens werkt in een vreemde en grauwe stad" (FR 070451).

Op 28 april van dat jaar wordt duidelijk dat de afleveringen van de rubriek deel uitmaken van het boek over de Kapellekensbaan: "Dit is dan definitief de laatste bladzijde van dit hoofdstuk uit uw boek over de kapellekensbaan (...)" . Maar in een andere - twee weken eerder verschenen - aflevering, wekt Boon de indruk dat de 'Wereld van vandaag' toch losstaat van het boek over de Kapellekensbaan: "In het boek over de kapellekensbaan, dat zich vijftig jaren geleden afspeelt, heeft oscarke de sociale rol vervuld... en in uw wereld van vandaag heeft johan janssens diezelfde taak op de schouders genomen!" (FR 140451). Deze uitspraak is echter in tegenspraak met andere verklaringen over de samenstelling van het boek over de Kapellekensbaan.

Over het ontstaan van het tweede boek over de Kapellekensbaan verschaft Boontje in de rubriek - met name in de jaren 1950 en 1951 - vrij gedetailleerde informatie. Hij laat weten aan welke hoofdstukken hij werkt en welke problemen hij tegenkomt: "In het 2de boek over de kapellekensbaan werd nu een streep getrokken onder het hoofdstuk 'zomer te ter-muren'... en ge peinst misschien dat het heel simpel is om voort te schrijven en het volgend hoofdstuk 'herfst te ter-muren' te noemen? Neen, zo gemakkelijk is het niet, want zie nu eens, eerst en vooral reeds, hoe heel dat zomerse hoofdstuk geschreven werd in de winter... en daar ge meeleeft met de dingen rondom u, en dus ook meeleeft met het weer, regent en regent het, hagelt en sneeuwt en vriest het in dat hoofdstuk" (FR 280150).

Op 5 mei 1951 legt Boontje in 'Wereld van vandaag' uit hoe het hoofdstuk waaraan hij dan werkt en het boek precies in elkaar zitten. Net als in het eerste boek over de Kapellekensbaan het geval is, bestaat het uit verschillende lagen: "Hij (Johan Janssens, JM), een der enkelen in deze wereld van barbaren, durft dit hoofdstuk niet beginnen... dit dubbele hoofdstuk, dit dubbele boek, waarin we enerzijds het leven der kapellekensbaan van 50 jaar geleden beschrijven... het leven van oscarke en ondine en hun nest met jongen, het leven van boone met zijn grote moustache en zijn zoontje lowieke boone, en het leven van overigens allen die 50 jaar geleden deze lange rij der 1ste vuile huizen bevolkten... een dubbel hoofdstuk tevens, omdat we ook het leven van deze dag van vandaag beschrijven, de huidige en tegenwoordige kapellekensbaan. En johan janssens, wetend dat deze beide kapellekensbanen voortdurend in elkaar schuiven, met elkaar verbonden zijn gelijk door een brug de beide oevers van een water... wetend dat in ons boek voortdurend de oevers in elkaar schuiven, maar dat zij in werkelijkheid 50 jaar van elkaar verwijderd liggen - dat de ene oever ons 50 jaar ver achter de rug ligt, en de andere oever nog verborgen is in mist en nevel -of is het de rooksluier van vele branden? - johan janssens, dit wetend, aarzelt en wordt onzeker als hij dit eerste woord van het laatste hoofdstuk moet schrijven. Van het

hoofdstuk, dat we nu definitief hebben getiteld: wij, enkelen, in een wereld van barbaren" (FR 050551).

Dit soort uitlatingen maakt het mogelijk een gedeelte van het ontstaan van het boek te reconstrueren. Op 20 augustus 1949 is Boontje, zoals gezegd, al volop bezig met het tweede deel en een half jaar later rondt hij het eerste hoofdstuk met de titel 'Zomer te Ter-Muren' af (zie ook: FR 200849, FR 280150 en FR 250251). Op 20 januari 1951 werkt hij aan een hoofdstuk met de titel 'Een vergissing tussen miljoenen andere'. Het einde van dat en het begin van een volgend hoofdstuk wordt op 7 april 1951 door Mossieu Colson van Tinnesterie aangekondigd: "mij schijnt het of weer een hoofdstuk van dat onmogelijk boek over de kapellekensbaan gaat afgesloten worden... (...) Wij zijn verspreid en uit elkaar geslagen, tolfpoets hier en johan janssens ginder, en zo staan wij machteloos tegenover de wereld om ons heen, die het fascisme overwonnen heeft, en fascistischer dan ooit is geworden: wij enkelen, in een wereld van barbaren./ Post scriptum: kijk, zou deze laatste gedachte niet de titel kunnen worden van uw - nieuwe - hoofdstuk?"

De eerste aflevering van het nieuwe hoofdstuk volgt op 5 mei 1951: "Op uw avondwandeling binnen ter-muren ontmoet ge johan janssens... en hij vertelt u, hoe hij voor u dit hoekje wou schrijven, dit eerste hoekje van ons allerlaatste hoofdstuk... het hoofdstuk dat we, verbitterd, wanhopig voortvechtend, hebben genoemd: wij, enkelen, in een wereld van barbaren."

Een week later geeft Boontje een samenvatting van het hele boek: "En dus was het goed, dat andreas mottebol aarzelend dit hoofdstuk begon... want aarzelend zijn wij ook het boek zelf begonnen: wij zijn vertrokken van de gedachte, dat alleen het kleine kostbare ogenblik telt... een ogenblik van vreugde, een ogenblik van wat vrijheid, van wat schoonheid, van wat geluk... (...) Doch in dat eerste hoofdstuk hebben wij aan den lijve ondervonden hoe het kleine kostbare ogenblik ons ontruikt wordt, en hoe verbeteren wij er moeten om vechten. En zo heette dan ons volgend hoofdstuk: uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten. Elaas, het was een vergissing... wij vergisten ons tevens met te willen terugsnellen naar de tijd van baekelandt en jan de lichte, wij vergisten ons met beroep te willen doen op deze steeds barbaarser wordende wereld. En ons volgende hoofdstuk, het derde, heette dan ook: een kleine vergissing tussen miljoenen Andere. En nu komt het laatste hoofdstuk: wij, enkelen, in een wereld van barbaren. Wij, allen, in een wereld van barbaren. Want de streep is niet te trekken, nu eens is deze een enkeling en dan weer een andere" (FR 120551).

Mededelingen over de voltooiing van het tweede boek over de Kapellekensbaan worden in 'Wereld van vandaag' niet meer gedaan. Het verschijnen van de rubriek werd plotseling afgebroken toen *Front*, begin juni 1951, ophield te bestaan.

Op basis van bovenstaande informatie kan de hoofdstukindeling van het

tweede boek over de Kapellekensbaan worden gereconstrueerd. Daarbij is aangegeven wanneer aan de verschillende hoofdstukken wordt gewerkt (afgaande op de daarover in de rubriek verschaft informatie):

hoofdstuk 1: 'zomer te ter-muren' (augustus 1949 - februari 1950)

hoofdstuk 2: 'uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten' (vanaf maart 1950)

hoofdstuk 3: 'een kleine vergissing tussen miljoenen andere' (januari - april 1951)

hoofdstuk 4: 'wij, enkelen, in een wereld van barbaren' (vanaf mei 1951)

Zo nu en dan wordt ter sprake gebracht wat in die hoofdstukken over Ondine en Oscarke wordt verhaald. In hoofdstuk 1 wordt beschreven hoe Oscarke werk vindt in Brussel (FR 200849 en FR 280150). Ondine ontdekt dat de duivel niet bestaat en Oscarke komt tot het inzicht dat hij én God én duivel is (FR 280150). Ook wordt aandacht besteed aan Vapeurs denkbeelden over God en wetenschap (FR 081049). Aan het einde van dit hoofdstuk ontdekt Valeer, terwijl hij een zetel repareert, 'dat we voor ons beetje geluk moeten vechten' (FR 250250). Ondine is over het resultaat van zijn herstelwerkzaamheden niet te spreken (FR 250250).

In het tweede hoofdstuk zijn er in het verhaal over Oscarke en Ondine verkiezingen (FR 100650). Ook beleven zij daar de Eerste Wereldoorlog, ten gevolge waarvan Oscarke werkloos wordt. Hij zit thuis en verlangt naar zijn geliefde Jeannine in Brussel (FR 050850). Ondine gaat naar de burgemeester, meneer Derenancourt, en informeert naar werk voor haar man (FR 020950). Later is zij gedwongen om aan te schuiven bij de keuken van het armenhuis (FR 090950). Ondertussen is Valeer als soldaat naar het front vertrokken (FR 260850).

In hoofdstuk 3 wordt het einde van de oorlog beschreven (FR 030251, FR 100251 en FR 170251). Ondine en Oscarke maken niets waar van hetgeen ze zich tijdens de oorlog hebben voorgenomen (FR070451).

Aan het begin van hoofdstuk 4 keert Valeer in een auto terug bij Ondine en wil hij haar kinderen meenemen voor een ritje. Ondine verzet zich daartegen (FR 190551).

Ook over een eventuele publikatie van het tweede boek over de Kapellekensbaan is Boon sceptisch. Hij geeft daar uiting aan in de aflevering 'Herfstblaren' (FR 091250). Daarin beschrijft hij het bezoek van een Hollandse uitgever: "en ik zei: neen, ik geef niet meer uit... daarbij al wat ik geschreven heb en nog schrijven zal, wordt precies door het noodlot vervolgd om onuitgegeven te blijven..." Deze opmerking is op dat moment (december 1950) eigenlijk achterhaald, want het contract voor de uitgave van (het eerste deel van) het boek (*De Kapellekensbaan*) is dan immers al getekend. Niet uitgesloten

moet worden dat Boon de tekst van 'Herfstblaren' eerder - in ieder geval vóór juli 1950 - heeft geschreven. (Anderzijds mogen de belevenissen van Johan Janssens in de 'Wereld van vandaag' niet klakkeloos als feiten geïnterpreteerd worden, net zo min als Johan Janssens niet zonder meer met Boon gelijkgesteld mag worden).

3.2.3.4.3. De 'Wereld van vandaag' een boek?

Pas na verloop van tijd wordt duidelijk dat de afleveringen van de rubriek 'Wereld van vandaag' deel uitmaken van de boeken over de Kapellekensbaan. Toch zijn er al veel eerder in de rubriek aanwijzingen te vinden waaruit kan worden opgemaakt dat de afleveringen tot een groter geheel behoren. Er wordt namelijk geregeld naar zaken verwezen of aan dingen gerefereerd die niet eerder in de rubriek ter sprake zijn gekomen. Dit gebeurt op een manier alsof ze juist wél in de rubriek hebben gestaan. De aflevering van 26 oktober 1947 opent bijvoorbeeld als volgt: "Voor zover ik u kan volgen in uw wereld-van-vandaag, zegt de kantieke schoolmeester, zijn het allen abnormalen waarover ge schrijft: wel pikt ge honderden kleine feiten uit het werkelijke leven, maar die feiten mengt ge eerst onherkenkelijk door elkaar tot een vriemelende klomp, en die klomp duwt ge daarna op een niet bestaand plan. Of als ik mij duidelijker mag uitdrukken: die honderden kleine feiten uit het werkelijke leven worden in uw handen stenen waarmee ge een fantastisch gebouw optrekt. Geen enkele uwer helden is een normale mens en geen enkele gebeurtenis speelt zich herkenkelijk af, noch in deze tijd, noch in een voorbije tijd." Binnen de context van de rubriek is niet duidelijk waar de Kantieke Schoolmeester op doelt: het in eerdere afleveringen beschrevene geeft geen aanleiding tot deze kritiek.

Hetzelfde geldt voor een fragment in de aflevering van 9 november 1947. Daarin zegt de schone vrouw Lucette: "Welneen ik verveel mij niet (...), maar laat mij eens een klein overzicht geven van wat gij hier allemaal bespreekt, de roman en het leven en de kleine ondine op de kapellekensbaan, de democratie en de cyclopen en de atomic-atlantic (...)." Bijna alle onderwerpen die de schone vrouw Lucette noemt, zijn in de rubriek aan bod geweest, behalve 'de kleine ondine op de kapellekensbaan'.

Op 23 november 1947 neemt de Oude Bultkarkas in 'Wereld van vandaag' het woord: "ik heb gehoord dat er altijd over ter-muren geschreven wordt, in de jaren 1800 en zoveel, en ik zou dat ook willen lezen maar ik kan niet lezen, ge weet hoe dat ging in onze tijd... (...)." Er is echter in de rubriek op dat moment nog geen woord aan het Ter-Muren van de vorige eeuw gewijd (tenzij de lezer een relatie heeft gelegd met de eerder in *Front* verschenen verhalen 'Schijngevecht rond een roman' (FR 200747) en 'Ter-Muren in 1800-en-zoveel' (FR 100847), waarin een personage met de naam

Ondine voorkomt.

In de aflevering van 18 juli 1948 merkt Kramiek op dat Boontje zich naar aanleiding van Veenmanneke's dood minachtend over het doel van de roman heeft uitgelaten. Maar dat is nu juist niet in 'Wereld van vandaag' gebeurd. Voor een referentie aan vertellingen over 'uitspattingen der heren' in de aflevering van 10 oktober 1948 geldt hetzelfde. En er zijn nog veel meer van dergelijke misleidende verwijzingen in 'Wereld van vandaag' te vinden. Voor de toenmalige lezer van *Front* moet het een raadsel zijn geweest waarop ze betrekking hadden. In ieder geval versterken ze wel de indruk dat de afleveringen uit een groter geheel stammen.

Al vrij vroeg wordt gesuggereerd dat de rubriek 'Wereld van vandaag' een (onconventionele) roman is. Op 9 mei 1948 bijvoorbeeld wordt over de rubriek gesproken alsof het om een boek gaat: "Als ge wilt dat uw wereld-van-vandaag de tijd trotseren zal, dan moet hij kosmos in plaats van chaos worden: ge moogt een vorm gebruiken die ge zo maar uit de grond stampt, maar ge moet ook met de mogelijke lezer afrekenen... (...)." In de aflevering van 11 juli 1948 merkt Mossieu Colson van Tminnesterie, na eerder te hebben gezegd dat de 'Wereld van vandaag' een anthologie (een bloemlezing) is, het volgende op: "ik schrijf dus verzen die er geen zijn en voeg ze toe aan een roman die geen roman is... maar een Anthologie" (FR 040748 en FR 110748). Er staat "aan een roman die geen roman is" en niet: "aan onze Wereld van vandaag". Mogelijk in dat stadium een vergissing, want in de daaropvolgende aflevering wil Boon die 'fout' herstellen als hij schrijft dat Mossieu Colson van Tminnesterie zijn gedichten "die geen gedichten zijn, aan uw wereld van vandaag wil toevoegen en ze naar het voorbeeld van uw werk een Anthologie noemt" (FR 180748). Wat in dit fragment precies met 'uw werk' wordt bedoeld, is niet duidelijk. In ieder geval wil Boon blijkbaar niet de indruk wekken dat de afleveringen van de rubriek deel uitmaken van een boek. Maar gaandeweg wordt - zoals we hebben gezien - wel steeds duidelijker dat de afleveringen van 'Wereld van vandaag' tot de boeken over de Kapellekensbaan behoren.

3.2.3.4.4. *De relatie van 'Wereld van vandaag' met de diptiek*

Over het algemeen is de informatie die de lezer van *Front* in zijn blad krijgt over de beide boeken over de Kapellekensbaan niet al te gedetailleerd, zeker niet wat betreft het eerste boek. Hoe die boeken precies in elkaar zitten en welke relatie de rubriek 'Wereld van vandaag' precies met die boeken onderhoudt wordt pas echt duidelijk als in 1953 *De Kapellekensbaan* en in 1956 *Zomer te Ter-Muren* verschijnen. In de context van de boeken worden plotse-ling ook de verwijzingen, waaruit kon worden opgemaakt dat de rubriek 'Wereld van vandaag' deel uitmaakt van een groter geheel, duidelijk. In

de meeste gevallen slaan ze op daar al eerder verhaalde passages uit de geschiedenis over Ondine en Oscarke. (Dan valt ook het fragment uit de aflevering 'Plastische elementen in de literatuur' (RV 090246, FR 040148 en VR 170249) over de fabrieksmeisjes die 's avonds huiswaarts keren over de beslijkte kapellekensbaan op zijn plaats).

Het merendeel van de in 'Wereld van vandaag' gepubliceerde teksten is in min of meer gewijzigde vorm in de diptiek terug te vinden, nl. 157 van 185. Iedere aflevering van de rubriek komt doorgaans overeen met een paragraaf in het tweeluik. Daarop zijn slechts twee uitzonderingen: de aflevering 'Over ziekte en dood' (FR 200249) is verwerkt in de paragrafen 'Over ziekte en dood' (KB 322-323) en 'Nog en nog over ziekte en dood' (KB 323-324), en de bijdrage 'Het leven Buiten het leven' (FR 190649) is in *De Kapellekensbaan* gesplitst in de stukken 'Het leven buiten het leven' (KB 390-391) en 'De roman van de oude Bultkarkas' (KB 405).

In schema 4d heb ik de relatie tussen de rubriek en de diptiek in kaart gebracht. Bij nadere beschouwing van het schema valt op dat de volgorde in de rubriek in grote lijnen overeenkomt met die van de overeenkomstige stukken in beide boeken. Van de tot en met 19 juni 1949 verschenen afleveringen zijn er 71 terug te vinden in *De Kapellekensbaan*. Van de daarna verschenen bijdragen komen er 86 overeen met paragrafen uit *Zomer te Ter-Muren*.

In de 'Wereld van vandaag' wordt in vergelijking met *De Kapellekensbaan* tien keer de chronologie doorbroken. Daarbij gaat het in drie gevallen om een rigoureuze doorbraak (van meer dan tien paragrafen terug): 21, 30 en 38 paragrafen. In vergelijking met *Zomer te Ter-Muren* wordt in de *Front*-rubriek 18 keer de chronologie doorbroken, waarvan eveneens drie maal vrij rigoureuze: 12, 26 en 57 paragrafen terug. De paragrafen waarmee de afleveringen van 'Wereld van vandaag' corresponderen blijken zich steeds in bepaalde gedeelten van *De Kapellekensbaan* te bevinden. Het gaat ruwweg om de paragrafen in het begin van het boek en die tussen de paragrafen 40-70, 120-130, 145-170, 195-210 en 240-290. In *Zomer te ter-Muren* zijn de paragrafen die overeenkomen met de afleveringen van 'Wereld van vandaag' verspreid over de eerste vier hoofdstukken te vinden (zie ook schema's 2a en 2b).

De hoofdstukkenindeling van *Zomer te Ter-Muren* wijkt in een aantal opzichten af van de hoofdstukkenindeling van het tweede boek over de Kapellekensbaan die op basis van de 'Wereld van vandaag' kan worden samengesteld (zie hierboven):

hoofdstuk 1: 'Alleen het kleine kostbare ogenblik telt'.

hoofdstuk 2: 'Uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten'.

hoofdstuk 3: 'Een kleine vergissing tussen miljoenen andere'.

hoofdstuk 4: 'Wij, enkelen, in een wereld van barbaren'.

hoofdstuk 5: 'Deemstering over het bos'.

Het eerste hoofdstuk is van naam veranderd. De titel die er in 'Wereld van vandaag' aan werd gegeven, 'Zomer te Ter-Muren', is uiteindelijk de titel van het boek geworden.¹ De titels van de overige hoofdstukken komen overeen met die in 'Wereld van vandaag'.

Globaal kan worden aangegeven tot welke hoofdstukken de later verschenen afleveringen van 'Wereld van vandaag' behoren:

hoofdstuk 1: de afleveringen van 10 juli 1949 tot en met 25 februari 1950.

hoofdstukken 2 en 3: de afleveringen van 4 maart 1950 tot en met 28 april 1951.

hoofdstuk 4: de afleveringen vanaf 5 mei 1951.

Wat de inhoud van die hoofdstukken betreft, zijn er enkele opmerkelijke verschillen met het boek. Afgaande op de informatie in de rubriek eindigt het eerste hoofdstuk met de tekst 'De zetel van Ondine': "Dat is de zetel van ondine: zetel die haar niet aanstaat. Dat is het einde van uw hoofdstuk: hoofdstuk dat u evenmin aanstaat" (FR 250250). In het boek is de overeenkomstige paragraaf echter de vierde van het nieuwe hoofdstuk. Hij eindigt dan ook anders: "*Dat is de zetel van ondine: zetel die haar niet aanstaat.* Dat is het einde van het ene hoofdstuk, en het begin van het nieuwe: hoofdstukken die u al evenmin aanstaan" (ZTM 161).

Dat nieuwe hoofdstuk begint in *Zomer te Ter-Muren* met de tekst 'De zetel van Valeer', waarin wordt teruggeblikt op het eerste hoofdstuk van het boek. In dit opzicht is de verandering van de passage "En ge moet bekennen dat zoiets een heel schoon einde kon geweest zijn, voor het hoofdstuk 'zomer te ter-muren'..." (FR 280150) in "En ge moet bekennen dat zoiets een heel schoon begin kon geweest zijn voor het nieuwe hoofdstuk..." (ZTM 157-158) begrijpelijk.

Overigens zijn niet alleen 'De zetel van Valeer' en 'De zetel van Ondine', maar ook 'Buiten de wet' en 'De sentimentele meneer' in het boek deel uit gaan maken van het tweede hoofdstuk.

Op 21 april 1951, in 'Eeuwig herbeginnen', staat Boontje op het punt de allerlaatste bladzijde te schrijven van 'het hoofdstuk der vergissingen'; hoofdstuk 3 dus: "En kramiek komt opdagen, het ogenblik dat gij de allerlaatste bladzijde van dit hoofdstuk gaat schrijven (...)." In diezelfde aflevering

1. In de rubriek 'Wereld van vandaag' worden de boeken over de Kapellekensbaan geen enkele keer aangeduid met de latere titels *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*.

wordt nog opgemerkt dat het volgende hoofdstuk mogelijk 'Wij, enkelen, in een wereld van barbaren' gaat heten. In de daarop volgende aflevering van de rubriek, 'Onweer in de lente', schrijft Boon: "Dit is dan definitief de laatste bladzijde van dit hoofdstuk uit uw boek over de kapellekensbaan (...)" (FR 280451). Ook deze aflevering behoort dus nog tot het derde hoofdstuk.

Een week later volgt 'Moderato', de eerste aflevering van het nieuwe, vierde, hoofdstuk dat inderdaad 'Wij, enkelen, in een wereld van barbaren' heet. Maar in *Zomer te Ter-Muren* maken de paragrafen 'Eeuwig herbeginnen' en 'Onweer in de lente' geen deel uit van 'het hoofdstuk der vergissingen'. Ze behoren juist tot de laatste paragrafen van het vierde hoofdstuk dat hier eveneens 'Wij, enkelen, in een wereld van barbaren' heet. In het boek is Boontje in de paragrafen 'Eeuwig herbeginnen' en 'Onweer in de lente' bezig met het schrijven van de laatste bladzijden van dat hoofdstuk (ZTM 485-487 en 489-490). De aflevering 'Moderato', die in de rubriek na deze afleveringen werd gepubliceerd, is in het boek echter de tweede paragraaf van dat vierde hoofdstuk. Net als in 'Wereld van vandaag' wordt die daar direct gevolgd door de stukken 'Wie is barbaar?', 'De vloek' en 'Ook de anderen roepen luider'.

Niet alleen de teksten 'Eeuwig herbeginnen' en 'Onweer in de lente' maken in de rubriek deel uit van het derde en in het boek van het vierde hoofdstuk. Datzelfde geldt voor 'Wereld zonder vrouwen', 'Kwetterende mussen', 'Grauwe bloemenstraten', 'Een ceder van plastic' en 'In een wereld van barbaren'. De laatst genoemde is in het boek de eerste paragraaf van hoofdstuk 4 en draagt de titel 'Wij, de enkelen'. De vier andere zijn halverwege dat hoofdstuk terug te vinden.

De voorstelling van zaken die van het derde en vierde hoofdstuk wordt gegeven in 'Wereld van vandaag' komt dus niet overeen met die in *Zomer te Ter-Muren*. Het heeft er alle schijn van dat Boon na publikatie van de reeks 'Wereld van vandaag' de hoofdstukindeling en de volgorde van sommige paragrafen heeft veranderd. Dat kan ook worden geconcludeerd uit een aantal 'fouten' die in het boek staan. Bijvoorbeeld in de paragraaf 'Moderato' (ZTM 408-409) die als volgt begint: "Op uw avondwandeling binnen ter-muren ontmoet ge johan janssens... en hij vertelt u, hoe hij voor u dit stukje wou schrijven, dit eerste stukje van het allerlaatste hoofdstuk - maar hoe hij dit niet kan" (ZTM 408). 'Moderato' is echter niet de eerste, maar de tweede paragraaf van het nieuwe, vierde hoofdstuk. De eerste paragraaf, 'Wij, de enkelen', lijkt daarentegen aan het einde van een hoofdstuk thuis te horen, gelet op hetgeen Mossieu Colson van Tminnesterie in die paragraaf zegt: "mij schijnt het of weer een hoofdstuk van dat onmogelijk boek *gaat* (cursivering JM) afgesloten worden: wij allen, uw helden, hebben er een rol in gespeeld, en zijn op de een of andere manier tot een besluit, een resultaat gekomen - een besluit dat er eigenlijk geen een is, en een resultaat

dat er evenmin een is - want niet aan het einde van een of ander hoofdstuk, doch aan het einde van het boek zelf zullen we tot een definitief besluit komen" (ZTM 407).

Een vijfde hoofdstuk komt in 'Wereld van vandaag' niet ter sprake. In de eerste aflevering behorend tot het vierde hoofdstuk staat zelfs nadrukkelijk dat dit het laatste hoofdstuk is: "dit eerste hoekje van ons allerlaatste hoofdstuk" (FR 050551). Soortgelijke opmerkingen zijn ook in de paragrafen 'Moderato' en 'Onweer in de lente' in *Zomer te Ter-Muren* te vinden (zie boven). Desondanks volgt er in het boek een vijfde hoofdstuk: 'Deemstering over het bos'. Of Boon die plannen al ten tijde van 'Wereld van vandaag' heeft gehad, is mij niet bekend. Wat dit betreft kwam het einde van *Front* en van de rubriek op een bijzonder ongelukkig moment.

In het begin moet Boon er in 'Wereld van vandaag' naar hebben gestreefd om alle fragmenten en verwijzingen uit c.q. naar het verhaal over Ondine en Oscarke in 'Wereld van vandaag' zoveel mogelijk te mijden. Er zijn de eerste jaren geen afleveringen gepubliceerd die handelen over Ondine en Oscarke en dus overeenkomen met cursief gedrukte paragrafen in het boek. Verschillen tussen de rubriek en het tweeluik zijn aanvankelijk vaak terug te voeren op het ontbreken van verwijzingen naar de geschiedenis over Ondine en Oscarke in de rubriek. Toch is Boon hierbij, zoals eerder bleek, niet al te zorgvuldig te werk gegaan.

Gezien vanuit de diptiek zijn het vooral de paragrafen die handelen over Ondine en Oscarke en over de vos Reinaert en de wolf Isengrimus die niet in 'Wereld van vandaag' zijn voorgepubliceerd. De eerste vijf paragrafen uit het boek zijn ook de eerste vijf afleveringen uit de rubriek. Dan wordt een sprong gemaakt. De zesde tot en met de dertiende paragraaf in het boek handelen over Ondine of over Reinaert en zijn niet als aflevering in 'Wereld van vandaag' verschenen. De eerstvolgende paragraaf die niet over Ondine en ook niet over Reinaert verhaalt, is de veertiende. Deze is als zesde aflevering in de rubriek verschenen.

Pas later - vanaf midden 1949 - wordt er in de rubriek veelvuldiger naar de geschiedenis over Ondine en Oscarke verwezen. Dan worden door de personages geregeld gebeurtenissen uit dat verhaal samengevat, zoals bijvoorbeeld in de afleveringen 'De vergissing' (FR 020950), 'Het zijn de anderen' (FR 090950) en 'Ook de anderen roepen luider' (FR 160551) het geval is. Vier afleveringen zijn zelfs aan dat verhaal ontleend: 'De oorlog is voorbij' (FR 030251), 'Duitse marken' (FR 100251), 'De revolutie van 14-18' (FR 170251) en 'De vloek' (FR 190551). De overeenkomstige paragrafen zijn aan het eind van *Zomer te Ter-Muren* te vinden. Van een samenvatting is in deze gevallen geen sprake meer, ze zijn niet 'ingebod' in de voor de rubriek zo typische vorm: ze worden niet door Boontje of een van de andere personages geïntroduceerd.

Overigens vallen die afleveringen over Ondine en Oscarke wel enigszins uit de toon. Het ligt immers niet voor de hand om in een rubriek met de titel 'Wereld van vandaag' een geschiedenis uit het verleden te verhalen.¹ Dat geldt ook voor ruim tien afleveringen die zijn gewijd aan de bende van Jan de Lichte, een geschiedenis die halverwege de achttiende eeuw speelt. Toch moet deze geschiedenis vanaf het begin deel hebben uitgemaakt van het manuscript van het tweede boek over de Kapellekensbaan. In de rubriek legt Tolfpoets op 20 januari 1951 immers uit welke functie die verhalen in dat boek vervullen: "wij meenden ons terug te trekken in een reservaat... ik ging in mijn zogezegde villa wonen, en de kantieke schoolmeester in het huizekotje in zijn stuk van een tuin. Eerst hebben wij tevergeefs getracht de naar de afgrond snellende machine tegen te houden, want wij waren in de minderheid en moesten ons terugtrekken, moesten in dat reservaat trachten te bewaren en te redden wat er te redden viel. Wij hebben getracht te ontsnappen aan deze monsterachtige maatschappij, maar ontsnappen konden wij niet, want de tijd der roverhoofdmannen, der Jan de Lichten en Cartouches is voorbij - terugsnellen naar hun tijd van 1750 kunnen we niet - trouwens, we ondervonden dat het er, in 1750, net hetzelfde was als nu. En dan, sommigen onder ons beginnen zich daar bij neer te leggen: de wereld is gelijk hij is, zeggen ze, en wij verspillen onze krachten met heel alleen stroomop te roeien. En tolfpoets kijkt u aan en zegt: ziezo, dat is naar mijn gedacht de zin en de betekens van uw boek, voor zo ver het nu reeds geschreven is" (FR 200151).

Uit verschillende opmerkingen in 'Wereld van vandaag' blijkt trouwens dat Boontje over Jan de Lichte en zijn bende een apart boek schrijft (zie: FR 170650 en met name FR 020651). Afleveringen over de vos Reinaert en de wolf Isengrimus komen in de rubriek niet voor. Wel wordt er in een aflevering op dit verhaal gereflecteerd, namelijk in die van 28 maart 1948: "Ik heb een verhaal van u over reinaert de vos gelezen... zegt mossieu colson van tminnesterie tot johan janssens, de dichter en dagbladschrijver... en gij vertelt daarin dat de vos reinaert door gebruik te maken van een list, de paling van de visverkopers wist weg te schamoteren... (...)" Johan Janssens is blijkbaar de schrijver van het verhaal over de Vos Reinaerde (dat elders in *Front* verscheen en steeds met andere pseudoniemen werd ondertekend). Later, in de aflevering 'Wie is de heer Vreekant?' van 11 maart 1950, blijkt - als Johan Brams hem toespreekt - dat juist Boontje over Reinaert schrijft: "Terwijl er een sarcastische glimlach rond zijn mond komt hangen, zegt Johan Brams: en ook gij hebt het gemakkelijker, gij schrijft over reinaert de vos en Cartouche en Jan de Lichte (...)" (FR 110350). Ook in de aflevering

1. Uit de brief van Boon aan Kuipers (geschreven begin juli 1950) blijkt dat de verhalen over Ondine en haar gezin niet tot de 'Wereld van vandaag' behoorden (zie: Boon 1989a, p. 198).

'Misdadigers die vrij rondlopen' van 23 januari 1949 wordt nog naar de verhalen over de vos Reinaert en de wolf Isengrimus verwezen: "Het heeft dus nievejaar geweest, zegt mossieu colson van tminnesterie... en als ik mijn dossier der dagbladknipsels eens onder handen neem om na te gaan wat er tverlopen jaar allemaal gebeurd is, dan heb ik hetzelfde gevoel dat magister nivardus in tjaar 1100-en-zoveel ook reeds had, toen hij in zijn verbittering de isengrinus schreef (...)." Uit niets in de rubriek blijkt overigens dat Boon deze verhalen in zijn boek over de Kapellekensbaan wil opnemen.

Doorgaans verschillen de afleveringen van de rubriek maar weinig van de overeenkomstige paragrafen in *De Kapellekensbaan*. Verschillen bestaan veelal uit onbelangrijke aanpassingen aan de context, vervangingen van woorden door synoniemen, wijzigingen van titels en namen van personages, de zinsbouw, de interpunctie e.d. Afleveringen die sterk afwijken van de overeenkomstige paragrafen in het boek komen maar sporadisch voor. Soms is er in een paragraaf een stuk tekst toegevoegd in vergelijking met de aflevering in 'Wereld van vandaag'. Dat is bijvoorbeeld het geval in: 'In december' (FR 010248), 'De natuur... maar met niet te veel bomen' (FR 090548), 'De kerstboom' (FR 020149), 'Is ook humor triestig' (FR 170449).

Het omgekeerde is gebeurd in de afleveringen 'Te hard...' (FR 060648) en 'Nihilisme' (FR 050948). Ingrijpendere wijzigingen hebben zich voorgedaan bij 'Het schoenfabriekje' (FR 191248), 'Wijlen meneer God' (FR 030449), 'Blues for yesterday' (FR 220549), 'Toch zijn er die hun plicht doen' (FR 290549), 'Op zoek naar Marcus Aurelius' (FR 120649) en 'Het leven buiten het leven' (FR 190649). Uit de publikatiedata van de genoemde voorbeelden blijkt dat het aantal afwijkingen na verloop van tijd toeneemt.

De verschillen tussen de rubriek en *Zomer te Ter-Muren* zijn vanaf het begin doorgaans aanzienlijker. Vrijwel identieke teksten zijn hier meer uitzondering dan regel: 'De lange arm' (FR 030749), 'De laatste dagen der mensheid' (FR 100949), 'Over de zotten' (FR 170949), 'Buiten de wet' (FR 110250), 'De laatste hoeck' (FR 100650), 'Een drama' (FR 010750), 'Dode zielen' (FR 080750), 'Een synthese' (FR 141050) en 'Een ceder van plastic' (FR 240351).

Toch leidt ook hier het vaststellen van overeenkomsten tussen de teksten in geen enkel geval tot problemen. Voorbeelden van teksten die aanzienlijk verschillen zijn: 'Komt niet elk ding op zijn tijd' (FR 170749), 'Ut diecke boecken' (FR 240749), 'Aan de boorden van de Ourthe' (FR 030949), 'De 3 steunpilaren' (FR 121149), 'De zakkenrollers' (FR 220750) en 'De brave zotten' (FR 251150).

De verschillen tussen 'Wereld van vandaag' en de overeenkomstige paragrafen in *De Kapellekensbaan* zijn minder frequent en minder groot dan de verschillen tussen de rubriek en de desbetreffende paragrafen in *Zomer te Ter-Muren*. In het eerste geval liggen de in *Front* gepubliceerde teksten

dichter bij de definitieve versie van het boek. Met andere woorden: er hebben na publikatie in het weekblad minder herschrijvingen plaats gehad.

In het tweede geval zijn de verschillen zoals gezegd groter. De teksten in *Front* liggen dicht bij een oorspronkelijke versie van het boek. Er hebben dus later meer of ingrijpender herschrijvingen plaats gehad. Ik heb zelfs de indruk dat Boon deze stukken met een tweeledig doel heeft geschreven, tegelijkertijd voor het boek én voor de rubriek. Met andere woorden: het schrijven en publiceren van de afleveringen van 'Wereld van vandaag' loopt synchroon met het ontstaan van het boek *Zomer te Ter-Muren*. Dat wordt onder meer bevestigd door het feit dat in deze afleveringen de actualiteit zeer dicht wordt gevolgd. Bijvoorbeeld een stuk over de mijnramp in Wallonië (mei 1950) verschijnt op 22 juli van dat jaar in *Front*, het verloop van de koningskwesitie in juli en augustus 1950 wordt vrijwel tegelijkertijd door de personages in 'Wereld van vandaag' becommentarieerd (zie afleveringen van 29 juli, 5 augustus, 2 september 1950). En er worden in de rubriek recent verschenen boeken besproken: *Feestelijk herdenken* van Marie Schmitz en de vertalingen van *Moeraskoorts* van Blasco Ibanez, van *Bij mijn moeder op Sicilië* van Elio Vittorini en van *De lichtekooi* van Sartre verschenen allemaal in 1949 en komen in de rubriek uitvoerig ter sprake in de maanden december 1949 en januari 1950.

Ook het tijdsverloop in de afleveringen van de rubriek en dat in de paragrafen van het boek wijzen erop dat deze teksten mogelijk met een tweeledig doel zijn geschreven. Hier is eveneens sprake van synchroniteit. In *Zomer te Ter-Muren* wordt bovendien herhaaldelijk - indirect of direct - opgemerkt dat een aantal teksten voor een weekblad is geschreven. Twee voorbeelden: "En johan janssens schrijft verder in het weekblad: sta ons toe, waarde lezer, nog voor een luttele stonde (...)" (ZTM 190) en "Zie... zegt johan janssens (...) zie, zegt hij, verleden week liet ik me nog ontvallen dat ik had willen zijn gelijk een crocus (...)" (FR 130349/ZTM 337).

Aanvankelijk kon Boon voor de rubriek 'Wereld van vandaag' putten uit het manuscript van *De Kapellekensbaan*. Hij heeft het merendeel van de teksten hier dus niet gelijktijdig voor de rubriek én voor het boek geschreven. Veel stukken zijn geschreven naar aanleiding van evenementen die in 1947 hebben plaatsgevonden, bijvoorbeeld 'De bekoring van Tolfoel' (FR 130249) naar aanleiding van de tentoonstelling De Verzoeking van Antonius, die in het voorjaar van 1947 in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel werd gehouden. 'Brandende kerk' (FR 160548) ontstond naar aanleiding van de brand in de Aalsterse Martinuskerk op 29 maart 1947. Volgens een opmerking in de tekst is het stuk één dag na de brand, dus op 30 maart 1947, geschreven. En 'Plastische elementen in de literatuur' (FR 040148) werd begin 1946 al in *De roode vaan* gepubliceerd (zie boven). De tekst maakt nu niet alleen deel uit van de rubriek 'Wereld van vandaag', maar ook van het boek over

de Kapellekensbaan.

Het verschil dat aanvankelijk bestaat tussen de tijdsaanduidingen in de afleveringen van de rubriek en de publikatiedata van die afleveringen wijst er eveneens op dat het om eerder geschreven teksten gaat (bijvoorbeeld in de aflevering van 2 november 1947 is het een zomeravond en in de aflevering van 1 februari 1948 is het december). Toch moet niet worden uitgesloten dat ook hier, maar dan later, teksten met een tweeledig doel zijn geschreven. In ieder geval zijn er in een later stadium stukken aan het manuscript toegevoegd. De aflevering 'Misdadigers die vrij rondlopen' bijvoorbeeld (gepubliceerd op 23 januari 1949) volgt vrij dicht op de actualiteit. Het is een terugblik op het jaar 1948 waarin onder andere de moorden op Gandhi (28 januari 1948) en Bernadotte (17 september 1948) worden genoemd. Ook de tekst 'Amber' (FR 071148) is van recentere datum. Daarin komen immers de boeken *Kaputt* van Curzio Malaparte en *Amber* van Kathleen Winsor ter sprake, waarvan in 1948 vertalingen in het Nederlands verschenen.

Aan andere stukken is op z'n minst flink gesleuteld. In 'Wijlen meneer God' (FR 030449) zijn de reacties op de publikatie van een eerdere versie, in het weekblad *Parool* van 7 september 1947, verwerkt. De bladzijden over de dood van Boons zus Jeanneke (gestorven op 22 januari 1949) zijn natuurlijk ook van recentere datum. Hoewel deze bladzijden niet in 'Wereld van vandaag' zijn gepubliceerd, reageert Boon wel in de rubriek op de publikatie ervan in het *Nieuw Vlaams tijdschrift*: "Pas krijg ik de gedrukte bladzijden over de dood van mijn zuster Jeanneke in handen (...) of ik merkte dat de kleuren er moesten bijgeschilderd zijn geweest, om die 2 uitersten nog duidelijker te scheiden: ik geloof niet meer in god en zijn zwarte tovenaars de pasters, en ik geloof niet meer in de wetenschap en haar witte tovenaars de dokters" (FR 081049). Boon heeft daarna echter geen veranderingen meer in de 'kleurstelling' van de tekst aangebracht, wat erop wijst dat hij het boek waarvan ze deel uitmaken, het eerste boek over de Kapellekensbaan, indertijd als (definitief) voltooid zag (FR 081049).¹ Het ligt voor de hand dat hij na voltooiing van *De Kapellekensbaan* in juli 1949 geen ingrijpende wijzigingen meer in het manuscript heeft aangebracht.

Op één belangrijk verschil wil ik nog de aandacht vestigen. Vanaf bladzijde 104 komen er in *Zomer te Ter-Muren* paragrafen voor waarin een aantal hoofdpersonages van naam is veranderd: Mossieu Colson van Tminnesterie is Meneerke Brys geworden, Johan Janssens is omgedoopt in Andreus Mottebol, de Kantieke Schoolmeester heet daar Meester Oedenmaeckers en Tolfpoets is veranderd in Polpoets. Deze naamsverandering vindt *niet* in alle paragrafen plaats. Paragrafen waarin dat niet gebeurt, zijn aanvankelijk vrijwel uitsluitend in *Front* voorgepubliceerd en paragrafen waarin dat wél

1. De bladzijden over de dood van Jeanneke Boon werden gepubliceerd in: *Nieuw Vlaams tijdschrift* 4(1949-1950) 1(juli 1949), p. 135-139.

is gebeurd, zijn alleen van 9 september 1950 tot en met 27 januari 1951 in de rubriek 'Wereld van vandaag' verschenen. Maar in *Front* zijn de namen dan weer veranderd in Johan Janssens, Mossieu Colson van Tminnesterie et cetera.

Toch duikt de naam Andreus Mottebol één keer in de *Front*-rubriek op, namelijk in de aflevering van 12 mei 1951. Daarin wordt opgemerkt "dat Andreus Mottebol aarzelend dit hoofdstuk begon". Vreemd, want eerder in de rubriek is het juist Johan Janssens die aarzelend aan het hoofdstuk begon. Dit wijst erop dat Boon die tekst uit het manuscript heeft gelicht en in dit ene geval de naam Andreus Mottebol heeft vergeten te veranderen. Toch moet niet worden uitgesloten dat deze afleveringen eerst in het weekblad zijn verschenen en dat Boon pas later tot de naamsverandering in het boek heeft besloten.

3.2.3.4.5. Geschrapte afleveringen

Van de 185 afleveringen van 'Wereld van vandaag' zijn er 28 niet in *De Kapellekensbaan* en in *Zomer te Ter-Muren* terug te vinden. Toch vertonen deze geschrapte afleveringen dezelfde kenmerken als de afleveringen die wel in beide boeken zijn opgenomen. Er komen dezelfde personages in voor en de plaats van handeling is opnieuw de Kapellekensbaan. Deze stukken, of tenminste een aantal ervan, moeten oorspronkelijk deel hebben uitgemaakt van het manuscript of hadden er deel van moeten gaan uitmaken. Dat wordt bevestigd door het feit dat er in de diptiek zo nu en dan naar een van deze geschrapte bijdragen wordt verwezen. Dat gebeurt bijvoorbeeld in de paragraaf 'Een nieuwe wereld' (KB 83-84): "Al van ginder aan de dekenfabriek de labor komt johan janssens de kapellekensbaan afgestormd met een stuk gazet in de hand, en roept hij het een door het ander: het uranium-geestesleven, de kleine congo, een nieuwe wereld!"

Wat hier met het 'uranium-geestesleven' wordt bedoeld, is de lezer van *De Kapellekensbaan* absoluut niet duidelijk. Johan Janssens refereert namelijk aan een aflevering van 'Wereld van vandaag' die niet in het boek is terecht gekomen: 'Een nieuwe kroniek' (FR 281247). Daarin wordt uitvoerig over het uranium-geestesleven gesproken.

In *Zomer te Ter-Muren* opent de paragraaf 'Zal men op onze graven spuwen?' als volgt: "Ge hebt me over henry miller gesproken, zegt u mossieu colson van tminnesterie... ge hebt me over hem gesproken als over een groot schrijver, een verbijsterend product van deze verwarde tijd, die boeken maakt gelijk men auto's maakt, en vliegende schijven, en h.-bommen... (...)" (ZTM 221-222). Boontje is op dat moment nog niet op het werk van Henry Miller ingegaan. Dat is wel gebeurd in de aflevering 'Wat is er van Miller?' (FR 040448) van de rubriek 'Wereld van vandaag', maar deze aflevering is niet

in het tweeluik terug te vinden. Boon heeft dus blijkbaar niet alle verwijzingen naar niet opgenomen teksten geschrapt.¹

Welke beweegredenen Boon heeft gehad om de 28 afleveringen niet te verwerken c.q. te schrappen, is onduidelijk. Mogelijk vond hij de bewuste afleveringen te tijdgebonden (denk aan de kritiek van Burssens). In 'De zever' (FR 260948) en 'Niet bijster veel zaaks' (FR 031048) wordt bijvoorbeeld gereageerd op besprekingen van het werk van Picasso, die enkele maanden eerder in respectievelijk *De nieuwe gids* (op 6 juli) en *Vooruit* (op 19 augustus) waren verschenen.

Nogal wat afleveringen handelen over de uraniumleveranties van België aan de Verenigde Staten: 'Treinlectuur' (FR 301147), 'Een nieuwe kroniek' (FR 281247), 'Bollie Bom in strijd met de atoommachten' (FR 080248), 'Van den Vos Reinaerde' (FR 280348) e.a. En een aantal andere geschrapte bijdragen ontstijgt nauwelijks het karakter van een recensie: 'Kapitein Eenoo' (FR 080848), 'Feestelijk herdenken' (FR 101249), 'Moeraskoorts' (FR 241249), 'De lichtekooi' (FR 140150), 'Groot... maar gevaarlijk!' (FR 210150), 'De fietsdief' (FR 220450), 'De cholera mobus' (FR 111150).² Maar *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* bevatten heel wat teksten met een uitgesproken kritisch karakter. Dit kan dus niet de reden zijn geweest waarom Boon deze afleveringen niet in het tweeluik heeft verwerkt.

Onduidelijk is eveneens de reden voor het niet opnemen van de stukken 'Mars der parachutisten' (FR 231250) en 'Soldatenleven' (FR 170351). In beide vernemen we nog het een en ander over Siekegheest, die inmiddels soldaat is geworden. In beide boeken komt Siekegheest niet meer voor nadat hij heeft gezegd dat hij opnieuw in dienst moet (ZTM 297 en 304).

Ook de afleveringen 'Een koning spreekt...' (FR 290750) en 'Voor de wereld van morgen' (FR 020651) zijn om onduidelijke redenen weggelaten. In de eerste wordt uitvoerig ingegaan op de koningskwesitie, die trouwens in *Zomer te Ter-Muren* geregeld ter sprake wordt gebracht, bijvoorbeeld in de paragraaf 'De vergissing' (ZTM 282). De bijdrage 'Voor de wereld van morgen' handelt over de concessies die Boontje bij het schrijven van zijn boek over de bende van Jan de Lichte heeft gedaan aan uitgevers en mogelijke lezers.

3.2.3.4.6. 'Wereld van vandaag' en de ontstaansgeschiedenis van De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren

Uit de rubriek 'Wereld van vandaag' valt op te maken dat het *1ste Illegale*

1. Wat niet vreemd is. Er wordt wel vaker naar gesprekken verwezen die niet in de rubriek of het boek zijn beschreven.
2. Voor die besprekingen heeft Boon zelfs een personage in de rubriek geïntroduceerd dat in *De Kapellekensbaan* en in *Zomer te Ter-Muren* niet voorkomt: meneer Uttenboeck.

boek van Boontje op 10 juli 1949 zo goed als voltooid was. Boon nam zich op die datum voor het boek - dat hij toen voor het eerst in deze rubriek aanduidde als het *1ste Boek over de Kapellekensbaan* - naar een uitgever te sturen (nadat hij zich eerder, in maart 1948, bijzonder sceptisch over het vinden van een uitgever voor dit boek had uitgelaten). Eind 1950 wekte hij in *Front* de indruk dat hij nog geen uitgever had gevonden. De kans dat hij er wel nog een zou vinden, schatte hij toen opnieuw bijzonder laag in. Op 20 augustus 1949 bleek Boon al een heel eind gevorderd te zijn met het *2de Boek over de Kapellekensbaan*.

Volgens informatie in 'Wereld van vandaag' heeft Boon van juli/augustus 1949 tot in februari 1950 gewerkt aan het eerste hoofdstuk van dat *2de boek over de Kapellekensbaan*. Dat hoofdstuk heette aanvankelijk 'Zomer te Ter-Muren' (en werd dus later gewijzigd in 'Alleen het kleine kostbare ogenblik telt'). In maart 1950 is hij aan het tweede hoofdstuk, getiteld 'Uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten', begonnen. Wanneer hij dit heeft voltooid en aan het derde hoofdstuk is begonnen, is niet precies duidelijk. In ieder geval heeft hij het derde hoofdstuk ('Een vergissing tussen miljoenen andere') in april 1951 afgerond. Begin mei van dat jaar startte hij met het (laatste) hoofdstuk: 'Wij, enkelen, in een wereld van barbaren'. Over de voltooiing daarvan wordt niets in de rubriek meegedeeld. Van een vijfde hoofdstuk is hier zelfs helemaal geen sprake.

Gelet op de publikatiedata van de afleveringen ontstaat een iets ander beeld. *De Kapellekensbaan* moet dan vóór 26 juni 1949 zijn voltooid. Op die datum verscheen immers de eerste voorpublicatie uit *Zomer te Ter-Muren*. Het eerste hoofdstuk van dat boek moet hij voor 21 januari 1950 hebben afgerond, het tweede vóór 2 september van dat jaar en het derde vóór 17 februari 1951. Meteen daarna, vóór 24 februari, is hij aan het vierde hoofdstuk begonnen. Over de voltooiing van het tweede boek over de Kapellekensbaan valt op basis van de publikatiedata van de rubriek 'Wereld van vandaag' niets te zeggen.

Aanvankelijk lijkt het *1ste Illegale boek van Boontje* alleen over Ondineke van Ter-Muren te handelen. Op 10 juli 1949 wordt duidelijk dat het ook over de 'wereld van vandaag' gaat en op 1 oktober van dat jaar blijken beide boeken over de Kapellekensbaan uit hoekjes te bestaan, die Boontje voor de weekbladen schrijft. De rubriek 'Wereld van vandaag' maakt deel uit van deze boeken (eerder, eind 1947, waren al aanwijzingen in de afleveringen van de rubriek te vinden, die erop wijzen dat ze tot een groter geheel behoren). Dat wordt ook duidelijk uit de samenvattingen die verschillende personages in de rubriek geven van de inhoud van de boeken (o.a. op 7 april 1951).

'Wereld van vandaag' is te beschouwen als een gestructureerde voorpublicatie van de diptiek over de Kapellekensbaan. De volgorde waarin de afleveringen werden gepubliceerd, correspondeert in grote lijnen met de volgorde van de overeenkomstige paragrafen in het tweeluik. Alvorens beide boeken

te publiceren, heeft Boon de positie van enkele paragrafen nog veranderd.

Op basis van de rubriek in *Front* kan worden verondersteld dat de bladzijden over de bende van Jan de Lichte vanaf het begin deel hebben uitgemaakt van het boek. Dit in tegenstelling tot de avonturen van de vos Reinaerde, waarnaar slechts een enkele keer en dan nog zijdelings wordt verwezen.

De afleveringen van 'Wereld van vandaag' en de overeenkomstige paragrafen in *De Kapellekensbaan* verschillen aanvankelijk nauwelijks van elkaar. De verschillen tussen de rubriek en de *De Kapellekensbaan* zijn over het algemeen ook kleiner dan de verschillen tussen de afleveringen van 'Wereld van Vandaag' en de corresponderende paragrafen in *Zomer te Ter-Muren*. De tekst van de latere *De Kapellekensbaan* moet er in 1947-1948 dus al in een vrij definitieve vorm zijn geweest. Ik heb de indruk dat Boon voor de publikaties in *Front* in eerste instantie heeft geput uit een min of meer voltooid manuscript (dat van *De Kapellekensbaan*). Daaraan zijn in een later stadium nog wel teksten toegevoegd (over de dood van Jeanneke Boon, bijvoorbeeld).

De latere afleveringen van 'Wereld van vandaag' lijken met een tweeledig doel te zijn geschreven, tegelijkertijd voor de rubriek en voor het boek, het latere *Zomer te Ter-Muren*. Een groot deel van de teksten in dat manuscript moet - na publikatie van de overeenkomstige afleveringen in *Front* - nog flink zijn herschreven.

Op basis van een 'vergissing' in de aflevering van 12 mei 1951, kan worden verondersteld dat Boon de naamswijziging van een viertal hoofdpersonages vóór die datum in het manuscript van het boek heeft doorgevoerd.

26 Afleveringen van de rubriek 'Wereld van vandaag' zijn niet in de beide boeken over de Kapellekensbaan terug te vinden. Het merendeel van die afleveringen moet wel, gezien de opzet en of verwijzingen in beide boeken, deel hebben uitgemaakt van (een eerdere versie van) het manuscript. Waarom hij deze teksten heeft geschrapt c.q. niet heeft opgenomen is onduidelijk. Mogelijk vond hij ze bij nader inzien te tijdgebonden.

3.2.3.5. *Kluwen van Ariadne*

Op 9 november 1947 startte Boon met weer een nieuwe rubriek in *Front*: 'Kluwen van Ariadne'.¹ Daarin besteedde hij onder andere aandacht aan beeldende kunst en de maatschappelijke positie van de kunstenaar. Van 'Kluwen van Ariadne' verschenen slechts vier afleveringen. De laatste op 14 december 1947.

Uit de bijdragen zelf blijkt niet dat ze deel uitmaken van een boek. Het gaat in alle gevallen om kritische bijdragen. Toch zijn gedeelten ervan verwerkt in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. In 'De vijf vingers'

1. De eerste keer luidde de rubriekstitel 'Ariadne-kluwen'.

(FR 091147) vertelt Boon onder andere hoe hij en de criticus Toussaint van Boelaere vrijwel op hetzelfde moment in verschillende bladen een soortgelijke vergelijking maakten om de lezer totaal verschillende zaken uit te leggen. Dit gegeven heeft hij verwerkt in de paragraaf 'De 5 vingers' (KB 71-72) waar Johan Janssens het woord voert en waar Toussaint van Boelaere als Johan van Boeberde-Roccoco voorkomt. In *De Kapellekensbaan* is deze toevallige gebeurtenis het onderwerp van een aparte paragraaf. In *Front* wordt deze anekdote terloops verteld in een artikel handelend over de ondeskundige, oppervlakkige kritiek op het werk van Goya.

Enkele fragmenten uit 'Realiteiten' (FR 161147), de tweede aflevering van 'Kluwen van Ariadne', komen voor in de paragrafen 'De droom van Tolfpoets' (ZTM 53-55) en 'De aap komt uit de mouw' (ZTM 55). Ze handelen over dromen en de manier waarop mensen slapen. Tussen de tekst in *Front* en die in *Zomer te Ter-Muren* bestaan grote verschillen. In het boek is de tekst uit *Front* verspreid, versnipperd over de beide paragrafen terug te vinden. Zowel inhoud als formulering hebben daarbij nogal wat wijzigingen ondergaan. De tekst uit het weekblad is in het boek verwerkt, aangepast aan de daar geldende opzet en in de mond van een personage gelegd.

Gedeelten uit de aflevering 'Bevruchting naar willekeur' (FR 231147) zijn wel identiek met passages uit de paragraaf met dezelfde titel in *De Kapellekensbaan* (KB 293-294). De tekst in *Front*, die handelt over de 'inspiratie' van de kunstenaar en de combinatie van elementen uit het werk van de schilders Maillol en Delvaux, is veel uitgebreider. Er worden concretere voorbeelden gegeven. In het boek is de tekst beknopter, hij is als het ware 'verdicht'. De 'ik' uit *Front* heeft overigens in het boek plaats gemaakt voor een 'ge'/'gij'.

'Pygmalion' (FR 141247), de laatste aflevering van de rubriek 'Kluwen van Ariadne', is een betoog over het maatschappelijk belang van boeken en de maatschappelijke positie van de kunstenaar. De kern van dit betoog is in *De Kapellekensbaan* verwerkt tot gesprekken tussen personages. In de paragraaf 'De draad van Ariadne' (KB 261-262) is dat gebeurd in een gesprek tussen Siekegheest de student en het verteller-personage Boontje (ge) en in 'Pygmalion' (KB 262-263) in een gesprek tussen Boontje en Tippetotje. Ondanks deze ingrijpende verandering (in *Front* is nauwelijks sprake van een dialoog) zijn er grote lappen tekst die vrijwel identiek zijn.

De afleveringen van 'Kluwen van Ariadne' leveren weinig relevante informatie op over het ontstaan van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. De indruk bestaat dat Boon deze teksten eerst voor *Front* heeft geschreven en pas achteraf in *De Kapellekensbaan* heeft verwerkt. Daarbij heeft hij grote gedeelten tekst geschrapt en de overige tekst aangepast aan de opzet van het boek.

De rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' verscheen, net als het weekblad *Parool*, precies een jaar lang. In dat jaar is er maar één keer geen aflevering van de rubriek in dit socialistische weekblad verschenen, namelijk op 19 januari 1947. Op die dag verscheen in de plaats van Boons tekst een artikel ('Ook de opbouwer breekt af. De weg der vrijheid') van een anonieme auteur, ondertekend met 'XXX'. Het is niet uitgesloten dat de voor deze aflevering van *Parool* bestemde bijdrage van Boon door de redactie van het blad is geweigerd.¹ In totaal verschenen er 51 afleveringen van 'Ook de afbreker bouwt op'. De meeste werden geïllustreerd door André Billen of Maurice Roggeman (Morris). Een keer zorgde A. Wellekens voor de tekeningen. De rubriek bestaat doorgaans uit bespiegelingen en overpeinzingen naar aanleiding van actuele literaire, culturele, politieke of maatschappelijke gebeurtenissen. Ook reageert Boon op zaken uit zijn directe omgeving.

In tegenstelling tot die van de rubriek 'Wereld van vandaag' in *Front* vormen de afleveringen geen samenhangend geheel. De *Parool*-rubriek heeft niet het karakter van een 'vervolgverhaal', wat niet wil zeggen dat er geen met elkaar samenhangende afleveringen voorkomen. Zo sluiten de stukken 'De hoge wereld' (PA 160247), 'Zonder kop of kont' (PA 020347) en 'Nog eens de hoge wereld' (PA 090347) op elkaar aan. Hetzelfde geldt voor 'De ene driehoekszijde' (PA 160347) en 'De andere driehoekszijde' (PA 230347). Maar verwijzingen naar eerder afleveringen komen verder maar zelden voor. In dat opzicht vormt de aflevering 'Het verhaal van Johan Brams' (PA 210947) een uitzondering. Daarin wordt immers gerefereerd aan iets dat in de derde aflevering - die van 5 januari van dat jaar - heeft gestaan.

Een enkele verwijzing klopt niet. Zo opent de aflevering 'De honden blaffen...' van 26 oktober 1947 met een verwijzing naar de aflevering van 'vorige week over de apotheker'. Het stuk over de apotheker verscheen echter niet één, maar negen weken eerder. Een vergissing die waarschijnlijk van redactionele aard is.

Boon streefde met de rubriek een vooropgezet doel na, er was dus wel degelijk sprake van samenhang tussen de verschillende afleveringen. Alleen voelde hij zich bij tijd en wijle genoodzaakt om te reageren op lieden die hem bij het realiseren van dat doel in de weg stonden: "(...) ik jaag met deze Afbrekers een mij welbewust doel achterna, ik aanschouw ze als kilometerpalen langs de weg, ik gebruik ze als sluitstenen om er de kosmos van Boontje mee op te bouwen. Maar al Afbrekend ben ik tevens verplicht... het spijt me... van 'kissch, weg daar' te roepen, naar de honden die tegen mijn wereld-in-aanbouw komen pissen, en naar 't Pallierterke, die stront blijft smeren aan de deuren (...)" (PA 261047).

1. Zie ook: Muyres 1989, p. 20-22.

In tegenstelling tot 'Wereld van vandaag' heeft de rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' ook nauwelijks een verhalend karakter. Er treden aanvankelijk geen personages in op en het 'gebeuren' is ook niet op een bepaalde plaats gesitueerd. In bijna alle afleveringen richt de schrijver Boon het woord tot de lezer. Pas in de latere afleveringen verschijnen er personages ten tonele. Dan laat Boon ook een aantal keren een personage aan het woord, zoals Johan Janssens in de aflevering van 30 november 1947.

Uit niets blijkt dat de afleveringen uit het manuscript van een roman stammen. Over Boons literaire activiteiten verneemt de lezer niet al te veel. Wel bekend hij dat hij ten behoeve van zijn schrijverij een kaartensysteem bijhoudt: "Zoudt ge het eigenlijk mogen verklappen, dat ge er een soort steekkaart-systeem op nahoudt, waarin ge uw dromen en uw daden, uw vrienden en verwanten, ja, o gruwel, zelfs uw eigen vrouw en kind, dag na dag, tot op de laatste spijtige draad ontrafelt? O gruwel, zegt ge, want dat is niet meer de arbeid van een mens die in liefde over zijn schrifturen hangt gebogen, het wordt de drift van een bezetene, van de lijkenschenner, van - wat erger is - de schrijver" (PA 160247).

Ook komt aan het licht dat Boon geregeld aantekeningen maakt in een notitieboekje, zijn 'notaboek', dat hij bij het schrijven gebruikt: onder andere voor de aflevering 'Ook treinbespiegelingen' (PA 040547). Uit de aflevering van 29 juni 1947 blijkt dat Boontje een 'In memoriam' heeft geschreven voor Veenmanneke en dit aan het weekblad *Parool* heeft aangeboden.

Interessanter is het feit dat ook in 'Ook de afbreker bouwt op' enkele keren naar het *Illegaal boek van Boontje* wordt verwezen, waaraan Boon dan al blijkt te werken. Dat gebeurt voor het eerst op 2 maart 1947: "En al die herinneringen van zatte Hortence zijn dingen die ge wel is waar kunt opschrijven voor uw eigen 'Illegaal boek van Boontje' maar dat ge slechts na uw dood zult kunnen publiceren..." Op 6 april brengt hij het boek opnieuw ter sprake: "maar ik ben ook een realist die niet vergeet dat gij Vijand Nr 1 moet blijven, en dat gij achter Nacht op de Middag, en achter 'Tropique du Capricorne', en achter het 'Eerste Illegale boek van Boontje' zit te lachen en te lachen, - maar niet te erg, - want uw breuk zou kunnen uitpuilen - en dat gij achter die lach en die breuk een revolver verbergt."

Veel wijzer wordt de lezer van *Parool* hier niet. Dat is wel het geval op 2 november 1947 als Boon iets over de inhoud van het boek verklapt: "Och, doodbraaf, doodchristelijk, en doodzwart Pallieterke, ik moet me inhouden of ik vertel de ganse historie zoals zij naar de bloedende werkelijkheid beschreven werd in mijn Eerste Illegale Boek van Boontje - dat nog niet gepubliceerd kan worden zolang er Pallieterkens rondlopen, die wel de beide oren spitsen en hun lippen likken, maar toch doen alsof ze gaan flauwvallen - de ganse historie van dat vrouwtje dus, is nog 100 keer ondoorgroondelijker en tegenstrijdiger, zijnde het vrouwtje als jong meisje in de vreze Gods-ender-papen grootgebracht, heen en weer geslingerd tussen de dingen der aarde

en de schoonheid van de hemel en de afgrijselijkheden van de hel, en in haar moeilijke puberteitsjaren nog groter moeilijkheden krijgend met een onderpaster... iets wat haar diep schokte in de hoop-op-beloning en de vrees-voor-straf... en daarna trouwende met een schijnheilige katholiek die haar aftroefde en tergde en haar grijze haren deed krijgen vóór haar tijd (...) dat deze naar waarheid opgeschreven dingen niet gepubliceerd werden 'om te voldoen aan de noodwendigheden der politieke zwammerij', maar om te voldoen aan mijn eigen noodwendigheid, de dingen te zeggen die mij in de wereld en in 't Pallieterke niet aanstaan." De katholieke pers wordt er door Boon verantwoordelijk voor gesteld dat zijn illegale boek niet uitgegeven zal kunnen worden.

Hij reageerde met dit stuk op een bijdrage in het weekblad 't Pallieterke waarin fel tegen hem van leer werd getrokken naar aanleiding van hetgeen hij eerder in de aflevering 'Gods-angst' (PA 310847) had geschreven. Daarin maakte hij ook gewag van het katholieke vrouwtje, zonder erbij te zetten dat dit verhaal uit zijn eerste illegale boek stamde: "En een klein bang katholiek vrouwtje, dat de ene moment staat te vloeken gelijk een heiden, roept het andere ogenblik tot haar dochter, die de knop van de radio verdraait: laat het toch staan, het is de mis! En als de dochter antwoordt dat zij liever jazz hoort, dan valt het kleine bange katholieke vrouwtje haast flauw van angst, en stamelt ze: zijt ge niet benauwd dat God ons zal straffen als we kerkmuziek durven wegdraaien?" (PA 310847).

In 'Geschiedenis van de mosterdtkroes' (PA 071147) blijkt dat Boon over een meisje met de naam Ondineke schrijft: "Ha, zegt mij mossieu colson van tminnererie, ha, ge zit daar midden de ouate wolken van een kartonnen romanwereld, en schrijft over ondineke van ter-muren (...) En mossieu colson van tminnererie kijkt verontwaardigd omdat ik zeg: nu, dat moet ge niet overdrijven, want ik heb zopas beschreven hoe ondineke van ter-muren de mosterdtkroes ontmoette... en zij wàs verontwaardigd" (PA 071247). Het vrouwtje uit de afleveringen van 31 augustus en 2 november is vermoedelijk Ondineke van Ter-Muren, over wie ook in het *Illegaal boek van Boontje* wordt geschreven.

3.2.4.1. Rubriek versus tweeluik

Van de 51 afleveringen van de rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' zijn er 29 in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* terug te vinden, 28 in *De Kapellekensbaan* en 1 in *Zomer te Ter-Muren*. Van de overige afleveringen bevatten er drie een klein fragment dat ook in *De Kapellekensbaan* staat: 'Belangrijke vraag' (PA 090247), 'Ook treinbespiegelingen' (PA 040547) en 'De duivel vaart in ons' (PA 100847).

22 Afleveringen zijn niet in de diptiek opgenomen. Ze handelen over

uiteenlopende zaken als de dood van een buurvrouw ('Vaarwel Liske', PA 221246), een avantgardistische dichter ('Cha-Cha Vana', PA 220647), de willekeur van de rechterlijke macht ('Gerechterlijke dwalingen', PA 030847), het schrijven om den brode ('De duivel vaart in ons', PA 100847, en 'Sentimentaliteit', PA 231147) et cetera, et cetera. Aan soortgelijke onderwerpen wordt in de diptiek eveneens aandacht besteed.

Van de afleveringen die wel in de diptiek zijn terug te vinden, zijn er een drietal in het boek opgesplitst in twee paragrafen: 'Ongeloof' (PA 050147) in 'Noch God noch democratie' (KB 12-13) en in 'Malaise' (KB 13-14); 'Waarom lacht ge?' (PA 120147) in 'Dubo Dubon Dubonnet' (KB 39-40) en in 'Het schone en verhevene' (KB 85-86) en 'Anthologie van Marcel Wouters' (PA 130447) in 'Anthologie 1' (KB 199-200) en 'Anthologie 2' (KB 200-201).

Vanuit de diptiek gezien kan de rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' niet als een gestructureerde voorpublicatie worden beschouwd. Er valt geen parallelie met de chronologische lijn van beide boeken in te ontdekken. In de rubriek wordt ten opzichte van het boek op 29 bijdragen maar liefst zestien keer de chronologie doorbroken. Er zijn slechts twee teksten die zowel in de rubriek als in het boek direct op elkaar aansluiten, namelijk 'Afwijkingen van het realisme' (PA 280947) en 'De bekoring van Sint-Antonius' (PA 051047). Opmerkelijk is verder dat de aflevering 'Niet-politiek-juist' (PA 270747) in de rubriek een vervolg vormt op 'De kerstboom' (PA 200747) terwijl de overeenkomstige paragrafen in het boek helemaal los van elkaar staan.

De afleveringen van de rubriek verschillen doorgaans nogal van de overeenkomstige paragrafen in het tweeluik. Het belangrijkste verschil betreft de opzet van de teksten. In 'Ook de afbreker bouwt op' is meestal alleen de schrijver-verteller Boon aan het woord. Hij beschrijft zijn opvattingen, meningen, belevenissen en ervaringen. In de diptiek daarentegen verschijnt er behalve Boontje nóg een aantal personages ten tonele. Die personages treden zelfstandig op, voeren gesprekken met elkaar of steken zelfs een monoloog af. Ter illustratie een voorbeeld: "De wereld van vandaag wordt, ten eerste, veel te ingewikkeld. Niet alleen in de tijdschriften van hier en van op een ander, waarin men op de eerste bladzijde wit en op de laatste bladzijde zwart zegt, en waar men in de duizend en één ideeën van ieder artikel van ieder tijdschrift de wereld telkens opnieuw verandert (...)" (PA 110547) versus "En mag ik ook ú een stuk koek aanbieden? vraagt uw vrouw midden het geroezemoes aan mossieu colson van tminnesterie... Neen, geef mij liever een aspirine, zegt mossieu colson van tminnesterie, want mijn hoofd staat op buigen of barsten. En zich naar u wendend, zegt hij dat de wereld van vandaag veel te ingewikkeld wordt... niet alleen in de tijdschriften van hier en van op een ander, waar men in de duizend en 1 ideeën van ieder

artikel van ieder tijdschrift de wereld telkens opnieuw verandert (...)" (KB 159).

Het verschil in opzet heeft vooral aan het begin en aan het einde van de teksten tot ingrijpende veranderingen geleid. Maar de latere afleveringen van de rubriek komen qua opzet wel meer overeen met de paragrafen in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. Dan verschijnen ook de personages ten tonele die we al kennen uit 'Wereld van vandaag' in *Front*: Johan Janssens (op 30 november), Mossieu Colson van Tminnesterie (7 december) en de Kantieke Schoolmeester en zijn schone vrouw Lucette (14 december). In de aflevering van 14 december wordt er ook voor het eerst met betrekking tot deze personages over 'helden' gesproken: "Het is Zondagavond en uw vrienden-uw-helden zitten achter de kachel (...)" (PA 141247). Weliswaar duiken er al eerder in de rubriek namen van personages uit de latere diptiek op (Walter, de theosoof; de dichter Johan Brams; professor Spothuyzen (een keer als Spothuyzer); A. Mottebol; Roggedoes en Tolfboel), maar ze spelen in het begin geen rol als zelfstandig personage. Dat verandert pas in de laatste afleveringen, die nog maar nauwelijks verschillen van de teksten in het boek: 'Reinaert of Isengrinus?' (PA 301147), 'Geschiedenis van de Mosterdkroes' (PA 071247), 'Het valt moeilijk te controleren' (PA 141247) en 'Voor loonsverhoging' (PA 211247).

Afgaand op de verschillen tussen de rubriek en de diptiek lijkt het erop alsof Boon in het najaar van 1947 de teksten volgens de uit de diptiek bekende opzet is gaan herschrijven. Ten behoeve daarvan heeft hij een aantal verhaalfiguren gecreëerd en de structuur ingrijpend gewijzigd. Dit sluit niet bij voorbaat de mogelijkheid uit dat de afleveringen van de rubriek uit een manuscript stammen. In ieder geval zijn de in *Parool* gepubliceerde teksten wel voor of na publikatie bewerkt. De verschillen tussen de beide versies van de teksten 'Doodschuld' (PA 060747/KB 244-246) en 'Wijlen meneer God' (PA 070947/KB 394-395) tonen aan dat beide teksten, of ze nu uit het weekblad of uit een oermanuscript stammen, na publikatie in *Parool*, dus na respectievelijk 6 juli en 7 september 1947, zijn bewerkt. In het boek reageert Boon immers in beide paragrafen op de eerdere publikatie in het weekblad.

De paragrafen van de boeken wijken niet alleen af door de introductie van personages. Ook wordt er in het tweeluik veelvuldiger gerefereerd aan het schrijven van de boeken over de Kapellekensbaan en de geschiedenis over Ondine en Oscarke. Dat laatste gebeurt in de rubriek maar zelden. Wordt in de aflevering 'Anthologie van Marcel Wouters' (PA 130447) de mogelijkheid overwogen om de gedichten van Marcel (Wauters!) te bundelen, in de overeenkomstige paragrafen in *De Kapellekensbaan* is er sprake van dat de gedichten van Mossieu Colson van Tminnesterie worden toegevoegd aan de roman over de Kapellekensbaan.

Voor de lezer van de rubriek is niet altijd duidelijk waar naar wordt

verwezen. Na kennis genomen te hebben van *De Kapellekensbaan* wordt in een aantal gevallen pas duidelijk dat het om verwijzingen gaat: "(...) eerst hebt ge de lange, lange muur van de Labor en dan hebt ge de laatste verwaarloosde gronden en daarachter woont de schilder. En ge zoudt willen antwoorden dat ge dat landschap beschreven hebt in een boek (...)" (PA 300347). Iets soortgelijks geldt voor hetgeen Boons evenbeeld Johan Janssens, de dichter en dagbladschrijver, in de aflevering van 30 november zegt, namelijk dat hij in staat zou zijn om een herwerking van 'den-vos-reinaerde' te maken.

Bij die aflevering maakte Morris (Maurice Roggeman) een illustratie van een figuurtje dat een boek met de titel 'Madame Odile' vasthoudt. Ik veronderstel dat dit figuurtje de 'vroegere' Boon voorstelt, werkend aan de traditionele roman *Madame Odile* terwijl achter zijn rug de wereld ten ondergaat.¹ Bij de aflevering van 24 augustus maakte Morris ook al een tekening. Daarop zijn de ruggen van de tot dan toe gepubliceerde boeken van Boon en zijn 'Ilemaal (sic, JM) boek' afgebeeld.

Er dient nadrukkelijk op gewezen te worden dat niet alle verschillen tussen de afleveringen en de paragrafen zijn terug te voeren op Boons eigen ingrijpen. Hij heeft er zich in de rubriek en ook in zijn correspondentie met de redactiesecretaris van *Parool*, Hubert Lampo, herhaaldelijk over beklagd dat er veranderingen in zijn teksten werden aangebracht zonder dat hij daarin vooraf was gekend.²

3.2.4.2. 'Ook de afbreker bouwt op' en de ontstaansgeschiedenis van De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren

Op 2 maart 1947 blijkt Boon al aan het *Illegale boek van Boontje* te werken. Begin van dat jaar vallen in de *Parool*-rubriek ook de namen van een aantal personages uit het latere tweeluik *De Kapellekensbaan/ Zomer te Ter-Muren*, wat er mogelijk op duidt dat hij ze dan al heeft geschapen voor zijn *Illegale boek van Boontje*. In november 1947 schat Boon de kansen op het vinden van een uitgever voor dat boek overigens bijzonder laag in. Hij stelt daarvoor de katholieke kritiek verantwoordelijk.

De geschiedenis over Ondineke van Ter-Muren blijkt, afgaande op wat Boon daarover in de rubriek opmerkt, al in augustus 1947 deel uit te maken van het *Illegale boek van Boontje*.

28 Afleveringen van de rubriek komen overeen met paragrafen in *De Kapellekensbaan* en één aflevering met één paragraaf in *Zomer te Ter-Muren*.

1. In 'Reinaert of Isengrinus?' zegt Johan Janssens dat hij op die manier geen roman meer kan schrijven, dat hij als schrijver onder voortdurende invloed staat van het wereldgebeuren.
2. Zie ook: Muyres 1989, p. 19-24.

De verschillen zijn doorgaans groot, zeker wat betreft de opzet. Het heeft er alle schijn van dat de afleveringen, na de publikatie in *Parool*, ingrijpend zijn bewerkt en in het manuscript van de boeken over de Kapellekensbaan zijn opgenomen. Die bewerking betrof vooral het wijzigen van de opzet, de introductie van verhaalpersonages et cetera. Ook de positie van de teksten ten opzichte van elkaar heeft een verandering ondergaan.

In zijn totaliteit is de rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' niet als een geplande voorpublicatie van de paragrafen uit de latere diptiek te beschouwen. Alleen de laatste afleveringen, verschenen vanaf 30 november 1947, lijken uit het manuscript van het boek-in-woording *De Kapellekensbaan* te zijn geput. Die komen wel overeen met de opzet van de paragrafen in de latere boeken (inclusief personages) en verschillen daar dan ook nauwelijks van. De afleveringen van de rubriek die niet zijn terug te vinden in *De Kapellekensbaan* en in *Zomer te Ter-Muren* hebben hoogstwaarschijnlijk nooit tot het manuscript behoord. In 'Ook de afbreker bouwt op' verklaart Boon dat hij bij het schrijven (van de afleveringen van de rubriek én ook van de boeken over de Kapellekensbaan) gebruik heeft gemaakt van een steekkaartensysteem en een notitieboekje.

3.2.5. Debat

In het november/december-nummer van 1946 publiceerde Boon het tien bladzijden tellende verhaal 'Perpetuum (sic, JM) mobile 1889'. Het handelt over een meisje dat aan de Kapellekensbaan in het gehucht Ter-Muren woont. Het verhaal komt in grote lijnen overeen met de eerste, aan de geschiedenis over Ondine gewijde en cursief gedrukte fragmenten uit het begin van *De Kapellekensbaan*. Slechts één kort fragment uit het verhaal in *Debat* is terug te vinden in het in romein gezette gedeelte van de roman.

Hoewel ze qua inhoud overeenstemmen, bestaan er tussen beide versies grote verschillen. In *Debat* gaat het om een aaneengesloten verhaal, terwijl de geschiedenis over Ondine in het boek fragmentarisch wordt verteld. Zinnen, zinsgedeelten en/of fragmenten blijken op grote schaal te zijn geschrapt of juist te zijn toegevoegd. De formuleringen zijn nogal eens veranderd en ook de volgorde waarin de gebeurtenissen worden verhaald, verschilt. Dat blijkt met name uit een vergelijking van de paragrafen 'Ondine en haar zotte moeder' (KB 20-21) en 'Perpetuum mobile' (KB 22) met de overeenkomstige passages in het verhaal 'Perpetuum mobile 1889'. Toch zijn er ook passages en zinnen in beide versies aan te wijzen die (vrijwel) letterlijk met elkaar overeenkomen.

Opmerkenswaard is verder dat de hoofdpersoon van het verhaal in *Debat* geen naam heeft, terwijl haar ouders en broertje wel met name worden genoemd: Vapeur (Carolus), Zulma en Valère. De situering van het

verhaalgeburen in *Debat* wijkt niet wezenlijk af van die in de roman. In beide gevallen is er sprake van de Kapellekensbaan en het gehucht Ter-Muren, maar in *Debat* komt de Filature d'Alost (in *De Kapellekensbaan*: Garenfabriek de Filature) ter sprake, waaruit kan worden afgeleid dat de geschiedenis zich in Aalst afspeelt.

Het verhaal in *Debat* levert geen belangwekkende informatie voor de ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan* op. Het is hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit het manuscript *Madame Odile*. In *De Kapellekensbaan* gaat het om de eerste fragmenten uit de geschiedenis over Ondine. In vergelijking met het verhaal in *Debat* zijn de bladzijden ingrijpend herschreven.

3.2.6. De Vlaamse gids

In het maandblad *De Vlaamse gids* zijn vóór 1954 drie verhalen van Boons hand verschenen die geheel of gedeeltelijk in *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* terug te vinden zijn: 'Neen, de oorlog ging voorbij...' (VG 0647), 'Componenten van een microcosmische conceptie' (VG 0349) en 'Uit het leven van een roverskapitein' (VG 0752). Vier afleveringen van de boekenkroniek 'Geniaal... maar met te korte beentjes' bevatten eveneens gedeelten die met passages uit *De Kapellekensbaan* overeenkomen. En ook in de bijdrage 'Memoires van een kleine jongen', die in februari 1953 in het liberale tijdschrift verscheen, staan nog enkele met het oog op het ontstaan van de diptiek interessante fragmenten.

3.2.6.1. De verhalen

Het verhaal 'Neen, de oorlog ging voorbij...' verscheen in *De Vlaamse gids* van juni 1947 en handelt over de belevenissen van madame Odile en haar man Oscar tijdens de eerste dagen na beëindiging van de Eerste Wereldoorlog. In grote lijnen komt het verhaal overeen met elf cursief gedrukte paragrafen uit de tweede helft van het derde hoofdstuk in *Zomer te Ter-Muren* (zie schema 7). De tekst in *De Vlaamse gids* vormt in tegenstelling tot die in het boek een aaneengesloten geheel zonder tussenkopjes. Verschillen tussen de beide versies zijn verder veelal terug te voeren op het vervangen van woorden door synoniemen, het schrappen of toevoegen van kleine stukjes tekst, veranderingen van woordvolgorde, werkwoordstijden et cetera.

Afgaande op de aangebrachte wijzigingen lijkt deze versie tussen die van 'Wereld van vandaag' en *Zomer Te Ter-Muren* te liggen. Over het algemeen bestaan er meer overeenkomsten met het boek. In ieder geval loopt er van de eerste gepubliceerde versie naar de laatste, van die in *De Vlaamse gids*

naar die in het boek, geen lineaire lijn.

Het verhaal 'Componenten van een microcosmische conceptie', verschenen in *De Vlaamse gids* van maart 1949, bestaat uit acht paragrafen die afwisselend gaan over een anonieme schrijver-verteller, Johan Janssens, Roggedoes en Mossieu Colson van Tminnesterie enerzijds en over het meisje Ondine anderzijds. Beide verhaallagen spelen op de Kapellekensbaan in het gehucht Ter-Muren. De paragrafen over Ondine zijn in een smallere kolom en in een kleiner lettertype gedrukt. De schrijver-verteller uit de eerste laag blijkt de schrijver te zijn van het verhaal over Ondine. Dat wordt duidelijk in de eerste paragraaf, waar Johan Janssens hem als 'schrijver van ondineke van ter-muren' aanspreekt (VG 0349, p. 166).

'Componenten van een microcosmische conceptie' komt overeen met acht paragrafen uit de tweede helft van het eerste hoofdstuk van *De Kapellekensbaan*. De volgorde van de paragrafen in het boek is gelijk aan die van de paragrafen in *De Vlaamse gids*. De eerste zeven paragrafen volgen in *De Kapellekensbaan* direct op elkaar, daarna volgt in het boek een paragraaf over de vos Reinaerde en vervolgens de laatste van de acht paragrafen.

Er is sprake van een één-op-één relatie: een paragraaf uit het verhaal komt overeen met een paragraaf in het boek. Slechts in twee gevallen verschillen de titels van de paragrafen in *De Vlaamse gids* met die in het boek. 'Handelsreizigers' en 'Gekwetst ben ik van binnen' uit het tijdschrift heten in *De Kapellekensbaan* respectievelijk 'Overschreden grenzen' en 'Gekwetst ben ik al binnen'.

Afgezien van twee grotere fragmenten zijn de teksten uit *De Vlaamse gids* vrijwel identiek met die in het boek. De paragraaf 'Handelsreizigers' bevat in het liberale tijdschrift een bekentenis van de vrouw van de verteller die niet in *De Kapellekensbaan* voorkomt. Datzelfde geldt voor de beschrijving van een droom van Norbert Derenancourt in de paragraaf 'De heren komen!'. De overige verschillen zijn terug te voeren op kleine aanpassingen. Zo heet Roggedoes uit het verhaal in het boek Tippetotje en wordt er in het boek specifiekere kritiek op de communistische partij uitgeoefend. Ook wordt daar af en toe verwezen naar de roman over de Kapellekensbaan en het verhaal over de vos Reinaerde. Die verwijzingen komen in *De Vlaamse gids* niet voor. Het verhaal 'Componenten van een microcosmische conceptie' is vermoedelijk integraal uit het manuscript van *De Kapellekensbaan* gelicht. Vervolgens heeft Boon de tekst hier en daar veranderd, aangepast. Opvallend, maar niet vreemd, is het ontbreken van het fragment over de vos Reinaerde.

Het verhaal 'Uit het leven van een roverskapitein', verschenen in *De Vlaamse gids* van juli 1952, omvat negen episoden uit de geschiedenis over de bende van Jan de Lichte. Vrijwel meteen is duidelijk dat de verteller aan een boek over de lotgevallen van de bendeleden werkt. Dat blijkt bijvoorbeeld aan

het begin van de paragraaf 'De aanval op het kasteel' "Andreas Mottebol zegt u dat ge, zelfs in een volksboek over de roversbende van Jan de Lichte, aandacht moet schenken aan de sociale kant der dingen" (VG 0752, p 424) Bij het schrijven van dat boek wordt hij, in dit verhaal, behalve door Andreas Mottebol ook bijgestaan door zijn vrouw en Polpoets

De negen episoden komen overeen met evenveel paragrafen in het tweede en derde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*. In *De Vlaamse gids* zijn de episoden genummerd, in het boek is dit niet het geval. Bovendien verschillen de titels van twee paragrafen '4 Kermis te Aelst' versus 'Kermis in de stad der 2 fabrieken' en '5 De vrouw van Jan de Lichte' versus 'De vrouw van Jan de Lichte krijgt een mep' ¹

De eerste vijf stukken uit *De Vlaamse gids* zijn, afgezien van enkele aanpassingen (kleine veranderingen, herhalingen en verwijzingen naar de context), vrijwel identiek met de overeenkomstige paragrafen in *Zomer te Ter-Muren*. Ook de tekst van overige episoden uit het tijdschrift is vrijwel letterlijk terug te vinden in het boek. Maar de desbetreffende paragrafen zijn in het boek omvangrijker. Daar wordt uitvoerig ingegaan op de rol die de geschiedenis van de bende van Jan de Lichte, die dan nog uitsluitend door Polpoets wordt verteld, in dit boek speelt. Dergelijke overwegingen ontbreken, uiteraard, in het verhaal in *De Vlaamse gids*.

Alle episoden uit het verhaal 'Uit het leven van een roverskapitein' zijn eerder elders verschenen. Sommige in de rubriek 'Wereld van vandaag' in *Front* en andere in de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' in het dagblad *Vooruit*. Er zijn geen episoden die zowel in *Vooruit* als in *Front* zijn verschenen.

'1 Twee vrouwen'	in <i>Vooruit</i> 23 juni 1950
'2 De aanval op het kasteel'	in <i>Front</i> 17 juni 1950
'3 Jan de Lichte aangehouden!'	in <i>Front</i> 12 augustus 1950
'4 Kermis te Aelst'	in <i>Front</i> 19 augustus 1950
'5 De vrouw van Jan de Lichte'	in <i>Front</i> 23 september 1950
'6 Op Roo-kauter'	in <i>Front</i> 30 september 1950
'7 De diefstal van Joanne Tange'	in <i>Front</i> 7 oktober 1950
'8 Een rechterlijke dwaling'	in <i>Vooruit</i> 1 december 1950
'9 Sombere dag'	in <i>Vooruit</i> 8 december 1950

De versies van 'De aanval op het kasteel', 'Jan de Lichte aangehouden!', 'Kermis te Aelst', 'Op Roo-kauter' en 'De diefstal van Joanne Tange' uit *De Vlaamse gids* zijn vrijwel identiek met die in *Front* (waar Polpoets

1 Ook de titel van de zevende episode verschilt '7 De diefstal van Joanne Tange' (in *De Vlaamse gids*) en 'De diefstal van Johanna Tange' (in *Zomer te Ter Muren*). Het verschil is echter terug te voeren op een drukfout, want in het tijdschrift is verder steeds sprake van Johanna Tange.

overigens Tolfpoets heet) De versie van 'De vrouw van Jan de Lichte' uit *De Vlaamse gids* ligt dicht bij die in *Zomer te Ter-Muren* en bij die in *Front* Sommige verschillen wijzen erop dat de versie in *Front* dichter bij die in het boek ligt dan die in het liberale tijdschrift, maar het omgekeerde is eveneens het geval

Ook de versie van 'De diefstal van Johanna Tange' uit *Front* komt, afgaande op enkele verschillen, meer overeen met die in het boek dan met de versie in *De Vlaamse gids* (hoewel hier meestal het tegendeel het geval is) De versie van 'Twee vrouwen' uit *Vooruit* blijkt, opmerkelijk genoeg, te liggen tussen de versie in *De Vlaamse gids* en die in het boek, terwijl 'Een rechterlijke dwaling' en 'Sombere dag' uit *Vooruit* vrijwel overeenkomen met de versies die in *De Vlaamse gids* werden gepubliceerd Maar ook in deze gevallen zijn er weer enkele verschillen waaruit blijkt dat de teksten meer corresponderen met de versies in *Zomer te Ter-Muren* Opnieuw blijkt er niet van een lineaire tekstontwikkeling gesproken te kunnen worden

Enkele episoden uit *De Vlaamse gids* zijn eveneens terug te vinden in het feuilleton 'De bende van Jan de Lichte' dat in 1951-1952 in *Het laatste nieuws* werd gepubliceerd De verschillen zijn echter groter

In 'Memoires van een kleine jongen', gepubliceerd in *De Vlaamse gids* van februari 1953, beschrijft Boon zijn vroegste herinneringen Daarin komen onder andere zijn belevenissen aan het einde van de Eerste Wereldoorlog aan bod Hij herinnert zich het neerschieten van een man door een soldaat, de afrekening met de collaborateurs en de gesprekken over de revolutie in Duitsland (zie onder andere VG 0253, p 101, 103 en 104) Ook is er een herinnering aan een zekere Odile "Ik ga bij Cooman in de keuken, en ook daar zijn Duitsers Zij drinken en zingen Zij zingen van de Krieg als de Krieg gedaan is gaan wij dansen bij mama Als ze een sigaret aansteken gaan ze naar de kachel en nemen ze vuur met een bundeltje marken Als Odile zich die marken vraagt lachen ze, en scheuren ze die stuk Ik vraag aan mijn moeder of dat ECHTE Duitsers zijn?" (VG 0253, p 103)

De beschreven gebeurtenissen vertonen nogal wat parallellen, soms zelfs vrij gedetailleerd, met de belevenissen van Ondine en Oscarke in *Zomer te Ter-Muren*¹ Toch gaat het om totaal verschillende uitwerkingen van eenzelfde gegeven Er kan dan ook moeilijk over verschillende versies van een zelfde tekst worden gesproken Wel blijkt overduidelijk dat Boon bij het schrijven van de geschiedenis over Ondine en Oscarke heeft geput uit zijn eigen belevenissen (ook het optreden van de kleine Louis Boone in

1 Met name de paragrafen 'Lowieke Boone' (ZTM 346-347), 'De oorlog is gedaan!' (359-360), 'Marken met nullen' (ZTM 360-361), 'De revolutie van 14-18' (ZTM 369-370), 'Nogmaals de revolutie' (ZTM 374-375), 'Doch een revolutie van haken en ogen' (ZTM 376), 'Een karnaval revolutie' (ZTM 377-378) en 'Het wijf der revolutie' (ZTM 381-382)

Met het oog op de ontstaansgeschiedenis van de diptiek over de Kapellekensbaan kan uit de verhalen in *De Vlaamse gids* worden geconcludeerd dat het gedeelte uit het Ondine-verhaal dat in het derde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* wordt verhaald, er al in juni 1947 was en dat het daarna nauwelijks veranderingen heeft ondergaan. Het is daarna onder meer in stukken gesneden.

In het voorjaar van 1949 moet het manuscript van *De Kapellekensbaan* er bijna in de definitieve vorm zijn geweest. Er verschijnt in maart van dat jaar een verhaal in *De Vlaamse gids* dat op twee, in verschillende lettertypes gedrukte, niveaus speelt. Toch heeft Boon daarna nog minstens twee omvangrijke fragmenten geschrapt. Het heeft er alle schijn van dat hij de naam Roggedoes pas op het allerlaatste moment, wellicht in de drukproeven, heeft veranderd in Tippetotje. Uit het verhaal 'Memoires van een kleine jongen' blijkt dat Boon voor het gedeelte van de geschiedenis over Odile/Ondine dat aan het einde van de Eerste Wereldoorlog speelt, heeft geput uit zijn eigen jeugdherinneringen. De stukken over de roverskapitein Jan de Lichte in *De Vlaamse gids* (VG 0752) zijn vermoedelijk afkomstig uit het manuscript van *Zomer te Ter-Muren*. Referenties aan de rol van deze geschiedenis in dat boek zijn in *De Vlaamse gids* geschrapt.

3.2.6.2. *Geniaal... maar met te korte beentjes*

In januari 1948 start Boon in het maandblad *De Vlaamse gids* met de kroniek 'Geniaal... maar met te korte beentjes', een kritische rubriek waarin hij voornamelijk werk van Vlaamse auteurs bespreekt. Er verschenen in totaal zeventien afleveringen, de laatste in februari 1954.

De eerste aflevering is een soort inleiding waarin Boon zich bezint op de blijkbaar onoverbrugbare kloof tussen de idee, de droom van de kunstenaar en hetgeen hij daarvan in de praktijk terecht brengt (VG 0148). Het grootste deel van deze inleiding is ook in *De Kapellekensbaan* verwerkt en wel in de paragraaf 'Te korte beentjes' (KB 274-275). Er bestaan echter nogal wat verschillen tussen beide versies.

In het boek wordt geregeld, vooral in het begin, verwezen naar de context van publikatie, het boek over de Kapellekensbaan. In *De Vlaamse gids* komt dit boek niet ter sprake. Daar heeft Boon het over zijn werk in het algemeen. In het boek is de tekst verwerkt in een dialoog tussen de schrijver-verteller Boontje en het personage Mossieu Colson van Tminnesterie, terwijl het in het liberale maandblad om een monoloog gaat.

1. Wat wordt bevestigd in het stukje 'Laatste woord' (zie: Boon 1960, p. 138-140).

Behalve de eerste aflevering van 'Geniaal... maar met te korte beentjes' bevatten nog drie afleveringen van de kroniek fragmenten die ook in *De Kapellekensbaan* staan: 'Het niets' (VG 1148), 'Drie auteurs... en toch drie uitersten' (VG 0249) en 'Schrijvers die hun eigen werk in de weg staan' (VG 0649). De bedoelde fragmenten zijn ingelast tussen de boekbesprekingen en wijken qua geleding af van de overige tekst. Ze zijn in een smallere kolom en minder vet, in een enkel geval zelfs kleiner, lettertype gedrukt. Het gaat onmiskenbaar om verhalende fragmenten: er komen personages, ruimtebeschrijvingen en een vertelinstantie in voor. In de kritische context waarin deze fragmenten verschenen, komt het accent echter ook op de kritische component, die deze fragmenten bezitten, te liggen. De context van een tekst bepaalt immers in hoge mate de manier waarop de tekst functioneert. Afhankelijk van die context kan een tekst in een heel ander daglicht worden geplaatst.

In de verhalende stukken worden visies gegeven op het leven, op een boek of op het schrijverschap, die van belang zijn voor en aansluiten bij de bespreking van de boeken in de betreffende aflevering van de kroniek. Enkele voorbeelden.

In 'Het niets' geven de personages de Kantieke Schoolmeester en Professor Spothuyzen achtereenvolgens hun interpretatie van Shakespeares *Hamlet* (VG 1148, p. 686-687). Het thema van het verhalende fragment 'Butaangas' uit de aflevering 'Drie auteurs... en toch drie uitersten' is de, vaak onbewuste, beïnvloeding van de auteur door de samenleving en de tijd waarin hij leeft: "En van daaruit ziet ge hoe klein de mens als schrijver is: hij peinst dat alles uit zijn eigen kokertje komt en tis niet waar, het zijn ideeën die in de lucht hangen gelijk butaangas... dat zeer licht van gewicht maar stinkend en gevaarlijk is... en dat zijn hersentjes binnendringt. En daarom is het een zondagnanoen van grondeloze triestigheid: omdat deze dingen alleEn op papier komen... maar de dingen waar hij zich moe heeft op getobd, nooit geboren worden" (VG 0249, p. 103). Deze visie is van belang bij de op het fragment volgende recensies.

In de aflevering 'Schrijvers die hun eigen werk in de weg staan' wordt onder andere de roman *Tropenwee* van Henri van Booven besproken. De bespreking is ingebed tussen 'verhalende' stukken waarin Boon achtergrondinformatie geeft over de situatie in de Congo. Uit de bespreking van het boek van Van Booven blijkt dat Boon juist dit soort informatie mist in diens boek. De verhalende fragmenten illustreren de kritische uiteenzettingen.

Ondanks de band die tussen beide genres bestaat, blijft het opmerkelijk dat Boon in deze boekbesprekingen verhalende passages opneemt. Het lag immers meer voor de hand om de ideeën die hij nu in de verhalende stukken heeft gegoten in kritische bewoordingen neer te schrijven. Ik denk dat hij in 1948 en 1949 doelbewust in *De Vlaamse gids* heeft geëxperimenteerd met het combineren van verschillende genres in één tekst. Op deze manier

heeft hij gebroken met de conventionele, strikte scheiding tussen verhalend en kritisch proza. In *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* doet hij bij tijd en wijle iets soortgelijks. In beide boeken komt een groot aantal passages voor dat een onmiskenbaar kritisch karakter heeft, dat vaak zelfs nauwelijks verschilt van een reguliere boekbespreking. Maar door de context waarin deze besprekingen zijn opgenomen (verwerkt), een roman (maar wel een niet-conventionele roman!), zijn ze gaan functioneren als (onderdeel van) verhalend proza.

De afleveringen 'Het niets', 'Drie auteurs... en toch drie uitersten' en 'Schrijvers die hun eigen werk in de weg staan' van de kroniek 'Geniaal... maar met te korte beentjes' bevatten respectievelijk een, drie en nog eens drie verhalende fragmenten van steeds ongeveer een bladzijde lengte. Alleen in het tweede geval dragen die fragmenten een titel, respectievelijk 'Butaan-gas', 'Oogkleppen' en 'Grijze dag'. Alle zeven fragmenten komen overeen met paragrafen uit *De Kapellekensbaan*. Daarbij dient te worden opgemerkt dat de tekst van het eerste fragment terug te vinden is in twee paragrafen 'Hamlet de 2de' (KB 106-107) en 'Hamlets aan de lopende band' (KB 154-155). Het gaat echter alleen om die gedeelten van beide paragrafen die handelen over een mogelijke interpretatie van de *Hamlet*. De verschillen tussen de overeenkomstige stukken zijn overigens gering.

Dat laatste geldt ook voor de andere zes verhalende fragmenten die in *De Kapellekensbaan* zijn terug te vinden. Opnieuw is er in het boek meer plaats ingeruimd voor de situering van het gebeuren. Vaak openen de paragrafen daar met een situatieschets of is de handeling, het gesprek in een ruimtelijk decor geplaatst. Dat is bijvoorbeeld zo in het stukje 'Grijze dag'. In het boek (KB 259-260) wordt vermeld dat het regent en dat Tippetotje, die op weg is naar Eenighem, bij de verteller komt schuilen. Deze besluit daarop om een eindje met Tippetotje mee te lopen. Het gesprek tussen beiden, dat ook in *De Vlaamse gids* wordt beschreven, wordt tijdens die 'wandeling' gevoerd. In *De Vlaamse gids* wordt echter niets opgemerkt over de omstandigheden waaronder dat gesprek plaats vindt. Tippetotje heet daar trouwens nog Roggedoes.

In *De Kapellekensbaan* wordt ook nog wel eens naar het boek verwezen, bijvoorbeeld in het begin van de paragraaf 'Mijn kleine Congo' (KB 82-83). Deze passage ontbreekt in het eerste verhalende fragment uit 'Schrijvers die hun eigen werk in de weg staan'. De paragraaf 'Mijn kleine Congo' volgt in het boek direct op de paragraaf 'Gekwetst ben ik al binnen' (KB 81). Deze laatste genoemde paragraaf komt (toevallig?) overeen met het laatste fragment van het verhaal 'Componenten van een microcosmische conceptie', Boons vorige bijdrage in *De Vlaamse gids*. Het verhalende fragment in 'Schrijvers die hun eigen werk in de weg staan' sluit dus direct aan op dat verhaal.

Eén keer is er sprake van een overeenkomst tussen een kritisch fragment uit 'Geniaal... maar met te korte beentjes' en een passage uit *De Kapellekensbaan*. In de aflevering 'Het niets' beschrijft Boon het gesprek dat hij met een student voerde over de *Lof der zotheid* van Erasmus. Dat gesprek is ook in *De Kapellekensbaan* verwerkt en wel in de paragraaf 'De hovenier' (KB 347) waar Johan Janssens vertelt over zijn ontmoeting met Siegheest de student. Het fragment in *De Vlaamse gids* verschilt nogal van dat in *De Kapellekensbaan*. De overeenkomsten beperken zich tot enkele flarden van zinnen.

In een latere aflevering van de kroniek 'Geniaal... maar met te korte beentjes' gaat Boon op het inmiddels verschenen boek *De Kapellekensbaan* in. Dat gebeurt in december 1953 bij de bespreking van het boek *Vertrouwen in Ree* van Albert van Hoogenbemt: "En ik aarzel nu... Ik zou dit boek moeten vergelijken met een ander boek dat onlangs is verschenen - maar het past niet, in een critische bijdrage, het boek van een andere schrijver te vergelijken met wat men zelf heeft vervaardigd. Maar, het moet nu eens. Er is geen andere mogelijkheid om tot het wezen van 'Vertrouwen in Ree' tekomen, dan langs de 'Kapellekensbaan' van L.P. Boon. Ook deze schrijver heeft min of meer gevoeld, dat de doodse standbeelden niet langer meer kunnen gebruikt. Hij heeft daarmee demonstratief willen uitpakken: zijn heldin speelt haar gewone rol van romanpersonage - maar de schrijver zelf onthult hoe dit personage in zijn geest ontstond, en verband houdt met zijn leven - hoe haar gedachten en daden alleen verklaarbaar zijn door zijn gedachten en daden (in hun gelijkheid of hun tegenstelling) en hoe haar onrust, haar onmacht, en duizend andere menselijke beweegredenen, zich weerspiegelen aan zijn beweegredenen" (VG 1253, p. 745-746). Het is een voor Boons toenmalige poetische opvattingen exemplarische uitspraak (zie hoofdstuk 4).

Over het ontstaan van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* levert de rubriek 'Geniaal... maar met te korte beentjes' weinig informatie op. Eén aflevering én verhalende fragmenten uit drie afleveringen zijn prefiguratief voor *De Kapellekensbaan*, maar door Boon zeker niet als voorpublicaties bedoeld. De eerste aflevering, die nogal verschilt van de overeenkomstige paragraaf in het boek, is mogelijk pas achteraf in het boek verwerkt. De verhalende fragmenten in de andere afleveringen zijn vermoedelijk bewerkingen van teksten uit het manuscript. Bij die bewerking heeft Boon onder andere de verwijzingen naar het boek geschrapt en de beschrijvingen van de ruimte, van het decor zo veel mogelijk ingeperkt.

In 1948-1949 experimenteert Boon in *De Vlaamse gids* met het combineren van kritische en verhalende fragmenten in één tekst (die fragmenten onderscheidt hij van elkaar door het gebruik van twee lettertypes). Of hij

dat speciaal met het oog op de boeken over de Kapellekensbaan heeft gedaan, is onduidelijk.

3.2.7. Podium

Aan het Nederlandse tijdschrift *Podium* heeft Boon tot en met eind 1953 vijf bijdragen geleverd die prefiguratief zijn voor de beide boeken over de Kapellekensbaan: 'Kleine dagmuziek' (PO 0747), 'De averechtse verkenning' (PO 0750), 'Een getrouwe herwerking der aloude boeken over den Vos Reinaerde en den Wolf Isengrimus' (PO 05/0652), 'De hond in het vreemde hok' (PO 07-0952) en 'Groeit onze angst?' (PO 1252).

De bijdrage 'Kleine dagmuziek' handelt over Oscarke en zijn vrouw Odile. Het verhaal telt drieëneenhalve bladzijde en komt overeen met de tweede helft van de paragraaf 'Een halve frank' (ZTM 457-458) en de paragrafen 'Het doelloze geluk' (ZTM 460-462) en 'Het koude kacheltje' (ZTM 462-463) uit het vierde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*. Het gaat om drie op elkaar volgende cursief gedrukte paragrafen. Alleen tussen de eerste en de tweede bevindt zich in het boek een in romein gedrukte paragraaf. De tekst van 'Kleine dagmuziek' vormt een aaneengesloten geheel en komt in grote lijnen overeen met die in het boek. Verschillen beperken zich tot het vervangen van woorden door synoniemen en enkele kleine aanpassingen (weglatingen en toevoegingen). Behalve dat Ondine hier nog Odile heet, is het opvallend dat het oudste kind (Judith) in *Podium* niet bij naam wordt genoemd.

Drie jaar later, in het julinummer van 1950, verschijnt het verhaal 'De averechtse verkenning', dat 23 bladzijden en 15 getitelde paragrafen telt. Die paragrafen handelen ofwel over de beslommeringen van de Kantieke Schoolmeester, Johan Janssens, Roggedoes e.a. of over het leven van Ondine. Ogenscheinlijk hebben beide verhaallijnen niets met elkaar te maken. Maar uit een opmerking in de paragraaf 'En nu de streep getrokken' blijkt dat de verteller uit de stukken over de Kantieke Schoolmeester, Johan Janssens en Roggedoes en die daar gebruik maakt van de tweede persoon enkelvoud, ook de schrijver is van de geschiedenis over Ondine: "zeg liever eens iets over die kruiwagen, want ik moet seffens een nieuw verhaaltje over ondine gaan schrijven" (PO 0750, p. 415). Eerder in deze paragraaf werd al gewezen op de mogelijkheid om de paragrafen over Ondine hier ter discussie te stellen ("want ge peinst verkeerd als ge peinst dat het over die kruiwagen gaat, want daarover zwijgen ze zich dood") (PO 0750, p. 414-415). De paragrafen over Ondine worden dus verteld vanuit de paragrafen met de Kantieke Schoolmeester, Johan Janssens en Roggedoes.

In 'De averechtse verkenning' komt geregeld een roman ter sprake waaraan de verteller werkt. Dat gebeurt voor het eerst in het stukje met de titel 'De averechtse verkenning': "Het 1ste hoofdstuk van die onmogelijke roman

ligt nu op het stro, en ge legt uw pen neer en kijkt eens door het raam naar het huis aan de overkant (...)" (PO 0750, p. 404). In diezelfde paragraaf spreekt de verteller ook zijn twijfel uit aan een nieuw hoofdstuk van die roman te beginnen. Er wordt dus nog volop aan de roman gewerkt. In de volgende paragraaf wordt die roman als de '1ste illegale roman' aangeduid: "En ge onderbreekt johan janssens met in ontsteltenis te vragen of hij dan peinst dat ge in de denkbeeldige lezers van uw 1ste illegale roman - waar ge mee speelt gelijk de kat met een muis - óók vijanden ziet, waarvoor ge de averechtse verkenning moet doen en gebruik maken van de minste dekking?" (PO 0750, p. 406).

In de paragraaf 'De averechtse verkenning van Roggedoes' blik Roggedoes kort terug op het eerste hoofdstuk, maar dat levert nauwelijks informatie over dat hoofdstuk op (PO 0750, p. 411). De 1ste illegale roman wordt hier ook aangeduid als het illegaal boek. In een andere paragraaf, 'De 2de reis van nihilisme naar realisme', komt aan het licht dat de verteller alles wat Johan Janssens te berde brengt, optekent in dat illegale boek: "En zittend naast u die het allemaal opschrijft in uw illegaal boek, moet ik johan janssens er nog dit laatste aan toevoegen (...)" (PO 0750, p. 413). Kort daarna wordt min of meer duidelijk dat ook de paragraaf 'De 2de reis van nihilisme naar realisme' deel uitmaakt van de 1ste illegale roman: "En nog heeft roggedoes zijn liedje niet ten einde gefloten, of daar hoort ge de schuiftrompet van johan janssens in torkest: hij had ons van die 2de reis van nihilisme naar realisme moeten verwittigen, en dan hadden wij eveneens enkele typische dingen aangehaald waartegen wij ons met hand en tand moeten verzetten... maar spijtig genoeg is de streep onder de 2de reis getrokken, en het 1ste illegale boek, dat volgens mij het boek is der Negatie van de bestaande dingen, moet zijn natuurlijke loop hebben (...)" (PO 0750, p. 415). Hier wordt natuurlijk gesuggereerd dat ook de andere paragrafen van 'De averechtse verkenning' deel uitmaken van die 1ste illegale roman.

In de laatste paragraaf van het verhaal kritiseert de Kantieke Schoolmeester de bouw van het eerste deel van de illegale roman. Dan blijkt dat dat eerste deel 'Lente te Ter-Muren' heet (PO 0750, p. 416). De Kantieke Schoolmeester trekt bij die gelegenheid een parallel met de bouw van Shakespeares *Hamlet*. Het plan van de 1ste illegale roman, dat vervolgens door de verteller wordt onthuld, maakt duidelijk dat dit boek behalve een laag die als 'Wereld van vandaag' wordt aangeduid, een laag bezit waarin een personage met de naam Ondinneke figureert. Hierdoor wordt de indruk versterkt dat de bladzijden van het verhaal 'De averechtse verkenning' tot die illegale roman behoren.

Het verhaal 'De averechtse verkenning' komt bijna integraal overeen met 15 direct op elkaar volgende paragrafen uit *De Kapellekensbaan* (zie schema 10). Het betreft de laatste zes paragrafen van het eerste hoofdstuk en de eerste negen van het tweede hoofdstuk. De volgorde van de paragrafen in

de beide versies verschilt maar op één plaats. De laatste paragraaf, 'Hamlet de IIde', uit het verhaal in *Podium* is in *De Kapellekensbaan* de achtste van de reeks van vijftien. Het is bij uitstek een paragraaf waarin op het eerder geschrevene wordt teruggeblikt. In die zin is het begrijpelijk dat Boon deze paragraaf in een relatief korte tekst (het verhaal in *Podium*) achteraan heeft gezet.

In vier gevallen verschillen de titels van de paragrafen in *Podium* van die in het boek: 'De averechtse verkenning van Roggedoes' versus 'De averechtse verkenning van Tippetotje'; 'De 2de reis van nihilisme naar realisme' versus 'Reis van nihilisme naar realisme'; 'En nu de streep getrokken' versus 'En nu de streep is getrokken'; 'Hamlet de IIde' versus 'Hamlet de 2de'. In tegenstelling tot wat in het boek het geval is, zijn in *Podium* de twee lagen van het verhaal niet in verschillende lettertypes gedrukt.

Inhoudelijk zijn er doorgaans nauwelijks verschillen tussen beide versies. Op enkele plaatsen is een woord toegevoegd of juist weggelaten. In *De Kapellekensbaan* staan wel vier korte fragmenten met seksuele connotaties die in het verhaal in *Podium* ontbreken. Hoogstwaarschijnlijk zijn dit de passages die op instigatie van de christelijke zetter zijn verwijderd.¹

In de meeste gevallen is de aanduiding '1ste illegale roman' en 'illegaal boek' uit het *Podium*-verhaal in *De Kapellekensbaan* vervangen door 'het boek over de Kapellekensbaan'. Twee personages hebben een naamsverandering ondergaan. Meneer Glemmasson uit het boek heet in het verhaal 'De averechtse verkenning' meneer Polydoor. En Tippetotje uit *De Kapellekensbaan* heet daar nog Roggedoes, wat er mogelijk op wijst dat Boon die naam pas op het allerlaatste moment heeft veranderd.

In 1952 verscheen in het mei/juni-nummer van *Podium* de derde versie van Boons bewerking van de verhalen over de vos Reinaerde en de wolf Isengrimus. Dit keer onder de titel 'Een getrouwe herwerking der aloude boeken over Den Vos Reinaerde en den Wolf Isengrimus'. Dit ruim 23 bladzijden tellende verhaal wijkt sterk af van de eerder in *Front* en in *Tijd en mens* gepubliceerde versies. Ook de verschillen met de in *De Kapellekensbaan* opgenomen tekst zijn aanzienlijk. Boon blijkt in de eerdere versies rigoureuus het mes te hebben gezet. Het resultaat van die ingreep komt overeen met het eerste gedeelte, de pagina's 13 tot en met 47, van de latere roman *Wapenbroeders* (1955). De tekst van de eerste vijf aan Reinaert gewijde paragrafen in *De Kapellekensbaan* is versnipperd over het hele *Podium*-verhaal terug te vinden. Sommige zinnen, zinsneden en fragmenten komen nog wel letterlijk met elkaar overeen, maar de tekst die in *Podium* werd gepubliceerd is flink uitgebreid.

1. In het in *Podium*-verhaal zijn nog overigens heel wat 'aanstoot gevende' passages blijven staan. De zetter moet ze over het hoofd hebben gezien.

Eigenlijk heeft een vergelijking van het *Podium*-verhaal met de Reinaert-verhalen in *De Kapellekensbaan* op deze plaats weinig zin. De bewerking heeft immers na voltooiing van het boek plaatsgevonden. Van een voorpublicatie is hier dus al helemaal geen sprake.

'De hond in het vreemde hok' verscheen in september 1952 in het eerste dubbelnummer van *Podium* en *Tijd en mens*. Het 25 bladzijden tellende verhaal opent met een korte typering van het hoofdpersonage, Oscarke, en diens gedrag tijdens de oorlog. Daarna volgt een aaneengesloten tekst die nergens door tussenkopjes of witregels wordt onderbroken. In *Zomer te Ter-Muren* is deze tekst terug te vinden in veertien cursief gedrukte paragrafen, behorend tot het vierde hoofdstuk (zie schema 12a). Tussen deze veertien komen in het boek behalve in romein gedrukte paragrafen ook nog negen aan de geschiedenis van Oscarke en Ondine gewijde paragrafen voor, die niet overeenkomen met passages uit het in *Podium/Tijd en mens* gepubliceerde verhaal. Bovendien zijn enkele van de veertien maar gedeeltelijk in het tijdschrift voorgepubliceerd: 'Braaf maar ongelukkig' (ZTM 432-433), 'Onpeilbare leegte' (ZTM 451), 'Een paar klompen' (ZTM 454-455) en 'Een halve frank' (ZTM 458-459). Van de ruim tien bladzijden tellende paragraaf 'De hond in het vreemde hok' uit *Zomer te Ter-Muren* (ZTM 490-501) zijn slechts twee fragmenten in het gelijknamige verhaal in *Podium/Tijd en mens* terug te vinden (van één en van anderhalve bladzijde lengte).

Desalniettemin lopen beide versies van de geschiedenis over Oscarke, die in *Podium/Tijd en mens* en die in *Zomer te Ter-Muren*, redelijk synchroon ten opzichte van elkaar. Uit een inhoudelijke vergelijking blijkt dat er redelijk wat verschillen bestaan, die in de meeste gevallen zijn terug te voeren op herformuleringen, kleine schrappingen en toevoegingen. De tijdschriftversie bevat slechts één langer fragment dat niet in *Zomer te Ter-Muren* voorkomt, namelijk een passage over een houten christusfiguur die Oscarke heeft gemaakt en die door Ondine aan een kunsthandelaar wordt verkocht.¹

In die passage is nog één keer sprake van Odile. Een vergissing en een mogelijke aanduiding voor het feit dat Boon voor dit verhaal gebruik heeft gemaakt van een reeds voorhanden zijnd manuscript - waarschijnlijk daterend van vóór 1947 - waarin hij later een keer de naam Odile heeft vergeten te veranderen. Opvallend is verder dat Glemmasson in *Podium/Tijd en mens* Glemmisson heet.

Het fragment uit dit verhaal dat eerder al in *Podium* verscheen onder de titel 'Kleine dagmuziek' ligt afgaande op de verschillen dicht bij 'De hond in het vreemde hok' dan bij de betreffende bladzijden in *Zomer te Ter-Muren*.

1 Elders in *Zomer te Ter Muren* in hoofdstuk 2 en 3, wordt wel enkele keren iets opgemerkt over een Christushoofd waaraan Oscarke werkt, maar het gaat om heel andere informatie dan die in *Tijd en mens* wordt verstrekt.

Maar er zijn ook enkele verschillen die erop wijzen dat 'Kleine dagmuziek' meer aansluit bij het boek, waardoor de vreemde situatie ontstaat dat het in 1947 gepubliceerde fragment in de ontwikkeling van de tekst lijkt te liggen tussen het in 1952 gepubliceerde fragment ('De hond in het vreemde hok') en de roman *Zomer te Ter-Muren* (1956). Dit geeft weer aan dat niet over een lineaire tekstontwikkeling kan worden gesproken.

Ook tussen de bijdrage 'Groeit onze angst?', die Boon aan het tweede fusienummer van *Podium* en *Tijd en mens* leverde (december 1952), en de paragraaf 'Grashalmen' uit *Zomer te Ter-Muren* (ZTM 476-477) bestaat een relatie. 'Groeit onze angst?' bevat zes kranteberichten over verdwijningen en zelfmoorden van jongeren. Drie van de berichten heeft hij gebruikt bij het schrijven van het stuk 'Grashalmen'. Er is echter nauwelijks nog sprake van een directe relatie met de oorspronkelijke berichten. Heeft Boon in het tijdschrift volstaan met het bericht, in *Zomer te Ter-Muren* heeft hij de feiten verwerkt in een beschouwing over het waarom van de daden.

De bijdragen in *Podium* verschaffen enkele belangwekkende gegevens voor de ontstaansgeschiedenis van de boeken *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. Zo is het gedeelte van de geschiedenis over Ondine en Oscarke dat in het vierde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* wordt verhaald hoogstwaarschijnlijk al in juli 1947 voor handen en heeft het sindsdien nauwelijks wijzigingen ondergaan. De in *Podium* gepubliceerde verhalen lijken afkomstig uit het manuscript *Madame Odile*, dat mogelijk uitgebreider was dan de versie van het verhaal in het tweeluik over de Kapellekensbaan.

Het in juli 1950 verschenen stuk uit de *1ste illegale roman* blijkt een integrale voorpublicatie te zijn uit *De Kapellekensbaan*. Er zijn nauwelijks verschillen, wat erop wijst dat die roman in voltooide vorm klaarligt (afgezien van het feit dat Tippetotje hier nog Roggedoes heet).

Het verhaal 'Den Vos Reinaerde en den Wolf Isengrimus' (PO 05/0652) is een flink aangevulde bewerking van de versie die eerder in *Front* verscheen en die ook in *De Kapellekensbaan* werd opgenomen. Het verhaal verschaft geen aanvullende informatie over het ontstaan van dit boek.

Voor de beschouwingen in sommige paragrafen van *Zomer te Ter-Muren* heeft Boon kranteberichten als uitgangspunt gebruikt.

3.2.8. Vrij Nederland

Het verhaal 'Meneer Glemmisson en zijn nar', dat op 12 juli 1947 in *Vrij Nederland* verscheen, komt overeen met de paragraaf 'Mosselen met frit' (ZTM 469-471) en het eerste gedeelte van de paragraaf 'De andere Glemmasson' (ZTM 472-474). Beide paragrafen zijn in het boek cursief gedrukt. In grote lijnen bestaan er nauwelijks verschillen, wel hebben er

nogal wat herformuleringen plaatsgevonden. Ook wijkt de naam van het hoofdpersonage uit het verhaal in *Vrij Nederland*, Hyppolite Glemmisson, af van die in *Zomer te Ter-Muren*, waar alleen sprake is van Glemmasson.

Het verhaal bevat geen aanduidingen waaruit kan worden opgemaakt dat het afkomstig is uit het manuscript van een boek. Met het oog op de ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* kan slechts worden geconcludeerd dat de tekst van enkele tot het vierde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* behorende paragrafen al in 1947 bestond.

3.2.9. Nieuw Vlaams tijdschrift

Negen verhalen uit het *Nieuw Vlaams tijdschrift* zijn als prefiguratief voor de romans *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* te beschouwen. De eerste verscheen in het oktobernummer van 1947 en de laatste in de elfde aflevering (november?) van 1953. De verhalen werden als zelfstandige bijdragen, los van elkaar gepubliceerd. Er is geen sprake van vervolgh verhalen, hoewel de opmerkelijke lezer mogelijk wel een verband heeft gelegd tussen een aantal van de verhalen dat over dezelfde personages handelt. Slechts in drie verhalen wordt 'het boek' of een prefiguratie ervan ter sprake gebracht. In 'In memoriam Veenmanneke', Boons eerste bijdrage aan het *Nieuw Vlaams tijdschrift*, gebeurt dat meteen in het begin als wordt verwezen naar een onvoltooide roman over een heldin met de naam Odile: "Want de bloeiende brem bevrucht een vage gedachtencombinatie waarin de heldin van een onvoltooide roman rondspookt, odile, en mij vraagt wanneer ik nu verder de roman van haar leven en haar tijd zal uitwerken? verleden jaar al, veenmanneke... of is het reeds twee drie jaar geleden?... bloeide de brem en schreef ik dat er in het leven altijd iets spijtig is... spijtig van dit en spijtig van wat anders... aan die kleine odile was een wonder geschied, maar spijtig dat zij op die heilige plek, waar de brem bloeide, had gescheten... en nu is die odile zelf al beginnen bloeien, maar heeft ze haar jong in het cabinet laten vallen (...)" (NV 1047, p. 329).

De verteller neemt zich voor om de draad van deze roman weer op te nemen, maar doet dat uiteindelijk niet. Sinds de publikatie van reportages en documenten over de concentratiekampen in de Tweede Wereldoorlog is hij ervan overtuigd dat de (traditionele) roman heeft afgedaan: "er schijnt als een soort 'point de rupture' tot stand te zijn gekomen tussen de werkelijkheid en de scheppende geest die erop broderen moet de reportages en de naakte documenten die over de gruwelkampen werden geleverd zijn zo afdoend dat ze als het ware de roman de pas hebben afgesneden..." (NV 0747, p. 330).

Onvrede met de roman in het algemeen en het besluit de roman over Odile niet voort te zetten in het bijzonder zijn dus mogelijk terug te voeren op

de onmacht om een zo gruwelijke werkelijkheid met traditionele middelen te verbeelden. Alleen reportages en 'naakte' documenten bieden hier uitkomst.

Uit het verhaal 'In memoriam Veenmanneke' valt niet op te maken of het tot een groter geheel behoort.¹ Dat is wel het geval bij de verhalen 'Is de ene oorlog de andere waard?' (NV 1151) en 'Deemstering over het bos' (NV 1153). Uit de opening van het eerste verhaal blijkt dat het hier om het begin van een nieuw hoofdstuk uit een boek met de titel *Zomer te Ter-Muren* gaat. "Een schoner hoofdstuk zoudt ge willen toevoegen aan dit boek over de kapellekensbaan: dit boek, dat ge "zomer te ter-muren" hebt genoemd: een schoner hoofdstuk, een beter, een volmaakter" (NV 1151, p. 256). Ook wordt min of meer duidelijk dat het om een boek gaat dat zich minstens op twee niveaus afspeelt: "En terwijl uw helden Ondine en Oscarke nog steeds hun eerste wereldoorlog aan het beleven zijn, maken uw andere helden zich sterk om een derde wereldoorlog in de ogen te zien: Tippetotje en haar ratten, meneerke Brys en zijn spoken, polpoets en zijn 2 grijnzende tanden" (NV 1151, p. 258). Het verhaal zelf blijkt vervolgens ook op die twee niveaus te spelen. Het eerste niveau is dat van Ondine en Oscarke en op het tweede niveau acteert de schrijver van het boek over Ondine en Oscarke. Op dit laatste niveau bewegen zich ook de personages Tippetotje, meneerke Brys, meester Oedenmaeckers, Polpoets, Andreus Mottebol, Siekgeheest en de schone vrouw Lucette. Beide niveaus zijn met elkaar verstrengeld.

Ook in 'Deemstering over het bos' wordt meteen een boek ter sprake gebracht. Dit boek blijkt reeds voltooid te zijn, maar ondanks dat, verwijt Tippetotje de schrijver dat hij er zich van afgemaakt heeft, dat hij zijn 'reusachtig dikke' boek zomaar heeft laten stikken. "Goed-goed, zegt ze: dat is een dankbaar einde geweest voor uw boek: uw helden wijken terug voor de aanrukkende barbaren, voor het moderne geroutineerde gespecialiseerde en gemechaniseerde barbarendom" (NV 1153, p. 1138).

De schrijver geeft haar gelijk en komt met een stuk, getiteld 'Komende wereld', op de proppen dat hij eerder uit die roman had weggesneden. Na dit lange fragment over het verdere leven van Oscarke en Ondine verschijnt de Kantieke Schoolmeester bij de schrijver. Hij uit op zijn beurt zijn onvrede over het nieuwe einde van het boek en zet de verteller aan om verder te schrijven: weer volgt een lang stuk over Ondine en Oscarke.

Deze gang van zaken herhaalt zich een aantal keren. Steeds duiken er personages (behalve Tippetotje en de Kantieke Schoolmeester ook Johan Janssens, Tolfpoets en Kramiek) op die zich met het slot van de roman bemoeien. En steeds weer weten zij de schrijver zo ver te krijgen dat hij nog een stuk aan zijn boek, zijn verhaal over Ondine en Oscarke, 'breit' tot hij het echt zat is.

1 Dit ondanks het feit dat er namen van personages in opduiken die de lezer mogelijk uit andere publikaties van Boon kent: Odile, Roggedoes, Kramiek, Walter met-zijn-theosofie.

Het verhaal 'Deemstering over het bos' bevat dus eveneens twee niveaus, waarbij het ene niveau wordt verteld vanuit het andere. Als uitsluitend wordt afgegaan op de informatie in het verhaal dan lijkt het erop alsof 'het boek' alleen over Ondine en Oscarke gaat. Toch moet de lezer die vertrouwd was met het inmiddels verschenen boek *De Kapellekensbaan* de opzet van dit verhaal en de personages die op beide niveaus acteren hebben herkend. Hij moet meteen in de gaten hebben gehad dat het hier om een verhaal gaat dat aansluit bij *De Kapellekensbaan* en dat dus ook het niveau van de schrijver, Tippetotje, Johan Janssens e.a. tot *het boek* behoort. Mocht daaromtrent in het begin enige twijfel hebben bestaan dan maakt Boon die zelf ongedaan op bladzijde 1176. Het boek waarover in dit verhaal wordt gesproken, is *Zomer Te Ter-Muren*, het tweede boek over de Kapellekensbaan. Boon geeft op die plaats ook kort aan waarom hij nog een hoofdstuk aan het boek heeft toegevoegd nadat hij het eigenlijk had beëindigd: "Het tweede boek over de kapellekensbaan, het boek dat wij 'zomer te ter-muren' hebben genoemd werd beëindigd, daar waar gij weet... En alleen voor de kritiek, voor de lezer, voor de conventie, voor de duizend verreiste formules om te kunnen leven en schrijven de dag van vandaag, heb ik nog wat óver de eindstreep verder geschreven. Alleen om ook oscarke en ondine in onze moderne wereld van vandaag binnen te voeren, heb ik dat gedaan... om hen op hun beurt met de wereld der barbaren te laten kennis maken. En om tenslotte de kantieke schoolmeester, en tippetotje, en johan janssens tevreden te stellen..." (NV 1153, p. 1176).

Over de samenstelling van *Zomer te Ter-Muren* laat Boon verderop in het verhaal wat los: "En ge herbladert nog even in uw boek, en overziet de titels der hoofdstukken - en ja, ook die zijn grijs met wat roze: het eerste hoofdstuk heette al 'alleen het kleine kostbare ogenblik telt', en het tweede hoofdstuk 'uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten', en het laatste hoofdstuk 'wij enkelen, in een wereld van barbaren'. En zo is het goed. Het was goed dat die roman eindigde met oscarke, daar waar we weten dat hij eindigde... en het was goed dat laatste hoofdstuk nog te schrijven Over de eindmeet, als een naruisen van alle thema's, stil en gedempt, met wat bloeiende roze tussen al dat grijs" (NV 1153, p. 1208).

Afgaande op deze informatie lijkt het om een boek te gaan dat uit vier hoofdstukken bestaat:

hoofdstuk 1: 'Alleen het kleine kostbare ogenblik telt'

hoofdstuk 2: 'Uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten'

laatste hoofdstuk: 'Wij enkelen, in een wereld van barbaren'

laatste hoofdstuk over de eindmeet: ('Deemstering over het bos')

3.2.9.1. *De verhalen in het Nieuw Vlaams tijdschrift en het tweeluik over de Kapellekensbaan*

Als de in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* gepubliceerde verhalen van Boons hand naast de diptiek worden gelegd dan blijken vier verhalen een relatie te onderhouden met *De Kapellekensbaan* en vijf met *Zomer te Ter-Muren* (zie schema 9). Alle verhalen komen overeen met verscheidene paragrafen in de diptiek (variërend van 2 tot en met 16). 'In memoriam Veenmanneke' (NV1047) komt overeen met twee, cursiefgedrukte, paragrafen uit het tweede hoofdstuk van *De Kapellekensbaan*, maar die twee paragrafen maken daar, vreemd genoeg, geen onderdeel uit van de geschiedenis over Ondine.

De verhalen 'Als de brem bloeit' (NV 0148) en 'Vandaag wat zon en morgen wat regen en wind' (NV 0548), gaan wel over Ondine (en haar broertje Valère). De tekst uit het eerste verhaal bestaat uit vijf passages, ieder voorzien van een titel, terwijl de tekst van het tweede verhaal niet door tussenkopjes maar door witregels wordt onderboken. Beide verhalen, in romein gedrukt, vertonen overeenkomst met vijf cursiefgedrukte paragrafen uit het begin van *De Kapellekensbaan*. Die zijn daar in dezelfde volgorde afgedrukt en worden onderbroken door in romein gedrukte tekst. Tussen wat in 'Als de brem bloeit' en in 'Vandaag wat zon en morgen wat regen en wind' wordt verhaald liggen in het boek zes paragrafen die handelen over Ondine. De tussenkopjes in 'Als de brem bloeit' zijn zo goed als gelijk aan die van de paragrafen in *De Kapellekensbaan*.

Het verhaal 'Kleine dagmuziek' (NV 0549) is eveneens in cursief gedrukte paragrafen terug te vinden, maar dan wel in *Zomer te Ter-Muren*. Het gaat om elf paragrafen behorend tot het einde van het eerste en het begin van het tweede hoofdstuk. In het *Nieuw Vlaams tijdschrift* heten de helden overigens Odile, Oscar en Valeer. De tekst is hier niet gecursiveerd en vormt een doorlopend geheel. Er komen geen tussenkopjes in voor. Wel af en toe een witregel, die meestal overeenkomt met het einde van een paragraaf in het boek.

'Mijn zuster Jeanneke' verscheen in juli 1949 in het *Nieuw Vlaams tijdschrift*. Het bestaat uit vier genummerde teksten die Boon gedeeltelijk heeft geschreven en gedeeltelijk heeft herschreven naar aanleiding van de ziekte en de dood van zijn zus Jeanneke. Zij was eerder dat jaar, op 22 januari, overleden. De bijdrage in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* is opgedragen 'aan richard minne, de bittere'. De stukjes zijn, zonder opdracht, terug te vinden aan het eind van *De Kapellekensbaan*, in de paragrafen 'Over ziekte en tovenarij' (KB 320-322), 'Over ziekte en dood' (KB 322-323), 'Nog en nog eens over ziekte en dood' (KB 323-324) en 'De dood van mijn zuster Jeanneke' (KB 343-344). De eerste drie volgen in het boek direct op elkaar, de laatste na een onderbreking van 15 paragrafen. In het tijdschrift zijn de episoden niet van een titel

voorzien.

Bij de verhalen 'Is de ene oorlog de andere waard?' (NV 1151) en 'Deemstering over het bos' (NV 1153) gaat het bijna om integrale overname van passages uit het boek. In het laatste geval zelfs van een heel hoofdstuk. De opzet is volledig identiek met die van het tweeluik en de teksten vertonen nauwelijks verschil, zelfs niet qua geleiding. Ook de titels van de tussenkopjes in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* zijn gelijk aan die van de paragrafen in het boek. Het enige verschil schuilt in het gebruik van twee lettertypes (romein en cursief) in het tweeluik, waar in de tijdschriftversies een lettertype (romein) wordt gebruikt.

'Is de ene oorlog de andere waard?' komt overeen met 13 paragrafen aan het begin van het derde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*: de eerste elf, de dertiende en de vijftiende. De twee 'overgeslagen' paragrafen, de twaalfde en veertiende van het hoofdstuk, handelen over de bende van Jan de Lichte en over de paria's van de wereldliteratuur. Het tachtig bladzijden tellende verhaal 'Deemstering over het bos' is te beschouwen als een voorpublicatie van bijna het hele vijfde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*. Alleen de laatste paragraaf uit het boek, die een kleine vijf bladzijden telt, is niet in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* voorgepubliceerd. De voorstelling van zaken die Boon in dit verhaal geeft van de samenstelling van *Zomer te Ter-Muren* beantwoordt overigens niet helemaal aan die van het boek, dat tweeënehalf jaar later zou verschijnen: hij maakt immers geen melding van het bestaan van een derde hoofdstuk ('Een kleine vergissing tussen miljoenen andere').

Afgezien van 'De bende van Jan de Lichte' (NV 1050) en 'Mag ook Boontje de mens zoeken?' (NV 0349) verschillen de verhalen in het tijdschrift in grote lijnen nauwelijks van de overeenkomstige paragrafen in beide boeken over de Kapellekensbaan. De aanwezige verschillen beperken zich veelal tot herformuleringen, vervanging van woorden door synoniemen e.d.

In twee gevallen, bij de verhalen 'In memoriam Veenmanneke' (NV 1047) en 'Kleine dagmuziek' (NV 0549), is er sprake van een omvangrijke ingreep. De paragraaf 'De doden spreken niet' (ZTM 165-167) bevat 1½ bladzijde tekst die niet in 'Kleine dagmuziek' voorkomt (over Ondine's toekomstplannen en de bijeenkomsten van de 'heren' in haar herberg). Het verhaal en het boek verschillen nog op een andere plaats, namelijk daar waar de confrontatie tussen Oscarke en de pastoor wordt beschreven. In het tijdschrift zijn Oscarke en de pastoor meer aan elkaar gewaagd, terwijl Oscarke in *Zomer te Ter-Muren* het onderspit delft. Ook staat Odine in de tijdschriftversie meer boven het gebeuren, terwijl daarvan in het boek geen sprake is.

Interessanter is de ingreep die Boon heeft verricht in het verhaal 'In memoriam Veenmanneke'. In het *Nieuw Vlaams tijdschrift* komt een passage van ongeveer een bladzijde lengte voor waarin Boon de levenswandel van een zekere Decorte beschrijft, die na de oorlog zou zijn gefusilleerd. Deze

passage is niet in *De Kapellekensbaan* opgenomen. In 1956 geeft Boon in een brief aan Raymond Herreman een mogelijke verklaring voor het wegnijden van dit fragment. De historische Decorte - die niet was gefusilleerd - zou naar aanleiding van de publikatie van het verhaal in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* bij Boon hebben geprotesteerd: "Maar in 'In memoriam Veenmanneke' heb ik het relaas van onze jeugd gegeven, en daar De Lange 'Decorte' genoemd. Maar gelijk steeds in mijn schriften: ik vermeng sommige personages door elkaar, dik aan, voeg er wat aan of bij dat ik elders opdraapte... enfin, alles behalve dus een *zeer getrouw relaas*... En 'Decorte' las dat stuk, en is kwaad omdat het *niet alles waarheid is*. Hij schreef nog, eveneens vanuit de gevangenis, woedende brieven dat ik omtrent *hem* gelogen heb."¹

Meer verschillen tussen tijdschriftversie en boek bestaan er bij 'Mag ook Boontje de mens zoeken?' (NV 0349) en 'De bende van Jan de Lichte' (NV 1050). De eerstgenoemde bijdrage verscheen in maart 1949 in de rubriek 'Zoek de mens'. Boon publiceerde hier elf anekdotes, die hij (in zijn 'notaboek'?) optekende uit de mond van Siekegheest, Tidelomba, Jan Walravens, zijn vrouw, een literator, zijn zoontje en 'een van zijn helden'. Deze anekdotes worden, in een andere volgorde, ook in *Zomer te Ter-Muren* opgedist, dat gebeurt in de paragrafen 'De lange arm' (ZTM 15-16) en 'Ik kán het niet geloven' (ZTM 84-85). Met name twee stukjes over wetenschap en geloof zijn in het boek flink uitgebreid, hoewel flarden van zinnen nog letterlijk overeenkomen.

Het verhaal 'De bende van Jan de Lichte' (NV 1050), met de ondertitel 'Eerste preuve voor een volksboek met ondergrondse bedoelingen', is, zo kan worden opgemaakt uit hetgeen op de eerste bladzijde wordt opgemerkt, afkomstig uit een boek-in-wording met dezelfde titel. Het verhaal telt 4 korte hoofdstukken: 'Donkere tijd van 1740', 'Met den rug tegen den muur', 'Het hoofd der Franse politie bezoekt den kerker' en 'Het werk van den beul'.

Van de in totaal 24 bladzijden zijn er acht in *Zomer te Ter-Muren* terug te vinden. De verschillen zijn aanzienlijk, wat niet wegneemt dat grote lappen tekst met elkaar overeenkomen. Gedeelten van het verhaal lijken in het boek in stukken te zijn geknipt en in zes paragrafen te zijn verwerkt conform de opzet van de diptiek: de geschiedenis wordt daar dan ook door verschillende personages belicht. Daarbij is de volgorde van het verhaal uit de tijdschriftversie geregeld geweld aangedaan. Ruwweg komt het erop neer dat ongeveer de helft van het eerste hoofdstuk van het verhaal zoals dat in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* verscheen, verwerkt is in de paragrafen 'Spanjolen en pandoeren' (ZTM 194-196) en 'Soldaten van Lodewijk de vijftiende' (ZTM 196-197). Van het tweede hoofdstuk is een groot fragment terug te vinden

1. Brief van Boon aan Herreman (geschreven oktober 1956); in: Boon 1989a, p. 86.

in de paragraaf 'Vrouwen' (ZTM 163-165) en een klein fragment van enkele regels lang in de paragraaf '1750' (ZTM 162-163). Het vierde hoofdstuk uit de tijdschriftversie is bijna in zijn geheel in *Zomer te Ter-Muren* opgenomen, en wel in de paragrafen 'Het werk van de beul' (ZTM 198-200) en 'Aangebrande pap' (ZTM 200-202). In het boek zijn geen stukken uit het derde hoofdstuk verwerkt.

3.2.9.2. *De publikaties in het Nieuw Vlaams tijdschrift en de ontstaansgeschiedenis van De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*

De tekst van de paragrafen 'In memoriam Veenmanneke' (I en II) blijken al voor oktober 1947 geschreven te zijn, maar het is onduidelijk of ze toen ook al deel uitmaakten van het boek over de Kapellekensbaan. In ieder geval heeft Boon daarna wel nog stukken tekst uit het manuscript verwijderd, mogelijk omdat die te weinig verhullend waren. In oktober 1947 werkt Boon niet meer aan de roman over Odile. Hij is er na de publikaties over de concentratiekampen tijdens de Tweede Wereldoorlog van overtuigd dat de traditionele roman heeft afgedaan. Het eerste gedeelte van de geschiedenis over Odile/Ondine heeft hij in januari en mei 1948 al herschreven en in stukken gekapt voor opname in *De Kapellekensbaan*. Die teksten hebben daarna nauwelijks veranderingen ondergaan. Boon heeft na januari 1949 wel nog nieuwe paragrafen (naar aanleiding van de dood van zijn zus Jeanneke) voor het laatste hoofdstuk van *De Kapellekensbaan* geschreven. De teksten over Odile/Ondine die in *Zomer te Ter-Muren* zijn verwerkt aan het einde van het eerste en aan het begin van het tweede hoofdstuk, zijn in mei 1949 al in een ander verband verschenen. Het derde hoofdstuk uit *Zomer te Ter-Muren* moet Boon vóór november 1951 hebben voltooid. Dan ook duikt in de voorpublicaties voor het eerst de naam Tippetotje op. Vóór november 1953 moet hij het vijfde hoofdstuk en het hele boek *Zomer te Ter-Muren* hebben afgerond. Sommige paragrafen van *Zomer te Ter-Muren*, handelend over de bende van Jan de Lichte, lijken te zijn geput uit het manuscript van het boek *De bende van Jan de Lichte*. Ze hebben daarbij wel een ingrijpende bewerking ondergaan. Bij het schrijven van *Zomer te Ter-Muren* heeft Boon ook gebruik gemaakt van zijn notitieboekje. De daaruit afkomstige anekdoten heeft hij in het boek uitgewerkt.

3.2.10. Vooruit

3.2.10.1. *Boontje's bittere bedenkingen*

De eerste bijdrage van Boon aan het socialistische dagblad *Vooruit* verscheen

op 25 november 1948. Het betrof een aflevering van de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen', waarin hij naar eigen zeggen wilde opsommen "in wie wat hoe waarom of waarvoor we verbitterd zijn" (VR 251148). Tot en met 11 mei 1951 verschenen van de rubriek 125 afleveringen. Op 27 juni, 4 en 11 juli 1953 werden nog drie 'bittere bedenkingen met vertraging' gepubliceerd.

Aanvankelijk houden de afleveringen van de rubriek weinig verband met elkaar. Ze zijn overwegend kritisch van karakter, er wordt gereageerd op literaire gebeurtenissen en ingegaan op het werk van andere schrijvers. In de eerste aflevering bijvoorbeeld op het boek *Alleen de doden ontkomen* van Piet van Aken (VR 251148) en een week later op *Kaputt* van Curzio Malaparte (VR 021248).

Pas na verloop van tijd beginnen de afleveringen meer samenhang te vertonen. Ze krijgen een meer verhalend karakter en er wordt geleidelijk een aantal personages geïntroduceerd die een zelfde rol gaan spelen als de personages in de rubriek 'Wereld van vandaag' in *Front*.¹ Typerend is in dit licht de aflevering van 17 maart 1949, waarin de bruikbaarheid in de rubriek van een personage met de naam Kramiek ter sprake komt: "En dat alles gezegd hebbende richt uw vrouw smalend haar leeuwinnenkop naar de straatdeur, waar men voor de tweede maal aanbelt: zal ik hem wegpoeieren of wilt ge hem horen en zien om hem als held te gebruiken in uw Bittere Bedenkingen? (...) En dat moment doet ge teken naar uw vrouw dat zij de straatdeur mag openzetten en hem buitengooien... want hij heeft als held in uw Bittere Bedenkingen meer dan genoeg zijn rol gespeeld" (VR 170349).

Door over een 'held' te spreken die mogelijk bruikbaar is in de rubriek, wordt uiteraard gerefereerd aan het verhalende karakter en de coherentie van de rubriek. De meeste personages blijven aanvankelijk echter anoniem. Zij treden op als 'vrienden' (VR 100249), 'bij-personages' (VR 210449), 'helden' (VR 170349) of, nog vager, als 'men' (VR 280449). Pas vanaf de zomer van 1949 krijgen die personages een eigen identiteit: Andreus Mottebol, Polpoets, Meester Oedenmaeckers (enkele keren: Oedenwinkel), meneerke Brys en de schone vrouw Egbertha.

Vanaf het begin is wel duidelijk dat Boontje de schrijver-verteller van de rubriek is. Dat blijkt niet alleen uit de titel, maar wordt ook herhaaldelijk gezegd, bijvoorbeeld in de aflevering van 16 december 1948: "Men zal het niet begrijpen, men zal peinen dat gij, boontje, hen voor de aap houdt (...)" En op 6 januari 1949: "Meer kan ik, Boontje, van hen niet verlangen".

Hoewel Boontje in dit laatste geval gebruik maakt van de eerste persoon enkelvoud, bedient hij zich doorgaans toch weer van de tweede persoon

1. Eerder zijn wel al in de rubriek incidenteel de namen van enkele personages genoemd, zoals Dr. Mols en Professor Spothuyzen. Maar ze treden in die gevallen niet als handelend-personage op.

enkelvoud: 'ge' of 'u'.

De onderlinge samenhang van de afleveringen van de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' komt overigens ook steeds duidelijker tot uiting doordat er steeds vaker en nadrukkelijker bij eerdere afleveringen wordt aangesloten.

3.2.10.1.1. *De illegale boeken van Boontje*

Boontje is niet alleen de schrijver van de rubriek; in het verleden heeft hij, zo blijkt uit de aflevering van 27 januari 1949, een klein 'boekje over mijn kleine oorlog' geschreven. Ook heeft hij nog een berg onuitgegeven papieren liggen die hij, naar eigen zeggen, nog steeds de weidse naam 'roman' geeft. Die berg papieren is het resultaat van een qua vorm fatsoenlijke roman over een 'nogal magere heldin', bestaande uit 9 dikke delen, die hij vervolgens heeft gekoppeld aan het 1ste *Illegale boek van Boontje*. Daarna heeft hij het geheel in stukken gesneden om het aan een dagblad te verkopen: "(...) en ik kapte alles in stukken, de roman en het illegale boek, plus de randbemerkingen en de dagbladknipsels, plus daarbij een herwerking van den Vos Reinaerde, ik kapte dat alles in stukjes en besloot die stukjes aan een dagblad te verkopen, bedoeld als Hoekjes" (VR 270149). Naar eigen zeggen was echter niemand bereid om die brokstukken te publiceren. Boontje nam daarop het besluit de pen voorgoed neer te leggen.

Op 10 februari 1949 wordt duidelijk dat Boontje toch weer aan een boek werkt, handelend over een heldin die Ondineke heet. Hij wordt bij die arbeid kritisch gade geslagen door zijn vrienden: "ge schrijft een roman uit 100 levens, waarin uw heldin, ondineke van ter-muren, gestalte krijgt: en al uw vrienden komen die heldin aanschouwen om haar lijf, haar geest en haar gemoed te keuren, al zeggend dat zij het toch niet te bont mag maken." Wie die vrienden zijn, vertelt Boontje niet.

Nauwelijks een maand later duikt het illegale boek weer in zijn rubriek op. Hij vraagt zich naar aanleiding van een uitspraak in een tijdschrift af of hij als schrijver moet voldoen aan de literaire conventies: "Of: mogen wij ons illegaal boek schrijven gelijk wij het schrijven, of moeten wij eerst vragen of het voldoet aan de geldende eisen?" (VR 030349). Hij is daar op dat moment blijkbaar heel bewust mee bezig.

Op 10 maart 1949 wordt duidelijk dat de roman over Ondineke van Ter-Muren en het 1ste illegale boek van Boontje een en hetzelfde boek is, een boek waaraan hij dan opnieuw werkt: "en dan zien de papieren met de geschiedenis van Ondineke er geel en stoffig uit: is dat nu iets levends, is dat nu iets wat de wereld omvatten moest, is dat nu het eerste illegale boek van Boontje dat een ommekeer wou brengen in de roman - gelijk het perpetuum mobile van Vapeur, de vader van Ondineke dat een ommekeer moest brengen in de stoommachines en de godsdiensten en de oorlogen.

En het is dan ook niet te verwonderen dat ge, voortschrijvende aan die roman, begint te zeggen: toch was Ondineke niet zo mooi als het in haar jeugd had geschenen, men merkte dat er geen putje in haar hals was, en dat haar neus iets te scherp en te gebogen was."

Echt veel komt de lezer van *Vooruit* aanvankelijk niet over het boek-in-wording te weten. Boontje laat er maar sporadisch iets over los. Op 21 april 1949 bijvoorbeeld: "Starend naar de laatste bladzijde van uw laatste boek - lente te termuren - zitten uw bij-personages rondom u en schudden zij mistroostig het hoofd: die laatste bladzijden zijn veel te haastig en ondoordacht geschreven, zeggen zij, want zoekt ge niet een reden om dat boek te kunnen eindigen? Voor zover wij in dat boek een rol hebben gespeeld, zagen wij het steeds als een symphonie waarin verscheidene motieven naast en door en over elkander buitelen..."

Het boek blijkt nu 'Lente te Termuren' te heten. Verderop in deze aflevering wordt dat nog een keer bevestigd. *Lente te Termuren*, het *1ste illegale boek van Boontje* en de roman over Ondine zijn een en hetzelfde boek. Hier komt ook aan het licht dat dit boek al is voltooid: "maar volgens ons moest het hoofdmotief op de laatste bladzijden nog eens onderstreept worden met al de voorhanden zijnde orchestrale krachten, en dat is het niet, want ge eindigt uw boek met de dag van 1 Mei en het wekt daardoor de indruk of het een boek wil zijn ALLEEN met een sociale saus er over" (VR 210449).

Niet alleen de bij-personages uit de rubriek spelen een rol in het eerste illegale boek, ook Boontje treedt er in op. In de aflevering van 14 juli 1949 bezint hij zich op zijn leeftijd als personage en als schrijver: "En wat is er met uzelf? hoe oud zijt ge als held in uw eigen boek, en hoe oud zijt ge als schrijver van het boek?" (VR 140749). Een week later, op 21 juli 1949, staat Boontje op het punt om aan een vervolg op het eerste illegale boek te beginnen. Hij bezint zich bij die gelegenheid op het concept: "want gaat ge weer beginnen met nogmaals een boek te vullen over polpoets en zijn grappen... over meneer oedenwinckel en zijn ietwat komische plechtigheid... over andreus mottebol, in zijn loopbanen van dichter, weekbladenschrijver en gevelschilder... over meneerke brys die zijn dossiers aanziet als verzenbundels? Gaat ge daar weer allemaal mee beginnen, en een 2de boek schrijven gelijk ge al een 1ste boek hebt geschreven?" (VR 210749).

Daarna volgt een discussie over het wel of niet gebruiken van deze helden in een tweede boek. In het eerste deel blijken deze helden een belangrijke rol te hebben gespeeld bij het critiseren van Boontjes werk: "ha, het waren de steunpilaren uit uw boek, meneerke brys en meester oedenmaeckers... zij stonden te dicht naast u en wezen u telkens op uw fouten" (VR 040849).

De discussie over het gebruik van de helden in het tweede boek sleept enkele afleveringen voort en leidt er uiteindelijk toe dat zij daarin toch mogen optreden, zij gaan een soortgelijke rol spelen als in het eerste deel: "En

polpoets lacht zijn twee gouden tanden bloot, en zegt: ik kan het mij voorstellen dat gij in uw hoofdstukken de ene vergissing op de andere begaat... dat er almeteens in het huishouden van oscarke en ondine sprake is van een kind, zonder dat wij weten hoe of vanwaar het gekomen is... dat gij uw boek "zomer te ter-muren" noemt, terwijl het er in regent tot het giet... dat de ene held van uw boek nog steeds zijn eerste wereldoorlog aan het beleven is, terwijl de andere helden zich al aan het gereedmaken zijn om misschien hun derde wereldoorlog te beleven" (VR 061050).

Over de bouw van het eerste boek heeft Boontje inmiddels op 28 april 1949 wat meer losgelaten. Het blijkt maar liefst vier, door elkaar vertelde, geschiedenissen te omvatten, die handelen over de opkomst van het socialisme, over de journalistieke loopbaan van Johan Janssens, over Ondineke en over de ondergang van de beschaving: "En zeg nu niet meer dat de natuurlijke wanorde eigenlijk een orde is van de hogere soort, want dat beweert ge maar om in uw laatste boek alles holder de bolder door elkaar te kunnen gooien... de geschiedenis van meneerke brys en de eerste socialisten, de geschiedenis van johan janssens en de dagbladen waaraan hij medewerkte, de roman van ondineke en van de hoge en lage wereld die haar omringden, plus de geschiedenis van onze naar de afgrond rennende beschaving waarin ge als een hamlet zijt" (VR 280449).

In de aflevering van 29 september 1949 wordt het illegale boek voor het eerst aangeduid als 'ons boek over de kapellekensbaan'. Vanaf dan is ook hier doorgaans sprake van het '2de boek over de kapellekensbaan' (VR 171149). Naar het eerste deel wordt dan verwezen met de term 'het 1ste boek over de kapellekensbaan' (zie o.a. VR 081249). Een enkele keer wordt het ook als 'roman' aangeduid (VR 011249).

Op 24 november 1949 wekt Boontje de suggestie dat Andreus Mottebol een alter ego van hem is, want Mottebol werkt eveneens aan een illegaal boek: "En in uw verbeelding ziet ge het huishouden van andreus mottebol zich al op de winter instellen: de lamp brandt, zijn zoon joke geeft van in de keukenvloer zijn bekende falikante bemerkingen ten beste, zijn vrouw heeft haar illegaal breiwerk opgenomen, waarvan niemand weet wat het in de loop der tijden voor iets worden zal, en hijzelf zit er met zijn illegaal boek waaraan hij nu al jaren en jaren breit... neen, schrijft."

Meer inzicht in het project verschaft Boontje de lezer in de aflevering van 20 oktober 1949. Het boek blijkt een soort kroniek over de naoorlogse tijd te moeten worden, bestaande uit vier hoofdstukken: "En ge antwoordt hem, ook al met een glimlach, dat ons boek nu eenmaal de registratie is van deze tijd en deze mensen en dit weer: tспijt me genoeg, maar nu ik eenmaal begonnen ben met een hoofdstuk, lente te ter-muren... en daarna met een hoofdstuk, zomer te ter-muren... moet ik de reeks voortzetten, moet ik ook nog herfst en winter te ter-muren schrijven: dat hebt ge met een roman."

In diezelfde aflevering bekend hij dat hij het schrijven aan zijn illegale

boek eigenlijk beu is. Maar Boontje gaat toch door. Op 10 november 1949 werkt hij aan het hoofdstuk 'Zomer te Ter-Muren' en een week later is hij daar nog volop mee bezig: "Zo ver is het nu gekomen, dat ge in uw 2de boek over de kapellekensbaan al het hoofdstuk 'zomer te ter-muren' aan het schrijven zijt..." (VR 171149). De voltooiing van dit hoofdstuk wordt op 10 februari 1950 gemeld.

Het daaropvolgende hoofdstuk is op 22 september van dat jaar afgerond: "En zo is er voor de hoeveelste keer een einde gekomen aan een hoofdstuk in ons leven en ons boek over de kapellekensbaan." Dit hoofdstuk blijkt 'uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten' te heten. In de samenvatting ervan, die in deze aflevering wordt gegeven, komt aan het licht dat het boek op twee niveaus speelt: "En terwijl uw helden ondine en oscarke nog steeds hun eerste wereldoorlog aan het beleven zijn, maken uw andere helden zich sterk om een derde wereldoorlog in de ogen te zien: karskorséke en haar ratten, meneerke brys en zijn spoken, polpoets en zijn 2 grijnzende gouden tanden" (VR 290950). Ook worden in dat hoofdstuk, en dus in het boek, de avonturen van de bende van Jan de Lichte verhaald (VR 220950).

In de aflevering 'De laatste bladzijde' (VR 220950) neemt Boontje zich voor om meteen met een nieuw hoofdstuk van zijn boek over de kapellekensbaan te starten: "En diep beschaamd trekt ge een streep onder die laatste bladzijde, en maakt ge het vaste voornemen zohaast mogelijk een nieuw hoofdstuk te beginnen. Een schoner. Een beter."

Dat voornemen zet hij met de volgende aflevering ('Het nieuwe hoofdstuk') direct in daden om. In die aflevering blijkt Boontje een nieuwe titel aan zijn boek te hebben gegeven: "Een schoner hoofdstuk zoudt ge willen toevoegen aan uw boek over de kapellekensbaan... uw boek dat ge "Zomer te ter-muren" hebt genoemd... een schoner hoofdstuk, een beter, een volmaakter" (VR 290950). Boontje blik vervolgens uitvoerig vooruit op de mogelijke inhoud van het nieuwe hoofdstuk, dat hij een 'voorlopige' titel meegeeft: "Laat ons het nieuwe hoofdstuk beginnen en er later eens een titel voor zoeken... of laat het ons voorlopig noemen: EEN KLEINE VERGISSING TUSSEN BILLIOENEN ANDERE" (VR 290950).

In de daaropvolgende afleveringen wordt nauwelijks meer informatie over het boek-in-wording, *Zomer te Ter-Muren*, gegeven. Pas op 2 februari 1951 verneemt de lezer weer het een en ander. Een nieuw personage treedt in het verhaal over Ondine en Oscarke aan: "Ja, zover zijt ge nu in die roman over ondine en oscarke - die eeuwigdurende en eeuwigvervloekte roman - dat over de bladzijde er van weer een nieuwe held komt te voorschijn gewandeld. Een vreemde held. Een klein manneke met grote verwonderde ogen, en een ietwat te weke, ietwat te droefgeestige mond." Dat nieuwe personage heet: Lowieke Boone.

Het einde van het hoofdstuk 'Een vergissing tussen billioenen andere' wordt op 9 maart 1951 door Professor Spothuyzen aangekondigd: "En weer nadert,

heel stilaan, het einde van zo een tweeledig hoofdstuk en ziet ge de val zich langzaam sluiten." De titel heeft trouwens inmiddels een kleine wijziging ondergaan: 'Een vergissing tussen miljoenen andere'. Wanneer Boontje dit hoofdstuk precies afsluit, wordt niet duidelijk. In de aflevering van 20 april spoort Karskorséke Boontje aan om een hoofdstuk, welk is niet duidelijk, af te ronden: "Sluit al gauw het hoofdstuk van uw boek, trek er een streep onder en stuur het weg, of geef het mij dat ik het in mijn vulkachel verbrand" (VR 200451). Best mogelijk dat het hier nog het hoofdstuk 'Een vergissing tussen miljoenen andere' betreft. Maar op 4/5 mei 1951 is er opnieuw sprake van het afsluiten van een hoofdstuk: "Want weer nadert het einde van een hoofdstuk, en stijgt daardoor in u de koorts van het schrijven..."

Ruim drie jaar later, in de zomer van 1953, is het boek nog niet voltooid. Boontje brengt het project dan nog een keer in de 'bittere bedenkingen met vertraging' ter sprake. Hij vraagt zich bij die gelegenheid af of hij het boek wel naar behoren zal voltooien: "En gaat ge tevens - wat nog het ergste is - uw boek over de Kapellekensbaan laten vallen? er aan verzaken om dat boek naar zijn glorieus einde te voeren, naar zijn hoogste top waarop de vlag der overwinning moest geplant? gaat ge het gewoon laten stikken, er u van afmaken, en een streep onder trekken al zeggend: einde, amen en uit?" (VR 270653). In die aflevering wordt verder nog kort gerefereerd aan de kritieken op het inmiddels verschenen boek *De Kapellekensbaan*: "Weet ge wat er nog aan uw boek over de Kapellekensbaan ontbreekt? vraagt Kramiek... ik heb zeer aandachtig de kritieken gelezen, en naar mijn bescheiden mening hebben zij wel geen ongelijk: wat in uw boek ontbreekt schijnt mij dat alles te zijn wat er teveel in is" (VR 270653).

Over het eerste boek over de Kapellekensbaan komen we ook in *Vooruit* niet zo veel te weten. Het wordt aanvankelijk aangeduid als het 1ste illegale boek van Boontje of de roman over Ondine. Op 21 april 1949 blijkt het 'Lente te Termuren' te heten. Het boek is mogelijk al op die datum - maar zeker op 21 juli van dat jaar - voltooid. Over de inhoud van het verhaal over Ondine en Oscarke worden herhaaldelijk mededelingen gedaan: op 10 maart 1949 komt de lezer te weten dat Ondineke niet zo mooi was geworden als ze in haar jeugd leek te gaan worden en dat Vapeur opbiecht dat hij naar iets zoekt dat niet te vinden is. Op 21 april volgt een beschrijving van Valeer die een spijker in een balk probeert te slaan en op 28 april ontdekt Ondine dat alles in haar leven maar 'zo-zo' was. Op 23 juni 1949 wordt verwezen naar een fragment waarin Ondine gaat zwemmen in de beek achter het kasteel, waarbij zij door de Peperbus wordt begluurd. En op 14 juli 1949 blijkt Ondine met Oscarke te zijn getrouwd. Zij woont met hem boven het café der 1ste vuile huizen en ze heeft, zo komt de lezer twee weken later te weten, het gevoel te zijn ontspoord.

Van het tweede boek over de Kapellekensbaan, *Zomer te Ter-Muren*, kan de hoofdstukkenindeling aan de hand van uitspraken in de rubriek worden gereconstrueerd:

hoofdstuk 1: 'Zomer te Ter-Muren' (20 oktober 1949 -10 februari 1950)

hoofdstuk 2: 'Uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten' (17 februari 1950 - 22 september 1950)

hoofdstuk 3: 'Een kleine vergissing tussen miljoenen andere' (29 september 1950 - voorjaar 1951).

Over het einde van *Zomer te Ter-Muren* vernemen we niets. In ieder geval is het manuscript in de zomer van 1953 nog niet voltooid.

Over de inhoud van de geschiedenis over Ondine en Oscarke komen we wel geregeld iets te weten: Oscarke heeft werk gevonden (VR 080949); Ondine heeft ontdekt dat de duivel niet bestaat en zij zal nog ontdekken dat ook God niet bestaat (VR 291249); Oscarke werkt in Brussel en droomt ervan te beeldhouwen (VR 100350); Hij heeft thuis een muur gemetseld (VR 170350); Oscarke en Ondine redetwisten over het geloof en het socialisme en Ondine haalt de pastoor er bij (VR 140450); Ondine en Oscarke bleven tegen de stroom in roeien en zij ervoeren van dag tot dag een nieuwe waarheid, maar de volgende dag waren zij die weer vergeten (VR 180850); Oscarke en Ondine beleven de Eerste Wereldoorlog, waarin Oscarke aanschuift voor soep en oorlogssteun en vervolgens werk vindt: het aanleggen van een park (VR 010950 en VR 150950); Buurman Boone heeft tegen Oscarke gezegd dat hij zich te veel kwelt met alles (VR 131050) en de kleine Lowieke Boone is er getuige van geweest hoe een soldaat werd neergeschoten door de terugtrekkende Duitsers (VR 201050). In 'De tentoonstelling' (VR 210450) volgt het voorstel om een ontmoeting tussen Oscarke en de dikke Glemmasson op een tentoonstelling in Brussel te beschrijven.

3.2.10.1.2. *Relatie rubriek-boeken over de Kapellekensbaan*

In de meeste afleveringen van de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' is de handeling, net als die in beide boeken, gesitueerd op de Kapellekensbaan in het gehucht Ter-Muren, waar ook Boontje en de meeste andere personages wonen of hebben gewoond. De belangrijkste personages uit de rubriek spelen ook een rol in de boeken over de Kapellekensbaan. Die personages oefenen, zoals herhaaldelijk blijkt, veel invloed op die boeken uit, ook al wordt dat door Boontje niet altijd op prijs gesteld: "zwijg, want niet alleen martelt ge mijn hersenen, maar tevens brengt ge mijn boek over de kapellekensbaan in de war" (VR 291249).

Uit in de rubriek verschaft informatie betreffende de inhoud en de thematiek

van de boeken, blijkt dat gebeurtenissen die eerder in de rubriek werden verhaald ook tot de boeken behoren: "Nee, dit is niet het einde van de wereld, het is alleen maar het einde van ons hoofdstuk "zomer te ter-muren"... en vooraleer dit laatste kapittel te schrijven, bladert ge eens vlug door het manuscript, en merkt ge dat het vooral gaat over mensen die aan de rand van de samenleving hebben gewoond - weliswaar vertelt andreas mottebol ons niets meer over den vos reinaerde, maar integendeel zit polpoets gebogen over de archieven, waarin het proces van jan de lichte en zijn mannen staat beschreven - en merkend dat dit hoofdstuk vooral gaat over landlopers ende vagebonden, voelt ge dat er iets niet in de haak is, maar kunt ge niet zeggen WAT" (VR 100250).

Ook de verhalen over de bende van Jan de Lichte, die vanaf 26 januari 1950 geregeld in de rubriek opduiken, maken deel uit van het boek. Polpoets raadpleegt de archieven (VR 260150) en Boontje schrijft er een boek over (VR 020250). Op 17 februari zet Polpoets de plannen voor het boek uiteen. Van diens poging om in het onderhavige hoofdstuk nog enkele bendeleden te beschrijven komt echter niets terecht: "En ge kunt alleen maar uitroepen: halt polpoets, ge zijt te laat!... uw tijd is verstreken, de streep is getrokken en mijn hoekje is vol: dit is werkelijk het einde van ons hoofdstuk: zomer te ter-muren" (VR 100250).

Niet alleen de geschiedenis over de bende van Jan de Lichte, ook de fragmenten uit het verhaal over Ondine en Oscarke is in het boek én de rubriek terug te vinden. In 'De tentoonstelling' kritiseert Meneerke Brys de inhoud en de bouw van het boek: "Ge schrijft daar, zegt hij, over de vrienden van ondine, die allen tot het rijke volk behoren... onder andere de dikke glemmason, die een katholiek is en aan god niet gelooft. En ondertussen schrijft ge over oscarke dat een klein twijfelend mannetje is, met de trein op en af rijdend naar brussel, naar zijn werk, en sympathie voelend voor het opkomend socialisme" (VR 210450). De beschrijving van Oscarke's denkbeelden vond een week eerder in de rubriek plaats.

Herhaaldelijk wordt de indruk gewekt dat de afleveringen van 'Boontje's bittere bedenkingen' deel uitmaken van of stammen uit het manuscript van de boeken over de Kapellekensbaan. Dat gebeurt onder andere op 2 februari 1950 als Karskorséke opmerkt dat gedeelten uit het boek over de Kapellekensbaan links en rechts worden gepubliceerd: "ik lees regelmatig die mislukte epistels over het doel en het nut, de opgang, de neergang, of de spiraalgang... En ik lees ook regelmatig uw bijdragen over ondineke van termuren, en haar man oscarke (...) En als ik daar dan zit met uw boek uit stukken en brokken, dat waar hier waar daar verschijnt, in dagbladen en in weekbladen, in maandschriften en in jaargangen, dan vraag ik mij af waarom ook gij... ja, gij!... uw tijd niet aangener vergooit aan de zijde van de een of andere barones." Ook de afleveringen van 'Boontje's bittere bedenkingen' zijn, zo goed als zeker, brokstukken van die roman.

Van de 128 afleveringen van 'Boontje's bittere bedenkingen' zijn er 110 terug te vinden in de diptiek *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. 18 Afleveringen, gepubliceerd van 9 december 1948 tot en met 16 juni 1949 en op 30 juni 1949, zijn terug te vinden in *De Kapellekensbaan*. Ze komen niet allemaal overeen met een hele of bijna hele paragraaf in het boek. Van de afleveringen 'Winter in Vlaanderen' (VR 161248), 'Zonder met sociale saus' (VR 310349) en 'De blues' (VR 160649) is respectievelijk een derde, een kwart en de helft terug te vinden in *De Kapellekensbaan*. Vier afleveringen zijn in het boek in twee paragrafen opgesplitst, nl. 'Bloemen voor Van Gogh' (VR 251248) in 'De man met het afgesneden oor' (KB 57-58) en 'Einde van de zonnebloemcultus' (KB 61-62); 'Bevruchting naar willekeur' (VR 010149) in 'Ik heb niet tevergeefs geleefd' (KB 292) en 'Bevruchting naar willekeur' (KB 293-294); 'Een spel gelijk een ander' (VR 210449) in 'Had ik het geweten' (KB 97) en 'Een spel gelijk een ander' (KB 197-198); en 'De blues' (VR 160649) in 'Deep river' (KB 221-222) en 'Het leven buiten het leven' (KB 391).

Van enige synchroniteit tussen de publikatie van de afleveringen en de volgorde van de paragrafen in *De Kapellekensbaan* is, zo valt te zien in schema 10a, geen sprake. Boon heeft blijkbaar een 'willekeurige' keuze gemaakt uit het min of meer voltooide manuscript.

Bij de 92 afleveringen die overeenkomen met paragrafen in *Zomer te Ter-Muren* is wel sprake van synchroniteit. Die paragrafen zijn verspreid over het hele boek te vinden, met uitzondering van het laatste hoofdstuk, 'Deemstering over het bos'. De teksten lijken met een tweeledig doel te zijn geschreven, namelijk voor het boek én voor de rubriek. Dat valt niet alleen af te leiden uit de verwijzingen naar actuele gebeurtenissen, maar ook uit het feit dat de tijds aanduidingen in de afleveringen van de rubriek en die in de overeenkomstige paragrafen in het boek ongeveer synchroon lopen met de publikatiedata van de afleveringen in *Vooruit*. Een eventueel verschil is nooit groter dan een maand en kan worden teruggevoerd op een vertraging in de publikatie.

De chronologie wordt in de rubriek 11 keer doorbroken ten opzichte van de paragraafvolgorde in het boek. Daarbij gaat het om 3 ernstige verstoringen (van meer dan 10 paragrafen): respectievelijk 25, 19 en 26 paragrafen.

Het (onvolledige) beeld dat in de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' wordt gegeven van de hoofdstukkenindeling van *Zomer te Ter-Muren* komt in grote lijnen overeen met die in het boek. Het einde van het derde en het begin van het vierde hoofdstuk kan aan de hand van de informatie in de rubriek niet exact worden bepaald. Wel is er, zoals gezegd, twee keer, vrij kort achter elkaar, sprake van het beëindigen van een hoofdstuk. Uit een vergelijking met het boek blijkt dat de afleveringen van de rubriek die zijn verschenen tot en met 30 maart 1951 deel uitmaken van het derde hoofdstuk en dat de afleveringen die vanaf 6 april van dat jaar zijn gepubliceerd tot

het vierde hoofdstuk behoren. Er is slechts een uitzondering. De aflevering 'Het bos der mensen' (VR 090351) behoort, afgaande op de in de rubriek verschaft informatie, tot het derde hoofdstuk. Professor Spothuyzen kondigt in die aflevering het einde van een hoofdstuk aan. In *Zomer te Ter-Muren* maakt 'Het bos der mensen' echter deel uit van het vierde hoofdstuk. Hier heeft Professor Spothuyzen dan ook de indruk dat Boontje al aan een nieuw hoofdstuk is begonnen. De tekst 'Het bos der mensen' is dus door Boon verplaatst van het hoofdstuk 'Een kleine vergissing tussen miljoenen andere' naar het hoofdstuk 'Wij, enkelen, in een wereld van barbaren' (Het is overigens de enige aflevering van de rubriek die in het boek tot een ander hoofdstuk is gaan behoren). Hij heeft echter over het hoofd gezien dat in deze tekst wordt opgemerkt dat het vorige hoofdstuk 'Uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten' heet. Door de verplaatsing is dat in *Zomer te Ter-Muren* niet meer het geval.

Eén hoofdstuk, het eerste, heeft in 'Boontje's bittere bedenkingen' een andere titel dan in het boek. In de rubriek heet het 'Zomer te Ter-Muren' en in het boek 'Alleen het kleine kostbare ogenblik telt'. De titel moet achteraf zijn gewijzigd, in de paragraaf 'Vergissingen' (ZTM 104-105) is immers één keer blijven staan dat het onderhavige hoofdstuk 'Zomer te Ter-Muren' heet. Een soortgelijke vergissing als hierboven (die overigens niet wordt gedekt door de titel van de paragraaf).

In de aflevering 'Brief aan een andere schrijver' (VR 270149) schrijft Boon dat de geschiedenis over Ondine 9 dikke delen omvat. Het toeval (?) wil dat de latere diptiek in totaal negen hoofdstukken telt. Mogelijk is de hoofdstukkenindeling terug te voeren op de oorspronkelijke 9 delen van het verhaal over Odile/Ondine.

Uit de aflevering 'Een spel gelijk een ander' kan worden opgemaakt dat Boon in het voorjaar van 1949 heeft overwogen om het eerste boek over de Kapellekensbaan, dat eindigen zou 'met de dag van 1 Mei', de titel *Lente te Ter-Muren* te geven (VR 210449). Maar waar in deze aflevering wordt gesproken over 'het eind van het boek' blijkt het in *De Kapellekensbaan* om het einde van een hoofdstuk te gaan. Wel heet dit hoofdstuk daar 'Lente te Ter-Muren' en eindigt het min of meer op 1 mei. Mogelijk heeft Boon in april 1949 overwogen om de omvang van het eerste Illegale boek te beperken tot de jeugd van Ondine beschreven is. In *De Kapellekensbaan* gaat het om de eerste helft van het boek. In de tweede helft wordt de kennismaking van Ondine met Oscarke beschreven. Het boek eindigt met hun huwelijk.

In 'Boontje's bittere bedenkingen' zijn, evenals in de rubriek 'Wereld van vandaag' in *Front*, nauwelijks teksten gepubliceerd die stammen uit of zijn gaan behoren tot het cursief gezette gedeelte van de diptiek. Hier zijn het er maar vier: 'Voor Elise' (VR 230649), 'Aan Ondine' (VR 140749), 'En ook Oscarke knikte ja' (VR 140450) en 'De tentoonstelling' (VR 210450).

In de rubriek worden sommige personages en situaties uit het verhaal over Ondine en Oscarke uitvoeriger geïntroduceerd dan in het boek (zie bijvoorbeeld: 'De berg af' (VR 170350) en 'Het huizekotje van uw roman' (VR 150950)). In het boek is dat ook niet nodig, de lezer van de boeken over de Kapellekensbaan kent ze immers al.

Afleveringen gewijd aan de avonturen van de vos Reinaert komen in de rubriek niet voor. Wel wordt in de open-brief aan Burssens (VR 270149) een keer naar dit verhaal verwezen. Daar wordt opgemerkt dat het verhaal over de vos samen met de roman over Ondine, het 1ste Illegale boek van Boontje, randbemerkingen bij dat verhaal en dagbladknipsels, in stukken werden gesneden om aan een dagblad te worden verkocht (VR 270149). Boon wekt hier de indruk dat die geschiedenis toen nog geen deel uitmaakte van het manuscript. Dat lijkt een half jaar later wel het geval te zijn. Ook in de aflevering van 27 oktober 1949 komt de bewerking van Van den Vos Reinaerde ter sprake. Meester Oedenmaeckers roept Andreus Mottebol daar op om de eerder afgebroken bewerking van deze geschiedenis voort te zetten: "en waar blijft ge met uw hoekjes waarin ge van-den-vos-reinaerde herwerktet?... die zijt ge lang vergeten, misschien herinnert ge u zelfs niet meer dat ge blijven steken zijt midden in het proces, toen isengrinus de vos had aangeklaagd, omdat hij zijn hersinde van achteren had aangerand..." Hier wordt de indruk gewekt dat de 'hoekjes' over de Vos Reinaerde deel uitmaken van een groot geheel, waartoe ook de afleveringen van de rubriek moeten behoren.

Uit de aflevering 'De nieuwe roman' (VR 201049) kan worden opgemaakt dat Boontje er in oktober 1949 weinig voor voelde om nog aan zijn illegale boek verder te schrijven. Hij wilde liever aan een nieuw project beginnen, waarvan hij een uitvoerige beschrijving geeft: "(...) dat ik reeds lang aan een nieuw boek moest kunnen beginnen hebben: mijn boek van dagbladknipsels (...) o meneerke brys, wat is dat voor een wonder van een roman! Over een tocht in het oerwoud van brazilïë (...) En over mata-hari, en over een meisje dat van haar 5 jaar moeder werd. O wat al dingen staan er niet in dat boek van dagbladknipsles, en ik stel mij voor om daar een draad tussen te trekken: de geschiedenis van een familie, zoals ik u al eens verteld heb... en welke familie zou ik daar beter kunnen voor gebruiken, dan mijn eigen familie?, mijn eigen wonderse familie waarin er helden en lafaards zijn geweest, een sinte marten en een baekelandt, een mata hari en een vincent van gogh, t.b.c.-ers en zatlappen en politiekers en mannen van de loge: een bonte mengelamangel waarover ik kan schrijven en schrijven tot mijn vingers er in kramp zouden van staan, maar dat mijn hart en mijn geest nog immer zouden roepen: doe voort, doe voort! (VR 201049). Natuurlijk valt op dat dit project grote gelijkenissen vertoont met wat Boon met *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* heeft gedaan.

Afgaand op de verschillen tussen de versies van de geschiedenis over de

bende van Jan de Lichte, die Boon in de loop der jaren heeft gepubliceerd, lijkt er een lijn te lopen van de versie in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* over de versies in de rubrieken 'Wereld van vandaag' en 'Boontje's bittere bedenkingen' naar die in *Zomer te Ter-Muren*. De bewerking in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* is van een latere datum dan die in *Front* en *Vooruit* en ligt mijns inziens het dichtst bij de eerste versie van beide boeken, die in september 1950 werd voltooid.

Over het algemeen zijn de verschillen tussen de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' en *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* groter dan die tussen de rubriek 'Wereld van vandaag' en het tweeluik. Toch zijn ook hier de meeste verschillen weer terug te voeren op allerlei aanpassingen aan de context, herformuleringen, inkortingen, uitweidingen et cetera. Slechts zelden hebben de aangebrachte wijzigingen verstrekkende gevolgen voor de inhoud gehad. Ingrijpend gewijzigd zijn bijvoorbeeld de teksten: 'De natuur... maar met niet te veel bomen' (VR 280449), 'Weg met Kierkegaard!' (VR 190150), 'En ook Oskarre knikte ja' (VR 140450) en 'Wandeling A' (VR 040850). Daar staat tegenover dat er ook heel wat afleveringen zijn die nauwelijks verschillen van de paragrafen in het boek: 'Hamlets aan de lopende band' (VR 240349), 'Nihilisme dat er geen is' (VR 290949), 'Een aanslag' (VR 090650), 'De zot van Worteghem' (VR 160650), 'Twee vrouwen' (VR 230650), 'De laatste vlieg' (VR 271050) en 'Lord Lister' (VR 120151).

De verschillen tussen de afleveringen van de rubriek en de paragrafen in *De Kapellekensbaan* zijn dikwijls vrij groot. Deze afleveringen lijken niet uit een kant en klaar manuscript te zijn geplukt. Zoals al werd opgemerkt treden er aanvankelijk in de rubriek nauwelijks personages op en als dat al gebeurt dan zijn die personages veelal anoniem. In de overeenkomstige paragrafen van *De Kapellekensbaan* komen juist wel personages voor en daar worden die ook met name genoemd.

Boon heeft in de eerste afleveringen van de rubriek systematisch de rol van de personages beperkt. Mogelijk om te verdoezelen dat deze teksten uit het zelfde manuscript stammen als de stukken die hij in andere bladen publiceerde. In 1979 heeft hij er bij de gezamenlijke uitgave van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* op gewezen dat hij met dat doel voor ogen indertijd ook de namen van de personages in verschillende bladen heeft veranderd.¹ Dat lijkt voor de rubrieken in *Front* en *Vooruit* te kloppen. In 'Wereld van vandaag' heten de hoofdpersonages vrijwel uitsluitend Johan Janssens, Mossieu Colson van Tminnesterie, de Kantieke Schoolmeester en Tolfpoets, terwijl ze in 'Boontje's bittere bedenkingen' opduiken als Andreus Mottebol, Meneerke Brijs, Meester Oedenmaeckers (Oedenwinckel) en Polpoets. Maar die namen dragen ze in het merendeel van de gevallen

1. Boon 1979, p. 8.

ook in de overeenkomstige paragrafen in *Zomer te Ter-Muren*.¹ In het boek ondergaan de personages immers in een heleboel (maar lang niet alle) paragrafen tussen pagina 104 en 482 een naamsverandering. Die naamswijziging hangt daar niet samen met de plaats waar de paragrafen zijn voorgepubliceerd: paragrafen met Mottebol, Brys, Oedenmaeckers et cetera. zijn ook in *Front* verschenen, alleen zijn de namen in het weekblad weer veranderd in: Janssens, Mossieu Colson, de Kantieke Schoolmeester et cetera.

De publikatie van 'Boontje's bittere bedenkingen' vindt ongeveer in dezelfde tijd plaats als die van de rubriek 'Wereld van vandaag' in *Front*. In beide rubrieken verschenen hoofdzakelijk teksten die stammen uit of zijn gaan behoren tot de in romein gezette tekst in diptiek over de Kapellekensbaan. Beide rubrieken werden ook min of meer op hetzelfde moment stopgezet: 'Boontje's bittere bedenkingen' op 11 mei 1951 (om onbekende redenen) en 'Wereld van vandaag' op 2 juni 1951 (omdat *Front* ophield te bestaan). Vanuit het boek gezien lijkt het bij tijd en wijle alsof de paragrafen beurtelings in *Front* en in *Vooruit* zijn voorgepubliceerd (zie schema 2a en 2b).

3.2.10.1.3. *Geschrapte bijdragen*

Het merendeel van de 18 afleveringen van 'Boontje's bittere bedenkingen' die niet in *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* zijn terug te vinden, zijn verschenen toen de rubriek nog niet zo lang bestond. Wat er - vanuit het boek bekeken - op duidt dat Boon de rubriek aanvankelijk niet heeft gezien als een voorpublicatie. De meeste afleveringen die niet in het tweeluik zijn terug te vinden, komen qua opzet ook niet overeen met het boek. Personages en ruimtebeschrijvingen ontbreken bijvoorbeeld. Het gaat uitsluitend om boekbesprekingen, reacties op artikelen in tijdschriften, de literaire kritiek en allerlei andere zaken die met literatuur te maken hebben: 'Over de bitterheid zelf' (VR 251148), 'Het boek Kaputt' (VR 021248), 'Het trio' (VR 060149), 'Over Kafka en zijn idioten' (VR 200149), 'Brief aan een andere schrijver' (VR 270149), 'Wat is er van Miller?' (VR 030249), 'Te mooi om gefusilleerd te worden' (VR 070449), 'Versleten woorden' (VR 120549), 'Kunst A en kunst B' (VR 190549), 'De principiële toezegging' (VR 260549), 'Polyfoto' (VR 070749).

Maar er is ook een aantal afleveringen geschrapt dat wel aansluit bij de opzet van de diptiek: 'Het verlorenlopend kind' (VR 020649), 'Het aards paradijs' (VR 131049), 'De vruchten' (VR 031149), 'Niemandslân' (VR

1. Met uitzondering van de vóór 10 november 1949 gepubliceerde afleveringen van 'Boontje's bittere bedenkingen'. Die corresponderen met paragrafen in *Zomer te Ter-Muren* waarin de personages nog Johan Janssens, Mossieu Colson van Tminnerie etc. heten.

140750), 'Demonen' (VR 210750), 'Niemand wordt oud' (VR 080950) en 'Miller: die kist met dynamiet' (VR 101150). Waarom deze afleveringen niet in het tweeluik zijn verwerkt is onduidelijk.

Het niet-opnemen/schrappen van deze teksten heeft zo nu en dan tot aanpassingen geleid in teksten die wel deel uitmaken van beide boeken. In de aflevering 'De nieuwe roman' (VR 201049) wordt bijvoorbeeld verwezen naar Mata Hari, die eerder ter sprake kwam in de aflevering 'Te mooi om gefusilleerd te worden'. Maar in de paragraaf 'De nieuwe roman' (ZTM 87-89) komt dat fragment over Mata Hari niet meer voor.

De aflevering 'Het gesprek' (VR 280750) bevat een inleiding waarin wordt gerefereerd aan de inhoud van de voorgaande afleveringen 'Niemandslaan' (VR 140750) en 'Demonen' (VR 210750). Deze inleiding ontbreekt in de overeenkomstige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren*, logisch, want beide afleveringen waarnaar wordt verwezen, zijn niet in het boek te vinden.

Een passage in de aflevering 'Meehuilen met de wind' (VR 101149) die aansluit bij de voorafgaande aflevering 'De vruchten' (VR 031149) ontbreekt in de overeenkomstige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren*. De tekst 'De vruchten' komt hier immers ook niet voor.

3.2.10.1.4. *De rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' en de ontstaansgeschiedenis van De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren.*

De roman *Madame Odile* bestond aanvankelijk uit 9 delen, die Boon later aan het *Iste Illegale boek van Boontje* koppelde en vervolgens met dagbladknipsels, met randbemerkingen en met een bewerking van *Van den Vos Reinaerde* in stukken sneed om aan de dagbladen te verkopen.

In verschillende afleveringen van de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' wordt bevestigd dat het manuscript in brokstukken in de dag- en weekbladen is gepubliceerd. Ook blijkt dat het *Iste Illegale boek van Boontje* en de roman over Ondineke van Ter-Muren deel uitmaken van één en hetzelfde boek.

Het manuscript van *De Kapellekensbaan* draagt in het voorjaar van 1949 enige tijd de titel *Lente te Ter-Muren*. Het eindigt op 1 mei. Mogelijk omvatte het boek toen slechts de helft van de latere *De Kapellekensbaan*. Op 21 juli 1949 is *De Kapellekensbaan* in ieder geval voltooid en staat Boon op het punt om aan een vervolg te beginnen. Dit vervolg wordt op 6 oktober 1950 voor het eerst *Zomer te Ter-Muren* genoemd. De titel het *Boek over de Kapellekensbaan* duikt op 29 september 1949 voor het eerst op. Het moet een kroniek van de moderne tijd worden, bestaande uit vier hoofdstukken met titels gebaseerd op de seizoenen: 'Lente te Ter-Muren', 'Zomer te Ter-Muren' et cetera. In beide boeken worden vier geschiedenissen met elkaar verstrengeld: de geschiedenis van het socialisme, het leven van Ondine van Ter-Muren, de journalistieke loopbaan van Johan Janssens en de ondergang

van de moderne beschaving.

Het eerste hoofdstuk van latere *Zomer te Ter-Muren* heette aanvankelijk 'Zomer te Ter-Muren' en werd voor 10 februari 1950 voltooid. Aan het tweede hoofdstuk, 'Uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten', is Boon voor 17 februari van dat jaar begonnen en hij heeft het voor 22 september 1950 af. Het derde hoofdstuk 'Een kleine vergissing tussen biljoenen andere' wordt voor 29 september 1950 aangevat en het einde daarvan wordt aangekondigd op 9 maart 1951. In de zomer van 1953 blijkt het boek nog niet te zijn voltooid. Uit een vergelijking van de afleveringen met de overeenkomstige paragrafen in het boek blijkt dat Boon op het laatste moment nog de positie van sommige paragrafen aan het einde van het derde en in het begin van het vierde hoofdstuk heeft veranderd.

In oktober 1949 blijken de hoekjes over de Vos Reinaert al te zijn toegevoegd aan het *1ste Boek over de Kapellekensbaan*. De verhalen over de bende van Jan de Lichte hebben, afgaande op informatie in de rubriek, vanaf het begin deel uit gemaakt van het manuscript van het tweede boek over de Kapellekensbaan.

Aanvankelijk lijken de afleveringen van 'Boontje's bittere bedenkingen' niets te maken te hebben met een boek-in-wording. De afleveringen van de rubriek die overkomen met paragrafen in *De Kapellekensbaan* zijn waarschijnlijk min of meer willekeurig uit het voltooid manuscript van dit boek gelicht. Maar ze zijn daarbij wel ingrijpend veranderd, mogelijk om te verdoezelen dat ze uit het manuscript van een boek stammen. Daarbij is de rol van de personages veelal geschrapt of in iedere geval beperkt. De latere afleveringen zijn met een tweeledig doel geschreven: tegelijkertijd voor de rubriek en voor het tweede boek over de Kapellekensbaan. Sommige van de niet in *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* terug te vinden afleveringen, moeten wel deel hebben uitgemaakt van het manuscript, gezien de identieke opzet en de verwijzingen naar deze teksten die in de boeken zijn blijven staan.

Het lijkt erop dat Boon stukken uit het manuscript beurtelings heeft gepubliceerd in de rubrieken 'Wereld van vandaag' in *Front* en 'Boontje's bittere bedenkingen' in *Vooruit*. Daarbij heeft hij de hoofdpersonages in *Front* Johan Janssens, Mossieu Colson van Tminnesterie, de Kantieke Schoolmeester en Tolfpoets genoemd en die in *Vooruit* Andreus Mottebol, Meneerke Brys, Meester Oedenmaeckers en Polpoets.

3.2.10.2. *De verhalen in Vooruit*

In de periode tot 1 januari 1954 verschenen er 31 verhalen in *Vooruit* die geheel of gedeeltelijk in *De Kapellekensbaan* of *Zomer te Ter-Muren* zijn terug te vinden. Uit het dagblad kan niet worden opgemaakt dat deze verhalen

een bijzondere band met elkaar onderhouden. Hoewel ze in veel gevallen een gemeenschappelijke rubriekstitel hebben ('Ons kortverhaal', 'Boontje's kort verhaal', 'Boontje vertelt...', 'Boontje vertelt voor u...', 'Boontje's verhaal') gaat het in bijna alle gevallen om op zichzelf staande publikaties. Alleen de verhalen 'Aan onze helden!' (VR 180551), 'Oscarke wordt beroemd' (VR 080651), 'De thermosfles onder de roentgenstralen' (VR 290651) en 'De auto' (VR 270751) hebben duidelijk met elkaar te maken. Zij handelen over dezelfde personages (Oscarke en Ondine). Toch zijn het geen vervolgv verhalen. Dat laatste geldt wel voor het verhaal 'Het opstel' (VR 070253) dat een vervolg is op 'De zinkende hond' (VR 310153). En in het begin van 'De tragedie der Karl Kraus vereenzaming' (VR 141152) wordt aansluiting gezocht bij hetgeen in het verhaal 'De weide' (VR 071152) is geschreven.

Uit de in *Vooruit* gepubliceerde verhalen van Boon valt ook niet op te maken of ze tot een groter geheel behoren, of ze deel uitmaken van het manuscript van een roman. Wel wordt er enkele keren naar Boons werk verwezen. Dat gebeurt voor het eerst in 'Bittere rijst' (VR 250452): "Het spijt me dat dit steeds minder aan een film gaat gelijken, en steeds meer aan een roman van L.P. Boon, uit de tijd toen hij nog een miserabilist was." Interessanter is de verwijzing aan het begin van het verhaal 'De roman van de oude Bultkarakas' (VR 291152), waarin de roman over de Kapellekensbaan ter sprake wordt gebracht: "Nu al jaren schrijf ik die onmogelijk lange roman over de kapellekensbaan, en haast iedereen die ik in mijn leven heb gekend speelt er reeds een rol in. Zo ook de oude bultkarkas, die al zijn leven op de kapellekensbaan heeft gewoond en geleefd, en nog de moeilijke strijd van de allereerste socialisten heeft meegemaakt."

Maar echt belangwekkende informatie voor deze studie levert dit fragment niet op. Dat geldt ook voor de kritiek die de oude Bultkarkas in hetzelfde verhaal op het boek levert: "En een boek over de kapellekensbaan, zonder begin of zonder einde en met meer dan vijfhonderd helden, dat is geen boek (VR 291152).

Van de 31 verhalen zijn er vijf in *De Kapellekensbaan* en 26 in *Zomer te Ter-Muren* terug te vinden (zie schema 10b). De verhalen 'Aan onze helden!' (VR 180551), 'Oscarke wordt beroemd' (VR 080651), 'De thermosfles onder de roentgenstralen' (VR 290651) en 'De auto' (VR 270751) komen overeen met gedeelten uit cursief gedrukte paragrafen in het vierde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*. Er is echter geen sprake van een één-op-één-relatie tussen die verhalen en de paragrafen in het boek. 'Aan onze helden' overlap het laatste 2/3 van de paragraaf 'Het doelloze geluk' (ZTM 461-462); 'Oscarke wordt beroemd' correspondeert met de laatste zin van 'Het laatste monument' (ZTM 487) en vrijwel de hele paragraaf 'Met de hoed in de hand' (ZTM 487-489). Het verhaal 'De thermosfles onder de roentgenstralen' komt overeen met 'Wetenschap contra kunst' (ZTM 479-481) en bevat ook een klein

fragment dat in het boek tot de paragraaf 'Met de hoed in de hand' (ZTM 488) behoort. Dat fragment, over de slechte kwaliteit van moderne producten, ontbreekt juist weer in het verhaal 'Oscarke wordt beroemd' (VR 080651).

Het verhaal 'De auto' beslaat vier volledige paragrafen uit het boek: 'Mijn auto' (ZTM 414-415), 'Met de handen in de schoot' (ZTM 417-418), 'Wat zit ge daar eigenlijk te denken?' (ZTM 420) en 'Gedachten van Oscarke' (ZTM 423). Volgens een mededeling in *Vooruit* is dit verhaal afkomstig van Polpoets: "Van ginder in zijn zozegde villa stuurt polpoets u een verhaaltje over ondiene en oscarke, een verhaaltje waarin ondiene's broer, valeer, almeteens met een auto voor de deur stond. De auto van hun nicht, die binst de oorlog gesmokkeld had en veel geld verdiend" (VR 270751). In *Zomer te Ter-Muren* komt het verhaal uit de koker van Boontje.

Hoewel het in grote lijnen om dezelfde geschiedenissen gaat, bestaan er behoorlijk wat verschillen tussen de verhalen over Ondine en Oscarke in *Vooruit* en de overeenkomstige bladzijden in *Zomer te Ter-Muren*. Die verschillen betreffen veelal schrappingen en toevoegingen van kleine fragmenten. In de krant worden meer zaken verklaard, die in het boek al eerder aan de orde zijn geweest. Daar staat tegenover dat in het boek allerlei verwijzingen voorkomen naar eerder verhaalde gebeurtenissen die weer in de *Vooruit*-verhalen ontbreken. In een aantal gevallen wijkt het begin en het slot van de verhalen in *Vooruit* af van de gebeurtenissen zoals die in het boek worden verhaald.

'Een nieuwe inleiding tot "den vos reinaerde en den wolf Isengrimus"' (VR 150651), het derde verhaal dat Boon in *Vooruit* publiceerde, bevat de eerste drie paragrafen uit het verhaal over de vos en de wolf dat eerder in *Podium* verscheen (PO 05/0652). Zoals al werd opgemerkt, zijn de verschillen tussen de in *De Kapellekensbaan* opgenomen versie en die in *Podium* (en dus ook die in *Vooruit*) groot.

'Goedendag, madame!' (VR 310851) is een herpublicatie van het eerder in *Front* gepubliceerde verhaal 'Alleen maar een dame te zijn!' (FR 270648). Het verhaal komt overeen met de eerste twee bladzijden van de paragraaf 'Komende wereld' (ZTM 506-507). Afgaande op de verschillen ligt de *Vooruit*-versie heel dicht bij die in *Front*.

De verhalen die Boon vanaf 1 februari tot en met 19 september 1952 in *Vooruit* publiceerde, vormen in een bepaald opzicht een aparte groep. Het zijn allemaal geschiedenissen over opmerkelijke gebeurtenissen, over zonderlinge personen die zich vaak aan de zelfkant van de samenleving bewegen. Veertien van de geschiedenissen zijn in *Zomer te Ter-Muren* terug te vinden. In deze gevallen is er wel sprake van een een-op-een-relatie. Ieder verhaal uit *Vooruit* correspondeert met één paragraaf in het boek.

In *Zomer te Ter-Muren* worden die verhalen door de personages (vooral Tippetotje) gepresenteerd. In de *Vooruit*-verhalen is dat niet het geval. Over

het algemeen zijn de verhalen in de krant wel veel uitgebreider. Er worden meer feiten, meer details, meer verklaringen gegeven, terwijl in het boek hoofdzakelijk de grote lijnen worden aangegeven. Vergelijk bijvoorbeeld 'Grashalmen' (VR 300552) met 'Grashalmen' (ZTM 476-477).

Afgezien van de 'geschrapte' fragmenten, zijn de beide versies van de teksten meestal vrijwel identiek. Ik heb dan ook de indruk dat Boon de in *Vooruit* gepubliceerde verhalen heeft gebruikt bij het schrijven van de roman. Daarbij heeft hij alle in het licht van die roman overbodige passages geschrapt en ze vervolgens in het manuscript opgenomen. Maar er zijn verhalen bij die nauwelijks verschillen van de paragrafen in *Zomer te Ter-Muren*: 'Het verhaal van de rubberapper' (VR 150252) en 'Winterappelen' (VR 230552).

De verhalen 'De lange arm' (VR 311052), 'De weide' (VR 071152), 'De tragedie der Karl Kraus vereenzaming' (VR 141152) komen overeen met paragrafen uit het eerste hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*. 'De lange arm' is vrijwel identiek met de paragraaf in het boek. Wel wordt in het boek de verteller bij naam genoemd, Boontje, en neemt Johan Janssens daar de plaats in van Mottebol.

Het verhaal 'De weide' en de gelijknamige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren* verschillen vooral in het begin. In het boek wordt daar uitvoerig ingegaan op de rol die de personages in het tweede boek over de Kapellekensbaan zullen spelen. Deze passage ontbreekt in het *Vooruit*-verhaal, waar het boek over de Kapellekensbaan helemaal niet ter sprake wordt gebracht. Daar blijft ook de verteller anoniem, terwijl in het boek de Kantieke Schoolmeester het woord voert.

Het begin van 'De tragedie der Karl Kraus vereenzaming' (in het boek: 'De laatste dagen der mensheid') verschilt eveneens aanzienlijk van dat in *Zomer te Ter-Muren*, waar Mossieu Colson het woord voert. In *Vooruit* wordt een link gelegd met Boons vorige verhaal ('De weide'), die link ontbreekt in het boek. De betreffende paragrafen liggen daar ook ver uit elkaar, respectievelijk op pagina 18-19 en op 71-72. Bovendien wordt in het boek herhaaldelijk gerefereerd aan de context, iets in het *Vooruit*-verhaal, uiteraard, niet gebeurt.

Van de aflevering 'Uit mijn notaboekje' (VR 221152) is de paragraaf 'Ik zal mijn plicht doen!' terug te vinden in *De Kapellekensbaan* en wel in de paragraaf 'Toch zijn er die hun plicht doen!' (KB 387-388). Daar vertelt Mossieu Colson over een meisje op het minnesterie dat de decoratie van oorlogswoekeraars opzettelijk vertraagt. In *Vooruit* wordt deze petite-histoire beknopt door meneerke Brys verteld. Er wordt bijvoorbeeld niet opgemerkt dat het om oorlogswoekeraars gaat.

De verhalen 'De roman van de oude Bultkarkas' (VR 291152), 'De geschiedenis van Meetje Mie' (VR 061252) en 'Blues for yesterday' (VR 131252) overlappen in Romein gedrukte paragrafen in *De Kapellekensbaan*.

Opmerkelijk is het grote verschil dat bestaat tussen de twee versies van 'De roman van de oude Bultkarkas', vooral omdat *De Kapellekensbaan*, in zekere zin, op punt van verschijnen stond toen deze aflevering werd gepubliceerd. De tekst in *Vooruit* is uitgebreider, verschillende zaken worden gedetailleerder beschreven.

Het verhaal 'De geschiedenis van Meetje Mie' verschilt daarentegen nauwelijks van de paragraaf 'De geschiedenis van Meetje Wanne' in *De Kapellekensbaan*. Behalve dat de naam van Mie in Wanne is veranderd, bevat het boek nog een fragment over concurrerende ijsroom-mannen, dat niet in het *Vooruit*-verhaal staat.

Ook 'Blues for yesterday' verschilt nauwelijks van de gelijknamige paragraaf in het boek. Het belangrijkste verschil betreft de naamgeving van de personages, die in *Vooruit* Andreus Mottebol, meneerke Brys, meester Oedenmaeckers en Polpoets heten en in *De Kapellekensbaan* respectievelijk Johan Janssens, Mossieu Colson van Tminnesterie, de Kantieke Schoolmeester en Tolfpoets. Verder wordt in het boek de geschiedenis over Ondine ter sprake gebracht, waar in het verhaal slechts over 'uw laatste verhaal' wordt gesproken. Bovendien bevat de paragraaf in het boek nog een anekdote (over madame Tidelomba) die in het *Vooruit*-verhaal ontbreekt.

De verhalen 'De zinkende hond' (VR 310153) en 'Het opstel' (VR 070253) werden eerder in het weekblad *De vlam* gepubliceerd (VL 010450). De verschillen zijn miniem. De versie in *Vooruit* blijkt tussen die in *De vlam* en die in *Zomer te Ter-Muren* te liggen. Dat komt overeen met de tijdstippen van publikatie. Er is in dit geval dus wel sprake van een lineaire tekstontwikkeling.

'Beschouwingen van de oude Bultkarkas over de moderne roman...' (VR 120953) is vrijwel identiek met de paragraaf 'Een dagboek' (ZTM 246-247). Ook het verhaal 'Drama in Vlaanderen' (VR 260953) is halverwege deze roman terug te vinden en wel in een paragraaf met dezelfde titel (ZTM 249-250). Beide versies komen in grote lijnen met elkaar overeen. In het boek wordt de beschouwing, want het is eigenlijk geen verhaal, ten beste gegeven door Johan Janssens, terwijl de verteller in het *Vooruit*-verhaal anoniem blijft. Aan het slot verschillen de versies wel. Het verhaal in *Vooruit* bevat een lange passage over de wens van de verteller om een tafereel uit een boek over poppen te schilderen. Deze passage ontbreekt in de roman.

Het merendeel van de 31 verhalen in *Vooruit* komt overeen met paragrafen die in de boeken over de Kapellekensbaan in romein zijn gedrukt. Slechts vijf verhalen zijn terug te vinden in het cursief gedrukte gedeelte. Opvallend is verder dat - afgezien van de nieuwe inleiding tot 'Den Vos Reinaerde en Den Wolf Isengrimus' (VR 150651) - alle vóór oktober 1952 in *Vooruit* verschenen verhalen van Boon (negentien stuks) paragrafen uit de tweede helft van *Zomer te Ter-Muren* overlappen.

Voor de ontstaansgeschiedenis van het tweeluik over de Kapellekensbaan is van belang dat Boon in 1951-1952 hoogstwaarschijnlijk aan het vierde hoofdstuk van het boek *Zomer te Ter-Muren* heeft gewerkt. In de periode mei-juli 1951 verschenen in *Vooruit* vier verhalen over Oscarke die overeenkomen met cursief gedrukte paragrafen uit het vierde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*. Het lijkt om bewerkingen van teksten uit het manuscript te gaan, maar het is ook mogelijk dat die teksten in de definitieve versie van dat manuscript nog wijzigingen hebben ondergaan.

Een groot aantal in romein gedrukte paragrafen in het derde en vierde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* is gebaseerd op kranteberichten over opmerkelijke gebeurtenissen. Boon heeft in het boek verkorte versies opgenomen van de verhalen die hij 'eerder' over die gebeurtenissen in *Vooruit* (1951-1952) had geschreven.

Voor de publikaties in *Vooruit* heeft hij ook nog gebruik gemaakt van het (inmiddels voltooide) script van *De Kapellekensbaan*. Vijf verhalen, gepubliceerd in 1951-1952, zijn daaruit afkomstig. In bijna alle vijf de gevallen betreft het relatief ingrijpende bewerkingen, die geen informatie op leveren over het ontstaan van het boek.

Eind 1952 en in de loop van 1953 publiceerde Boon nog enkele verhalen in *Vooruit* die corresponderen met in romein gedrukte paragrafen uit het eerste en tweede hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*. De verschillen zijn te verwaarlozen wat erop wijst dat deze hoofdstukken toen al waren voltooid.

In de verhalen in *Vooruit* heten de hoofdpersonages doorgaans Mottebol, Brys, Oedenmaeckers en Polpoets. Deze namen heeft hij dus niet alleen in de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' gebruikt.

3.2.11. Voorpost

Het verhaal 'De 2 zusters' (verschenen in december 1948) handelt over twee meisjes en hun vader. Het telt bijna zeven bladzijden en is terug te vinden in *Zomer te Ter-Muren*. Daar overlapt het verhaal met de laatste bladzijde van de paragraaf 'Bescheten wereld van Oscarke' (ZTM 519-526), met de hele paragraaf 'De theorieën van Mariette' (ZTM 527-533) en met de eerste halve bladzijde van de paragraaf 'De korte haren' (ZTM 535-542). In het boek zijn deze paragrafen cursief gedrukt en van elkaar gescheiden door een in romein gedrukte paragraaf. Het verhaal in *Voorpost* vormt daarentegen een doorlopend geheel.

In grote lijnen gaat het echter om hetzelfde verhaal, wel hebben hier nogal wat herformuleringen en kleine veranderingen plaats gehad. Ook de geleiding wijkt af, hoewel in beide gevallen eigen namen met een kleine letter zijn gedrukt. Opmerkelijk is verder dat Oscarke en Ondine in *Voorpost* niet en hun dochters Judith en Mariette wel bij hun naam worden genoemd. Oscarke

en Ondine worden aangeduid als 'de vader der 2 zusters', 'zijn vrouw', 'hun moeder' et cetera. Ook de twee jongste kinderen van Oscarke en Ondine, Leopold en Maurice, blijven anoniem.

Het verhaal 'De advocaat der armen... of 2 verhalen voor tzelfde geld' (VP 0549) is een dubbelverhaal, waarin afwisselend wordt verhaald hoe Oscarke en hoe de advocaat meester Pots werk gaan zoeken in Brussel. Dat gebeurt in acht tekstgedeelten met de titels: 'Oscarke I', 'Het spook der menselijke plantrekkerij', 'Oscarke II', 'Meester Pots verandert van naam', 'Oscarke III', 'De verdere geschiedenis van meester Pots', 'Oscarke IV' en 'Den hooghen weereldt'.

Aanvankelijk zijn de stukjes afwisselend in romein en cursief gedrukt. Alleen in het laatste stukje komen beide lettertypen voor. Daar komen ook beide verhaallijnen samen: Johan Janssens ontmoet Oscarke. Een hoogstopmerkelijke ontmoeting, want eerder, in het stukje 'De verdere geschiedenis van meester Pots', is gebleken dat Johan Janssens de verteller is van het verhaal over Oscarke: "En almeteens ontmoette de dichter en dagbladschrijver Johan Janssens meester Pots terwijl hij op een bank zat aan de kruidentuin... wat zit gij hier te doen? vroeg meester Pots... en de dichter Johan Janssens zei dat hij werk zocht voor de held uit een zijner verhalen... voor Oscarke" (VP 0549).

De stukjes over Oscarke komen gedeeltelijk overeen met zes aan de geschiedenis over Ondine en Oscarke gewijde paragrafen uit het begin van het eerste hoofdstuk in *Zomer te Ter-Muren* en die over advocaat Pots met vier in romein-gezette paragrafen uit *De Kapellekensbaan*. Er is geen sprake van een een-op-een-relatie. Ook wijken de tussenkopjes in 'De advocaat der armen' af van de titels van de paragrafen in de diptiek.

Het verhaal in *Voorpost* verschilt in grote lijnen maar weinig van de overeenkomstige paragrafen in de beide boeken. Bepaalde zaken worden in het boek uitvoeriger beschreven. Daar staat tegenover dat in het verhaal zo nu en dan een verband wordt gelegd tussen de stukken over Oscarke en die over de advocaat Pots. In de diptiek gebeurt dat niet, beide geschiedenissen horen daar zelfs tot verschillende delen.

In het stukje 'Het spook der menselijke plantrekkerij' consulteert Johan Janssens advocaat Pots. In *De Kapellekensbaan* is het Mossieu Colson van Tminnersterie die naar Pots toegaat. Daar is Johan Janssens niet de verteller van het verhaal over Ondine en Oscarke en vindt er ook geen ontmoeting plaats tussen hem en Oscarke. In het boek speelt Oscarke in de paragraaf 'De mortel van de hoge wereld' zelfs helemaal geen rol.

Het verhaal in *Voorpost* bevat een inleiding waarin onder meer wordt verwezen naar de receptie van Boons vroege werk: "Lees hier het verhaal van oscarke die werk ging zoeken in brussel, plus daarbij het verhaal van meester pots de advocaat, die eveneens werk ging zoeken in brussel. Maar omdat men zegt dat ik steeds triestige verhalen schrijf, is dit nu een zeer

bemoedigend verhaal: beiden vonden werk in brussel" (VP 0549, p. 88). In een epiloog grijpt Boon terug op deze inleiding: "Dat is het verhaal van oscarke en van meester pots, die beiden werk vonden in brussel... maar alhoewel ik zei dat het een bemoedigend verhaal ging worden, zie ik nu in dat ik mij slechts heb vergist: het is weeral, zonder dat het mijn fout is, een triestig verhaal geworden" (VP0549, p. 93).

Van belang voor de ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* is dat er in december 1948 al gedeelten uit het Ondine-verhaal verschijnen die in het laatste hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* worden verhaald. Sindsdien hebben nogal wat herformuleringen plaatsgehad.

In mei 1949 gebruikt Boon in een verhaal twee lettertypes om de twee verhaalniveaus van elkaar te onderscheiden en hij experimenteert met het doorbreken van de grenzen van het verhaal door een ontmoeting te beschrijven tussen de verteller-schrijver en het hoofdpersonage van een van beide verhaalniveaus, respectievelijk Johan Janssens en Oscarke.

3.2.12. Tijd en mens

In *Tijd en mens* zijn vier bijdragen van Boons hand gepubliceerd die corresponderen met passages uit *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*: 'Blues voor maandag' (TM 11/1249), 'Den Vos Reinaerde' (TM 03/0450), 'De hond in het vreemde hok' (TM 0952) en 'Groeit onze angst?' (TM 1252). De twee laatst genoemde - verschenen in de fusie nummers van *Tijd en mens* en *Podium* - zijn al in paragraaf 3.2.7. behandeld.

De bijdrage 'Blues voor maandag', in 1949 gepubliceerd in de november-decemberaflevering van het tijdschrift, bestaat uit de letterlijke weergave van een aantal bladzijden uit het manuscript van de roman *Madame Odile*. Dat deelt Boon de lezer mee in een inleiding, die belangwekkende maar in zekere zin ook moeilijk te duiden informatie bevat over het ontstaan van *De Kapellekensbaan* en met name *Zomer te Ter-Muren*:

"Het is maandag, een kille maandagmorgen met wat mist... een huiverige maandagmorgen met wat hoofdpijn. Ge zijt halfweg met uw roman. Uw roman over Odile. Madame Odile. Roman die maar voor de helft geschreven raakte, en dan werd herzien. Helft die daarna veranderd werd in "het boek over de kapellekensbaan". Odile die veranderd werd in ondine.

Ondertussen veranderde ook uw levenshouding, veranderde ook uw beroep: journalist, redactiesecretaris van een weekblad, gevelschilder, werkLOZE, schrijver van hoekjes voor weekbladen, schrijver van verhaaltjes voor magazines. Ondertussen ligt de laatste helft van uw boek over madame odile daar nog. Laatste bladzijden die nu eveneens zullen moeten veranderen in

een boek over de kapellekensbaan. Een 2de boek misschien, een 3de, een 7de boek over de kapellekensbaan. In de een of de andere afzienbare tijd, laat ons zeggen binnen 6 jaar. Elk jaar een nieuw boek over de kapellekensbaan. Elk jaar een deel van Odile veranderen in Ondine, heldin uit de boeken over de kapellekensbaan.

Het is maandag, een huiverige maandagmorgen met wat hoofdpijn. De laatste bladzijden voor het laatste deel over madame Odile liggen daar, smekend om veranderd te mogen worden in het zoveelste boek over de kapellekensbaan. Ze liggen daar nu reeds, laat zien, van in 43. Die bladzijden zijn 6 jaar oud. Zij zijn aan de randen geel geworden. Zij zijn nog getypt met dat oude schrijfmachine, corona, dat nu al lang verpast is aan ene die geen verstand van schrijfmachines had. Er zijn met inkt geschrevene bladzijden: vreemde bladzijden: het is precies uw geschrift niet meer. Er zijn met potlood geschrevene bladzijden: ze zijn veelal onleesbaar geworden. Er staan notas in rode inkt... wat moeten die betekenen?: ge weet het niet meer.

Het is maandag morgen, een kille maandagmorgen met wat hoofdpijn: daar ligt het plan voor een roman die ge misschien nooit meer schrijven zult (...)" (TM 11/1249, p. 41).

Daarna volgen de bladzijden uit het manuscript, waarbij Boon steeds heeft aangegeven welk nummer de bladzijden dragen en om welk type tekst het gaat: met de corona-typemachine getypte tekst, met potlood of met inkt (rode of zwarte) geschreven notities (nota's) of in de marge gemaakte aantekeningen.

De publikatie wordt besloten met een korte epiloog: "Zo zijn dit dan de laatste bladzijden voor een roman... bladzijden die ge jaren geleden zo maar eens voorlopig hebt geschreven, vlug, vlug... Voor een roman die ge, misschien, nooit meer zult afwerken. Het is maandag, een kille maandag in september. Welnu, laat deze bladzijden dan maar onafgewerkt liggen, en noem hen: blues voor maandag" (TM 11/1249, p. 53).

In de inleiding en de epiloog wekt Boon de suggestie dat hij pas de helft van *Madame Odile* had voltooid toen hij het besluit nam om het boek te herzien. Het laatste deel zou hij onafgewerkt hebben laten liggen. Daaruit kan worden opgemaakt dat het manuscript van *Madame Odile*, dat door Boon in het najaar van 1946 aan de uitgeverijen werd aangeboden, niet het hele project omvatte. Dat zou op dat moment nog niet voltooid zijn, er had immers nog een tweede deel moeten komen.

Als deze voorstelling van zaken juist is, dan werd de herziene versie van de eerste helft vervolgens veranderd in *Het boek over de Kapellekensbaan*. De naam van de heldin Odile werd gewijzigd in Ondine. In september 1949 moet Boon hebben overwogen om de tweede, nog niet voltooide helft van het boek *Madame Odile* om te werken tot een tweede boek over de Kapellekensbaan (en misschien wel tot een derde, tot een zevende deel).

Op dat moment liggen de laatste bladzijden voor het laatste deel over *Madame Odile* er ook nog. Ze dateren uit het jaar 1943 en moeten zelfs nog uitgewerkt en daarna veranderd worden in het zoveelste (het 7de?) boek over de Kapellekensbaan. Deze onafgewerkte bladzijden vormden het 'plan' voor een deel van de roman die hij niet meer wilde schrijven. Hij had geen zin om ze eerst uit te schrijven en ze vervolgens nog om te werken tot het zoveelste boek over de Kapellekensbaan. Daarom zijn ze onafgewerkt gebleven.

De mededeling dat er in de tekst van het manuscript (met verschillende materialen) wijzigingen zijn aangebracht (schrappingen, toevoegingen en cetera) wijst erop dat Boon de tekst destijds al een of enkele keren heeft gereviseerd.

Dat het hier maar om enkele bladzijden uit het manuscript *Madame Odile* gaat, blijkt uit de nummering van de pagina's. 'Blues voor maandag' bevat de bladzijden 44, 44a, 45, 12 en 13, 16/22, 16/23, 24, 25, 18/26, 28 en 29.¹

De fragmenten overlappen de laatste, cursief gedrukte gedeelten van *Zomer te Ter-Muren*. In schema 12b is te zien met welke pagina's en paragrafen ze precies gelijkenis vertonen. In grote lijnen betreft het de pagina's 563 tot en met 570. Slechts enkele kleine fragmenten uit het manuscript heb ik niet in de diptiek teruggevonden. In die fragmenten wordt in de meeste gevallen wel verwezen naar gebeurtenissen die ook in *Zomer te Ter-Muren* staan beschreven.

Het fragment dat deel uitmaakt van bladzijde twaalf van het manuscript correspondeert gedeeltelijk met een aantekening in de marge van bladzijde 44a. Volgens Boon is die bladzijde 12 eerder geschreven. Het ligt dan ook voor de hand dat hij die bladzijde gedeeltelijk heeft verwerkt in bladzijde 44a (door er op deze bladzijde met potlood een stuk tekst bij te schrijven).

Zomer te Ter-Muren eindigt met een aantal losse notities dat als volgt wordt geïntroduceerd: "Ge hebt over het verdere leven van Ondine en haar huishouden nog enkele notas liggen. Zij hebben niet het minste belang meer voor uw boek - trouwens, de meeste ervan zijn nog in potlood gekrabbeld, en al voor een goed deel onleesbaar geworden - maar misschien interesseert het de een of andere lezer, hoe het dan met Ondine is geëindigd" (ZTM 566). Alle notities die volgen, zijn ook in het stuk in *Tijd en mens* verschenen, hoewel ze doorgaans nogal wat wijzigingen hebben ondergaan. Uit dat laatste kan worden geconcludeerd dat Boon toch nog aan die notities heeft gesleuteld.

1 Ik weet niet waarom Boon sommige bladzijden dubbel heeft genummerd. Het is best mogelijk dat de aanduiding 16/22 de 22ste bladzijde van het zestiende hoofdstuk betreft. Ook kan er sprake zijn van een tussen te schuiven bladzijde op de plaats van de oorspronkelijke bladzijde 16 zijn een x aantal pagina's toegevoegd waarvan dit de 22ste is. Misschien heeft Boon ook overwogen om deze bladzijde op verschillende plaatsen in het manuscript op te nemen. Wellicht is het dubbele cijfer op een hernummering terug te voeren.

alvorens ze in het boek of in het tijdschrift te publiceren. Dat heeft ook inhoudelijke gevolgen gehad. Zo wordt in *Tijd en mens* wél en in *Zomer te Ter-Muren* niet opgemerkt dat Ondines en Oscarkes jongste kind Albertje in de Tweede Wereldoorlog omkomt bij de gevechten aan het Albertkanaal.

Dat het in *Tijd en mens* niet om een integrale weergave van pagina's uit het manuscript *Madame Odile* gaat, blijkt onder meer uit het feit dat Boon hier in veel gevallen de naam Odile al heeft vervangen door Ondine.¹ Zoals gezegd komt 'Blues voor maandag' in grote lijnen overeen met de inhoud van de pagina's 563-570 van *Zomer te Ter-Muren*. Het lijkt erop alsof Boon de losse restanten manuscript die in *Tijd en mens* zijn verschenen, aan elkaar heeft geplakt en vervolgens in *Zomer te Ter-Muren* heeft opgenomen. Toch is dat niet helemaal waar. Met name de stukken tekst die overeenkomen met de paragraaf 'Slot' hebben ingrijpende wijzigingen ondergaan. Die wijzigingen betreffen het korter of uitvoeriger beschrijven van gebeurtenissen, het aanpassen van formuleringen, het schrappen of toevoegen van gegevens.

De gedeelten van het manuscript die terecht zijn gekomen in de paragraaf 'Orgelpunt' hebben veel minder veranderingen ondergaan, hoewel het eerste - in romein gedrukte - fragment van deze paragraaf in de *Tijd en mens*-versie ontbreekt (de hierboven geciteerde passage waarin erop wordt gewezen dat enkele losse notities over het verdere leven van Ondine volgen).

Desalniettemin blijft het opmerkelijk dat Boon nauwelijks iets met deze bladzijden heeft gedaan. Hij heeft ze niet meer omgewerkt tot een roman, wat hij toch in september 1949 kort heeft overwogen. Afgaand op de informatie die hij in de inleiding bij 'Blues voor maandag' geeft, zou dit betekenen dat hij het tweede boek over de Kapellekensbaan nooit heeft geschreven. Maar zoals gezegd, gaat het hier slechts om enkele bladzijden uit de tweede helft van het manuscript *Madame Odile*; de laatste bladzijden, waaraan Boon, achteraf gezien, weinig heeft veranderd.

Boon heeft, afgaande op wat hij daar over schrijft in de inleiding, de bladzijden die behoren tot het slot van de geschiedenis over Odile in 1943 geschreven. Dit betekent, gezien het feit dat hij pas in de herfst van dat jaar aan het boek is begonnen, dat hij in korte tijd de mogelijke inhoud van het hele project 'vlug, vlug' op papier heeft gezet. Ook is het mogelijk dat hij het boek niet chronologisch heeft geschreven, dat hij eerst deze bladzijden heeft geschreven en vervolgens pas de jeugd van Odile heeft beschreven.

De voltuoiing van de hoofdstukken 'Krullen' en 'Vlechten' in 1944 lijkt in tegenspraak met deze veronderstelling. Het ligt meer voor de hand dat hij de hele inhoud eerst globaal op papier heeft gezet en vervolgens 'officieel' aan de slag is gegaan.

1. Hij geeft dat trouwens zelf toe: "ondine (eigenlijk nog odile) ging dus (...)" (TM 11/1249, p. 42).

De publikatie van het verhaal 'Blues voor maandag' werd op verschillende plaatsen aangekondigd. Eind augustus/begin september in een foldertje over het nieuwe tijdschrift *Tijd en mens*, ongeveer een maand later op een uitnodiging voor de presentatie van het eerste nummer van dit tijdschrift én ook nog op de achterzijde van dat nummer. In alle drie de gevallen wordt er bij vermeld dat het om een fragment 'uit de nieuwe roman van Louis-Paul Boon' gaat. Maar dat laatste is vreemd, deze bladzijden maken immers geen deel uit van de nieuwe roman (*De Kapellekensbaan*), die op dat moment bij Manteau of bij de jury van de Krynprijs lag.

In maart/april 1950 verscheen in *Tijd en mens* het verhaal 'Den vos Reinaerde' (de volledige titel luidde: 'Dit is een kleine herwerking van Den Vos Reinaerde door Boontje, die zich zelf veel meer de Isengrinus voelt'). Het bestaat uit 22 getitelde paragrafen en telt 25 bladzijden. Deze versie komt overeen met die in *De Kapellekensbaan*, die daar eveneens 22 paragrafen telt. Het grootste verschil is gelegen in de presentatie. In het boek wordt het verhaal door Johan Janssens, een van de hoofdpersonages, gepresenteerd en is daar een van de vele binnenvertellingen. In *Tijd en mens* gaat het om een op zichzelf staande vertelling en is Boontje de verteller.

Beide versies vertonen opvallend weinig verschillen. De boekversie is wel duidelijker op de Kapellekensbaan en te Ter-Muren gesitueerd. En in twee gevallen verschilt de titel van een paragraaf: 'Op de Trulleberg' versus 'Op de Blandinusberg' en 'De ezel spreekt' versus 'De porseleinwinkel wordt voortgezet'.¹ De *Tijd en mens*-versie lijkt te liggen tussen die in *Front* en die in *De Kapellekensbaan*, maar dan wel heel dicht bij die laatste.

De publikaties in *Tijd en mens* leveren een aantal belangrijke gegevens voor de ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan*/ *Zomer te Ter-Muren* op. In de eerste plaats blijkt de roman *Madame Odile* maar voor de helft te zijn voltooid. Die helft werd herzien en veranderd in het *1ste Boek over de Kapellekensbaan*, waarbij de naam Odile werd gewijzigd in Ondine.

Dat *1ste Boek over de Kapellekensbaan*, de helft van zijn roman, was in september 1949 afgerond. Boon stond op het punt om de tweede, niet voltooide, helft van *Madame Odile* om te werken tot een tweede boek over de Kapellekensbaan. De laatste bladzijden daarvan - die hij in 1943 vluchtig heeft geschreven en die nog helemaal niet zijn uitgewerkt - besluit hij dan al onafgewerkt te laten liggen. In die staat zijn ze ook - licht gewijzigd - als slot van *Zomer te Ter-Muren* opgenomen.

Uit de inleiding bij 'Blues voor maandag' kan worden geconcludeerd dat Boon in 1946 alleen de eerste helft van *Madame Odile* aan de uitgeverijen heeft aangeboden.

1. Afgezien van verschillen qua spelling.

Het verhaal 'Den Vos Reinaerde' (TM 03/0450) is te beschouwen als een integrale voorpublicatie van de Reinaert-verhalen in *De Kapellekensbaan*, hoewel er niet uit kan worden opgemaakt of deze tekst uit het manuscript afkomstig is of er juist aan toe gevoegd is.

3.2.13. De vlam

De vijf verhalen die Boon in *De vlam* publiceerde komen overeen met paragrafen uit het eerste hoofdstuk en het begin van het tweede hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*. De eerste vier verhalen zijn ieder als een voorpublicatie van twee op elkaar volgende paragrafen te beschouwen. Het laatste verhaal, 'De drie kerstbomen' (VL 231250), komt overeen met drie paragrafen uit *Zomer te Ter-Muren*, die daar weliswaar op elkaar volgen, maar in een andere volgorde.

Uit niets valt op te maken dat het hier om voorpublicaties gaat. Een boek waartoe ze zouden behoren, komt niet ter sprake. Ook wordt in *De vlam*-verhalen niet verwezen naar het boek over de Kapellekensbaan of het verhaal over Ondine voor. In het verhaal 'Een dichter zoekt werk' (VL 120850) komen geen verwijzingen naar de bende van Jan de Lichte voor, terwijl dat in de desbetreffende paragrafen van het boek wel het geval is. Ook wordt er aan het begin van het verhaal 'Een bittere grap... ..een sociale grap' (VL 041150) even verwezen naar andere activiteiten van de verteller als Johan Brams tegen hem zegt: "gij hebt het gemakkelijker, ge schrijft over reinaert de vos, over cartouche en baekelandt, over mannen die aan de rand van onze samenleving hokken" (VL 041150). Dit is het enige wat we in *De vlam* over de activiteiten van de verteller te weten komen.

Over het algemeen zijn de verschillen klein. In de verhalen 'Nihilisme' (VL 170650) en 'Een dichter zoekt werk' (VL 120850) komen de titels van de latere paragrafen van het boek voor als tussenkopjes. Het verhaal 'De zinkende hond... maak mij daar een opstel over' (VL 010450) bevat één tussenkopje ('Hoeveel punten krijgt het opstel.....?'), dat in het boek niet als paragraaftitel wordt gebruikt. Het verhaal 'Een bittere grap... ..een sociale grap' (VL 041150) bestaat uit twee genummerde gedeelten en de tussenkopjes in het verhaal 'De drie kerstbomen' (VL 231250), respectievelijk 'Polpoets... of de kerstboom zonder benen', 'Meneerke Brys... of de kerstboom die nog komen moet' en 'Meester Oedenmaeckers... of de mechanische kerstboom', verschillen van de titels van de overeenkomstige paragrafen in het boek.

In het verhaal 'De zinkende hond... maak mij daar een opstel over' (VL 010450) worden de personages niet bij naam genoemd. Er is sprake van een schoolmeester en zijn vriend, waar het in het boek gaat over de Kantieke Schoolmeester en Mossieu Colson van Tminnesterie. In het tweede verhaal, 'Nihilisme' (VL 170650), treden Meester Oedenmaeckers en Andreus Mottebol

op, terwijl zij in *Zomer te Ter-Muren* op die plaatsen de Kantieke Schoolmeester en Johan Janssens heten. In het tweede fragment van 'De drie kerstbomen', dat met de tussenkop 'Meneerke Brys... of de kerstboom die nog komen moet', komt geen personage met de naam Meneerke Brys voor, maar wel Meester Oedenmaeckers. In de overeenkomstige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren* heet dit personage wel Meneerke Brys. Boon heeft zich hier dus klaarblijkelijk vergist. Het personage Polpoets, dat eveneens in dit fragment optreedt, ontbreekt in de desbetreffende paragraaf in het boek. In het derde fragment van 'De drie kerstbomen' (VL 231250) spelen zowel Meneerke Brys als Meester Oedenmaeckers en Polpoets een rol, terwijl in de paragraaf van het boek alleen Mossieu Colson van Tminnesterie figureert. De drie gedeelten zijn in het verhaal 'De drie kerstbomen' aan elkaar geschreven. Ze lijken daardoor meer samenhang te vertonen dan de overeenkomstige paragrafen in het boek.

De verhalen uit *De vlam* verschaffen weinig informatie over het ontstaan van de boeken over de Kapellekensbaan. Ze zijn afkomstig uit het manuscript van het tweede boek en behoren daar tot de later in romein gedrukte tekst. Gelet op de publikatiedata kan worden geconcludeerd dat Boon in 1950 (of daarvoor) aan het eerste en tweede hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* heeft gewerkt.

3.2.14. De boekenmolen

In *De boekenmolen* zijn twee verhalen verschenen die prefiguratief zijn voor *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. Het verhaal 'De zetel' (BM 150650) betaamt uit vijf genummerde en van een titel voorziene gedeelten handelend over een man, zijn vrouw en haar broer. Het verhaal vertoont overeenkomsten met (gedeelten van) vijf paragrafen aan het slot van het eerste en uit het begin van het tweede hoofdstuk in *Zomer te Ter-Muren*. Twee daarvan bevatten zowel cursieve als niet-cursieve tekst.

In vergelijking met de overeenkomstige passages in het boek geeft het verhaal in *De boekenmolen* slechts de essentie. Verwijzingen naar andere motieven ontbreken. Zo blijft de lezer van *De boekenmolen* in het ongewisse over de liefde van Oscarke voor Jeannine in Brussel, over de kinderen van Ondine en Oscarke, over Ondine's zwangerschap en over het opkomend socialisme waarvoor Oscarke sympathie koestert. Maar de overige tekst is vrijwel identiek met die in het boek.

De volgorde waarin de teksten zijn opgenomen verschilt ook van die in het boek (zie schema 14). Bovendien komen de titels van de verhaalgedeelten niet overeen met die van de paragrafen in het boek. Gedeeltelijk zijn die verschillen terug te voeren op het feit dat de personages in het tijdschrift

niet bij hun naam worden genoemd. Er is slechts sprake van 'de man', 'de vrouw' en 'de schoonbroer', terwijl ze in het boek Oscarke, Ondine en Valeer heten.

Verwijzingen naar een groter geheel waar het verhaal deel van uitmaakt, ontbreken. Waar in het boek sprake is van 'een hoofdstuk van het boek over de Kapellekensbaan' is hier steeds sprake van 'het verhaal'.

Boons tweede verhaal in *De boekenmolen*, 'De advocaat der armen' (BM 151050), werd eerder al in *Voorpost* gepubliceerd. Toch zijn er enkele kleine wijzigingen in de tekst aangebracht. De eigennamen zijn in *De boekenmolen* met hoofdletters gedrukt, terwijl dat in *Voorpost*-versie niet het geval was (hetgeen op redactioneel ingrijpen terug te voeren is). Bovendien is de tekst van de epiloog uit het verhaal in *Voorpost* hier verwerkt in de inleiding.

De publikaties in *De boekenmolen* leveren weinig informatie op voor de ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. De tekst van 'De zetel' is ontleend aan het manuscript van *Zomer te Ter-Muren*, einde van het eerste en begin van het tweede hoofdstuk, maar heeft wel flinke wijzigingen ondergaan alvorens gepubliceerd te worden.

3.2.15. Zilverenboek van de Wereldbibliotheekvereniging

Aan dit jubileumboek van de Wereldbibliotheekvereniging leverde Boon een verhaal met de titel 'Mijn leed werd dadelijk een wereldleed'. In grote lijnen correspondeert dit verhaal met de paragrafen 'De korte haren' (ZTM 535-542) en 'De bende der barbaren' (ZTM 543-550), die tot het laatste hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* behoren. Het verhaal in het *Zilverenboek* vormt een aaneengesloten geheel en verhaalt uitsluitend over oscarke en zijn gezin. In *Zomer te Ter-Muren* worden de belevenissen van Oscarke door een in romein gedrukte paragraaf onderbroken. Ook zijn in de roman geregeld omvangrijke stukken te vinden, die niet in het *Zilverenboek* staan, bijvoorbeeld over het bezoek van Oscarke aan zijn schoonvader Vapeur en over de 'praktijken' van Mariette. De laatste anderhalve bladzijde van de paragraaf 'De bende der barbaren' ontbreekt in het *Zilverenboek*.

De tekst in het jubileumboek en die in *Zomer te Ter-Muren* komen verder redelijk met elkaar overeen, hoewel er geregeld herformuleringen hebben plaatsgevonden. Opvallend is nog dat de vrouw van Oscarke (Ondine) in het jubileumboek niet bij haar naam wordt genoemd, waar dit in de overeenkomstige passages in de diptiek wel gebeurt.

Voor de ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* levert de publikatie in het *Zilverenboek van de Wereldbibliotheekvereniging* alleen de wetenschap op dat Boon in 1950 al beschikte over een fragment

uit de geschiedenis over Ondine, dat in het latere boek *Zomer te Ter-Muren* tot het vijfde hoofdstuk is gaan behoren.

3.2.16. Het laatste nieuws

Op 24 november 1951 startte Boon in de bijlage 'Onze wekelijkse aflevering' van het dagblad *Het laatste nieuws* met de publikatie van het feuilleton 'De bende van Jan de Lichte'. Van het feuilleton zouden in totaal 24 afleveringen verschijnen, de laatste op 3 mei 1952. In 1953 werd het feuilleton gebundeld tot een boek. Het is de uitgebreide versie van de roman die in 1957 bij De Arbeiderspers in Amsterdam het licht zag.¹

Van de 24 afleveringen bevatten er acht korte of langere fragmenten die ook in het boek *Zomer te Ter-Muren* voorkomen (zie schema 15). Een viertal korte fragmenten uit de eerste aflevering (LN 241151) is verbrokkeld in de paragrafen 'Spanjolen en pandoeren' (ZTM 194-195) en 'Soldaten van Lodewijk de Vijftiende' (ZTM 196-197) te vinden. Opvallend is wel dat die korte stukken tekst vrijwel letterlijk overeenkomen met die in het boek. Dat geldt ook voor tekstfragmenten uit de vierde en vijfde aflevering van het feuilleton, te vinden in de paragrafen 'De zot van Worteghem' (ZTM 227-228) en 'Twee vrouwen' (ZTM 231-232).

De afleveringen 7, 9, 11, 15 en 24 van het vervolgverhaal in *Het laatste nieuws* bevatten elk grotere, aaneengesloten stukken tekst (van één tot anderhalve bladzijde lengte) die grotendeels corresponderen met paragrafen in het boek. En de 15de en 24ste aflevering bevatten, respectievelijk drie en twee, van dergelijke tekstbrokken.

Doorgaans zijn de stukken tekst uit *Het laatste nieuws* en de overeenkomstige passages in het boek identiek, maar daaraan moet meteen worden toegevoegd dat de tekst in beide gevallen meestal aanzienlijk is uitgebreid. In *Het laatste nieuws* maken de bewuste fragmenten deel uit van een hoofdstuk waarin gebeurtenissen veel uitvoeriger worden beschreven en waarin nogal wat dialogen voorkomen. In *Zomer te Ter-Muren* daarentegen wordt de geschiedenis over de bende van Jan de Lichte - broksgewijze - verteld door een aantal hoofdpersonages uit de kadervertelling. In de bewuste paragrafen worden niet alleen de avonturen van de bendeleden beschreven, maar worden ook allerlei bespiegelingen over de bende ten beste gegeven. Verder wordt gerefereerd aan de context van publikatie, het boek over de Kapellekensbaan dus. Die bespiegelingen en referenties ontbreken in *Het laatste nieuws*.

De bijdragen over de bende van Jan de Lichte die werden gepubliceerd in *Front*, *Vooruit* en *De Vlaamse gids* vertonen meer gelijkenis met elkaar

1. De eerste aflevering van het feuilleton was eerder, op 20 november 1951 al in *Het laatste nieuws* verschenen.

dan met het verhaal in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* en het feuilleton in *Het laatste nieuws*. Toch ligt deze laatste versie dichterbij die in *Front*, *Vooruit* en *De Vlaamse gids* dan bij die in *Zomer te Ter-Muren*, hoe klein de verschillen af en toe ook zijn. De vaak letterlijke overeenkomsten tussen de versie in *Het laatste nieuws* en die in *Front* en *Vooruit* wijzen erop dat Boon een van beide versies heeft gebruikt bij het schrijven van de andere. Afgaande op de publikatiedata, en wetende dat Boon een eerste versie van het boek over de bende van Jan de Lichte eind september 1950 voltooide,¹ lijkt de vooronderstelling gerechtvaardigd dat Boon bij het schrijven van het feuilleton gebruik heeft gemaakt van de stukken die eerder in *Front* en in *Vooruit* zijn verschenen (en die hij tegelijkertijd in het manuscript van *Zomer te Ter-Muren* heeft verwerkt).

Met het oog op het ontstaan van de boeken over de Kapellekensbaan kan uit de publikatie in *Het laatste nieuws* weinig worden afgeleid. Mogelijk heeft Boon bij het schrijven van het feuilleton gebruik gemaakt van de eerder door hem in *Vooruit*, *Front*, *De Vlaamse gids* en voor het manuscript van *Zomer te Ter-Muren* geschreven teksten over Jan de Lichte.

3.2.17. Album Richard Minne Zestig

In het in 1951 verschenen *Album Richard Minne Zestig* publiceerde Boon een verhaal met de titel 'Richard Minnestraat'. Het gaat om een brief van Andreus Mottebol aan Polpoets, waarin Mottebol de arbeidersbuurt in Gent - waar hij sinds kort werkt - beschrijft. Volgens een naschrift bij het verhaal gaat het om de buurt waar Richard Minne een groot deel van zijn jeugd heeft doorgebracht.

Afgaande op de opdracht die Boon bij het verhaal heeft geschreven, is het niet uitgesloten dat hij zelf achter Andreus Mottebol schuilgaat en dat hij het stuk heeft geschreven in de tijd dat hij in Gent, in de wasserij van zijn ouders, werkte: "boontje aan minne: ik heb een werk, voor een paar weken, ginder in de buurt van de bevrijdingslaan waar het stom en grijs is om er bij dood te vallen" (RM 51, p. 22).

'Richard Minnestraat' is te beschouwen als een voorpublicatie van de in romein gedrukte paragrafen 'Gauwe bloemenstraten' (ZTM 440-441) en 'Een ceder van plastic' (ZTM 445-446). In de roman gaat het om twee brieven van Johan Janssens aan Tolfpoets. Beide paragrafen bevatten daar fragmenten die niet in het verhaal in het album staan. Het gaat in dat geval dus om een verkorte voorpublicatie. Overigens is de tekst verder, afgezien van enkele

1. Zie brief van Boon aan Kuipers (geschreven eind september 1950); in: Boon 1989a, p. 202.

aanpassingen en onbelangrijke veranderingen, vrijwel identiek.

Het enige dat uit de bijdrage aan *Album Richard Minne 60* van belang is voor de ontstaansgeschiedenis van de diptiek over de Kapellekensbaan, is dat twee in romein gedrukte paragrafen uit het vierde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* al in 1951 zijn geschreven en dat hij de namen Mottebol en Polpoets ook buiten *Vooruit* heeft gebruikt.

3.2.18. Thomsen's post

In het bedrijfstijdschrift *Thomsen's post* startte Boon in juli 1953 met de publikatie van een reeks getiteld 'De tuin van Tolfpoe', waarvan in totaal zestien afleveringen zouden verschijnen. De laatste in het oktobernummer van 1954. Hier zijn alleen de zes in 1953 verschenen afleveringen van belang. Deze afleveringen corresponderen met paragrafen verspreid over de eerste helft van het boek *Zomer te Ter-Muren* (zie schema 16). In alle gevallen gaat het om paragrafen die in het boek in romein zijn gedrukt. De bijdrage 'De zogenaamde villa' (TP 0953) uit *Thomsen's post* overlapt zelfs twee paragrafen in het boek, te weten 'De laatste hoek' (ZTM 241-242) en 'Het huizekotje van uw roman' (ZTM 285-287).

Enkele afleveringen van de rubriek verschillen aanzienlijk van de overeenkomstige paragrafen in het boek. Die verschillen doen zich vooral aan het begin en aan het einde van de afleveringen en paragrafen voor. Juist de plaatsen waar vaak aan de context van publikatie wordt gerefereerd.

Verwijzingen naar een boek over de Kapellekensbaan, naar het verhaal over Oscarke en Ondine, naar de geschiedenis van de bende van Jan de Lichte komen in *Thomsen's post* niet voor. Ze verschijnen hier in een andere context, met name in het begin en aan het slot van de afleveringen wordt ingegaan op zaken betreffende de tuin van Tolfpoets. Ook verschillen de personages die in beide versies voorkomen. De plaats die Tolfpoets in de afleveringen in *Thomsen's post* speelt, wordt in *Zomer te Ter-Muren* in alle gevallen door andere personages ingenomen: de Kantieke Schoolmeester, Meester Oedenmaeckers, Andreus Mottebol en Meneerke Brys. De vrouw van Tolfpoets uit 'De weide' en 'De zagezegde villa' heeft in *Zomer te Ter-Muren* respectievelijk plaats gemaakt voor Tolfpoets zelf en de Schone Vrouw Lucette.

De aflevering 'De zagezegde villa' bevat een passage waarin een verwijzing naar de naam die het hoofdpersonage in het boek heeft, per ongeluk is blijven staan (Meester Oedenmaeckers): "Daar is onder de grond eerst en vooral de kelder, zo groot en met zoveel vakken, dat ik een aparte kelder heb voor mijn kolen, mijn hout, mijn aardappelen, mijn wortelen en mijn erwten - en dat ik dan nog een vak overhoud om al mijn oude hoeden op te stapelen"

(TP 0953). De opmerking over de bergplaats voor oude hoeden ('oeden') verliest natuurlijk in *Thomsen's post* aan betekenis, omdat het hoofdpersonage hier Tolfpoets heet. In *Zomer te Ter-Muren* is in de overeenkomstige passage overigens sprake van 'oude oeden' (ZTM 286).

De middengedeelten van de afleveringen van 'De tuin van Tolfpoets' en die van de paragrafen in *Zomer te Ter-Muren* komen in de meeste gevallen met elkaar overeen. Verschillen beperken zich hier doorgaans tot herformuleringen, veranderingen in de volgorde van woorden en onbelangrijke weglatingen of toevoegingen.

De publikaties in *Thomsen's post* leveren geen gegevens op over het ontstaan van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. Het gaat hier in alle gevallen om ingrijpende bewerkingen van paragrafen uit het eerste en tweede hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*.

3.3. *De verschillen tussen de voorpublicaties en De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*

De verschillen tussen de voorpublicaties en de overeenkomstige passages in de boeken over de Kapellekensbaan betreffen veelal geleding, interpunctie, spelling, woordvolgorde, zinsbouw, werkwoordstijden, voorzetsels, cursivering, omkeringen, tussenwerpsels, bepalingen et cetera. In het overgrote deel van de gevallen gaat het om herformuleringen. De redenen voor het aanbrengen van die wijzigingen zijn doorgaans niet te achterhalen. Het ligt voor de hand dat veel veranderingen met taalgevoel te maken hebben. In verreweg de meeste gevallen is er ook geen sprake van consequent doorgevoerde wijzigingen. Wel kan er soms een bepaalde tendens worden onderkend. Zo kan worden gezegd dat Boon zich in het algemeen in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* veel minder gelegen laat liggen aan de gangbare spellingsregels. Hij maakt daar doorgaans minder gebruik van hoofdletters, komma's en punten.

Het is overigens nog maar de vraag of Boon voor alle verschillen verantwoordelijk is. Hij heeft immers herhaaldelijk zijn beklag gedaan over redacties van tijdschriften en kranten die veranderingen in zijn teksten aanbrachten zonder hem daar eerst in te kennen (bijvoorbeeld tegenover Hubert Lampo over wijzigingen in zijn bijdragen voor de rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' in *Parool*). Maar er zijn ook veranderingen aangebracht met zijn uitdrukkelijke toestemming. Hij heeft de zetter van het tijdschrift *Podium* in 1950 toestemming gegeven om in het verhaal 'De averechtse verkenning' passages te schrappen waartegen deze principiële bezwaren koesterde. Bovendien zullen redacties en zettters bij de spelling van woorden, de opmaak van teksten et cetera, beslist ook weleens hun eigen zin hebben

doorgedreven. Zo verschijnen er in de loop van 1946 en 1947 vaak tegelijkertijd teksten van Boons hand waarin wel en niet de spelling-Marchant wordt gebruikt. Ik denk dat de redacties van de periodieken wat dit betreft de keuze bepaalden.

Hieronder volgt een overzicht van de meest in het oog springende verschillen tussen de voorpublicaties en de teksten in *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. Het is niet de bedoeling een uitputtende beschrijving te geven van *alle* verschillen. Dat is de taak van een historisch-kritische editie. Hier gaat het mij om de eerder genoemde tendenzen, waarvan ik telkens enkele voorbeelden zal geven.

3.3.1. *Verschillen in verband met de context van publikatie*

In de teksten wordt herhaaldelijk verwezen naar het 'medium' van publikatie. In *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* is dan meestal sprake van 'ons boek over de kapellekensbaan' of 'de roman over de kapellekensbaan'. In de voorpublicaties wordt gesproken over 'ons verhaal' of 'dit hoekje': 'componenten van een microcosmische conceptie' (VG 0347) versus 'roman over de kapellekensbaan' (KB 78); 'al die stukken uit uw wereld-van-vandaag' (FR 281148) versus 'al die hoofdstukken uit uw boek over de kapellekensbaan' (KB 274) en 'uw bittere bedenkingen' (VR 170349) versus 'uw boek over de kapellekensbaan' (KB 123).

Naar 'het 1ste illegale boek van Boontje' wordt in beide artikelen verwezen: 'uw 1ste illegale roman' (PO 0750) versus 'het boek over de kapellekensbaan' (KB 108) en 'wereld-van-vandaag' (FR 051047) versus 'boontje's 1ste illegale roman' (KB 11).

Nog heel veel andere verschillen hangen samen met de context van publikatie. Zo is er in de periodieken doorgaans sprake van 'een verhaal' of 'een hoekje' waar in de diptiek 'het boek' of 'een hoofdstuk' staat: 'hun evenbeeld ondinneke' (FR 210348) versus 'hun romanbeeld ondinneke' (KB 85); "als mijn man schrijft voor dit blad en voor dat tijdschrift" (FR 200349) versus "als mijn man een stuk van zijn boek verkoopt aan dit tijdschrift en een ander stuk aan dat dagblad" (KB 341); "En dus eindigt het verhaal met de woorden van de vrouw: die zetel staat haar niet aan" (BM 150650) versus "*Dat is de zetel van ondine: zetel die haar niet aanstaat*. Dat is het einde van het ene hoofdstuk, en het begin van het nieuwe: hoofdstukken die u al evenmin aanstaat" (ZTM 161) en 'een klein apart stukje' (FR 240650) versus 'een boek' (KB 341).

Uit veel van deze wijzigingen kan worden opgemaakt in welke context de tekst verschijnt. Toch wordt in *Zomer te Ter-Muren* herhaaldelijk de indruk gewekt dat de paragrafen voor een weekblad zijn geschreven, terwijl dat in de overeenkomstige tekst in het weekblad juist niet het geval is: "Wij

hebben u verteld, waarde lezer, over de beul die ons geuzenhoofd daar een bloedige mep gaf" (FR 150450) versus "En johan janssens vervolgt in het weekblad: we hebben daar van de beul een bloedende mep gekregen, waarde lezer..." (ZTM 200).

Sommige verschillen zijn terug te voeren op de publikatiedatum in een periodiek. Dat is bijvoorbeeld het geval bij het verhaal 'In memoriam Veenmanneke' dat in oktober 1947 in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* werd gepubliceerd. In oktober staat de brem in bloei, vandaar: 'langs de bloeiende brem jaagt' en 'gele ginst'. In *De Kapellekensbaan* is het in de overeenkomstige paragraaf voorjaar, vandaar: 'langs de brem jaagt die straks gaat bloeien' en 'de ginst die weer zal gaan bloeien' (KB 177 en 181). In de aflevering 'De kerstboom' van de rubriek 'Wereld van vandaag' in *Front* is het al kerstmis geweest, de aflevering verscheen immers op 2 januari 1949, terwijl het in de overeenkomstige paragraaf in het boek nog kerstmis moet worden (KB 314-315).

Over het algemeen wordt er in het tweeluik over de Kapellekensbaan méér aan gebeurtenissen gerefereerd die elders in de boeken zijn beschreven. In de publikaties in periodieken en herdenkingsboeken ontbreken die verwijzingen veelal. Ze zijn daar nutteloos omdat de lezer die gebeurtenissen niet kent, niet kan kennen of omdat die gebeurtenissen op het moment van publikatie van Boons bijdragen nog niet waren beschreven. In *Zomer te Ter-Muren* zijn er bijvoorbeeld nogal wat referenties te vinden aan de paragrafen waarin de geschiedenis over de bende van Jan de Lichte wordt verhaald: "En johan brams loopt weer met gaten in zijn sokken, en zegt tot zijn zoon, jantje brams: hoe kunt ge zeggen dat ge honger hebt? ...ge hebt nochtans over een dag of vier nog gegeten!" (VL 120850) versus "En johan brams loopt weer met gaten in zijn sokken, en zegt tot zijn zoontje joke brams: dat ge honger hebt? wel, ik zal zorgen vanavond jan de lichte te ontmoeten en met hem de toestand eens bespreken" (ZTM 173).

Soms kan de verandering van een naam worden verklaard uit de context. In het eerste hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* spelen de muzikale motieven een belangrijke rol. De verandering van de naam 'nonkel Sjarel' (FR 260649 en VR 071152) in 'nonkel Amadeus' (ZTM 18) is in dat licht een aanpassing.

In de boeken is het verhaalgebeuren ruimtelijk veelal op de Kapellekensbaan (in het gehucht Ter-Muren of in de stad van de twee fabrieken) gesitueerd: 'kerkdeur' (FR 061046) versus 'kapeldeur van ter-muren' (KB 80); 'Filature d'Alost' (DB 11/1246) versus 'garenfabriek de filature' (KB 17); 'in de andere tuinen, loopt de zoon van de duitsgezinde' (VR 090649) versus 'in de andere tuinen, in de tuin van tkasteel der derenancourts loopt hun zoon' (KB 403); 'fabrieksstad' (TM 11/1249) versus 'stadje van de 2 fabrieken' (ZTM 563); 'in het vlaamse landschap' (FR 260850) versus 'in het landschap van ter-muren' (ZTM 275); 'gans het land van Aelst' (VG 0752) versus 'gans

ter-muren en de stad van de 2 fabrieken' (ZTM 277) en 'slingerende veldweg' TP (1253) versus 'kapellekensbaan' (ZTM 113).

Iets soortgelijks geldt voor de plaatsing van het gebeuren in de tijd, en voor de naamgeving en aanduiding van sommige personages. In de rubriek 'Wereld van vandaag' in *Front* van 28 januari 1950 wordt naar de klederdracht van de vrouw in 'tjaar 1800' verwezen, terwijl in *Zomer te Ter-Muren* in dat geval 'tjaar 1750' wordt genoemd, waarmee wordt aangesloten bij de tijd waarin de geschiedenis van de bende van Jan de Lichte speelt (ZTM 157). Een ander voorbeeld: "katholieke lezers schuwen dan ook uw boeken gelijk de pest" (FR 270648) versus "encyclieke lezers schuwen dan ook uw boeken gelijk de pest - *gelijk vroeger jaren de pokken, te ter-muren*" (KB 187).

Voorbeelden van aanpassingen van namen: 'Sint Jacob' (FR 290946) versus 'onze lieve vrouw van ter-muren' (KB 66); 'baron soyermoen' (PA 291246) versus 'baron derenancourt' (KB 69); 'de natuur' (VR 280449) versus 'de natuur rondom ter-muren' (KB 157); 'boeren' (TM 03/0450) versus 'volk van ter-muren' (KB 150) en 'de zakenman' (FR 041150) versus 'de zakenman van een baron van Tippetotje' (ZTM 327).

Hetzelfde geldt voor het manuscript dat Johan Janssens in de aflevering 'Herfstblaren' (FR 091250) de uitgever uit Nederland in handen geeft. In *Zomer te Ter-Muren* is dit manuscript nader gespecificeerd: "En eindelijk liet ik me overhalen en gaf ik hem een manuscript in handen..." (FR 091250) versus "En eindelijk liet ik mij overhalen en gaf ik hem het onmogelijk manuscript van ons onmogelijk boek over de kapellekensbaan..." (ZTM 344). En het door Johan Janssens voor de rubriek 'Wereld van vandaag' geschreven 'verhaaltje' blijkt in *De Kapellekensbaan* over de avonturen van de vos Reinaert te gaan: "want naar het hem toescheen was ik in staat om af en toe een verhaaltje te plaatsen in deze wereld-van-vandaag..." (FR 261248) versus "want naar het hem toescheen was ik in staat om af en toe een verhaaltje te schrijven over den vos Reinaerde..." (KB 311).

Daarbij wordt het gebeuren op en rond de Kapellekensbaan door Boon vaak voorgesteld als exemplen van het wereldgebeuren: "de mens heerser over de aarde is geworden, maar slaaf over zichzelf is gebleven... of over de wreedheid waarmee, gelijk hij zei, de eerste socialen werden gebroken" (VL 010450) versus "*de derenancourts de 1ste socialen hebben gebroken, en meneerke brys in de straatgoot zullen doen neervallen*" (ZTM 118).

Typisch voor een feuilleton in een weekblad is dat in het begin van de aflevering de gebeurtenissen uit de vorige afleveringen kort worden samengevat om het geheugen van de lezer op te frissen. Hetzelfde gebeurt dikwijls in de reeksen 'Wereld van vandaag', 'Boontje's bittere bedenkingen' en diverse vervolgv verhalen. De aflevering 'De revolutie van 14-18' van 'Wereld van vandaag' opent met een samenvatting van de voorafgaande

aflevering 'Duitse marken': "In uw boek over de kapellekensbaan beleven ondine en oscarke het einde van de oorlog 14-18... en ondine ervaart er dat geld alleen waarde heeft omdat een bepaalde macht daar waarde heeft aan toegekend" (FR 170251). Aan het begin van het in *Front* gepubliceerde verhaal 'Het "eigen" huis' wordt verwezen naar de gebeurtenissen in het eerder verschenen verhaal 'Alleen maar een dame te zijn' (FR 270648). Dat gebeurt door een korte herhaling: "Madame wou een 'eigen' huis bezitten, en daarom was het vanwege haar man een dom gedacht boeken te willen kopen over schilderkunst: ik vraag me af waarom gij die boeken zoudt willen bezitten?" (FR 110748). Dit soort herhalingen ontbreken vaak in de overeenkomstige teksten in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. Daar zijn ze ook niet zo noodzakelijk, de betreffende informatie is al eerder verschaft en er wordt doorgaans vanuit gegaan dat de lezer het boek in betrekkelijk korte tijd leest en dus nog over die informatie beschikt. Toch wordt aan het begin van een paragraaf in de diptiek ook wel eens het gebeuren in een eerdere paragraaf herhaald, bijvoorbeeld nadat het verhaal over Oscarke en Ondine is onderbroken: "Uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten, zei valeer... en verder sprak hij dus over die zetel, van hem met grote schone kopernagelen af te garnieren" (ZTM 153). Deze herhaling ontbreekt in het verhaal 'Kleine dagmuziek' in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* van mei 1949. Maar daar wordt de geschiedenis over Oscarke en Ondine ook niet onderbroken.

Dikwijls worden in de voorpublicaties gebeurtenissen beschreven of feiten verstrekt die in de overeenkomstige teksten in de boeken ontbreken omdat ze daar al zijn verhaald. De lezer van het boek is hiervan al eerder - in andere paragrafen - op de hoogte gesteld. Zo bevat de aflevering 'Duitse marken' van de rubriek 'Wereld van vandaag' een lange inleiding waarin een gedeelte van de geschiedenis over Ondine en Oscarke wordt samengevat. Die informatie is noodzakelijk om het vervolg van de aflevering te kunnen begrijpen.

Iets soortgelijks is het geval aan het begin van de aflevering 'De berg af' van de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen': "In uw roman over de kapellekensbaan heeft oscarke, de beeldhouwer, een muur gemetst... een lelijke wanstaltige muur, met bulten en bochten en pladastern mortel!" (VR 170350). Deze passage ontbreekt in de overeenkomstige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren* (ZTM 185).

Het verhaal 'Als de brem bloeit' in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* van januari 1948 bevat een schets van de sociale toestanden aan het eind van de vorige eeuw die in de desbetreffende paragraaf in *De Kapellekensbaan* ontbreekt, omdat ook die daar al in eerdere paragrafen zijn weergegeven. Om dezelfde reden verschillen de aflevering 'De vergissing' van 'Wereld van vandaag' en de gelijknamige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren*: "En in dat boek leest hij hoe de eerste wereldoorlog zopas is losgebroken, en hoe ondine de clericale burgemeester gaat vragen, of hij dan toch haar man niet ievens aan een werk kan helpen... en de clericale burgemeester vergeet voor een ogenblik dat

de garenfabriek, de filature en de dekenfabriek de labor op volle toeren draaien voor de bezetter, hij vergeet dat en spreidt zijn lange bleke handen afwerend open, en zegt dat hij in geen geval iets aan de bezetter vragen wil: neen neen, geen samenwerking met hen... als valeer werkloos is, dat hij dan langs de gewone weg zijn aanvraag doet, en hij zal door hen aanvaard worden. En Ondine antwoordt hem: och, valeer... valeer is aan het front, valeer zit in de loopgrachten aan de ijzer. En de clericale burgemeester, die haar reeds de rug had toegekeerd om te verdwijnen in de diepten van zijn grote huis, keerde zich om en keek haar nietbegrijpend aan: waarom, als hij aan het front is, komt gte vragen of ik hem niet aan werk kan helpen? En Ondine begreep dadelijk dat hier een vergissing in het spel was: deze clericale burgemeester, die jaren geleden met de beste brokken harer jeugd was weggelopen, wist niet met wie zij later was getrouwd geraakt... wist niet dat zij met oscarke was getrouwd: neen, hij vergiste zich en dacht dat die onmogelijke broer van haar, valeer, met zijn waggelend monsterhoofd, haar man was" (FR 020950) versus "En in dat boek leest hij de vergissing van meneer achilles, die dacht dat Ondine getrouwd was met valeer" (ZTM 282).

Personages worden in de voorpublicaties veelal uitvoeriger geïntroduceerd. De lezer van het verhaal kent ze, in tegenstelling tot de lezer van het boek, meestal nog niet. Er wordt iets verteld over hun bezigheden, verleden, uiterlijk en relatie tot andere personages: 'Derenancourt (directeur en eigenaar van de garenfabriek de filature, ex-katholieke burgemeester, minister van state, verleider van Ondine toen zij jong en brnstig en streng-gelovig was)' (TM 11/1249) versus 'achilles derenancourt' (ZTM 563); "Maar oscarke is zonder werk geraakt, en loopt heen en weer van de straatdeur naar de koerdeur" (FR 050850) versus "Maar oscarke loopt heen en weer" (ZTM 273); "En ondertussen komt ook de broer van Ondine naar huis, valeer, die vier lange jaren aan het front heeft gestaan... en hij komt thuis - ja, waar is zijn thuis eigenlijk? - hij komt thuis en voelt zich niet thuis" (FR 070451) versus "En ondertussen komt ook valeer naar huis, en voelt hij zich niet thuis" (ZTM 407-408); 'de jongste dochter mariette' (ZB 50) versus 'mariette' (ZTM 535) en 'valeer met zijn monsterachtig hoofd dat van hier naar daar door het leven waggelt' (FR 280150) versus 'valeer' (ZTM 157).

Hoewel bijvoorbeeld in de rubriek 'Wereld van vandaag' steeds vaker en duidelijker wordt gerefereerd aan het verhaal over Oscarke en Ondine, gebeurt dat in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* doorgaans veel vaker, uitvoeriger en openlijker. Die passages zijn daar meestal cursief gezet.

Ik heb al opgemerkt dat er aanvankelijk in de rubriek in *Front* helemaal niet naar het verhaal over Oscarke en Ondine wordt verwezen. Bovendien blijkt later pas, na kennis te hebben genomen van de boeken, dat bepaalde opmerkingen in de rubriek betrekking hebben op de geschiedenis over Oscarke en Ondine. In de aflevering van 29 mei 1949 bijvoorbeeld, neemt Mossieu

Colson van Tminnesterie het woord: "En als ge dan in uw verhaaltjes eens iets schrijft, over iemand die zijn plicht zal doen, dan is dat cynisch, dan staan die woorden 'ik zal mijn plicht doen' er als een cynische formule... als een lege lugubere holle en cynische formule" (FR 290549). De lezer van de overeenkomstige paragraaf *De Kapellekensbaan* weet dat hier naar het voorafgaande fragment uit het verhaal over Oscarke en Ondine wordt verwezen, dat fragment wordt zelfs gedeeltelijk herhaald. De contemporaine lezer van de rubriek kan daarentegen niet weten welk verhaaltje hier wordt bedoeld.

Soms verschillen een aflevering van een rubriek en een paragraaf in de diptiek doordat in de rubriek níet naar een eerdere aflevering maar in de paragraaf wél naar een voorafgaande paragraaf wordt verwezen. Dat is bijvoorbeeld het geval in de paragraaf 'Het verhaal van Johan Brams', waarin wordt verwezen naar de paragraaf 'De verdere geschiedenis van Mtr. Pots' (KB 305-306): "Het verwijt van tippetotje, dat wij veel te veel helden verwaarlozen, trof mij zeer diep... zegt de dichter en Weekbladschrijver johan janssens (...)" (KB 310). De tekst van de paragraaf 'De verdere geschiedenis van Mtr. Pots' is niet in de rubriek 'Wereld van vandaag' gepubliceerd. Het is dus logisch dat er niet naar wordt verwezen in de aflevering 'Het verhaal' (FR 261248).

In enkele gevallen zijn stukken tekst aan elkaar geschreven, terwijl daarvan bij de overeenkomstige paragrafen in de boeken over de Kapellekensbaan geen sprake is. Bijvoorbeeld bij het verhaal 'De drie kerstbomen' in *De vlam* (VL 231250) dat uit drie verhaaltjes bestaat die overeenkomen met de paragrafen 'De kerstboom' (ZTM 144-145), 'Weg met Kierkegaard!' (ZTM 141-142) en 'Braakgrond' (ZTM 142-143).

Typisch voor een reeks, een vervolgvraagstuk, is natuurlijk ook een verwijzing naar de volgende aflevering: "volgende week: het verweer van siekegheest" (FR 240449). Maar dat gebeurt ook wel een enkele keer in het boek: "En alleen siekegheest blijft zitten, en viert op nog wat anders zijn sarcasme bot" (FR 310749) versus "En alleen siekegheest blijft zitten, en vertelt u nog wat anders, iets over zijn maag die steeds pijn doet" (ZTM 40). In het boek volgt dan de paragraaf waarin Siekegheest inderdaad over zijn maag vertelt (ZTM 40-42).

In een periodiek hoeft ook niet met nadruk gewezen te worden naar zaken die op het moment van verschijnen actueel zijn. In een boek - dat vaak veel later verschijnt en nog later wordt gelezen - is dat wel noodzakelijk, tenminste als de schrijver wil dat de lezer begrijpt waarover het gaat. Boon heeft sommige gebeurtenissen in het tweeluik daarom specifieker aangeduid dan in de voorpublicaties. In het boek geeft hij wat extra informatie, ook om te voorkomen dat de tekst verkeerd begrepen wordt. Dat gebeurt bijvoorbeeld in de paragraaf 'Spanjolen en pandoeren': "En in de zondagmorgen waarin het volk van bedelaars en van knechten ter stembus gaat, schrijft johan

janssens dit hoekje voor het weekblad" (ZTM 194). Dit stukje inleiding ontbreekt in de overeenkomstige aflevering van de rubriek 'Wereld van vandaag' (FR 250350). In het vervolgverhaal 'Van de vos Reinaerde' duidt Boon het gevangenenkamp voor collaborateurs alleen aan met de vestigingsplaats Lokeren (FR 011246). In *De Kapellekensbaan* is de plaatsnaam om bovenstaande reden vervangen door 'het inciviekenkamp' (KB 189).

Naar de indertijd politiek actuele schoolstrijd verwijst hij in het Reinaert-verhaal met de woorden 'school of de gemeente' en 'plus de ziel van de gemeentes plus de ziel van de koning' (FR 241146). In *De Kapellekensbaan* heeft hij die concrete items vervangen door algemenere leuzen: 'het heil der wereld, het vaderland, de vrijheid en het eeuwige leven' (KB 172). Op een streven naar minder tijdgebonden verwijzingen wijst ook de volgende verandering: "In deze dagen van alderijligen rent johan janssens verheugd rond, met onder zijn arm de tijdschriften der jongeren... de jongeren, die niet meer over de dauw der rozen zingen, maar over de nood en de ontredde van deze Tijd en deze Mens... de jongeren, die een Voorpost willen zijn, en die verzenbundels uitgeven waarin ze de held dezer eeuw bezingen: de arbeider" (FR 121149). In *Zomer te Ter-Muren* zijn de verwijzingen naar de tijdschriften *Tijd en mens* en *Voorpost* geschrapt: "In deze dagen van alderijligen rent johan janssens verheugd rond, met onder zijn arm de verzen der jongeren, waarin ze de held van deze eeuw bezingen: de arbeider" (ZTM 114).

3.3.2. *Verschillen qua spelling*

Over het algemeen maakt Boon in de beide boeken over de Kapellekensbaan meer gebruik van afkortingen en schrijft hij getallen vaker met cijfers: 'godverdomme' (NV 1047) versus 'g.v.d.' (KB 177); 'de eerste man' (FR 241048) versus 'de 1ste man' (KB 256); 'achturen-dag' (FR 100749) versus '8uren-dag' (ZTM 20) en 'twee' (BM 150650) versus '2' (ZTM 146). Maar er zijn ook veel tegenvoorbeelden te vinden: 'oorlog van 14-18' (VP 1248) versus 'oorlog van veertien-achtien' (ZTM 533) en '3' (TM 11/1249) versus 'drie' (ZTM 563).

Er zijn in de diptiek in vergelijking met de voorpublicaties nogal eens samentrekkingen opgeheven: 'tregent' (FR 250748) versus 'het regent' (KB 212) en 'tis' (FR 240749) versus 'het is' (ZTM 32). Maar: 'de school' (VL 010450) versus 'tschool' (ZTM 117) en 'het is' (VL 010450) versus 'tis' (ZTM 117).

Sommige spellingswijzigingen zijn terug te voeren op correcties: 'cigaar' (FR 040350) versus 'sigaar' (ZTM 176); 'hefte' (FR 030251) versus 'hief' (ZTM 360) en 'linealen' (RM 51) versus 'linialen' (ZTM 445). In andere

gevallen is juist het tegendeel het geval of is er sprake van een drukfout: 'uitgroef' (FR 071148) versus 'uitgraafde' (ZTM 287) of 'schoongelegen weide' (FR 260649) versus 'schoonlegen weide' (ZTM 18).

Boon heeft niet alleen spellingsfouten ongedaan gemaakt, maar ook andere correcties aangebracht: 'Eep river' (FR 010848) versus 'Deep river' (KB 221); 'een wezenkind' (FR 190649) versus 'een wees' (KB 405); "dat zijn werk op de brandstapel is opgegaan" (FR 240749) versus "en zijn werk op de brandstapel in de vlammen is opgegaan" (ZTM 33); 'lagere en gemene klasse' (FR 270550) versus 'lagere klassen' (ZTM 230); "waarin de boer tot de rechter, de soldaat en de pastoor het volgende zegt: of gij bidt of vecht" (FR 010750) versus "waarin de boer tot de rechter, de soldaat en de pastoor het volgende zegt: of gij bidt of vecht of recht" (ZTM 249); 'de schemerlamp is aangestoken' (FR 251150) versus 'de schemerlamp brandt' (ZTM 331) en "een automobiel (...) met een tandrad van het voorwiel naar het achterwiel" (FR 190551) versus "een automobiel (...) met een tandrad en een ketting van het voorwiel naar het achterwiel" (ZTM 411).

Daar staat tegenover dat er ook weer fouten in beide boeken zijn geslopen die in de voorpublicaties niet voorkomen: 'zijn weef' (FR 080549) versus 'zijn neef' (KB 362); 'gegeseld tot den lopenden bloede' (FR 080450) versus 'tot den loopenden bloede' (ZTM 199) en 'onbewaakte overweg van de ijzerenweg' (FR 270151) versus 'onbewaakte weg van de ijzerenweg' (ZTM 367).

In een aantal gevallen heeft Boon doelbewust voor een andere spelling gekozen: 'nieuwkerken' (PO 0750) versus 'niefkercken' (ZTM 115) en 'Van gogh, picasso en van ostayen' (PA 211247) versus 'Fangogh, fannostayen en picazzo' (KB 41). Als de oude Bultkarkas aan het woord is, wordt in het tweeluik over de Kapellekensbaan een verouderde (vaak ook versimpelde) spelling gebruikt: 'in onze tijd' (FR 231147) versus 'in onzen tijt' (KB 32) en 'geleden' (FR 240650) versus 'geleeden' (KB 246).

3.3.3. *Verschillen in taalgebruik*

Hoewel er veel dialectgekleurd en archaïsch taalgebruik in de rubriek en *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* te vinden is, is er toch een tendens waarneembaar dat dialectwoorden, archaïstisch taalgebruik en gallicismen in het tweeluik zijn vervangen: 'nijgen' (DB 11/1246) versus 'buigen' (KB 19); 'ellen en nog een ellen stof' (PA 160247) versus 'meters en meters stof' (KB 93); 'teljoor frit' (VN 120747) versus 'bord frit' (ZTM 470); 'chauffage' (VR 091248) versus 'centrale verwarming' (KB 241); 'malheur' (FR 220549) versus 'straatongeluk' (KB 364); 'bloemekenspapier' (FR 220549) versus 'bloemetjes-papier' (KB 365); 'een pikkel van een stoel' (FR 171249) versus 'een poot van een stoel' (ZTM 129); 'dop' (TM 11/1249)

versus 'steungeld' (ZTM 568); 'de foor' (FR 180350) versus 'de kernis' (ZTM 180); 'onbewaakte barreel' (FR 281050) versus 'onbewaakte overweg' (ZTM 321); 'gazetpapier' (FR 100251) versus 'dagbladpapier' (ZTM 361); 'allee-verte' (FR 140451) versus 'groendreef' (ZTM 399); 'peinst' (VR 180551) versus 'denkt' (ZTM 462); 'stooftaak' (FR 190551) versus 'kachelhaak' (ZTM 412) en 'kuiseling' (TM 0952) versus 'vuil' (ZTM 458).

Maar ook hier is weer vaak het tegendeel het geval: 'gek' (VR 310851) versus 'zot' (ZTM 507); 'liepen' (FR 010848) versus 'bolden' (KB 517); 'in de oorlog' (FR 190649) versus 'binst de oorlog' (KB 390); 'dadelijk' (FR 240749) versus 'seffens' (ZTM 32); 'pastoor' (FR 250350) versus 'paster' (ZTM 195); 'op hun weg' (BM 151050) versus 'onder hun baan' (ZTM 37) en 'onbewaakte overweg' (ZB 50) versus 'onbewaakte barreel' (ZTM 535). Veel van deze veranderingen wijzen op een vernederlandsing van het taalgebruik. Dat geldt niet alleen voor taalgebruik maar ook voor de aanduiding van dingen: 'een gele kaart' (FR 110350) versus 'een postkaart' (ZTM 177) en 'armzalige franken' (NV 0148) versus 'armzalige centen' (KB 36). Vaak zijn woorden vervangen om overbodige herhalingen te vermijden en meer variatie aan te brengen: 'En ik keek en ik zag' (FR 260649) versus 'En ik keek' (ZTM 18) en 'gewerkt en gewerkt' (FR 240351) versus 'gewerkt en gezwoegd' (ZTM 445). Een enkele keer heeft Boon in de diptiek voor een meer gangbare uitdrukking gekozen: 'teveel aarde op onze schop nemen' (FR 050551) versus 'teveel hooi op onze vork nemen' (ZTM 409).

Er is een tendens waarneembaar dat in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* het taalgebruik directer, grover, smeugiger is geworden: 'in haar rok doet' (PA 120147) versus 'in haar rok schijt' (KB 39); 'daar zette ze zich nu neer en deed haar gevoeg: ik doe het op de wereld zei ze' (NV 0548) versus 'zette ze zich nu neer en kakte er. Ik schijt er op zei ze, ik schijt op de wereld... ze vaagde zich af met het natte gras' (KB 67); 'zij dansen de carmagnole op de puinhopen al lallend en al vloekend en al vOOrt kapot-slaand' (FR 050948) versus 'zij dansen de carmagnole op de puinhopen en lopen met hun ding uit hun voorbroek, al lallend en al vloekend en al vóórt kapotslaand' (KB 222); 'de knoppen van de paus' (FR 241048) versus 'de kloten van de paus' (KB 256); 'dat ze... enfin iets heel anders' (FR 270249) versus 'dat ze gisteren nog een meisje langs achter hebben gevogeld' (KB 334); 'in bed te kunnen blijven liggen' (VG 0349) versus 'in bed te kunnen blijven liggen en zich te vermaken met zijn vlees' (KB 78); "En midden al dat ramoer vraagt ge bescheiden wat men van uw laatste verhaal denkt: en iedereen zwijgt want niemand heeft het gelezen" (FR 220549) versus "En midden al dat ramoel vraagt ge hen of men dat laatste stukje over ondine heeft gelezen... hoe ze zich liet vastnagelen aan de brem... en iedereen zwijgt want niemand heeft het gelezen" (KB 364); "hij heeft zijn volk leren opstandig worden" (VR 180849) versus "hij leerde zijn volk

godverdomme eens goed vloeken" (ZTM 35) en "hij is verliefd op" (VR 240350) versus "hij loopt heet naar" (ZTM 188).

Soms heeft Boon in de boeken over de Kapellekensbaan voor minder grof taalgebruik gekozen: 'schijt ge in bed' (FR 061046) versus 'doet ge in bed' (KB 80); 'desnoods eens gepaard hebben' (VG 0647) versus 'desnoods zich eens met een man afgegeven hebben' (KB 361) en 'een broek aan haar gat' (NV 0548) versus 'een broek droeg' (KB 62).

3.3.4. *Verschillen wat betreft de situering in de ruimte*

In de *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* is het gebeuren vaker ruimtelijk gesitueerd en worden er ook meer details verstrekt: 'openbare veiling' (VG 0148) versus 'openbare veiling in het paleis voor schone kunsten' (KB 274) en "Op de hoek, waar zich de huurhouderij van wittepinkxs bevond, was de veldkeuken binnengereden en stond de soep te dampen..." (FR 030251) versus "Op de hoek, waar de lange rij der 1ste vuile huizen eindigde, en de spaarzaamheidsstraat begon, waar enerzijds dokter goethals woonde, en anderzijds de huurhouderij van wittepennings was, daar was de veldkeuken binnen gereden en stond de soep te dampen" (ZTM 359-360).

Ook in de paragraaf 'Grijze dag' in *De Kapellekensbaan* wordt de ruimte uitvoerig beschreven: "In uw stuk van een tuin hoort ge de regen neerslaan, zodat ge blij zijt omdat er aan de reeds gesloten straatdeur iemand komt aankloppen, om wat te kunnen schuilen. Het is tippetotje de schilderes, die nog een half uur ver moet, ginder naar eenighem, ver voorbij ter-muren... en ge draait de lamp wat lager en zegt: kom, ik ga eens mee... en terwijl de striemende regen in een kleine beek van uw neus stroomt, en ge die met uw mond wegblaast, schreeuwt ge tegen de wind in uw moedeloosheid uit" (KB 259-260). Deze beschrijving ontbreekt in het overeenkomstige tekstgedeelte van de bijdrage 'Drie auteurs... en toch drie uitersten' in *De Vlaamse gids* (van februari 1949), maar komt wel voor in de aflevering 'Grijze dag' van de rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' in *Parool* (van 20 april 1947).

Soms wordt er in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* juist minder aandacht aan het ruimtelijk decor besteed: "de kapellekensbaan met lage wolken die er over hangen, en met regen die kil en slijkerig maakt" (FR 150750) versus 'de slijkerige kapellekensbaan' (ZTM 258).

Boon verwijst in het boek ook weleens minder specifiek naar een bepaalde plaats: 'de tentoonstelling der moderne schilderkunst, te Oostende' (VR 150949) versus 'de tentoonstelling der moderne schilderkunst' (ZTM 64) en 'de boorden van de Deule' (VR 230552) versus 'de boorden van ergens een rivier' (ZTM 396).

Het komt ook voor dat de plaats van handeling in het boek verschilt met

die in de voorpublicaties: 'Op de trulleberg' en 'de uitkanten van Brussel' (TM 03/0450) zijn in het boek respectievelijk 'op de blandinusberg' en 'de uitkanten van Gent' (KB 302) geworden. En 'Miami Beach, in Florida' (VR 080252) is in het boek 'lanapoule, de zuidkust van frankrijk' (ZTM 429) geworden.

Een enkele keer is een wijziging niet consequent doorgevoerd. De Amerikaan die in het verhaal over Ondine en Oscarke een café laat bouwen op het braakliggende stuk grond tegenover hun woning, blijkt in de voorpublicaties en in het boek afkomstig te zijn uit de staat Ohio in de Verenigde Staten. Maar in *Zomer te Ter-Muren* wordt ook één keer Massachussets als plaats van herkomst vermeld (ZTM 538).

Opgemerkt werd al dat het verhaaldebeuren in *De Kapellekensbaan* en in *Zomer te Ter-Muren* dikwijls is gesitueerd op de Kapellekensbaan, in het gehucht Ter-Muren en in de stad der twee fabrieken. Er is een tendens waar te nemen waarbij Boon heeft verhuld dat bepaalde gebeurtenissen in Aalst spelen: 'Kermis te Aelst' (VG 0752) versus 'Kermis in de stad der 2 fabrieken' (ZTM 279); 'Filature d'Alost' (DB 11/1246) versus 'garenfabriek de filature' (KB 17); 'Dender' (FR 220248) versus 'vaart' (ZTM 190) en 'in de molenstraat' (FR 110448) versus 'ginder in de straat waar de huisbaas woonde' (ZTM 369).

Deze veranderingen verlenen een minder plaatsgebonden karakter aan beide boeken. Maar ook deze verhulling is niet altijd even consequent doorgevoerd: 'waterkant' (ZB 50) versus 'Dender' (ZTM 546).

3.3.5. *Verschillen wat betreft de situering in de tijd*

Tijdsbepalingen zijn in het tweeluik soms toegevoegd: 'in deze maand van oktober' (KB 275). Deze bepaling komt niet voor in het overeenkomstige verhaal in *De Vlaamse gids* van januari 1948. In andere gevallen zijn de tijdsbepalingen weer weggelaten: 'avondlof van deze meimaand' (VG 0349) versus 'avondlof' (KB 73) en "ge hebt gisteren een glas omvergesmeten en gebroken" (FR 121047) versus "ge hebt een glas omvergesmeten en gebroken" (KB 12).

Het verhaaldebeuren is in de beide boeken dikwijls geplaatst in de tijd waarin de grotere binnenvertellingen spelen (over Ondine en Oscarke, de vos Reinaert, de bende van Jan de Lichte).

3.3.6. *Naamsveranderingen*

In enkele vroege verhalen is sprake van de 'dekenfabriek labor' en de 'garenfabriek filature', bijvoorbeeld FR 100847 en VN 120747. Later wordt dat in

de voorpublicaties en in het tweeluik veranderd in 'dekenfabriek de labor' en 'garenfabriek de filature'.

Politieke stromingen worden in de periodieken meestal anders aangeduid dan in de boeken over de Kapellekensbaan: 'katholieken' versus 'encycliekers', 'socialisten' versus 'rozeroden', 'socialisten' versus 'socialen' en 'liberalen' versus 'libertijnen'. Daarmee samen hangt de wijziging van 'bladen der linkse partijen' (FR 160548) en 'Rode Vaan, Vooruit, Volksgazet' (PA 080647) versus 'bladen der ultramarxisten en der socialen en libertijnen' (KB 132).

De meeste personen en personages hebben in de diptiek dezelfde naam als in de voorpublicaties. Er is een aantal veranderingen: de schilderes Tippetotje uit *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* komt in bijna alle voorpublicaties voor als de schilder Roggedoes. De naam Tippetotje duikt in het najaar van 1951 voor het eerst op in het verhaal 'Is de ene oorlog de andere waard?' (NV 1151). De verandering van geslacht heeft tot gevolg dat er in de boeken over 'zij', 'haar' et cetera wordt gesproken waar in de rubriek 'hij', 'zijn' et cetera staat. Ook andere wijzigingen zijn het gevolg van deze sexe-verandering; zo is Roggedoes vroeger gevelschilder en glazenmaker geweest (zie o.a. PO 0750), beroepen die indertijd niet door vrouwen werden uitgeoefend. In het tweeluik is dan ook niet Tippetotje, maar een niet met name genoemde 'vroegere vriend' de gevelschilder en glazenmaker (KB 132). In de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' in *Vooruit* heet tippetotje meestal 'Karskorséke' en in één geval Roggedoes (VR 101149). Overigens komt Tippetotje ook een keer als 'Karskorséke, het meisje dat portretten schildert' voor in *Front* (FR 080549).

Er zijn een aantal verhalen verschenen waarin Ondine uit de latere boeken Odile heet of zelfs niet met name wordt genoemd. Ze wordt in het laatste geval bijvoorbeeld aangeduid als 'het meisje' (RV 010147) of 'Madame' (VN 120747). De naam Ondine duikt voor het eerst op in de zomer van 1947 in het verhaal 'Schijngevecht rond een roman' in *Front* (FR 200747).

Tolfpoets heet aanvankelijk Tolfboel (zie: 'Wereld van vandaag' van 16 januari 1949 en 'Ook de afbreker bouwt op' van 28 september 1947. In 'Wereld van vandaag' heet hij vanaf 20 maart 1949 Tolfpoets. Zijn vrouw, het natuurkind Maria, heet in 'Wereld van vandaag' en in 'Boontje's bittere bedenkingen' aanvankelijk het natuurkind Paula, maar in juli 1949 verandert ze van naam. In *Vooruit* gebeurt dat met ingang van 21 juli en in *Front* op 31 juli. De naamsverandering is daar niet consequent doorgevoerd want een week later heet ze in *Front* alweer Paula. In de aflevering 'Boontje's bittere bedenkingen' van 5 januari 1950 komt ze zelfs onder beide namen voor. De schone vrouw Lucette duikt in de *Front*-rubriek een enkele keer op als de schone vrouw Lucia en in de *Vooruit*-rubriek een keer als de schone vrouw Egbertha (VR 080949).

Andreas Mottebol uit VL 170650, VG 0752, VR 311052, VR 131252 en RM 51, Meester Oedenmaeckers uit VL 170650 en VR 210749, Meneerke

Brys uit VR 131252 en Polpoets uit RM 51 komen in *Zomer te Ter-Muren* respectievelijk voor als Johan Janssens, de Kantieke Schoolmeester, Mossieu Colson van Tminnesterie en Tolfpoets. In VR 280749 treedt de Kantieke Schoolmeester op als Meester Oedenmaeckers én als meester Oedenwinckel. Daarnaast is een groot aantal minder belangrijke personen van naam veranderd 'Walter de theosoof' (PA 050147 en NV 1047) versus 'André de theosoof' (KB 13 en 179), de 'Mosterdkroes' (PA 071247 en FR 250148) versus de 'Peperbus' (KB 68-69), 'mencer Polydoor' (PO 0750) versus 'meneer Glemmasson' (ZTM 98), 'nonkel-Charel-de voyageur-in-kousen' (PA 080647) of 'Cesar de handelsreiziger' (FR 220848) of 'Florimond de handelsreiziger' (VG 0249) versus 'Jasper de handelsreiziger' (KB 131 en 233), 'Andreas Woestenbeer' (FR 051248) of 'Lucas Woestenbeer' (FR 200849) versus 'Woelus Woestenbeer' (KB 282 en ZTM 46), maar later heet hij in de rubriek 'Wereld van vandaag' ook 'Woelus'.

Soms dragen personages in de bijdragen aan de periodieken nog de namen van de personen die gedeeltelijk model hebben gestaan 'Ben' (PA 140947 en FR 030847) versus 'Kantieke Schoolmeester' (KB 316), 'Marcel Wouters' (PA 130447) versus 'Mossieu Colson van Tminnesterie' (KB 199-201) en 'Wladimir Chvek' (PA 070947) versus 'Stanislas Woelixzs' (KB 394-396).

Personages die in de periodieken naamloos blijven, hebben in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* een identiteit 'de vriend' uit NV 0749 blijkt daar 'Mossieu Colson van Tminnesterie' te heten (KB 322-323), 'een schoolmeester' uit VL 010450 blijkt de 'Kantieke Schoolmeester' te zijn (ZTM 116-119), 'Dinges' uit PA 200447 is 'Tippetotje, de schilderes' (KB 259-260), 'Dingen' uit PA 291246 is 'Lange Pros' (KB 69), 'een zeergeleerde vriend' (FR 170847) versus 'siekegheest', 'de meisjes' (FR 030847) versus 'schone vrouw Lucette en uw vrouw' (KB 93) en 'de vader der 2 zusters' uit VP 1248 is 'Oscarke' (ZTM 525 e v). Dat geldt ook enkele keren voor Ondine, zoals al werd opgemerkt. In de eerste afleveringen van de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' in *Vooruit* treden vaak personages op die daar geen identiteit hebben. In de overeenkomstige paragrafen van de diptiek hebben ze die wel gekregen "vanzelfsprekend hebben de anderen het gemakkelijker" (VR 251248) versus "vanzelfsprekend hebt gij kantieke schoolmeester, en gij mossieu colson van tminnesterie het gemakkelijker" (KB 57) en "al uw vrienden komen die heldin aanschouwen om haar lijf, haar geest en haar gemoed te keuren" (VR 100249) versus "de kantieke schoolmeester keurt haar geest, en de schilderes die verleden week te ter-muren is komen wonen, tippetotje, die keurt haar lijf, en mossieu colson van tminnesterie keurt haar gemoed" (KB 60).

Maar soms is het omgekeerde het geval. In de voorpublicaties worden personen dan wél en in de boeken over de Kapellekensbaan níet bij de naam genoemd 'A Mottebol' (PA 080647) versus 'dinges, die jonge glazenmaker waarmee ik nog bevriend geweest ben' (KB 131), 'Walschap' (NV 1047).

versus 'Dinges' (KB 177) en 'Richard Minne (...) Jan Walravens (...) Herman Teirlinck' (VR 100250) versus 'een oude dichter (...) een jonge romanschrijver (...) de deken der schrijvers' (ZTM 151-152).

In een hele reeks verhalen in het dagblad *Vooruit* worden de personages bij hun voor- en achternaam genoemd. In de overeenkomstige paragrafen in *Zomer te Ter-Muren* worden alleen de voornamen vermeld: Homer en Langley Collyer' (VR 210352) versus 'Homer en Laugley' (ZTM 435-437); 'Eva Asserbi' (VR 250452) versus 'Eva' (ZTM 443-444) en Vitale Gori' (VR 250452) versus 'Vitale' (ZTM 443-444).

Ook komt het, zoals we zagen, voor dat de spelling van de namen is veranderd: 'Glemmisson' (TM 0952), Hyppolite Glemmisson' (VN 120747) en 'Glammasson' (VR 080651) versus 'Glemmasson' (ZTM 469-471); 'Valère' (NV 0148 en RV 010147) versus 'Valeer' (KB 26).

Behalve naamswijzigingen komen er veranderingen van titel en beroep voor: 'Dr. Mots' (FR 250748) versus 'Mtr. Mots' (KB 213). In 'Wereld van vandaag' van 26 december 1948 is Johan Janssens dichter en gevelschilder en in de aflevering van 17 april 1949 dichter en dagbladschrijver. In de overeenkomstige paragrafen in het boek is hij in beide gevallen dichter en weekblad(en)schrijver (KB 310 en 345).

Historische personen worden in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* soms kort voorgesteld, mogelijk omdat de latere lezer van het boek niet (meer) weet om wie het gaat: 'Togliatti' (FR 230149) versus 'de italiaanse ultramarxistische leider Togliatti' (KB 318); 'Bernadotte' (FR 230149) versus 'Bernadotte de uno-bemiddelaar' (KB 318). Iets soortgelijks geldt voor de aanduiding van het communistische dagblad *De roode vaan*, de redactie en de leden van de communistische partij: 'de redactie van de cycloop' (FR 021147) versus 'de redactie' (KB 24); 'cycloplast' (FR 021147) versus 'marxist' (KB 24); 'pater hooizolder' (TM 03/0450) versus 'pater hoofdredacteur' (KB 328); 'kapitein eenoog van de cycloop' (PA 211247) versus 'de hoofdredacteur' (KB 41) en 'het dagblad de cycloop' (VG 0349) versus 'het dagblad' (KB 72). In de latere boeken is voor iedereen duidelijk dat het ultramarxistische dagblad en zijn hoofdredacteur worden bedoeld, terwijl de aanduidingen 'dagblad de cycloop', 'pater hooizolder' et cetera slechts voor een kleine groep ingewijden begrijpelijk waren.¹

In de voorpublicaties komen nogal eens andere personages voor dan in de overeenkomstige paragrafen in het tweeluik. Zo is Tolspoets uit de rubriek 'De tuin van Tolspoets' (in *Thomsen's post*) in *Zomer te Ter-Muren* in vier

1. De aanduidingen 'cycloop' en 'kapitein eenoog' vonden hun oorsprong in het gegeven dat een autoritair leidinggevende hoofdredacteur van *De roode vaan* enige tijd een lap voor een oog droeg.

gevallen door de Kantieke Schoolmeester, een keer door Meester Oedenmaeckers en een keer door Andreus Mottebol vervangen. Tolfpoets' vrouw heeft in één geval plaats gemaakt voor de schone vrouw Lucette (TP 1053 en ZTM 298-299).

In de paragraaf 'Nog en nog eens over ziekte en dood' in *De Kapellekensbaan* (KB 324) heeft Tolfpoets gedeeltelijk de plaats ingenomen die de vrouw van de verteller nog in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* speelt (NV0749). En de 'ik' uit het verhaal 'Mijn kinderen' in *Vooruit* (VR 040752) heeft in *Zomer te Ter-Muren* plaats gemaakt voor Johan Janssens (ZTM 478-479).

Andere voorbeelden van vervangingen: 'Roggedoes' (PA 280947 en 051047) versus 'Kantieke Schoolmeester' (KB 329-332); 'Kantieke Schoolmeester' (FR 141148) versus 'Tippetotje de schilderes' (KB 263); 'Johan Janssens' (FR 050649) versus 'Boontje' (ge) (KB 374-376); 'Polpoets' (VR 240350) versus 'Andreus Mottebol' (ZTM 187); 'Polpoets' (VR 070450) versus 'Tippetotje' (ZTM 188-189); 'meneerke Brys' (VR 070750) versus 'Jo Mottebol' (ZTM 256); 'Meester Oedenmaeckers' (VL 231250) versus 'Meneerke Brys' (ZTM 141) en 'Roggedoes' (FR 301250 en 060151) versus 'Boontje' (ge) (ZTM 357-363). Deze laatste vervanging heeft ook gevolgen voor de activiteiten van de personages. Roggedoes is schilder en Boontje voornamelijk schrijver: waar in de rubriek 'Wereld van vandaag' sprake is van 'schilderen' en 'uitbeelden' staat in het boek 'schrijven' en 'beschrijven'.

Boontje uit PA 050147 en 210947 is in het boek vervangen door Johan Janssens (KB 12-13 en 310-312), die in *De Kapellekensbaan* ook de verteller van de verhalen over de vos Reinaert en de wolf Isengrimus is, terwijl in de *Tijd en mens*-versie van dit verhaal Boontje de verteller is (TM 03/0450).

Al opgemerkt werd dat in de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' in *Vooruit* aanvankelijk nauwelijks personages optreden. In de overeenkomstige gedeelten van met name *De Kapellekensbaan* is dat anders. Functies, handelingen die in *Vooruit* nog door de ik-verteller worden vervuld, worden in de boeken dikwijls door verschillende personages uitgeoefend.

Het komt voor dat tegelijkertijd met de wijziging van de bezetting ook de communicatieve situatie is veranderd. In de aflevering 'I' Homme' van 'Boontje's bittere bedenkingen' voeren Polpoets en Boontje een gesprek (VR 070450). Vrijwel dezelfde tekst is terug te vinden in *Zomer te Ter-Muren*, alleen gaat het daar om een brief die Tippetotje aan Andreus Mottebol heeft gestuurd (ZTM 188-189).

3.3.7. Aanpassingen in verband met veranderde historische omstandigheden

Sommige veranderingen zijn aanpassingen aan een inmiddels veranderde situatie. In *Front* van 3 maart 1951 droomt Boons alter ego Johan Janssens

er nog van een eigen huis te laten bouwen in het veld 'ver buiten Ter-Muren'. Hij beschikt echter niet over de financiële middelen om die droom te realiseren. In *Zomer te Ter-Muren* is die droom toch werkelijkheid geworden. Maar de financiële lasten van een lening wegen zwaar op zijn schouders: "Maar elaaas, hoe weinig het mij ook kosten gaat, het zou mij nog te veel kosten... ik zing en jodel en schrijf hoekjes, ik schilder en verf en behang..." (FR 030351) versus "Maar elaaas, om hier te kunnen wonen heb ik mij geld moeten lenen, en om dat geld terug te betalen kan ik hier niet wonen..." (ZTM 433-434). In werkelijkheid verhuisde Boon eind 1952 van Aalst naar Erembodegem. Dus na de publikatie van dit stuk in *Front* en voor de publikatie van *Zomer te Ter-Muren*. Een soortgelijk verschil bestaat tussen 'Gauwe bloemenstraten' (FR 100351) en 'Eeuwig herbeginnen' (FR 210451) enerzijds en de gelijknamige paragrafen in *Zomer te Ter-Muren* anderzijds.

Boon is er enige tijd vanuit gegaan dat de boeken over de Kapellekensbaan niet gepubliceerd zouden worden. Daarin komt op een bepaald moment verandering. Vandaar dat hij ook een aantal passages heeft veranderd: "en ik zei: neen, ik geef niet meer uit... daarbij al wat ik geschreven heb en nog schrijven zal, wordt precies door het noodlot vervolgd om onuitgegeven te blijven..." (FR 091250). In *Zomer te Ter-Muren* is de opmerking "neen, ik geef niet meer uit" geschrapt (ZTM 343). Er zijn nog andere opmerkingen in de rubriek die door de publikatie van het boek achterhaald blijken te zijn: "en terwijl men u toch gevraagd heeft of ge niet liever humoristische sketchen zoudt maken voor hen, in plaats van een illegaal boek dat toch nergens zal kunnen gedrukt worden..." (FR 070348) versus "en terwijl de heer directeur u tóch een brief heeft geschreven of ge niet liever humoristische sketchen zoudt maken in plaats van een roman over de kapellekensbaan (...)" (KB 82). Dit soort wijzigingen moet Boon hebben doorgevoerd bij een van de laatste herschrijvingen (misschien zelfs pas in de drukproeven) omdat hij er toen zeker van was dat het boek uitgegeven zou worden.

In vergelijking met de voorpublicaties verwijst Boon in de boeken een aantal keren niet of minder expliciet naar zijn eigen werk: "die in Vergeten Straat op de ongelukkigste manier aan een kind kwam: aangepakt door een onbekende type met een regenfrak - maar Vergeten Straat was een roman, en in het leven zelf gebeurt alles heel anders" (PA 191047) versus "die daar in de 1ste vuile huizen achter de labor woont, en op de ongelukkigste manier aan een kind kwam" (KB 184) en "dat gij een slecht boek hebt geschreven, de voorstad groeit" (PA 071247) versus "dat gij een slecht boek hebt geschreven" (KB 68).

Het volgende fragment uit het verhaal 'Bittere rijst' in *Vooruit* komt in de gelijknamige paragraaf van *Zomer te Ter-Muren* (ZTM 443-444) zelfs helemaal niet voor: "Het spijt me dat dit steeds minder aan een film gaat gelijken, en steeds meer aan een roman van L.P. Boon, uit de tijd toen hij nog een miserabilist was" (VR 250452).

3.3.8. *Specifieker en algemener*

Er is een tendens in de verschillen te ontdekken die erop wijst dat de voorstelling van zaken in de beide boeken over de Kapellekensbaan minder specifiek en dus algemener is. Waarschijnlijk heeft Boon veel van deze verschillen aangebracht om beide boeken minder plaats- en tijdgebonden te laten zijn. Maar ook om te verhullen. Het lijkt er in dit opzicht op alsof in de voorpublicaties zaken en personen meer bij de naam worden genoemd: 'De roode vaan' (NV 1047) versus 'het dagblad' (KB 182); 'de bevelen van tsjang-kai-sjek' (FR 191149) versus 'de bevelen van hun veldheer' (ZTM 122); 'solo' (VR 291249) versus 'boter' (ZTM 136); 'in het dagblad eric-de-noorman' (FR 040350) versus 'in het dagblad de tekenstrip' (ZTM 176); "spectator orgaan der encyclieke intellectuelen ongeveer dezelfde critiek werd uitgebracht over het werk van reinaert... pardon, van boontje" (TM 03/0450) versus "dat een encycliek weekblad datzelfde oordeel heeft uitgesproken over johan janssens" (KB 211) en 'een bonte dinsdagavond of een nonstop-revue' (VL 120850) versus 'een bonte avond-revue' (ZTM 171).

Een gevolg van de veralgemenisering is dat er ook minder specifiek naar schrijvers en boeken wordt verwezen: 'herberg met het hoefijzer' (FR 081246) versus 'herberg' (KB 210); "heb ik ook Sullivan gelezen die eveneens een verboden boek heeft geschreven" (FR 130550) versus "heb ik ook nog een andere verboden schrijver gelezen" (ZTM 222); 'een roman vol beroering over het dorp' (FR 091250) versus 'een roman' (ZTM 343); 'romain rolland' (161250) versus 'een andere schrijver' (ZTM 346) en 'de schilder Delvaux' (VR 110752) versus 'het surrealisme' (ZTM 428).

Toch is er in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* ook een tegengestelde tendens waar te nemen. Door veel veranderingen worden personen en zaken in de boeken juist specifieker en minder algemeen aangeduid: 'blaffende honden' (FR 151246) versus 'blaffende encyclieke honden' (KB 232); "hoe minder daarover gesproken wordt hoe liever men dat heeft" (FR 140348) versus "hoe minder daarover gesproken wordt hoe liever men dat heeft in het ministerie van koloniën, op de place royale en in de directie van de union minière" (KB 84); "dat anderen, wier horentjes niet fijn genoeg zijn om reeds deze angst waar te nemen" (FR 250748) versus 'dat men in de encyclieke spectator of de fascistische linie of het scharlaken rode debat' (KB 213); 'alle soorten bewinden' (VG 0249) versus 'onder nazistische, marxistische en encyclieke bewinden' (KB 233); 'bijbel' (FR 240949) versus 'genesis' (ZTM 85); "boekenkasten, schilderijen en kostbare wandtapijten. Hij las er lusteloos wat verzen" (FR 021250) versus "boekenkast, waarin onder andere het volledig oeuvre van markies de sade, geïllustreerd met waarachtige en onvervalste fotos, en gebonden in mensenhuid. Hij las er lusteloos wat verzen" (ZTM 329) en 'de heldinnen uit de boeken van

die tijd' (TP 1253) versus 'de boeken van Zola' (ZTM 113).

In veel gevallen blijken bepalingen veranderd, toegevoegd of juist geschrapt te zijn: 'masker zijner verbittering' (FR 230548) versus 'koud masker' (KB 158); 'met zijn grappen' (FR 170449) versus 'met zijn vreemde surrealistische grappen' (KB 346); 'die kasteelmeneer in zijn paleis te laecken' (FR 050850) versus 'die kasteelmeneer' (ZTM 273); dikke en gevoelloze huid' (FR 020950) versus 'dikke huid' (ZTM 282); 'blonde haren' (FR 211050) versus 'gele haren' (ZTM 307).

3.3.9. Veranderingen van de visie op het bestaan

De voorstelling van zaken in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* geeft veelal blijk van een negatievere kijk op het wereldgebeuren en de toekomst dan in de voorpublicaties het geval is. Boon heeft daar bewust op aangestuurd, dat valt ten minste op te maken uit een reeks aangebrachte veranderingen. Zo bevat de aflevering 'Weg met Kierkegaard!' van de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' bijvoorbeeld een passage waarin meneerke brys een positief beeld schetst van de toekomst: "Maar aan de woorden van siekgeheest moet ik toch iets toevoegen, zegt meneerke brys... als alles verloren is, dan is er niets verloren: de mens zal herbeginnen: opnieuw zal hij de kennis van leven en dood veroveren, opnieuw zal hij ook de kennis van wijsheid en schoonheid veroveren, opnieuw zal hij ook de kennis van de techniek veroveren. En dan... en dan, mis... schien... zal het ogenblik komen waarin hij zeggen zal: hier moet ik oppassen, want in een vroegere tijdrekening, over x jaren, bezat men eens eenzelfde kennis en is men daar niet gelukkig mee uitgespeeld" (VR 190150). Deze passage komt in de gelijknamige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren* niet meer voor (ZTM 141-142).

Waar in de voorpublicaties wordt gerefereerd aan een verslechtering van de toestand, maar de mogelijkheid op verbetering toch aanwezig is, daar is in de boeken veelal sprake van een uitzichtloze situatie: "gelijk hij nu werkt aan de wederopbouw in de Ardennen" (PA 270447) versus "zoals hij nu werkt aan de wederopbouw in de ardennen, alhoewel er geen wederopbouw in de ardennen is" (KB 105); "het individu vreest aan dit geMeenschapsleven te zullen kapotgaan" (FR 050948) versus "het individu gaat aan dit gemeenschapsleven kapot" (KB 223); "het grote deel der wereld weet niet, wat nog steeds een deel is der verwordende beschaving, en wat reeds een deel is der opkomende nieuwe beschaving" (FR 120649) versus "en wie onder hen is nog steeds dAt deel van de verwordende beschaving, en wat onder hen is reeds dAt deel van de komende nieuwe beschaving? Of komt er ja dan neen nog werkelijk een nieuwe beschaving?" (KB 370); "En omdat het steeds zo is geweest" (VR 240350) versus "En omdat het

zo was, zo is, en immer zo blijven zal" (ZTM 188) en "want mijn voornaamste taak is gedichten schrijven, is een roman, een meesterwerk schrijven... is te zoeken en te wikken en te wegen om deze samenleving schoner te maken, om deze democratie op hechter basis te bouwen..." (VL 120850) versus "want mijn voornaamste taak is gedichten schrijven, is een roman een meesterwerk schrijven, is zoeken en wikken en wegen om deze samenleving zo waar en zo zuiver mogelijk weer te geven..." (ZTM 172-173).

In de aflevering 'Om de chaos te bestrijden...' van de rubriek 'Wereld van vandaag' wordt een mogelijkheid aangegeven om de chaos te bestrijden: "wilt ge de chaos bestrijden, bestrijdt dan eerst die losse geruchten en gedachten, en zoek de dingen op die vast en onomstotelijk zijn" (FR 200349). Deze mogelijkheid ontbreekt in *De Kapellekensbaan*, waar niet de vraag "Hoe moeten wij de chaos bestrijden?" wordt gesteld, maar: "Is de chaos misschien niet te bestrijden?" (KB 340-341).

3.3.10. Veranderingen in houding ten aanzien van personen en instellingen

Boons visie op de maatschappelijke werkelijkheid is in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* vaak niet alleen pessimistischer, hij laat zich daar af en toe ook openlijker en of kritischer uit over bepaalde instellingen, groeperingen, personen en toestanden. Naar bisschoppen en kardinalen wordt in 'Wereld van vandaag' van 27 juni 1948 bijvoorbeeld verwezen met 'die mensen' (FR 270648) terwijl dat in *De Kapellekensbaan* gebeurt met 'die kwibussen in uniform' (KB 187). Waar in *Vooruit* sprake is van 'een kerk' (VR 161248) staat in het boek 'een kille en nutteloze kerk' (KB 286). Soms is de kritiek vrij indirect. In de aflevering 'Madame Proust' van de rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' wordt een vrouw die bij een collaborateur binnengaat aangeduid als 'een andere madam' (PA 020247), terwijl in *De Kapellekensbaan* sprake is van 'een andere belgisch gezinde madame' (KB 273). Heel subtiel is de kritiek op de politiek in het algemeen en de CVP in het bijzonder zoals die in *Zomer te Ter-Muren* is verwerkt in de paragraaf 'Komt niet elk ding op zijn tijd?'. De overeenkomstige aflevering van de rubriek 'Wereld van vandaag' opent als volgt: "In de voorbije zondag gingen tolfpoets, de kantieke schoolmeester en johan janssens naar de stad van de 2 fabrieken, alover een tapijt van manifesten, om er 3 blanke bolletjes zwart te maken" (FR 170749). In *Zomer te Ter-Muren* staat: "In de voorbije zondag gingen tolfpoets, de kantieke schoolmeester en johan janssens naar de stad van de 2 fabrieken, alover een tapijt van manifesten, om er 3 zwarte bolletjes wit te maken" (ZTM 26). Op het eerste gezicht lijkt het hier om een drukfout te gaan, maar de verandering moet heel doelbewust door Boon zijn aangebracht om aan te geven dat de verkiezingen in zijn ogen een zinloos bedrijf vormen. Er is niets te veranderen via de politiek (zwarte bolletjes zijn niet wit te

maken). Maar tegelijkertijd kritiseert Boon hier 'het witten van de zwarten' (collaborateurs), waarvoor volgens hem met name de CVP verantwoordelijk was (die pleitte immers voor amnestie en eerherstel voor het merendeel van de incivieken).

Over het algemeen laat Boon zich in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* niet alleen kritisch uit over het katholicisme, ook de linkse partijen, het socialisme, het communisme en de arbeidende klasse moeten het ontgelden (hoewel die kritiek van een andere orde is als die op de rechtse partijen en de hogere standen). In de voorpublicaties stelt hij 'links' minder nadrukkelijk aansprakelijk voor de teloorgang van de samenleving. In de paragraaf 'Komt niet elk ding op zijn tijd?' worden het werkvolk en de linkse partijen ervan beschuldigd dat er niets ten goede verandert (ZTM 27-28), terwijl in de gelijknamige aflevering van 'Wereld van vandaag' Mossieu Colson van Tminnesterie nog de mening verkondigt dat het werkvolk het wel waard is om er zich voor in te spannen, alleen moet het juiste moment worden gekozen (FR 170749). Elders is er sprake van 'die stomme aap van een kleine werkman' (ZTM 314) waar in de voorpublicatie nog over 'de kleine werkman' (FR 020149) werd gesproken.

In het stukje 'Eeuwig herbeginnen' wordt in *Zomer te Ter-Muren* uitdrukkelijk vermeld dat ook in 'de partij der ultrasocialen' de wezens te vinden zijn die voorkómen dat de wereld ten goede verandert (ZTM 486), terwijl de partij der ultrasocialen nog niet in de overeenkomstige aflevering van 'Wereld van vandaag' wordt genoemd (FR 210451).

In de beide boeken over de Kapellekensbaan benadrukt Boon herhaaldelijk dat links in wezen niet zo veel verschilt van rechts: "En hij verweet het stadsbestuur dat de werkman op flessen trok" (VR 180551) versus "hij verweet het stadsbestuur, waar libertijnen en encycliekers hadden gezeten, en de werkman op flessen hadden getrokken: en nu zitten er al socialen, die de werkman Helpen op flessen trekken" (ZTM 461).

Ook spreekt Boon in de boeken de overtuiging uit dat in linkse kringen het geloof in daadwerkelijke maatschappelijke hervormingen ontbreekt. Zo bevat de paragraaf 'Is ook humor triestig?' in *De Kapellekensbaan* (KB 345-347) een passage waarin de teloorgang van het socialisme wordt beschreven en waar wordt geconstateerd dat de socialistische leiders niet meer in 'de zaak' geloven. Deze passage komt nog niet voor in de overeenkomstige aflevering in *Front* (FR 170449).

Ongeloof in de daadkracht van het socialisme komt ook aan het licht in de volgende wijziging waarin het socialisme op een lijn wordt gesteld met andere schijnwaarden: "En niet alleen met geld, maar ook met al het andere, deugd, en braaf zijn, en christelijk leven, en sparen, en god, het was alles om te gebaren. Het was een spel" (FR 100251) versus "En niet alleen met geld, maar ook met al het andere, deugd en braaf-zijn, en christelijk leven,

en sparen, en god, en het socialisme: het was alles om te gebaren. Het was een spel" (ZTM 361).

Het gaat in de boeken over de Kapellekensbaan om een aanscherping van Boons kritiek op links, want die is ook al in de voorpublicaties aanwezig. In de aflevering 'De afbakening' van de rubriek 'Wereld van vandaag' bijvoorbeeld wordt een socialist beschreven die trots is op zijn zoon omdat die opgeklommen is tot ingenieur in een fabriek en daar een strenge meester is voor het werkvolk (FR 240949). In *Zomer te Ter-Muren* wordt de zaak nog schrijnender voorgesteld door de toevoeging dat deze zoon dankzij "de penningen der eerste socialisten en dankzij de socialistische arbeidershogeschool" ingenieur heeft kunnen worden (ZTM 87).

Over het algemeen is er trouwens in het tweeluik een tendens waar te nemen de zaken schrijnender, angstwekkender en killer voor te stellen. Zo hebben de onschuldige 'kwetterende mussen' uit het verhaal 'Uit het leven van een roverskapitein' (VG 0752) in *Zomer te Ter-Muren* plaatsgemaakt voor onheilspellende 'zwartgeklepte raven' (ZTM 247) en de neutrale 'eeuwenoude stad' uit *Front* van 3 maart 1951 is in het boek een 'vreemde stad' geworden.

Toch is de kritiek in het tweeluik ook wel eens afgezwakt, niet alleen doordat er vaak minder specifiek naar bepaalde instellingen en personen wordt verwezen. In de rubriek 'Wereld van vandaag' noemt hij wél en in de overeenkomstige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren* (ZTM 19-21) niet de groeperingen die hij verantwoordelijk acht voor het slechte verkiezingsresultaat: "En een groot deel der massa, der fabriekswerkers, der kleine hongerige bureelbedienden, der slechtbetaalde katholieke schoolmeestertjes, der in de fabrieken opgesloten vrouwen, zij hebben voor Die vrijheid en Die welvaart gestemd. Proficiat" (FR 100749). En in de paragraaf 'In memoriam Veenmanneke (2)' in *De Kapellekensbaan* (KB 183) heeft hij een kritische noot aan het adres van zijn voormalige partijgenoot Bert van Hoorick weggelaten: "en boorick die in de kamers zit en nog slechts ademt en schijt langs de partij" (NV 1047). Ook de vervanging van 'kapitein eenoog van de cycloop' (PA 211247) door 'de hoofdredacteur' (KB 41) is te beschouwen als een afzwakking. Iets soortgelijks geldt voor de kritiek die Boon in 'Boontje's bittere bedenkingen' richt aan het adres van Herman Teirlinck, die daar voorkomt als 'seeverlinck' (VR 170349). In *De Kapellekensbaan* is de verwijzing onherkenbaar gemaakt: 'seeverman' (KB 122).

In 'Op de wilde boef' beklagt de Kantieke Schoolmeester zich er over dat het officiële Nederlands in de Vlaamse scholen aan de leerlingen wordt opgedrongen. In de *Front*-versie richt de kritiek zich meer tegen de Nederlanders in het algemeen: "Zo mogen zij niet meer schrijven: op de buiten. Want er moet eenheid in onze taal komen, tis te zeggen wij moeten dezelfde taal gebruiken van de hollanders... en in holland zegt men niet 'op de buiten', men zegt er 'op het platteland'... in holland is het landschap vlak, en is de

buiten een platteland..." (FR 291049) versus "Zo mogen zij niet meer schrijven: op den buiten. Zij moeten schrijven: op het platteland" (ZTM 102). Het slot van de tekst uit *Front* ontbreekt zelfs in *Zomer te Ter-Muren* (ZTM 103): "want in holland zegt men dat niet, in holland vormt men geen straten gelijk hier, in holland doet men nooit iets op de wilde boef... en ik mag nu alleen nog punten uitdelen als een jongen er in slaagt zijn schone levende taal de kop in te drukken, en er iets voor in de plaats te brengen dat kleur-geur- smaak- en zouteloos is" (FR 291049).

3.3.11. Inkortingen

Het zijn veelal overbodige herhalingen die zijn geschrapt of onnodige expliciteringen van iets dat in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* eerder al is uitgelegd of geïllustreerd. Dikwijls is er in de diptiek voor minder omslachtige formuleringen gekozen. Ook uitweidingen die te ver van het onderwerp afliggen en die niet echt ter zake doen, zijn later geschrapt. Vaak is daardoor alleen het meest essentiële overgebleven. Dit komt de directheid van de tekst dikwijls ten goede: 'alles alles alles is in orde' (FR 071148) versus 'alles is in orde' (KB 262); "En iedere schrijver neemt iets waar straat in voorkomt... vergeten straat van de vissende kat zonder vreugde zonder einde... want iedere schrijver die als individu de geMeenschap wil ontlopen omdat hij vreest dat zij hem doden zal, kan als geMeenschapswezen toch niet lEven buiten deze vergetenstraat van de vissende kat zonder vreugde zonder einde" (VG 0249 en FR 050948) versus "en iedere schrijver neemt iets waar straat in voorkomt... vergeten straat van de vissende kat zonder vreugde zonder einde..." (KB 223); "of ik nu de mensen in het algemeen zo lelijk afschilder omdat ik hen liefheb en schoner zou willen zien worden, dan wel of ik hen zo lelijk afschilder omdat ik hen in hun lelijkheid schóón ben gaan vinden" (VR 030349) versus "of ik nu de mensen in het algemeen haat dan wel liefheb" (KB 146); "Ge weet dat de veiligste wagon aan een trein de middenste wagon is" (FR 030351) versus "Ge weet dat de middenste wagon de veiligste is" (ZTM 434); "ge leeft gelijk een machine en laat er uw onderbewuste voor zorgen dat ge niet tegen elke steen aanschopt en op den duur laat ge alles aan uw onderbewuste over en wordt uw onderbewuste een deel van de machine 'terwijl uw gedachten dan elders zijn'" (FR 130648) versus "uw voeten en uw handen en uw penis leeft machinaal terwijl uw 'gedachten elders zijn'" (KB 162); "Ik kom daar toe in de morgen van zeven uur, als de straatlantaarns nog wat branden, de schemering begint door te breken en langs alle kanten de fabriekssirenen aan het gillen gaan. Ik beschrijf u deze stad, tolfpoets, en ge zijt verwonderd niets te horen over alomgeroemde historische gebouwen, gravenkastelen en belforten waarop draken werden geplaatst. Ik heb hier aan deze kant van

de stad nog geen gravenkastelen gezien, maar lange rijen van vuile arbeidershuizen, zoals er te ter-muren één lange lange rij van vuile huizen achter de labor is" (FR 100351) versus "Ik kom daar toe in de morgen van 7 uur, als de straatlantaarns nog wat branden, de schemering begint door te breken, en langs alle kanten de fabriekssirenen aan het gillen gaan over de lange rijen van vuile arbeidershuizen (...)" (ZTM 440) en "Daar lachte men mee, zonder te begrijpen wat Oscarke gevoeld en gedacht en, eindelijk, eens kunnen uitbeelden had. En op een avond dat hij naar huis ging, wandelde... want hij genoot van die avonden op weg naar huis... waren er twee vrouwen vóór hem, en de een vroeg aan de ander waar zij nu was gaan wonen, "aan de pispot" antwoordde de andere. De pispot, dat was een wijk, gelijk quatre-bras een wijk was, en de zeshoek, en de vijf-huizen. Doch waar was die wijk? En almeteens begreep Oscarke het, het was daar aan het einde van de kapellekensbaan, aan het monument, aan de gevallen helm" (TM 0952, PO 07-0952 en VR 080651) versus "Het is precies een pispot! lachte die iemand" (ZTM 488).

Soms zijn vergelijkingen of expliciteringen geschrapt: "groot dichter zijt gelijk van de woestijne" (FR 081049) versus "een dichter" (KB 83-84); "noch tijdens ons krijgsgevangenschap in duitsland, waar hij tussen prikkeldraad honger en luizen een literair groepje trachtte te stichten: literair groepje waar bij toetraden: hijzelf norbert, om over boeken te kunnen praten waar hij er geen vond om te lezen en ikzelf roggedoes alleen maar om hem tot de laatste rafel te kunnen ontleden" (FR 230548) versus "noch tijdens zijn krijgsgevangenschap in duitsland, waar hij tussen prikkeldraad, honger en luizen, een literair groepje trachtte te stichten" (ZTM 158) en "laat ze mij eens allen op mijn vingers natellen, gij en decorte, en dingen, hoe heette hij daar weer, die teppen van een idealist - altijd geweest - die zich werkelijk liet wijsmaken dat hitler de wereld wou redden en s.s. onderschar führer werd en bij de landing op zijn post bleef tot de laatste snik, en in zijn tank neegekogeld werd... en op zijn manier dan toch ook een zot van een held was, en twee die in spanje gesneuveld zijn, en een die neergestoken werd in een messengevecht, en twee die in breendonck krepeerden" (NV 1047) versus "laat ze mij eens allen op mijn vingers natellen: 2 die in spanje zijn gesneuveld, 2 die in breendonck crepeerden, 1 die ter dood veroordeeld werd..." (KB 183). Het is niet uitgesloten dat Boon de laatste inkorting heeft aangebracht onder druk van De Lange (Decorte) die hem naar aanleiding van de publikatie in het *Nieuw Vlaams tijdschrift* een brief schreef (zie boven).

In *De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren* wordt dikwijls een groter beroep gedaan op het inlevings- en voorstellingsvermogen van de lezer. Er wordt minder uitleg verstrekt. Vandaar dat de opmerking over het universele karakter van de Kapellekensbaan wél in de aflevering 'De zakkenrollers' van de rubriek 'Wereld van vandaag' voorkomt en niet in de gelijknamige

paragraaf in het boek (ZTM 262-263): "de kapellekensbaan die niet zomaar een straat van zomaar een dorp is, maar elke straat van elk dorp in België" (FR 220750).

Bepaalde zaken blijven in het boek ook meer in het ongewisse. Er worden minder conclusies getrokken: "En Johan Janssens staat daar met die verzenbunds, en weet niet wie hij ze geven zal: deze die verzen lezen vragen in de eerste plaats schoonheid... en deze die geen verzen lezen, maar er wel toe bereid zijn vragen in de eerste plaats eenvoud en waarheid. En dat bekenkend geeft hij plots zichzelf een klop op de kop, zodat hij duizend sterren en 1 groot licht ziet: kunst moet gesteund worden door deze 3 pilaren: schoonheid, eenvoud en waarheid" (FR 121149) versus "En Johan Janssens staat daar met zijn verzen, en weet niet wie hij ze geven moet: deze die verzen lezen vragen slechts schoonheid, en deze voor wie de verzen geschreven werden vragen slechts eenvoud en waarheid" (ZTM 115).

Ook redactioneel commentaar is in het tweeluik niet terug te vinden. Zo bevat de aflevering 'In december' van de rubriek 'Wereld van vandaag' een voetnoot met de volgende tekst: "Dit 'In December' is een herwerkt stuk uit de maandelijkse radiokroniek: 'Boontje's 5 minuten over weer en wind'" (FR 010248). Deze verantwoording ontbreekt in *De Kapellekensbaan* (zie: KB 95-96). De aflevering 'Kunst contra wetenschap' van dezelfde rubriek bevat een noot van de *Front*-redactie (Maarten Thijs?): "N.v.d.R. - Veralgemening schaaft. Niet alle literatoren zijn zo gewetensvol en niet alle apothekers zulke 'utopisten'..." (FR 130349). Het is logisch dat die noot, waarvoor Boon niet verantwoordelijk was, in het boek ontbreekt (zie: KB 337-338).

Geschrapt zijn, uiteraard, ook verwijzingen naar afleveringen van de rubrieken 'Wereld van vandaag' en 'Boontje's bittere bedenkingen' die niet in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* zijn opgenomen. In de aflevering 'De rups' (VR 061050) van de *Vooruit*-rubriek wordt bijvoorbeeld verwezen naar de eerdere aflevering 'Niemand wordt oud' (VR 080950). Die aflevering is in de rubriek verwerkt en de verwijzing naar deze tekst komt daar dan ook niet voor in de paragraaf 'De rups' (ZTM 299-301). Maar, zoals al werd opgemerkt, heeft Boon ook verwijzingen naar geschrapte stukken over het hoofd gezien.

De voorpublicaties bevatten nogal wat tekst die niet in de overeenkomstige paragrafen in de beide boeken over de Kapellekensbaan staat. Hierboven werd al een aantal voorbeelden gegeven: de bekentenis van de vrouw van de schrijver over de handelsreiziger die haar betastte (VG 0349), de droom van Norbert Derenancourt (VG 0349), het huwelijksaanzoek van de beenhouwer aan Mariette (TM 11/1249), de brandstichting door Maurice en Leopold (ZB 50), de passages over De Lange/Decorte (NV 1047). Het is niet in alle gevallen duidelijk waarom Boon passages heeft geschrapt of toegevoegd.

3.3.12. *Uitweidingen*

Vaak worden zaken in het tweeluik uitvoeriger en gedetailleerder beschreven. Zo wordt in *Zomer te Ter-Muren* bijvoorbeeld in het kader van de geschiedenis over de bende van Jan de Lichte dieper ingegaan op het wangedrag van de soldaten van Lodewijk XV dan in de overeenkomstige afleveringen van de rubriek in *Front* het geval is (Vergelijk FR 010450 en ZTM 196-197). Soms worden zaken in de voorpublicatie niet en in de diptiek wel geëxpliciteerd: "Het was gelijk al de grote dingen in het leven, men onderging ze, maar men wist eigenlijk niet wat het was" (NV 0549) versus "men onderging geluk gelijk men de nieuwe ontdekking der wetenschap, de electriciteit, onderging... gelijk men het leven en de dood onderging: het was er, maar niemand kon zeggen wat het voor iets was" (ZTM 173).

Ik heb er hierboven al op gewezen dat er in de boeken over de Kapellekensbaan veelal fragmenten zijn toegevoegd waarin, direct of indirect, naar eerder in het boek verhaalde zaken wordt verwezen, bijvoorbeeld naar de verhalen over Reinaert de Vos, over Ondine en Oscarke, over de bende van Jan de Lichte. Zo begint de paragraaf 'De laatste vlieg' van *Zomer te Ter-Muren* met een fragment waarin wordt aangesloten bij de paragraaf 'Hoe oud zijn we?' (ZTM 150-151): "Het zijn de anderen rondom mij die oud worden, zei polpoets u een poos geleden... het zijn de anderen om mij heen die oud worden en sterven, terwijl ik immer polpoets blijf en de juistgepaste ouderdom heb." (ZTM 311). Deze verwijzing komt niet voor in de bijdrage 'Is de ene oorlog de andere waard?' (NV 1151). Daar ontbreekt immers ook de tekst van de paragraaf 'Hoe oud zijn we?'. Aan de aflevering 'Herfstblaren' (FR 091250) is in *Zomer te Ter-Muren* een halve pagina uit de geschiedenis over Ondine en Oscarke toegevoegd (ZTM 342-344). En in de paragraaf 'Meiklokjes' (KB 186-188) wordt in vergelijking met de gelijknamige aflevering van 'Wereld van vandaag' (FR 270648) niet alleen uitvoeriger beschreven hoe en waarom een manuscript van Boontje door een uitgever werd geweigerd, maar wordt ook een link gelegd met het verhaal over de dood van Veenmanneke. Die link ontbreekt in de *Front*-aflevering, daar is immers ook het verhaal over Veenmanneke niet verschenen.

Er wordt in de boeken over de Kapellekensbaan ook herhaaldelijk aandacht besteed aan de structuur van de roman-in-wording over de Kapellekensbaan. Soms gebeurt dat ook in de voorpublicaties, bijvoorbeeld in de rubriek 'Wereld van vandaag', maar meestal ontbreken daar die reflecties op het boek. Zo bevat de paragraaf 'De natuur, maar met niet te veel bomen' in *De Kapellekensbaan* een passage over het aanbrengen van orde in deze roman (KB 155-157). Deze passage ontbreekt in de gelijknamige aflevering van de rubriek 'Wereld van vandaag' (FR 090548).

In *Zomer te Ter-Muren* wordt geregeld ingegaan op de rol die het verhaal over de bende van Jan de Lichte in dat boek speelt. Deze fragmenten komen

in de overeenkomstige voorpublicaties niet voor (vergelijk bijvoorbeeld FR 300950 met ZTM 315-317 en FR 071050 met ZTM 317-319).

Soms bestaat de uitweiding van een tekst uit een reactie op de voorpublicatie. Dat is in *De Kapellekensbaan* het geval in de paragraaf 'Wijlen meneer God' waarin Boon de reacties beschrijft die hij ontving op de publicatie van de tekst in *Parool* (PA 070947): "Zie, zegt johan janssens, dat schreef ik ten teken van groet aan iemand, waarvan ik dacht dat hij de republiek der vrijen en aan-Niets-gelovenden zou hebben toegejuicht... maar mijn hoekje verscheen en het regende protestbrieven naar de reactie en naar mijn huis op de kapellekensbaan. Brieven van zijn moeder die mij verweet of ik niet beschaamd was te zeggen dat zij wat harder zou moeten werken en wat minder eten... en ik ontving brieven van al zijn vrienden en bekenden die mij vroegen of ik niet beschaamd was te spotten met dat tragisch geval van hun vriend stanislas woelixzs, en aan heel de wereld openbaar te maken dat hij, ten 1ste, Die ziekte had, en ten 2de, had rondgelopen met een musket terwijl het een mausergeweer was geweest... en ik ontving brieven van wie weet ik nog, en ik ontving tenslotte een brief van stanislas woelixzs zelf waarin hij zei dat hij de zaak als een grapje aanzag... een min of meer misplaatste grap hem reeds feu-monsieur woelixzs te hebben genoemd. En ik johan janssens ga mijn lijst na van mensen die ik waard acht om tot de republiek te behoren, en zie met ontsteltenis hoe weinig zij in aantal zijn" (KB 395-396).

De republiek der vrijen komt in de voorpublicaties van 'Wijlen meneer God' niet ter sprake, ook niet in de *Front*-versie (FR 030449). In het boek wordt daar in het begin van de paragraaf naar verwezen: "En schrijvende een der laatste hoekjes in een der laatste bladen... zegt de dichter en weekbladenschrijver johan janssens... roep ik in dat hoekje een held op die naar mijn gedacht tot de republiek der aan niets gelovende Vrijen behoort, en ik schrijf over hem tvolgende (...)" (KB 394). De republiek der vrijen is nauw verbonden met de thematiek van de boeken over de Kapellekensbaan. Boon heeft deze tekst bij opname in het tweeluik dus aangepast aan die thematiek.

Er zijn soms personages aan de handeling toegevoegd. In 'Over ziekte en dood' (KB 322-323) bijvoorbeeld de vader van Boontje, die in de overeenkomstige aflevering van 'Wereld van vandaag' niet voorkomt (FR 200249). Iets soortgelijks geldt voor de paragraaf 'Met Tippetotje in Parijs' (ZTM 92-93) waarin de baron van Tippetotje een rol speelt, terwijl in de overeenkomstige aflevering van 'Wereld van vandaag' (FR 151049) geen baron voorkomt. Ook in 'De brave zotten' (ZTM 331-332) komt in het boek een verwijzing naar de baron voor.

Een enkele keer betreft de schrijver-verteller Boontje eerder geschreven zaken in het boek wel en in de voorpublicaties niet op zichzelf. Bijvoorbeeld in de paragraaf 'Hamlets aan de lopende band': "En met bezwaard gemoed

en geweten hoort ge niet, wie en wat professor spothuysen opsomt als voorbeeld: ge denkt aan uzelf, die van mens tot mens, van partij tot partij, van filosofie tot filosofie zijt gegaan en nergens thuis waart... en weet en ziet dat schrijven geen nut heeft, want al schrijvende zijt ge niet in staat om tot DE oplossing te komen" (KB 154-155). Deze passage komt niet voor in de overeenkomstige aflevering van de rubriek 'Wereld van vandaag' (FR 110448).

Een enkele keer trekt Boon in een paragraaf een conclusie, terwijl hij dat in de voorpublicatie niet doet. Aan het einde van de paragraaf 'Het is niets' (ZTM 238) wordt de moraal van het verhaalde verteld. In de gelijknamige aflevering van 'Boontje's bittere bedenkingen' gebeurt dat niet (VR 020650).

Ook heeft Boon in *De Kapellekensbaan* zo nu en dan een voetnoot aan het verhaalde toegevoegd. In die noten spreekt hij de lezer direct toe, vaak worden verbanden gelegd met eerder verhaalde zaken bijvoorbeeld: 'Dubo Dubon Dubonnet' (KB 39-40); 'Meiklokjes' (KB 186-188); 'De draad van Ariadne' (KB 261-262). Deze noten ontbreken in de voorpublicaties.

Het toevoegen van tekst heeft er herhaaldelijk toe geleid dat de tekst is opgesplitst. Eén aflevering van de rubriek 'Wereld van vandaag' of van de rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' is dan in *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* uitgewerkt tot twee paragrafen. Zo is de aflevering 'Over ziekte en dood' (FR 200249) uitgebreid tot de paragrafen 'Over ziekte en dood' (KB 322-323) en 'Nog en nog eens over ziekte en dood' (KB 323-324). De aflevering 'Het leven Buiten het leven' (FR 190649) is in het boek terug te vinden in de paragrafen 'Het leven buiten het leven' (KB 390-391) en 'De roman van de oude Bultkarkas' (KB 405). Maar in deze gevallen kan ook worden gezegd dat twee paragrafen uit het manuscript met het oog op de voorpublicatie zijn ingekort tot één aflevering van de rubriek.

3.3.13. *De verschillen en de ontstaansgeschiedenis van De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren*

De genoemde verschillen zeggen weinig over de wordingsgeschiedenis van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. De voorpublicaties zullen immers doorgaans niet identiek zijn geweest met de overeenkomstige passages van het manuscript waaruit ze afkomstig zijn. De verschillen zullen veelal zijn ontstaan doordat er speciaal ten behoeve van de publicatie in een tijdschrift veranderingen in de tekst zijn aangebracht. Of de verschillen ook bestonden tussen de oorspronkelijke versie van het manuscript en de latere boeken weten we niet.

Ten aanzien van de voorpublicaties en de definitieve versies van beide boeken over de *Kapellekensbaan* kan wel wat worden gezegd. De teksten zijn dikwijls aangepast aan de context van publicatie. In *De Kapellekens-*

baan/*Zomer te Ter-Muren* wordt vaker naar elders in beide boeken verhaalde gebeurtenissen verwezen. Het gebeuren is in de boeken ook duidelijker op de Kapellekensbaan, in Ter-Muren en in de stad der twee fabrieken gesitueerd (Boon heeft daarbij proberen te verhullen dat een gedeelte van het boek in Aalst speelt). Er komen uitvoerigere ruimtebeschrijvingen voor. Ook lijkt het erop dat de boeken minder tijdgebonden zijn. Er wordt minder specifiek gerefereerd aan actuele gebeurtenissen en als dat al gebeurt dan wordt er meer uitleg bij gegeven.

In *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* worden in vergelijking met de voorpublicaties meer afkortingen en cijfers gebruikt. Veel samentrekkingen zijn in de boeken opgeheven. Boon lijkt gekozen te hebben voor een spelling die meer aansluit bij de uitspraak en bij de tijd waarin het gebeuren speelt. Maar er is ook een tendens waarneembaar waaruit blijkt dat er een vernederlandsing van het taalgebruik heeft plaatsgevonden.

Dat taalgebruik in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* is in veel gevallen ook directer, grover. Zaken worden meer bij de 'naam' genoemd. Dat heeft er toe geleid dat er dikwijls openlijker en hardere kritiek wordt uitgeoefend op personen en instellingen. Die kritiek is aangescherpt, ondanks het feit dat hij personen en instellingen minder bij de echte naam noemt (*De roode vaan is het blad der ultramarxisten* geworden).

Toch hebben personages die in de voorpublicaties anoniem bleven, in het tweeluik over de Kapellekensbaan dikwijls een naam gekregen. Maar wie er achter schuilgaan, is beter verhuld. Boon heeft in de boeken voor algemenere aanduidingen van personen en instellingen gezocht.

In de voorpublicaties duikt de naam Ondine voor het eerst op 20 juli 1947 op en de naam Tippetotje in november 1951. Er zijn aanwijzingen dat Tolfpoets eerst (voor maart 1949) Tolfboel heeft geheten. Zijn vrouw, het natuurkind Maria, heette aanvankelijk (voor juli 1949) het natuurkind Paula en meester Oedenmaeckers eerst Meester Oedenwinckel.

Boon heeft een aantal keren personages vervangen, wat er mogelijk op wijst dat die hoofdpersonages geen blauwdrukken zijn van specifieke personen uit de werkelijkheid.

Over het algemeen getuigen *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* van een negatievere kijk op het wereldgebeuren dan de voorpublicaties. In de boeken stelt hij bepaalde zaken en toestanden ook in een schrijnender daglicht.

3.4. *Restanten van een manuscript*

In het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC) in Antwerpen ligt een dossier met ruim 80 voornamelijk handgeschreven vellen papier die deel moeten hebben uitgemaakt van de manuscripten van *De*

Kapellekensbaan en *Zomer Te Ter-Muren* De bladzijden werden op 30 mei 1951 door Boon aan het Museum geschonken ¹ Het zijn de enige restanten van twee manuscripten die meer dan duizend pagina's geteld moeten hebben en waarvan hij het eerste verbrand zou hebben

3 4 1. *Het materiaal*

Het dossier in het AMVC bevat een getypte prelude met de titel 'de kapellekensbaan of het 1ste illegale boek van boontje', 80 dichtbeschreven bladzijden handschrift, twee bladzijden met notities (respectievelijk over het trouwfeest van Oscarke en Ondine en de veranderingen van namen van de personages), een knipsel van Boons bijdrage 'Wijlen meneer God' (uit *Parool* d d 7 september 1947), een fotocopy van de handschriften van 'De aap komt uit de mouw' en 'De bekentenis van de Mosterkroes', en twee fotocopyen van handschriften waarvan zich ook het origineel in het dossier bevindt ²

De prelude is bijna helemaal getypt op één vel typepapier. Alleen de titel, de ondertitel, de laatste twee regels en de correcties zijn er met de hand bijgeschreven De titel 'de kapellekensbaan' is met een blauw kleurpotlood geschreven en met een rood kleurpotlood dik onderstreept Het eerste gedeelte van de ondertitel 'of de 1ste illegale roman' is met een rood kleurpotlood geschreven en het laatste gedeelte ('van Boontje') met een blauwe ballpoint De laatste twee regels van de tekst 'schoolmeester en zijn schone vrouw lucette, roggedoes en dr mots en pr spothuizen de lezer mag ook meespelen' zijn met een blauwe vulpen neergeschreven evenals de correcties en doorhalingen

De titel en de ondertitel hebben er oorspronkelijk met een gewoon, grijs potlood gestaan Daar over heen heeft Boon beide later met kleurpotlood geschreven Overigens blijken de titel en het eerste gedeelte van de ondertitel op een, slordig afgescheurde, strook papier te zijn geschreven die later op het vel met de overige tekst is geplakt Daardoor is gemaskeerd dat de titel van de prelude oorspronkelijk alleen 'de 1ste illegale ROMAN van Boontje' luidde Deze titel werd door Boon helemaal met blauwe ballpoint geschreven

1 Brief van Marc Somers aan Muyres d d 20 oktober 1992 Somers schrijft 'De handschriften van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* aanwezig in het AMVC, werden op 30 mei 1951 onmiddellijk na ontvangst als geschenk van L. P. Boon zelf in het aanwinstenregister opgenomen

2 Afgezien van de fotocopyen dragen alle papieren een archiefnummer De prelude is voorzien van het nummer 42719/3 en de andere teksten zijn genummerd van 42716/2 tot en met 42716/83 Teksten met de nummers 42716/1, 42716/39 en 42716/80 heb ik niet in het dossier aangetroffen Mogelijk zijn ze ontvreemd Waarom de prelude een ander stamnummer heeft, is mij niet duidelijk

De handgeschreven teksten heeft Boon met verschillende schrijfmaterialen op verschillende papiersoorten neergeschreven (zie schema 17a). Enkele keren heeft hij een soort bloknotepapier en bladzijden uit een lijntjesschrift gebruikt, maar meestal zijn de teksten op de blanco achterzijde van formulieren geschreven. Het betreft formulieren voor de registratie van zegels (?) die bij houders van melkkoeien werden ingehouden én formulieren voor de registratie van geleden oorlogsschade.¹ Het eerste type formulieren, op stencilpapier, werd door Boon doormidden gescheurd. Het tweede type, van een dunnere papiersoort, werd gevierendeeld. In beide gevallen hield hij vellen met ongeveer een A5-formaat over. Dit zou zijn favoriete afmeting kunnen zijn geweest.

Een relatie tussen het gebruikte papier en het gebruikte schrijfmateriaal is slechts in enkele gevallen vast te stellen. Zo heeft hij de vier vellen bloknotepapier alleen met een blauwschrijvende ballpoint beschreven. Op de gelinieerde bladzijden is vaak (eerst) potlood gebruikt. Later heeft Boon daar met een ander materiaal overheen geschreven. Op de achterzijde van de formulieren voor de melkkoeienhouders heeft hij voornamelijk een rood- en of blauwschrijvende vulpen gebruikt. Bij de formulieren voor de registratie van oorlogsschade is de vulpen eveneens favoriet, vooral de kleur blauw, maar ook zwart en rood. De correcties zijn vaak met hetzelfde materiaal aangebracht, maar ook wel met een andere kleur. Dit laatste duidt er mogelijk op, dat de correcties pas naar verloop van enige tijd hebben plaatsgevonden. In ieder geval zijn ze niet tijdens dezelfde schrijfsessie doorgevoerd.

Wanneer Boon gebruik heeft gemaakt van welke materialen is niet helemaal duidelijk. Afgaande op het tijdstip waarop een aantal van de teksten is geschreven, moet hij in de eerste helft van 1949 gebruik hebben gemaakt van het bloknotepapier en van de beide typen registratieformulieren. Hij heeft ze met verschillende materialen en kleuren beschreven.²

De bladzijden uit het lijntjesschrift zijn hoogstwaarschijnlijk in de tweede helft van 1946 gebruikt. Zoals al werd opgemerkt zijn ze in eerste instantie met potlood beschreven.

Opmerkelijk is het gebruik van twee kleuren in een aantal teksten. 'Plastische uitdrukkingen', 'Het dwaalspoor van Ondine', 'Droom voor Roggedoes', 'Ik zal mijn plicht doen' en 'Toch zijn er die hun plicht doen!' zijn met rood én blauw geschreven. Boon heeft dat heel bewust gedaan. De overgang tussen beide kleuren valt overigens niet altijd samen met het einde van een zin of alinea, maar vindt zelfs middenin een zin plaats. Dit doet denken aan zijn uitspraak dat hij het boek in verschillende kleuren had willen laten

1 In *De Kapellekensbaan* brengt Boon die registratieformulieren een keer ter sprake: "Bijvoorbeeld over de wederopbouw die geen wederopbouw was () en die verder bestond uit pakken en pakken formulieren op het ministerie van wederopbouw" (KB 134).

2 Dat bleek ook al het geval te zijn met de bladzijden uit het manuscript van *Madame Odile* die in *Tijd en mens* werden gepubliceerd (zie: schema 12b)

drukken.¹ Het is mij niet duidelijk welke functie het gebruik van de twee kleuren in de handschriften heeft. Het staat los van het gebruik van twee lettertypes in de latere boeken.

De meeste vellen papier zijn maar aan één kant beschreven en doorgaans komt de tekst op een vel overeen met die van een paragraaf in de latere diptiek. Op de achterzijden van de vellen met de teksten 'De apotheker en zijn discipel' en 'Kunst contra wetenschap' zijn respectievelijk, met potlood, de teksten 'Een schromelijke vergissing... maar om bestwil' en 'Ziet ge tnu!...' geschreven. Deze laatste teksten zijn mogelijk pas later aan het manuscript toegevoegd. In de diptiek volgen ze inderdaad direct op de teksten die aan de voorkant van de vellen staan. Ook het feit dat beide niet zijn voorgepubliceerd, wijst erop dat ze uit een 'laat' stadium stammen.

Op het eerste gezicht lijken alle bladzijden afkomstig te zijn uit één manuscript dat de titel 'de kapellekensbaan of de 1ste illegale roman van Boontje' draagt. Dat wordt duidelijk uit de grotendeels getypte prelude, waarin ook een korte karakteristiek van het boek volgt:

de kapellekensbaan
of de 1ste illegale roman
van Boontje

die de roman is moet worden van on dine
en van oscar, van meneerke
brys en de kleine louis boone
en zijn vader de oude boone
met zonder grote moustache,
van het socialisme en van de
burgerij die 2 oorlogen op
haar kop kreeg en ineenstuikte,
van vapore met zijn goddeloze
uitvinding en van nonkel valeer-
traleer met zijn afgesneden
vinger en zijn monsterhoofd,
van achilles derenancourt
die directeur werd van de garenfabriek
filature, en daarna senator en
daarna misschien minister,
en van zijn broer norbert
die aan spoken geloofde en wijn-
marchand werd, van de dikke glemmasson
en zijn nar, van de schele malvine en
het spiritisme, en van al de rest die
nog veel meer omvat dan al wat hier
werd opgesomd maar dat de schrijver
toevallig niet te binnen schiet

+ daarbij de moderne herwerking van den-vos-reinaerde, gekap-

1. Zie ook: Van der Plas 1953

sijsde erotische dromen, dagbladknipsels, foto's en tekeningen, ook de afbreker bouwt op en de wereld van vandaag, waaraan meewerken de schrijver zelf, boontje, mossieu colson van tminnerie, johan janssens de dichter en dagbladschrijver, de kantieke schoolmeester en zijn schone vrouw lucette, roggedoes en dr. mots en pr. spothuyzen: de lezer mag ook meespelen.¹

Het boek komt niet alleen in de prelude maar ook op andere bladzijden van het manuscript ter sprake: "Gij boontje, die de schrijver zijt van dit boek" en "Tis dan ook daarom dat ze alleen maar in dit illegale boek wordt verteld" ('Een schromelijke vergissing... maar om bestwil'); "ziet ge tnu hoe ge ons illegaal boek in de war schopt" ('Ziet ge tnu!...') en "komt het leven op u aangerukt, het leven en de mensen en uw illegaal boek daarover" ('Het leven buiten het leven').

In die bladzijden is echter niet alleen sprake van een 1ste illegaal boek maar ook van een 2de. In het handschrift 'Verleef ik mijn leven?' stelt Tolfpoets aan de verteller de vraag: "Gaat ge daar weer allemaal mee beginnen en een 2de boek schrijven gelijk ge al een 1ste boek hebt geschreven." En iets verder op wordt opgemerkt dat de verteller Tolfpoets als held aanvaardt in zijn '2de boek'. Ook in de handschriften van 'Eckermann', 'De droom over de pijp' en 'De luiheid van Siekegheest, de student' staan opmerkingen over een tweede boek. In het laatst genoemde handschrift komt de Kantieke Schoolmeester zelfs bladeren in dat 2de boek, dat eveneens over de Kapellekensbaan blijkt te handelen. Uit 'Verleef ik mijn leven?' valt op te maken dat de verteller Boontje zijn eerste illegale boek heeft voltooid en aan een tweede is begonnen. Volgens een opmerking in de tekst is dat in de maand juni gebeurd.

3.4.2. Een eerste vergelijking

Bij nadere beschouwing blijkt dat de bladzijden van het handschrift inderdaad tot twee boeken zijn gaan behoren. Afgezien van de prelude bevat het manuscript ruwweg de laatste 80 bladzijden van *De Kapellekensbaan* en de eerste 60 bladzijden van *Zomer Te Ter-Muren*, het gaat respectievelijk om de bladzijden 322 tot en met 405 en de bladzijden 10 tot en met 57. Iedere bladzijde manuscript komt doorgaans overeen met één paragraaf in de diptiek. Het handschrift telt 53 teksten die corresponderen met paragrafen uit *De Kapellekensbaan* en 26 die gelijkenis vertonen met paragrafen uit *Zomer te Ter-Muren* (zie schema 17b).

Niet alle paragrafen uit de aangeduide gedeelten van het tweeluik zijn in

1. Gepubliceerd in: Leus/Weverbergh 1972, p. 108.

manuscriptvorm aanwezig. Zo ontbreken handschriften van de paragrafen 'De dood van mijn zuster Jeanneke' (KB 342-344); 'Vijgen na Pasen' (KB 344-345); 'Is ook humor triestig?' (KB 345-347) en 'De hovenier' (KB 347-348); 'We zullen wachten en zien' (KB 361-362); 'Het geneeskundig onderzoek' (KB 365-367); 'Een huwelijk van ruzie en ambras' (KB 400-402) en 'Op de kamer boven het café' (KB 403-404) uit *De Kapellekensbaan* en de paragrafen 'Voor Elise' (ZTM 9-10); 'De lange arm' (ZTM 14-16); 'De weide' (ZTM 18-19); 'De treinramp' (ZTM 37-38); 'Ik heb werk' (ZTM 43-46); 'De mens' (ZTM 47) en 'Dat ik leef' (ZTM 51-53) uit *Zomer te Ter-Muren*.

Van de paragrafen die wel in handschriftvorm bewaard zijn gebleven, heeft een aantal oorspronkelijk een andere titel gehad. Zo heette de paragraaf 'Is de chaos te bestrijden?' (KB 340-341) eerst 'Om de chaos te bestrijden!...', 'Kanker' (KB 402-403) eerst 'Het ras', 'Wie een ei wil eten...' (ZTM 21-22) eerst 'Wie een ei wil eten moet eerst de schaal breken', 'Komt niet elk ding op zijn tijd' (ZTM 26-28) eerst 'Doet men niet elk ding op zijn tijd?' en 'De biecht van de Peperbus' (ZTM 55-57) eerst 'De bekentenis van de Mosterdkroes'. Het handschrift van de paragraaf 'De blinde muur' (ZTM 42-43) heeft zelfs helemaal geen titel. In het handschrift is daarentegen wél een titel doorgestreept: 'De maag van Siekegheest, de student'. Sommige titels zijn gewijzigd omdat een eigenaam is veranderd, bijvoorbeeld: 'Bekoring van Antonius en Tolfoel' in 'Bekoring van Antonius en Tolfpoets' (KB 331-332) en 'De droom van Roggedoes' in 'De droom van Tippetotje' (KB 370-371).

In enkele gevallen is de titel al in het handschrift gewijzigd. Zo blijkt 'Blues for yesterday' eerst '150 Per uur' te hebben geheten en 'Overgevoeligheid' eerst 'Sentimentaliteit'; 'Het verlorenlopend kind' eerst 'Het verlorengelopen kind'; 'Ut diecke boecken' eerst 'De diecke boecken' en daarna 'De kuise Suzanna', 'Het ras' eerst 'Het hoogste ras' en 'Wie is er nu de kliek?' eerst 'De kliek' (zie verder schema 17b).

In hoeverre de volgorde van de teksten in het AMVC-manuscript afwijkt van de volgorde van de overeenkomstige paragrafen in de diptiek is niet helemaal duidelijk. De volgorde van de handschriften kan immers in de loop der jaren door gebruikers zijn veranderd. In ieder geval komt de volgorde waarin ik de teksten heb aangetroffen in het dossier niet overeen met de archiefnummers. Ook wijkt die sterk af van de volgorde van de overeenkomstige paragrafen in het tweeluik.

Ik heb de bladzijden in de met de diptiek corresponderende volgorde gelegd. Er zijn in de teksten immers geen aanwijzingen te vinden die daarmee in tegenspraak zijn. Dat geldt ook voor de spaarzame notities over een eventuele volgorde die zich op enkele handgeschreven bladzijden bevinden: onderaan 'Ondine laat zich vastnagelen aan de rem' staat 'blues for yesterday?' en onderaan 'De houten muis' staat 'de laatste (?) Reinaert=23'. In *De*

Kapellekensbaan volgt direct na de paragraaf 'Ondine laat zich vastnagelen aan de brem' (KB 362-363) inderdaad de paragraaf 'Blues for yesterday' (KB 363-364) en na de paragraaf 'De houten muis' volgt een aflevering van het Reinaert-verhaal: 's Coninxs gethrouwe cnecht'. Het handschrift van deze laatste paragraaf droeg de titel '23. 's Coninxs gethrouwe cnecht'. Onder '22. De porseleinwinkel wordt voortgezet' staat een onvolledige notitie: 'eerst die: 22 23 nà:'. Deze notitie wijst er wel op dat de Reinaertteksten later zijn toegevoegd.

Onder het handschrift 'Verleef ik mijn leven' is de titel 'De weide' doorgestreept en vervangen door 'De lange arm' wat overeenkomt met de volgorde van de gelijknamige paragrafen in *Zomer te Ter-Muren*. Boven het handschrift 'Aan Ondine' staat het cijfer 2, wat overeenkomt met de positie van de gelijknamige paragraaf in het boek. Ook boven de teksten 'Ik geloof in het bijzonder...', 'De apotheker en zijn discipel', 'Kunst contra wetenschap' en 'Ik zou u een jong gemaakt hebben' staan cijfers respectievelijk 3, 10, 11 en 1. Maar deze cijfers corresponderen niet met de plaatsen van de gelijknamige paragrafen in het boek, respectievelijk de 260ste, de 261ste, de 263ste en 291ste paragraaf in *De Kapellekensbaan*. Als de tekst 'Een schromelijke vergissing... maar om bestwil' er inderdaad in een later stadium aan is toegevoegd dan zijn 'De apotheker en zijn discipel' en 'Kunst contra wetenschap' oorspronkelijk wel direct op elkaar gevolgd, conform de cijferaanduidingen 10 en 11.

Onduidelijk zijn ook de aanduidingen in de teksten 'Is de sfinks hol?' en 'Het verlorenlopend kind'. Onder de titel 'Is de sfinks hol?' staat "dat ik leef! oscarke voor de eerste maal". De paragraaf 'Dat ik leef!' (ZTM 51-53) volgt in *Zomer te Ter-Muren* inderdaad direct na de paragraaf 'Is de sfinks hol?' (ZTM 50-51). Waar de opmerking "oscarke voor de eerste maal" opslaat is niet duidelijk. Heeft Boon dit handschrift willen invoegen vlak voor de tekst waarin Oscarke voor het eerst optreedt? (in dat geval wijkt de volgorde af van die van de betreffende paragrafen in het tweeluik. Oscarke komt immers voor het eerst voor in *De Kapellekensbaan*).

Bovenaan 'Het verlorenlopend kind', een tekst die niet in de diptiek is opgenomen, staat 'Na Jan Metsijs'. Een paragraaf met deze titel komt niet in de diptiek voor. Wel is er in het handschrift en in *Zomer te Ter-Muren* een tekst die handelt over Metsijs, namelijk 'Ut diecke boecken'. Het handschrift 'Het ras' bevat echter een verwijzing naar 'Het verlorenlopend kind' waaruit blijkt dat deze laatste tekst in het manuscript vóór 'Het ras' heeft gestaan. 'Het ras' komt overeen met de paragraaf 'Kanker' in *De Kapellekensbaan* (KB 402-403), waaruit kan worden opgemaakt dat 'Het verlorenlopend kind' deel moet hebben uitgemaakt van het manuscript van wat later *De Kapellekensbaan* is geworden. Overigens is de verwijzing naar deze tekst, logischerwijze, in de paragraaf 'Kanker' geschrapt.

Behalve 'Het verlorenlopend kind' bevat het AMVC-manuscript nog een

andere tekst die niet in de diptiek is terug te vinden: 'Het refrein van Marcus Aurelius'. Ook zijn er nog twee velletjes met losse aantekeningen. Op een met de titel 'het huwelijk van oscarke en ondine' staat te lezen: "ze hadden allen een stukje taart en een stukje vlees dat ze gauw op de trouwfeest in hun zakken hadden gestopt... ze keken elkaar aan... en oscar besepte ineens dat hij getrouwd was en dat zij... of neen, hij besepte het zeker niet, hij zat maar te wachten naar wat ondine er ging van zeggen." Deze aantekening heeft betrekking op hetgeen in *De Kapellekensbaan* in de paragraaf 'Een huwelijk van ruzie en ambras' (KB 401-402) wordt beschreven. Op het andere velletje staan aantekeningen die betrekking hebben op de naamverandering van enkele personages:

telfpoets	—	=	klucht klucht clown	=	stafpoets
mossieu cols. tm. :			meneerke brys		<u>polpoets</u>
de kantieke sch. :			meester vanderwinckel		
joh. janssens			andreas mottebol		

Boon moet deze aantekening hebben gemaakt met het oog op de wijziging van de namen van enkele hoofdpersonages in *Zomer te Ter-Muren* en in bepaalde voorpublicaties.

Het dossier in het AMVC bevat van sommige teksten of gedeelten van teksten verschillende versies. Van het handschrift '19. Links is links' zijn zelfs drie versies bewaard gebleven. Daarvan is er één vrijwel gelijk aan de eerder in *Front* gepubliceerde versie. De andere twee liggen niet alleen verder weg van die versie, maar ook van de versies die in *De Kapellekensbaan* en in *Tijd en mens* werden gepubliceerd.

Twee versies handschrift bestaan er van het begin van 'Afwijkingen van het realisme', waarbij de alternatieve versie sterker afwijkt van alle andere. Ook van het begin van 'De kuise Suzanna'/'Ut diecke boecken' bestaan twee handschriftversies. De eerste verschilt nogal van de overeenkomstige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren*, terwijl de tweede versie vrijwel identiek is met het begin van die paragraaf.

Er is verder nog een tweede versie van het laatste 1/3 van 'Verleef ik mijn leven?' die overeenkomt met het betreffende gedeelte uit de gelijknamige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren*. In dit geval verschilt de eerste versie aanzienlijk van de uiteindelijke boekversie. Van de beginzin van '150 Per uur'/'Blues for yesterday' bestaat ook een tweede versie, maar die wijkt juist weer meer af van de boekversie.

3.4.3. Verschillen

Een vergelijking van de handschriften met de overeenkomstige paragrafen in de diptiek en eventuele voorpublicaties brengt aan het licht dat de verschillen doorgaans te groot zijn om ze tot een laatste revisie te rekenen. Daaruit kan worden afgeleid dat deze bladzijden manuscript niet tot de manuscripten hebben behoord of copieën zijn van de manuscripten waarop de *uiteindelijke* boeken zijn gebaseerd. Toch zijn de verschillen niet in alle gevallen groot. De tekst van de volgende handschriften ligt zelfs heel dicht bij die van de betreffende paragrafen in het boek: 'Over ziekte en dood' (KB 322-323), 'Nog en nog eens over ziekte en dood' (KB 323-324), 'De doos van Pandora' (KB 325-327), 'Help u zelf zo helpe u God' (KB 327-328), 'Afwijkingen van het realisme' (KB 329-331), 'Een wreker moeten wij hebben' (KB 332-333), 'Kunst contra wetenschap' (KB 337-338), 'Baas boven baas' (KB 356-358), 'Ondine laat zich vastnagelen aan de brem' (KB 362-363), 'Meikevers' (KB 367-368), 'Ik zou u een jong gemaakt hebben' (KB 377-379), 'Het mislukte product' (KB 398-400), 'De roman van de oude Bultkarkas' (KB 405), 'Doet men niet elk ding op zijn tijd' (ZTM 26-28), 'Tolfspoetserij' (ZTM 29-31) en 'Ik heb geen werk gevonden' (ZTM 31-32), 'Het duister' (ZTM 36-37) en 'In de tent van emballage' (ZTM 48). Grote verschillen tussen handschrift en paragraaf in de diptiek bestaan er bij: 'Humor leidt ons naar de kwade' (KB 355-356), 'Om de chaos te bestrijden' (KB 340-341), 'Blues for yesterday' (KB 363-365), 'Wanneer komt de republiek van Reinaert?' (KB 393-394), 'Aan Ondine' (ZTM 10-11) en 'Brief van Roggedoes' (ZTM 25-26).

Al opgemerkt werd dat de handschriften ooit deel moeten hebben uitgemaakt van de manuscripten van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*. Toch is het niet uitgesloten dat sommige handschriften zijn geschreven ten behoeve van een publicatie in een periodiek. Als ze met de diptiek en de voorpublicaties worden vergeleken dan valt op dat een aantal handschriften in bepaalde opzichten dicht bij de diptiek ligt en in andere opzichten dicht bij de voorpublicaties. Dat is bijvoorbeeld het geval bij 'Maar ik ben geen Marcus Aurelius' (KB 369-370/FR 120649) en 'De geschiedenis van Meetje Wanne' (KB 374-376/FR 050649). In andere gevallen blijkt de voorpublicatie juist tussen de handschriftversie en de boekversie in te liggen (maar wel dicht bij de boekversie). Dat geldt voor: 'Bekoring van Antonius en Tolfboel' (KB 331-332/FR 130249), 'Om de chaos te bestrijden' (KB 340-341/FR 200349), 'Toch zijn er die hun plicht doen!' (KB 387-388/FR 290549), 'De jonggehuwde' (ZTM 11-13/FR 060849), 'Eckermann' (ZTM 16-17/VR 280749), 'Voor vrijheid en welstand' (ZTM 19-21/FR 100749) en 'Is de sfinks hol?' (ZTM 50-51/FR 270849).

Soms wijken handschriftversie en boekversie sterk af van de voorpublicatie: 'Het mislukte product' (KB 398-400/VR 300649) en 'De kuise Suzanna'/'Ut

diecke boecken' (ZTM 32-34/VR 300649). Ook komt het voor dat de voorpublicatie vrijwel letterlijk overeenkomt met de versie in het boek, terwijl het handschrift van beide verschilt: 'Het verweer van Siekegheest, de student' (KB 353-355/FR 010549) en 'Aan Ondine' (ZTM 10-11/VR 140749).

Uit een vergelijking is soms af te leiden waarvoor Boon de betreffende teksten in eerste instantie heeft geschreven. Zo zijn in het handschrift 'Het leven buiten het leven' een grote passage en één zin doorgestreept die wél in de overeenkomstige paragraaf van *De Kapellekensbaan* (KB 390-391) en niet in de bewuste aflevering van de *Front*-rubriek (FR 190649) staan. Daaruit kan worden afgeleid dat Boon deze tekst voor het boek heeft geschreven en later heeft aangepast voor publicatie in de rubriek 'Wereld van vandaag'.

Bij 'k Hore den avond tuiten' is waarschijnlijk het omgekeerde gebeurd. Daarop wijst een kleine correctie. In de gelijknamige aflevering van 'Boontje's bittere bedenkingen' komt het zinsfragment "een invallend plafond" (VR 180849) voor. In de handschriftversie is het bijvoegelijke naamwoord doorgestreept: "een ~~invallend~~ plafond", terwijl in *Zomer te Ter-Muren* op die plaats alleen "een plafond" (ZTM 34-35) staat. Een mogelijke aanwijzing voor het feit dat het hier om het handschrift van de *Vooruit*-versie gaat, die is gebruikt voor het manuscript van het boek.

Ook het handschrift 'Het verlorenlopend kind', de tekst die dus niet in de diptiek is opgenomen, moet in eerste instantie voor de rubriek in *Vooruit* zijn geschreven. Beide versies verschillen immers nauwelijks van elkaar (VR 090649). In het handschrift 'Aan Ondine' is tekst doorgestreept die zowel in de boekversie (ZTM 10-11) als in de *Vooruit*-versie (VR 140749) staat. De reden voor het schrappen is onduidelijk.

De teksten in het handschrift die handelen over de vos Reinaert zijn vrijwel identiek met de overeenkomstige afleveringen die eerder - begin 1947 - in *Front* zijn gepubliceerd. Net als in dit weekblad het geval was, zijn de afleveringen in het handschrift, afgezien van 'De porseleinwinkel', genummerd. Die nummering komt overeen met die van de afleveringen in *Front*, maar wijkt af van een suggestieve nummering in *De Kapellekensbaan*. Het handschrift van '19. Links is links' is bijvoorbeeld in *Front* eveneens de negentiende aflevering, maar in *De Kapellekensbaan* gaat het om de achttiende paragraaf uit de reeks, handelend over de vos en zijn compaan Isengrimus. Het verschil is terug te voeren op de samenvoeging van de tweede en derde aflevering uit de *Front*-versie tot één paragraaf in de diptiek. In ieder geval heeft het er alle schijn van dat Boon de afleveringen van het Reinaert-verhaal dat hij in *Front* heeft gepubliceerd in het manuscript van *De Kapellekensbaan* heeft geschoven. Daarop wijst ook het gebruikte papier. Het zijn de enige teksten in het AMVC-dossier die op bladzijden uit een lijntjesschrift zijn geschreven.

De tweede versies van de bijdragen '19. Links is links' en van '20. Het

overspel van Reinaert' zijn met een ander schrijfmateriaal ondertekend dan waarmee de rest van de betreffende teksten is geschreven. Dit vormt een indicatie voor het feit dat die ondertekening er later, ten behoeve van de opname in het manuscript, aan is toegevoegd. Het manuscript bevat onder de titel 'Links is links' ook nog een notitie waarin Boon een parallel trekt tussen zijn in het verhaal over de vos Reinaert verwerkte ervaringen bij de cyclopistische partij en een opstand van monniken in een klooster van de koptische kerk in Egypte. De notitie is mogelijk later geschreven, ze staat ook niet op een bladzijde uit een lijntjesschrift, en diende mogelijk als aanvulling op hetgeen in 'Links is links' wordt verhaald.

De handschriftteksten die over Ondine en Oscarke handelen, verschillen dikwijls heel weinig van de overeenkomstige paragrafen in de diptiek. De handschriftversies en de voorpublicaties van paragrafen in *Zomer te Ter-Muren* liggen doorgaans dichter bij elkaar dan bij de uiteindelijke paragrafen.

3.4.4. De verschillen gedetailleerder bekeken

In het algemeen bestaan er tussen de handschriften en de diptiek soortgelijke verschillen als tussen de voorpublicaties en de boeken over de Kapellekensbaan. Ook in de handschriften verwijst Boon vaker, concreter en gedetailleerder naar gebeurtenissen en toestanden uit zijn eigen leven, met name bij het weekblad *Front* (hier: *De democratie*) en bij het dagblad *De roode vaan* (hier: *De cycloop*). De voorstelling van zaken in het AMVC-manuscript vertoont daarmee dan ook meer overeenkomsten. In de diptiek daarentegen abstraheert hij meer van die persoonlijke wederwaardigheden, komt hij tot een universelere voorstelling van zaken: 'johan janssens de Dichter en redactiesecretaris' ('Het gedicht over de atoombom') versus 'johan janssens de Dichter en weekbladenschrijver' (KB 324); 'johan janssens in de Democratie' ('19. Links is links') versus 'johan janssens in het weekblad' (KB 329); 'reportage over de Sovjet-Unie' ('Het gedicht over de atoombom') versus 'reportage over het Leven' (KB 324-325); 'parool' ('Overgevoeligheid') versus 'de bladen der socialen' (KB 371) en 'de democratie' ('Overgevoeligheid') versus 'de bladen der ultramarxisten' (KB 371).

Ook hier weer subtielere aanduidingen voor het dagblad *De roode vaan*, haar medewerkers en sommige leden van de communistische partij, vaak alleen herkenbaar voor ingewijden: 'cyclopiest' ('Wie is er nu de kliek?') versus 'ultramarxist' (KB 349); 'cycloop' ('Waar blijft Reinaert?') versus 'dagblad' (KB 380); 'pater Rixensardus' ('19. Links is links') versus 'pater pascalius prostituaan' (KB 328); 'pater hooizolder' ('19. Links is links') versus 'pater hoofdredacteur' (KB 328) en 'cyclopistische sympathieën' ('Overgevoeligheid') versus 'ultrarozeroode sympathieën' (KB 372).

Grote stukken tekst waarin hij de gang van zaken bij het dagblad *De cycloop* en het weekblad *De democratie* beschrijft, zijn níet terug te vinden in het tweeluik. Dat geldt ook voor een fragment in het handschrift 'Humor leidt ons naar de kwade' handelend over het loon dat een functionaris van de cyclopistische partij verdient, voor een uitvoerige beschrijving van de werkzaamheden van Konijntje bij het dagblad *De cycloop* in 'Wie is er nu de kliek?', voor een passage over de verhoudingen bij het weekblad *De democratie* en voor het verzoek van Johan Janssens om ontheven te worden van het redactiesecretariaat om het Geestesleven te gaan doen in 'Wanneer komt de republiek van Reinaert?' en voor het gesprek met Bromme Bast over diens belevenissen in een concentratiekamp en zijn poging om Johan Janssens te verdringen als redacteur van het Geestesleven bij de ultrarode bladen (in 'Brief van Roggedoes').

Mogelijk heeft Boon deze fragmenten geschrapt omdat hij er te persoonlijke rekeningen met bepaalde personen in wil vereffenen, bijvoorbeeld in 'Brief van Roggedoes' met Bromme Bast voor wie Nico Rost model heeft gestaan: "Want kijk nu eens, ik ontmoette dus zoals gezegd bromme bast... het was trouwens over bromme bast dat ik u schrijven wou.. welnu en bromme bast schreef slechts enthousiaste brieven aan uw johan janssens, dat zijn hoekjes in de ultrarode bladen ongelooflijk excellent uitstekend prima prachtig waren... en hij stuurde ook al eens een bijdrage in, gratis voor niets,.. en almeteens werd hij zogezegd lastig omdat uw johan janssens niet uitsluitend voor de ultrarode bladen doch ook voor de rozerode bladen schreef, en hij staakt zijn briefwisseling met uw johan janssens, en hij ging de hoofdredactie opzoeken en vroeg of hij het geestesleven moest doen in de plaats van johan janssens, en voor het loon van johan janssens."

Alvorens de tekst te publiceren moet Boon zich hebben bezonnen op de mogelijke gevolgen die publikatie van deze passage voor hem en zijn relatie met Rost zou hebben. Datzelfde geldt mijns inziens voor andere geschrapte passages. Overigens bevat het handschrift 'Brief aan Roggedoes' nog een passage die niet in de overeenkomstige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren* (ZTM 25-26) voorkomt, maar opmerkelijk genoeg wel, in verkorte vorm, in het cursiefgedrukte gedeelte van de tekst 'Brief van mijn vriend den schilder' in *Mijn kleine oorlog* (MKO 101). Deze passage handelt over een lijk dat in de rij werd gezet bij de soepbedeling in een concentratiekamp.

Er zijn in de verschillen tussen handschriftversie en boekversie moeilijke tendenzen te ontdekken. Een enkele keer is dialectgekleurd woordgebruik veranderd in algemeen gangbaar Nederlands: 'bureel' ('Is de sfinks hol?') versus 'kantoor' (ZTM 50). Maar ook het tegendeel is wel eens het geval: 'brandhout' ('De maag van Siekegheest, de student') versus 'stoofhout' (ZTM 41).

Het enclitisch gebruik van lidwoorden is in het tweeluik nogal eens

opgeheven, wat niet wil zeggen dat ze daar niet veelvuldig voorkomen 'tnog' ('Wie is er nu de kliek?') versus 'het nog' (KB 349), 'ist' ('Schijn en wezen') versus 'het is' (KB 353) en 'in tstokerij' ('De kat van Siekegheest, de student') versus 'in de stokerij' (ZTM 38) Een tegenvoorbeeld 'het hospitaal' ('Ondine laat zich vastnagelen aan de brem') versus 'thospitaal' (KB 363)

Getallen die in het handschrift nog met cijfers zijn aangeduid, worden in de diptiek dikwijls met letters geschreven '12' ('Voor vrijheid en welstand') versus 'twaalfde' (ZTM 19) en '1' ('Doet men niet elk ding op zijn tijd') versus 'één' (ZTM 26) Maar, 'eerste' ('Ik geloof in het bijzonder ') versus '1ste' (KB 334)

Een enkele keer is het taalgebruik of de voorstelling van zaken in het handschrift minder grof dan in de diptiek 'straks vertelt men u nog dat, dat och kom' ('Ik geloof in het bijzonder ') versus 'straks vertelt men u nog dat mannekepis zijn locke is gaan vliegen, en dat het een grote schreeuw liet terwijl het onder de rokken van de paus vloog' (KB 334) en 'heeft zijn volk leren vloeken' (''k Horde den avond tuiten') versus 'leerde zijn volk godverdomme eens goed vloeken' (ZTM 35) Het tegendeel is het geval bij de tekst 'De geschiedenis van Meetje Wanne' 'en kroop dan eens op mie uit de bijs' ('De geschiedenis van Meetje Wanne') versus 'had spijt niet getrouwd te zijn met mie uit de bijs' (KB 375)

Behalve de namen van een aantal medewerkers van het dagblad *De cycloop* zijn ook nog andere personen en groeperingen in de diptiek van naam veranderd Roggedoes is in alle gevallen veranderd in Tippetotje en Tolfboel in Tolfpoets, Lucas Woestenbeer ('De luiheid van Siekegheest, de student') heet in de diptiek Woelus Woestenbeer (ZTM 46) en de Mosterdkroes ('De bekentenis van de Mosterdkroes') heet daar de Peperbus (ZTM 55-57) Verder is 'liberaal' uit het handschrift 'Wie een ei wil eten moet de schaal breken' gewijzigd in 'libertijn' (ZTM 21) In dezelfde tekst is een keer sprake van 'encyclieke' waar in de diptiek 'clericale' staat (ZTM 21) Doorgaans is er echter in het handschrift sprake van 'katholieken' ('Het verweer van Siekegheest, de student') en in het boek van 'encycliekers' (KB 353) 'Socialisten' ('Doet men niet elk ding op zijn tijd') is veranderd in 'rozeroden' (ZTM 26)

Een belangrijker verschil betreft de termen waarmee het boek wordt aangeduid In het handschrift gebeurt dat vaker met 'illegaal boek' terwijl in de diptiek dan enkel 'boek' staat (Zie 'Ziet ge tnu' ' versus KB 338 en 'Het leven buiten het leven' versus KB 390-391) Het vormt een mogelijke indicatie voor het feit dat Boon zijn boek over de Kapellekensbaan later minder als een illegale onderneming aanzag Over het illegaal boek deelt de verteller in het handschrift mee dat het zijn levenswerk moest worden ('Aan Ondine') In de overeenkomstige paragraaf in *Zomer te Ter-Muren* laat Boon weten dat hij meer pretentie had het moest niet alleen zijn levenswerk en zijn zwanezang, maar ook het boek worden dat de loop van

de wereld moest veranderen (ZTM 10).

In de handschriften zijn geen aanwijzingen te vinden voor het gebruik van twee of meer lettertypes. Daar is niet aangegeven welke tekst in romein en welke cursief gedrukt moet worden.

3.4.5. Een poging tot datering

Wanneer Boon de bladzijden die in het AMVC berusten heeft geschreven is niet met zekerheid vast te stellen. Het ontbreken van handgeschreven versies van de paragrafen over de ziekte en de dood van Boons zuster Jeanneke deed mij aanvankelijk veronderstellen dat dit manuscript mogelijk van voor het overlijden van Jeanneke Boon stamt, van vóór 22 januari 1949 dus. Bij nadere beschouwing bleek echter dat er in de wel aanwezige handschriften enkele malen naar de ziekte en dood van Jeanneke wordt verwezen, bijvoorbeeld in 'Meikevers': "uw zuster Jeanneke is dood en ligt ginder in de regen". Ook in de bladzijden 'Over ziekte en dood', 'Nog en nog eens over ziekte en dood' en 'Schuld maar geen boete' zijn dergelijke referenties te vinden. Deze bladzijden moeten dus na januari 1949 zijn geschreven en wat betreft de bladzijden die tot *De Kapellekensbaan* zijn gaan behoren vóór de zomer van dat jaar. Toen voltooide Boon immers het manuscript en stuurde hij het naar uitgeverij Manteau. Niet uitgesloten mag worden dat sommige bladzijden eerder zijn geschreven en dat de bladzijden die in *Zomer te Ter-Muren* terecht zijn gekomen wel van latere datum zijn. Daarover straks meer.

Eerder geschreven is in ieder geval het grootste gedeelte van de tekst 'Wijlen meneer God', die al in 1947 in het weekblad *Parool* werd gepubliceerd. Boon heeft die tekst als knipsel in het manuscript opgenomen, nadat hij er een nieuwe inleiding en een nieuw slot bij had geschreven en nadat hij ook nog enkele andere veranderingen in de tekst had aangebracht. Zo is de naam van het hoofdpersonage Wladimir Chvek gewijzigd in Stanislas Woelixzs. In de toegevoegde tekst wordt onder andere uitvoerig verwezen naar de reacties die Boon heeft ontvangen naar aanleiding van de publikatie in *Parool*. Deze reacties zijn ook, hoewel beknopter, verwerkt in de op 3 april 1949 in het weekblad *Front* gepubliceerde versie. Boon heeft in ieder geval vóór deze datum het mes in de *Parool*-versie gezet.

Dat Boon in 1949 met het manuscript in de weer is geweest, blijkt ook uit het feit dat zich op de achterzijde van de tekst 'Doet men niet elk ding op zijn tijd?' een aanzet bevindt voor een recensie over het aan Edgar Tytgat gewijde deel uit de serie 'Monographieën over Belgische kunstenaars'. Deze recensie verscheen uiteindelijk op 24 juli 1949 in het weekblad *Front*.

In de gevallen waarin er meer versies van een tekst zijn voorgepubliceerd, bijvoorbeeld van 'Afwijkingen van het realisme' (PA 280947/FR 060249),

'Bekoring van Antonius en Tolfboel' (FR 290647/PA 051047/FR 130249) en 'De apotheker en zijn discipel' (PA 240847/FR 060349), ligt het handschrift steeds het dichtst bij de voorpublicaties uit 1949. Bovendien komen de tijdsaanduidingen in het handschrift overeen met de publikatiedata van die in 1949 verschenen voorpublicaties.

Beide constateringën steunen de vooronderstelling dat de handschriften uit (de eerste helft) van 1949 stammen. Dat blijkt ook uit de namen van bepaalde personages. Zo verandert Tolfboel in het manuscript op een bepaald moment van naam: vanaf de tekst 'Om de chaos te bestrijden' heet hij Tolfpoets. Diezelfde verandering komt, zoals we gezien hebben, ook voor in de rubriek 'Wereld van vandaag' in *Front* en wel met ingang van 20 maart 1949. Maar Tolfboels/Tolfpoets' vrouw Paula ondergaat in de bladzijden van het manuscript géén en in de rubrieken 'Wereld van vandaag' en 'Boontje's bittere bedenkingen' wél een naamswijziging. In beide rubrieken gebeurde dat in juli 1949. Opnieuw een aanwijzing voor het feit dat deze handschriften van vóór juli 1949 dateren? Overigens blijkt uit het gebruik van de naam Ondine dat de handgeschreven teksten ook weer niet al te oud zijn.

De datum waarop Boon de bladzijden aan het AMVC heeft geschonken (30 mei 1951) maakt duidelijk dat deze bladzijden geen deel hebben uitgemaakt van de manuscripten die uiteindelijk bij De Arbeiderspers terecht zijn gekomen en op basis waarvan de beide boeken over de Kapellekensbaan zijn gezet en gedrukt. Het manuscript van *De Kapellekensbaan* berustte immers op dat moment al bij De Arbeiderspers en het manuscript van *Zomer te Ter-Muren* was nog niet voltooid en moest nog naar de uitgeverij worden gestuurd. Bovendien zijn deze bladzijden handschrift zo slecht leesbaar dat ze niet geschikt zijn geweest voor inzending naar een uitgever. Toch moet niet worden uitgesloten dat ze deel hebben uitgemaakt van het manuscript dat Manteau onder ogen heeft gehad en waarover zij heeft opgemerkt dat het van een miserabele kwaliteit was. Het is in dit opzicht overigens vreemd dat Boon niet meer gedrukte teksten in het manuscript heeft opgenomen, zoals hij met de voorpublicatie van 'Wijlen meneer God' in *Parool* heeft gedaan. Dat is mogelijk wel gebeurd in de manuscripten die uiteindelijk bij De Arbeiderspers zijn terechtgekomen.

Hoe het ook zij, de handschriften die in het AMVC berusten, kunnen niet hebben behoord tot de manuscripten die naar de uitgeverij De Arbeiderspers zijn gegaan. De bladzijden moeten deel hebben uitgemaakt van een eerdere versie. Daarvoor zijn, zoals gezegd, de verschillen tussen de handgeschreven bladzijden en de overeenkomstige paragrafen in de uiteindelijke boeken te groot.

3.4.6. *De prelude*

De prelude uit het manuscript is een nadere beschouwing waard, juist omdat deze aanzienlijk verschilt van de prelude die later in *De Kapellekensbaan* werd opgenomen. In tegenstelling tot wat in het boek gebeurt, wordt hier niet gesproken over de jeugd van Ondine en Valeer. Er worden bovendien veel gebeurtenissen en personen genoemd die later in het tweede deel van de diptiek worden beschreven of een rol spelen: de oorlogen, nonkel Valeer-Traleer, de kleine Louis Boone en zijn vader, de dikke Glemmasson en zijn nar en de schele Malvine. Mogelijk heeft deze prelude aanvankelijk betrekking gehad op het hele project en heeft Boon pas later een nieuwe geschreven.

Interessant is de opmerking dat het boek behalve de roman over deze personen nog meer omvat: "de moderne bewerking van de-vos-reinaerde, gekapsijds dromen, dagbladknipsels, foto's en tekeningen". Het is de oudste bron waarin de geschiedenis over de vos Reinaerde als onderdeel van het boek over *De Kapellekensbaan* wordt genoemd. Een precieze datering van deze prelude zegt iets meer over het tijdstip waarop Boon de beslissing heeft genomen ook deze geschiedenis aan het boek toe te voegen.

In de tekst van de prelude heeft Boon met de hand enkele veranderingen aangebracht en zelfs tekst toegevoegd. De eerste zin van het typoscript heeft hij later doorgehaald. Oorspronkelijk luidde die: "die de roman is van ondine..." Boon heeft dat met een blauwe vulpen veranderd in: "die de roman moet worden van ondine..." Met deze wijziging wekt Boon de indruk alsof het boek nog niet is geschreven, waardoor een gelijktijdigheid van lezen en schrijven ontstaat. Toch heeft Boon in *De Kapellekensbaan* weer voor een variant op de eerste formulering gekozen: "dat het boek is over de kapellekensbaan..." (KB 5).

In de manuscript-versie is alleen sprake van de roman 'van het socialisme en de burgerij die 2 oorlogen op haar kop kreeg en ineenstuikte' en, in tegenstelling tot wat in het boek gebeurt, er wordt niet gewezen op de opgang en de neergang van het socialisme en de speurtocht van Mossieu Colson van Tminnesterie, Johan Janssens, de Kantieke Schoolmeester e.a. naar de waarden die werkelijk tellen. Op basis hiervan kan de tekst van de prelude in het AMVC-manuscript vroeger, voor 1949, worden getraceerd. Maar aangezien hier al blijkt dat het boek behalve de geschiedenis over Ondine ook over de lotgevallen van Johan Janssens, de Kantieke Schoolmeester, Mossieu Colson van Tminnesterie e.a. gaat, kan de prelude niet van lang voor de zomer van 1947 dateren. Ook het gebruik van de naam Ondine wijst daar op.

In de opsomming aan het eind heeft Boon na de woorden 'dagbladknipsles, foto's en tekeningen' een stuk tekst doorgestreept: "de afbreker bouwt op en de wereld van vandaag,". Boon refereerde hier dus eerst aan zijn rubrieken in *Parool* (december 1946 - december 1947) en in *Front* (september 1947 -

juni 1951). Daaruit kan worden afgeleid dat hij de tekst na september 1947 heeft geschreven, waarschijnlijk op een moment dat de rubriek 'Wereld van vandaag' al enige tijd verscheen. Mogelijk zelfs voor november 1948 toen hij aan zijn derde grote reeks voorpublicaties uit het boek over de Kapellekensbaan-in-wording begon, nl. 'Boontje's bittere bedenkingen' in *Vooruit* (november 1948 - mei 1951). Er is immers geen enkele reden waarom hij niet ook deze reeks in zijn prelude zou hebben genoemd.

De laatste regels van de prelude zijn niet getypt maar eveneens met blauwe inkt geschreven: "schoolmeester en zijn schone vrouw lucette, roggedoes en dr. mots en pr. spothuizen: de lezer mag ook meespelen". Boon appelleert hier expliciet aan de deelname van de lezer, iets dat in de uiteindelijke versie niet meer gebeurt, althans niet in de prelude.

Oorspronkelijk luidde de titel van de prelude 'De 1ste illegale roman van Boontje'. Deze titel dateert uit de zomer van 1947. De strook met de titel 'de kapellekensbaan of de 1ste illegale roman' is er pas later, gedeeltelijk, overheen geplakt. Dat moet dan in of kort na augustus 1948 zijn gebeurd, want toen heeft hij deze titel voor het eerst gebruikt.

Op basis van het bovenstaande vermoed ik dat de prelude in de eerste helft van 1948 is geschreven. De door Bert Vanheste geopperde veronderstelling dat ze eind 1947 is ontstaan, kan ik noch bewijzen noch verwerpen.¹ In ieder geval is de titel 'De Kapellekensbaan of de 1ste illegale roman' van latere datum.

Deze prelude maakt duidelijk dat Boon in eerste instantie met zijn boek(en) over de Kapellekensbaan een nog bredere, een nog gedurfdere opzet voor ogen heeft gestaan dan hij uiteindelijk heeft gerealiseerd. Hij wilde foto's, tekeningen en dagbladknipsels aan het boek toevoegen. Dit blijkt ook uit de handschriften 'Het leven buiten het leven' en 'Wie een ei wil eten moet de schaal breken'. In het eerste handschrift komt een verwijzing voor naar een foto: "tolfpoets schiet in een lach: ik heb al dikwijls een inwendig plezier gehad als ik aan uw illegaal boek denk: gij hebt daar ergens eens iets geschreven over de negerin bessie smith... en ge hebt daar ter illustratie een foto van haar gegeven... welnu, dat was een vergissing: dat was de foto van Marian Anderson." In *De Kapellekensbaan* wordt in de overeenkomstige paragraaf niet meer over een foto maar over een lied gesproken. In het handschrift 'Wie een ei wil eten moet de schaal breken' is zelfs een kadertje getekend om de plaats aan te geven waar een foto van een verkiezingsmanifest moet komen.

Hoe het ook zij, foto's en ook tekeningen en dagbladknipsels zijn uiteindelijk niet in de diptiek terechtgekomen, hoewel sommige hoofdpersonages er wel veelvuldig dagbladknipsels voorlezen of navertellen. Het is overigens opvallend

1. Vanheste 1993, p. 862.

dat Boon hier *geen* en in de prelude van *De Kapellekensbaan* wel een opmerking maakt over de chaotische opzet van het boek.

3.4.7. *Het AMVC-manuscript en de ontstaansgeschiedenis van De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren*

De handschriften in het AMVC corresponderen met de prelude en de laatste 80 bladzijden van *De Kapellekensbaan* en de eerste 60 bladzijden van *Zomer te Ter-Muren*. Niet alle paragrafen uit deze gedeelten van beide boeken zijn in handschrift-vorm aanwezig. Dit wijst erop dat in een later stadium mogelijk nog teksten aan het manuscript zijn toegevoegd. In ieder geval kan uit een aantal handschriften worden opgemaakt dat Boon de volgorde van de paragrafen doelbewust heeft vastgesteld.

Doorgaans komt iedere bladzijde handschrift overeen met een paragraaf in het latere tweeluik. Dat geldt ook voor de stukken over Ondine en Oscarke. Dat wijst erop dat de boeken over de Kapellekensbaan in de vorm van 'hoekjes' zijn geschreven.

Voor het gebruik van twee lettertypen (romein en cursief) zijn in de handschriften geen aanwijzingen te vinden, wel komen daar teksten voor die in een twee kleuren zijn geschreven: rood én blauw. Dit onderscheid loopt niet parallel met dat tussen de in romein en cursief gedrukte tekst in *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*.

De datering van de handschriften is problematisch. Het heeft er alle schijn van dat de meeste in 1949 zijn geschreven. De verhalen over Reinaert zijn ouder en mogelijk afkomstig uit het manuscript van de in 1946-1947 in het weekblad *Front* gepubliceerde versie van de Vos Reinaerde. Een enkele tekst blijkt een bewerking te zijn van een eerder (in 1947) in een tijdschrift gepubliceerde bijdrage en de prelude moet tussen eind 1947 en zomer 1948 aan het papier zijn toevertrouwd.

Oorspronkelijk luidde de titel 'de 1ste illegale roman van Boontje'. Later (rond augustus 1948?) is die gewijzigd in 'de kapellekensbaan of de 1ste illegale roman'.

Een vergelijking met de overeenkomstige paragrafen in het boek toont aan dat Boon de titels van sommige paragrafen later heeft gewijzigd, dat hij stukken tekst heeft geschrapt, maar ook toegevoegd. Met name aan het begin en aan het einde van de teksten is gesleuteld. Geschrapte stukken gaan nog al eens over personen uit zijn kennissenkring. (Is hij - op advies van Burssens? - teruggeschrokken voor de consequenties die publikatie van deze stukken voor de relatie met deze kennissen zou kunnen hebben?).

Over het algemeen refereert Boon in het handschrift concreter aan persoonlijke belevenissen dan in de latere diptiek. Daar heeft hij gekozen voor een universele voorstelling van zaken, ook voor meer verhulling.

Het taalgebruik lijkt te zijn vernederlandst, samentrekkingen zijn veelal opgeheven et cetera.

Personages uit de boeken (Tippetotje, Peperbus et cetera) dragen in de handschriften nog andere namen (Roggedoes, Mosterdkroes et cetera). Boon blijkt overwogen te hebben om de Kantieke Schoolmeester om te dopen in Meester Vanderwinckel (uiteindelijk is het Meester Oedenmaeckers geworden).

De bladzijden handschrift hebben geen deel uitgemaakt van de definitieve versie van beide manuscripten (op basis waarvan de boeken zijn gezet). Daarvoor zijn de verschillen te groot. In de meeste gevallen liggen de handschriften het dichtst bij in 1949 gepubliceerde tijdschriftversies. Een aantal bladzijden stamt uit een vroegere versie van het manuscript, is gereviseerd en vervolgens in een tijdschrift gepubliceerd. Maar het omgekeerde blijkt ook het geval te zijn: teksten geschreven voor publikatie in een tijdschrift zijn aangepast voor opname in het manuscript.

De teksten die in *Zomer te Ter-Muren* terecht zijn gekomen, zijn ingrijpender gereviseerd dan die deel zijn gaan uitmaken van *De Kapellekensbaan*. De aan Ondine en Oscarke gewijde pagina's hebben over het algemeen weinig veranderingen ondergaan. Ze zijn in 1949 al in een vrij definitieve versie aanwezig.

De prelude heeft betrekking op het hele project (de latere *De Kapellekensbaan* én *Zomer te Ter-Muren*). Pas in de handschriften uit 1949 is sprake van twee boeken: een 1ste en 2de illegale boek. De verhalen over de vos Reinaert maakten al deel uit van het boek toen de prelude werd geschreven, dus eind 1947-eerste helft 1948. Uit de prelude en een enkele bladzijde handschrift blijkt dat Boon oorspronkelijk met de boeken over de Kapellekensbaan een nog gedurfdere opzet voor ogen heeft gestaan: met foto's, tekeningen en kranteknipsels. Later - in de definitieve versie - wordt meer het accent gelegd op de maatschappelijke functie die het boek moet vervullen. Ook wordt dan expliciet vermeld dat het boek onder meer zal gaan over de op- én neergang van het socialisme.

3.5. *Conclusies met betrekking tot het ontstaan van de boeken De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren*

Het primaire materiaal bestaat voornamelijk uit publikaties in kranten, weekbladen en tijdschriften. Complete manuscripten zijn niet bewaard gebleven. Er resteren slechts zo'n tachtig bladzijden handschrift en een prelude, die deel uitgemaakt moeten hebben van een eerdere versie van het manuscript. De prelude is tussen eind 1947 en de zomer van 1948 geschreven. De bladzijden handschrift dateren uit 1949.

Uit het primaire materiaal kan worden opgemaakt dat Boon eerst aan een

roman met de titel *Madame Odile* heeft gewerkt. Voorpublicaties daaruit zijn in 1946-1947 in diverse bladen (o.a. in *Debat*, *De roode vaan*, *De Vlaamse gids* en *Front*) verschenen. *Madame Odile* is echter nooit uitgegeven. Boon heeft daar op een bepaald moment bewust van afgezien. Hij suggereert zelfs dat deze roman, die oorspronkelijk negen delen had moeten gaan omvatten, onvoltooid is gebleven. Hij zou slechts de helft hebben voltooid.

Duidelijk wordt wel dat *Madame Odile* de oerversie moet zijn geweest van de geschiedenis over Ondine en Oscarke zoals die later in *De Kapellekensbaan* en in *Zomer te Ter-Muren* wordt verteld. Die oerversie is waarschijnlijk omvangrijker geweest dan de geschiedenis over Ondine en Oscarke in beide boeken over de Kapellekensbaan. Uit het primair documentair materiaal kan verder nog worden opgemaakt dat Boon eind 1945 heeft gewerkt aan dat gedeelte van het verhaal over Odile dat later in het begin van *Zomer te Ter-Muren* is verwerkt. Ook blijkt dat hij voor de beschrijving van de belevenissen van Odile/Ondine aan het einde van de Tweede Wereldoorlog heeft geput uit zijn eigen jeugdherinneringen.

Het gedeelte van de geschiedenis over Odile/Ondine en Oscarke, dat later in *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* terecht is gekomen, was vermoedelijk halverwege 1947 al voor handen (óók de fragmenten die deel zijn gaan uitmaken van het slothoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*). Bij de verwerking in de boeken over de Kapellekensbaan hebben de teksten relatief weinig veranderingen ondergaan.

Boon blijkt het schrijven aan *Madame Odile* te hebben gestaakt enige tijd nadat hij tot het inzicht was gekomen dat de traditionele roman had afgedaan (mede onder invloed van de indertijd verschenen reportages en documenten over de concentratiekampen tijdens de Tweede Wereldoorlog). Vervolgens nam hij het besluit om *Madame Odile* te koppelen aan de *1ste Illegale roman van Boontje* (dat ook wel het *1ste Illegale boek van Boontje* werd genoemd). Daarvoor werd het al geschreven gedeelte over Odile (de eerste helft) herzien en in stukken gesneden. Het vreemde is echter dat de handgeschreven teksten uit het manuscript de indruk wekken dat het hele boek in 'hoekjes'-vorm is geschreven, ook de teksten over Ondine en Oscarke. Hoe het ook zij, Boon schreef er randbemerkingen bij, nam dagbladknipsels en een bewerking van *Van den Vos Reinaerde* in het manuscript op. Wanneer dat precies is gebeurd, is niet duidelijk. Begin 1947 werkte Boon al aan de *1ste Illegale roman van Boontje*. Op 2 maart werd de titel voor het eerst genoemd in het weekblad *Parool* en in augustus van dat jaar moet het eerste gedeelte van het verhaal over Ondine van Ter-Muren al deel uitgemaakt hebben van de *1ste Illegale roman van Boontje*. De bewerking van *Van den Vos Reinaerde* blijkt de versie te zijn die eerder (eind 1946-begin 1947) in *Front* werd gepubliceerd. Boon heeft het handschrift van die versie aangepast en in het manuscript van de *1ste Illegale roman van Boontje* opgenomen. Dat moet

zijn gebeurd vóór de prelude werd geschreven. In ieder geval vóór de zomer van 1948, mogelijk zelfs eind 1947.

Voor de randbemerkingen en overige teksten in de *1ste Illegale roman van Boontje* heeft Boon onder andere gebruik gemaakt van eerder in dag- en weekbladen door hem gepubliceerde artikelen én van notities die hij in de loop der tijd op steekkaarten en in zijn zogenaamde notaboekje had gemaakt. De eerder gepubliceerde teksten werden bewerkt en aangepast aan de opzet van het boek (introdutie verhaalpersonages, ruimtebeschrijvingen et cetera). Het merendeel van de teksten moet hij echter nieuw geschreven hebben. Vaak gebeurde dat met een tweeledig doel: als onderdeel van het boek-in-woording én om in de tijdschriften gepubliceerd te worden.

Over het *1ste Illegale boek van Boontje* komen we nog te weten dat het vier hoofdstukken had moeten gaan omvatten, genoemd naar de seizoenen. Daarin moesten dan eveneens vier geschiedenissen worden verteld: die van het socialisme, het leven van Ondine van Ter-Muren, de journalistieke loopbaan van Johan Janssens en de ondergang van de moderne beschaving. Deze opzet komt in grote lijnen overeen met die van de latere roman *De Kapellekensbaan*.

Dat laatste blijkt ook uit een verhaal dat op 20 juli 1947 in *Front* verscheen en dat een voorpublicatie moet zijn geweest uit de *1ste Illegale roman van Boontje*, ook al wordt dat er niet expliciet bij vermeld. In dit verhaal krijgt de geschiedenis over Ondine gestalte en wordt ze becommentarieerd vanuit een ander verhaalniveau, met als hoofdpersonages Johan Janssens, Mossieu Colson van Tminesterie, de Kantieke Schoolmeester en de Schone vrouw Lucette.¹ Het hier toegepaste procédé vertoont gelijkenis met een techniek die Boon al in 1945-1946 in zijn rubriek op de voorpagina van *De roode vaan* gebruikte (zie 3.2.2.).

Op 2 mei 1948 verscheen voor het eerst een verhaal waarin beide verhaalniveaus door het gebruik van verschillende lettertypes (romein en cursief) van elkaar worden onderscheiden.

Uit de prelude en de bewaard gebleven bladzijden handschrift blijkt wel dat Boon oorspronkelijk met de *1ste Illegale roman van Boontje* een veel gedurfdere opzet voor ogen heeft gestaan dan hij uiteindelijk met *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* heeft gerealiseerd. Hij wilde er aanvankelijk ook foto's, tekeningen en kranteknipsels in opnemen.

Een tijd lang, in de jaren 1947-1948, geloofde Boon er niet in dat zijn illegale boek ooit gepubliceerd zou kunnen worden. Hij stelde daarvoor de katholieke kritiek verantwoordelijk. Daarom wilde hij het manuscript van de *1ste Illegale roman van Boontje* in stukken snijden en links en rechts aan allerlei bladen

1. Namen van enkele andere personages uit dat verhaalniveau (Professor Spothuyzen, Johan Brams, Walter de Theosoof) duiken al begin 1947 in zijn *Parool*-rubriek op.

verkopen. In de zomer van 1949 dacht hij daar anders over. Hij heeft het manuscript van de *1ste Illegale roman van Boontje* dan herzien. Het werd in juni 1949 voltooid en Boon wilde het naar een uitgever sturen. De titel is inmiddels veranderd in *De Kapellekensbaan of de 1ste illegale roman*, maar in de primaire documenten duidt hij het meestal aan als het *1ste Boek over de Kapellekensbaan*. Heel even moet Boon, in het voorjaar van 1949, ook overwogen hebben om het boek *Lente te Ter-Muren* te noemen. Waarschijnlijk omvatte het toen slechts de helft (de eerste twee hoofdstukken) van het latere boek *De Kapellekensbaan*.

Hoe het ook zij, het grootste gedeelte van het boek blijkt in 1947-1948 te zijn geschreven en die bladzijden hebben sindsdien weinig wijzigingen ondergaan. Met andere woorden: *De Kapellekensbaan* is toen in vrij definitieve vorm tot stand gekomen. Toch zijn er in een later stadium, het voorjaar van 1949, nog teksten aan het manuscript toegevoegd (over de dood van Boons zus Jeanneke, bijvoorbeeld). Maar er zijn (waarschijnlijk) ook nog stukken geschrapt (de droom van Norbert Derenancourt, een bekentenis van Boons vrouw, stukken over Nico Rost, et cetera).

Aanvankelijk leek het erop dat de *1ste Illegale roman van Boontje* één boek zou worden. De door Boon eind 1947-zomer 1948 geschreven prelude heeft immers betrekking op het hele project. Pas in de loop van de eerste helft van 1949 moet hij de beslissing hebben genomen het project op te splitsen. In de zomer van dat jaar was dan ook voor het eerst sprake van een *2de Illegale boek van Boontje*. Hij moet er direct na voltooiing van het eerste boek aan zijn begonnen. Eind augustus 1949 was hij in ieder geval al een heel eind op weg.

Voor het *2de Illegale boek van Boontje* of het *2de Boek over de Kapellekensbaan* werd het tweede gedeelte van het manuscript *Madame Odile* bewerkt. Dat bewerken had ook in dit geval weinig om het lijf. Weer ging het hoofdzakelijk om het in stukken snijden van de oorspronkelijke tekst en het veranderen van sommige namen (Odile werd weer Ondine, en Hyppolite Glemmisson veranderde in de Dikke Glemmasson). In september 1949 besloot Boon om de laatste, niet-uitgewerkte, bladzijden van het manuscript zelfs onafgewerkt te laten liggen.

Op basis van informatie uit de rubrieken 'Wereld van vandaag' in *Front* en 'Boontje's bittere bedenkingen' in *Vooruit*, kan het ontstaan van de hoofdstukken van *Zomer te Ter-Muren* bij benadering worden gereconstrueerd. Het eerste hoofdstuk van het *2de Boek over de Kapellekensbaan*, dat aanvankelijk 'Zomer te Ter-Muren' heette, was in ieder geval in januari/februari 1950 af. Meteen daarna begon Boon aan het tweede hoofdstuk, dat rond 1 september van dat jaar was voltooid. Het derde hoofdstuk, dat eerst 'Een kleine vergissing tussen biljoenen andere' heette, werd in de periode september 1950-winter 1951 geschreven. Aan het vierde hoofdstuk moet

hij in het voorjaar van 1951 zijn begonnen. Wanneer hij het heeft voltooid, kan niet uit de rubriecken in *Front* en *Vooruit* worden opgemaakt. Uit een andere bron weten we dat hij er begin 1952 nog aan heeft gewerkt.

De eerste vier hoofdstukken van *Zomer te Ter-Muren* zijn hoofdzakelijk in de jaren 1949-1951 geschreven. Daarna heeft waarschijnlijk een grote revisie plaatsgevonden (het eerste en tweede hoofdstuk zijn eind 1952/begin 1953 in de definitieve vorm aanwezig) en pas in 1953 heeft hij het vijfde hoofdstuk geschreven (in de zomer van dat jaar was *Zomer te Ter-Muren* nog niet voltooid: dat was wél in november 1953 het geval, toen een integrale voorpublicatie van bijna het hele vijfde en laatste hoofdstuk verscheen).

Een vergelijking van voorpublicaties, handschriften en boek maakt duidelijk dat hij op het laatste moment nog veranderingen heeft aangebracht in de titels van een aantal paragrafen en in de positie van sommige paragrafen (aan het einde van het derde en het begin van het vierde hoofdstuk).

De titel *Zomer te Ter-Muren* gebruikte Boon in oktober 1950 voor het eerst om er het hele tweede boek over de Kapellekensbaan mee aan te duiden.

Sinds 1947 hebben zich dus nogal wat veranderingen in de opzet en uitwerking van het boek-in-wording voorgedaan. Zoals opgemerkt was de opzet oorspronkelijk gedurfter. Maar in het uiteindelijke boek wordt daarentegen meer gehamerd op de maatschappelijke functie die het moet vervullen. Het gaat onder meer over de op- én neergang van het socialisme. Ook is daarin het verhaaldebeuren duidelijker op de Kapellekensbaan gesitueerd. In tal van opzichten is het minder tijdgebonden. Er komen 'minder' specifieke referenties aan actuele gebeurtenissen voor. De kritiek op bepaalde personen en instellingen lijkt aangescherpt te zijn, bijvoorbeeld die op de communistische partij en het dagblad *De roode vaan*. Tegelijkertijd heeft Boon vaker personen en instellingen verhuld.

Er worden in de boeken meer afkortingen gebruikt en meer cijfers. Het taalgebruik is in veel gevallen directer (ook grover) geworden. Behalve Odile is een aantal personages in de loop der jaren van naam veranderd. Tolfpoets heette eerst Tolfboel, zijn vrouw het natuurkind Maria heette eerste het natuurkind Paula. De Mosterdkroes werd de Peperbus. De schilder Roggedoes, die in *Vooruit* al was veranderd in de schilderes Karskorsêke, wordt uiteindelijk de schilderes Tippetotje. De wijziging van deze naam en het geslacht is mogelijk pas in de drukproeven van *De Kapellekensbaan* aangebracht (de naam Tippetotje duikt voor het eerst op in november 1951).

De verandering van de namen Johan Janssens, Mossieu Colson van Tminnesterie, de Kantieke Schoolmeester en Tolfpoets in respectievelijk Andreus Mottebol, Meester Oedenmaeckers, Meneerke Brys en Polpoets moet vóór mei 1951 in het manuscript zijn doorgevoerd en mogelijk zelfs al vanaf november 1949.

Vergelijking van de voorpublicaties met de overeenkomstige fragmenten

uit het tweeluik laat zien dat personages zo nu en dan vervangen zijn. Dit wijst erop dat voor elk hoofdpersoon zeker niet één specifieke persoon in de werkelijkheid model heeft gestaan.

Over het algemeen hebben de teksten die zijn gaan behoren tot *Zomer te Ter-Muren* na voorpublicatie flinke revisies ondergaan. Dat geldt, zoals al werd opgemerkt, niet of nauwelijks voor de verhalen gewijd aan de geschiedenis over Ondine (en Oscarce).

Ongeveer 3/5 deel van de paragrafen van *De Kapellekensbaan* en 4/5 deel van de paragrafen van *Zomer te Ter-Muren* zijn geheel of gedeeltelijk voorgepubliceerd. Afgaande op de publikatiedata van die voorpublicaties blijkt dat *De Kapellekensbaan* hoofdzakelijk in de jaren 1947-1948 is ontstaan en *Zomer te Ter-Muren* voornamelijk in de jaren 1949-1951.

De vóór en in 1947 gepubliceerde verhalen over een meisje, over Odile en Ondine zijn regelrechte voorpublicaties van een roman die de titel *Madame Odile* droeg. De artikelen die vóór de zomer van 1947 zijn verschenen en die corresponderen met fragmenten uit de latere boeken *De Kapellekensbaan*/*Zomer te Ter-Muren* maakten op het moment van publicatie nog geen deel uit van het manuscript van de *1ste Illegale roman van Boontje*. Ze zijn daar pas later in opgenomen, na bewerkt te zijn. Dat geldt voor de in *De roode vaan* gepubliceerde reportage 'Brussel een oerwoud', de in *Front* verschenen Reinaert-verhalen en voor een groot aantal, in verschillende bladen gepubliceerde, anekdoten.

Ook het grootste gedeelte van de afleveringen van de rubriek 'Ook de afbreker bouwt op' in het weekblad *Parool* is in eerste instantie voor het weekblad geschreven en pas later in het boek verwerkt. Maar dat geldt niet voor de eind 1947 verschenen afleveringen, waarin personages voorkomen die ook in de diptiek figureren. Deze teksten zijn wel afkomstig uit het manuscript van de boeken over de Kapellekensbaan.

De eerste afleveringen van 'Wereld van vandaag' verschillen nauwelijks van de overeenkomstige paragrafen in *De Kapellekensbaan*, wat erop wijst dat het manuscript toen al grotendeels voltooid moet zijn geweest en dat hij daaruit heeft geput voor de *Front*-rubriek. De synchroniteit die tussen de publikatiedata van de latere afleveringen van 'Wereld van vandaag' en alle afleveringen van 'Boontje's bittere bedenkingen' enerzijds en het tijdsverloop in *Zomer te Ter-Muren* anderzijds bestaat, wijst erop dat Boon de teksten met een tweeledig doel heeft geschreven: in de allereerste plaats als behorend tot een manuscript, in de tweede plaats voor publicatie in respectievelijk *Front* en *Vooruit*.

Toch heeft Boon volgens mij ook later nog teksten aan het manuscript toegevoegd die daar in eerste instantie niet voor waren geschreven. Dat is bijvoorbeeld het geval met de petites histoires die in het derde en vierde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* door verschillende personages worden

verteld. Die, op kranteberichten gebaseerde, verhalen verschenen eerder in *Vooruit*. De boekversies zijn in dit geval vermoedelijk herschrijvingen van de dagbladversies. De bladzijden over de bende van Jan de Lichte hebben daarentegen wel vanaf het begin deel uitgemaakt van het *2de Boek over de Kapellekensbaan*.

Boon heeft niet alleen verhalend proza in de diptiek verwerkt. Er komen ook paragrafen in voor die overeenkomen met eerder in kranten en weekbladen gepubliceerde kritische artikelen. Hij heeft die bewerkt en vervolgens in het manuscript opgenomen. Het is dan vaak moeilijk vast te stellen of er nu sprake is van verhalend of van kritisch proza. De conventionele scheiding tussen beide genres, verhalend en kritisch proza, wordt door Boon herhaaldelijk overschreden. Hij experimenteerde daar bijvoorbeeld in 1948 en 1949 mee in *De Vlaamse gids*.

De verschillen tussen de voorpublicaties en de overeenkomstige gedeelten van de diptiek worden over het algemeen kleiner naar mate de publikatiedatum van een voorpublicatie dichter bij de verschijningsdatum van het betreffende boek ligt. Toch is er bij teksten waarvan verschillende versies zijn voorgepubliceerd dikwijls geen sprake van een lineaire tekstontwikkeling.

De status van de voorpublicaties verschilt van publicatie tot publicatie. Soms zijn ze, zoals gezegd, pas later in het manuscript van de diptiek opgenomen, maar meestal zijn het bewerkingen van teksten die als onderdeel van de diptiek zijn geschreven. Ze kunnen door die bewerkingen moeilijk als een fase in een ontstaansproces worden beschouwd dat chronologisch verloopt (van de eerste naar de laatste versie). In het gunstigste geval gaat het om een *ongewijzigde* gedrukte versie van een gedeelte uit het manuscript. Maar dit laatste is niet vast te stellen, omdat we niet over volledige manuscripten beschikken.

De handschriften zijn afkomstig uit een manuscript, waarvan het overgrote deel verloren is gegaan. Sommige bladzijden ervan lijken speciaal voor publicatie in een tijdschrift te zijn bewerkt, terwijl andere bladzijden juist in eerste instantie voor publicatie in een tijdschrift geschreven lijken te zijn. Na publicatie zijn ze bewerkt om deel uit te gaan maken van het manuscript. In ieder geval hebben de handschriften niet tot de definitieve manuscripten behoord, waarop de latere boeken zijn gebaseerd. Zij hebben, voor wat betreft de teksten die een relatie onderhouden met *De Kapellekensbaan*, volgens mij deel uitgemaakt van het manuscript van de *1ste Illegale roman van Boontje*. Daarvoor is ook de prelude geschreven.

4. DE POETICALE OPVATTINGEN VAN LOUIS PAUL BOON

4.0. Inleiding

Uit het primair en secundair documentaire materiaal kan worden opgemaakt dat *Madame Odile* een betrekkelijk conventionele roman was over de levenswandel van een meisje. Eind 1946/begin 1947 bleek Boon niet langer achter het concept van deze roman in het bijzonder en de traditionele roman in het algemeen te staan. De eisen die hij aan literatuur stelde, hebben een wijziging ondergaan. Met andere woorden: zijn poetische opvattingen zijn veranderd. Dat is onder andere gebeurd onder invloed van de reportages en documenten die verschenen over de 'gruwelkampen' tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij besloot te stoppen met *Madame Odile*. Hij wilde in een roman niet alleen gestalte geven aan de moderne tijd, maar ook zijn dagelijkse besommeringen verwerken en schrijven over het schrijven. Daarvoor koos hij voor een ander romanprocédé: een vier-lagen-roman (de geschiedenis van de opkomst van het socialisme, van Ondineke van Ter-Muren, de ondergang van onze naar de afgrond snellende beschaving en de journalistieke loopbaan van Johan Janssens). Daarin was plaats voor dagbladknipsels, kritische bijdragen, foto's et cetera. Maar ook daarna bleef Boon veranderingen aanbrengen in het concept. Hij verwijderde al te tijdgebonden passages. Personages en gebeurtenissen werden meer verhuld, terwijl hij de kritiek op personen en instellingen aanscherpte.

Een aantal vragen ligt voor de hand. Wat wilde Boon met *Madame Odile*? Waarom voldeed in zijn optiek de conventionele roman op een bepaald moment niet meer? Wat wilde hij met de *1ste Illegale roman van Boontje*? Welke intenties liggen ten grondslag aan *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*? Met andere woorden: hoe dacht Boon in de loop der jaren over literatuur in het algemeen en de roman in het bijzonder?

Bestudering van de buiten *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* door Boon verwoorde poetische opvattingen kan - ondanks de discrepantie die er bestaat tussen de externe poetica en de literaire praktijk - meer licht werpen op de wordingsgeschiedenis van beide boeken, bijvoorbeeld op de intentie die Boon met het schrijven van de romans (*Madame Odile*, de *1ste Illegale roman van Boontje* et cetera) heeft gehad.

Bij het typeren van Boons poetische denkbeelden maak ik gebruik van het bekende onderscheid van M.H. Abrams in een mimetische, expressieve, pragmatische en autonomistische poetica.¹ De mimetische functie staat centraal

1 Abrams spreekt over *mimetic, pragmatic, expressive and objective theories* (Abrams 1953, p. 6-29). In navolging van Van den Akker vertaal ik de 'objective theory' met 'autonomistische poetica' (Van den Akker 1985, p. 53-54). Willem Glaudemans heeft bezwaar tegen het gebruik van de term *expressieve poetica*. Hij geeft de voorkeur aan de meer algemene term

in een poetica als de auteur in zijn werk een beeld wil geven van een - realistische of metafysische - werkelijkheid. De expressieve functie wordt beklemtoond als de auteur in zijn werk in hoofdzaak uiting wil geven aan gedachten en gevoelens. Het accent ligt op de pragmatische functie als de auteur met het literaire werk een bepaald effect bij de lezer te weeg wil brengen. De autonomistische functie staat centraal als het literaire werk los van alle referentiële aspecten wordt beschouwd. Het wordt dan als autonoom gezien, als een op zichzelf staande kunstuiting, die geen functie in dienst van de schrijver, het publiek of de werkelijkheid vervult. In mijn optiek vervult literatuur deze functie bijvoorbeeld als schrijven het onderwerp van het schrijven wordt. Volgens Abrams richt de schrijver zich meestal op één van de genoemde vier poetica's, wat niet wil zeggen dat de andere dan verwaarloosd worden.

De plaatsbepaling van Boon binnen één van de genoemde poetica's is - zoals zal blijken - problematisch, zo niet onmogelijk. Hij maakt van boek naar boek een ontwikkeling door: de accenten verschuiven, andere poetica's krijgen de nadruk. Bovendien getuigen veel van zijn boeken tegelijkertijd van verschillende opvattingen. Het model van Abrams zal ik gebruiken om aan te geven waar Boon de accenten legt om de veranderingen - die mogelijk van belang zijn geweest voor het ontstaan van *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* - zichtbaar te maken.

Het in kaart brengen van de poetica van een auteur is echter onder alle omstandigheden een problematische aangelegenheid. Het geven van een volledig en correct beeld van het denken van een schrijver is zelfs uitgesloten. Niet alleen omdat we te maken hebben met *beschrijvingen* van de denkbeelden van de auteur (waarbij altijd vertekening optreedt), maar ook omdat een auteur zijn opvattingen nooit precies kan beschrijven en een onderzoeker niet in het hoofd van de auteur kan kijken. Die onderzoeker is uitsluitend aangewezen op wat de auteur over zijn ideeën loslaat.

Bovendien valt er afgaande op die uitlatingen ook niet aan één of meer *interpretatieve momenten* te ontkomen. Oversteegen heeft er - terecht - op gewezen dat het altijd de onderzoeker is die een beschrijving geeft van de standpunten van een auteur, ook al zijn die standpunten gebaseerd op uitlatingen van die auteur. Bij het aanbrengen van een ordening in de denkbeelden van de auteur valt niet te ontkomen aan interpretatie en dat betekent: *vertekening*. En er zullen zich altijd dingen aan de waarneming van die onderzoeker onttrekken. Een poetica - Oversteegen gebruikt de term literatuuropvatting - houdt altijd "*onze formulering van iemands denkbeelden over aard en functie van de literatuur in.*"¹

personalistische poetica (zie: Glaudemans 1990, p. 34).

1. Oversteegen 1982, p. 54.

Glaudemans voert deze problematiek terug op de verschillende doelstellingen die auteur en onderzoeker nastreven: "Een auteur die zich uitspreekt over literatuur speelt een ander taalspel dan een onderzoeker van deze uitspraken. De auteur heeft polemische en strategische doelen en is zelden erop uit objectieve uitspraken te doen of zijn poetica te systematiseren. De onderzoeker streeft wel naar een gesystematiseerd geheel dat zo objectief mogelijk de opvattingen van een auteur met elkaar in verband brengt, rekening houdend met polemische en strategische overaccentueringen door de auteur. De onderzoeker zal dus de toon van de uitspraken beschrijven, proberen achter de vertekeningen te kijken en het essentiële van het accidentele te onderscheiden."¹

Daarnaast speelt ook het doel dat de onderzoeker met het in kaart brengen van de poetica van een auteur beoogt, een rol. Er zullen zich niet alleen dingen aan zijn waarneming onttrekken, maar hij zal bepaalde zaken ook overaccentueren of beklemtonen die juist van ondergeschikt of gelijk belang zijn. Met andere woorden: ook mijn lezing van artikelen, mijn selectie van citaten en mijn parafrase van Boons poeticale opvattingen zullen - ongewild - gekleurd zijn door het uitgangspunt: de wens te achterhalen welke opvattingen aan *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* ten grondslag liggen.

Voor een goed begrip van poeticale uitspraken - en misschien wel om ze te *kunnen* begrijpen - is kennis van de literair-historische of algemeen culturele context onontbeerlijk.² De denkbeelden van een auteur ontstaan immers in een bepaalde context. Hij wordt er door beïnvloed en tegelijkertijd geeft hij door al dan niet op de actualiteit te reageren, mee vorm aan die context. Van den Akker wijst er op dat een auteur zich met zijn opvattingen in een voortdurend polemische situatie bevindt met de literair-historische culturele context.³ Er bestaat dus een aanhoudende wisselwerking tussen denkbeelden en context. Dit betekent dat de tekstexterne, en waarschijnlijk ook de interne, poetica van een auteur steeds in ontwikkeling is, geen afgerond, onveranderlijk geheel vormt.⁴ Het moment waarop en de situatie waarin uitspraken over kunst en literatuur worden gedaan, zijn van groot belang. Volgens A.L. Sötemann en H.T.M. van Vliet dient een poetica dan ook historisch en vergelijkend te zijn.⁵

Maar niet alleen de context is belangrijk voor een goed begrip van de poetica van een auteur. Ook persoonlijke factoren spelen een rol: de kennis en de inzichten waarover een auteur op een bepaald moment in zijn ontwikkeling beschikt én zijn persoonlijke voorkeuren oefenen invloed uit op zijn poeticale

1. Glaudemans 1990, p. 27-28.

2. Van den Akker 1985, p. 29.

3. Van den Akker 1985, p. 29.

4. Van den Akker 1985, p. 30.

5. Sötemann en Van Vliet 1979, p. 314.

uitlatingen.¹

Een schrijver kan met het doen van poetische uitspraken verschillende doelen nastreven. Hij kan proberen het literaire klimaat in een door hem gewenste richting te sturen. Dat is bijvoorbeeld bij Boon, die helemaal niet te spreken was over de bestaande literaire praktijk in Vlaanderen, het geval. Hij ageert bij herhaling fel tegen wat hij het provincialistische, kleinburgerlijke en folkloristische karakter van de Vlaamse letteren noemt. Het is overigens opvallend hoe weinig polemieken daaruit zijn voortgekomen; literair Vlaanderen heeft maar mondjesmaat gereageerd.

Een ander - daarmee samenhangend - doel van poetische uitspraken kan het rechtvaardigen van de eigen literaire praktijk zijn.² In dat geval ontstaat een poetica achteraf of misschien tegelijkertijd met die praktijk. Maar het is ook mogelijk dat de poetica vooraf wordt geformuleerd. Er ontstaat een literaire theorie waaraan de auteur in zijn werk probeert te beantwoorden. Het is dan, achteraf, interessant om te kijken of de auteur er in is geslaagd zijn intenties te verwezenlijken.

Bij Boon zien we dat hij in zijn literaire werk zijn extern geformuleerde opvattingen in praktijk probeert te brengen. Daarop wijzen uitspraken die hij achteraf over zijn eigen werk in een aantal recensies heeft gedaan: over *Abel Gholaerts* in *De roode vaan* en over *Mijn kleine oorlog* in *De Vlaamse gids*.³ In beide artikelen gaat hij na in hoeverre zijn intenties zijn geslaagd, zonder die overigens nog eens expliciet te vermelden.

Herhaaldelijk beklemtoont Boon de onvolmaaktheid van zijn eigen werk. Hij slaagt er maar niet in zijn ideeën in zijn werk te verwezenlijken. Deze kloof tussen theorie en praktijk is terug te voeren op onmacht bij de schrijver in het algemeen, die blijft proberen om die discrepantie in zijn werk op te heffen. In Boons ogen vormt dat een garantie voor het kunstenaarschap: onvrede over het bereikte resultaat - de praktijk - is een stimulans om nieuw werk te scheppen, dat mogelijk beter is en dus meer overeenkomt met zijn intenties. Overigens stelt Van den Akker dat een auteur daar nooit in zal slagen omdat theorie en praktijk niet met elkaar *kunnen* overeenkomen.⁴ De interne poetische opvattingen van een schrijver zullen ook nooit volledig samenvallen met zijn externe opvattingen.

Dat er een discrepantie is tussen theorie en praktijk blijkt ook uit het feit dat schrijvers met overeenkomstige opvattingen grote verschillen in hun tekstpraktijk kunnen vertonen.⁵ Maar bij eenzelfde auteur kunnen eveneens de intenties voor het schrijven van verschillende werken sterk verschillen. Soms ontbreekt bij een auteur zelfs de wil om de discrepantie op te heffen.

1. Van den Akker 1985, p. 32-33 en 36.

2. Van den Akker 1985, p. 31.

3. Boon 1946d en Boon 1948c, p. 119.

4. Van den Akker 1985, p. 167.

5. Van den Akker 1985, p. 43-44.

Er wordt bewust een afstand gecreëerd. Boon deed dat bij de verhalen die hij voor het weekblad *De zweep* schreef. In die gevallen is nauwelijks sprake van een relatie tussen theorie en praktijk. In mijn optiek maakt die praktijk trouwens geen deel uit van Boons *literaire* oeuvre.

Hieronder komen eerst de externe poetische opvattingen van Boon aan bod. Die worden vooraf gegaan door een korte typering van zijn kritische activiteiten. Om zijn poetica te completeren, wordt in het tweede gedeelte van dit hoofdstuk ingegaan op de literaire praktijk van Boon in de jaren voorafgaand aan de publikatie van *De Kapellekensbaan*. Het gaat hier om de ontwikkeling die hij als schrijver heeft doorgemaakt, vanaf zijn vroegste niet-gepubliceerde, geschriften tot en met zijn gepubliceerde boeken: *De voorstad groeit*, *Abel Gholaerts*, *Vergeten straat*, *Mijn kleine oorlog* en *Boontje's twee spoken*. Die ontwikkeling wordt geschetst op basis van interne poetica's, die met het oog op het ontstaan van het tweeluik *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* functioneren als een soort externe poetica's (extern, omdat ze buiten deze boeken zijn verwoord).

Het onderdeel de literaire praktijk opent met een kort overzicht van Boons schrijfactiviteiten in de periode voorafgaand aan de publikatie van *De Kapellekensbaan* (zijn journalistieke werk blijft buiten beschouwing). Ik zal de bewaard gebleven geschriften kort typeren. Om ontwikkelingen in zijn poetische praktijk zichtbaar te maken, is dat in min of meer chronologische volgorde gebeurd. Mijn aandacht gaat uit naar de poetische visie die impliciet in de betreffende werken is verwoord. Ook *de visie op de werkelijkheid* is daarbij van belang. Het is immers een van de facetten op grond waarvan de modernistische literatuur breekt met de traditie.¹

Er dient een onderscheid te worden gemaakt tussen de niet- en wel-gepubliceerde teksten.² De niet-gepubliceerde teksten voldeden om de een of andere reden niet aan Boons verwachtingen en zijn daarom dikwijls onvoltooid gebleven. Zij zijn dus bij voorbaat niet 100% illustratief voor de positie

1. Ik conformeer me hier aan het gebruik van de term *modernisme* door J.H.A. Fontijn en I. Polak (zie: Fontijn/Polak 1986, p. 182-185). Zij onderscheiden in tegenstelling tot Fokkema/Ibsch 1984 een 'radicaal modernisme of historische avantgarde' (futurisme, dadaïsme, constructivisme en surrealisme) naast een 'meer gematigd modernisme' (expressionisme en nieuwe zakelijkheid). Bovendien spreken zij ook over *modernistische poëzie*, terwijl de term *modernistisch* bij Fokkema en Ibsch vrijwel alleen voorbehouden is voor een bepaalde soort prozaliteratuur. Ik beschouw hier als de meest typerende kenmerken van de modernistische poëzie de vrije versvorm, de bijzondere typografie, de syntactische verbrokkeling en de exploratie van taalmiddelen. Tot de belangrijkste kenmerken van de modernistische roman reken ik: het verbrokkelde en subjectieve wereldbeeld, de fragmentarische structuur, het niet-chronologische tijdsverloop, de twijfelende (niet-alwetende) en zichzelf corrigerende verteller, de aandacht voor het seksuele en het onderbewuste, het schrijven over het schrijven et cetera (een uitvoeriger beschrijving is te vinden in Fokkema/Ibsch 1984, p. 34-49).
2. *3 Mensen tussen muren* wordt in deze studie tot de niet gepubliceerde werken gerekend, het is immers in de voor deze studie van belang zijnde periode onuitgegeven gebleven.

die hij toen in poeticaal opzicht innam. Ze verschaffen daarvan slechts een *indicatie*. Voor de wel-gepubliceerde werken ligt dat anders. Die zijn door de auteur zelf voor publikatie vrij gegeven en er kan vanuit worden gegaan dat ze dus in hoge mate aan zijn inzichten voldeden. Ik heb me overigens niet uitsluitend tot het typeren van de literatuur- en werkelijkheidsvisie beperkt. Zo nu en dan heb ik de tekst ook, summier, in de literaire context geplaatst.

Verschuivingen in Boons denken heb ik zo veel mogelijk proberen zichtbaar te maken. De opvattingen van een auteur zijn immers voortdurend in beweging. Gezien de omvang van deze studie heb ik bij tijd en wijle wel voor de grovere lijnen gekozen.

Bij beide onderdelen, de externe poetische opvattingen en de literaire praktijk, heb ik ook de jaren vóór 1942 in ogenschouw genomen. Het jaartal 1953 heb ik wel als grens gerespecteerd. Eind van dat jaar ligt *Zomer te Ter-Muren* immers bij de uitgever en daarna zijn er door Boon in het manuscript van de eerste druk geen evidente wijzigingen meer aangebracht die terug te voeren zijn op veranderde poetische inzichten. Dat is wel bij de latere, geheel herziene druk het geval, maar die valt buiten het bestek van deze studie.

4.1. *Boons externe poetische opvattingen*

4.1.0. *Inleiding*

Ik heb hieronder voor een samenvattende met citaten aangevulde beschrijving van Boons poetische uitspraken gekozen. Daarbij heb ik me met oog op het onderwerp van deze studie beperkt tot die uitingen die specifiek gaan over het schrijven van literair werk in het algemeen en romans in het bijzonder. Het gaat mij er immers om welke ideeën, welke intenties schuil gaan achter *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*. Er bestaat in Boons denken over het wezen en de functie van kunst geen specifiek onderscheid tussen beeldende en literaire kunst. De opvattingen die hij formuleert naar aanleiding van beeldende kunst gelden doorgaans ook voor literatuur en andersom. Voor de beschrijving van zijn poetische opvattingen betekent dat, dat ik uitspraken over kunst, indien die niet specifiek betrekking hebben op andere kunstvormen dan literatuur, tot zijn poetica reken. Het komt overigens herhaaldelijk voor dat Boon in een artikel de *schrijver* aanduidt met *kunstenaar* en *literatuur* met *kunst*.

Het alleen geven van citaten, zoals Sötemann en Van Vliet doen in de historisch-kritische uitgave van de gedichten van J.C. Bloem, is in de opzet van deze studie niet bruikbaar. Ik zou die later immers toch weer moeten interpreteren. Bovendien gaat het hier niet om een historisch-kritische editie, en zelfs daarbij is, zoals Sötemann en Van Vliet terecht aangeven, bij de

selectie van uitspraken niet aan interpretatie te ontkomen.¹

Natuurlijk heb ik de van belang zijnde ideeën zo volledig en objectief mogelijk proberen weer te geven. Gezien de gekozen doelstelling voerde het mij te ver om alle poetische uitspraken van Boon in een nationaal en of internationaal literair historisch perspectief te plaatsen. Ik volsta met de hieronder door mij geciteerde en geparafraseerde opmerkingen van Boon over die context. Diens uitspraken over de literaire praktijk zijn van belang om te bepalen welke positie, houding hij zelf binnen het literaire klimaat wenste in te nemen. Met die uitspraken maakte hij ook de weg vrij voor zijn eigen werk-in-wording.

Voor het schetsen van een beeld van Boons externe poetica heb ik alleen gebruik gemaakt van gedrukte en handgeschreven teksten, voor de radio uitgesproken kritieken heb ik niet verwerkt. Om de vóór oktober 1945 extern geformuleerde opvattingen over kunst en literatuur te achterhalen, was ik aangewezen op de correspondentie met Maurice Roggeman, Karel Colson, Raymond Herremans, Maurice Roelants en Willem Elsschot én op de plannen voor de oprichting van het tijdschrift *Roode aarde*. Op basis van dit materiaal kon slechts een uiterst summier en fragmentarisch beeld van Boons poetica denken in die periode worden vastgesteld.

Voor het tijdvak 1945-1954 kon ik beschikken over 351 kritische publikaties, hoofdzakelijk afkomstig uit *De roode vaan*, *Front*, *De Vlaamse gids* en *Vooruit*. In *De roode vaan* heeft Boon tussen begin oktober 1945 en januari 1947 zijn ideeën vooral geventileerd in een rubriek op de voorpagina en in beschouwingen over literatuur en beeldende kunst op de pagina 'Kunst en letteren'. Van de rubriek zijn zo'n 125 afleveringen verschenen, terwijl hij op de kunst- en cultuurpagina een kleine veertig bijdragen heeft gepubliceerd. Het meest opvallende van die stukken is de aandacht die Boon besteedt aan de relatie tussen arbeider en kunstenaar. Centrale doelstelling van zijn rubriek was zelfs het kweken van belangstelling voor beeldende kunst en literatuur bij de lezers van *De roode vaan*. Hij wilde het onbegrip en de onverschilligheid voor kunst - met name revolutionaire en avant-gardistische kunst - bij het gewone volk wegnemen. Hij wenste de kloof tussen arbeiders en kunstenaars te dichten, ondanks het feit dat hij over een toenadering tussen beiden vrij sceptisch was.² Boon was de mening toegedaan dat het gewone volk kennis dient te nemen van 'goede' kunst omdat dat bijdraagt tot verheffing en zelferkenning van het volk. Kunst mocht volgens Boon niet worden genivelleerd naar het volk toe, maar het volk moest hogerop.³ Hij ging er vanuit dat het volk een totaal verkeerd beeld heeft

1 Sotemann/Van Vliet 1979, p. 315

2 Zie Boon 1946i

3 Boon 1945i

van de kunst en van de kunstenaar. In zijn ogen vervulde de kunstenaar een voorhoedefunctie. Net als marxistische literatuurwetenschappers als Georg Lukács (en later: Lucien Goldmann) zag hij de kunstenaar als een uitverkorene, een profeet, een ziener en rechter, die uitbeeldt wat de massa ervaart maar niet kan uitspreken.¹ Grote kunstenaars zijn, aldus Boon, altijd de voorlopers van nieuwe ideeën en van sociale hervormingen geweest.²

Om kunst te leren begrijpen heeft de arbeider volgens hem begeleiding nodig. Boon wilde die begeleiding in zijn rubriek en op de kunst- en cultuurpagina van *De roode vaan* geven. Hij deed dat op drie manieren. In de eerste plaats door de lezers van zijn rubriek aan te zetten om te lezen en te studeren ("beter weinig en goed dan veel en oppervlakkig"). Hij reikte hen criteria aan op basis waarvan zij konden uitmaken wat 'goede' en wat 'slechte' kunst en met name literatuur is. Hij gaf voorbeelden van beide. Daarbij attendeerde hij hen vooral op sociaal-geëngageerde en avant-gardistische kunst. In de tweede plaats trad hij met zijn lezers in discussie: hij riep hen op te reageren op zijn denkbeelden over literatuur, beeldende kunst en de verhouding tussen arbeider en kunstenaar. En in de derde plaats spoort hij de lezers aan om zelf te gaan schrijven en het resultaat aan hem op te sturen. Dat ingezonden werk besprak en of publiceerde hij dan weer in *De roode vaan*. Deze oproep paste bij zijn voorkeur voor het authentieke - oprechte en zonder esthetische opsmuk geschreven - kunstwerk, evenals zijn voorstel om met hulp van lezers een literatuurgeschiedenis te schrijven.³ Het waren pogingen om tot een gemeenschapskunst te komen, een kunst van en voor het volk, maar wel een heel andere dan de gemeenschapskunst die door het Sovjet-communisme werd gepropageerd.⁴

Na het ontslag bij het communistische dagblad zette Boon zijn activiteiten als criticus voort bij het weekblad *Front*. In de jaren 1946-1949 publiceerde hij daarin een kleine 100 bijdragen over schilderkunst en literatuur. Hier was hij veel minder bezig met de relatie arbeider-kunstenaar dan in *De roode vaan*. Wel legde hij ook in *Front* het accent op de sociaal-politieke functie van kunst. Net als in *De roode vaan* beklemtoonde hij herhaaldelijk dat de 'waarachtige', revolutionaire kunstenaars door het volk dikwijls aan hun lot worden overgelaten, terwijl zij het juist verdienen gesteund te worden. De kunstkritiek kan zijns inziens een belangrijke rol spelen om daar verandering in te brengen. Vooralsnog was Boon van mening dat critici

1. Boon 1945d.

2. Boon 1946g.

3. Boon 1946o.

4. Overigens leverde Boons speurtocht naar authentiek werk weinig op. Van het plan om een literatuurgeschiedenis te schrijven kwam niets terecht. Ook het in juni 1946, mogelijk op instigatie van de hoofdredacteur van *De roode vaan*, geuite voornemen om nieuw verschenen werk te toetsen aan de uitspraken die Marx en Engels over kunst en literatuur hebben gedaan, werd niet uitgevoerd. Boons ontslag bij *De roode vaan* maakte dit onmogelijk.

te veel hun oordeel opdringen aan de kunstenaar in plaats van het publiek voor te lichten en daardoor dragen zij in Boons optiek juist bij aan een verwijdering tussen kunstenaar en publiek. Ook is de invloed van gevestigde critici op het uitgeversbeleid volgens hem te groot. Daardoor krijgen vernieuwende elementen nauwelijks kansen. De kritiek zou zich, aldus Boon, in het algemeen (om het publiek ermee vertrouwd te maken) meer op het kunstwerk moeten richten.¹

Veel aandacht besteedde Boon in *Front* aan de moderne schilderkunst, waarin de bestaande werkelijkheid wordt verruimd (door de surrealisten bijvoorbeeld, door er het domein van het onderbewustzijn aan toe te voegen).² Daardoor worden de beperkingen die de bestaande werkelijkheid aan de menselijke geest oplegt doorbroken. De moderne kunst is in Boons optiek bij uitstek de kunst van de vrije verbeelding en die is zijns inziens van groot belang voor de 'algehele' bevrijding van de mens.³ In die zin heeft de moderne kunst, volgens hem, alhoewel ze voor veel mensen ontoegankelijk lijkt, ook een sociaal-politieke functie.

Van januari 1948 tot en met februari 1954 besprak Boon in *De Vlaamse gids* onder de titel 'Geniaal... maar met te korte beentjes' recent verschenen boekwerken. Die besprekingen hadden, zoals Boon herhaaldelijk beklemtoonde, louter een functie voor zijn eigen schrijven: "ik lees boeken, niet om te weten wat er allemaal in staat, want dat interesseert me niet... trouwens, ik heb genoeg aan mijn eigen fantasie, om er nog de fantasie der anderen op de koop toe te gaan bijnemen... maar ik lees een boek omdat ik benieuwd ben hoe anderen het hebben klaargespeeld, en of ze gelukt zijn in dingen waar ik mij de vinger mee in het oog heb gestoken, dan wel of ze jammerlijk gefaald hebben waar ik bij machte was te lukken."⁴ Het ging er Boon dus om van het werk van andere schrijvers iets te leren.⁵ Toch onderscheiden de besprekingen in *De Vlaamse gids* onderscheiden zich wat dit betreft nauwelijks van zijn recensies in de andere bladen.

In tegenstelling tot zijn kritische werk bij *De roode vaan* en *Front* trad hij hier, naar eigen zeggen, niet op als middelaar tussen kunstenaar en publiek. In de praktijk was er wat dit facet betreft echter nauwelijks verschil tussen zijn werk in *De roode vaan* en in *Front* enerzijds en dat in *De Vlaamse gids* anderzijds. In *De Vlaamse gids* schreef Boon uitsluitend over literatuur en dan nog in hoofdzaak over Vlaamse literatuur. Op de relatie tussen arbeider en kunstenaar ging hij in dit liberale maandblad helemaal niet meer in, wat uiteraard vanuit de politieke kleur van het medium kan worden verklaard. Wel refereerde hij af en toe aan de relatie kunstenaar-publiek; onder andere

1. Boon 1948d.

2. Boon 1947m en Boon 1949f.

3. Boon 1947m.

4. Boon 1948c, p. 119.

5. Boon 1948l, p. 680.

door te constateren dat het de 'waarachtige' kunstenaar niet gemakkelijk wordt gemaakt omdat het publiek steeds meer triviale literatuur leest; een literatuur die zijns inziens *niet* uit noodzaak wordt geschreven en bovendien verstikkend werkt.

In de eerste tweeëneenhalf jaar van zijn medewerking aan het dagblad *Vooruit* publiceerde Boon slechts één kritische bijdrage in deze socialistische krant. Daar kwam met ingang van mei 1951 verandering in. Tot eind 1953 schreef hij zo'n 90 kritieken voor de pagina 'Geestesleven'. In hoofdzaak waren die gewijd aan literatuur, maar er kwamen ook diverse andere onderwerpen aan bod: de schilderkunst, de bouwkunst, de film, het toneel, de Tarot-kaarten, het onderbewustzijn, de materiële positie van de kunstenaar et cetera. Hier kwam hij nog wel enkele keren terug op de kloof tussen kunstenaar en publiek. Hij stelde opnieuw dat het volk tot de kunst moest komen en niet andersom. Dit zou zijns inziens mogelijk zijn door de kunst eerst een beetje nader tot het volk te brengen.¹ Maar in een ander artikel vraagt hij zich vertwijfeld af of het volk wel toe is aan echte kunst: "Ik zag onlangs een film, en ik moet het bekennen: ik heb mij geschaamd over het publiek. Ik heb mij geërgerd, en ik heb mij gehaast om uit dat midden van kultuurlozen weg te zijn (...) Ik was woedend, om deze dwaze vrouw, om deze lompe man, voor wie kunst en cultuur tevergeefs hebben gebloed. Ik was teleurgesteld, omdat dit volk nog steeds zo diep verzonken ligt in de poel der clericale 'onkuisheid'.² Boon legt de oorzaak gedeeltelijk in de opvoeding. Kinderen krijgen - zo schrijft hij enkele weken later in *Vooruit* - rotzooi te lezen, krijgen dus geen opvoeding in cultuur.³

In *Vooruit* besteedde Boon ook weer geregeld aandacht aan indertijd miskennde, gehoonde of zelfs vervolgte kunstenaars (Daniël Defoe, Vincent van Gogh, Paul Cézanne, Claude le Petit). In een aantal artikelen pleitte hij voor een verbetering van de materiële positie van de kunstenaar. Tevens verzette hij zich tegen het misbruik dat door schrijvers met een vaste baan (meestal ambtenaren) wordt gemaakt van allerlei voor schrijvers ingestelde voorzieningen.⁴

Belangrijk is natuurlijk de belangstelling die Boon in *Vooruit* besteedde aan de modernisten (Joyce, Kafka, Miller, Genet, Faulkner, Beckett) en aan Karl Kraus. Hij wijdde een reeks artikelen aan de moderne Vlaamse poëzie. De vernieuwingen van het proza in Vlaanderen en in Nederland volgde hij eveneens op de voet. Het meest opmerkelijke is misschien nog wel de aandacht, zes artikelen, die hij hier besteedde aan de Arabische, Hebreeuwse en Jiddische literatuur.

1. Boon 1953c.

2. Boon 1952e.

3. Boon 1952f.

4. Boon 1953g.

Behalve in *De roode vaan*, *Front*, *De Vlaamse gids* en *Vooruit* verschenen ook nog kritische bijdragen van Boons hand in het *Nieuw Vlaams tijdschrift*, *Podium* en *Tijd en mens*. In het *Nieuw Vlaams tijdschrift* betreft het een beschouwing over de poëzie van zijn vriend Marcel Wauters.¹ In het tweede fusienummer van *Podium* en *Tijd en mens* ging Boon te keer tegen de inhoudsloze 'rijmelarij' van de dichter Urbain van de Voorde.² In *Tijd en mens* voerde hij een kleine polemieek met Raymond Brulez over de slotzin van *Mijn kleine oorlog* en schreef hij artikelen over Paul van Ostaijen als romanschrijver en over het tijdschrift *Tafelronde*.

Ook in verschillende afleveringen van de rubrieken 'Ook de afbreker bouwt op', 'Wereld van vandaag' en 'Boontje's bittere bedenkingen' heeft Boon geregeld uitspraken over kunst in het algemeen en literatuur in het bijzonder gedaan. Ik laat die hier buiten beschouwing. Niet alleen omdat die rubrieken mijns inziens toch overwegend een verhalend karakter hebben, maar vooral om te voorkomen dat hetzelfde materiaal wordt gebruikt voor de beschrijving van Boons externe én interne poetische opvattingen. Zoals immers is gebleken, is het merendeel van de afleveringen van deze rubrieken, dikwijls vrijwel ongewijzigd, in de diptiek *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* terug te vinden.

Bij artikelen heb ik de publikatiedatum en bij brieven de schrijfdatum als richtlijn genomen. Herpublicaties beschouw ik als een (latere) bevestiging van eerder ingenomen standpunten, tenzij er evidente wijzigingen in zijn aangebracht.

In tegenstelling tot wat Van den Akker bij Nijhoff doet, is mijn aandacht niet gericht op herkomst en ontstaan van Boons poetische opvattingen. In die zin is mijn doelstelling niet interpretatief. Ook zal ik niet kijken naar het effect, de uitwerking en het resultaat van die opvattingen op de lezer, medeauteurs et cetera. Het gaat mij - met het oog op het ontstaan van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* - enkel en alleen om Boons denkbeelden.

Boon doet zijn uitspraken in bepaalde contexten, in politiek gekleurde media: een communistische krant, een uiterst-links weekblad, een liberaal maandblad en een socialistisch dagblad. In hoeverre dat invloed heeft gehad op de daarin geuite ideeën is moeilijk vast te stellen. In zijn creatieve werk is die invloed wel aan te wijzen, met name ten aanzien van het wereldbeeld. Zo is er sprake van een discrepantie tussen Boons wereldbeeld in het verhalend proza dat hij voor *De roode vaan* schreef (bijvoorbeeld de reportage 'Brussel een oerwoud' en het stripverhaal 'De wonderlijke avonturen van Proleetje en Fantast') en het wereldbeeld in het in boekvorm bij Manteau verschenen

1. Boon 1951d.

2. Boon 1952l en Boon 1952m.

werk. Of een soortgelijke discrepantie bestaat ten aanzien van zijn poetische opvattingen is nauwelijks na te trekken. Hoofdzakelijk omdat Boon zijn ideeën over literatuur destijds niet in een onafhankelijke, afzonderlijk gepubliceerde studie heeft geventileerd. Ook zijn mij geen interviews uit die periode bekend, waarin hij zich over deze thematiek heeft uitgelaten. Wel deed hij in zijn correspondentie incidenteel uitspraken over literatuur en kunst, maar die leveren bij elkaar een alles behalve compleet beeld op. Een aanwijzing voor de 'gekleurdheid' van zijn uitspraken is wel te vinden in de vergelijking van de kritieken in *De roode vaan*, in *Front*, in *De Vlaamse gids* en in *Vooruit*.

Boon heeft zich, zoals gezegd, bij herhaling beklaagd over de door de leiding van de *De roode vaan* op zijn bijdragen geleverde kritiek. Hij zou te moeilijke artikelen schrijven, te veel aandacht aan avant-gardistische kunstenaars besteden, te weinig van collaboratie verdachte schrijvers aanklagen en zich te denigrerend over de arbeiders en het gewone volk hebben uitgelaten. In de loop van 1946 werd de druk op zijn persoon om zich te conformeren aan de wensen van de hoofdredacteur steeds groter. Er werd zelfs een commissie ingesteld die nauwlettend moest toezien op wat er in de krant werd gepubliceerd.¹ Of er diensengevolge voor *De roode vaan* bestemde bijdragen van Boon over bepaalde onderwerpen zijn geweigerd en of er wijzigingen in zijn artikelen zijn aangebracht, is niet meer vast te stellen. Hoofdzakelijk omdat de kopij verloren is gegaan. Ook is niet duidelijk in hoeverre Boon aan zelfcensuur heeft gedaan. Maar het is alleszins aannemelijk dat de geuite kritiek een zekere invloed op zijn uitspraken heeft gehad.

Bij het weekblad *Front* kon Boon in ieder geval meer zijn gang gaan. Een jaar lang had hij daar de leiding over de pagina 'Geestesleven' en kon hij naar eigen goeddunken zijn ideeën ventileren. Ook zijn opvolger als redacteur, Maarten Thijs, heeft Boon, voor zover bekend, geen strobreed in de weg gelegd. Het probleem van de invloed van het medium op zijn ideeën speelt hier minder, wat niet wil zeggen dat er helemaal geen sprake van was. Zo besteedde Boon in dit uit het verzet voortgekomen weekblad opvallend veel aandacht aan boeken die over oorlog en bezetting of de verwerking daarvan gaan. Ook ging hij in *Front* fel te keer tegen het tijdschrift *Golfslag* waarin het gedrag van de 'zwarte' schrijvers werd gebagatelliseerd.² Om dezelfde reden pakte Boon Stijn Streuvels en Gerard Walschap aan. De eerste omdat hij in de oorlog fout zou zijn geweest, de tweede omdat hij in een artikel over Streuvels diens misstappen had verzwegen. Voor zover bekend bestond bij *Front* niet de verplichting om over dergelijke onderwerpen te schrijven. Het ging dus om een vrijwillige keuze van Boon.

Opmerkelijk is in dit kader ook de optimistische toon die hij op 22 september

1. Leus/Weverbergh 1972, p. 78.

2. Boon 1946r.

1946 nog in *Front* aansloeg: "het ogenblik van de concentratiekampen, is voorbij en zal niet gauw terugkeren"¹. Niet lang daarna zou Boon in zijn literaire werk het tegenovergestelde beweren.

Net als in *De roode vaan* had Boon ook in *De Vlaamse gids* te maken met tegenstand. In het eerste hoofdstuk heb ik opgemerkt dat een bijdrage van zijn hand over Gide en Lawrence tot twee maal toe door de redactie werd geweigerd en dat er herhaaldelijk bij de redactiesecretaris Jan Schepens op werd aangedrongen te stoppen met de rubriek 'Geniaal... maar met te korte beentjes'. Boon moest in *De Vlaamse gids* dus op zijn tellen passen. In het najaar van 1950 verklaarde hij zich in een brief aan Schepens bereid tot het doen van concessies. In hoeverre het hier om inhoudelijke concessies ging, is niet duidelijk.²

Over problemen bij het dagblad *Vooruit* is niets bekend. Onder de hoede van Richard Minne moet hij tot op zekere hoogte zijn gang hebben kunnen gaan. Hij bereed dan ook menig stokpaardje in het socialistische dagblad. Hij besprak hoofdzakelijk werk waarin hij echt geïnteresseerd was.

4.1.1. *Schrijven als individuele expressie*

In het begin van de jaren dertig vervulde het schrijven en schilderen voor Boon in hoofdzaak een expressieve functie: zich ontdoen van en afrekenen met emoties en ervaringen, meestal uit het verleden. In een brief aan jeugdvriend Karel Colson verwoordt hij het in 1930 als volgt: "schrijven-schrijven, dat is: het arm hart dat niet tot rust komen kan, doorwóelen om de verborgen en diepe gedachte 't (t', JM) ontraadselen."³

Tot halverwege de jaren veertig bleef dat in zijn optiek de belangrijkste functie van het kunstenaarschap. Het ging hem er in de eerste plaats om zich in zijn werk te bevrijden: "Verlos u zelve", moedigde hij in april 1939 zijn vriend de schilder Maurice Roggeman aan en vijf jaar later, in de zomer van 1944, noemde hij het 'zich uitspreken' nog steeds het einddoel van zijn literaire werk.⁴ In januari 1945 omschreef hij dat doel als volgt: "een mens moet eens kunnen spreken, moet eens kunnen zijn hart uit storten - en een artist moet het in zijn werk doen, daarvoor is zijn werk daar (...)"⁵. Boons prille opvattingen over het kunstenaarschap lijken mede onder invloed van de indertijd door hem bewonderde Karel van de Woestijne tot stand te zijn gekomen, en getuigen van een romantische, individualistische kijk. De kunstenaar was in zijn ogen een onaangepast iemand die het leven als een last

1. Boon 1946r.

2. Muyres 1989, p. 27-28.

3. Brief van Boon aan Colson (d.d. 1930?); in: Leus/Weverbergh 1972, p. 23.

4. Brief van Boon aan Roggeman d.d. eind juni/begin juli 1944; in: Boon 1989b, p. 70.

5. Brief van Boon aan De Ridder d.d. januari 1945; in: Boon/Elsschot 1989, p. 39.

ervoer en daaraan uiting probeerde te geven in zijn werk. Eind jaren dertig, toen Boon nog twijfelde tussen schrijven en schilderen, omschreef hij de kunstenaar als een uiterst gevoelig mens: "wij, schilders, zijn verdoemd om de tragiek van ón-belangrijke dingens té diep aan te voelen. Of beter nog: om in nietigheden, veel en verscheiden, de grootheid en eenheid van eene zaak aan te voelen."¹

Een probleem dat herhaaldelijk terugkeert in zijn correspondentie (en overigens ook in zijn latere literaire werk) betreft het onvermogen, de onmacht om alles wat 'in hem is' naar tevredenheid tot uitdrukking te brengen. Ik heb daar in de inleiding al op gewezen. Aanvankelijk is hij er van overtuigd dat het ook een kwestie van ervaring is. Onder invloed van Multatuli's *Max Havelaar* schreef hij in juni 1930 aan Colson: "Later, als ik zal groeien, in kragt van woorden, en sgerpheid van pen, zal ik m'n boeken over de wereld slingeren als zwiepende zweepslagen. Denkers, en wijsgeren heb ik gelezen: en ik zie het verkeerde van hun stellingen, maar moest ik dit alles nu reeds sgrijven, het zou alleen nog maar gestamel zijn".²

Eind jaren dertig, toen hij na een periode van pakweg zes jaar weer de pen op papier zette, voelde hij die onmacht nog: "De dingens van het leven grijpen me zo fel aan dat ik ze zeggen móet. En niet kan."³ Twee jaar later, in 1941, was daar nog geen verandering in gekomen. Aan Roggeman schreef hij toen dat hij er maar niet in slaagde om de 'dingens' te zeggen die hij eigenlijk wilde zeggen: "Ik praat maar. Praat, en rijg woorden aaneen als een negerin glazen kralen (...) waarom is de stof zo hard en onbuigzaam en onze droom zo ijl en subtiel?"⁴

Toch is hij er in diezelfde jaren ingeslaagd een roman te schrijven (*De voorstad groeit*). Over het resultaat was hij echter niet tevreden: "Het boek is daar nu, en nog voel ik me bij lange niet uitgezegd, ik voel dat ook dit nog altijd een stamelen is om de veel te fijne en ingewikkelde kapriolen die mijn hersens gaan, uit te beelden. Doch deze roman is een verdere stap voorwaarts, hoop ik tenminste."⁵ In zijn tweede en derde roman slaagde hij er weer niet in volledig uiting te geven aan zijn gedachten en gevoelens: "Ik zeg soms tot mezelf 'maar, het was toch dát niet wat ge willen schrijven hebt! het was toch iets heel anders wat ge gevoeld en willen zeggen hebt!' En dan word ik wat beschaamd."⁶ Die onvrede bleef bestaan. Ook in zijn latere werk, met name *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*, komt

1. Brief van Boon aan Colson d.d. 6 december 1939; in: Leus/Weverbergh 1972, p. 52.

2. Brief van Boon aan Colson d.d. 10 juni 1930; in: Leus/Weverbergh 1972, p. 23.

3. Brief van Boon aan Colson (waarschijnlijk geschreven eind 1939); in: Leus/Weverbergh 1972, p. 55.

4. Brief van Boon aan Roggeman d.d. juli 1941; in: Boon 1989b, p. 41.

5. Brief van Boon aan Roggeman d.d. 3 januari 1942; in: Boon 1989b, p. 45.

6. Brief van Boon aan De Ridder d.d. augustus 1944; in: Boon/Elsschot 1989, p. 36. In soortgelijke bewoordingen geeft hij uiting aan zijn onvrede over het resultaat van zijn schrijven in *Zomer te Ter-Muren* (1956, p. 465).

hij er herhaaldelijk op terug.

Al in een van zijn eerste brieven aan Karel Colson schrijft Boon dat hij er waarschijnlijk wel nooit in zal slagen om 'beeld en uitdrukking' te geven aan 'al wat ons hart verzwaard, en optilt tot hemelse vreugde'.¹ Hij vreesde dat het niet alleen een kwestie van ervaring was, maar dat het resultaat van zijn schrijven wel nooit helemaal aan zijn intenties zou beantwoorden: "Schilder het, schrijf het, teken het.. Ik weet wel dat het niet gaat, dat het nooit dát is. Maar toch. Het trekt er op, zooals een bloemkool op een bloemruiker."² Toch verlangde Boon van de kunstenaar dat hij het met inzet van al zijn krachten bleef proberen: "tracht u te dooden in uw werk, ga in uw werk ten onder, word gek in uw teekeningen en sterf in uw schilderijen."³ Daarbij mocht hij zich niet door de critici laten ontmoedigen.⁴

Schrijven had voor Boon dus in de allereerste plaats een expressieve functie. Hij stelde zich bij het formuleren van eisen aan literatuur en kunst vrijwel uitsluitend op het standpunt van de schrijver en de kunstenaar. Af en toe kwam het tot een meer algemene eis. In een van de eerste brieven aan Karel Colson, waaruit ook Boons maatschappelijke betrokkenheid blijkt, is al de kiem aanwezig van zijn latere kritiek op de Vlaamse literatuur, die te weinig te maken zou hebben met het werkelijke leven. Impliciet nam hij toen al het standpunt in dat literatuur ook een mimetische functie diende te vervullen, dat hij als schrijver geen dingen uit het echte leven in zijn werk hoefde te verzwijgen. Wat dit betreft verschilde hij met Colson van mening: "Ei, als ik zing van de grootstad in de avond, dan zing ik ervan, en waarom dan verzwijgen dat er ook mensen zijn, vrouwen, die voor wat senten hun lijf moeten verkopen./ Karel, dit is 'n standpunt. Jij verácht deze vrouwen. Ik vervloek de rotte maatschappij die weerloze vrouwen en jonge meisjes verplicht, *verplicht* in triestige bordelen hun schoon leven te vergooien."⁵

Boon kwam al vroeg tot het inzicht dat er in Vlaanderen een scheiding bestond tussen literatuur en leven. Over de Vlaamse literatuur liet hij zich dan ook steeds kritischer uit. In 1939 noemde hij die 'een klankspel van woorden'⁶ en aan Roelants schreef hij in mei 1943 dat hij een hekel had

1. Brief van Boon aan Colson (geschreven in 1930?); in: Leus/Weverbergh 1972, p. 23.
2. Brief van Boon aan Roggeman d.d. 2 december 1942; in: Boon 1989b, p. 54.
3. Brief van Boon aan Roggeman (d.d. najaar 1943); in: Boon 1989b, p. 60.
4. Brief van Boon aan Roggeman d.d. 15 maart 1944; in: Boon 1989b, p. 66. Boon schreef aan Willem Elsschot dat hij zich ook niet om de kritieken bekommerde. Zie: brief van Boon aan De Ridder d.d. juli 1944; in: Boon/Elsschot 1989, p. 35.
5. Brief van Boon aan Colson d.d. december 1930; in: Leus/Weverbergh 1972, p. 21. Interessant is in dit opzicht natuurlijk dat Willem Elsschot Boon dertien jaar later verweet dat hij in *Abel Gholiaerts* niet heeft durven schrijven dat Abel de zoon van de pastoor is (Zie: brief van De Ridder aan Boon d.d. 25 juni 1943; in: Boon/Elsschot 1989, p. 28-30).
6. Brief van Boon aan Colson d.d. 6 december 1939; in: Leus/Weverbergh 1972, p. 51.

aan de pastoorsgeschiedenissen ¹ In een brief aan Herreman stelde hij dat de in Vlaanderen gewaardeerde literatuur veel weg had van een "brave lieve folkloristische dwaasheid" ² Boon gaf af op de literatuur van Ernest Claes, Felix Timmermans en consorten Hij sprak over 'snertventen hier bij ons'. ³ Hij noemde Vlaanderen een groot dorp waar enkel over onbelangrijkheden wordt gekletst "Doch waarover babbelen en babbelen die zeezieke literatoren () over taal, over slijmerige zoetigheidjes en een N die ge vergeten zijn" ⁴ Boon liet zich niet veel gelegen liggen aan de officiële spelling Begin jaren dertig hanteerde hij - hoogstwaarschijnlijk onder invloed van Paul van Ostaen - in zijn correspondentie met Roggeman en Colson en in zijn eerste romans en gedichten immers al een eigenzinnige, sterk vereenvoudigde spelling ⁵ Eind jaren dertig, begin jaren veertig ging hij zich in zijn taalgebruik meer conformeren aan de officiële spelling, maar het bleef afwijkend Een tijdens de oorlog ondernomen poging om meer vertrouwd te raken met de officiële spelling en met stilistische regels liep op niets uit "Heb nu boeken aangeschaft over het mooie woord en den volmaakten zin, doch val in slaap bij zoo iets en ga liever aan den luiden hoek luisteren naar wat de menschen te vertellen hebben uit hun huishouden", schreef hij aan Elsschot ⁶ Zijn novelle 'Maagpijn' prees hij in augustus 1944 bij de schrijver van *Lijmen/Het been* aan met de opmerking dat er geen literatuur in te vinden is, maar "het waarachtige verhaal van een mensch die door de domheid van anderen gepijnigd werd" ⁷

Aanvankelijk moet Boon hoge verwachtingen van zijn schrijverij hebben gekoesterd Het hier boven geciteerde fragment uit de brief aan Colson van juni 1930 toont dat Boon aanvankelijk met zijn schrijverij een bepaald effect bij het publiek wilde teweegbrengen Hij wilde het geselen Literatuur moest in zijn optiek dus ook nog een pragmatische functie vervullen Eind jaren dertig, begin jaren veertig dacht hij daar anders over Het kunstwerk is in zijn optiek dan alleen nog van belang voor de schrijver, het heeft geen functie voor een publiek Publiceren van zijn schrijfsels is niet aan de orde Hij liet zich daar in bijzonder denigrerende bewoordingen over uit "Wat is publiceren en met onze ziel te koop lopen als een oude Courtisane? Ook zij zijt daar reeds lang overheen, nietwaar! Wat is het handgeklap der menigte?", schreef hij Roggeman begin maart 1940 ⁸

Expressie bleef het hoofddoel Dat blijkt onder meer uit een brief die Boon

1 Brief van Boon aan Roelants d d 13 mei 1943, in Boon 1989a, p 60

2 Brief van Boon aan Herreman d d 16 juni 1943, in Boon 1989a, p 67

3 Brief van Boon aan De Ridder d d augustus 1944, in Boon/Elsschot 1989, p 37

4 Brief van Boon aan De Ridder d d januari 1945, in Boon/Elsschot 1989, p 41

5 De vereenvoudigde spelling werd in de jaren dertig ook in flamingantische kringen gebruikt (zie Van Hoorick 1983a p 27)

6 Brief van Boon aan De Ridder d d 23 juni 1943, in Boon/Elsschot 1989, p 27

7 Brief van Boon aan De Ridder d d augustus 1944, in Boon/Elsschot 1989, p 38

8 Brief van Boon aan Roggeman d d 10 maart 1940, in Boon 1989b, p 38

in juni 1943, kort voor het verschijnen van zijn eerste roman, aan Willem Elsschot schreef: "Gij moet me geen succes wenschen. *Ik wil geen succes. Ik wil slechts trachten te zeggen wat er in mij is.*"¹

Tegen het einde van de oorlog begonnen de opvattingen van Boon duidelijker vorm te krijgen. In maart 1944 schrijft hij Roggeman dat hij van een gedicht "gebalde, zuivere gedachten en niet slechts woorden, woorden, woorden" verlangt.² In de zomer van dat jaar legde hij een fragment van zijn nieuwe roman *Madame Odile* aan Roggeman voor. In zijn kritiek attendeerde Roggeman Boon erop dat een roman 'den spiegel van onzen tijd' diende te zijn.³ Ondanks dat Boon de mening was toegedaan dat literatuur iets met het werkelijke leven te maken moest hebben, heeft hij deze eis (die zoals we straks zullen zien een belangrijke rol ging spelen in zijn poetica) toen nog van de hand gewezen. Hij antwoordde Roggeman dat ze niet aan een onafgewerkte roman mocht worden opgelegd.⁴ Toch was Boon eind 1943 al van mening dat een roman 'staathuishoudkundige waarde' diende te bezitten. Reden waarom hij de dan reeds voltooide maar nog niet gepubliceerde roman *Vergeten straat* ging herschrijven. Hij motiveerde die beslissing tegenover Raymond Herreman als volgt: "in onze maatschappij zijn er problemen waarvoor wij niet de oogen kunnen sluiten. En die vooral een roman-schrijver niet met wat holle zinnen mag uit den weg gaan."⁵

Ruim een half jaar later schreef hij Herreman dat hij over de inmiddels voltooide bewerking redelijk tevreden was. Bij die gelegenheid liet hij zich nogal sceptisch uit over mogelijke naoorlogse maatschappelijke hervormingen: "Ik geloof dat het sociale probleem beter uitgewerkt is, en dat ik ook aan het einde, op het betrekkelijke van alles gewezen heb, zoodat hervormers kunnen zien dat ze geen waanhemel moeten voorspiegelen."⁶ In deze brief wijst Boon eveneens politieke bemoeienissen met de kunst van de hand. Dat blijkt ook uit de plannen die hij begin 1945 maakte met het tijdschrift *Roode aarde*. Het moest een communistisch tijdschrift worden, maar Boon wilde aan de toekomstige medewerkers geen visie opleggen. Zijn tijdschrift moest openstaan voor *alle* geëngageerde, vrijzinnige kunstenaars.⁷

In de loop van 1943 begon Boon ook voor het eerst - weliswaar nog voorzichtig - expliciet vraagtekens te plaatsen bij de conceptie van de klassieke roman.

1. Brief van Boon aan De Ridder d.d. 26 juni 1943; in: Boon/Elsschot 1989, p. 31.

2. Brief van Boon aan Roggeman d.d. 15 maart 1944; in: Boon 1989b, p. 66.

3. Ongepubliceerde en ongedateerde brief van Maurice Roggeman aan Boon, hoogstwaarschijnlijk geschreven in juni 1944.

4. Brief van Boon aan Roggeman (d.d. eind juni/begin juli 1944); in: Boon 1989b, p. 71.

5. Brief van Boon aan Herreman d.d. 27 december 1943; in: Boon 1989a, p. 72.

6. Brief van Boon aan Herreman d.d. 1 juli 1944; in: Boon 1989a, p. 73.

7. Van Hoorick 1983b.

Zijn onvrede daarover sprak hij uit in een brief aan Elsschot waarin hij opnieuw het belang van de expressieve functie van literatuur beklemtoont: "Is het noodzakelijk dat aan het slot van een boek moet blijken dat de held zielerust gevonden heeft? Waarom? Om den lezer tevreden te stellen? Ik, en ook den hooggewaardeerden W.E. dien ik ken uit zijn verzen, heeft maling aan den lezer. Ik schrijf om me aan een veel te zwaren last te ontmaken. En of de lezer een aannemelijk (naar zijn gedacht) slot vindt, kan me niet bommen. En ook nog dit: is het noodzakelijk dat iemand op het laatste nippertje tevreden is? Is het iets waar absoluut niet aan te tornen valt, dat een boek op de laatste bladzijde het geluk of het ongeluk van zijn held moet *definitief* registreren?"¹ In dezelfde brief houdt Boon zich ook bezig met de relatie tussen vorm en inhoud. Aan Elsschot legde hij de vraag voor: "ben ik mis als ik meer aandacht schenk aan het gevoel, dan wel aan de techniek? Is de techniek van de romanbouw meer waard dan zijn doorvoelden inhoud?"² Boon verkondigt in zijn vroege correspondentie nog enkele meningen die niet verder zijn uitgewerkt. Zo is er de vaststelling dat de schilders en schrijvers altijd zijn uitgebuit.³ Ook spreekt hij zijn afkeer uit van alle activiteiten *rond* het literaire werk.⁴

4.1.2. *Schrijven met een maatschappelijke doel*

4.1.2.1. *Eisen aan schrijver en literair werk*

In de loop van 1945 kregen de opvattingen van Boon over literatuur en kunst meer reliëf. Een belangrijke rol bij die explicitering speelde de door de Fransman Jean Fréville uit het werk van Karl Marx en Friedrich Engels samengestelde bloemlezing *Sur la littérature et l'art*.⁵ Met name over de inleiding van de bezorger was Boon enthousiast.⁶ In *De roode vaan* refereerde hij herhaaldelijk aan de daarin verkondigde inzichten, die voor hem als een soort *eye-opener* moeten hebben gewerkt.

Er dient echter nadrukkelijk op gewezen te worden dat Boon van meet af aan een eigen invulling aan die ideeën heeft gegeven. Het door Fréville (en elders ook door Lukács en later door Goldmann) verkondigde socialistisch-realisme was voor Boon slechts het basisprincipe. Niet onbelangrijk voor de ontwikkeling van zijn ideeën over literatuur is ook het werk van een aantal andere buitenlandse schrijvers geweest (bijv. de Amerikaan John Dos Passos)

1. Brief van Boon aan De Ridder d.d. 20 juni 1943; in: Boon/Elsschot 1989, p. 25.

2. Brief van Boon aan De Ridder d.d. 20 juni 1943; in: Boon/Elsschot 1989, p. 26.

3. Brief van Boon aan Roggeman d.d. eind maart 1944; in: Boon 1989b, p. 67.

4. Brief van Boon aan De Ridder d.d. januari 1945; in: Boon/Elsschot 1989, p. 41.

5. Marx/Engels 1936.

6. Fréville 1936. Voor Boons reacties op het boek: zie o.a. Boon 1945p en Boon 1945q.

waarmee hij vrijwel tegelijkertijd in aanraking kwam. Als recensent bij *De roode vaan* (en later bij *Front, De Vlaamse gids* en *Vooruit*) was hij vervolgens in de gelegenheid zijn opvattingen te confronteren met de literaire praktijk.

Uit Boons kritieken en beschouwingen kunnen een aantal eisen die hij aan kunst in het algemeen en literatuur in het bijzonder stelde, worden gedestilleerd. De belangrijkste is dat een goed kunstwerk, een goed boek in zijn ogen *waarachtig* diende te zijn. Dat moest het voorheen volgens hem ook zijn, maar nu legt hij daarbij sterker de nadruk op de relatie van het kunstwerk, van het literaire werk, met de werkelijkheid. Een boek moet volgens hem alle facetten van het leven in een bepaalde tijd weergeven: "Een literatuur moet de spiegel van haar tijd zijn. Het gansche wezen van dien tijd, de noden en verlangens, de dromen en de politieke stroomingen, godsdienst en sociale toestanden, dat alles heeft zij weer te geven."¹

In de opvatting van Boon moet een schrijver met de *dingen* om hem heen meeleven.² Hij verlangde van een dichter bijvoorbeeld dat die iets uitdrukt dat "van mij en mijn tijd" is: "Ik verwerp geen vers, speciaal omdat het oude beelden bevat. Ik verwerp het alleen maar, als die beelden niet herzien, herproefd, herleefd zijn geweest."³ Als een dichter daar niet in slaagt, als een schrijver ongevoelig blijft voor het tijdsgebeuren, dan was hij in Boons ogen onwaarachtig.

Boon ging ervan uit dat een waarachtig kunstenaar door zijn omgeving wordt beïnvloed, dat hij het produkt van zijn milieu en tijd is en aan dat milieu en die tijd in zijn werk gestalte probeert te geven.⁴ Hij viel Fréville bij door te stellen dat wezen en vorm van een kunstwerk van economische toestanden en sociale noden afhangen. Literatuur wordt volgens hem tevens beïnvloed door allerlei wetenschappelijke en ideologische stromingen. Anderzijds, dat hoopte Boon ten minste, heeft literatuur op haar beurt ook invloed op de samenleving.⁵ Er is in zijn ogen dus sprake van een wisselwerking tussen het literaire werk en de werkelijkheid.

Nauw verbonden met de eis dat het literaire werk de spiegel van haar tijd dient te zijn, dat literatuur een mimetische functie dient te vervullen, is ook de eis dat een schrijver in zijn werk naar de waarheid moet zoeken: "Laat ons boeken schrijven maar onder het motto "de waarheid en niets dan de waarheid, zover het in mijn macht ligt die te achterhalen".⁶

Een schrijver moet in zijn werk volgens Boon niet alleen aandacht besteden aan alle aspecten van het leven, maar hij mag ook nergens voor terugschrikken.

1. Boon 1945f.

2. Boon 1948e, p. 367-368.

3. Boon 1952g, p. 494-495.

4. Boon 1949d, p. 103.

5. Boon 1946x.

6. Boon 1948a. Zie ook: Boon 1952i.

Onderwerpen die taboe zijn, mag hij niet uit de weg gaan. Hij dient open en eerlijk te zijn, desnoods tegen de algemene opinie in: "Nochtans, een kunst die waarachtig, die blijvend wil zijn, mag niet ontbloot blijven van wat steeds "menschelijk" geweest is. Een boek kan nooit een gaaf werk worden als het de meest waarachtige dingen van het leven negeert, als het kleinzielig de klippen omzeilt van strijd, liefde en haat en hartstocht. Menschelijke dwalingen, botsingen van ideeën, sociale toestanden zullen naar waarheid behandeld worden. Alles wat het sexueele aangaat zal onbevangen en zonder valsche schaamte gezegd worden."¹

Deze openheid kenmerkt Boons poetische opvattingen. Het is een van de punten waarop hij (zeker wat betreft de sexualiteit) veel verder ging dan het socialistisch realisme. Een kunstenaar mag, zo stelde Boon in *De Vlaamse gids*, in zijn streven naar waarheid geen compromissen sluiten: "Maar, in het schrijverschap is geen compromis mogelijk, noch met zichzelf, noch met de omgeving, noch met de gemeenschap. Het is geen spel van geven en nemen, van zich ten dele te schenken, en zich ten dele te onthouden achter handig spel, hoe behendig dit ook wordt voor ogen getoverd."² Volgens Boon moet een boek een biecht, een bekentenis worden, moet het iets prijs geven van de meest intieme gedachten, van geheimen.³ Hij keerde zich daarmee uitdrukkelijk tegen het verbod om bepaalde onderwerpen in de literatuur te behandelen. Hij vond dat hypocriet omdat die onderwerpen tot het leven behoren: "Het is mogelijk dat wij, schrijvers, van het standpunt overtuigd raken dat geen onzedelijkheid meer mag beschreven worden. Dat wij in onze boeken een schonere maatschappij hebben aan te tonen, als een voorbeeld voor iedere lezer. Maar, en dit is het voornaamste, zullen daarmee de monsterachtigheden uit de maatschappij verwijderd zijn, omdat zij uit onze boeken verwijderd zijn? Of moet het omgekeerde gebeuren, moeten eerst de monsterachtigheden uit de maatschappij verdwijnen, om ze ook uit onze boeken te doen verdwijnen? Moeten wij een boek over de oorlogsgruwelen verbieden, of moeten wij de oorlogsgruwelen onmogelijk maken? Moeten wij aan maatschappelijke wanverhoudingen een einde stellen, of moeten wij de boeken verbieden die maatschappelijke wanverhoudingen beschrijven?"⁴

Boon wees er met nadruk op dat het hem niet om een natuurgetrouwe weergave van de werkelijkheid ging. Het is volgens hem juist de reactionaire en minderwaardige kunst die niet verder komt dan een slaafse nabootsing van, een vaak geïdealiseerde, werkelijkheid.⁵ Gevoelloos registreren is dan ook

1. Boon 1946i.

2. Boon 1948e, p. 373. Zie ook: Boon 1945e en Boon 1946b.

3. Boon 1950b, p. 563.

4. Boon 1947g.

5. Boon 1946q.

niet voldoende om een *waarachtig* kunstwerk te scheppen. De kunstenaar moet juist het leven in al zijn facetten op een eigen, persoonlijke wijze waarnemen. Datgene waarover hij schrijft, moet hij aan den lijve hebben ervaren. Alvorens tot schrijven over te gaan, dient hij zich te bezinnen op de stof. Hij moet selecteren, weglaten wat niet van belang of teveel is en proberen door te dringen tot de kern van het leven.¹ Hij moet de dingen in de werkelijkheid ontdoen van hun steeds wisselend voorkomen om de blijvende kern ervan naar voren te kunnen brengen.² In een boek dient een auteur zijn eigen visie, gevoelens en gedachten bij het onderwerp weer te geven. Met andere woorden: het literaire werk moet door hem doorleefd en doordacht zijn.³

Een schrijver moet zich in zijn werk, aldus Boon, *volkomen uitstorten*. Een eerlijk kunstenaar dient, zo schreef Boon in *Front*, te beschikken over "een zich volkomen uitsprekend hart en geest en gemoed, als het moet tegen alle wetten en maatschappelijke ordening in."⁴ Daaruit blijkt dat schrijven in zijn optiek nog altijd een expressieve functie heeft. Het accent is niet volledig op de mimetische functie komen te liggen, zoals in het socialistisch realisme het geval is. De expressieve én mimetische functie gaan hier hand in hand. Daarnaast dient het kunstwerk volgens Boon ook nog een sociaal-politieke (pragmatische) functie te vervullen. Hij zag het als de plicht van de kunstenaar om sociale wantoestanden aan te klagen, om alles 'wat het geluk en de vrijheid van de mensen' in de weg staat aan te vallen.⁵ Een kunstenaar moet altijd 'het beste, het zuiverste, het onderste uit de kan' geven. Boon zag het als de taak van de kunstenaars om tegen de geordende maatschappij verzet te bieden. Zij behoren in zijn optiek immers voorposten, baanbrekers, hervormers, openbare aanklagers te zijn. Maar een schrijver mag in zijn werk niet volstaan met aanklagen alleen, hij dient ook oplossingen aan te dragen voor de beschreven wantoestanden en problemen.⁶ Dat is zelfs zijn sociale plicht.⁷

In *De Vlaamse gids* formuleert Boon bovendien nog de eis dat een schrijver de beschreven verschijnselen moet verklaren. Het is zijn plicht om het hoe en waarom der dingen aan te geven.⁸ Studie kan daarbij voor een schrijver van groot belang zijn. Boon stelde zelfs dat politieke en sociale wetenschappen de ruggegraat van de moderne roman vormen.⁹

Kunst dient volgens Boon in de maatschappij een opbouwende rol te spelen.

1. Boon 1945k.

2. Boon 1947n.

3. Boon 1945k.

4. Boon 1948j.

5. Zie ook: Boon 1947f, Boon 1947d en Boon 1946r.

6. Boon 1947i, Boon 1948b en Boon 1948h.

7. Boon 1947g, 1947.

8. Boon 1948c, p. 120.

9. Boon 1946v.

Toch heeft hij zich daarover in tegenstrijdige bewoordingen uitgelaten, want in *Front* schrijft hij ook dat het aanreiken van oplossingen niet de plicht van de kunstenaar maar een *extra* verworvenheid is: "dat de kunstenaar in de eerste plaats een 'kunstenaar' blijft, en dat zijn taak - de door hem ervaarde dingen naar zijn beste vermogen *waarachtig* weer te geven, en ze in zijn tijdsverband *juist* te situeren - meer dan groot en groots genoeg is (...) Als de kunstenaar er tevens in slaagt de door hem ervaarde dingen naar hun oplossing te brengen, zonder dat hij daardoor zijn werk gaat verminken, zal hij des te rijker zijn."¹

Achter de opvatting dat kunst een sociaal-politieke functie heeft, gaat de wens van Boon schuil dat literatuur invloed zou moeten uitoefenen op de sociale, politieke en economische situatie in een land. Een boek moest in zijn ogen maatschappelijk belang hebben. Volgens hem vervult literatuur dus ook een pragmatische functie.

Herhaaldelijk besteedt Boon in zijn kritieken aandacht aan de motieven die een auteur bewegen om een boek te schrijven. Voor hem was *bittere noodzaak* de enig geldende reden. Een boek mag volgens hem nooit worden geschreven uit behoefte aan succes, uit ijdelheid, uit winstbejag of om aan een bepaalde vraag te voldoen.² Ook mag het niet in dienst van een bepaalde ideologie worden geschreven. In *De roode vaan* van 26 november 1945 verwoordt hij dat als volgt: "Wij, het volk, hebben alles te verwachten van een goed boek. Van een boek dat 100 procent in orde is. Wat daarom niet altijd wil zeggen dat het 100 procent kommunistisch moet zijn. Voor de katholieken was het braafste, het gedweeste, het katholiekste boek het beste boek. Walschap was indertijd een katholiek schrijver, maar omdat hij waarheden dierf zeggen, werd hij uit hun bibliotheken geweerd. En verloren zij hun kunstenaar. Dit zou bij ons niet mogen het geval zijn. Wij zijn sterk, wij kunnen waarheden verdragen."³ Impliciet wijst Boon dus hier het socialistisch-realisme (in de Sovjet-russische traditie van Andrej Zdzjanow) af. Naar aanleiding van het idee een tentoonstelling met werk van revolutionaire kunstenaars te organiseren, schrijft hij: "En wij zouden deze tentoonstellingen Proletarische Kunst kunnen noemen, wat daarom niet beteekent dat iedere schilder armemenschen-gezichten of fabriekspoorten hoeft te schilderen".⁴

Dat socialistisch realisme wordt later door hem explicieter verworpen. Op 31 maart 1949 schrijft hij in *Vooruit*: "ik kan of wil niet toelaten dat anderen een schrijver bevelen hebben te geven... ik heb er iets tegen dat men van een schrijver zegt, dat hij ten dienste moet staan, want een dienaar is in mijn ogen een knecht. De schrijver zal integendeel veel meer zijn: een

1. Boon 1948g.

2. Boon 1945b en Boon 1945f.

3. Boon 1945n.

4. Boon 1945c.

leider, een wegwijzer, een ziener, een profeet, een rechter. Ik hou van schrijvers die oog hebben voor sociale wantoestanden... maar het mogen er geen zijn, die met een valsklinkend tremolo komen aandraven over de uitgehongerde arbeider die stervend neervalt aan de poort van 't fabriek, want meestal komt zoiets uit de pen van dezen die op het sociale paard aan het wedden zijn... en die wel iets durven schrijven wat men vijftig jaar geleden met zijn huid betalen moest... maar die hunne brave vingers weghouden van de dingen welke de dag van vandaag nog te heet of te koud zijn."¹

Een kleine drie jaar later noemt Boon het socialistisch realisme in dezelfde krant te eenzijdig en achterhaald: "De Sovjet-mensen verlangen van de Westerse kunstenaar dat hij de werkloze zou uitbeelden, en van de Oosterse kunstenaar dat hij bloemen en lachende arbeiders zou uitbeelden. Zij negeren echter dat onze maatschappij ondertussen veel ingewikkelder is geworden. En dat er, naast *dit* sociale probleem, ook nog tal van *andere* sociale problemen zijn... alhoewel die minder rechtstreeks betrekking hebben op arbeid en brood./ En wie zich als kunstenaar ook om dergelijke problemen bekommert, zou ofwel zijn eigen aard en wezen moeten verloochenen, ofwel hebben te verdwijnen. Bij zoiets kan ik mij onmogelijk neerleggen."²

Uitgangspunt voor alle kunst dient volgens Boon de realiteit te zijn. Daaraan zal de kunstenaar eerst voor zichzelf en anderen gestalte moeten geven en van daar uit kan hij naar een ideologie toewerken: "En niet omgekeerd. Niet dat hij zich een ideologie voor ogen stelt en van uit deze ideologie de werkelijkheid ervaren gaat. Want op deze wijze werkend moet de kunstenaar in vele gevallen tot een vals beeld komen, of heeft hij af te rekenen met het grote gevaar in retoriek te vervallen."³ Dat laatste uit zich zijns inziens dan in oppervlakkige teksten vol algemeenheden en vaagheden.

Uit het bovenstaande blijkt dat in Boons literatuuropvattingen het accent aanvankelijk op de *idee*, de inhoud van een boek ligt. Die vindt hij verreweg het belangrijkste: "Het zijn de woorden die tellen, die hun gewicht in de schaal werpen, en niet de tierelantijntjes", schrijft hij in *De roode vaan* van 27 februari 1946.⁴ En ruim drie jaar later formuleert hij dat in *Front* als volgt: "dat iedere waarachtige kunst meer is dan een spel met schone woorden of lijnen. Niet de welvoeglijke en nette vorm is het voornaamste. Maar de vorm is een onderdeel waarbij de idee - ziel en doel van het kunstwerk - omschreven en beleden wordt."⁵

Toch mag de vorm volgens Boon niet verwaarloosd worden. In 1946 ziet hij de roman al als een op zichzelf bestaand, autonoom kunstwerk. Vorm

1. Boon 1949e.

2. Boon 1952j.

3. Boon 1948g.

4. Boon 1946g.

5. Boon 1947l.

en inhoud moeten zijns inziens samengaan. Daarbij wordt de vorm in hoge mate bepaald door de inhoud. De inhoud komt op haar beurt weer van zelf tot stand als een boek uit noodzaak wordt geschreven: "Wat in een werk, dat alleen maar technisch-knap is, ontzaglijke inspanning vergt, groeit vanzelf in een boek dat uit innerlijken drang en noodzaak geschreven werd".¹

In het bestaan van een volmaakte vorm geloofde Boon niet. In de eerste plaats omdat de vorm in zijn optiek aan voortdurende veranderingen onderhevig is (door de combinatie van bestaande vormen ontstaan steeds weer nieuwe vormen). Bovendien is de vorm volgens hem afhankelijk van de aard en behoefte van de schrijver: "Iedere schrijver zal volgens zijn eigen aard en behoefte den vorm gebruiken die hem best past, die hem met een minimum inspanning het maximum van "bereiken" schenkt. Hij zal verscheiden vormen door elkander strengelen als dit noodzakelijk blijkt te zijn. Hij zal een nieuwen vorm scheppen als dit voor zijn nieuwe ideeën, voor zijn nieuwe - of andere - manier van zien, doelmatiger is (...) De vorm wisselt, de vorm is iets tijdelijks. Naarmate de artist revolutionnair of konservatief is, zal hij zich aan den vorm houden, of dien wijzigen, of dien heelemaal overboord gooien."²

Boon wees er in 1952 met klem op dat ook vormvernieuwingen uit *bittere noodzaak* dienen voort te komen: "Werp alles omver, als niets van het bestaande u dienen kan. Als uwe idee niet kan verwoord worden in een reeds bestaande vorm, moet ge zelf de vorm zoeken waarin zij het best tot uiting zal komen. Gebruik alleen de vorm, die voor uw roman past... maar controleer eens af en toe deze vorm aan wat de reeds klassiek geworden schrijvers hebben voortgebracht."³ Integestelling tot Marx en Engels was hij van mening dat niet elk tijdperk zijn eigen specifieke vorm heeft, maar dat iedere schrijver zijn eigen vorm moet zoeken. Boon pleitte indertijd voor het gebruik van aan andere kunsten ontleende technieken in de literatuur. Volgens hem kunnen daardoor bepaalde beelden scherper en vollediger worden weergegeven.⁴ Hij voorzag dan ook een ontwikkeling waarbij verschillende kunstvormen zullen samensmelten.

In *Front*, en later ook in *De Vlaamse gids*, stelt Boon dat een goed kunstwerk 'de driehoek van geest, gevoel en techniek' moet omspannen en dat niet één van deze drie elementen kan worden gemist. In mate van belangrijkheid komt de techniek pas na idee en gevoel.⁵ Techniek is in zijn optiek wel een vereiste om te *kunnen* scheppen. Als de kunstenaar de techniek beheerst, dient hij vervolgens het leven onder de knie te krijgen: "Wij hebben doorheen het leven te gaan, te kijken en te kijken, en ontelbare schetsen naar de natuur

1. Boon 1946n.

1. Boon 1945m.

3. Boon 1952d.

4. Boon 1946c.

5. Boon 1948a.

te maken. Gij schilder, teken en teken naar de natuur; gij schrijver, noteer en noteer. Slechts als gij het leven onder de knie hebt kunt ge het leven uitbeelden."¹ Tenslotte is er volgens Boon nog de 'denkende geest die wikt en weegt, het koren van het kaf scheidt en "de wisselende schijn van het naakt-essentiële" scheidt."² In ieder geval is techniek alleen, aldus Boon, niet voldoende om een kunstwerk van enige betekenis te scheppen: "Kunst begint juist waar de techniek ophoudt. En de epigoon is de ambachtsman die, op het punt waar de kunst beginnen moet, zich hopeloos onmachtig voelt. Hij is de mens die geen eigen gemoedsleven heeft of toch niet zo een gemoedsleven dat het de moeite waard wordt om het aan de wereld te verkondigen. Hij is de man die blind en doof door de wereld loopt, en zich geen voorstelling tracht van te geven, of er geen idee omtrent in zich voelt rijpen."³

In 1951 komt Boon in *Vooruit* tot een iets andere indeling in componenten die noodzakelijk zijn voor het schrijven van een boek. Hij onderscheidt er dan vier: de geest, het hart (gevoel), het onderbewuste en "dat laatste, waaruit een beetje de boeken van Miller voortkomen, de boeken van Jean Genet", waarmee hij vermoedelijk het lichamelijke, het aardse, het driftleven bedoelt.⁴

Geleidelijk voltrekt zich in Boons literatuuropvattingen een wijziging. Deze tekent zich begin jaren vijftig duidelijk af. Lag aanvankelijk het accent vrijwel volledig op de inhoud en was de vorm daaraan ondergeschikt, hij legt dan steeds meer nadruk op de vorm, of beter: op de anti-vorm. Literatuur gaat in zijn visie meer en meer een autonomistische functie vervullen. Hij vindt het van steeds groter belang dat een schrijver spontaan schrijft en zich niet laat belemmeren door allerlei inhoudelijke en vooral formele eisen die doorgaans aan een literaire tekst worden gesteld. Zoals gezegd dienen in zijn optiek ook het onderbewuste en het driftleven hun neerslag in het werk te vinden. Boon accentueert sterker de *daad* van het schrijven. Uitdrukkelijk dient overigens gezegd te worden dat dit in zijn optiek niet betekent dat de inhoud van een boek minder belangrijk wordt. In zijn poetische opvattingen komt een symbiose van de mimetische en autonomistische functie tot stand. Ik kom daar hieronder op terug.

4.1.2.2. *Boons poetische opvattingen ten aanzien van de naoorlogse literaire praktijk*

De denkbeelden van Boon over literatuur vinden in belangrijke mate hun

1. Boon 1946v.

2. Boon 1946u.

3. Boon 1946w.

4. Boon 1951n en Boon 1951o.

oorsprong in zijn onvrede met de literaire praktijk. In zijn kritieken reageert hij veelvuldig op die praktijk. Met name de Vlaamse literatuur moet het daarbij ontgelden. Hij noemt haar bekrompen, folkloristisch en nationalistisch. Het belangrijkste verwijt aan het adres van de Vlaamse én veel buitenlandse schrijvers betreft een gebrek aan belangstelling voor de tijd, voor hetgeen in de samenleving gebeurt. Voor de Vlaamse letteren is die 'verdroomdheid' waarachter volgens hem angst voor het werkelijke leven schuil gaat, zelfs kenmerkend: "Een angst voor de nuchtere en pijnlijke werkelijkheid... neen, een angst voor grondig onderzoek naar de dingen die men niet goed kent, en waar men dan ook liefst over heen praat."¹ Belangrijke zaken van het leven worden, zo stelt Boon in *De Vlaamse gids*, veelal slechts van verre aangeduid. Boon noemt dit gedrag zelfs misdadig: "Maar in een kunstwerk, in een roman is zo iets MISDADIG. Vanaf het ogenblik dat men ontdekt een bepaald iets niet onder de knie te hebben, mag men in een boek niet in zijn schulp gaan kruipen, en verdroomd beginnen te doen, maar is het integendeel de plicht van de schrijver om het hoe en waarom te onderzoeken, af te wegen, en slechts dan in eerlijkheid en naar waarheid zijn mening uit te spreken."²

De traditionele roman in Vlaanderen wordt behalve door deze 'angst voor het leven' volgens Boon ook gekenmerkt door een gebrek aan inhoud. Hij wijst erop dat veel schrijvers niets te zeggen hebben: "Want bij ons in Vlaanderen zijn er te veel letterkundigen, en te weinig mensen, die over iets te schrijven hebben."³ Hun boeken en de gebeurtenissen en personages in die boeken zijn volgens hem kunstmatig, verzonnen en leugenachtig.⁴

Ook keert Boon zich nadrukkelijk tegen de mooischrijverij, tegen wat hij de 'ijdele techniek en beeldspraak van zelfingenomen kunstenaars' noemt.⁵ Hij stelt dat het erom gaat dat "de gedachte niet zo mooi, maar zo juist mogelijk dient uitgesproken te worden."⁶ Daarmee verwerpt hij een bepaalde manier van literatuur *bedrijven* die lange tijd gebruikelijk was: "Doch, naar de duivel met de literatuur... naar de duivel met de literatoren...", roept hij in *De Vlaamse gids* van juni 1949 uit.⁷ Van een goed boek mag volgens hem meer verwacht worden dan *enkele* mooie bladzijden.⁸

In *Vooruit* maakt Boon een onderscheid tussen schrijvers die iets te zeggen hebben en schrijvers die iets vertellen. De Vlaamse literatuur is in zijn optiek een literatuur van vertellers zonder dringende boodschap. Een groot deel

1. Boon 1948a. Zie ook: Boon 1948e, p. 373 en Boon 1952c, p. 143.

2. Boon 1948a. Zie ook: Boon 1948e, p. 373 en Boon 1952c, p. 143.

3. Boon 1951c, p. 304.

4. Boon 1953j, p. 745.

5. Boon 1945i.

6. Boon 1946u.

7. Boon 1949g, p. 370.

8. Boon 1946n.

van die literatuur is, aldus Boon, op een opsteltoon geschreven, die niets met het schrijven van romans te maken heeft. Veel literatoren beheersen volgens hem niet eens de techniek van het proza. Ook ergert hij zich aan de zogenaamde pastoorsgeschiedenissen, die lange tijd opgang maakte in de Vlaamse letteren. In *De Vlaamse gids* van oktober 1951 typeert hij de traditionele Vlaamse literatuur als een literatuur van schoolmeesters, "welke vlijtig hun verzen maken en hun boekjes schrijven, om langs die verzen en die boekjes om bij het ministerie van Onderwijs indruk te maken."¹

Voor de miserabele kwaliteit van de Vlaamse literatuur stelt Boon de critici medeverantwoordelijk. Zij hebben in zijn ogen te lang te lage eisen gesteld. Bovendien critiqueert hij hen vanwege hun 'bekrompen nationalistische denken over literatuur'. Hij vindt dat de literaire kritiek voor een schrijver weinig nut heeft als ze alleen over 'mooiheid en kunstzinnigheid' oordeelt. Zijn voorkeur gaat uit naar een discussiërende kritiek omdat die over literatuur met een boodschap gaat.² Aan zijn Vlaamse collega-schrijvers stelt hij buitenlandse schrijvers als Koestler, Sartre, Miller, Malaparte, Gide en Kafka ten voorbeeld. Schrijvers wier werk nauw met het wereldgebeuren verbonden is.³ Boon verbaast zich ook herhaaldelijk over de angst die in Vlaanderen bestaat om seksuele dingen te beschrijven. Volgens hem komt die voort uit een katholieke opvatting "waarin het meest natuurlijke als iets voos en vunzigs wordt voorgesteld."⁴ Het heeft volgens hem geen enkele zin om obsceniteiten uit de literatuur te weren, eenvoudig omdat de menselijke geest er behoefte aan heeft.

Toch kon Boon, ondanks alle kritiek, enig begrip op brengen voor zijn collega-schrijvers in Vlaanderen. Zo is het zijns inziens een onloochenbaar feit dat er zeker in Vlaanderen voor het schrijven van een *waarachtig* boek een flinke portie moed nodig is. Het kan immers onaangename consequenties hebben voor de kunstenaar en diens maatschappelijke functioneren. Hierdoor wordt hij eigenlijk wel gedwongen om allerlei zaken in zijn werk te verhullen: "Nog steeds moet ieder personage gecamoufleerd worden. Nog steeds moeten misleidende truks uitgehaald worden, opdat niemand de ware bron van het verhaal zou achterhalen. Het meest schrijnende onrecht in de meest wrange (sic, JM) uitgesproken verschrompelt tot een parodie, een 'boerte', een klucht;

1. Boon 1951l, p. 633.

2. Boon 1952h.

3. Zie ook: Boon 1951m. Boon heeft zich eerder, in *Front*, zeer kritisch uitgelaten over Miller, die er volgens hem plezier aan beleeft om in zijn boeken 'af te breken'. Een soortgelijk bezwaar heeft hij tegen de romans *De tijd loopt zelf ten einde* van Aldoux Huxley en *De avonden* van Simon van het Reve ingebracht. Hoewel Boon anderzijds toe moet geven dat deze schrijvers vaak een 'angstaanjagend getrouw' tijdsbeeld geven (zie: Boon 1947i, Boon 1948b en Boon 1948h).

4. Boon 1948k.

die nergens kan gesitueerd worden, en daardoor haar doel niet bereikt."¹ Boon spreekt uit ervaring, zo blijkt later in *Front*, want in een poging om zo werkelijkheidsgetrouw mogelijk te schrijven, moet hij er steeds voor oppassen dat niemand zich in zijn personages herkende. Als een schrijver in zijn werk het leven toont zoals het werkelijk is, dan komt hij in conflict met de maatschappij, zeker als dat werk als een aanklacht is geschreven. Iemand die vrij en onafhankelijk zijn mening neerschrijft wordt volgens Boon genekt.² Maar desondanks vindt hij de Vlaamse auteurs over het algemeen te braaf. Zij maken het zich te gemakkelijk en zouden eigenlijk meer risico moeten nemen.

Typerend voor de kwaliteit van de Vlaamse letteren is in Boons optiek de houding van het publiek en van de schrijvers tegenover de literatuur. De meeste mensen zien literatuur (en kunst in het algemeen) als een vorm van amusement en beschouwen de kunstenaar als een soort clown die hen aange-naam bezig moet houden. Zoals gezegd dient literatuur volgens Boon een sociaal-politieke/pragmatische functie te vervullen. In zijn ogen is literatuur dus geen middel tot vermaak en verpozing, maar een uiterst serieuze aangelegenheid voor de schrijver én voor het publiek.

Maar tot zijn spijt constateert Boon dat het maken van kunst als vorm van vermaak door het publiek, door de maatschappij wordt aangemoedigd.³ In zijn optiek heeft deze 'kunst' echter niets meer met echte kunst te maken, het is eerder een 'openbare vermakelijkheid'.⁴ Echte kunst biedt daarentegen het tegenovergestelde van verpozing, ze vereist van het publiek juist inspanning van de geest. In zijn kritiek op de traditionele Vlaamse letteren sluit Boon dan ook aan bij de oproep van August Vermeylen om 'more brains' in de literatuur, maar tegelijkertijd vreest hij voor het andere uiterste: een al te intellectualistische literatuur. Daarop is zijn afkeer van de psychologische roman terug te voeren. Naar aanleiding van *Hélène Defraye* van Hubert Lampo schrijft hij in oktober 1945: "Stel u een literatuur voor waar er gedacht en gedacht wordt dat de damp er uitslaat, maar niet meer durft geleefd en geliefd, gelachen en gevloekt worden. Stel u een literatuur voor met alleen een koud en stroef hersenwerk, en waar geen plaatsje vrij blijft voor een iets menselijks. Want de aankomende schrijvers zouden angst hebben nog iets te... vertellen. En zij zouden vergeten dat de grootste dingen op de eenvoudigste manier kunnen, en moeten, gezegd worden."⁵

Op de gedachte dat het literaire werk het hele leven dient te omvatten, gaat eveneens Boons afkeer van de specialisatie in de literatuur terug. Hij

1. Boon 1947b.

2. Boon 1953h en Boon 1951a.

3. Boon 1953j, p. 742.

4. Boon 1947e.

5. Boon 1945h.

verwerpt daarom niet alleen de psychologische roman, maar ook het zedenverhaal, de sociale roman, de existentialistische roman, de surrealistische roman et cetera: "ik blijf als de grootste roman het werk aanzien, dat zoveel mogelijk omvat. Ik verafschuw de specialisatie... neen, ik vrees haar meer... hoe ver zij ons ook reeds heeft gebracht. Mijn verlangen gaat uit naar meer samenbundelende geesten. zoals Dostojewski of Balzac (...) En het genie tracht te omvatten en samen te bundelen, waar de specialist slechts scheidt en splitst."¹ Boon spreekt in dit verband over "een blindheid en onwetenschap omtrent alle dingen, die buiten het natuurlijke beperkingsveld vallen."² Specialisatie komt zijns inziens voort uit kortzichtigheid of uit de behoefte om bij een deel van het publiek succes te hebben.

Volgens Boon verschijnen er, niet alleen in Vlaanderen maar ook in het buitenland, steeds vaker boeken waarvan de schrijver zich niet heeft afgevraagd of hij iets te zeggen heeft dat 'waar' of 'schoon' is. Het gaat om triviale literatuur, om koopwaar, hoofdzakelijk geschreven om aan een bepaalde vraag en een bepaalde smaak te voldoen.³ Hij noemt het werk van Agatha Christie, Jan Mens en Upton Sinclair (*Ford*) als voorbeelden van zulke literatuur. Het zijn boeken die niet uit noodzaak zijn geschreven. Daartoe rekent hij ook Vermeylens *Twee vrienden*: "Vermeylen is voor mij, als romanschrijver, geen cent waard."⁴

Toch heeft Boon zich niet alleen in negatieve bewoordingen over de Vlaamse literatuur uitgelaten. Vlak na de oorlog meent hij een kentering ten goede waar te nemen: steeds meer schrijvers gaan in hun werk maatschappelijke problemen aankaarten.⁵ Zij - Boon noemt onder andere Piet van Aken, Johan Daisne, Albert van Hoogenbemt en Herman van Snick - schenken in hun boeken aandacht aan de wereld om hen heen, zij steken minder de kop in het zand en stellen zich bovendien minder egocentrisch en a-sociaal op. Zij zijn niet langer 'mensvergeten' dromers.

Er is daarmee volgens Boon een generatie aan de bak gekomen die het als haar taak beschouwt om "elke bedrieglijke sluier weg te scheuren - het geheime gelaat te ontbloten, dat de mens achter zijn duizend maskers verschoolen houdt."⁶ Daardoor begint de Vlaamse literatuur volgens hem haar achterstand op het buitenland beetje bij beetje in te halen.⁷

In Boons ogen is dat een uitermate positieve ontwikkeling. Hij constateert dat zelfs de 'hardnekkigste heimatschrijvers' niet langer ongevoelig zijn

1. Boon 1950a, p. 175-176.

2. Boon 1950a, p. 176.

3. Boon 1950a, p. 177.

4. Boon 1950b, p. 560.

5. Boon 1948a.

6. Boon 1953j, p. 742.

7. Boon 1952c, p. 143.

voor de ideeën die onze wereld beroeren, hoewel er altijd nog schrijvers zijn die zich van de wereld afsluiten en blijven voortschrijven aan levensvreemde boeken.¹

4.1.2.3. Vernieuwing van inhoud én vorm

Boons kritiek op de Vlaamse romanpraktijk heeft te maken met zijn kritiek op de traditionele roman. In zijn ogen heeft die afgedaan, is die achterhaald: "Wij hebben tot nog toe romans gekregen die een onwaarachtig, halfslachtig verhaal vormden - uitzondering gemaakt voor enkele zeldzame, zoals bijvoorbeeld Zola of Dostojewski - en waar ons uiteengezet werd hoe de personages zich hielden of lafaards voelden, waaraan ze dachten of waarom ze handelen. En dit alles een zekere dag, een zeker uur. Maar de dag daarna, het uur daarna, waarin zij zich noch held noch lafaard voelden, waarin zij noch dachten noch handelden, maar doodgewoon het parend dier waren, werd in deze romans verzwegen."² Deze roman heeft dus weinig met de alledaagse realiteit te maken, maar geeft volgens Boon een kunstmatige, leugenachtige voorstelling van de wereld: "De klassieke roman staat, leugenachtig, bedrieglijk, mislukt, tussen deze beide richtingen in (...) hij blijft een misbaksel, iets lafs en onzekers en halfslachtigs - hij smukt zich op met allerlei prullen en voddens, hij is psychologisch verantwoord, en bovendien "zeer mooi geschreven".³

De generatie Van Aken, Daisne et cetera stond in Vlaanderen vooral voor een vernieuwing van de inhoud; meer aandacht voor de maatschappelijke realiteit. Wat betreft de vorm schreven zij nog betrekkelijk traditionele romans. Ik heb er al kort aan gerefereerd: eind jaren veertig, begin jaren vijftig komt Boon tot het inzicht dat die traditionele roman eigenlijk niet geschikt is om er het *wezen van de tijd* mee weer te geven (en dus niet geschikt is om een mimetische functie te vervullen). Hij ontdekt dat veel boeken die revolutionair qua inhoud zijn, zoals bijvoorbeeld *De discipelen van Jezus* van Leonhard Frank en *Burger Tom Paine* van Howard Fast, burgerlijk naar geest en vorm zijn: "Iets essentieels ontbreekt aan deze boeken, welke zich ten doel stellen de maatschappelijke opstand te prediken. Hoe revolutionair zij ook zijn wat hun inhoud betreft, het zijn burgerlijke boekjes naar geest en vorm. Het zijn boeken die, hoe vooruitstrevend en "progressistisch" zij ook wensen te zijn, zo tam en mak, zo zonder de minste roekeloosheid werden geschreven. Het zijn geen boeken meer van de "voorspits".⁴

In *Vooruit* en in *De Vlaamse gids* gaat Boons aandacht begin jaren vijftig

1. Boon 1949c.

2. Boon 1947g.

3. Boon 1953, p. 743.

4. Boon 1951h.

steeds meer uit naar modernistische schrijvers die met de traditionele roman-vorm hebben gebroken: William Faulkner, Jean Genet, Henri Miller, Thomas Wolfe, Samuel Beckett, Anaïs Nin en James Joyce. Zij schrijven volgens hem romans "die er geen meer zijn... die niet meer zijn zoals wij die ons gewoonlijk voorstellen. En die dan ook - waar wij totnogtoe een fatsoenlijke literatuur hebben, waar wij braafjes schrijven en naschrijven, en herkauwen - ons een doorn in het oog gaan worden./ Hoe een roman gemeenlijk is moet ik u niet zeggen... een afgesloten, een afgerond geheel. Een kunstig vervaardigd duveltje in een kastje. Een evenwichtig verhaal met een of ander hoogtepunt, liefst een "driehoeksverhouding", dat naar een pakkend slot voert./ Maar de moderne romans waarover ik het heb, zijn helaas niet meer zo... op de een of andere onbegrijpelijke wijze passen zij niet meer in de kist, waarin we gewoonlijk het lijk van een roman opbergen. Het duveltje doet ons de ambras aan te leven, te leven en te groeien, zodat het kastje kraakt en breekt, en aan spaanders vliegt (...) Maar een behoorlijke intrique (sic, JM), een fatsoenlijk verhaal waarin we de helden leren kennen, en waarvan wij in onze besprekingen een mooie samenvatting kunnen geven? Neen, dat is bij hen voorbij. Men geeft geen samenvatting van een wervelwind, van een, uit de zweer van een vulkaan, naar buiten brekende lavastroom."¹

De nieuwe roman houdt zich in tegenstelling tot de traditionele, aldus Boon, nadrukkelijk bezig met *innerlijke* afwijkingen. Er worden lagen in aangeboord die door de psycho-analyse zijn blootgelegd.² Ze onderhoudt daardoor een nauwere band met het echte leven. Ze zijn natuurlijker, minder geconstrueerd, uit zichzelf gegroeid, menselijker, in Boons ogen dus waarachtiger: "Het gekonstrueerde, het evenwichtig opbouwen van een verhaaltje binnen het kader van haar plus minus 250 bladzijden, heeft deze romankunst achter de rug. Maar eveneens heeft zij ook dat tasten en zoeken achter de rug, dat soms zinloze, dat dikwijls uitkomstloze, van veel modern werk der laatste jaren./ Deze nieuwe romans bezitten een eigen volmaaktheid, als ik het zo zeggen mag. Zij zijn volmakter, omdat zij logischer zijn. Omdat zij natuurlijker zijn, minder gekonstrueerd, en meer uit zichzelf gegroeid. Zij hebben ondanks hun verbluffende nieuwe vorm, ondanks het overboord gooien der oude wetten - of juist daarom? - een hechtere verwantschap met het leven./ Ja, meer menselijk zijn deze nieuwe soort romans."³

Boon legt onder invloed van de genoemde modernisten in het buitenland (Joyce, Miller, Beckett et cetera) meer en meer nadruk op de autonomistische functie van het literaire werk. Maar dat gaat niet ten koste van de mimetische functie. Literatuur kan in zijn optiek tegelijkertijd beide functies vervullen. Met de nieuwe *vorm* kan het werkelijke leven zijns inziens zelfs correcter

1. Boon 1951g.

2. Boon 1951i.

3. Boon 1951r.

worden weergegeven: "In het patroon van deze nieuwe soort roman zal alles slechts opgebouwd worden, zoals het door gevoelens, associatie's, herhalingen en herinneringen wordt blootgelegd. Want ook zo is is werkelijk het leven, het echte en niet dat der romans zoals die tot nu werden geschreven./ Het patroon van het diepere leven is omhuld en vermomd en het kan alleen onthuld en ontmaskerd worden als de schrijver een interpretatie vermag te geven van de symbolische betekenis der menselijke daden."¹

Een positief bijverschijnsel noemt Boon het feit dat de modernisten tegelijkertijd met de traditionele romanvorm ook alle "schijnwaarden gelijk hinderende bordpapieren schermen" afbreken.² Een nadeel is zijns inziens dat deze schrijvers vaak a-sociaal zijn. Zij aanvaarden de teloorgang van de samenleving en proberen met hun werk niet langer meer bij te dragen aan de wederopbouw van de beschaving.³ In 1947 vormt dit in *Front* nog de voornaamste reden voor Boon om Henri Miller geen *waarachtig* schrijver te noemen. Hij karakteriseert hem bij die gelegenheid als oneerlijk en gemakzuchtig, vooral omdat hij allerlei meningen poneert zonder die hard te maken.⁴ Drie jaar later laat Boon zich in *Vooruit* veel positiever uit over Miller die hij dan als een van de voorbereiders van de moderne roman voorstelt.

Naar eigen zeggen heeft Boon bij de *modernisten* veel van zijn eigen werkwijze herkent. Soms, zoals in het geval van Faulkner, schrok hij zelfs van de overeenkomsten. Diens werkwijze typeert hij uitvoerig: "Wie schrijft onder de drang van het schrijven móét zo doen... het schrijven is dan een worsteling met gedachten die gelijk een vlucht wilde duiven om u heen cirkelen, zodat men geen tijd heeft om behoorlijk een zin af te werken, maar heel wat belangrijkers te doen heeft: deze duiven te grijpen, haastig, haastig, en ze op papier neer te werpen. En al schrijvende komt er een andere gedachte, een nevengeachte, die er eigenlijk maar achteraf had mogen komen... doch als ge ze niet dadelijk neerpent, en eerst uw reeds begonnen zin afwerkt, dan zijt ge ze kwijt, en dus plaatst ge haar al gauw tussen haakjes, tussen streepjes. En ook valt het voor dat een zin, al schrijvende, eigenlijk maar de aanloop bleek te zijn voor iets anders voor iets belangrijkers, en dus gaat het feitelijk verkeerd zijn hier nu een punt te zetten, en geplaatst integendeel een dubbel punt: pas nu komt dit, waarvoor ik de pen in de hand nam!"⁵

Boon ziet nog meer gelijkenissen. Faulkner heeft het net als hij over de enkeling die in de samenleving ten onder gaat. Ook laat hij zich niets gelegen liggen aan de gebruikelijke interpunctie. In het werk van de Fransman Jean Genet en dat van de Amerikaan Thomas Wolfe moet Boon eveneens dingen herkend hebben. Naar aanleiding van het boek *Bloem van het kwade* van

1. Boon 1951i.

2. Boon 1951s.

3. Boon 1951h.

4. Boon 1947g.

5. Boon 1951f.

Genet spreekt hij over "een biecht, een stroom, allesbehalve een bevaarbaar water."¹ Wolfe was net als Boon een bezeten auteur, die zich in zijn werk volledig wilde uitspreken. Hij schreef aan een groot manuscript, waaruit verschillende boeken zijn *gelicht* en waarin hij ook weer zijn eigen visie op dat boek verwerkte.²

Volgens Boon bestond er in Vlaanderen aanvankelijk nauwelijks belangstelling voor de vormvernieuwingen van het proza en ook van de poëzie zoals die in het buitenland plaatsvonden.³ Maar daar kwam met de generatie rond het tijdschrift *Tijd en mens* verandering in. Op het terrein van de poëzie rekent Boon vooral Ben Cami, Marcel Wauters, Albert Bontridder, Hugo Claus, Remy C. van de Kerckhove, Gaston Burssens en de niet-*Tijd-en-menser* Christine d'Haen tot de vernieuwers.⁴ Zij hebben volgens Boon begrepen dat een gedicht iets anders is dan gerijmel volgens vastliggende patronen.⁵ Deze dichters hebben volgens hem de waarde van het naakte woord herontdekt en in de door hen gebruikte symbolen worden de dingen van deze moderne tijd uitgedrukt.⁶

Tot de vernieuwers van het proza in Vlaanderen rekent Boon Hugo Claus, Jan Walravens en Maurice d'Haese. Zijn bewondering voor hun werk is overigens niet kritiekloos. Hij vindt dat met name Claus en D'Haese (hij noemt in dit verband ook de wat traditionelere Piet van Aken) te veel volgens een vastliggend, Amerikaans aandoend, model schrijven. De Amerikaanse roman is in zijn ogen te oppervlakkig. Echte problemen worden er niet in uitgediept en de personages denken te weinig. Er is volgens Boon alleen maar sprake van technisch vernuft. En techniek alleen is niet voldoende om een goed boek te schrijven: "Maar toch is een boek wat meer dan een knappe reportage. Voor ons part mag het procédé tot in het oneindige herhaald worden, als men in Amerika denkt dat het een "goed" procédé is, maar wat wij verlangen is eigenlijk "een klap in het gelaat", iets dat ons wakker schrikt; iets waartoe moed behoorde om het te schrijven."⁷ Elders verwoordt Boon deze gedachte in de kreet: "zeg ons iets, schop ons wakker, erger ons desnoods."⁸

Achter alle technisch vernuft gaat in Boons visie een gebrek aan inhoud

1. Boon 1951g.

2. Boon 1953b.

3. Boon 1951j.

4. In de in *Vooruit* gepubliceerde reeks over de moderne Vlaamse poëzie wijdt Boon - vreemd genoeg - geen aparte aflevering aan het werk van Hugo Claus. Uit de andere bijdragen kan echter wel worden opgemaakt dat hij Claus ook tot de 'modernen' rekent.

5. Boon 1952l, p. 376 en Boon 1952m, p. 296.

6. Boon 1952k en Boon 1951k.

7. Boon 1947i.

8. Boon 1948f en Boon 1948e, p. 369.

school. En in dit opzicht moet vooral Claus het bij hem ontgelden. Volgens Boon heeft Claus in zijn romans voor een verwarrende vorm gekozen om het gebrek aan inhoud te camoufleren. Boon laat zich daardoor echter niet op een dwaalspoor brengen: "Ik verlang inhoud, en geen beschrijvingen. Geen beschrijvingen van de boompjes en de wolken, de vogeltjes en de weiden, als mij daardoor geen onvermoede wereld wordt geopend. Wij hebben dat alles weggevaagd. Maar hopelijk toch niet om er andere beschrijvingen voor in de plaats te brengen. Beschrijvingen van een Boxhall, van een autorit, van "artistenkamers", van verwarde en niets-onthullende dromen (...) Wij hebben vooral inhoud nodig, zonder dat heeft het geen zin de vorm te willen vernieuwen. Dat is de Vlaamse literatuur op haar gewone tweederangspeil houden, om haar alleen door de vorm wat aan te passen."¹

In Boons optiek prevaleert de inhoud dus nog steeds boven de vorm. Hij verkondigt het standpunt dat een vernieuwing van de vorm noodzakelijk uit een vernieuwing van de inhoud voortkomt: "Doch naar de duivel, als iets alleen om zijn vorm nieuw is. Naar de duivel, als iemand alleen schildert of dicht of schrijft om zomaar een nieuw vormpje na te doen. Trouwens, een vorm wordt niet gevonden. Een vorm ontstaat uit zichzelf, uit noodzaak, als gevolg van een nieuwe inhoud."² Het gebrek aan inhoud dat veel van deze 'Amerikaanse' boeken kenmerkt, komt volgens Boon voort uit het feit dat ze - net als veel ander technisch volmaakt werk - niet uit noodzaak, niet met hartstocht zijn geschreven.

4.1.2.4. Een illustratieve verschuiving in Boons voorkeuren

Het proces van de opwaardering van de formele aspecten (de verschuiving in de richting van de autonomistische functie) dat zich binnen Boons denken voltrekt, valt ook af te lezen in een verschuiving van zijn literaire voorkeuren. In *De rode vaan* en in *Front* zijn het veelal sociaal-geëngageerde - revolutionaire en proletarische - auteurs naar wie zijn waardering uitgaat (Bory, Brunclair, Carrel, Ehrenburg, Grossmann, Van Kerckhoven, Toller, Wassermann, Weiskopf, Zetternam). Begin jaren vijftig - in *Vooruit* - brengt hij het meeste respect op voor de *modernisten* (Beckett, Genet, Joyce, Miller, Nin, Wolfe). Dit betekent niet dat de sociaal-geëngageerden van weleer voor hem hebben afgedaan. Ook zijn er schrijvers wier werk hij altijd heeft gewaardeerd: Balzac, Defoe, Dos Passos, Dostojewski, Kafka, Kraus, Lawrence, Multatuli, Zola.

In de waardering van Boon voor Vlaamse schrijvers is een soortgelijke verschuiving waar te nemen. Begin jaren vijftig beschouwt hij niet langer

1. Boon 1952b.

2. Boon 1952b.

de generatie van Van Aken, maar die van Claus, Walravens en D'Haese als de meest belovende. Het gaat hier eveneens om een verschuiving in de richting van de modernen. En ook hier zijn er constanten: Elsschot, Van Hoogenbemt, Minne, Van Ostaijen.¹

Hoewel Boon in de loop der jaren een aantal boeken noemt waar hij heel enthousiast over is, weet hij toch geen voorbeelden te noemen van boeken die qua vorm en qua inhoud *revolutionair* zijn.² Tegelijkertijd met de verschuiving van zijn voorkeur in de richting van de modernisten neemt ook zijn belangstelling voor waarachtig werk toe. Die belangstelling loopt als een rode draad door zijn kritische oeuvre. *Kunstenaars* die het eenvoudige leven weergeven, de kleine vreugden en de 'stomgewone' ergernis van de kleine man, genieten zijn bewondering. Daarbij verschuift zijn belangstelling zich meer en meer in de richting van de kroniek. De opvatting van de roman als kroniek van het leven zoals het werkelijk is, heeft hij al in *Mijn kleine oorlog* verwezenlijkt.

In *De roode vaan* zoekt hij het authentieke bij de lezers. Hij richt aan hen een oproep om hem hun levensgeschiedenissen te sturen, waarbij hij hen overigens adviseert om te schrijven in hun eigen, vertrouwde taal en om vooral niet de taal van de literatoren na te bootsen.³ In *Front* noemt hij als voorbeeld van authentieke boeken de brieven van een verliefde non en de bekentenissen van een meisje uit een krankzinnigengesticht.⁴ In *Vooruit* besteedt hij veel aandacht aan wat hij daar *menselijke documenten* noemt. Biografieën, dagboeken, levensgeschiedenissen et cetera onderhouden immers een directere band met het werkelijke leven. Zijn voorkeur voor deze genres gaat terug op zijn afkeer van de traditionele, gekunstelde, Ivoren-toren-literatuur. Zo typeert hij de biografie van S.J. Behrman over Joseph Duveen als volgt: "Het is geen literatuur, het is geen roman - ware het alleen maar dat geweest, ik zou niet zo enthousiast kunnen zijn. Neen, het is een biographie. Het is een, met behulp van documenten, zorgvuldig samengestelde levensgeschiedenis."⁵

Ook in *Vooruit* plaatst hij een oproep aan de lezers om hem dagboeken, getuigenissen, processen-verbaal en dergelijke te sturen. Daarmee sluit hij aan bij de oproep die hij ooit in *De roode vaan* tot zijn lezers richtte om hem hun levensgeschiedenissen te sturen. In *Vooruit* legt hij zijn lezers overigens in een tweetal artikelen uit hoe zij een roman moeten schrijven.

1. Opvallend positief liet Boon zich door de jaren heen over de Nederlandse romanschrijvers uit. Onder andere het werk van Belcampo, Bordewijk, Hermans, Last, Mulisch, Nescio en Van het Reve werd door hem lovend besproken.

2. Boon 1951h. Zie ook: Boon 1946k, Boon 1946l en Boon 1946m.

3. Boon 1945g.

4. Boon 1946r.

5. Boon 1953e.

Maar hij plaatst er dit keer geen oproep bij om hem het resultaat op te sturen.¹ Later, vanaf november 1954, zal hij in deze krant overigens vrijwel dagelijks een rubriek met gebeurtenissen uit het leven van alledag vullen: 'De vier hoeken van de wereld'. Als literatuurcriticus treedt hij dan geleidelijk minder op de voorgrond.

4.1.2.5. *In het kort*

Uit het bovenstaande kan worden geconcludeerd dat vóór 1945 in Boons poetische denken de expressieve functie centraal stond. Het ging hem vrijwel uitsluitend om het uiting geven aan gedachten en emoties. Het literaire werk lijkt voor hem aanvankelijk alleen een functie te vervullen in dienst van de schrijver. Toch verkondigde hij begin jaren dertig impliciet de mening dat literatuur iets met het werkelijke leven te maken moet hebben.

In de loop van de jaren 1943/1944 kwam Boon tot het inzicht dat een literair werk een bepaalde maatschappelijke taak, een pragmatische functie moet vervullen. Hij keerde zich tegen de woordkunst, tegen de folkloristische amusementsliteratuur. Tegelijkertijd begint hij steeds meer vraagtekens achter de traditionele romanconceptie te plaatsen. Wat betreft de spelling brak hij al veel eerder met de conventie.

Onder invloed van de marxistische literatuurvisie krijgen de opvattingen van Boon halverwege de jaren veertig meer vorm. Goede literatuur dient in zijn optiek waarachtig en doorleefd te zijn. Ze moet een spiegel van de tijd zijn. De auteur zal naar waarheid moeten streven en alle aspecten van het leven dienen aan bod te komen. Hij mag niets verzwijgen en niet in dienst van een bepaalde ideologie schrijven. Hij moet gestalte geven aan zijn milieu en tijd. Een boek moet uit bittere noodzaak worden geschreven, sociale wantoestanden moeten worden aangeklaagd en er dienen oplossingen aangereikt te worden. Literatuur moet in Boons ogen naast een expressieve in hoofdzaak een mimetische en sociaal-politieke (pragmatische) functie vervullen.

Alhoewel vorm en inhoud volgens hem één dienen te zijn, prevaleert in zijn opvattingen aanvankelijk de inhoud boven de vorm. De vorm ziet hij als een logisch gevolg van de inhoud. Later, eind jaren veertig/begin jaren vijftig, wordt het belang van de vorm steeds meer benadrukt. Vorm en inhoud worden gelijkwaardiger, wat niet wil zeggen dat de inhoud minder belangrijk is geworden. Boon pleit voor vormvernieuwingen, maar die moeten wel uit noodzaak ontstaan. Zo is de traditionele vorm in zijn ogen niet langer geschikt om uiting te geven aan de moderne tijd. Een goede literatuur dient revolutionair naar inhoud én vorm te zijn. Dat revolutionaire is niet langer

1. Boon 1951n.

uitsluitend een politieke maar ook een literaire term geworden. Literatuur heeft dan in zijn optiek tegelijkertijd een mimetische én autonomistische functie

4.2 De literaire praktijk van Louis Paul Boon

4.2.1 Een overzicht

Het begin van Boons schrijversaspiraties ligt rond 1930. Voordien heeft hij wel schoolopstellen en liefdesgedichten geschreven, maar dat gebeurde niet met literaire pretenties.¹ In 1930 ligt dat anders. In dat jaar begon de toen achttienjarige Boon, volgens Maurice Roggeman, aan een serieuze roman *Onbekende stad* getiteld.² Hoe ver Boon met die roman is gekomen, is niet bekend. Afgezien van een kort fragment en een door Roggeman gemaakte omslagtekening is ze verloren geraakt (als ze al geschreven is).³

Uit diezelfde tijd stamt een cyclus gedichten met de titel *Nacht-trein*, die in november 1930 werd voltooid en wel bewaard is gebleven. De cyclus werd opgedragen aan Karel Colson: "Voor u m'n vriend, en voor uw meisje, met de wens dat je beiden immer gelukkig moogt zijn om mekaar." Op de titelpagina wordt ook de naam van de auteur, Lowie Boon, en de plaats vermeld: Aalst-Gent. Dit laatste wijst erop dat hij de gedichten mogelijk heeft geschreven tijdens zijn dagelijkse treinreis naar of vanuit Gent, waar hij toen werkte. In ieder geval zijn de gedichten op die reis geïnspireerd.

Na in 1932-1933 zijn militaire dienstplicht te hebben vervuld, was Boon voor zover bekend een tijd lang op artistiek gebied minder actief. We beschikken uit deze periode slechts over een verhaalfragment dat hij rond 1933 geschreven moet hebben en waarin hij een impressie geeft van de leefwereld van een meisje met de naam Sonja.⁴ Uit zijn dienstdaag dateren verder een tiental brieven aan Maurice Roggeman en Karel Colson waarin hij blijkt geeft van zijn literaire aspiraties.

Maar pas tijdens de mobilisatie, in het najaar van 1939, was Boon volop in de gelegenheid om zich aan zijn artistieke hobby's te wijden. In maart 1940 liet hij Roggeman weten dat hij opnieuw aan een roman was begonnen.

1 Van de schoolopstellen zijn enkele bewaard gebleven. De gedichten voor zijn geliefde Irma heeft hij, volgens een verklaring in 'De 17 kaarten van het verleden', later vernietigd. De verzen aan het nooit vergeten poppenmeisje uwer kinderjaren hebt ge in de kachel, en veel andere zaken in de doofpot gestopt (Boon 1956b, p. 56). Gedichten over een jeugdliefde zijn overigens wel te vinden in de cyclus *Verzen*, maar die zijn hoogstwaarschijnlijk veel later geschreven.

2 Roggeman 1989, p. 109.

3 Het fragment is gepubliceerd in Vanheste 1991, p. 297-300.

4 Gepubliceerd in Vanheste 1991, p. 301. Uit deze periode zijn ook enkele tekeningen en schilderijen bewaard gebleven (zie o.a. Humbeek/Vanegeren 1993).

"Ik heb zeer weinig tijd. Ben hier aan tooneel, Repeteren, Repet... en spelen. Schrijven dichten, teekenen schilderen. En tot overmaat van ramp... ben weer bezig aan een roman, al zes maanden, en heb reeds 60 (zegge zestig bladzijden)."¹

Deze roman, die *Het brood onzer tranen* heette, is te beschouwen als de eerste versie van *De voorstad groeit*. Van die eerste versie zijn 'Het plan voor een roman: Het brood onzer tranen', dat hij indertijd aan Roggeman gaf, en een fragment dat hij in een brief aan Karel Colson heeft overgeschreven, bewaard gebleven.² Uit het plan blijkt dat het boek drie delen moest gaan omvatten. De belangrijkste gebeurtenissen die in ieder deel beschreven moesten worden, zijn in het plan samengevat. Daaruit kan worden opgemaakt dat het verhaalfragment uit de brief aan Colson, handelend over een jonge vrouw (Marian) die zwanger raakt en bevalt van een zoon, tot het tweede deel behoorde.

Het uitbreken van de oorlog in mei 1940 maakte een voorlopig eind aan Boons kunstzinnige activiteiten. Hij werd door de Duitse bezetters bij Veldwezel aan het Albertkanaal gevangen genomen en weggevoerd naar een gevangenkamp in Fallingbospel (in de buurt van Hannover). Na zijn terugkeer uit krijgsgevangenschap, eind augustus 1940, leed Boon, onder de indruk van de oorlogshandelingen, aan een diepe geestelijke inzinking. Hij was werkloos en had geen uitzicht op werk. Door te schrijven en te schilderen probeerde hij uiting te geven aan zijn depressieve gevoelens. In deze periode maakte hij onder andere het met linsneden geïllustreerde verhaal *3 Mensen tussen muren*³ en voltooide hij een cyclus van 31 gedichten met de titel *Verzen*.⁴

Boon heeft de bundel *Verzen* in december 1943 aan Raymond Herremans geschonken: "In dank voor zijn werk aan mijn "Vergeten straat". Met de bede deze verzen te *begraven* ergens in een duistere schuif."

In de tweede helft van 1941 moet Boon *De voorstad groeit* hebben voltooid. Op 3 januari 1942 schrijft hij Roggeman, enigszins lakoniek, dat hij als compensatie voor het mislukte *3 Mensen tussen muren* 'maar' een boek heeft geschreven: "Ik heb dan dat boek maar geschreven, het is iets geworden van een tweehonderd vijftig bladzijden tekst, maakte er ne komaf mee, want

1. Boon 1989b, p. 37.

2. Beide werden gepubliceerd in: Vanhese 1991, respectievelijk p. 302-303 en p. 304-306.

3. *3 Mensen tussen muren* werd in 1969 uitgegeven door Uitgeverij Em. Querido in Amsterdam.

4. Sommige gedichten in deze bundel zijn al voor het uitbreken van de oorlog geschreven. Boon citeert bijvoorbeeld een strofe uit het vierde gedicht in een brief aan Colson van 6 december 1939 (gepubliceerd in: Leus/Weverbergh 1972, p. 50-52). En een ander gedicht, het dertiende, blijkt te bestaan uit een compilatie van al dan niet bewerkte versregels uit de bundel *Nacht-trein*.

het zou er waarlijk twee duizend geworden zijn ook"¹. Het boek blijkt gebaseerd te zijn op een 'verhaaltje' dat hij eerder schreef, namelijk *Het brood onzer tranen*: "Zo liep ik een beetje verloren rond in mijn huis. En vond er dat oud verhaalken van Marian waarvan ook gij, geloof ik, de korte samenvatting eens meegedragen hebt".²

In dezelfde brief maakt Boon al de plannen voor een volgende roman, die over het leven van Vincent van Gogh moest gaan, bekend. Hij stelde Roggeman zelfs voor om dit boek gezamenlijk in briefvorm te schrijven. Maar die moet daar weinig voor gevoeld hebben.

Na de bekroning van het manuscript van *De voorstad groeit* met de Leo J. Krynpijrs koos Boon definitief voor een carrière als romanschrijver. Binnen enkele maanden voltooide hij de romans *Abel Gholaerts* en *Vergeten straat*. In de zomer van 1944 schreef hij de novelle 'Maagpijn' en ongeveer een jaar later ontstonden *Mijn kleine oorlog* en de novelle 'Boontje's uitleenbibliotheek'. Die novelle, waarvan in 1949 een bibliofiele uitgave verscheen, werd in 1952 samen met 'Maagpijn' gebundeld in *Boontje's twee spoken*. In de tussenliggende tijd werkte Boon, zoals we hebben gezien, aan *Madame Odile*, project dat werd afgebroken om de *Iste Illegale roman van Boontje* te schrijven. Uiteindelijk zou dat resulteren in het tweeluik *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*.

4.2.2. Boons eerste geschriften: laveren tussen traditie en voorzichtige vernieuwingen

Rond 1930 moet Boon nauwelijks eigen ideeën hebben ontwikkeld over de conceptie van de roman. Het romanfragment *Onbekende stad* bevat in ieder geval geen aanwijzingen die op het tegendeel wijzen. Met die roman stond hem ook niet iets wezenlijks nieuws voor ogen in vergelijking met wat toen gebruikelijk was. Wel hanteert Boon in dit fragment een merkwaardige, vereenvoudigde spelling: 'ewig', 'avend', 'langzaam', 'avendlike'. Hij liet zich - wat in de jaren twintig en dertig met name in flamingantische en expressionistische kringen gebruikelijk was - weinig gelegen liggen aan de officiële schrijfwijze en spelde woorden meer in overeenstemming met hun uitspraak. Dat deed hij niet alleen in het fragment van *Onbekende stad*, maar ook in zijn correspondentie: 'marsjeren', 'sienjaal', 'sirkel', 'digters', 'nasieonalisme', 'natuurlik' et cetera.

In *Onbekende stad* ligt het accent op de inhoud, op de existentiële problematiek. Het handelt over de laatste levensuren van een doodzieke man (Ernest), die liggend op zijn ziekbed bezoek krijgt van een vriend, de dichter Cipriaan.

1. Louis Paul Boon, *Brieven aan Morris*, Maastricht 1989, p. 45.

2. Boon 1989, p. 44-45.

Het fragment ademt een deprimerende sfeer. In de visie op het leven en de dood is er sprake van een grote verscheurdheid het leven wordt door de personages tegelijkertijd gehaat en geliefd Zij ervaren het leven dat als onveranderlijk wordt voorgesteld, als zinloos Vooral bij Ernest en Cipriaan is er een doodsverlangen, een begeren om op te gaan in het heelal Dat laatste komt ook tot uitdrukking in de omslagtekening van Maurice Roggeman een reizige gestalte die naar de hemel reikt

Veel in het fragment is onzeker, veel existentiële vragen blijven onbeantwoord, onder andere die van Ernest aan Cipriaan of hij in God gelooft De enige hoop voor de mens lijkt in de dood te liggen, in het niets Maar ook dat wordt in twijfel getrokken, door Ida, de zus van Ernest, die nadenkt over de voor Ernest fatale poging het raam te bereiken (om in "zijn opgeperste begeren naar leven, naar hét leven misschien () nog eens te zien dat wondere leven dat we haten, haten, en dat we afgrondelijk diep liefhebben")

Het enige positieve lijkt gelegen te zijn in de liefde die volgens Cipriaan in het samenzijn met Ernest en Ida aanwezig was "Liefde die is in het niet-gewetene goed zijn voor een ander " Toch komt er geen echt contact tussen de personages tot stand Veel blijft onuitgesproken en Cipriaan is er zelfs van overtuigd dat het geen zin heeft om zijn hart te luchten bij Ida ("We hebben toch allen het zelfde hart, met eenzelfde pijnen en angsten")

Ik kan me op grond van het bovenstaande moeilijk verenigen met de opvatting van Bert Vanheste dat Boon in 1930 zou hebben geloofd in de aanvaarding van het leven door de liefde en dat zijn roman "het bevrijdende antwoord, de verzoening van de in de werkelijkheid onverzoenbare tegenstellingen" had moeten worden ¹ Volgens Vanheste wilde Boon een boek als therapie voor het individu en de samenleving schrijven Dat laatste betwijfel ik Literatuur vervult hier voor Boon geen pragmatische, maar uitsluitend een expressieve functie ²

Opmerkelijk is natuurlijk dat in *Onbekende stad* de kiem van de visie op de werkelijkheid uit Boons latere roman *De voorstad groeit* al aanwezig is ³ Die visie blijkt te zijn gevormd onder invloed van het Taoïsme Tijdens het bezoek van Cipriaan aan zijn vriend leest Ida enkele fragmenten voor uit een boek over deze oud-Chinese godsdienst Daarin komt tot uitdrukking dat alles in de wereld in verandering is, maar het wezen, het hart der dingen, het tao, niet Het leven wordt vergeleken met een wiel Ernests verlangen naar het einde - naar de dood - wordt voorgesteld als een verlangen naar

1 Vanheste 1991, p 291

2 Zie ook brief van Boon aan Roggeman d d 10 maart 1940, in Boon 1989b, p 37 38

3 De titel *Onbekende stad* verwijst volgens Vanheste naar Dostojewski's *Uit het duister der grootstad* Van Ostajens *Bezette stad* en de etsen van Frans Masereel waarin deze de grootstad heeft uitgebeeld (zie Vanheste 1991, p 293) De waardering van Boon voor Dostojewski is bekend, maar of Boon toen al kennis had gemaakt met Masereel en Van Ostajen is niet zeker

de stilte van het tao.

De invloed van het Taoïsme doet zich ook gelden in de brieven die Boon begin jaren dertig - tijdens zijn diensttijd - aan Roggeman en Colson schreef. De religie speelt hierin een opmerkelijke rol. God en de zin van het bestaan hielden de toen twintigjarige Boon bezig. Hij blijkt al op jeugdige leeftijd het werk van Lao-tse en enkele andere (niet met name genoemde) filosofen gelezen te hebben.

Die brieven bevatten grote lappen lyrisch proza en poetische mijmeringen, waaruit blijkt dat het kazerneleven hem allesbehalve lief was. Hij ondervond het als kwetsend en zinloos, voelde zich een gevangene en verlangde naar de vrijheid en de natuur.

Uit de beschrijvingen van de natuur en het leven in de kazerne blijkt dat de gedichten van Karel van de Woestijne grote indruk op hem hebben gemaakt. Ook deze, vaak stuntelige, brieven, bevatten al elementen die tien jaar later opduiken in *De voorstad groeit* (1943). Bijvoorbeeld de pessimistische kijk op het leven en op de mens. Het leven wordt voorgesteld als een gevangenis en de mens kan daardoor nooit echt vrij zijn. Uit de brieven spreekt, wellicht eveneens onder invloed van Van de Woestijne, een romantische verscheurdheid en een negentiende eeuws aandoend individualisme.

Boons eerste geschriften staan nog sterk onder invloed van het impressionisme. Dat blijkt uit de ruimtebeschrijvingen in *Onbekende stad* en die in het verhaalfragment over Sonja. Dat laatste fragment telt slechts veertien korte zinnen, waarin een poging wordt gedaan om de leefwereld van de vijftienjarige Sonja te typeren. Kenmerkend is niet alleen de aandacht voor het decor maar ook de aanwezigheid van een (auctoriele) verteller, die allerlei bespiegelingen over het zieleleven van een vijftienjarige geeft.

Staan de beschrijvingen in Boons verhalend proza onder invloed van het impressionisme, in zijn lyriek zijn onmiskenbaar sporen aan te wijzen van het indertijd modernere expressionisme. De zes met Romeinse cijfers genummerde gedichten uit de bundel *Nacht-trein* hebben wat betreft de vorm allesbehalve een traditioneel karakter. De versregels rijmen niet en ook in de beeldspraak vertonen ze meer verwantschap met de expressionistische poëzie (trein, rails, telefoonpalen, spoorlijn). Ook wordt het ritme van de trein opgeroepen: "bonk, boemboem, bonk, boemboem". In dit opzicht ligt een vergelijking met de poëzie van Paul van Ostaijen voor de hand. Vreemd genoeg heeft Boon in *Nacht-trein* voor een conventioneelere spelling gekozen. Het woordgebruik doet zelfs een enkele keer archaisch aan ('lochten' in plaats van 'luchten') en dat wijst weer in de richting van Van de Woestijne. De ruim tien jaar later samengestelde bundel *Verzen* is in tal van opzichten traditioneler dan *Nacht-trein*. Hier zijn de gedichten geordend volgens een strak rijmschema. Boons ontwikkeling lijkt synchroon te lopen met die in de Vlaamse poëzie, waarin na het expressionisme - vanaf 1930 - een restauratie van de klassieke versvormen plaatsvond.

Ook Boons poëzie getuigt niet van een geloof in verbetering van de mensheid. Wat het wereldbeeld betreft, lijkt hij meer aan te sluiten bij de poëzie van Karel van de Woestijne dan bij die van Van Ostaïen. De gedichten in *Nacht-trein* ademen een laat-negentiende eeuwse, deterministische, fin-de-siècle sfeer. Het gaat om individualistische poëzie. Ze zijn weinig opwekkend, ze hebben iets rusteloos en het noodlot lijkt onontkoombaar: "daar hangt om z'n schouders/ 'n last niet te zien". Ook uit de beelden blijkt levensmoeheid en zelfs levensangst: veel regen en wind, 'zwart van angst', 'nacht zonder einde', 'eenzaamheid', 'luttel bestaan', 'verlatenheid', 'schreiend', 'waanzin'. De nietigheid van de mens tegenover het leven, het heelal wordt in vergelijkingen met de sterren, de ruimte, de einder et cetera benadrukt.

Dezelfde deprimerende, uitzichtsloze sfeer ademt de bundel *Verzen*. De mens is eenzaam, bang en levensmoe: 'het leven tart u telkens weder', 'gij zijt het zoo moe', 'ledige uren', 'angst', 'nacht', 'droeve luister'. Opnieuw overheerst het deterministische element, de overtuiging dat de mens nooit echt gelukkig kan zijn: "Ieder voor zichzelf vecht heel alleen./ Elke droom gaat onvervuld weer heen" (gedicht nummer 31). De triestheid van het bestaan weerspiegelt zich in de ruimte, het regent veel in deze gedichten. De nietigheid van de mens wordt weer beklemtoond door het veelvuldig gebruik van kosmische elementen in de beeldspraak: 'sterren', 'God', 'einder', 'horizon', 'hemel'.

Boons gedichten gaan veelal over kleinzielige, individuele problemen. Maar zelden wordt die individuele problematiek op een hoger - sociaal of politiek - plan getild. Hij gebruikt - net als in zijn eerste romanschetsen - weinig verrassende beelden en grossiert veelal in banale levenswijsheden. Een enkele keer slaagt hij er maar in zijn visie op een originele wijze te verwoorden. De taal mist hier nog het directe, het krachtige, het gebalde van zijn latere prozawerk. Soms lijkt hij zich zelfs schuldig te maken aan louter rijmelarij: "Binnen in uw huis voelt ge u doodmoe/ Uw vrouw slaat haar boek van avontuur toe./ Ge luistert naar uw onrustige gedachten/ Uw oude dromen kunnen nog wat wachten" (nummer 6).

Toch bevat de bundel *Verzen* ook verrassende elementen. Er zijn gedichten waarin Boon het schrijverschap tot onderwerp maakt: "Om het onrustig kloppen van mijn hart/ dat den honger naar het uitbeelden der dingen tart/ staar ik soms angstig naar de punt van mijn pen/ en de woorden die ik aan 't schrijven ben" (nummer 23). Een ander gedicht, waarin hij het probleem aankaart van het vinden van de juiste bewoordingen, opent met een onmiskenbaar Elsschottiaans vers: "Al wat er in uw hart is gelegd/ en ge onbeholpen uitstamelt als een schooier/ dat heeft de kleine van uw buurman reeds gezegd/ maar veel mooier" (nummer 4). Maar gedichten waarin de autonomistische functie van literatuur wordt beklemtoond, zijn eerder uitzondering dan regel. Ook Boons poëzie vervult in hoofdzaak een expressieve functie.

De cyclus *Verzen* bevat nog een aantal gedichten dat qua thematiek en

verwoording dicht bij Boons eerste roman staat, bijvoorbeeld nummer 3 dat zo begint: "Voor immer zijt ge de gevangene van de aarde/ tusschen den nauwen horizon./ Nog voor ge begon/ als een gek te rennen, snelden de einders op u toe."

Interessant is gedicht nummer 26, dat volgens mij handelt over de man die model heeft gestaan voor het personage Oscarke in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*: "Man/ met uw koffiekan/ en uw boterham in grauw papier,/ op uw dom en beenig gelaat/ zooveel van het leven te lezen staat./ In den avond van het Een-mei feest loopt ge dronken/ en wilt ge in alle geweld met een roode bloem pronken."¹

Op basis van het plan voor *Het brood onzer tranen* kan niet veel, maar toch al iets meer over Boons inzichten ten aanzien van de romanconceptie worden gezegd. Zo stond hem in 1939 een niet-chronologische roman voor ogen, waarin een groot aantal verhaallijnen voorkwam. Niet één maar verscheidene hoofdpersonages, van wie de meesten tot de lagere sociale klassen behoren. Daarmee zijn de voor die tijd belangrijkste niet-conventionele kenmerken genoemd. Boon lijkt met zijn roman binnen een traditioneel kader voorzichtig te experimenteren met enkele structurelelementen.

Dit plan geeft al evenmin blijk van een positieve kijk op het bestaan en de toekomst. Desalniettemin ziet Bert Vanheste een duidelijke ontwikkeling van *Onbekende stad* via *Het brood onzer tranen* naar *De voorstad groeit*: "Ook wereldbeschouwelijk lijkt Boon onderweg te zijn: de aanvaarding van het leven, die in 'Onbekende stad' nog een wezenlijk element vormde, is verdwenen; het fatalisme van *De voorstad groeit* kondigt zich aan, zonder evenwel reeds het laatste woord te hebben. Kenmerkend is de titel van het derde deel: 'Nog is er tijd en uur'. Nog is niet alle hoop verdwenen. Carie, de 'zondige' vriendin van Marian, is een volgeling van de profeet Engels geworden: 'God, en geen oorlog. Nog is er tijd om opnieuw te beginnen...' Ontegensprekelijk is deze roep verwant aan de slotzin die Boon in 1945 voor *Mijn kleine oorlog* schreef: SCHOP DE MENSCHEN TOT ZIJ EEN GEWETEN KRIJGEN."²

Of de titel 'Nog is er tijd en uur' inderdaad op een mogelijk geloof van Boon in verbeteringen wijst, is niet meer met zekerheid vast te stellen. We weten immers niet precies hoe hij dit gegeven *toen* had willen uitwerken. Maar de spaarzame gegevens die het plan verstrekt, wijzen eerder op het tegendeel: Engels wordt uit de partij gezet, er breekt een oorlog uit en hij huult en roept (totaal geïsoleerd, als een roepende in de woestijn) om vrede: Nog is er tijd om alles opnieuw te beginnen! Ook de uitwerking van dit

1. In *Zomer te Ter-Muren* wordt op pagina 495 beschreven hoe Oscarke een roos opsteekt en hoe hij later die avond dronken wordt.

2. Vanheste 1991, p. 294-295.

gegeven in *De voorstad groeit* laat het tegendeel zien. Bovendien gaat het hier om de opvattingen van één personage, Engels, wiens visie niet zonder voorbehoud gelijk mag worden gesteld aan die van Boon.

De door Vanheste getrokken parallel met de slotzin van *Mijn kleine oorlog* gaat mijns inziens eveneens niet op. Hij interpreteert die als een *actieve* oproep, terwijl het in mijn optiek veeleer een *passieve* wanhoopskreet is.

Het uitgewerkte fragment in de brief aan Colson (1939) brengt op wereld-beschouwelijk gebied niets nieuws. De levenswandel van Marian gaat niet bepaald over rozen. Toch lijkt de verteller even te geloven in een verbetering van haar situatie: "voor alle mensen komt eenmaal het wonder. Dat is ons onverwoestbaar deel: de hoop, dat eenmaal komt: het wonder. Waar wij dag en dag hopen naar verlangd hebben. Eenmaal komt het. Soms vroeg en misschien soms eens te laat. Maar tóch./ En dan, en dan.../ Ach, het betert er misschien niet op."¹ Met andere woorden: het geloof in vooruitgang wordt meteen weer teniet gedaan.

In 1940-1941 was Boon, zo blijkt onder andere uit een brief aan Maurice Roggeman, nog op zoek naar een adequate artistieke uitdrukkingwijze. Hij was erg somber gestemd, wees op de grauwheid van het bestaan en zag de oorlog als de ondergang van de Westerse beschaving. Hij was bang. In *3 Mensen tussen muren. Een roman in lino* heeft hij uiting gegeven aan die angst. Het boekje werd in de winter van 1941 geschreven en afgedrukt.

In *3 Mensen tussen muren* beschrijft hij de geschiedenis van drie mannen, die hem, naar eigen zeggen, al een tijdje als een akelige droom achtervolgden en die steeds in zijn werk opdoken.² Met het resultaat was hij niet erg ingenomen, hij noemde het "een mislukt boek over mislukte mensen."³ Maar tegelijkertijd was hij ook tevreden: "Doch, naar de drommel met deze bezwaren. Dat het lope zo als het lopen wil. Ik heb er deze moeilijke winter van 41 mee doorworsteld, en me trachten te ontdoen van een hinderende en spookachtige gedachte."⁴ Het maken van dit boekje heeft voor Boon boven alles een expressieve functie gehad. Uit zijn dubbele houding tegenover het resultaat blijkt dat literatuur in zijn optiek toch nog iets anders moet zijn dan een middel om ervaringen en gevoelens uit te drukken. Wat dat 'iets' is, blijft voorlopig onduidelijk.

3 Mensen tussen muren bestaat uit vier gedeelten, waarvan het eerste een soort verantwoording en het tweede een proloog is. Daarna volgt het verhaal over de drie mannen, de drie ex-gevangenen. Dat verhaal wordt niet chronologisch verteld. De drie mannen zitten in het begin in de wachtzaal en daarna volgt een terugblik op hun verleden. Heel kort wordt hun persoonlijkheid,

1. Leus/Weverbergh 1972, p. 31.

2. Zie: Boon 1989, p. 43.

3. Boon 1969a, p. 9.

4. Boon 1969, p. 9.

hun leven in de gevangenis en de eerste tijd na hun in-vrijheid-stelling beschreven. Dan keert de lezer terug in de wachtkamer van het station. De rest van het gebeuren verloopt wel chronologisch.

Onconventioneel is het gebruik van verschillende tekstsoorten. Een van de drie mannen leert de lezer kennen via enkele aantekeningen 'Uit het verdwaalde dagboek van de laatste' en op de niet beschreven moord op een jong meisje wordt gereflecteerd in een gedicht.

Het gebruik van linsneden, het doorbreken van de chronologie en de verwerking van een gedicht en van (al dan niet gefingeerde) dagboekantekeningen in deze 'roman' wijzen op een breuk met de traditionele romanopvatting. Ook de spelling sluit daar weer bij aan: 'avenden', 'niewe', 'evolusie', 'moeilik' et cetera. Daar staan de auctoriele vertelinstantie en de vele ruimteschilderingen tegenover, die conventioneeler aandoen. *3 Mensen tussen muren* is - ik heb het al opgemerkt - een uiterst somber verhaal. Dat blijkt ook uit de gebruikte beelden: nacht, donker, sneeuw, regen, kou, hoge muren et cetera. Daarnaast is het verhaal doordrenkt met opmerkingen en passages waaruit Boons deterministische, fatalistische levensvisie blijkt. Een voorbeeld is te vinden op pagina 50-51 waar de drie mannen worden getypeerd: "Kleine mensen tussen hemelhoge muren, voortjagend, elkander wegdrommend, jachtend naar het geluk dat, wie-weet, wacht achter de volgende straathoek. Ei, weg daar, ge staat tussen mij en het licht. Weg, daar is het geluk, daar is het Allernieuwe, daar is God./ Tenslotte wacht, achter de laatste hoek van de laatste straat, de dood./ Dat was het wat zij zochten en zij wisten het niet. Of neen, zij wisten het maar al te wel."¹

De problematiek vertoont verwantschap met die van het existentialisme. Zo vraagt de derde man, die zich nutteloos, overbodig en eenzaam voelt, zich af waarom hij eigenlijk leeft en denkt?² Hij ziet wel een mogelijkheid voor wat meer toenadering tussen de mensen, die in wezen allemaal een zelfde lot ondergaan: "Misschien moesten wij vandaar uitgaan, moest het vertrekpunt van al ons denken zijn: Ik ben eenzaam en ik ben nutteloos. Misschien zou dan een harmoniese verhouding onder alle mensen geboren kunnen worden."³

Ook in de proloog schetst Boon een niet al te rooskleurig beeld van de mensheid. De wetenschap heeft alle mysteries van het leven ontluisd en daardoor kan de ontwikkelde mens niet meer gelukkig zijn. De wereld wordt geleid door de dommen (een gedachte die hij later ook in *De Kapellekensbaan* heeft verwoord). Het geloof in een verdere evolutie ontbreekt hier totaal (de mens heeft in Boons ogen het hoogste punt in zijn ontwikkeling bereikt).

1. Boon 1969a, p. 50-51.

2. Boon 1969a, p. 42.

3. Boon 1969a, p. 44-45.

In tegenstelling tot wat in *3 Mensen tussen muren* het geval is, heeft Boon in *De voorstad groeit* gekozen voor een grotendeels lineair en chronologisch verteld verhaal. Er worden wel sprongen in de tijd gemaakt, maar van flash-backs is geen sprake. Een heel enkele keer wordt door een van de personages naar het verleden verwezen of over het verleden verteld. Het tijdsverloop in *De voorstad groeit* is traditioneel en wat dit betreft onderscheidt de roman zich niet van de indertijd gangbare literatuur. Opmerkelijker is het perspectief en de focalisatie. Niet een of twee hoofdpersonages door wier ogen de lezer het verhaalgebeuren volgt, maar een hele groep. In vijf hoofdstukken worden de lotgevallen van de bewoners van zeven armoedige rijtjeswoningen en één 'rijkemensenhuis' in een voorstad verhaald. De verhaallijnen van de verschillende personages wisselen elkaar af, zijn met elkaar verstrengeld. Er wordt binnen de hoofdstukken vaak en vrij snel van hoofdpersoon gewisseld. Eén afzonderlijk personage wordt hooguit enkele bladzijden gevolgd.

Het boek gaat grotendeels over de omgang van de bewoners met elkaar. Door deze verstrengeling van motieven zijn de verhaallijnen ook minder van elkaar te onderscheiden. Er kan daarom moeilijker van afzonderlijke levensgeschiedenissen worden gesproken, het is de geschiedenis van een kleine gemeenschap. Geregeld is die gemeenschap als groep de 'hoofdpersoon'. In *De voorstad groeit* schetst Boon op die manier een beeld van het leven in een armoedige stadsbuurt. Dat beeld wordt als objectief en algemeen geldend voorgesteld, hoe subjectief zijn visie achteraf gezien ook is. In het boek staat die visie nergens ter discussie. De werkelijkheid is kenbaar en de hele voorstelling van zaken in het boek is realistisch. Literatuur vervult hier bij uitstek een mimetische functie.

De vertelinstantie is hoofdzakelijk personaal, maar er zijn ook kenmerken van een auctoriele verteller aanwezig. De verteller intervineert geregeld in het verhaalgebeuren en hoewel hij geen deel uitmaakt van de handeling, verschaft hij daar wel uitleg bij. Hij geeft allerlei commentaar, verkondigt levenswijsheden, generaliseert en plaatst kritische noten bij het gebeuren. Zo nu en dan spreekt hij de lezer en zijn personages zelfs toe. Hij is alwetend en heeft de touwtjes stevig in handen, hoewel er ook omvangrijke passages zijn waarin de aanwezigheid van een verteller minder duidelijk voor het voetlicht treedt.¹ Deze bij tijd en wijle auctoriele vertelinstantie doet traditioneel aan

In vergelijking met *3 Mensen tussen muren*, geschiedenis die in *De voorstad*

1 Juist omdat de verteller in tegenstelling tot de personages alwetend is, ben ik het niet met Gerard Raat eens als hij stelt dat in *De voorstad groeit* via de verteltechniek de 'gelijkheid' van romanpersonen, verteller en lezer wordt benadrukt (zie Raat 1980, p. 53).

groeit is verwerkt, is de spelling minder gedurfd, conventioneel.¹ Dat geldt in mindere mate voor het taalgebruik. Boon maakt ook hier veelvuldig gebruik van Vlaamse woorden, stijlbreuken en zinswendingen die doorgaans alleen in gesproken taal voorkomen. In de beeldspraak worden dikwijls vergelijkingen met alledaagse voorwerpen gemaakt: "Hij komt binnen en ziet haar, krak, krak, wat scheurt en wat breekt daar binnen in hem? Een heele kast met sjatten en teljoeren valt daar binnen in zijn hart omver" (DVG 286-287).

De voorstad groeit kan beschouwd worden als de uitwerking van het plan voor de roman *Het brood onzer tranen*. Bijna alle gebeurtenissen uit dit plan zijn moeiteeloos in het boek terug te vinden en wel vanaf het einde van hoofdstuk 3 (vanaf pagina 263-264). Het in de brief aan Colson opgenomen fragment over Marian komt in het vijfde en laatste hoofdstuk van *De voorstad groeit* voor. Een verdere vergelijking van het plan voor *Het brood onzer tranen* met *De voorstad groeit* laat zien dat Boon de opzet later flink heeft uitgebreid. De roman bevat niet 3 maar 5 delen. De geschiedenis begint daar bij de kinderjaren van de personages. Hij heeft uiteindelijk voor een strikt chronologische aanpak gekozen, terwijl hij in het plan van *Het brood onzer tranen* nog met terugblikken wilde werken. Ook is het verhaalgebeuren in *De voorstad groeit* moeilijker in de historische tijd en ruimte te plaatsen. Verwijzingen naar de oorlogszuchtige totalitaire buurstaat (Duitsland) die in het plan van *Het brood onzer tranen* nog voorkwamen, ontbreken. Opmerkelijk. Mogelijk heeft Boon concrete verwijzingen naar de Tweede Wereldoorlog in een later stadium geschrapt om de bezetter niet uit te dagen. Het boek verscheen immers midden in de oorlog, in de zomer van 1943. (Of heeft Boon zijn boek minder tijd- en plaatsgebonden wil maken?).² Uit het plan blijkt in ieder geval dat Boon in 1939 al in grote lijnen de opzet voor ogen stond die hij in *De voorstad groeit* heeft gerealiseerd.

De voorstad groeit is geen vrolijk boek. Alle hoofdpersonages proberen zin aan hun bestaan te geven. Zij zijn op zoek naar hun geluk, naar de vervulling van hun dromen en idealen, hoe uiteenlopend die ook mogen zijn. In de loop van het verhaal komen ze er achter dat zij tevergeefs hebben gezocht, dat het geluk niet te vinden is. Al hun inspanningen op dit gebied blijken tot mislukken gedoemd te zijn geweest. Liefdes blijven veelal onbeantwoord, sociale veranderingen vinden niet plaats et cetera. En als er eens een enkele keer een droom in vervulling lijkt te gaan, dan is dat tijdelijk of dan verliest die droom meteen zijn glans.

1. De belangrijkste verschillen tussen *3 Mensen tussen muren* en *De voorstad groeit* zijn beschreven in Raat 1980, p. 46-48.
2. Het boek is zelfs moeilijk in een historische tijd te plaatsen. Het begin ligt rond 1911 (er wordt verwezen naar de Balkanoorlog). Uit de vermelde leeftijden van de personages kan worden opgemaakt dat de vertelde tijd zo'n 50 jaar beslaat. Het einde van dit in 1943 gepubliceerde boek zou dan rond 1960 liggen.

In Boons visie zullen er nooit wezenlijke veranderingen plaatsvinden. De mens is volgens hem niet geboren voor het geluk, eerder voor het tegendeel. Een belangrijk obstakel op de weg naar dat geluk vormt de domheid van de mens zelf: "Nooit zal het veranderen, de menschen allemaal bijeen, dat is een kudde, een domme, zwijgende duldende kudde." (DVG 247). Desalniettemin blijft de mens zich illusies maken over de toekomst. De hoop dat het eens beteren zal, houdt hem gaande (DVG 315-316).

Niet alleen de mens, ook het noodlot is er in *De voorstad groeit* verantwoordelijk voor dat de mens ongelukkig is. Het leven legt beperkingen op aan de mens. Hij kan niet ontsnappen aan zijn lot en het heeft geen enkele zin om dat zelfs te proberen. Elie en de drie gevangenen hebben dat door en ondergaan hun lot dan ook lijdzaam. Zij vechten niet meer.

Evenals Boons poëzie getuigt ook zijn eerste roman van een deterministische visie op het bestaan. In dit opzicht is *De voorstad groeit* verwant met de negentiende eeuwse naturalistische roman. In de loop van het boek komen de personages tot het inzicht dat het leven geen zin heeft, dat alles nutteloos is. Aan het slot zijn de meesten gedesoriënteerd of verloederd: "Hun dagen lopen achter malkander langs den rand van een bodemloozen put. Nevens hen, achter, voor hen, midden in hen is er iets zinloos en doelloos, iets afgrijselijk leeg en hol: het leven" (DVG 244). Een van die personages, Morris, vergelijkt het leven met een diepe put "waarin wij rondstropelen, elkander en ons eigen zelve niet herkennen, tasten en zoeken" (DVG 299-300). De dood schijnt het enige positieve te zijn: "Dat is het eenigste dat waarlijk goed en echt is in het leven: de slaap./ Zij houden zich krampachtig vast aan het leven. En de slaap wat is die anders dan het spiegelbeeld van den dood?" (DVG 244).

Er zijn twee personages die zich in levensvisie van de anderen onderscheiden: Maria en Bernardeke. Maria is misschien wel het minst gecompliceerde personage van allemaal. Zij aanvaardt het leven zoals het is: "vrijen en kinderen krijgen, oud worden en sterven" (DVG 228). Bernardeke daarentegen onderkent aanvankelijk dat alles hol, leeg, troosteloos en nutteloos is (DVG 201), maar op het laatst ziet hij in alles de hand van God (DVG 298).

De voorstad groeit is een cyclische roman. Het boek eindigt met de beschrijving van eenzelfde tafereel als waarmee het is begonnen. In de visie op het bestaan verandert niets, hoe de mens zich ook inspant, in wezen blijft alles altijd hetzelfde. De beroemde slotwoorden "En... ach, enzoovoort, enzoovoort" spreken in dit opzicht boekdelen. Die fatalistische visie komt in het hele boek terug: "Het leven is een wiel, het draait en ge ziet altijd iets nieuws en ge ziet altijd hetzelfde" (DVG 258).

Dat er geen verbeteringen optreden blijkt ook uit het feit dat gedurende het hele boek sprake is van oorlogen. Er is een voortdurende oorlogsdreiging. Een enkele keer wordt de voorstad gebombardeerd. *De voorstad groeit* is een pessimistisch boek. Gerard Raat heeft er - terecht - op gewezen dat het

voor het marxisme kenmerkende toekomstperspectief van de vooruitgangsfilosofie in dit boek ontbreekt. Inderdaad, er is sympathie voor de wereldverbeteraars, maar Boons scepsis over de haalbaarheid van verbeteringen overheerst.¹ De armoede van de bewoners van de voorstad is niet de oorzaak van hun ongeluk, maar de mens en eigenlijk het leven zelf, het noodlot. Dat geldt voor rijk en arm. Ook met de bewoners van het rijkemensenhuis (Mark, Hilda en Guido) loopt het slecht af.²

Ook in Boons tweede roman *Abel Gholaerts* staat een aantal individuen centraal. Maar in dit geval zijn er twee hoofdpersonen. In het eerste hoofdstuk is dat Vincent van Geem, de nieuwe onderpastoor van het gehucht Paddenhoek, en in de vijf overige hoofdstukken is dat Abel Gholaerts, de zoon van Vincent en diens buurmeisje Anna. Behalve de belevenissen van Vincent en van Abel volgen we ook nog de wederwaardigheden van een aantal andere personages, in het bijzonder die van Vincents broer Eduard en diens zenuwzieke vrouw Adèle, die van Abels wettige vader Germain Gholaerts en die van Abels broer Theo.

De verschillende verhaallijnen wisselen elkaar ook hier af, maar dat gebeurt minder snel dan in *De voorstad groeit*. Boon heeft het als een probleem ondervonden dat hij gebeurtenissen die gelijktijdig plaatsvonden in zijn boek niet gelijktijdig kon beschrijven. Hij wijst herhaaldelijk op dit verschil tussen het werkelijke leven en de literatuur.³ Dit gebeurt al in de openingszin van het boek: "Het leven is geen boek. Nergens begint het. Het is hier en daar en ginder, en alles gebeurt tegelijk. Een boek is anders. Dit boek begint in het huis der Van Geemen waar het altijd stil is, waar het riekt naar papier en inkt." (AG 9). Een boek te schrijven conform het werkelijke leven lijkt Boons ideaal. Hij kent hier aan het literaire werk opnieuw in hoofdzaak een mimetische functie toe. Desalniettemin gelooft hij er blijkbaar niet in dat het echt mogelijk is een boek te schrijven dat overeenkomt met het werkelijke leven. In *Abel Gholaerts* worden gebeurtenissen die gelijktijdig plaatsvinden achter elkaar beschreven. Het gebeuren is hier dus niet chronologisch weergegeven. Als van de ene op de andere verhaallijn wordt overgestapt, vinden er doorgaans sprongen terug in de tijd plaats. De afzonderlijke verhaallijnen, die van Vincent, Abel, Germain, Eduard en Adèle et cetera verlopen overigens wel chronologisch.

Evenals bij *De voorstad groeit* het geval is, hebben we ook in *Abel Gholaerts*

1. Raat 1980, p. 54.

2. Willem Elsschot heeft het belang van de existentiële problematiek in *De voorstad groeit* indertijd niet onderkend. Hij raadde Boon immers aan om de bewoners van het rijkemensenhuis gelukkig te laten worden om het onrechtvaardige van het leven in de kapitalistische maatschappij sterker te benadrukken (Zie: brief van De Ridder aan Boon d.d. 2 februari 1943; in: Boon/Elsschot 1989, p. 20-21).

3. Zie ook: G.F.H. Raat 1989, p. 115.

te maken met een personale vertelinstantie, en ook hier is de focalisatie meervoudig. Het wisselt afhankelijk van de personages wier belevenissen worden beschreven. Opnieuw wordt er met de gebeurtenissen meeverdeld ('szenische Darstellung' of 'showing'). En ook hier zijn passages aan te wijzen die een auctoriele vertelinstantie verraden, bijvoorbeeld daar waar de lezer direct door de verteller wordt toegesproken. Maar over het algemeen is er geen sprake van een persoonlijke ik-verteller. Wel leunt de beschrijving in sommige passages sterk tegen de zogenaamde monologue intérieur aan, maar dan wel in de indirecte vorm: gedachten worden in de derde persoon enkelvoud weergegeven (bijvoorbeeld als Abel denkt dat hij gek wordt).

Abel Gholaerts is gebaseerd op het leven van Vincent van Gogh, maar het is geen geromantiseerde biografie. Het gebeuren speelt in een tijd na Van Gogh (1853-1890). Dat valt op te maken uit de directe verwijzingen naar diens leven, bijvoorbeeld op bladzijde 322 waar Abel een boek over het leven en werk van Van Gogh in handen neemt. Een nauwkeurige historische situering is moeilijk, omdat er nauwelijks aan historische gebeurtenissen wordt gerefereerd. Een mijnramp in Wallonië komt enkele keren ter sprake en ook wordt er nog verwezen naar een boek (*Het land*) van Emile Zola. Het gebeuren kan op basis van deze spaarzame gegevens in de eerste helft van deze eeuw worden gesitueerd (gezien het gebruik van trein én van paard en wagen waarschijnlijk vlak na de eeuwwisseling). *Abel Gholaerts* kan wel nauwkeuriger in de ruimte worden geplaatst. Het speelt in Paddenhoek (een buurtschap van Aalst), in Brussel en in 'de Walen'.

In *Abel Gholaerts* ligt, in tegenstelling tot wat in *De voorstad groeit* het geval is, het accent sterker op de innerlijke ontwikkeling van een aantal personages en niet zozeer op het schetsen van een beeld van een bepaalde groep uit de samenleving. In dit opzicht sluit *Abel Gholaerts* meer aan bij de psychologische roman (in de traditie van Maurice Roelants).

Net als *De voorstad groeit* is *Abel Gholaerts* geen vrolijk boek. De visie op het leven is al even triest en staat net als in Boons eersteling niet ter discussie. De meeste personages ervaren hun leven als leeg, nutteloos en eentonig. Zij zijn rusteloos, voelen zich niet op hun gemak en willen weg in de hoop ergens anders hun levensgeluk of -bestemming te vinden. Lange tijd worden ze door hun verlangens op de been gehouden, maar uiteindelijk komen ze er achter dat vluchten geen zin heeft. Het geluk is ook elders niet te vinden. De droom is onbereikbaar of de dingen waarnaar wordt verlangd, blijken onvolmaakt te zijn. Voor Abel betekent het verlies van zijn begeerten, dat ook het leven iedere betekenis verliest (AG 306-316). De mens blijkt eigenlijk alleen op zoek te zijn naar de dood. Abel vraagt zich op een bepaald moment af of de mensen eigenlijk geen spoken zijn, die het geluk zoeken en de dood trachten te ontlopen (AG 355).

Het noodlot speelt hier eveneens een belangrijke rol: "Ge kunt uw noodlot

niet ontlopen" (AG 325) en "Het lot dat met de menschen speelt lijkt de wind met een vergeten papiersnipper, met een biljet van vijf frank waar ge lijkt een zot achter rent." (AG 382). Het heeft dan ook geen enkele zin dat de mens zich tegen zijn noodlot verzet. Alleen Abels broer Theo lijkt zich te onttrekken aan het lot. Hij is de enige die het geluk lijkt te vinden. Hij houdt zich niet bezig met de grote levensvragen, is geen piekeraar, maar is bijzonder praktisch ingesteld. Hij handelt en vecht tot hij heeft wat hij begeert (AG 400).

Ook de visie op de mens is niet veel rooskleuriger dan die in *De voorstad groeit*. Abel spreekt over blinden die in een dikke mist rondtasten en die steeds hetzelfde zeggen (AG 162). Elders noemt hij de mens als enkeling 'goed, zwak en dankbaar', maar de massa een 'brute kudde, een domme, begerende, door moordlust bevangen bende' (AG 293). De mens wordt bij herhaling voorgesteld als een egoïstisch, zelfzuchtig wezen dat de ander nooit begrijpt en dat alleen voor zichzelf leeft en vecht. Er heerst een soort oerwoudmentaliteit van leven en overleven. De mens staat alleen en is niet in staat tot werkelijk diepgaand contact.

Maar er zijn in deze roman uitzonderingen. Vincent, Abel en de oude pastoor van Paddenhoek spelen een positieve rol. De laatste twee stellen hun leven na verloop van tijd geheel in dienst van de arme en zieke mensen. Zij zijn christusfiguren, die niet aan bezit hechten. Maar ook zij oogsten stank voor dank. Alle bespottingen, tegenslagen, straffen ondergaat Abel lijdzaam, zonder wraakgevoelens. Ook Abels broer Theo speelt een bewonderenswaardige rol, hij stelt zich ten opzichte van Abel belangeloos en vergevensgezind op.

Abel heeft veel met Vincent gemeen. In beiden woedt een strijd tussen rede en instinct. Beiden worstelen met de religieuze ethiek en verzetten zich tegen de lichamelijke liefde, die zij zondig en slecht vinden, hoewel de begeerte dikwijls nauwelijks te weerstaan is. Zij vechten tegen het slechte in de mens.

Vincent en Abel lijken in nog een opzicht op elkaar. Beiden lijden aan een soort zelfkwelling. Abel blijkt zelfs de smart lief te hebben. Hij lijdt aan een soort zelfvernietigingsdrang, heeft een lijf "dat hunkert om zich heelemaal te vernietigen voor de menschen" (AG 324).

Er is nog een andere tweestrijd in Abel, namelijk die tussen een leven in dienst van de mensen of een in dienst van het kunstenaarschap. Aanvankelijk kiest hij steeds voor het eerste, maar aan het eind van het boek besluit hij zich geheel aan de schilderkunst te wijden. Hij wil het leven schilderen en tekenen zoals hij het om zich heen ziet (zoals het werkelijk is). In een schilder ziet hij een soort God die boven alle mensen staat en het leven en zijn geheime roerselen door en door kent (AG 187-188). De kunstenaar is in zijn ogen dus een profeet. Abel ziet het kunstenaarschap als een roeping (AG 292). Hij is een talent (ondertitel boek) en een waarachtig kunstenaar.

Dit in tegenstelling tot Germain Gholtaerts, die prullen schrijft met als enige doel rijkdom en roem te verwerven. Ook hier duikt weer de kloof tussen idee en werkelijkheid op waarmee de waarachtige kunstenaar te maken heeft: "Dan bepeinst hij zich: neen, het was dat niet wat ik zeggen wou, het is nog iets helemaal anders" (AG 224). Er is een onvrede in Abel nooit eens te kunnen uiten wat hij meent (AG 238-239).

In Boons derde roman, *Vergeten straat*, staat net als in *De voorstad groeit* een groep personages centraal: de bewoners van een doodlopende straat, die door de aanleg van een spoorlijn (de Noord-Zuid-verbinding) afgesloten raakt van de buitenwereld. In tegenstelling tot Boons eerste boeken kent *Vergeten straat* geen indeling in hoofdstukken. Het verhaal bestaat uit een groot aantal, vaak door witregels van elkaar gescheiden scènes. De presentatie van het gebeuren heeft daar door een sterk filmisch karakter. Veel beschrijvingen vertonen kenmerken van het zogenaamde 'camera-eye' in zich. Aan het dramatische genre doet ook de weergave van de dialogen denken: "Roza: goed, ga dan...\ Vieze: ROZA\ Roza: ga dan toch verder, of ziet ge niet hoe ik hier sta!" (VS 103). Dat de aan de film ontleende flash-back in dit boek herhaaldelijk voorkomt, is na het bovenstaande nauwelijks verrassend.

Ondanks de filmische karakteristieken van de tekst hebben we hier hoofdzakelijk met een personale vertelsituatie te maken, net als in *De voorstad groeit* vinden er in een hoog tempo wisselingen in de focalisatie plaats, aan de lotgevallen van een persoon is vaak niet meer dan een bladzijde gewijd alvorens er weer aandacht wordt besteed aan de belevenissen van een ander personage. Opmerkelijk is dat een enkele keer eenzelfde gebeurtenis door de ogen van verschillende personages wordt beschreven. Een techniek die Boon in zijn latere roman *Menuet* tot een van de belangrijkste structuurelementen heeft verheven.¹ Desalniettemin wordt de werkelijkheid ook in *Vergeten straat* doorgaans als objectief kenbaar weergegeven. De voorstelling van zaken is realistisch en literatuur vervult hier in hoofdzaak weer een mimetische functie, ook al heeft Boon in dit boek voor een gefingeerde plot gekozen. Hoewel de personale vertelsituatie domineert, is ook dit verhaal doorspekt met bemoeienissen van de verteller, die zich dikwijls als alwetend manifesteert. Hij geeft commentaar op de gebeurtenissen, verkondigt allerlei levenswijsheden en intervineert in het verhaalgebeuren. Soms lijkt hij zelfs deel uit te maken van dat gebeuren.

De interventies van de verteller zijn opmerkelijk in een verhaal dat met het gebeuren mee wordt verteld (zgn. szenische Darstellung), omdat tegelijkertijd op het gebeuren wordt teruggeblikt. De Wispelaere heeft in dit verband

1 Hij gebruikte deze techniek niet als eerste. Eerder werd die al door John Dos Passos in de trilogie *U S A* (1939) en door Piet van Aken het procédé in *De duivel vaart in ons* (1946) toegepast.

opgemerkt dat de tekst daardoor tegelijkertijd narratief en metanarratief is ¹ In zekere zin geldt dat ook voor de eerste twee romans van Boon

Zoals hierboven min of meer is gebleken, is het verhaal in *Vergeten straat* niet helemaal chronologisch en dus ook niet continu verteld. Gebeurtenissen die tegelijkertijd hebben plaatsgevonden worden achter elkaar beschreven. Behalve flash-backs zijn er ook scènes die niet precies in de tijd te situeren zijn, zoals de geschiedenis over de vlinder die in de straat vloog. Daar staat tegenover dat de geschiedenis van het reilen en zeilen van de straat in zekere zin wel chronologisch is gepresenteerd.

Wanneer en waar *Vergeten straat* speelt is slechts bij benadering uit het boek op te maken. De vele verwijzingen naar de film doen vermoeden dat het verhaal in de jaren Dertig speelt. Roza bezoekt geregeld filmvoorstellingen. De aanleg van de Noord-Zuid-verbinding vormt de belangrijkste indicatie om het gebeuren in Brussel te situeren. De aanleg van die spoorlijn wijst eveneens op de jaren dertig ²

Wat betreft het wereldbeeld brengt Boon met *Vergeten straat* weinig nieuws. De beschreven poging van enkele bewoners van de straat om een vrije gemeenschap te stichten, mislukt radikaal. En komt niet eens echt van de grond. Dat is vanaf het begin duidelijk. De overtuiging dat vrijheid niet te realiseren is, klinkt overal door. Het mislukken van de droom met de straat is, hoe kan het anders, te wijten aan de mens en aan het noodlot. Koelie komt tot het inzicht dat de mensen niet rijp zijn voor de vrijheid en Gaston stelt aan het einde van het boek vast dat het experiment met de vergeten straat mislukt is omdat de mens niet te veranderen is (VS 221).

Met de tweede factor voor het mislukken van de onderneming, het noodlot, sluit Boon, zoals gezegd, aan bij de naturalisten uit de vorige eeuw. De Wispelaere heeft met name op Emile Zola gewezen. Hij heeft daarbij terecht opgemerkt dat die vergelijking maar ten dele opgaat omdat Boon Zola's optimisme ten aanzien van de wetenschap niet deelt ³. Geloof in vooruitgang ontbreekt in het geheel, Gaston vergelijkt het leven dan ook met een slingerbeweging: wij zullen nooit iets bereiken omdat alles op en af gaat, omdat alles bloeit en vervalst, geboren wordt en leeft en sterft" (VS 219). Koelie trekt een vergelijking tussen het leven en de strijd in het oerwoud. Leven is volgens hem een kwestie van overwinnen of overwonnen worden. De drang naar rechtvaardigheid ontbreekt bij de meeste mensen (VS 30). Verschillende personages worden bevangen door de leegte, de doelloosheid, de nutteloosheid van het bestaan. De straat, symbool voor het leven, schenkt soms wat geluk, maar dat valt in het niet bij het ongeluk. "Doch dat men in het leven een

1 De Wispelaere 1976, p. 20

2 Er is in het boek een keer sprake van het Jozafatpark, in Brussel bevindt zich een Josaphatstraat. Ook wordt een keer de plaats Chipka genoemd, in de volksmond een benaming voor een wijk in Aalst.

3 De Wispelaere 1976, p. 125

handvol geluk krijgt en een karrevracht leed, dat blijft waarheid, WAARHEID, hoe men het ook keert of draait. Een glimp zon, een schepel vreugde, tegenover bergen wanhoop, zeeën van teleurstelling" (VS 202).

De novellen 'Maagpijn' en 'Boontje's uitleen-bibliotheek' zijn chronologisch, met de gebeurtenissen mee verteld (alhoewel 'Maagpijn' begint met een grote terugblik) en gaan over concrete, klein-burgerlijke problemen. In het eerste geval een maagziekte waaraan de ik-verteller lijdt en in het tweede geval de pogingen die dezelfde ik-verteller onderneemt om met het uitbaten van een bibliotheek in zijn levensonderhoud te voorzien. In tal van opzichten kondigen deze verhalen een breuk in Boons oeuvre aan. Literatuur heeft hier wel nog een mimetische functie, maar de visie op het bestaan is niet langer eenduidig en algemeen geldend. De wereld in zijn werk heeft zich 'verengd'. Ook is hier voor het eerst sprake van een ik-verteller: een schrijver die deel uitmaakt van de handeling en die niet langer alwetend is. Hij is een twijfelaar, die onzeker in het leven staat en van Jan en alleman goede raad krijgt opgedrongen waarmee hij nauwelijks uit de voeten kan.

In beide novellen wordt de lezer herhaaldelijk toegesproken en de verteller beklemtoont dat wat hij schrijft *waar* is, dat hij het echt ondervonden heeft. Ook spreekt hij een voorkeur uit voor spontane literatuur, die recht uit het hart komt. Het is dan niet verbazingwekkend dat hij een afkeer heeft van gekunstelde dingen (BU 44-45) en goedkoop maakwerk (BU 15). Hij verzet zich tegen het schrijven uit ijdelheid (BU 74) of winstbejag, maar als hij iets uitgeeft dan verlangt hij daar wel goed voor te worden betaald (BU 89).

Boon lijkt afgaande op deze verhalen meer en meer te geloven in een strijdbare literatuur, in literatuur met een pragmatische functie. Hij verwacht van de schrijver dat hij zijn pen in dienst van de strijd voor een betere wereld stelt. Maar tegelijkertijd lijkt hij daar weinig effect van te verwachten. Het lezerspubliek is nauwelijks vatbaar voor schrijvers die het een 'geweten willen schoppen': "ze willen dat een schrijver hun amuseert hun blinddoekt, hun gelijk geeft, maar ze willen niet dat hij hun voor de spiegel brengt en zegt: spuw (...) de zaak zit hier dat de meeste mensen zich in hun domheid wat anders voorgesteld hadden van het leven, en zich in liefde-verhalen willen gooien" (BU 84). Boon noemt zichzelf dan ook een 'gekke wereldverbeteraar' (BU 85).

Toch beklemtoont hij in 'Maagpijn' de expressieve functie van het schrijven en die gaat ten koste van de pragmatische functie: "Het ging over mij heen, ik had mij een rommelplaats ingericht op zolder en vertrouwde mijn hart toe aan een hoop papier. Ik deed het niet meer omdat ik grote dingen wou bereiken en ook niet om de wereld te helpen, neen, slechts om alleen te zijn en die onrust onder mijn hart te vergeten" (TS 8). Ook lijkt hij in het schrijfproces nog een belangrijke rol toe te kennen aan de inspiratie: "Van

puur ongeduld stond ik mijn tenen te krommen, ik was vertwijfeld omdat het daar zo zielloos liggen wachten had terwijl binnen in mijn hoofd een nieuwe gedachte geboren was en naar buiten wou komen, de geschiedenis van een straat (...)" (TS 14). De problematiek van het schrijven wordt in geen van beide novellen tot onderwerp van het schrijven zelf. Dit in tegenstelling tot hetgeen later enkele malen in *Mijn kleine oorlog* het geval is.

Wel kunnen 'Maagpijn' en 'Uitleenbibliotheek' al gemakkelijk in historische tijd en ruimte worden gesitueerd. Ze spelen allebei in Aalst tijdens de oorlog. 'Uitleenbibliotheek' in de eerste helft van 1945 (het is nog oorlog, maar tegelijkertijd wordt de bibliotheek al door een Engelse soldaat bezocht (BU 61), België is kennelijk al bevrijd) en 'Maagpijn' grotendeels in de zomer van 1944 (onder andere D-day).

De schrijver-verteller in beide verhalen is een zwakkeling, onzeker, twijfelend, eigenlijk te zwak om in het leven te staan. Hij doet denken aan de mannelijke hoofdpersonen uit de latere boeken *Menuet* en *Niets gaat ten onder*. In 'Maagpijn' wordt hij bedolven onder de goede raad en diagnoses van dokters, in 'Uitleenbibliotheek' wordt het plan om een bibliotheek uit te gaan baten hem eigenlijk door zijn vrienden opgedrongen, hij wordt overstelpt met raad en adviezen. Maar uiteindelijk komt hij tot de bevinding dat die adviezen doorgaans niet blijken te kloppen. De werkelijkheid is anders. Het mensbeeld is ook in deze gevallen niet rooskleurig. Vrienden weten alles beter, maar hun verhaaltjes kloppen niet. Ook de ervaringen die de verteller opdoet met de klanten van de bibliotheek zijn niet opwekkend. Hij wordt op allerhande manieren bedrogen en er zijn maar weinig echt betrouwbare leners. In dit opzicht lijkt de verteller zelf de enige positieve figuur. Hij is snel ontroerd en leeft met zijn klanten mee. En hij weet zelfs begrip voor en mededogen met een vroegere onderwijzer-collaborateur op te brengen (BU 77).

Het geloof in vooruitgang ontbreekt. Van de medische stand en de wetenschap in het algemeen moet de ik-verteller niet veel hebben. In 'Maagpijn' wordt hij van het kastje naar de muur gestuurd, allerlei foute diagnoses worden gesteld en hij moet zich aan nutteloze, vaak pijnlijke onderzoeken onderwerpen. Bovendien voelt hij zich niet serieus genomen door de veelal Frans sprekende dokters.

In beide novellen is er kritiek op de hele mensheid, de mens is ook hier weer klein en dom, de buurt waarin de schrijver-verteller woont, wordt met een oerwoud vergeleken (TS 9). De verteller zelf is een eenzaat, die een weerzin voor andere mensen voelt (TS 17), wel bekend hij dat er iets tegenstrijdigs in zijn mensbeeld is: "ik had de kinderen lief omdat ze mensen gingen worden, terwijl ik de mensen zelf niet meer rieken kon." (TS 25).

In de bundel *Boontje's twee spoken* gaat de novelle 'Maagpijn' vooraf aan 'Uitleenbibliotheek'. Beide novellen zijn van elkaar gescheiden door een korte tekst met de titel 'Contrapunt'. Toch sluit 'Uitleenbibliotheek'

direct aan op 'Maagpijn'. De eerste zin van dit verhaal is immers min of meer een herhaling van de slotzin van 'Maagpijn'.

Met de publikatie van Boons *Mijn kleine oorlog* gaat Boon in poëticaal opzicht nog een stap verder dan in de novellen 'Maagpijn' en 'Uitleenbibliotheek'. Het boek bestaat uit 31 min of meer afgeronde verhaaltjes over de mobilisatie, de Duitse bezetting en de bevrijding. Op ieder verhaaltje volgen enkele cursief gedrukte fragmenten waarin anekdoten en belevenissen worden verhaald of waarin kanttekeningen worden geplaatst bij het voorafgaande.

Mijn kleine oorlog is geen roman waarin we van hoofdstuk tot hoofdstuk de wederwaardigheden van een of enkele hoofdpersonages volgen. Integendeel zelfs, slechts een enkel personage komt in meer dan één verhaaltje voor. Maar *Mijn kleine oorlog* is ook geen verzameling van losse verhaaltjes. Boon heeft heel bewust een lijn in het boek aangebracht. Hij heeft de verhaaltjes over mobilisatie, oorlog en bevrijding min of meer in een chronologische volgorde gezet (hoewel het boek niet strikt chronologisch is, met name in de cursief gedrukte tekst wordt de chronologie doorbroken). Een constante in het boekje is de verteller. Hij schetst een fragmentarisch beeld van het leven dat hij tijdens de mobilisatie, de oorlog en de bevrijding om zich heen heeft waargenomen. Ook in dit boek is hij niet de dominante, alwetende verteller uit Boons eerste drie boeken. Hij maakt meer deel uit van het leven, dat hij in beeld brengt, meestal als een registrerend/vertellend-ik, maar ook wel als belevend-ik. Zijn rol wisselt nog al eens. De ene keer is hij alleen toeschouwer, de andere keer ook commentator, een aantal keren schrijver en soms protagonist. Een combinatie van rollen komt ook voor.

Het merendeel van de afzonderlijke verhaaltjes is met de gebeurtenissen mee verteld. Dat gebeurt, aldus Bert Vanheste, op een betrekkelijk traditionele manier: "De gebeurtenissen worden meestal chronologisch geordend naar een pointe toe, de nadruk ligt op de zichtbare werkelijkheid en het gedrag van de personages en niet op de innerlijke, bewustzijns wereld".¹ In die gevallen hebben we met een personale vertelinstantie te maken, waarbij de verteller van op een afstand toekijkt. Andere teksten zijn minder conventioneel, met name de cursief gedrukte gedeelten. De chronologische afwikkeling van het gebeuren wordt dan doorbroken, er is gekozen voor een afwijkende spelling en interpunctie en de afstand verteller-gebeuren wordt veelal opgeheven. De verteller verkeert dan in dezelfde positie als zijn personages. Desalniettemin verdwijnt hij soms naar de achtergrond, er wordt dan vanuit een meer neutraal perspectief geschreven, dat overeenkomt met het camera-eye, bijvoorbeeld aan het begin van 'Kleine kolendieven' (MKO 36-38). Er is ook wel eens voor een dramatische presentatie van een dialoog gekozen (MKO 43-44). Opmerkelijk is verder dat de verteller een enkele keer buiten

1. Vanheste 1989, p. 102.

zichzelf treedt en van op afstand naar zichzelf kijkt, zoals in 'De grens' (MKO 21).

De ik-verteller manifesteert zich in veel gevallen als een 'gij-verteller'. Op deze manier spreekt hij zichzelf, zijn personages en de lezer toe. Ook identificeert hij zich zo met de lezer en stelt hij die lezer in staat zich met hem te identificeren. Maar die 'ik'/'gij' staat slechts zelden voor de kleine man. Wat dat betreft dekt de verklaring die Boon in de laatste tekst - 'Self-defense' - geeft voor het gebruik van de 'ik' de lading niet: "Als ik in dit boek altijd "ik" zegde dan was dat zomaar een manier van voorstellen, dat "ik" betekende veel meer gij - gij arme kleine vertrapte gehoonde bespuwde en met beloften gepaaid kleine man die niet den moed had of te dom waart om recht te staan en kus mijn klooten te schreeuwen (...)" (MKO 112).

In *Mijn kleine oorlog* corrigeert de verteller zichzelf bij herhaling en levert hij commentaar op het al geschrevene. Daardoor ontstaat een gelijktijdigheid van denken en schrijven, van schrijven en lezen. Het schrijven wordt dikwijls ook mede tot onderwerp. Allerlei aspecten en problemen van het schrijven worden aangekaart. De autonomistische functie van literatuur wordt benadrukt, zonder dat dat ten koste van de mimetische functie gaat. Boon bezint zich in dit boek op de verhouding tussen literatuur en werkelijkheid, op zijn schrijfwijze, schrijftaak, met name in de eerste tekst 'Het boek over den oorlog' (MKO 13-15) en in de laatste 'Self-defense' (MKO 112-114). Maar ook in andere fragmenten. Zo keert de verteller zich herhaaldelijk en nadrukkelijk tegen de mooischrijverij, tegen een wereldvreemde leugenachtige literatuur.

Boon legt er in *Mijn kleine oorlog* meermaals nadrukkelijk getuigenis van af dat hij een boek wil schrijven conform het leven zoals het werkelijk is, zoals hij het rondom zich ziet. Literatuur blijft voor hem dus een mimetische functie vervullen. In dit boek is de werkelijkheid zelfs minder verhuld dan in zijn eerste boeken. *Mijn kleine oorlog* is Boons eerste boek dat in een duidelijk herkenbare historische en ruimtelijke werkelijkheid speelt, namelijk in 1938/1939-1945 in België (en Duitsland). Het is ook te beschouwen als een directe reactie op die historische werkelijkheid. Hij laat niet langer een alwetende verteller het woord voeren, maar een twijfelende verteller-schrijver (Boon) die midden in dat leven staat als gelijke van de kleine man en die (als schrijver) niets uit de weg gaat: "O uw boek zou een boek zijn van gecondenseerde tranen en wellust-in-den-dood en schweinerij die in geen enkel boek past want men haalt den neus al op als een kleine godverdomme de bladzijden ontsiert, maar die in Uw Boek een vlamme getuigenis zal afleggen van het dier dat den geest kon overwinnen, van den draak die boven op st. michel stond en zijn krullende tong uit stak." (MKO 14-15).

In zijn verlangen het leven te tonen zoals het 'werkelijk' is, zet Boon zich af tegen de gangbare literaire praktijk, tegen de conventionele Ivoren-toren-literatuur: "zoudt gij het boek kunnen schrijven waarvoor wij misschien

niet eens den moed zullen hebben het te lezen, of waarvan wij misschien zullen zeggen ik begrijp het niet, omdat wij gewend zijn woorden te lezen die aaneengelijmd werden met doodgeboren letters, en maar iets kunnen schoon vinden dat lijk men zegt rythme heeft, of dat rijmt, of dat geen beteekenis heeft. Want gij zoudt woorden schrijven die geboren werden uit zweet en modder en stervende paarden in een wagen met de wielen omhoog en door den luchtdruk uiteengereten huizenblokken en bloed. Gij zoudt met zulke woorden zinnen vormen lijk verwrongen rails die doodgewoon aanvangen maar een eindeken verder in de lucht steken, net of de gebombardeerde treinen van zin zijn om naar den hemel te rijden, maar aan het einde van die rails het kan niet anders weer op aarde zullen neerploffen - lijk trouwens alles dat de hoogte in wil" (MKO 13-14).

Toch blijft literatuur en schrijven voor Boon in *Mijn kleine oorlog* naast een mimetische en autonomistische functie ook nog een expressieve functie vervullen, zoals in 'Het boek over den oorlog': "Uw boek, dat gij alleen voor uw zichzelf geschreven hebt, om aan uw stomme smart en blinden angst te ontkomen en niet waanzinnig te moeten worden, zal de spiegel de afgrond de hel zijn waar komende geslachten zullen kunnen naar kijken (...)" (MKO 15).

Met het feit dat de verteller niet langer alwetend is, hangt de visie samen dat de werkelijkheid niet langer eenduidig is. De verteller is dikwijls even klein en onzeker als zijn personages. Het zeker weten van de alwetende verteller uit Boons voorgaande romans heeft plaats gemaakt voor onzekerheid, voor twijfel. Volgens Weisgerber betekent *Mijn kleine oorlog* de doorbraak van de subjectiviteit in Boons oeuvre. Diens eerste drie werken zouden nog getuigen van een geloof in "een objectieve, zintuiglijk waarneembare, gangbare werkelijkheid".¹ Het zijn, aldus Weisgerber, tot het realistische genre behorende sociale kronieken waarin conform de traditionele mimesis een voor iedereen verstaanbaar wereldbeeld wordt afgeschilderd.² Weisgerber spreekt naar aanleiding van *Mijn kleine oorlog* over een van de eerste modernistische romans in Vlaanderen³ (het gebruik van de term *roman* lijkt me in het geval *Mijn kleine oorlog* discutabel).

Volgens Vanheste gaat die doorbraak gepaard met "een verschuiving in Boons visie van een onbetwistbaar fatalisme naar een onmiskenbare onzekerheid en twijfel, die enige afwendbaarheid van het lot niet uitsluit."⁴ Boon zou, aldus Vanheste, verandering van de samenleving niet langer als onmogelijk van de hand wijzen. Zijn levensvisie heeft met dit boekje inderdaad een wijziging ondergaan, maar in tegenstelling tot Vanheste denk ik dat hij wezenlijke veranderingen blijft uitsluiten. Met de verscheurde, twijfelende

1. Weisgerber 1989, p. 254.

2. Weisgerber 1989, p. 255.

3. Weisgerber 1989, p. 255-256.

4. Vanheste 1989, p. 62.

verteller onderbouwt hij juist structureel het beeld van een ontredde tijd, in dit geval van een oorlogssituatie (en daarmee benadert hij zijn doel - een boek te schrijven als het leven zelf - dichter).

In *Mijn kleine oorlog* wijst Boon de kleine man als hoofdschuldige aan voor al het maatschappelijke onrecht en alle sociale ellende. Hij laat in dit boekje dan ook geen gelegenheid ongebruikt om te beklemtonen dat de kleine man dom is, zich voortdurend laat misleiden en geen moment voorbij laat gaan om misbruik van de situatie te maken. Dit terwijl hij in potentie over de mogelijkheid beschikt om een einde te maken aan dat onrecht en die ellende. Volgens Vanheste koestert Boon in *Mijn kleine oorlog* enige hoop dat de mens zich onder invloed van zijn geweten tot iets beters zal ontwikkelen.¹ Vanheste trekt de uitroep waarmee het boek eindigt dan ook een idealistisch jasje aan en hij ziet in de communisten, de verzetslieden, in Lea Lubka, Albertine Spaens, de terrorist André en Prosken 'de kiemdragers' van die hoop. Zoals we gezien hebben, is dit soort personages niet nieuw in Boons werk. Ook Vincent, Abel, de oude pastoor van Paddenhoek en Theo uit *Abel Gholiaerts*, Koelie en Louïskén uit *Vergeten straat* zouden als belichamingen van een nieuwe mens beschouwd kunnen worden. Maar het trieste en typerende is, dat het juist deze personages niet al te best vergaat. In *Mijn kleine oorlog* worden de communisten en verzetsstrijders na verloop van tijd met de nek aangekeken, Albertine Spaens overlijdt aan kanker, Lea Lubka komt om het leven in een concentratiekamp en Prosken eindigt in de gevangenis. Bovendien blijken deze personages niet in staat te zijn om iets wezenlijks te veranderen.

Afgezien daarvan is het ongetwijfeld zo dat de lezer van *Mijn kleine oorlog* maar een uiterst onvolledig en oppervlakkig beeld krijgt van de handel en wandel van deze figuren. Vanheste heeft er terecht op gewezen dat Boons mensbeeld in *Mijn kleine oorlog* niet zo diepgaand en complex is: "Ongenadiger schrijvers hebben laten zien dat ook iemand als Lea in het concentratiekamp tot mensonterend gedrag kan komen."²

Boon mag dan wel in *Mijn kleine oorlog* een twijfelende, onzekere verteller introduceren maar daarmee doet hij nog geen afstand van zijn pessimisme. Hij gelooft in 'hier en daar' een goede mens, maar niet in wezenlijke veranderingen. Net als in zijn eerdere werken wordt de mens verantwoordelijk gesteld voor de situatie waarin hij verkeert. Boon neemt hier behalve tegen de grootmachten, de naziterreur en cetera toch vooral stelling tegen het gedrag van de onderdrukten, die op allerlei manieren proberen te profiteren van de gelegenheid, die zich proberen te verrijken of in het geveel proberen te komen bij de bezetters, die zich ten koste van hun lotgenoten amuseren en cetera. De mens is zelfzuchtig, egoïstisch en eenzaam. Hij voelt zich niet

1. Vanheste 1989, p. 72.

2. Vanheste 1989, p. 142.

thuis in deze tijd, het leven is droevig en er heerst een 'oerwoudmentaliteit'.

Toch is er een verschuiving in Boons wereldbeeld waar te nemen. Hij lijkt meer dan in zijn voorgaande boeken de verantwoordelijk voor het reilen en zeilen bij de mens zelf te leggen. Het noodlot wordt nog wel een enkele keer als oorzaak voor alle ellende (oorlog en onderdrukking) genoemd, maar veel minder nadrukkelijk dan in zijn voorgaande romans. Het drukt minder zwaar op de mens. De deterministische visie is wat op de achtergrond geraakt. De mens kan zich niet langer achter zijn lot verschuilen. Hij is de grote schuldige en is helaas niet te veranderen. De slotzin, het in grote letters gedrukte 'Schop de mensen tot zij een geweten krijgen' (MKO 115) is geen oproep, maar een wanhoopskreet.

4.2.4. Een schrijverschap in ontwikkeling, de grote lijnen

In het begin staan Boons poetische opvattingen vooral in het teken van het uiting geven aan gedachten en gevoelens. De expressieve functie van het schrijven wordt herhaaldelijk benadrukt. Zijn eerste geschriften geven het beeld van een getormenteerd, individualistisch en romantisch kunstenaarschap, onder meer gevormd onder invloed van Karel van de Woestijne. Vanaf het begin getuigt zijn werk van een uiterst pessimistische kijk op het leven en de mens. De existentiële problematiek speelt een overheersende rol. Elementen daarvan lijken onder invloed van het Taoïsme te zijn gevormd, tenminste voor zo ver het aardse bestaan als onveranderlijk wordt afgeschilderd. Deze opvatting bepaalt zijn werk.

Op formeel gebied lijkt zijn poëzie begin jaren dertig beïnvloed te zijn door Van Ostaïen. De versregels rijmen niet op elkaar en hij hanteert een expressivistische beeldspraak. Opmerkelijk is het gebruik van een vereenvoudigde spelling in de romanschets *Onbekende stad*, terwijl hij in zijn gedichtencyclus *Nacht-trein* juist voor een conventionele spelling heeft gekozen.

Het bewaard gebleven proza wordt getypeerd door een auctoriele vertelinstantie en door opvallend veel ruimtebeschrijvingen. Ideeën over de romanconceptie heeft Boon nog niet ontwikkeld. Bij het verhalend proza lijkt het accent volledig op de inhoud te liggen. Eind jaren dertig kiest hij wel voor voorzichtige experimenten met enkele structurelementen. Uit het plan voor de roman *Het brood onze tranen* blijkt dat hij een niet chronologisch boek wil schrijven met een groot aantal verhaallijnen. Het gebeuren speelt in een voor de toenmalige literatuur vrij ongebruikelijk milieu: de laagste sociale klasse.

Aan het einde van de jaren dertig, begin jaren veertig komt Boons poëzie in traditioneler vaarwater terecht. Hij hanteert een rijmschema en zijn beeldspraak bevat veel kosmische elementen. In dit opzicht loopt zijn ontwikkeling synchroon met die van de Vlaamse poëzie, waarin een restauratie van de klassieke versvormen heeft plaatsgevonden als reactie op het

expressionisme. In de bundel *Verzen* (1939-1941) duiken ook enkele gedichten op waarin de problematiek van het schrijverschap centraal staat.

In het begin jaren veertig gemaakte *3 Mensen tussen muren* ligt het accent nog steeds op de expressieve functie. Dit boekje getuigt van een onconventionele aanpak: het is een niet-chronologisch verteld verhaal waarin liederen, poëzie en dagboekantekeningen zijn verwerkt. Hier kiest Boon wel weer voor een vereenvoudigde spelling. Het gebruik van een auctoriele vertelinstantie en de ruimteschilderingen doen daarentegen vrij traditioneel aan. *De voorstad groeit*, Boons eerste reguliere roman, doet qua concept een stapje terug, ook in vergelijking met het plan voor *Het brood onze tranen*. *De voorstad groeit* is lineair en chronologisch verteld. Er is sprake van een personale vertelinstantie, hoewel er ook herhaaldelijk een alwetende verteller in het verhaal intervenueert. Minder traditioneel is het taalgebruik, het aanroeren van taboes, de alledaagse beeldspraak en de meervoudige focalisatie met snelle wisselingen van personage naar personage. Ook de keuze van de protagonisten lijkt nieuw in Vlaanderen: de bewoners van een aantal huizen in een voorstad, van wie de meesten deel uitmaken van de laagste sociale klasse.

In *Abel Gholaerts* hebben we weer met een personale vertelinstantie te maken, hoewel zich ook hier vaak een alwetende verteller in het verhaalgebeuren mengt. Nieuw is het gebruik van de indirecte monologue intérieur. In tegenstelling tot wat bij zijn eersteling het geval is, doorbreekt Boon in *Abel Gholaerts* veelvuldig de chronologie. Opnieuw zijn de lotgevallen van een aantal hoofdpersonages hier door elkaar verteld, maar de focalisatiewisselingen vinden minder snel plaats dan in *De voorstad groeit* het geval is en er zijn minder hoofdpersonages. Overigens zijn de afzonderlijke verhaallijnen wel chronologisch. In *Abel Gholaerts* ligt meer dan in zijn voorgaande boek het accent op de innerlijke ontwikkeling van de hoofdpersonages. In dit opzicht sluit Boon aan bij de psychologische roman. De opvatting dat de waarachtige kunstenaar in zijn werk het leven om zich heen probeert weer te geven, klinkt hier voor het eerst expliciet door.

In *Vergeten straat* - geschreven in 1944 - treffen we opnieuw een meervoudig perspectief met snelle focalisatiewisselingen aan. De wijze van vertellen draagt een sterk filmisch karakter. Ook hier wordt de chronologie herhaaldelijk doorbroken. Een enkele keer wordt eenzelfde gebeurtenis zelfs door de ogen van verschillende personages beschreven. Opnieuw een personale vertelinstantie met een alwetende verteller. Daarmee breekt Boon in de novellen 'Maagpijn' en 'Boontje's uitleenbibliotheek', die respectievelijk in 1944 en 1945 zijn geschreven. Hij introduceert een ik-verteller, een onzekere, door twijfels verscheurde schrijver, die in beide gevallen chronologisch met de gebeurtenissen mee een reeks persoonlijke wederwaardigheden vertelt. Er is sprake van een zogenaamd belevend ik. De expressieve functie van literatuur en de inspiratiegedachte worden in 'Maagpijn' enkele keren

geaccentueerd. Maar in 'Uitleenbibliotheek' wordt aan de literatuur ook een pragmatische functie toegekend: literatuur dient een functie te vervullen in de strijd voor een betere wereld en mag geen amusement zijn. De breuk lijkt tussen 'Maagpijn' en 'Uitleenbibliotheek' te liggen, in 1945 dus.

Boons eerste werken worden gekenmerkt door een voorzichtige manipulatie van de structuurelementen binnen een traditioneel kader. De voorstelling van zaken is objectief en realistisch. Het accent ligt op de mimetische en expressieve functie. Met 'Maagpijn', 'Uitleenbibliotheek' en vooral het in 1945 samengestelde *Mijn kleine oorlog* begint zich een breuk binnen zijn oeuvre af te tekenen. Dit laatste boekje is geen roman meer in de gebruikelijke zin van het woord, maar ook geen bundeling van afzonderlijke verhalen. Er komt geen hoofdpersoon of groep hoofdpersonen in voor wiens/wier belevenissen worden gevolgd. Geen alwetende verteller, maar evenals in 'Maagpijn' en 'Uitleenbibliotheek' een twijfelende verteller-schrijver. Die verteller identificeert zich veelvuldig met zijn personages en de lezer. Hij kaart problemen in verband met het schrijven aan, waardoor het schrijven onderwerp van het schrijven wordt. *Mijn kleine oorlog* is Boons eerste boek waarin aan literatuur een autonomistische functie wordt toegekend. Opvallend is ook het gebruik van de zogenaamde 'gij'-vertelling.

Boon hanteert in *Mijn kleine oorlog* een zeer eigenzinnige spelling en interpunctie en heeft zelfs twee lettertypen, romein en cursief, gebruikt. Het taalgebruik wordt (als in zijn vorige boeken) gekenmerkt door directheid en openheid. Hij schrikt niet terug voor het gebruik van 'onfatsoenlijke' woorden en de beschrijving van 'onwelvoegelijke' scènes.

In *Mijn kleine oorlog* ligt het accent behalve op de autonomistische functie ook nog op de expressieve en mimetische functie. Wat die laatste betreft: *Mijn kleine oorlog* is Boons eerste gepubliceerde boek dat naar een concrete, herkenbare historische tijd en ruimte verwijst. Het eenduidige, realistische en algemeen geldende beeld van de werkelijkheid uit zijn eerste drie romans heeft hier plaatsgemaakt voor een verbrokkeld, verscheurd wereldbeeld.

Het beeld dat hij in zijn werk schetst van het leven en van de mens blijft uiterst somber. Wat dit betreft is er nauwelijks ontwikkeling waar te nemen vanaf zijn eerste, uit 1930 daterende probeersels. De existentiële problematiek speelt in alle boeken een belangrijke, zo niet overheersende rol. De mens is eenzaam, het leven een tranendal én het is zinloos en er heerst een 'oerwoudmentaliteit'. Er dient echter op gewezen te worden dat Boon de mens steeds meer verantwoordelijk stelt voor de ellendige situatie waarin hij verkeert. In *Mijn kleine oorlog* speelt het noodlot daarbij een minder belangrijke rol. De deterministische visie raakt op de achtergrond. Overigens betekent dit niet dat in zijn ogen veranderingen van de maatschappij dan tot de mogelijkheden behoren. Ook in *Mijn kleine oorlog* draagt Boons diepgewortelde overtuiging uit dat de mens egoïstisch, dom, kortzichtig en niet te veranderen is. Maatschappelijke veranderingen blijft hij ten enenmale

uitsluiten.

Kenmerkend voor al Boons gepubliceerde boeken is het reflectieve element. Dikwijls is dat aanwezig in de vorm van evaluatieve opmerkingen die door de auctoriele verteller bij het verhaaldebeuren worden geplaatst.

4.3. *Boons poetical opvattingen en de ontstaansgeschiedenis van De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren*

Tot op zekere hoogte bestaat er in de periode voorafgaand aan de publikatie van *De Kapellekensbaan* een parallel tussen Boons externe poetical opvattingen en zijn literaire praktijk. In de jaren dertig heeft literatuur in beide vrijwel uitsluitend een expressieve functie. In de tijdens de oorlog geschreven romans (dus ook in *Vergeten straat*) komt het accent behalve op de expressieve ook op de mimetische functie te liggen. Dat geldt niet voor zijn poetical uitspraken in die periode. Daarin blijft hij vrijwel uitsluitend een expressieve functie aan literatuur toekennen. Pas tegen het einde van de oorlog als hij er van overtuigd begint te raken dat het literaire werk ook een pragmatische functie dient te vervullen, komt daarin verandering.

Meteen na de oorlog tekent zich in zijn poetical uitspraken een breuk af. Boon legt het accent dan in hoofdzaak op de mimetische én pragmatische functie. Literatuur dient in zijn optiek nu ook een sociaal-politiek doel te hebben. Zij moet een spiegel van de moderne tijd zijn én haar inhoud dient revolutionair te zijn.

Deze breuk tekent zich in zijn literaire werk af met het verschijnen van de verhalen 'Maagpijn' en 'Uitleenbibliotheek' (in *Front*) en vooral met de publikatie van *Mijn kleine oorlog* in 1947. Maar de mimetische functie blijkt met dit laatste werk wel een totaal andere invulling te hebben gekregen. Het gesloten en eenduidige wereldbeeld uit zijn vroege werk heeft plaats gemaakt voor een verbrokkelde en subjectieve kijk op het bestaan.

Experimenteerde Boon in zijn vroege werk op kleine schaal en heel voorzichtig met enkele structuuraspecten (met name het perspectief en de focalisatie), in *Mijn kleine oorlog* kiest hij voor een gedurfd experiment, vooral op formeel gebied. Literatuur gaat voor hem meer en meer een autonomistische functie vervullen. Daarbij dient te worden opgemerkt dat het bij Boon dan niet om een pure verbeelde werkelijkheid gaat. Hij brengt een symbiose tussen de mimetische en autonomistische functie tot stand.

In zijn externe poetical uitspraken komt dat iets later (eind jaren veertig/begin jaren vijftig) tot uiting in een opwaardering van de vorm. Vorm en inhoud worden gelijkwaardiger. Hij pleit dan voor een naar inhoud én vorm revolutionaire literatuur. Vormexperimenten komen bij Boon voort uit de wens de werkelijkheid juister te verbeelden. Ging het hem aanvankelijk om een zo getrouw mogelijke afspiegeling van een zichtbare werkelijkheid, later ruimt

hij meer en meer plaats in voor het niet-zichtbare, het onderbewuste et cetera. De traditionele vorm acht hij daar niet langer geschikt voor.

Het meer belang toekennen aan de autonomistische functie lijkt in zijn poetische uitspraken ten koste van de pragmatische functie te gaan. Literatuur verliest in Boons optiek langzaam maar zeker zijn sociaal-politieke doel.

Het eind 1946/begin 1947 genomen besluit om met de roman *Madame Odile* te stoppen en het boek te schrijven dat in 1953 als *De Kapellekensbaan* zal worden gepubliceerd, is een direct gevolg van de veranderingen die zich in Boons poetische denken hebben voltrokken. De opzet van *Madame Odile* dateert uit de tijd waarin hij nog de betrekkelijk traditionele opvattingen over literatuur huldigde en praktiseerde, waarin literatuur volgens hem in hoofdzaak een expressieve en mimetische functie diende te vervullen. De romanconceptie stond nauwelijks ter discussie en de visie op de werkelijkheid was in zijn werk nog realistisch en algemeen geldend.

Met *De Kapellekensbaan* (eerst: de *Iste Illegale roman van Boontje*) heeft Boon zijn nieuw verworven inzichten die in strijd waren met de conventionele opzet van *Madame Odile*, in de praktijk willen brengen. Het tweeluik *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* kan beschouwd worden als het resultaat en het eindpunt van een ontwikkeling die zich in Boons poetische denken voltrok.

5. DE INTERNE ONTSTAANSGESCHIEDENIS VAN DE KAPELLEKENSBAAN/ZOMER TE TER-MUREN.

5.0. Inleiding

De Kapellekensbaan en *Zomer te Ter-Muren* handelen in belangrijke mate over het schrijven van romans in het algemeen en het schrijven van zichzelf in het bijzonder. Op basis van bepaalde uitspraken en opmerkingen krijgt de lezer inzicht in het ontstaan van het tweeluik. Daartoe behoren niet alleen inhoudelijke uitspraken van de verteller en van verscheidene personages, maar ook gegevens als tijdsaanduidingen en verwijzingen naar historische personen en gebeurtenissen. De waarde van deze laatste soort gegevens is in zekere zin beperkt. Dergelijke gegevens verschaffen - meestal slechts bij benadering - een indicatie voor het tijdstip van schrijven: het *wanneer*. Ze geven geen inzicht in het *hoe*. Wel kunnen zij een aanwijzing vormen voor het standpunt dat door de schrijver wordt ingenomen ten aanzien van de relatie tussen literatuur en werkelijkheid. In die zin kunnen ze bijdragen aan het achterhalen van de interne impliciete poetische opvattingen van de auteur. Omdat tijdsaanduidingen en verwijzingen naar historische gebeurtenissen in een later stadium (bij een revisie) kunnen zijn toegevoegd, is hun waarde extra relatief. Ze geven slechts bij benadering aan wanneer het werk is geschreven.

Het gaat mij hier - bij wat ik ter onderscheiding van het voorgaande de interne ontstaansgeschiedenis heb genoemd - vooral om het *hoe*; om het beeld dat het tweeluik *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* van zichzelf en zijn eigen ontstaan geeft en niet om de relatie die het onderhoudt met de historische werkelijkheid. Daarom wordt slechts zijdelings gekeken naar historische tijdsaanduidingen, personen en gebeurtenissen.

In de interne ontstaansgeschiedenis wordt het ontstaan van de romans van bladzijde tot bladzijde gevolgd. Daarbij komen allerlei vragen aan bod: hoe is het concept van beide boeken ontstaan en hoe heeft dat zich ontwikkeld? Hoe is de diptiek geschreven en welke veranderingen ondergaat de schrijfwijze in de loop van de diptiek? Hoe is de inhoud gegenereerd? Hoe ontwikkelt zich het wereldbeeld? En het perspectief? Welke relatie onderhoudt de verteller met zijn personages? Welke bijdrage leveren die personages aan het ontstaan van de romans en welke veranderingen zijn daarin aan te wijzen? Welke functies vervult het schrijven hier? et cetera.

De beantwoording van de vraag naar het hoe, naar welk beeld de diptiek van zichzelf en haar ontstaan geeft is complexer dan op het eerste gezicht lijkt. Het gaat immers niet louter om een opsomming van uitspraken over het ontstaan en ook niet om het geven van een zo volledig mogelijke interpretatie van beide boeken of van een reconstructie van de interne poetische

uitspraken. Voor alle duidelijkheid: het schetsen van de interne ontstaansgeschiedenis is iets wezenlijk anders dan het geven van zo'n interpretatie of het in kaart brengen van de interne poetica, hoewel daarbij wél veelvuldig gebruik wordt gemaakt van elementen die tot een van beide behoren. Het antwoord op de vraag naar het hoe ligt in een combinatie van deze aspecten. Juist omdat het hier om romans gaat waarin het schrijven zo'n belangrijke plaats inneemt, kan niet worden afgezien van interne poetische uitspraken en elementen die deel uitmaken van zo'n volledige interpretatie. Ook ontkom ik er niet aan om de grote lijnen te schetsen van het 'verhaalgebeuren', een term die in dit geval zeker verouderd aandoet. Het gaat mij hier om die passages in beide boeken waarin iets wordt gezegd dat bijdraagt aan de beeldvorming van de diptiek en haar ontstaan. Op die passages wordt gereflecteerd. Ze worden beschreven en geïnterpreteerd.

Ik heb het beeld dat de beide boeken over de Kapellekensbaan van zichzelf en hun ontstaan geven, louter op basis van de informatie die in de diptiek wordt verstrekt proberen te schetsen. Kennis van de externe ontstaansgeschiedenis heb ik daarbij proberen uit te sluiten.

5.1. Interne ontstaansgeschiedenis van De Kapellekensbaan

5.1.1. Een boek met maatschappelijke betekenis

De Kapellekensbaan opent met een korte prelude, waarin de schrijver uiteenzet waarover HET BOEK OVER DE KAPELLEKENSBAAN gaat: "dat het boek is over de kinderjaren van ondineke, die geboren werd in tjaar 1800-en-zoveel... en die verliefd werd op meneer achilles derenancourt, directeur van de garefabriek de filature, maar die op het laatste van het boek trouwen zal met het zielige oscarke... over haar broer valeer-traleer, met zijn monsterhoofd dat van hier naar daar door het leven waggelt, en over meneerke brys die zonder dat hij het wist een der 1ste socialisten was... over haar vader vapeur, die met zijn goddeloze machine de wereld redden wou, en over al wat mij toevallig niet te binnen schiet, maar dat in zijn grote lijnen de moeizame OPGANG VAN HET SOCIALISME wil tekenen, en de ondergang van de burgerij die 2 oorlogen op haar kop kreeg en ineenslukte. Maar daartussen en daarnaast is het ook een boek dat zich veel later afspeelt, in onze moderne dag van vandaag: terwijl ondineke leeft in tjaar 1800-en-zoveel, leven mossieu colson van tminnesterie, johan janssens de dagblad-schrijver, tippetotje de schilderes, mtr. mots en pr. dr. spothuyzen - en gijzelf, boontje - ten huidige dagen, op zoek naar de waarden die waarlijk tellen, op zoek naar iets dat de NEERGANG VAN HET SOCIALISME tegenhouden kan. Maar... de hemel beware er ons voor moest het niet méér zijn dan dat: het is een plas, een zee, een chaos: het is het boek van al wat er op de

kapellekensbaan te horen en te zien viel, van tjaar 1800-en-zoveel tot op deze dag" (KB 5).

De Kapellekensbaan is blijkens deze inleiding een boek dat in twee tijden speelt, in die van '1800-en-zoveel' ten tijde van de opkomst van het socialisme en in de moderne tijd waarin de verteller leeft en waarin het socialisme ten onder dreigt te gaan. Tegelijkertijd geeft Boontje hier aan dat die twee tijden op elkaar aansluiten. Het boek gaat immers over alles wat er te horen en te zien viel op de Kapellekensbaan "van tjaar 1800-en-zoveel tot op deze dag". Hij laat verder expliciet weten dat hij met zijn boek de opgang van het socialisme en de ondergang van de burgerij in beeld wil brengen. De plaats waar beide handelingen spelen lijkt vast te liggen: op de Kapellekensbaan.

Na de prelude volgt het eerste hoofdstuk met de enigszins zonderlinge titel 'Hier begint het 1ste hoofdstuk: Lente te Ter-Muren'. In de eerste paragrafen van dit hoofdstuk worden de lijnen uitgezet waarop inhoud en vorm van beide boeken over de Kapellekensbaan zijn gebaseerd. De lezer maakt kennis met een verteller-schrijver, die naar later blijkt Boontje heet en die eerder een aantal romans heeft geschreven onder de 'ronkende' naam Louis Paul Boon.¹ Als verteller maakt hij, opmerkelijk genoeg, meestal gebruik van de tweede persoon enkelvoud, in dit geval 'gij' en 'ge'.² Behalve Boontje verschijnt er in die eerste bladzijden nog een aantal kennissen en vrienden van hem ten tonele, van wie de Kantieke Schoolmeester, Johan Janssens en Mossieu Colson van Tminnerie de belangrijkste zijn.

In de eerste paragrafen van het boek voert Boontje met hen gesprekken over de samenleving, de literatuur en de taak van de schrijver. Zij komen daar tot een aantal belangwekkende constatering. In het eerste stukje 'Over alles een groot kruis' (KB 9) attendeert de Kantieke Schoolmeester Boontje er naar aanleiding van zijn schrijfactiviteiten op dat "al wat er te zeggen valt reeds gezegd is geweest" (KB 9). Boontje voorziet hem daarop van antwoord: "het is mogelijk dat het onmogelijk is om iets nieuwer en juist te zeggen, maar over al het geschrevene daalt het stof der tijden neer, en ik peins daarom dat het goed is als er om de 10 jaar een andere een kruis trekt over al die oude dingen, en de wereld-van-vandaag opnieuw uitspreekt met andere woorden" (KB 9).

Johan Janssens trekt in de daaropvolgende paragraaf een conclusie uit het gesprek tussen de Kantieke Schoolmeester en Boontje: "Ha en als ik het goed voorheb dan komt het hier op neer dat het de vorm is die moet veranderen, want het evoluerend verstand en de blijvende domheid van de mens, alsook het schone geloof in de toekomst en de ketterse twijfel eraan, waren in de antieke-beschaving juist dezelfde als de dag van vandaag in

1 Zie: Boon 1953, p. 5, 68, 72, 165, 222 en 246

2. Een typering van dit vertellersperspectief is te vinden in: De Wispelaere 1966, p. 35-56.

onze hedendaagse-beschaving, maar iemand moet de oude wijn in nieuwe vaten gieten () opdat iedereen die er zich aan bedrinkt zou begrijpen dat niet alleen de tovenaarswereld-van-een-atlantic naar de dieperik ging, maar dat de werklozenwereld-van-een-atomic haar op de hielen volgt " (KB 10)

Boontje en zijn vrienden zijn het er over eens dat het de taak van de schrijver is een nieuwe vorm te zoeken en inhoud te geven aan de boodschap dat de westerse samenleving ten onder dreigt te gaan. De schrijver dient het publiek bewust te maken van de zorgwekkende toestand waarin de beschaving verkeert. Alleen op die manier kan een mogelijke catastrofe worden voorkomen. In deze optiek dient literatuur een sociaal-politieke en dus pragmatische functie te vervullen. De schrijver fungeert daarbij als een soort onheilsprofeet. Hij behoort tot de weinige, sensibele mensen die de teloorgang van de beschaving voorvoelen. Dat laatste geldt ook voor Boontje en de meeste van zijn vrienden. Zij zijn immers intellectuelen, in kunst en literatuur geïnteresseerden. De inhoud (de boodschap die de schrijver heeft uit te dragen) ligt - volgens de voorstelling van zaken in het begin van *De Kapellekensbaan* - vast. Vandaar dat hier met name het vormgeven aan die boodschap wordt beklemtoond. Boontje en zijn vrienden moeten echter constateren dat de roman zoals die tot op dat moment is geschreven, geen enkele maatschappelijke betekenis heeft. In de derde paragraaf 'Lap-en-vliegwerk' (KB 11) volgt de vaststelling dat de bestaande roman een GROTE LEUGEN is, omdat die niets te maken heeft met HET LEVEN ZOALS HET WERKELIJK IS. Johan Janssens spreekt naar aanleiding van die roman over "de parodie op het leven, de clown in het circus, de vis op het droge" (KB 11). Het bevreemdt hem niet dat zulke boeken worden geschreven. De schrijvers ervan leven immers in een ivoren toren en zijn blind voor het werkelijke leven.

Bovenstaande vaststellingen vormen het uitgangspunt voor de verdere ontwikkelingen in het boek. In de paragraaf 'Atlantic-atomic' (KB 10) omschrijft Johan Janssens een mogelijke vorm voor de boodschap dat de westerse beschaving ten ondergaat. 'b v b' een roman waarin ge alles holderdebolder uitkeert, kwakt, gelijk een kuip mortel die van een stelling valt, + ernaast en erbij uw aarzelingen en twijfels omtrent het doel en nut van de roman, + daarbij en daarboven iets dat ge zoudt kunnen noemen de reis van nihilisme naar realisme - weg en weer, 3de klas - want vandaag is er nog hoop dat de wereld iets wordt maar morgen wordt die hoop terug de bodem ingeslagen en daarnaast zoudt ge nog kunnen randbemerkingen geven, plotse invallen, nutteloze omschrijvingen, gekapseerde erotische dromen en zelfs dagbladknipsels " (KB 10). Boontje reageert op deze omschrijving met de opmerking "Het is te zeggen iets gelijk wij nu doen" (KB 10).

Johan Janssens heeft allesbehalve een conventionele roman voor ogen. Hij beklemtoont dat het een boek is waarin van alles willekeurig wordt neergeschreven. Er worden verschillende tekstsoorten in gecombineerd, zelfs notities,

commentaren en kranteknipsels. Bovendien zou het deels moeten handelen over het doel en het nut van de roman. Uit de reactie van Boontje kan worden opgemaakt dat hij al samen met zijn vrienden aan een boek conform het hier door Johan Janssens omschreven voorbeeld werkt. Hij schrijft dus een roman en het ligt voor de hand dat dat de 'pampierderij' is waarover hij in het openingsfragment gebogen hangt (zie KB 9).

Ook in de volgende paragraaf, 'Lap-en-vliegwerk' (KB 11), komt een boek van Boontjes hand ter sprake. Johan Janssens blijkt een lijst van uitdrukkingen aan te leggen die in geen enkel 'idioticon' voorkomen en die lijst wil hij openbaar maken in 'boontje's 1ste illegale roman'. Deze illegale roman is, gezien het feit dat Johan Janssens er iets in wil publiceren, nog niet voltooid. Boontje werkt er nog aan en het betreft hier hoogstwaarschijnlijk de roman die hij samen met zijn vrienden schrijft, in ieder geval is Johan Janssens in staat er iets aan toe te voegen.

5.1.2. Een moedige onderneming

In de paragraaf 'Malaise' (KB 13-14) wordt geconstateerd dat er een algehele malaise heerst, dat niemand nog ergens in gelooft en dat niemand meer een boek leest. Ook is er geen enkele grote schrijver die nog over de moed beschikt deze tijd in een ongeëvenaard werk uit te beelden. Er is dus geen schrijver die de hier boven omschreven taak van onheilsprofeet op zich neemt.

Tegen dit klimaat in waagt Boontje, tot stomme verbazing van zijn vrienden, een eerste poging dat wél te doen. In de paragraaf 'De kleine Ondine tussen ijzer en glas' (KB 14-15) presenteert hij het voorbericht voor een nieuwe roman: "Hou u ernstig nu, want alhoewel er geen romans meer worden geschreven wou de opsteller van dit roman-plan iets geven dat het Ganse Leven zou omvatten... maar ge ziet dat hij van in de beginne al te hoge woorden met hoofdletters moet gebruiken... en dus is het menselijk-gesproken te verwachten dat hij in de roman zelf zal te kort schieten. Hij zal hier te vlug overheen stappen en daar te veel uitbreiden, en op die manier gaat het een zee worden, een plas, iets dat op niets trekt: maar er blijft de smalle troost dat hij geniaal zal zijn in bijkomstigheden. *Hij zou een roman schrijven met als zogezegde heldin de kleine ondine - want temidden de angst en de vertwijfeling en de laatste hoop van de laatste der mohicanen, temidden ijzer en glas en beton, temidden bureaucratie en atoomsplitsing en de stilgelegde bouwnijverheid, zal de figuur van dat meisje weldadig en verfrissend aandoen... maar naast de roman van de kleine ondine moet het ook de roman worden van haar lief-en-man, oscarke - ondine en oscarke, twee o's die door het toeval bij elkaar moeten gebracht worden, om zijde aan zijde hun levensbobijntje te laten afrollen, terwijl de een van de ander nooit wat zal begrijpen, en terwijl zij over alles toch dezelfde waanideeën zullen koesteren -*

maar god sta me bij als het niet méér wordt dan dat: het moet ook de roman worden van het socialisme, vanaf het ontstaan tot op de huidige dag, en plus daarbij de roman van de klein-burgerij die 2 oorlogen op haar kop kreeg en ineenstuikte, al sparend en al hongerlijdend, maar toch de schijn reddend. O hij zou in deze roman spreken over vapeur met zijn goddeloze machine, en over valeer-traleer met zijn afgesneden vinger en zijn monsterhoofd dat waggelend van hier naar ginder door het leven bolt..." (KB 14).

In de daaropvolgende paragraaf, 'Een vergissing en een verwittiging' (KB 15), vervolgt Boontje zijn voorlezing uit het plan van zijn roman: *"in mijn roman, zegt ge, zal er ook spraak zijn van meneerke brys die in rijmpjes sprak en de 1ste sociaal was zonder dat hij het zelf wist, en van jeannine die zo lief en zo ochgodomme was, en van de schele malvine - o ja, en het is waar ook, het een en ander over spiritisme - val niet dood, mossieu colson van tminnesterie, maar zelfs over dingen die ik aan geen enkele serieuze mens vertellen kan - en over ontroerende ragfijne heerlijkheden die door iedereen over het hoofd gaan gezien worden, gelijk dat altijd gaat. Maar ergens midden in de roman is er geloof ik een vergissing, want almeteens is er sprake van een kind zonder dat de lezer van de komst werd verwittigd."* (KB 15).

Boontje wil een roman schrijven over het meisje Ondine, haar geliefde Oscarke, het socialisme en de kleine burgerij die twee oorlogen op de kop kreeg en ineenstortte. Het gepresenteerde romanplan vertoont grote gelijkenissen met de prelude, althans met het eerste gedeelte daarvan. Het gaat om het verhaal dat in 1800-en-zoveel speelt. Het plan van dit verhaal wordt besproken met de personages uit de moderne tijd. Hier treedt dus al aan het licht dat de geschiedenis over Ondine vanuit de tijd van Mossieu Colson van Tminnesterie, Johan Janssens e.a. wordt verteld.

Het boek van Boontje moet het *ganse leven* gaan omvatten. Hij wil een zo compleet mogelijk beeld van het leven in al zijn facetten schetsen, maar vreest dat hij daarin zal tekort schieten. Hij vermoedt dat het "een zee, een plas, iets dat op niets trekt" zal worden. Deze typering roept herinneringen op aan het mortelroman-voorbeeld van Johan Janssens (zie KB 10).

De presentatie van het romanplan levert Boontje kritiek op van verschillende personages. Zijn vrouw is van mening dat hij te veel hooi op de vork neemt, de Kantieke Schoolmeester vindt dat overdaad schaadt en op Mossieu Colson van Tminnesterie maakt het plan een leugenachtige indruk: "ik schud het hoofd want uw boek zal een wereld zijn, zal 100 werelden zijn, maar vanzelfsprekend zult ge moeten zeggen dat al die dingen 1 grote leugen zijn van het begin tot het einde: zeg bijvoorbeeld dat ge verbaasd staat over uw eigen verbeeldingskracht die u dat alles uit uw duim doet zuigen (...)" (KB 15).

De geleverde kritiek weerhoudt Boontje er niet van aan zijn roman te beginnen. In de paragraaf met de titel 'De Kapellekensbaan' (KB 16-17)

leest hij de eerste bladzijde voor: een ruimtebeschrijving. Daarna stopt hij de bladzijde "in de farde waar ge het verhaal over de kleine ondine verzamelen zult". Opnieuw lokt de voorlezing kritiek uit, dit keer van de Kantieke Schoolmeester. Hij verzet zich tegen de verhulling; de translatie van ruimte, tijd en personen. Een schrijver dient in zijn opinie de tijd van vandaag herkenbaar weer te geven, in plaats van zich in een andere tijd te wagen (KB 16-17). Volgens hem trekt Boontje zich te veel terug in een 'kartonnen romanwereld' (KB 57), een mening waarin hij bijgevallen wordt door Mossieu Colson van Tminnerie (KB 68). De Kantieke Schoolmeester pleit voor een zuiver realisme. Later zal Boontje daartegen bij herhaling opponeren. Hij is ervan overtuigd dat de bestaande realiteit dikwijls volmakter kan worden weergegeven in een niet-realistisch, grotendeels gefantaseerd werk (zie o.a. KB 23). Hij breekt dan een lans voor het surrealisme en stromingen die hij als aanverwant ziet. Vreemd genoeg zal verderop in het boek blijken dat het realisme van de Kantieke Schoolmeester ook zijn beperkingen kent. Zo verzet hij zich tegen het beschrijven van seksuele handelingen en gevoelens (KB 85). Een ander personage, Professor Spothuizen, pleit daarentegen juist wel voor dergelijke beschrijvingen, met name van erotische afwijkingen die aan de geest van de schrijver knagen (KB 86).

Ondertussen leest Boontje verder voor uit zijn roman-in-wording. In de paragraaf 'De heldin tussen 2 fabrieken' (KB 17-18) introduceert hij de hoofdpersoon: de kleine Ondine. Maar hij wordt gestoord door Mossieu Colson van Tminnerie. Johan Janssens maakt van de gelegenheid gebruik om zijn visie op de roman te geven: "in mijn hoedanigheid van dagbladschrijver zou ik al die poëtische dingen vermijden, 'zij dacht, zij had het gevoel, zij beschouwde...', en zou ik veel liever een directe roman van dagbladknipsels fabriceren, vanaf 1800-en-zoveel tot op de dag van vandaag. Ik zou berichten geven over het cijskiesstelsel, over ongelukken in de garensfabriek de filature, over meneer derenancourt op zijn kasteel van de konijnenberg, en een kind verbrand of een boom omvergewaaid aan de eerste vuile huizen achter het niemandsbos" (KB 17-18). Later verwoordt Johan Janssens het anders. Hij geeft Boontje het advies aan zijn boek 'dingen van het leven' toe te voegen (KB 23-24).

Ondanks de kritiek die zijn vrienden blijven spuien, volhardt Boontje in zijn plannen en schrijft hij verder aan zijn roman over Ondine. Met de regelmaat van de klok leest hij zijn vrienden uit het manuscript voor.¹ In *De Kapellekensbaan* gebeurt dat fragmentarisch. De cursief gedrukte geschiedenis over Ondine loopt als een rode draad door het boek. Die geschiedenis blijkt Boontje overigens al jaren bezig te houden, dat valt op

1. Boontje leest het niet alleen aan zijn helden voor, maar die helden lezen ook zelf in het boek: "*Ik heb daar juist gelezen hoe ondine haar dijen verdeelde tussen de heren... zegt tippetotje*" (KB 125).

te maken uit een opmerking in de paragraaf 'Een hoopje mens' (KB 18-19) "nu het toch een verloren avond is, zal ik u maar eens iets voorlezen uit het leven van de kleine ondine, het snotjong dat nu al jaren mijn leven aan het stelen is, en zich niet wil voegen tot een fatsoenlijke romanheldin" (KB 18) Hoe lang is niet duidelijk, wel heeft het er hier alle schijn van dat Boontje al eerder heeft geprobeerd om die geschiedenis te boek te stellen

In de eerste paragrafen blijkt dat het karakter van het onderhavige boek veel overeenkomsten vertoont met het door Johan Janssens gegeven mortelroman-voorbeeld Ook hier is het doel en het nut van het schrijven van romans en met name dan het schrijven van Boontje het onderwerp Uit wat volgt blijkt echter dat niet alleen diens schrijverij ter discussie staat In het hele boek is het schrijven het onderwerp van het schrijven, in het hele boek vervult literatuur een autonomistische functie

5 1 3 *Nog meer pogingen*

Het commentaar van Boontjes vrienden wordt ingegeven door de eis dat een boek vorm en inhoud moet geven aan de eerder omschreven boodschap Zij zien er op toe dat Boontje een boek schrijft dat beantwoordt aan de uitgangspunten dat het leven toont zoals het werkelijk is, dat als een bom zal inslaan en dat maatschappelijke betekenis zal hebben Een boek dat een mimetische en pragmatische functie vervult

In de ogen van zijn vrienden voldoet de geschiedenis over Ondine daar in tal van opzichten (qua inhoud, stijl, woordgebruik, wereldbeeld et cetera) niet aan Daarom komen zij met kritiek, aanvullingen, bespiegelingen en beschouwingen, verhalen en anekdotes die het beeld moeten vervolledigen Op die manier geven zij in veel gevallen ook op een eigen wijze vorm en inhoud aan de onheilsboodschap Johan Janssens doet dat door voor te lezen uit eigen journalistiek werk, bijvoorbeeld in 'In aansluiting met dit en dat' (KB 89-90) en in 'Doodschuld' (KB 244-245) ¹ Zijn omvangrijkste bijdrage bestaat uit een 'eigentijdse' bewerking van het middeleeuwse dierenverhaal *Van den Vos Reinaerde*, die eerst in het ultramarxistische dagblad en later in Het weekblad verschijnt Uit die bewerking leest hij voor het eerst voor in de paragraaf 'Donkere tijd' "Ik heb, zegt Johan Janssens, in het dagblad een hoekje geschreven over den-vos-reinaerde, met als boventitel 'donkere tijd'" (KB 25) Na voorlezing voegt hij het stukje toe aan de map met de papieren van Boontje (het verhaal over Ondine) "En terwijl Johan Janssens zwijgt en in dichterlijke uitzondering zijn papier in de farde steekt, naast uw papieren " (KB 26) De lezer is er hier getuige van hoe het verhaaltje

1 Johan Janssens leest een enkele keer ook uit journalistiek werk van Boontje voor, zie 'Plastische elementen in de literatuur' (KB 64-65)

over de vos en de wolf in het boek over de Kapellekensbaan wordt opgenomen.

Ook vertelt Johan Janssens geregeld over zijn leven van alledag, zijn werk als schrijver, als journalist, als gevelschilder. Hij is van mening dat een schrijver dergelijke alledaagse ervaringen en besommeringen in zijn boeken dient te verwerken, wil hij een boek schrijven dat het leven toont zoals het is: "voeg aan uw boek liever dingen van het leven toe (...) En er dat alles aan toegevoegd hebbende, zoudt ge tenminste iets geschreven hebben dat de keerzijde van de medaille van de roman is: het Leven" (KB 24). Voor Johan Janssens dient er een wisselwerking te bestaan tussen het leven en wat er in een boek wordt geschreven: "ik begin wel aan een roman maar als ik hoor dat er vliegende schijven boven de uno drijven dan moet ik ook het plan van mijn roman wijzigen, en als ik zie wat er achter onze lielevrouw van fatima gebeurt dan verandert ook mijn slot... dat wil zeggen het slot van mijn roman" (KB 45). Hij wordt in deze opvatting gesteund door Professor Spothuyzen (KB 86). Bovendien fulmineert Johan Janssens ook nog tegen een al te eenzijdige voorstelling van zaken (KB 86). Daarbij moet vooral de kunstbeschouwing van de ultramarxisten het ontgelden (zie o.a. KB 204, 252 en 380).

Mossieu Colson van Tminnesterie geeft in *De Kapellekensbaan* gestalte aan het tijdsbeeld door geregeld voor te lezen uit een dossier dat hij aanlegt van dagbladknipsels: "Terwijl ik gisteren uw reinaert uit het dagblad knipte, knipte ik er eveneens een ander artikel uit, zegt mossieu colson van tminnesterie tot johan janssens... en het gaat over de gewezen amerikaanse minister pallace (...)" (KB 151). Ook in 'Onverwachte omgekeerde reis: van realistisch nihilisme naar nihilistisch realisme' (KB 265-267) doet hij dat: "Mossieu colson van tminnesterie zit met een heel groot krantenknipsel in de handen... gereed om dat met plechtige ernst aan zijn dossier toe te voegen..." (KB 265). Er zijn talloze voorbeelden van te vinden. Met die knipsels registreert hij, volgens Boontje, de keiharde feiten.

De schilderes Tippetotje ontpopt zich in *De Kapellekensbaan* vooral als brievenschrijfster: "en zij schrijft u een tippetotjes brief waarin zij niets over zichzelf, maar u een verhaal geeft over ijsroom en vanillepoeder" (KB 158). Zij toont met haar vertellingen de ontaarding van de samenleving, met name in de hogere kringen. Tolfpoets verzamelt moppen, grappen, humoristische gezegden en plastische uitdrukkingen waarvan hij er een aantal voorleest, bijvoorbeeld in 'Plastische uitdrukkingen' (KB 381).

Een aantal personages (Boontje, Johan Janssens en Tippetotje) vertelt zo nu en dan wat het heeft gedroomd: 'De droom' (KB 242), 'De droom van Tippetotje' (KB 370-371) en 'Droom voor Tippetotje' (KB 383-384). En bijna alle personages vertellen avonturen en belevenissen die ze hebben meegemaakt of waarover ze hebben horen vertellen. Enkele maken daarvoor aantekeningen in een speciaal notitieboekje (hun notaboek), waaruit ze tijdens

de samenkomsten bij Boontje thuis, voorlezen. Mossieu Colson van Tminnesterie doet dat bijvoorbeeld in 'De geest van sommige vrouwen' (KB 255-256): "En mossieu colson van tminnesterie, die maar een mens is, begint dadelijk te bladeren in zijn notaboek en leest juist Alles voor, rijp en groen." (KB 257). Ook Johan Janssens houdt zo'n 'notaboek' bij (zie KB 169).

De meeste personages vertellen bovendien losse verhalen. Johan Janssens bijvoorbeeld in 'Een brave en wat oudwordende sociaal' (KB 216-217), Mossieu Colson van Tminnesterie in 'Deep river' (KB 221-222), de vrouw van Boontje in 'Een rechte hoek van 45 graden' (KB 317-318), en de schone vrouw Lucette in 'De hoge wereld' (KB 93-94). Er wordt zelfs (in de ik-vorm) een verhaal aan Boontje verteld door de ziel van een kerselaar (KB 95-96).

Alle verhalen, brieven, dromen et cetera vormen net als de geschiedenis over Ondine voor de personages weer het uitgangspunt voor commentaren, kritiek, nieuwe vertellingen en allerlei beschouwingen over de roman, over letterkunde, over kunst en over het hele leven. Maar dat gebeurt niet alleen naar aanleiding van het Ondine-verhaal. Meestal worden los daarvan allerlei onderwerpen aangesneden: actuele gebeurtenissen, tentoonstellingen, bijdragen in dag- en weekbladen, nieuw verschenen boeken et cetera. Alle verhalen en beschouwingen hebben tot doel de beschaving zo getrouw en compleet mogelijk in beeld te brengen. De gesprekken gaan vooral over schrijven. Daarin worden diverse aspecten belicht: de literaire kritiek, verhulling, materiële bekommernissen van de schrijver e.d.

5.1.4. *Boontje: schrijver van het boek over de Kapellekensbaan*

In deloop van het eerste hoofdstuk wordt duidelijk dat Boontje een bijzondere relatie onderhoudt met zijn vrienden. In 'Dubo Dubon Dubonnet' (KB 39-40) spreekt hij voor het eerst over hen als helden: "Is dat weeral zaterdag en slecht weer? en de wind zegt hoe-hoe en achter uw kachel zitten al uw vrienden die uw helden zijn... of is het juist omgekeerd...? (...) Goed, en al uw helden schieten in een lach..." (KB 39-40). Zijn vrienden zijn dus tevens zijn helden. Waarvan zij helden zijn, is op dat ogenblik nog niet duidelijk. Maar Boontje wijst ook op de mogelijkheid dat zijn helden juist zijn vrienden zijn: het kunnen ook personages, bedenksels van zijn geest, zijn die hij als vrienden beschouwt.

In de paragraaf 'Reinaert of Isengrinus?' (KB 44-45) licht Boontje een verdere tip van de sluier op. Hij blijkt te boekstaven wat die personages hem vertellen. Hij zit in deze paragraaf aan zijn schrijftafel, gebogen over 'twit' papier als hij bezoek krijgt van zijn 'evenbeeld' Johan Janssens. Deze geeft zijn visie op de relatie tussen roman en werkelijkheid. Aan het einde van de paragraaf blijkt het witte papier van Boontje vol te zijn: "En johan

janssens, de dichter en dagbladschrijver, is de straat op en laat u alleen met het weer en de wind van november, van triestigheid en alderheiligen... en met uw volgeschreven papier, want moet ge weten wie ge zijt, bedrieger of bedrogenen, om voort te schrijven?" (KB 45). Boontje heeft het bezoek van Johan Janssens beschreven. In dit geschrift is Johan Janssens een held.

Vijftien bladzijden verder, in het stukje 'De leegte grijnst u aan' (KB 60-61), komt aan het licht dat Boontje als hij schrijft in zekere zin afhankelijk is van zijn vrienden. Hij verwoordt in deze paragraaf dat hij geen zin meer heeft om verder te werken aan de geschiedenis van Ondine. Het heeft er alle schijn van dat deze inzinking wordt veroorzaakt door de ontstentenis van zijn helden/vrienden: "Zie zo gaat het: ge schrijft een roman uit 100 levens, waarin ondineke van ter-muren gestalte krijgt: de kantieke schoolmeester keurt haar geest, en de schilderes die verleden week te ter-muren is komen wonen, tippetotje, die keurt haar lijf, en mossieu colson van tminnesterie keurt haar gemoed... al zeggend dat ze het toch niet al te bont zou mogen maken, nu ze Die jaren krijgt... en johan janssens de dichter en dagbladschrijver keurt de rest die alles en nog wat omvat: ge werkt ge bouwt ge denkt ge Leeft: maar almeteens hoe is het mogelijk trekken al uw helden zich terug... och neen, zij verschrompelen, zij verdwijnen in het Niets, en gij die alleen achterblijft ziet alleen de leegte die u aangrijnst" (KB 60).

In de paragraaf 'Moedeloze dag' (KB 78-79) laten zijn helden hem opnieuw in de steek. Boontje zit alleen en hij geeft uiting aan zijn moedeloosheid. Hij richt in gedachten het woord tot het meisje met de dikke billen en doet een opmerkelijke uitspraak: "ik zit hier en leef niet en schrijf niet en denk niet en ben alleen moedeloos... waar zijt gij en waar is mossieu colson van tminnesterie, waar johan janssens de dagbladschrijver, en waar tippetotje de schilderes, waar professor spothuyzen en ondineke van ter-muren? Het zijn spoken, meisje met de dikke billen, het zijn nietbestaande spoken. En gijzelf, die deze roman over de kapellekensbaan niet leest, en daar toch een heldin zijt, ge weet zelf niet dat ge bestaat... ge bestaat niet, en tis daarom dat ik moedeloos ben: de schone mensen waarover ik schrijf bestaan niet, en de lelijke mensen die rondom mij zijn ben ik moe beschreven, en tis daarom dat ik moedeloos ben" (KB 78-79).

Hier wordt duidelijk dat Boontje niet alleen de schrijver van de geschiedenis over Ondine is, maar ook de schepper van de roman over de Kapellekensbaan, waarvan die geschiedenis deel uitmaakt. Johan Janssens, de Kantieke Schoolmeester, Mossieu Colson van Tminnesterie, Tippetotje en al die andere vrienden zijn eveneens personages van dat boek, zij zijn inderdaad Boontjes helden. Daarna wordt op talloze plaatsen in het boek opgemerkt dat Boontje de schrijver is van het onderhavige boek, onder meer in de paragrafen 'Mijn kleine Congo' (KB 82-83) en 'De dodenkaars' (KB 165-166). Boontje is hier De Schrijver bij uitstek en zijn vrienden en helden spreken hem

meermaals in die hoedanigheid aan, Johan Janssens doet dat zelfs al in 'Voor loonsverhoging' (KB 40-41); in de paragraaf 'Een filmscenario' (KB 69-70) doet Mossieu Colson van Tminnesterie dat en in 'Pygmalion' (KB 262-263) Siekegheest de student.

Het boek over de Kapellekensbaan en de roman *De Kapellekensbaan* die de lezer kant en klaar voor zich heeft liggen, blijken een en hetzelfde te zijn. Dat was eigenlijk al in de prelude duidelijk geworden, maar pas hier blijkt dat het boek zichzelf tot onderwerp heeft. Boontje vervult in *De Kapellekensbaan* niet alleen de taak van verteller, maar ook die van schrijver van het boek over de Kapellekensbaan.

Dat boek over de Kapellekensbaan wordt ook wel aangeduid als Boontje's 1ste illegale roman of boek. Een boek dat volgens Boontje geen naam en geen vorm heeft: "gij schrijft en schrijft aan iets dat geen naam of geen vorm heeft en dat ge uw illegaal boek noemt" (KB 282). Het is het boek waaraan hij samen met zijn vrienden werkt en waarin Johan Janssens zijn lijst met uitdrukkingen zal publiceren die in geen enkel idioticon vermeld staan (KB 11). Dat gebeurt later in de paragraaf 'Klotensoep' (KB 287-288).

Opgemerkt moet worden dat de naam 'het boek over de Kapellekensbaan' niet altijd dezelfde lading lijkt te dekken. De ene keer gebruikt Boontje hem om er de hele roman mee aan te duiden, de andere keer verwijst hij er alleen mee naar de geschiedenis over Ondine. Dat laatste is het geval in 'De schroef zonder einde' (KB 137-138): "en dan zien de papieren met de geschiedenis van ondine er geel en stoffig uit: is dat nu iets levends, is dAt nu iets wat de wereld omvatten moest, is dat nu het boek over de kapellekensbaan dat gelijk vapeurs perpeteum mobile een ommekeer wou brengen in de stoommachines en de godsdiensten en de oorlogen?" (KB 138). Maar in de paragraaf 'De definitie van Kramiek' (KB 167-168) wordt de naam in de ruimere zin gebruikt: "En daar is iemand in huis die zich ook bij het gezelschap rekent, en overal waar hij komt vertelt, dat hij ook deel uitmaakt van het boek over de kapellekensbaan... maar hij zit daar en heeft niets met de kwestie te maken... kramiek heet hij" (KB 168).

5.1.5. In de werkkamer van de schrijver

Boontje registreert alles wat door zijn vrienden te berde wordt gebracht. Ook wat hij zelf meemaakt: "ik blijf lopen met open ogen en schrijf alles op" (KB 79). Schrijven is voor hem een natuurlijke behoefte (KB 56). Hij wil als schrijver het spel van het leven trachten te omvatten, te doorgronden en te winnen (KB 57). Hij beschouwt het als zijn plicht tegenover de komende geslachten om geen enkele gedachte verloren te laten gaan (KB 60).

Boontje is ervan overtuigd dat juist de alledaagse dingen typerend zijn

voor het leven (KB 119). Door als een seismograaf alles te noteren wat op hem afkomt, geeft hij gestalte aan het leven zoals het werkelijk is, schetst hij een tijdsbeeld en geeft hij op die manier vorm en inhoud aan de boodschap dat de westerse beschaving op haar retour is. Hij ziet dat ook expliciet als zijn taak, hij wil met zijn boek gestalte geven aan zijn tijd en aan zijn wereld (KB 262). Hij zet zich nadrukkelijk af tegen de gedachte dat een schrijver nergens iets van af hoeft te weten en slechts 'in schone woorden' iets dient te schrijven 'over Niets' (KB 262). En hij opponeert tegen de maatschappelijke status en het maatschappelijk aanzien dat de schrijver in België heeft (KB 263).

In *De Kapellekensbaan* wordt met de gebeurtenissen mee verteld. Het heeft er daardoor alle schijn van dat de tekst op hetzelfde moment wordt neergeschreven als waarop hij wordt gelezen. De indruk wordt gewekt alsof de lezer 'live' aanwezig is bij het schrijven van het boek. Dikwijls wordt Boontje door zijn vrienden achter zijn schrijftafel aangetroffen, waar hij voort schrijft aan het boek over de Kapellekensbaan (soms is er alleen sprake van het verhaal over Ondine). In 'Le jeu de la rose' (KB 56-57) bijvoorbeeld zit hij aan zijn werktafel, dit keer gebogen over de geschiedenis van Ondineke van Ter-Muren, als hij bezoek krijgt van de Kantieke Schoolmeester. Het lijkt erop dat hij aan die roman verderschrijft terwijl de Kantieke Schoolmeester tegen hem praat: "Het is de 1ste keer dat de kantieke schoolmeester bij u in uw werkkamer komt, waar hij naar uw schrijvende hand boven twit papier ziet met de ontsteltenis van iemand, die men de te pijnlijke realiteit, gelijk achter het veelbeschreven weggerukt gordijn, heeft getoond (...) En de kantieke schoolmeester kijkt naar uw verderschrijvende hand op twit papier (...)" (KB 56-57).

In de direct daaropvolgende paragraaf reageert hij op hetgeen de Kantieke Schoolmeester heeft gezegd. Opnieuw zit hij aan het begin van deze paragraaf met een wit vel papier voor zijn neus: "Maar gij blijft zitten en staart naar uw leeg blad papier en begint met een moedeloos gebaar te antwoorden... ge antwoordt hem maar hij is daar niet meer, en het is dus een antwoord dat niet eens de moeite loont... dat ge schrijver zijt geworden juist door het feit dat ge de 1ste ronde in het spel van het leven hebt verloren, en dat ge nu als schrijver het spel van het leven tracht te omvatten, te doorgronden en te winnen (...)" (KB 57). Aan het einde blijkt het vel bijna volgeschreven te zijn: "Zie dat antwoordt ge aan de kantieke schoolmeester, maar hij is er vaneigens niet meer... en omdat er niemand antwoordt schrijft ge verder uw papier vol tot aan tlaatste punt" (KB 58).

In 'Kramiek belt aan' (KB 122-123) is hetzelfde aan de hand: "en pas is hij weg of uw vrouw komt zich vlak voor u en uw papieren planten (...) En zonder zelfs uw pen neer te leggen antwoordt ge haar, dat ge opgehouden hebt met schrijven om de kwistenbiebels van literatuur te voorzien... en dat ge eveneens hebt opgehouden van schrijven, om de wereld naar het schone

en verhevene te leiden... maar dat schrijven voor u een behoefte is gelijk b.v.b. naar de koer gaan een behoefte is (...)" (KB 123).

Die binnentredende vrienden storen Boontje vaak bij het schrijven. Een duidelijk voorbeeld daarvan is te vinden in de paragraaf 'Is de chaos te bestrijden?' (KB 340-341): "En nu, deze dag dit uur, zet ge u definitief aan het schrijven: is de chaos misschien... Maar alsof er een noodlot overhangt begint uw vrouw uiteen te zetten hoe zij steeds eeuwige berekeningen maakt (...)" (KB 341). Boontje wordt hier zelfs tot drie keer toe onderbroken en is daardoor niet in staat de in de titel gestelde vraag te beantwoorden (hoewel hij dat impliciet wel doet).

Het *live*-karakter van het schrijven in *De Kapellekensbaan* komt prachtig tot uiting als de personages Boontje letterlijk dicteren wat hij moet schrijven. Tippetotje doet dat in 'Een roman van Tippetotje' (KB 141-142): "en wat gaat ge nu schrijven...? Zie, en dat moment komt tippetotje binnen, en staart zij over uw schouder heen naar twit papier waar nog niet eens een titel op staat... Schrijf op, zegt zij: een roman van tippetotje..." (KB 141). Vervolgens vertelt Tippetotje een verhaal, waarna zij besluit: "Enfin, en zo gaat de roman van mij, tippetotje, verder tot als uw blad vol is." (KB 142).

In 'Help u zelf zo helpe u God' (KB 327-328) gebeurt hetzelfde. Hier dicteert de vrouw van Boontje hem zelfs drie vertellingen: "en merkende dat ge voor u zit uit te staren zegt zij: ik zal Ik u iets vertellen met als titel: help u zelf zo helpe u god... hebt ge dat al? (...) Hebt ge dat opgeschreven, vraagt uw vrouw... goed, ik zal u nog iets vertellen, dat ge onder dezelfde titel moogt schrijven (...) ik herinner mij nog iets dat ge eveneens moogt schrijven (...)." In 'Vijgen na Pasen' (KB 344-345) doet Johan Janssens dat: "En van de wereld gesproken: ik weet dat zij ten dode is opgeschreven, schrijf dat maar neer in uw boek." (KB 345).

Het typische is dat door zo'n opmerking van Johan Janssens het opgemerkte meteen onderdeel wordt van het boek. Dat geldt ook voor de vertellingen van Tippetotje en van Boontjes vrouw. Boontje noteert immers alles. Hij is de schrijver van het boek over de Kapellekensbaan: "En zittend naast u, die iets schrijft dat toch uw boek over de kapellekensbaan is" (KB 113). Hij noemt zich de schrijver, de seismograaf van deze tijd (KB 154). Inderdaad blijkt hij alles op te schrijven, ook wat de personages hem vertellen. Johan Janssens verklapt dat in de paragraaf 'Reis van nihilisme naar realisme' (KB 113-114): "En zittend naast u die het allemaal opschrijft in uw boek" (KB 113-114). Later zal Boontje zijn boek met een vat vergelijken: "o wat is een vrouw toch een vat... neen een riool, want gij zijt tenslotte het vat... en ook dat is niet juist, gij zijt tenslotte een verdere riool, en deze 'Kapellekensbaan' is het vat waarin alle dingen samenkomen die op een eeuwig zwijgen werden verteld." (KB 227).

Wat voor het boek over de Kapellekensbaan geldt, gaat dikwijls ook op voor het verhaal over Ondine. Het lijkt eveneens pas te worden neergeschreven

op het moment dat het wordt gelezen, hoewel het er aan het begin van het boek alle schijn van heeft dat dit verhaal in grote lijnen vastligt. In 'En nu de streep is getrokken' (KB 115-116) vraagt Boontje met het oog op een mogelijk vervolg zijn personages om een reactie op zijn laatste verhaaltje over Ondine ('Een kruiwagen, ha', KB 114-115): "zeg liever iets over die kruiwagen, want ik moet seffens een nieuw verhaaltje over ondine gaan schrijven." (KB 116). Hier wordt duidelijk dat het verhaal over Ondine op hetzelfde moment ontstaat als waarop het aan het boek over de Kapellekensbaan wordt toevertrouwd.

Dat geldt ook voor het verhaal van Johan Janssens over Reinaert en Isengrius en voor de vele vertellingen die door de personages worden aangeleverd. Ze lijken pas opgeschreven te worden, deel van het boek te gaan uitmaken op het moment dat ze te berde worden gebracht, ook al gaat het om teksten die volgens de personages eerder al elders zijn gepubliceerd. De schrijver zit klaar met het manuscript open voor zich liggend en hij registreert alles wat op hem af komt.

Toch zijn er uitzonderingen. De tekst van 'Het zoveelste masker' (KB 86-87) verhaalt over hetgeen gebeurt is tijdens het schrijven van de voorafgaande paragraaf 'Het schone en verhevene' (KB 85-86): "Terwijl ge 'het schone en verhevene' aan het schrijven zijt, wordt er plechtig aangebeld, en als uw vrouw gaat openen is het professor spothuyzen... waarmee hebben wij de eer?... en hij ziet u over dat 'schone en verhevene' gebogen zitten (...)" (KB 86). Boontje schrijft pas achteraf op wat Professor Spothuyzen over het stukje tekst heeft gezegd. Helemaal logisch is het niet. Professor Spothuyzen reageert immers op een tekst die nog aan het ontstaan is.

Er is echter vaker sprake van een (schijnbare?) tegenstrijdigheid. Zo verklaart Boontje in een aantal gevallen uitdrukkelijk dat hij *niet* schrijft, terwijl hij dat als schrijver van het boek over de Kapellekensbaan op dat moment juist wél doet. In 'Moedeloze dag' (78-79) bijvoorbeeld, keert hij pas aan het einde van de paragraaf terug naar zijn manuscript: "en ik zal weerkeren naar mijn papier en verder schrijven zonder sigaretten" (KB 79). Ook dergelijke tegenstrijdigheden verlenen een paradoxaal karakter aan het boek.

5.1.6. *Met raad en daad*

Het commentaar, de kritiek van de personages geldt, zoals gezegd, niet alleen de geschiedenis over Ondine, de vertellingen, verhalen, brieven, beschouwingen en cetera, maar ook de compositie en voortgang van het hele boek *De Kapellekensbaan*. De personages zijn er zich in het verhaalde van bewust dat ze in een roman optreden. Zij zien het schrijven van het boek over de Kapellekensbaan niet louter als een aangelegenheid van Boontje. Gaandeweg

het boek gaan zij er zich steeds meer mee bemoeien. Zij leven met het ontstaan van de roman waarvan ze deel uitmaken mee en zij leveren er bijdragen aan. Johan Janssens bijvoorbeeld stopt zijn verhaaltjes over de Vos Reinaerde in de map naast de geschiedenis van Ondine. Mossieu Colson van Tminnesterie maakt speciaal voor het boek over de Kapellekensbaan aantekeningen in zijn notitieboekje: "Doch van dat ogenblik had mossieu colson van tminnesterie een boekje op zak, en schreef hij daarin alles neer wat voor het boek over de kapellekensbaan zou kunnen te pas komen: al wat hij in zijn doodgewoon minnesterieleven te zien en te horen, te voelen en te denken, te zeggen en te verzwijgen had (...)" (KB 199). Vervolgens is hij het die dergelijke bijdragen aan het boek gaat leveren. Hij werkt op die manier mee aan het boek over de Kapellekensbaan en is te beschouwen als medeschepper van het boek dat hem aan het schrijven heeft gezet: "eigenlijk zou ik mijn verzen moeten opdragen aan de schrijver van het boek over de kapellekensbaan, want zonder dat boek had ik er nooit aan gedacht om al die dingen op te schrijven (...) ik schrijf dus verzen die er geen zijn, en voeg ze toe aan *onze* roman die geen roman is... maar een anthologie" (KB 201).

Alle personages werken met hun vertellingen mee aan de realisering van die roman. Mossieu Colson van Tminnesterie spreekt hierboven van *onze* roman. Hij beschouwt het boek als een gemeenschappelijke schepping.¹ Dat geldt ook voor zijn collega's. Zij treden op als medeschepper, medeschrijver van de roman en dragen daardoor zorg voor de vormgeving ervan. De personages zijn zich daar bewust van.

Zij voelen zich medeverantwoordelijk voor het welslagen van de hele onderneming en zij maken zich zorgen over de vorderingen van het boek. Zij spreken Boontje erop aan: "gij schrijft niets meer over de hoge wereld *en gij schrijft niets meer over meneer achilles derenancourt... onze roman dreigt zijn evenwicht te verliezen!*" (KB 225). En Tippetotje vindt op een bepaald moment dat er in "ons boek veel te veel gesproken wordt over die Dingen..." (KB 229). Zij bedoelt dat de seksuele kant teveel wordt benadrukt. Iets waarin zij wordt gesteund door Johan Janssens. Ook wijzen ze Boontje op fouten: "almeteens schiet tolfpoets in een lach: ik heb al dikwijls een inwendig plezier gehad als ik aan uw boek denk: ge hebt daar ergens iets geschreven over de negerzangeres *bessie smith*... en ge hebt ter illustratie een lied van haar gegeven... welnu dat was een vergissing: het was een lied van *marian anderson*" (KB 391).²

In 'De Franse lijn' (KB 376-377) maakt Mossieu Colson er Boontje op attent dat hij twee personages met elkaar heeft verward: "ha, was het niet

1. Overigens is Boontje de eerste die het over *ons* boek over de Kapellekensbaan heeft, namelijk in de paragraaf 'Hamlet de 2de' (KB 106-107).

2. Mossieu Colson van Tminnesterie gaf die vertelling over Bessie Smith, maar hij staat in Boontjes boek opgetekend.

mossieu colson van tminnesterie, die er u ging op attent maken hoe ge hoogstwaarschijnlijk uw meetje wanne in de loop der jaren hebt verward met zotte zulma?" (KB 376).

De personages kritiseren niet alleen Boontjes schepping maar ook elkaars bijdragen. Zo reageert Mossieu Colson van Tminnesterie in 'De wereldwijze' (KB 166) op een vertelling van Johan Janssens: "Gij vertelt alles veel te individualistisch, johan janssens, ge staart u blind op uw eigen geval en vergeet te vermelden dat het een internationaal geval is..." (KB 166). In 'De uurrooster van een gevelschilder' (KB 275-276) kritiseert Johan Janssens zelfs een bijdrage van zijn eigen hand. Hij wijst die daar als te 'literair' van de hand: "Eigenlijk beloog ik u... zegt johan janssens, de dichter en Gevelschilder... toen ik beweerde te zullen voorlezen uit mijn werkboek zonder er literaire complimenten bij te voegen... het schoonschrijven zit de gewezen dagbladschrijver nog steeds in het bloed, en ik schaam mij daarover... laat mij dus nog eens hetzelfde herhalen, maar gelijk het zo en niet anders in mijn werkboek staat (...)" (KB 275).

Boontje wordt ook door zijn personages geadviseerd. Bijvoorbeeld op het moment als hij in de geschiedenis over Ondine het personage Oscarke introduceert: *"en daar staan ze nu allen oscarke aan te kijken, hun nieuwe broer, de held die een grote rol gaat spelen in uw boek. De kantieke schoolmeester steekt bezwerend de handen op en vraagt... neen, smeekt... neen, eist... dat ge er toch weeral geen abnormale zult van maken. En johan janssens waarschuwt u in zijn hoedanigheid van Dichter: ik zie dat het een beeldhouwer gaat worden, en dat hij Dromen heeft, en dat hij iets maken wil dat 'weemoed' gaat heten... pas toch op!... maak er toch geen marionet van, gelijk in al die andere romans van al die andere schrijvers, die een soort wezen uit hun duim zuigen dat niet bestaat. En tippetotje meent... peinst... denkt te mogen geloven dat ge min of meer op de goede weg zijt, op voorwaarde dat oscarke steeds een braaf eerlijk ventje blijft, dat koppig vasthouden zal aan zijn Droom... want dat zoiets tot nog toe in ons boek ontbreekt: De droom. En mossieu colson van tminnesterie is met alles accoord... met u en met de anderen, met wat gij zegt en met wat de anderen zeggen... laat oscarke maar komen, zegt hij, doch laat hem niet vergeten dat wij allen gewapend zijn met een notaboek, waarin wij dag na dag de realiteit des levens aantekenen... laat hem een Droom hebben, doch laat die droom menselijk blijven: en dat zijn weemoed en zijn verlangen naar het land van zijn Droom onpeilbaar triestig zal zijn... goed, goed... maar vergeet niet van daarnaast aan te tekenen wat de geest van Andere mannen integendeel bezighoudt (...)"* (KB 256). In deze passage valt opnieuw het streven naar volledigheid op.

Opvallend is verder dat naarmate het boek vordert, er minder direct commentaar wordt geleverd op het verhaal over Ondine. De personages lijken er zich steeds minder voor te interesseren: *"En midden al dat ramoel vraagt*

ge hen of men dat laatste stukje over ondine heeft gelezen... hoe ze zich liet vastnagelen aan de brem... en iedereen zwijgt want niemand heeft het gelezen. Het zijn allen nog steeds uw vrienden uw helden, maar niemand onder hen leest nog die geschiedenis over ondine" (KB 364).

De personages, inclusief Boontje, voegen niet alleen teksten aan het boek toe, maar maken er ook gebruik van om in de dag- en weekbladen te publiceren. Dat verklapt de vrouw van Boontje in de paragraaf 'Is de chaos te bestrijden?' (KB 341-342): "Maar alsof er een noodlot overhangt begint uw vrouw uiteen te zetten hoe zij steeds eeuwige berekeningen maakt: als mijn man een stuk van zijn boek verkoopt aan dit tijdschrift, en een ander stuk aan dat dagblad... en als... en hoe het toch eeuwig een wind in een fles blijft, en hoe er altijd nieuwe hoop is en hoe die hoop steeds weer de bodem wordt ingeslagen" (KB 341-342). Johan Janssens maakt zich om dezelfde reden aan deze praktijk schuldig: "En johan janssens snoert het gesproken dagblad uit de radio de keel toe, zodat het stil wordt: ik heb nu al zoveel over reinaert geschreven, zegt hij, dat ik precies zelf een reinaert begin te worden... want zie nu eens hoe ik ons levenswerk in stukjes snij en aan de dagbladen verkoop... een stukje langs hier en een stukje langs daar, zodat ik peins: straks doorziet men dat spel en begrijpt men dat ik hen allen op flessen trek. Maar het is de enige moderne manier om een levenswerk te schrijven en daar tevens uw brood mee te kunnen verdienen (...) ik kap ons werk tot hoekjes, tot ditjes en datjes, zodat het voor heel de wereld - tis te zeggen de zeer kleine wereld die zich nog aan literatuur interesseert - een rebus wordt... een geheimschrift waarvan wij alleen de sleutel blijven bezitten" (KB 379). Evenals Boontje snijdt Johan Janssens dus *ons* levenswerk, het boek over de Kapellekensbaan, in repen.

Ook op andere plaatsen in het boek wordt gesuggereerd dat er stukken uit het manuscript worden 'voorgepubliceerd'. In de paragraaf 'Ik heb niet tevergeefs geleefd' (KB 292-293) vraagt Tippetotje Boontje in zijn boek de namen wat meer te camoufleren. Zij vreest voor herkenning. Blijkbaar kunnen de teksten door derden worden gelezen. Dat geldt ook voor een opmerking in 'In memoriam de literatuur' (KB 246), waar Boontje vertelt over de ontmoeting met een andere schrijver die hem bewust informatie onthoudt omdat hij vreest dat Boontjes helden er dagbladhoekjes van zullen maken: "ik zal u dat allemaal niet zeggen, want ge zijt in staat om er uw helden, johan janssens en mossieu colson van tminnesterie, dagbladhoekjes te laten van maken" (KB 246).

In het stukje 'Eerlijkheid' wordt eveneens de suggestie gewekt dat Boontje teksten uit het manuscript voorpubliceert. Hier heeft Boontje het over zijn 'gewone copij' voor de wereld-van-vandaag die hij naar de postbus draagt. (Op basis van buitentekstuele kennis weten wij voor welk blad die teksten bedoeld zijn, namelijk voor *Front*, maar dat is nu niet van belang).

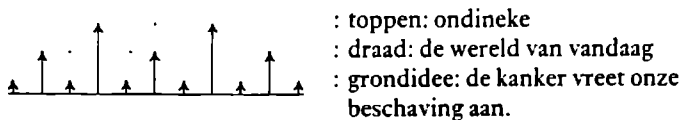
Ook sommige tijdsaanduidingen wijzen in de richting van publikatie in een weekblad. In 'Kunst contra wetenschap' (KB 337-338) sluit Johan Janssens met de opmerking "verleden week liet ik mij ontvallen" aan bij hetgeen hij in de paragraaf 'De apotheker en zijn discipel' (KB 335-336) te berde heeft gebracht.

5.1.7. *Averechtse verkenningen bij de vleet*

Met name aan het einde en aan het begin van de hoofdstukken wordt op het eerder geschrevene gereflecteerd. Bij uitstek op deze plaatsen is het schrijven het onderwerp van het schrijven en ligt het accent op de autonomistische functie. Aan het begin van het tweede hoofdstuk, getiteld 'Hier begint definitief het 1ste hoofdstuk: Lente te Ter-Muren' (KB 103), gebeurt dat voor het eerst. Daar wordt meegedeeld dat het eerste (voorlopige) hoofdstuk met de titel 'Hier begint het 1ste hoofdstuk: Lente te Ter-Muren', af is en dat een nieuw hoofdstuk is begonnen: "Het 1ste hoofdstuk van die onmogelijke roman ligt nu op het stro (...) Maar gelijk er een einde komt aan de hoofdstukken uit de romans, en ge aarzelend gelijk een kat met een muis aan weer een nief hoofdstuk begint" (KB 105).

In de paragraaf 'Hamlet de 2de' (KB 106-107) blikken de Kantieke Schoolmeester en Boontje terug op het eerste hoofdstuk. De Kantieke Schoolmeester kritiseert het gebrek aan lijn in het boek: "ik heb nu uw 1ste deel lente te ter-muren gelezen, en heb daaromtrent op mijn eigen eentje ook die verkenning gemaakt: zoudt ge niet peinzen dat er een schoner, en vooral een zichtbaarder lijn moet in getrokken worden? en zoudt ge niet peinzen dat er een sterker en vooral een evenwichtiger Bouw moet aan gegeven worden? en zoudt ge eveneens en ten laatste niet peinzen, dat gijzelf tenminste moet weten wat uw hoofdidee gaat worden, en wat uw grondidee en wat uw flankideeën, en wat daarna de bijkomende steunideeën?" (KB 106).

In tegenstelling tot de Kantieke Schoolmeester is Boontje van mening dat zijn boek, zijn eerste hoofdstuk, wel degelijk een 'plan' bezit: "gij schrijft en schrijft maar, en uw boek ligt er schijnbaar gelijk een plas, schijnbaar gelijk iets dat op Niets trekt... maar al koortsig nadenkend ziet ge dat het eigenlijk Uw plan is:

En ge slaat de kantieke schoolmeester en uzelf tegen het hoofd, en zegt: ei, bogot... tis mogelijk dat dat het plan is van uw hamlet, maar is het niet

veel meer het plan van ons boek over de kapellekensbaan?" (KB 107).

Ook Tippetotje blikte aan het begin van het tweede hoofdstuk terug op het eerste: "als ik, tippetotje, de averechtse verkenning van uw 1ste hoofdstuk doe, dan zie ik de bordpapieren schermen waartussen de helden lopen die hun rol van buiten hebben geleerd, maar merk ik tussen de coulissen de vuile naakte muren waartegen de spelers inderhaast hun gevoel hebben gedaan" (KB 113).

Aan het begin van het derde hoofdstuk volgt eveneens een terugblik op het voorafgaande en een discussie over de identiteit van het boek over de Kapellekensbaan. Die discussie sleept enkele paragrafen voort. Het boek wordt hier door een 'talentvol musicus' vergeleken met een symfonie: "voor zover ik uit uw omschrijving dat boek leer kennen, schijnt het mij een symphonie te zijn. Ha, en als het inderdaad een symphonie is, waarin verscheidene motieven naast en door en over elkander buitelen, dan moest volgens mij het hoofdmotief op de laatste bladzijde nog eens onderstreept worden met al de voor-handen-zijnde orchestrale krachten... en dat is het niet, want het gaat over die doodgevone 1 mei waar ik niets mee te maken heb, en het wekt daardoor de indruk of het een boek is met een sociale saus er over..." (KB 197).

Boontje houdt er een andere mening op na. Hij vergelijkt zijn boek met een spel: "een doodgewoon spel, een spel gelijk een ander" (KB 198). (Een uitspraak waarmee hij opnieuw de autonomistische functie van literatuur benadrukt). Voor Mossieu Colson van Tminnerie is het boek daarentegen veeleer een anthologie, een bloemlezing.

Niet alleen aan het begin en aan het einde, maar ook elders in de hoofdstukken wordt de voortgang van het boek becommentarieerd. In de paragraaf 'De natuur, maar met niet te veel bomen' (KB 155-157) komt de Kantieke Schoolmeester tot de vaststelling dat het boek over de Kapellekensbaan een chaos is (conform de chaos van deze tijd) en dat er geen sprake kan zijn van een plan. Hij doet vervolgens een suggestie om daar verandering in te brengen: "als ik de farde opensla, waarin de blaren van uw boek over de kapellekensbaan steken, dan komt de chaos er ZO uitgekropen gelijk uit een brusselschuif, waar saai en garen en spelden worden weggestopt: de warboel er van verschrikt me, en de wanorde er van overrompelt me, en de verwarring er van maakt me zenuwwachtig: het ogenblik dat ik denk *iets over on dine te vernemen, over hAAr twijfel en hAAr moedeloosheid, omdat alles in haar leven maar zo-zo was...* dat ogenblik komt ge te voorschijn met Uw twijfel en Uw moedeloosheid, en laat ge professor spothuyzen zeggen, dat het een algemeen geval en een algemeen probleem van onze tijd is. Als ge wilt dat uw boek over de kapellekensbaan een werk is dat de tijd trotseren zal, dan moet er orde in komen... en verwar nu niet orde met vorm... ge moogt een

vorm gebruiken, die ge in al uw afkeer om al het gevestigde zo maar uit de grond stampt, maar de eeuwige wetten der orde en der verstaanbaarheid moeten er in aanwezig zijn: waarom b.v.b. niet de tekst der verschillende door elkaar strengelende hoofdideeën met telkens een andere kleur aangeduid?... als er sprake is van menceerke brys, en de 1ste socialen, en johan janssens en zijn dagblad, dan zoudt ge rood kunnen gebruiken... *en als er sprake is van de kleine ondine en van de jeanninekes en van de hoge en de lage wereld, en de naar de afgrond rennende beschaving, dan zoudt ge bruin kunnen gebruiken...* en als er sprake is van hamlet en de twijfel en de moedeloosheid en de wanhoop, dan zoudt ge oker kunnen gebruiken... enzovoort, want er zijn altijd meer kleuren dan ideeën." (KB 156).

Boontje legt het advies van de Kantieke Schoolmeester naast zich neer. Maar elementen uit de omschrijving die de Kantieke Schoolmeester geeft van het boek over de Kapellekensbaan doen wel denken aan het voorbeeld van de mortelroman dat door Johan Janssens werd gegeven in 'Atlantic-atomic' (zie KB 10). Steeds duidelijker wordt dat het boek over de Kapellekensbaan die mortelroman is, het boek dus waarmee vorm en inhoud wordt gegeven aan de boodschap van de naderende ondergang. Het boek over de Kapellekensbaan is het boek dat die catastrofe moet voorkomen, Boontje is de onheilsprofeet.

Een ander voorbeeld van een terugblik is te vinden in de paragraaf 'Schijn en wezen' (KB 351-352). Hier karakteriseert Boontje zijn eigen boek en onthult hij de grote lijnen: "wie voor de duivel almachtig verstaat zich nog uit dit boek? Niemand meer, behalve ik boontje, die het mezelf misschien nog alleen tracht wijs te maken dat ik er me uit versta. *Daar hebt ge heel dat verhaal over ondine... verhaal waarin al de themas worden behandeld die op de allereerste bladzijden werden opgesomd... maar waar ondertussen al een heleboel nieuwe themas zijn bijgekomen.* En daar hebt ge de roman van johan janssens, die een onderstreping is van het sociale element in de roman van ondine... (...) Daar hebt ge mossieu colson van tminnerie die alles staft met feiten en Bewijzen, en die ondanks al die dorre feiten en bewijzen nog in staat blijkt te zijn een dichter te blijven. Dan hebt ge de kantieke schoolmeester die... ja, welke rol speelt die nu, is het eigenlijk geen ietwat plechtige doch ridicule rol? En dan hebt ge tolfpoets, beeld van onze tijd die de humor heeft uitgevonden als een medicijn voor tflericijn. En tenslotte hebt ge tipppetotje de schilderes (...) en die in ons boek het symbool van de kunst was - kunst met een zeer kleine k (...)" (KB 352).

De grootste criticus van het boek over de Kapellekensbaan is misschien nog wel Boontje zelf ("wat ik maak wordt niet veel zaaks", KB 79). Tal van problemen die hij bij het schrijven heeft ondervonden en twijfels die hij bij het reeds geschrevene heeft, kaart hij aan, overdenkt hij en legt hij voor aan zijn personages (en dus ook aan de lezer). De lezer wordt daardoor bij de schrijfdaad betrokken: "Gij schrijft gemakkelijk zegt men, de nadruk

op GIJ leggend... maar men weet niet hoe moeilijk het is als men, gemakkelijk schrijvend, veel te veel moet zeggen. Zie nu eens naar dit verhaaltje, waarin moet uiteengezet worden hoe de dichter en weekbladenschrijver, johan janssens, in brussel aan de gare du luxembourg, de zogenaamde kliek ontmoette... (...) En er willende over schrijven struikelt ge eerst reeds over dat aprilzonnetje (...) heel ons boek speelt zich nu af op de kapellekensbaan, in de kleine stad van de 2 fabrieken, en almeteens verplaatsen we het verloop der handeling zomaar naar brussel... verliezen we daardoor geen waarde, die we tot nog toe hebben weten hoog te houden?" (KB 348-349).

Ook over het eerder geschrevene uit Boontje zijn ongenoegen. De paragraaf 'Burgerij-recepten' (KB 54-55) eindigt met een kritische noot: "Daarmee is het verhaaltje 'burgerij-recepten' gedaan... maar het is precies of er wat aan ontbreekt: eigenlijk moest het heel anders geschreven zijn geweest, of moest er meer nadruk gelegd worden op de onbegrijpelijke neiging om de schijn te willen redden tegen alle beter weten in... Maar als daar meer nadruk op gelegd werd, dan had ook de titel moeten veranderen... b.v.b.: het proletariaat der burgerij... ha, dat had nog iets de moeite waard geweest" (KB 54).

Het typische van *De Kapellekensbaan* is dat alle kritiek, afwijkende opinies, andere meningen, nuanceringen et cetera - door ze te vernoemen en uit te werken - aan het boek worden toegevoegd. De kritiek wordt daardoor meteen geneutraliseerd.

5.1.8. Een roman tegen de goesting?

De overpeinzingen van Boontje tonen hoe moeizaam het boek totstand komt en hoeveel onvrede er in hem schuilgaat over het tot dan toe bereikte resultaat. De ene keer is Boontje te moedeloos en de andere keer ziet hij er het nut niet van in. De twijfel om verder te schrijven aan zijn boek komt met name aan het begin en aan het einde van de hoofdstukken tot uiting, zoals we hebben gezien, bij uitstek de plaatsen waar wordt teruggeblikt op het eerder geschrevene. Na verloop van tijd lijkt die twijfel alleen maar groter te worden. In 'Moedeloze dag' (KB 78-79) worstelt Boontje met een inzinking. Hij weet niet goed wat hij verder met zijn roman aan moet. Tegen het einde van het eerste hoofdstuk, in de paragraaf 'Mijn kleine Congo' (KB 82-83) spreekt Boontje er in het bijzijn van zijn vrouw voor het eerst over met het boek te stoppen: "En omdat het u met al die dingen verdriet, vraagt ge aan uw vrouw en aan haar zenuwen, of ge geen streep zoudt trekken onder uw roman over de kapellekensbaan, en het hier afstappen, en naar congo gaan?" (KB 82).

Aan het einde van het tweede hoofdstuk is er de twijfel nog aan een derde te beginnen: "En gij, die weer te schrijven zat, te schrijven en te schrijven,

ge legt uw pen neer en staat aan de straatdeur naar die stoet zonder einde te kijken... en ge trekt een streep onder dat hoofdstuk, en weet niet of het nog de moeite loont aan een volgend hoofdstuk te beginnen... alhoewel ge er reeds een mooie titel voor had: vandaag wat zon en morgen wat regen en wind." (KB 193). De lezer woont hier het moment bij waarop Boontje besluit het hoofdstuk af te ronden. Het is overigens niet het definitieve einde van dat hoofdstuk want er volgt nog een korte paragraaf met de titel 'Bemerking over de eindstreep' (KB 193), waarin Tippetotje er bij Boontje op aandringt om toch aan een nieuw hoofdstuk te beginnen.

Dat laatste gebeurt ook. Maar aan het einde van dit derde hoofdstuk, getiteld 'Hier begint het 2de hoofdstuk: vandaag wat zon en morgen wat regen en wind', is er weer de twijfel om verder te schrijven. Onder de titel 'Einde?' schrijft Boontje: "Dit is het einde van het 2de hoofdstuk: vandaag wat zon en overmorgen weeral regen en wind... of hoe was het ook weer?... wij hebben trouwens geen lust meer om het nog na te kijken, want godweet komt er nog ooit een vervolg." (KB 269). Hij voert zijn lusteloosheid terug op enkele personages die geen tijd meer lijken te hebben om aan het boek mee te werken: Mossieu Colson van Tminnesterie schrijft sinds lang niets meer in zijn 'notaboek' en moet studeren om 'jefdubureau' te kunnen worden, Tippetotje schildert bij rijke mensen in Brussel, Johan Janssens heeft geen baan meer en helpt een gevelschilder... en Boontje is mateloos verdrietig (KB 269). Boontje blijkt opnieuw afhankelijk te zijn van zijn personages die volgens deze gegevens inderdaad op werkelijk bestaande personages gebaseerd lijken te zijn.

Toch betekent ook dit niet het einde van het boek over de Kapellekensbaan. In het vierde en laatste hoofdstuk pakt Johan Janssens de draad weer op: "Waarom zou dit het einde van ons boek over de kapellekensbaan moeten zijn? vraagt johan janssens, de dichter en Gevelschilder..." (KB 273). Hij leest vervolgens het stukje voor uit het boekje waarin hij zijn werkuren en wat hij zoal meemaakt tijdens zijn werkzaamheden heeft genoteerd.

Overigens valt het ook de personages op dat Boontje aan het eind van elk hoofdstuk overweegt om er een punt achter te zetten (zie KB 274).

Er worden in de loop van het boek heel wat oorzaken genoemd voor Boontjes moedeloosheid, zijn lusteloosheid om verder te schrijven aan zijn boek. In 'Moedeloze dag' (KB 78-79) is hij moedeloos omdat zijn personages niet echt bestaan: "ge bestaat niet, en tis daarom dat ik moedeloos ben: de schone mensen waarover ik schrijf bestaan niet, en de lelijke mensen die rondom mij zijn ben ik moe beschreven" (KB 78). In diezelfde paragraaf noemt hij ook het feit dat hij geen baantje weet te bemachtigen als oorzaak. In 'Mijn kleine Congo' ergert hij zich er over dat hij steeds met dezelfde personages te maken heeft, zowel in zijn verhaal over Ondine als in de wereld van vandaag. Maar in 'Hamlets aan de lopende band' (KB 154-155) noemt hij

ook de algemene moedeloosheid van de mensheid in deze tijd, waarvan hij zich de seismograaf acht, als reden. In 'Butaangas' (KB 222-223) is het de 'immer wassende Dwaasheid' die hij om zich heen bespeurt. Ook blijkt hij hier moegevochten te zijn tegen zijn vijanden, tegen zijn vrienden (die zijn grootste vijanden zijn) en tegen "hen die ideeën verkopen welke aan zijn ideeën gelijken, en die in hun gelijkenis overal binnendringen gelijk butaangas". En het feit dat hij de dingen niet "klaar en duidelijk genoeg, springlevend en stralend genoeg" kan uitdrukken, verdriet hem.

In de paragraaf 'In memoriam Veenmanneke (1)' (KB 176-179) verschaft hij inzicht in een andere oorzaak, die buiten het boek ligt. Hij blijkt grote moeite te hebben met het bedrijven van literatuur. In die zin kost het hem zelfs moeite om het verhaal over Ondine te schrijven: *"Want de gedachte aan het bloeien van de brem bevrucht een andere gedachtencombinatie waarin de heldin van deze onvoltooide roman rondspookt, ondine, en die mij vraagt wanneer ik nu verder de roman van haar leven en haar tijd zal uitwerken? Verleden jaar al, veenmanneke of is het nu reeds 2 en 3 jaar geleden? bloeide de brem en schreef ik dat er in het leven altijd iets spijtig is spijtig van dit, en spijtig van wat anders aan de kleine ondine was een wonder geschied, maar spijtig dat zij op de heilige plek, waar de brem bloeide had gescheten en nu is die ondine zelf al beginnen bloeien maar heeft ze haar jong in het cabinet laten vallen en nu, veenmanneke, terwijl de trein eeuwenlang ergens aan een signaal staat te wachten, bedenk ik dat het morgen en overmorgen verlofdagen zijn, en dat ik mij eens in razernij op die ondine kan werpen () En ik sta sanderendaags zeer vroeg op, om een uur of 4 in de morgen, maar pas grijp ik naar de pen of ik moet ook daar heen waar zij het kind wegwierp, haast u, haast u, en terwijl ik wat papier afscheur, veenmanneke, en uit een ellendige beroepsmisvorming vlug overlees wat er staat gedrukt g v d heb ik geen lust meer om nog iets te doen, en loop ik die 2 ganse verlofdagen verloren / het zou verkeerd zijn uit deze regelen te besluiten dat er een volledige stilstand is in de romaneditie, er komt integendeel heel wat op de markt, nog nooit zijn er zoveel letterkundige prijzen uit de grond gerezen als na de bevrijding maar wie onder de nieuwgestarten kan er op bogen zijn naam in de geesten te hebben vastgeankerd? er schijnt als een soort point de rupture tot stand te zijn gekomen tussen de werkelijkheid, en de scheppende geest die er op broderen moet, de reportages en de naakte documenten, die over de gruwelkampen werden geleverd, zijn zo afdoend dat ze als het ware de roman de pas hebben afgesneden "* (KB 176-177)

De gruwelijke werkelijkheid van de concentratiekampen heeft zo'n grote indruk op Boontje gemaakt dat hij niet meer in staat lijkt te zijn een roman zoals die over Ondine te schrijven. Hij vindt de roman eigenlijk achterhaald, zijn voorkeur gaat nu uit naar reportages, naar naakte documenten et cetera. Toch is er in *De Kapellekensbaan* niets te merken van zijn weerzin om verder

te schrijven aan het verhaal over Ondine. De stukken over haar wederwaardigheden blijven geregeld opduiken. Van een lange onderbreking is geen sprake.

Boontje heeft de indruk dat hij het stukje 'Spijtig van dit en spijtig van wat anders' het jaar daarvoor of twee en drie jaar geleden heeft geschreven. In *De Kapellekensbaan* is de gelijknamige paragraaf (KB 67) nog geen half jaar eerder geschreven dan de paragraaf 'In memoriam Veenmanneke (1)'. In 'Spijtig van dit en spijtig van wat anders' is het november/december en in 'In memoriam Veenmanneke (1)' april van het jaar daaropvolgend. Hij schreef het stuk dus 'verleden jaar' en niet twee of drie jaar geleden.

5.1.9. Een ontluisterende ontdekking

Een belangrijke reden voor Boontjes moedeloosheid is de toenemende onzekerheid of het boek wel aan de in de eerste paragrafen geformuleerde doelstellingen beantwoordt. Hoewel hij ondanks alle twijfel verder schrijft aan zijn boek, wordt zijn onvrede alleen maar groter. Tegen het einde, in 'Vijgen na Pasen' (KB 344-345), komt hij tot de slotsom dat hij heeft gefaald in het schrijven van een meesterwerk. Hij vreest dat niets de ondergang van de beschaving kan tegenhouden: "en nu zit ge daar en schrijft verder aan iets dat uw meesterwerk had moeten worden, *iets dat gelijk de uitvinding van vapore de wereld had moeten binnenste buiten keren... maar de wereld is ten dode opgeschreven, en vapeurs uitvinding komt te laat* en uw boek komt te laat - och godomme, wie zegt dat niet al deze uitvindingen en boeken de wereld nog een beetje vlugger naar de dieperik jagen? - en ge zit daar dus achter uw schrijftafel en vult met woorden dat boek, in plaats van iets nuttigers te doen (...) en gij gaat kapot aan uw drift om de wereld tegen te houden in haar val. En ge zit daar en schrijft..." (KB 344). Ook Johan Janssens ziet er geen gat meer in: "En van de wereld gesproken: ik weet dat zij ten dode is opgeschreven, schrijf dat maar gerust neer in uw boek" (KB 345).

Aan het einde van het boek is alle hoop op redding van de beschaving de grond ingeslagen. Misdad, corruptie, egoïsme et cetera blijken hoogtij te vieren: alles en iedereen (de staat, de kerk, politieke partijen, links en rechts, arm en rijk, gelovigen en ongelovigen, wetenschappers et cetera) blijkt aangevreten door geestelijke pest, geestelijke ontbinding. Boontje en zijn personages en hier en daar een zeldzame enkeling lijken de enigen die niet zijn aangetast en dat is het enige positieve dat aan het eind van het boek resteert. Maar Boontje en zijn vrienden voelen zich bedreigd en overwegen daarom de Kapellekensbaan - symbool voor het maatschappelijke leven - te verlaten en zich terug te trekken 'buiten het leven', op het platteland in een 'reservaat', om een beetje persoonlijk geluk te zoeken. Johan Janssens wil, in navolging van de vos Reinaert, een republiek der vrijen, der eerlijken,

der aan Niets gelovenden uitroepen (zie KB 394).

Boontje en zijn personages zijn het er over eens dat de teloorgang van de westerse samenleving niet te stuiten is, ook niet door hun boodschap, ook niet door het boek over de Kapellekensbaan. Ze zijn tot het inzicht gekomen dat bijna niemand zich meer voor kunst en literatuur interesseert, dat een boek geen maatschappelijke betekenis en invloed heeft. Dat is het eindpunt van *De Kapellekensbaan*. Alle gevoerde discussies over de sociaal-politieke functie van literatuur lijken daarmee zinloos geworden. Ook Boontjes roman onderscheidt zich in dit opzicht niet van de traditionele roman. Vormde onvrede met de bestaande literatuur het uitgangspunt voor het schrijven van dit boek, voor het schrijven van de 'mortalroman'. Aan het eind zijn we nog geen stap verder. De twee componenten in de taak van de schrijver, namelijk vorm en inhoud geven aan het leven zoals het is, lijden hier schipbreuk. Er blijft weinig over. Er is sprake van een totale desoriëntatie. De schrijver trekt zich terug uit het maatschappelijke leven en bedrijft literatuur voor... Ja, waarvoor? De oorzaak wordt in het begin van het boek in de literatuur (die wereldvreemd is) gelegd en aan het einde van het boek in de mens (die niet in kunst is geïnteresseerd). De schrijver (Boontje) daalt in het begin uit zijn ivoren toren (zolderkamer) neer in de maatschappij. Aan het einde verlaat hij die weer en trekt zich terug in een reservaat.

In het stukje 'Kanker' (KB 402-403) kondigt Boontje het definitieve einde van het boek aan: "het nadert precies naar het einde van ons boek en we moeten zien dat we ook wat medelijden ten toon spreiden..." (KB 402). Op de laatste bladzijde geeft de Oude Bultkarkas zijn eindoordeel over dat boek, zonder het trouwens gelezen te hebben. Hij is er bij voorbaat van overtuigd dat het boek over de Kapellekensbaan een wereldvreemd boek is: "tschijnt dat gij een verhaal hebt geschreven over ons kapellekensbaan, en dat gij het nu zoudt willen afstappen naar ergens een stuk van een boerengedoe: welnu uw leven is verkeerd gelijk uw verhaal ook wel zal verkeerd zijn... een leven op een stuk boerengedoe ver van de wereld is geen leven.... en een boek over de kapellekensbaan is geen boek (...)" (KB 405). De laatste woorden spreken in dit opzicht boekdelen: "maar uw boek zal weeral geen boek zijn, er zal niets in staan over het leven GELIJK HET LEVEN IS" (KB 405).

De conclusie dat een boek geen maatschappelijke betekenis heeft, komt niet uit de lucht vallen. In het hele boek worden opmerkingen gemaakt die in die richting wijzen. Zelfs in het begin, vlak na het formuleren van de uitgangspunten, zegt Johan Janssens al dat niemand nog een boek leest (KB 13), wat eigenlijk impliceert dat een boek geen maatschappelijke invloed kan uitoefenen. In de paragraaf 'Vijgen na pasen' (KB 344-345) merkt Johan Janssens op dat niemand op Boontjes boek zit te wachten.

Diezelfde Johan Janssens zegt in 'Het valt moeilijk te controleren' (KB

52-53) dat de mensen die zich nog bekommeren om het wel en wee van de samenleving niet serieus worden genomen: "wezens die nog peinzen, wikken en wegen, vrij een besluit nemen, de maatschappij afbreken en de wereld trachten opnieuw op te bouwen, deze wezens worden door de staat en de gemeenschap aan hun lot overgelaten" (KB 53). Elders wordt door Mossieu Colson van Tminnesterie opgemerkt dat deze mensen zelfs worden misbruikt (KB 152).

Al in de paragraaf 'En nu de streep is getrokken' (KB 116-117) maakt Johan Janssens duidelijk dat er niets meer tegen te doen is. De ondergang is onafwendbaar: "en dus moet ik nu die zelfde typische dingen aanhalen, niet om te bewijzen dat wij nog iets aan de toestand kunnen veranderen, maar om te bewijzen dat het overbodig is er nog iets te willen aan te veranderen..." (KB 116). Kort daarop geeft Boontje de moed op. Hij bekent dat hij niet langer schrijft om de wereld te verbeteren, maar enkel en alleen om aan een eigen behoefte te voldoen: "En zonder zelfs uw pen neer te leggen antwoordt ge haar, dat ge opgehouden hebt met schrijven om de kwistenbiebels van literatuur te voorzien... en dat ge eveneens hebt opgehouden van schrijven, om de wereld naar het schone en verhevene te leiden... maar dat schrijven voor u een behoefte is gelijk b.v.b. naar de koer gaan een behoefte is" (KB 123). Het schrijven heeft voor hem niet langer een pragmatische functie, maar louter en alleen een expressieve. Vrij vlug is dus duidelijk dat Boontje met het boek over de Kapellekensbaan niet in zijn opzet zal slagen. Zijn onvrede stijgt: "en dan zien de papieren met de geschiedenis van ondine er geel en stoffig uit: is dAt nu iets levends, is dAt nu iets dat de wereld omvatten moest, is dat nu het boek over de kapellekensbaan dat gelijk vapeurs perpetuum mobile een ommekeer wou brengen in de stoommachines en godsdiensten en de oorlogen? (...) En tevens is het niet te verwonderen dat ge, al zoekend naar wat onze beschaving misschien van de ondergang nog zou kunnen redden, vapeur doet opbiechten dat hij naar iets aan het zoeken is dat hij niet vinden zal." (KB 138).

Boontje twijfelt er aan of zijn verlangen naar een betere wereld de moeite van al die schrijverij wel waard is (KB 146). Schrijven heeft eigenlijk weinig nut omdat er niet of slecht wordt gelezen. In ieder geval is hij al schrijvende niet in staat om tot een oplossing te komen (KB 155). In de samenleving zijn het alleen de onverstandigen die daden stellen, terwijl de verstandigen blijven wikken en wegen tot in het oneindige (KB 154).

In de paragraaf 'Kunst contra wetenschap' (KB 337-338) zet Johan Janssens uiteen wat de taak van de schrijver is: "wij schrijvers en dichters zoeken onverpoosd de waarheid en de exactheid der Dingen op, wij trachten op haast wetenschappelijke wijze te ontdekken wat de zin en de betekenis is van het leven en de dood, wij wikken en wegen en peilen naar het geluk van de enkeling en het welzijn der samenleving, wij klagen sociale wantoestanden aan, en spannen ons in om de noden van deze tijd en deze

mensen en deze beschaving te achterhalen en te registreren" (KB 338). Echter, de taak van de schrijver is afhankelijk van de status die het schrijven in een samenleving heeft. Als er niet wordt gelezen of als boeken niet serieus worden genomen, dan heeft het ook geen enkele zin dat de schrijver deze taak op zich neemt.

5.1.10. *De maskers van Boontje*

Boontje laat in 'Dubo Dubon Dubonnet' (KB 39-40) de mogelijkheid open dat zijn personages niet echt bestaan. Het kunnen immers zijn helden zijn die hij als zijn vrienden beschouwt. Uit 'Moedeloze dag' (KB 78-79) blijkt inderdaad dat het om 'nietbestaande spoken' gaat. Het zijn slechts 'bedenksels' en geen echt bestaande personen, hoe zeer Boontje dat ook lijkt te betreuen. Het meisje met de dikke billen bestaat niet echt, alleen als heldin in Boontjes geschriften.

Als de personages niet echt bestaan dan beschikt Boontje als schrijver van het boek over de Kapellekensbaan over de macht om zijn personages te pas en te onpas op te roepen. Niet alleen hun zelfstandigheid maar ook hun afwezigheid in 'De leegte grijnst u aan' (KB 60-61) en in 'Moedeloze dag' (KB 78-79) is dan maar schijn. In de paragraaf 'Onze correspondent uit Moscou of het hemd gaat nader dan de rok' (KB 133-135) laat Boontje daarover geen twijfel bestaan: "Maar op dat ogenblik doemt echter mossieu colson van tminnesterie op - hij is immers een romanheld, en kan dus opdoemen bij ieder gepast ogenblik waarin wij hem nodig hebben (...)" (KB 134).

Iets soortgelijks geldt voor hetgeen hij in de paragraaf 'Mijn kleine Congo' (KB 82-83) schrijft, die enkele bladzijden na de bovenstaande volgt en waarin Boontje tegenover zijn vrouw juist zijn afkeer van de personages uitspreekt: "en ge zegt haar dat het u verdriet met altijd diezelfde helden rond uw oren: *zie nu eens naar de kleine ondine, zegt ge, die vandaag opgetogen en morgen weer verscheurd is, en die ook al niet veel beter is dan de overige rest van de wereld: zie nu eens hoe ze haar borstjes aanbiedt naar de ramen van de koetsen, naar achilles van de garenfabriek de filature, en naar ludovic van de dekenfabriek de labor... en lees nu eens dat stom einde van het vorig verhaal: hij heette ludovic... waar het u zelfs niet eens kan bommen hoe hij heet.* En tevens vertelt ge haar dat het u verdriet met uw andere helden, tippetotje de schilderes, en mossieu colson van tminnesterie, en johan janssens de dichter en dagbladschrijver... want ze maakten zich lastig omdat ge u in een ander verhaal nog maar eventjes liet ontvallen dat ze niet bestonden (...) en tis daarom dat ze op uw schrijftafel zijn komen hameren: wat zever is dat nu, dat wij niet bestaan?" (KB 82). Als schepper van die personages, beschikt Boontje over de macht andere personages te scheppen. Zijn verveling

lijkt dus eveneens schijn.

Toch wijst de hele voorstelling van zaken crop dat die personages op werkelijk bestaande mensen zijn gebaseerd. Meestal komen ze bij Boontje thuis, in zijn woning aan de Kapellekensbaan, samen: "Het is 1 wemeling van gezichten, en 1 ramoel van woorden in uw huiskamer, gelijk vandaag iedereen op het appèl is om zijn gedacht te zeggen..." (KB 115). Via Boontje lijken ook de meeste contacten tussen de personages te verlopen. Het heeft er, zoals gezegd, alle schijn van dat hij de gesprekken die ze voeren noteert. En iedereen die bij hem op bezoek komt, loopt het risico dat hij een rol toebedeeld krijgt in zijn boek over de Kapellekensbaan. Dat is mooi te zien in het stukje 'Kramiek belt aan' (KB 122-123): "En dat alles gezegd hebbende, richt uw vrouw smalend haar leeuwinnenkop naar de straatdeur, waar men voor de 2de maal aanbelt: zal ik hem wegpoeieren, of wilt ge hem horen en zien om hem als held te gebruiken in uw boek over de kapellekensbaan? En ze opent de deur en tis kramiek die binnenkomt (...) En dat moment doet ge teken naar uw vrouw, dat zij de straatdeur mag openzetten en hem buitengooien... want hij heeft als held in uw boek over de kapellekensbaan meer dan genoeg zijn rol gespeeld" (KB 123). Hetzelfde komt aan het licht in de paragraaf 'De definitie van Kramiek' (KB 167-168): "En daar is iemand in huis die zich ook bij het gezelschap rekent, en overal waar hij komt vertelt, dat hij ook deel uitmaakt van het boek over de kapellekensbaan... maar hij zit daar en heeft niets met de kwestie te maken... kramiek heet hij" (KB 168).

Het boek over de Kapellekensbaan wordt door de personages als een soort thuishaven gezien: "En ik, mossieu colson van tminnesterie, keer terug naar huis, naar de kapellekensbaan en ons boek" (KB 275).

Boontje wekt in het boek zowel de indruk dat zijn personages wel als niet echt bestaan. Hij speelt daar mee en dat maakt deel uit van het spel dat hij in *De Kapellekensbaan* (en in *Zomer te Ter-Muren*) speelt tussen fictie en realiteit. Ook dit versterkt het paradoxale karakter van het boek.

Hoe het ook zij, of de personages nu wel of niet op bestaande personen zijn gebaseerd, ze vervullen in *De Kapellekensbaan* in ieder geval een vrij zelfstandige rol, zij beschikken over het vermogen om op de schrijftafel van Boontje te timmeren en te doen alsof ze echt bestaan. Nadat hij in 'Moedeloze dag' (KB 78-79) heeft gezegd dat ze niet bestaan, geeft hij ze in 'Mijn kleine Congo' (KB 82-83) onmiddellijk weer (gedeeltelijk) hun zelfstandigheid terug.

Als schrijver van het boek over de Kapellekensbaan kent Boontje zijn personages veel macht toe. Zijn creaties oefenen invloed uit op het verhaalgereedschap, becommentariëren dit en voegen eigenmachtig onderdelen toe. Zij verkrijgen daardoor een grote zelfstandigheid en gaan steeds meer hun eigen belangen (betreffende hun rol binnen het boek) behartigen. Zo protesteert

Tippetotje er op een bepaald moment bij Mossieu Colson van Tminnesterie tegen dat zij en andere helden worden verwaarloosd "zij sprak over het boek over de kapellekensbaan, waaruit zij precies verwijderd wordt, zei ze, omdat ze haar brood verdient met het gat van een baron te likken () en sprekende over het boek over de kapellekensbaan bracht zij er de naar mijn mening gewettigde kritiek over uit, dat wij veel te veel helden verwaarlozen " (KB 305) Johan Janssens trekt zich die kritiek met betrekking tot Johan Brams persoonlijk aan, omdat hij diegene was die dit personage in het boek introduceerde Vervolgens vertelt hij over zijn ontmoetingen met Johan Brams

Boontje komt in zijn boek steeds minder zelf aan het woord Hij wordt door zijn personages overvleugeld Dat wordt door een anonieme verteller geconstateerd in de paragraaf 'In memoriam de literatuur' (KB 246) "Ge zoudt in dit boek bladzijden en bladzijden moeten terugslaan, om op te speuren waar de schrijver zelf, boontje, voor de laatste keer aan het woord was en daar hij zelf een held uit zijn boek is, mogen wij hem godomme toch ook niet vergeten welnu, hier komt dan boontje aan het woord, om ons te vertellen hoe hij een Andere schrijver heeft ontmoet" (KB 246) Een opmerkelijke passage waarin Boontje niet de vertellersfunctie vervult (wie dan wel?) en gelijk wordt gesteld met de andere personages ¹

Hoe het ook zij, Boontje heeft het gevoel dat zijn helden hem geleidelijk boven het hoofd groeien (KB 197-198) Op een bepaald moment komt het zelfs tot een breuk tussen hem en zijn helden "Zie en tis precies of er een scheur in de aarde komt, een barst, een kloof, en of johan janssens en al uw andere helden langs de ene kant van de kloof gaan staan, en gij langs de andere kant" (KB 315) De invloed van de personages lijkt gaandeweg het boek steeds groter te worden, zij nemen al maar meer taken van Boontje over en gaan steeds meer tegen hem opponeren Hij krijgt daardoor de indruk dat hij ze niet meer in de hand heeft, dat zij hem met hun verhalen en commentaren meer en meer gaan overheersen Dit ergert hem "Gij boontje, die toch de schrijver zoudt moeten zijn van dit boek, laat u in de hoek dringen door uw helden en woede grijpt u aan omdat mossieu colson van tminnesterie het daar steeds over een apotheker heeft daar woont hier op de kapellekensbaan geen apotheker, wat is me dat nu ()" (KB 336)

Het komt zelfs tot een confrontatie tussen Boontje, de schrijver, en een van zijn personages, Mossieu Colson van Tminnesterie Boontje moet het daarbij afleggen "En ge wenkt mossieu colson van tminnesterie, terwijl hij daar haastig over de kapellekensbaan naar huis draaft Ziet ge tnu' zegt ge ziet ge tnu, hoe ons boek in de war wordt geschopt met me daar steeds

1 Volgens De Wispelaere (1977) fungeert Boontje hier als een 'onzichtbaar blijvende verborgen ik-verteller' Daarnaast onderscheidt hij het personage Boontje (de 'gij') De vertellersfunctie en de rol van personage liggen hier volgens De Wispelaere dikwijls zeer dicht bij elkaar, er is in een aantal gevallen zelfs sprake van regelrechte identificatie

over een apotheker te zeveren, terwijl er bij mijn weten slechts een zenuw-arts aan de Iste vuile huizen is komen wonen (...) En mossieu colson van tminnesterie heeft weeral gelijk, gelijk hij altijd gelijk heeft... terwijl gijzelf u smadelijk moet terugtrekken." (KB 338).

Natuurlijk is die zelfstandigheid van de personages, evenals hun macht, maar schijn. Het is immers de schrijver die de mogelijkheden van de personages bepaalt. Toch wekt Boontje de suggestie dat dat niet zo is, alsof het hier om echt bestaande figuren gaat. Dat komt doordat hij zelf ook als personage in de roman optreedt (en bovendien ook nog een bijrol vervult in het verhaal over Ondine) én doordat hij als schrijver van het boek over de Kapellekensbaan herhaaldelijk suggereert dat hij van hen afhankelijk is. Zo voert hij de lust met het schrijven van het boek te stoppen - zoals wij hebben gezien - aan het einde van het tweede hoofdstuk terug op de miserbare omstandigheden waarin enkele belangrijke personages verkeren.

Hoe suggestief die zelfstandigheid van de personages soms ook is, uiteindelijk laat Boontje er geen twijfel over bestaan dat die personages grotendeels afsplitsingen, maskers van hemzelf zijn. Dat wordt duidelijk in het stukje 'Over ziekte en tovenarij' (KB 320-322) als Boontje de ziekte en dood van zijn zus Jeanneke beschrijft. Het is een van de weinige keren in het boek dat de verteller van de eerste persoon enkelvoud gebruik maakt: "Hoe lang reeds staar ik naar deze titel, en ligt dit blad papier leeg en koud en zwijgend onder mijne hand zonder dat ik weet hoe te beginnen?... onder mijne hand, zeg ik... want deze Ene zeldzame keer kan ik geen masker verzinnen, en moet mijn eigen gepijnigd en gemarteld hart zélf schrijven... mijn gepijnigd en gemarteld en bloedend hart schrijft over ziekte en dood en smart, over de vergankelijkheid en de broosheid en de nutteleloosheid van dit leven (...)" (KB 320-321).

Een fragment in 'Vijgen na Pasen' (KB 344-345) illustreert hoe Boontje een personage ten tonele voert en hoe hij in de huid van dat personage vervolgens naar zichzelf kijkt: "schrijvende komt de dichter en weekbladen-schrijver johan janssens daar aangestapt, met zijn tas vol dag- en weekbladen die hij nog lezen moet, en hij ziet u achter tvenster zitten: ge zit daar weer en schrijft, en dat doet mij in zekere zin plezier, niet omdat ik van mening ben dat de wereld honger en dorst heeft naar uw boek, maar omdat ik bemerk dat gij zelf, klein boontje, klein mensje, terug uw evenwicht hebt gevonden: ge zit daar en schrijft" (KB 344).

In de huid van zijn personages roept Boontje zichzelf ter verantwoording, vult hij zichzelf aan en laat hij verschillende aspecten van een zaak zien. Dat gebeurt ook in het stukje 'Het verweer van Siekegheest' (KB 353-355): "Siekegheest de student staat op en zegt: ge schrijft nu al enkele weken over mij, arme siekegheest, en ge spaart mij niet in het minst: ge beschrijft me gelijk een insect dat onder het vergrootglas zit. Maar ist mij nu eindelijk toegestaan om u de dingen eens te laten bezien van de kant van het insect

zelf?" (KB 353).

In de paragraaf 'Schijn en wezen' (KB 351-352) versprekt Boontje zich en onthult hij opnieuw iets van de relatie die hij met zijn personages onderhoudt: "Als een symbool staan zij er dus... en zie, daarin heb ik mij versproken: als een symbool, en dus als een spiegelbeeld van mijn eigen ik, als een ontdebelling van mijn eigen aan flarden gereten wezen. Zij staan er als symbolen, als schimmen die geen eigen leven hebben, maar slechts dienen ter onderstreping van teen of tander. En toch... toch hebben zij een eigen leven... want het is te simpel om mezelf te ontdebellen in johan janssens en de rest, zij moeten bestaan en toch niet bestaan, zij moeten in deze roman een vaag getekende rol spelen en toch moeten zij Mensen kunnen blijven. En als zij mensen zijn, dan hebben zij buiten de rol die ze hier spelen ook nog een ander, een eigen leven." (KB 352).

De personages zijn allemaal maskers van Boontje, de schrijver van en de verteller in *De Kapellekensbaan*. Om die maskers, die afsplitsingen vorm te geven maakt hij blijkbaar gebruik van echt bestaande personen.¹ Als schrijver en verteller geeft Boontje doorgaans geen eenduidige, maar een versnipperde visie op de werkelijkheid. Zo confronteert hij via zijn personages verschillende visies op het realisme en surrealisme met elkaar. Op die manier weegt hij de voors en tegens van verschillende opvattingen. Boon zet die naast elkaar. Hij wil binnen bepaalde grenzen verschillende kanten laten zien, maar er is niet een visie die zegeviert. Hij toont zich een verscheurd, vertwijfeld mens. Dat wordt gereflecteerd in het schrijven. Wat eenmaal geschreven is, wordt geëvalueerd, van kanttekeningen voorzien, overgedaan en cetera.

Binnen zekere grenzen kan hier *wel* van een eenduidige visie op de werkelijkheid worden gesproken. Boontje en zijn personages zijn ervan overtuigd dat de westerse beschaving ten onder gaat. Dat gegeven staat in *De Kapellekensbaan* nergens ter discussie. Er wordt geen moment aan getwijfeld.

5.1.11. Een boek over het schrijven, een boek over Boontje

Aangezien alle hoofdpersonages afsplitsingen, maskers van Boontje zijn, is *De Kapellekensbaan* in mijn optiek een boek waarin hij op vele manieren het leven zoals het werkelijk is in beeld probeert te brengen. *De Kapellekensbaan* lijkt een boek over en van 'schrijvers'. Die schrijvers blijken allemaal

1. Ook Boontje is in zekere zin een masker. Het gebruik van de *gij*-vorm heeft immers ook een verhullende functie. Als hij geen masker kan verzinnen, bijvoorbeeld als de te beschrijven realiteit te pijnlijk is, dan maakt hij gebruik van de *ik*-vorm, zoals in de bladzijden over de dood van zijn zuster Jeanneke en die over Veenmanneke. Volgens Van den Oever gebruikt Boon de *gij*-vorm om zichzelf objectiverend te beschrijven en de *ik*-vorm als zijn hele persoon te voorschijn treedt (zie: Van den Oever 1990, p. 37).

Boontje te zijn en bij gevolg is *De Kapellekensbaan* dus een boek van en over Boontje. Het is een *live*-verslag van een periode uit het leven van de schrijver Boontje, waarin hij werkt aan een groots werk: het boek over de Kapellekensbaan. Maar daarnaast moet hij knokken om aan inkomsten te komen. Hij werkt als journalist bij 'het ultramarxistische dagblad' en 'Het weekblad' en levert bijdragen aan tal van andere bladen. Hij schrijft zijn romans, werkt bij een gevelschilder et cetera.¹

De Kapellekensbaan is dus een boek over het schrijven, over schrijvers en uiteindelijk over een schrijver (Boontje) die de lezer het leven wil tonen zoals het werkelijk is. Schrijven betekent hier het zoeken van een vorm voor en het inhoud geven aan een min of meer vastliggend onderwerp. Vorm en inhoud zijn hier onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Boontje en zijn vrienden buigen zich over de samenleving en de literatuur. Al hun gesprekken en al hun verhalen, anekdotes, vertellingen en brieven staan in dienst van of geven uiting aan deze onderwerpen. Allerlei zaken die te maken hebben met het schrijven worden in *De Kapellekensbaan* aangesneden: verhulling, inspiratie et cetera. Er wordt kritiek geleverd op de bestaande literaire praktijk, het literaire klimaat, het literaire bedrijf, het lezerspubliek, het uitgeversbeleid et cetera.

Maar het schrijven is hier nog in een ander opzicht het onderwerp, namelijk op het concrete niveau van *De Kapellekensbaan*. Het boek zelf staat hier ter discussie. Al het geschrevene en de voortgang van het boek wordt geregeld door Boontje en zijn personages geëvalueerd, bekritiseerd en vormt niet zelden het uitgangspunt voor hetgeen verder wordt geschreven, voor verdere bespiegelingen over kunst, literatuur en samenleving. Schrijven heeft hier immers naast een mimetische en pragmatische functie bij uitstek een autonomistische functie.

De eigenlijke roman, de kadervertelling, gaat over een aantal mensen, schrijvers, kunstenaars (Boontje, Kantieke Schoolmeester, Mossieu Colson van Tminnesterie, Johan Janssens et cetera) die bijzonder verontrust zijn over de situatie waarin onze samenleving verkeert. Zij zien het als de taak

1. *De Kapellekensbaan* is echter ook een vrij nauwkeurig verslag van Boons leven in het eerste decennium na de Tweede Wereldoorlog. Deze wetenschap levert belangrijke informatie op voor een totaalinterpretatie. Zo blijkt bijvoorbeeld de in het boek aangehaalde kritiek op Boontjes werk dikwijls letterlijk te zijn overgenomen uit recensies die naar aanleiding van zijn vroege werk zijn verschenen. Zo wordt in de paragraaf 'De dramatiek is zoekgeraakt' (KB 38-39) een omschrijving uit een door C. Bittremieux in *De spectator* van 10 november 1946 gepubliceerde recensie aangehaald. Boontjes reacties op die kritiek maken *De Kapellekensbaan* dus tot een antwoord aan zijn critici.

Een dergelijke vergelijking van het boek met Boons biografie is echter niet het onderwerp van deze studie. Wel dient er hier op gewezen te worden dat in veel opzichten *De Kapellekensbaan* de literaire transformatie van Boons leven in de betreffende periode vormt. In het boek verhaalde feiten mogen dus zeker niet altijd letterlijk worden genomen.

van de schrijver om hier tegen te waarschuwen, in de hoop dat een catastrofe kan worden voorkomen.

Die groep in kunst geïnteresseerden wil het leven in zijn totaliteit in kaart brengen. Zij willen HET LEVEN ZOALS HET IS tonen. Zij doen dat via de binnenvertellingen, waarvan zij de vertellers zijn. Zij zijn te beschouwen als de auteurs van de binnenvertellingen: het verhaal over Ondine, over de Vos Reinaert, over Veenmanneke, de dagbladknipsels et cetera.

Tot de kadervertelling behoren de gesprekken tussen de personages (Boontje, Johan Janssens, Kantieke Schoolmeester, Mossieu Colson), de commentaren, de kritieken, de beschouwingen et cetera. In hun zorg voor een juiste en volledige voorstelling van zaken worden zij bijgestaan door een grote groep mensen. Centrale figuur is de verteller/schrijver Boontje, via wie bijna alle contacten tussen de personages verlopen. Zijn huis aan de Kapellekensbaan is voor die personages de ontmoetingsplaats bij uitstek. Naar verloop van tijd wordt steeds duidelijker dat Boontje de schrijver van de kadervertelling is. Hij registreert wat de personages te berde brengen.

Alle schrijvers van de binnenvertellingen geven op hun eigen wijze vorm en inhoud aan facetten van de boodschap dat de westerse samenleving naar de knoppen gaat. Alles wat door de personages te berde wordt gebracht, completeert het beeld van de samenleving, van het werkelijke leven. De roman over het volksmeisje Ondine is, hoewel fragmentarisch gepresenteerd, traditioneel qua vorm, met hoofdzakelijk een auctoriële vertelinstantie (een alwetende verteller dus). Dat geldt ook voor de eigentijdse vertelling over de vos Reinaert en de wolf Isengrinus, die vrij letterlijk 'oude wijn in nieuwe vaten' biedt. Tippetotje geeft een 'roman in brieven', terwijl Mossieu Colson van Tminnerie er de meest revolutionaire romanopvatting op nahoudt: een roman van kranteknipsels (een opvatting die overigens op bijval van Johan Janssens kan rekenen). De verschillende uitwerkingen vormen het onderwerp van de gesprekken tussen de personages.

Boontje, de schrijver, probeert in de gedaante van zijn personages aan te geven aan welke eisen zijns inziens de roman moet voldoen. Hij doet dit onder meer door zich af te zetten tegen de bestaande literaire praktijk in Vlaanderen.

De verschillende manieren waarop hij uiting geeft aan de taak van de schrijver botsen in *De Kapellekensbaan* niet alleen op elkaar, maar vullen elkaar vooral aan. Samen geven zij het leven zoals het is vollediger weer dan elk afzonderlijk. In *De Kapellekensbaan* bouwen alle personages met hun binnenvertellingen mee aan die mortelroman, die zijn opmerkelijke karakter in hoge mate ontleent aan de diversiteit van de vertellingen: verhalen, brieven, anekdotes, beschouwingen, kranteknipsels et cetera. Daaruit kan worden geconcludeerd dat de personages in de kadervertelling niet alleen als auteurs van de binnenvertellingen, maar ook als mede-auteur van de

totale roman te beschouwen zijn, vandaar ook dat zij van 'ons boek over de Kapellekensbaan' spreken.

Hier geen verteller meer die het allemaal weet en allemaal overziet. In een poging om dat wel te doen, worstelt Boontje met zichzelf en zijn personages, die hij nauwelijks in de hand heeft, worstelt hij met de stof, met de vorm, met de hoofdstukken. Er is de voortdurende overweging om met het boek te stoppen. Er volgen nog paragrafen terwijl de hoofdstukken eigenlijk al zijn voltooid.

In een aantal opzichten is de visie op de werkelijkheid hier niet langer eenduidig: de verteller en de personages spreken zichzelf en elkaar tegen, vullen elkaar aan, nuanceren en corrigeren elkaar. Daar staat tegenover dat de werkelijkheidsvisie dikwijls toch ook eenduidig is. Verteller en personages zijn het vaak met elkaar eens. Zo wordt er niet aan getwijfeld dat de beschaving tenonder dreigt te gaan.

Al die personages zijn Boontje die zich op die manier als een verscheurd mens toont: hij weet het ook niet. Hij toont de ontredde van de mens in zijn tijd aan. Die ontredde komt ook tot uiting in het gebruik van de naam Boontje. Tegenover de traditionele, alwetende en zich objectief wanende vertellers die hun verhaal volledig overzien en in hun macht hebben, stelt Boon de nietige, kleine, subjectieve, onzekere verteller die het allemaal niet meer weet en die zijn verhaal steeds minder aan kan: Boontje dus. Vooral wat dit punt betreft sluit Boon aan bij de modernisten. Naast de samenhang die er tussen de paragrafen bestaat, komt de ontredde, verscheurde in de compositie van het boek tot uitdrukking: het gebruik van de collagetechniek, de teksten zijn in relatief korte stukken geknipt, vertellingen worden plots afgebroken, hoofdstukken beginnen te vroeg of er worden nog paragrafen over de eindstreep van de hoofdstukken heen geschreven, het boek komt moeilijk opgang (er wordt twee keer begonnen, er zijn twee eerste hoofdstukken). Ook wat betreft deze schijnbaar chaotische structuur is het boek een spiegel van zijn tijd. Maar die chaos is wel doelbewust nagestreefd, maakt deel uit van het concept van *De Kapellekensbaan*, dat in tegenstelling tot de inhoud vanaf het begin vastligt.

In de prelude geeft Boon aan dat het boek twee lagen bezit: die van Ondine spelend in 1800-en-zoveel, die de opgang van het socialisme tekent, en die van de moderne tijd van vandaag waarin wordt gezocht naar iets dat de neergang van het socialisme kan tegenhouden. Deze tweedeling wordt ondersteund door de typografie en door verschillende opmerkingen her en der in het boek. Bijvoorbeeld in de paragraaf 'Schijn en wezen' (KB 351-352) heeft hij het over de roman van Ondine en over de roman van Johan Janssens. Hoewel *roman* hier mijns inziens niet al te letterlijk moet worden genomen, hij bedoelt *verhaallijn* en uit het vervolg van het stuk blijkt dat er ook sprake is van een *roman* van Tippetotje, een *roman* van Mossieu Colson van

Tminnesterie, een roman van de Kantieke Schoolmeester et cetera.

Boons uitgever en de meeste critici en onderzoekers sluiten aan bij de voorstelling van zaken die in de prelude wordt gegeven. Dikwijls wordt daarbij het verhaal over Ondine als de hoofdroman gezien. Op het stofomslag bij de eerste druk, bijvoorbeeld, is de volgende tekst van de uitgever te vinden: "het hoofdverhaal - cursief gezet - is dat over Ondine als kind, meisje en vrouw. Zij leefde in de vorige eeuw en maakte de opkomst mee van het socialisme, waarvan de schrijver en zijn vrienden intussen de latere ontwikkeling kritisch beschouwen. Ieder fragment uit Ondine's prachtige roman wordt door hen in gesprekken van commentaar voorzien en op allerlei wijzen gevarieerd (...)".

De prelude en die opmerkingen staan haaks op het beeld dat *De Kapellekensbaan* van zichzelf geeft: een kadervertelling met binnenvertellingen. De prelude weerspiegelt meer de externe ontstaansgeschiedenis dan dat zij de lading van het uiteindelijke boek dekt. Dat geldt overigens ook voor de inhoud. Zo wordt in het boek niet 'de ondergang van de burgerij die 2 oorlogen op haar kop kreeg en ineensstuikte' beschreven en ook niet de zoektocht naar iets dat specifiek de neergang van het socialisme kan tegenhouden.

In mijn optiek is het verhaal over Ondine een van de binnenvertellingen en dus niet de centrale handeling. Ik begrijp dan ook niet waarom Boon het heeft laten cursiveren. En mocht daar al een reden voor zijn dan vraag ik me af waarom hij ook de twee delen 'In memoriam Veenmanneke' (KB 176-179 en KB 181-184) heeft gecursiveerd. Die maken immers geen deel uit van het verhaal over Ondine. Boon heeft later - het werd in hoofdstuk 2 al opgemerkt - gezegd dat hij de verschillende motieven in *De Kapellekensbaan* het liefst in verschillende kleuren had laten zetten.¹ In het boek zelf wordt dat - zoals we hebben gezien - door de Kantieke Schoolmeester voorgesteld (KB 156). Het zou volgens mij een juistere voorstelling van zaken gegeven hebben. Overigens worden er niet voor niets veelvuldig vergelijkingen met de muziek gemaakt, waarin verschillende, met elkaar verstrengelde motieven elkaar afwisselen.

Alle binnenvertellingen zijn in principe gelijkwaardig. Natuurlijk neemt het verhaal over Ondine, meer nog dan dat over de Vos Reinaert een belangrijke plaats in het boek in. Niet alleen vanwege de omvang, maar ook omdat Boontje er de schrijver van is en omdat de meeste andere binnenvertellingen slechts een facet van Het Leven zoals het is weergeven, meestal ter aanvulling op wat in de grotere binnenvertellingen is uiteengezet. Het zijn vooral deze verhalen die de aanleiding vormen voor commentaar, kritiek en nieuwe vertellingen (hoewel ze naar het einde toe een steeds minder belangrijke rol spelen). Maar het is een misvatting te denken dat de Kantieke Schoolmeester, Mossieu Colson van Tminnesterie, Johan Janssens et cetera

1. Van der Plas 1953.

alleen maar over of naar aanleiding van het verhaal over Ondine spreken en beschouwingen ten beste geven. Integendeel zelfs.

Dit alles neemt niet weg dat sommige binnenvertellingen in dienst staan van andere. Zo levert de oude bultkarkas met zijn schets van de sociale toestanden in de garenfabriek in het jaar 1800-en-zoveel een bijdrage aan de ruimteschildering voor het Ondine-verhaal (KB 32-33).

Niet alleen de prelude, ook het romanplan dat door Boontje in het begin van het boek wordt gepresenteerd dekt de lading van hetgeen in het eerste boek over de Kapellekensbaan wordt verhaald niet helemaal. Hoewel dat plan alleen betrekking heeft op de geschiedenis over Ondine worden er personages en gebeurtenissen in aangekondigd die niet in *De Kapellekensbaan* worden beschreven: schele Malvine, lieve Jeannine en het kind van wiens komst de lezer niet werd verwittigd, komen pas in *Zomer te Ter-Muren* aan bod (zie KB 15). Het in *De Kapellekensbaan* geschetste plan heeft dus blijkbaar betrekking op wat in beide boeken wordt verhaald. Wellicht is de prelude zelfs geschreven voordat werd besloten tot een uitgave in twee delen.

5.1.12. De Kapellekensbaan: *het wanneer*

Het zal niemand verbazen dat het werk van een schrijver die de seismograaf van zijn tijd probeert te zijn, gemakkelijk in een historische tijd kan worden geplaatst. Dat geldt tot op zekere hoogte ook voor *De Kapellekensbaan*.

In het begin van het boek is het zomer. Met behulp van verwijzingen naar buitentekstuele gegevens kan worden vastgesteld dat het hier om de zomer van 1947 moet gaan. Globaal ziet het verloop van de historische tijd er in het boek als volgt uit:

23: zomer	282: 1 november
40: 1 november (allerheiligen)	314: bijna kerstmis
95: december	315: Nieuwjaar
125: carnaval	318: Nieuwjaar 1949 (terugblik op 1948)
129: lente	344: april
155: april	358: Pasen
190: 1 mei	365: 1 mei
204: 1 juni	400: mei
222: juli	
275: oktober	

Aan het einde van het boek is het mei (KB 400). Uit het voorafgaande blijkt dat het dan 1949 is. Op pagina 318 wordt teruggeblikt op het net afgesloten jaar 1948. Omdat er sprake is van zgn. *szenische Darstellung* (met de gebeur-

tenissen meevertellen) lijkt het boek te zijn geschreven tussen de zomer van 1947 en mei 1949.¹ Maar niet alle historische gebeurtenissen waarnaar in het boek wordt verwezen, hebben zich inderdaad in deze periode afgespeeld. Bijvoorbeeld de in het stukje 'Brandende kerk' (KB 131-132) beschreven brand vond in werkelijkheid op 29 maart 1947 plaats. De hoekjes die Johan Janssens onder het pseudoniem boeckenspieghel in het ultramarxistische dagblad schrijft, waren in werkelijkheid van Boons hand en verschenen in juli 1946 in *De roode vaan*. Hetzelfde geldt, zoals we hebben gezien, voor de hoekjes over de Vos Reinaerde. Ze verschenen van augustus 1946 tot en met februari 1947 in het weekblad *Front*. De eerste aflevering werd nog eerder, in juli 1946, in *De roode vaan* gepubliceerd. De aflevering van de reportage die in 'In aansluiting met dit en dat' (KB 89-90) wordt verteld, verscheen op 5 februari 1946 in *De roode vaan* en de reportage die Johan Janssens aan de kust maakt, werd in werkelijkheid door Boon gemaakt in het voorjaar van 1946 (KB 167). Boon heeft dus gebeurtenissen die eerder hebben plaatsgevonden in zijn boek over de Kapellekensbaan geplaatst in de periode zomer 1947 - voorjaar 1949. De vertelde tijd bedraagt een kleine twee jaar.

5.2. *Interne ontstaansgeschiedenis van Zomer te Ter-Muren*

5.2.1. *Het tweede boek over de Kapellekensbaan*

Zomer te Ter-Muren begint evenals *De Kapellekensbaan* met een prelude, waarin opnieuw wordt beklemtoond dat het boek uit twee romans bestaat: "Dit is het 2de boek over de kapellekensbaan - het 2de boek over ondine en oscarke, over haar broer valeer en al de andere helden die ge in het 1ste boek over de kapellekensbaan reeds hebt ontmoet... maar met nog een heleboel anderen erbij (...). En zie, terwijl zij stilaan oud worden en zich bij veel dingen gaan neerleggen, naderen zij Onze tijd... naderen zij de tijd waarin johan janssens leeft, en boontje en kramiek en tippetotje, en wie-nog-allemaal. De roman van onze heldin ondine, en de roman van onze andere held boontje, komen steeds dichterbij elkaar toe... En dan - ach, het is weer een zee, een chaos en nog méér, het spijt mij genoeg - maar het is niet meer zozeer de roman van het socialisme, het is meer de roman van de enkeling in een wereld van barbaren: dit boek is opgedragen aan u, dit boek is enkel

1. Van Bork heeft in zijn studie over *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* voor de datering ook gebruik gemaakt van de leeftijd van Boons in 1939 geboren zoon Jo. Dit is niet helemaal correct. De Jo uit *De Kapellekensbaan* mag niet klakkeloos worden geïdentificeerd met Jo Boon. Afgezien daarvan bestaan er in het boek inconsequenties in de leeftijdsaanwijzingen van het jongetje, zo verschilt hij daar eenzelfde jaar twee jaar van leeftijd: april 1948 is hij 7 jaar (KB 173) en in november van dat jaar is hij 9 jaar oud (KB 289).

en alleen geschreven voor u - gij enkeling, midden deze wereld van barbaren" (ZTM 5).

De geschiedenis over Ondine (en Oscarke) wordt weer vooropgesteld. In de historische tijd blijkt deze de moderne tijd waarin de andere geschiedenis speelt, steeds dichterbij te naderen. In deze prelude wordt ook opnieuw op het chaotische karakter van het boek gewezen. In dit opzicht belooft *Zomer te Ter-Muren* eveneens een voortzetting te zijn van *De Kapellekensbaan*. Maar verder wordt hier expliciet aangegeven dat *Zomer te Ter-Muren* niet langer de roman van het socialisme is (hoewel de suggestie dat *De Kapellekensbaan* dat wel is, niet juist is).

Hoe het ook zij, er wordt in ieder geval een breuk tussen beide boeken aangekondigd. Boontje, Johan Janssens, de Kantieke Schoolmeester, Mossieu Colson van Tminnerie en consorten zoeken niet langer naar de waarden die 'waarlijk' tellen. *Zomer te Ter-Muren* is de roman van de enkeling in een wereld van barbaren. In zekere zin is *De Kapellekensbaan* dat ook. Boontje en zijn helden (intellectuelen) zijn als enkelingen te beschouwen, enkelingen die zich het lot van de samenleving aantrekken en via het schrijven van een boek een poging ondernemen om de ondergang van die samenleving te voorkomen.

De prelude bij *Zomer te Ter-Muren* is blijkbaar achteraf geschreven, er staat immers dat het boek al geschreven is: "dit boek is (...) geschreven."

Het laatste wat in de prelude opvalt, is dat het boek is opgedragen aan de lezer. Ook die lezer wordt door Boon als een 'enkeling, midden deze wereld van barbaren' gezien. Enkel en alleen het feit *dat hij leest*, dat hij tot de weinigen behoort die blijkbaar nog in kunst en literatuur zijn geïnteresseerd, is verantwoordelijk voor deze kwalificatie.

5.2.2. Een moment van bezinning

In de eerste paragrafen van *Zomer te Ter-Muren* treffen we alleen Boontje aan. Hij is aan het tweede boek over de Kapellekensbaan begonnen en vraagt zich af wat hij er mee aan wil. Literatuur krijgt hier meteen weer een autonomistische functie. Hij bezint zich eerst in een soort hymne op Ondineke van Ter-Muren, de hoofdpersoon van de roman waarmee hij in *De Kapellekensbaan* het Ganse Leven wilde omvatten: "*ondineke, die komt aangetrippeld in uw leven als schrijver, en die zich niet voegen wil tot een behoorlijke romanheldin... (...) En stilaan krijgt zij gestalte, want bouwend aan dat leven, tekenend dat lijveke, componerend die lach, verzamelt de schrijver alles wat hij hoort en ziet en verneemt over het leven der ondinekes... bij zover dat de vrouw van de schrijver tot haar ergernis en spijt, de foto van een of ander ondineke ziet staan op de hoek van de schrijftafel. Want ondineke krijgt gestalte en beweegt zich in het leven van de schrijver... en de schrijver*

is een mens -trippel-tippel tippel-tip - en ondineke trippel-tippelt over het hart van de schrijver, zij danst met haar lichte voetjes over zijn moe en gekloven en verrast hart, zij lacht met zilveren belletjes in zijn moe en gepijnigd en gemarteld hoofd" (ZTM 9) Het personage Ondine is blijkbaar gebaseerd op het leven van verschillende meisjes. Om haar vorm te geven maakte Boontje onder meer gebruik van het portret van een of ander meisje, iets wat hij ook al in *De Kapellekensbaan* heeft opgebiecht (KB 85).

Boontje beschrijft in de daaropvolgende passage hoe de Peperbus op Ondineke loert als zij gaat zwemmen in de beek van het kasteel van Ter-Muren. De schrijver intervenueert in het gebeuren. Hij bekent dat hij verliefd is geworden op zijn eigen personage en laat haar daarom onaangeroerd door de Peperbus: *"En de schrijver die het motief licht en zuiver wou houden hij struikelt en valt en wordt verliefd op zijn eigen heldin () Maar hij is een mens - dedoemedoem, dedoemedoem - hij is een mens en struikelt en valt maar richt zich op en laat ondineke onaangeroerd door de peperbus, onbewogen voor de grauwe regenvlagen, en onafgeschrikt door de lange lange muur van de dekenfabriek de labor"* (ZTM 9-10). Overduidelijk wordt hier dat de schrijver het gebeuren in het verhaal manipuleert en dat het verhaal in ieder geval tot op zekere hoogte fictief is.

In de tweede paragraaf, 'Aan Ondine' (ZTM 10-11), reflecteert Boontje verder op zijn boek en vervolgt hij zijn ode aan Ondine: *"Ge schrijft daar 'voor elise', omdat beethoven met dat motief u toevallig aan uw verhaal over ondineke herinnert aan uw boek dat de loop van de wereld moest veranderen, aan uw levenswerk, uw zwanenzang"* (ZTM 10).

Hij verwijst naar de doelstelling die hij met het eerste deel van het boek had: de loop van de wereld te veranderen. Hij suggereert (door het gebruik van de verleden tijd) dat die doelstelling niet meer opgaat. (Hij heeft inmiddels immers ontdekt dat boeken geen maatschappelijke betekenis hebben.) Tevens had het boek over de Kapellekensbaan¹ zijn zwanenzang, zijn laatste en grootste werk moeten worden. Ook daarin is hij blijkbaar niet geslaagd.

Uit wat volgt, blijkt - in tegenstelling tot hetgeen Boontje in de vorige paragraaf heeft beweerd - dat wel degelijk een specifieke vrouw model heeft gestaan voor het personage Ondine. Hier wordt immers opgemerkt dat die vrouw "in de werkelijkheid van uw leven, in de werkelijkheid van deze tijd" oud is geworden.²

Ook wordt duidelijk dat de schrijver Boontje zelf een rol gaat spelen in het verhaal over Ondine: *"En wat is er met uzelf, hoe oud is de kleine lous*

1 Doorgaans duidt Boontje ook hier met de term 'het boek over de Kapellekensbaan' het hele project aan *De Kapellekensbaan* en/of *Zomer te Ter Muren*. In sommige gevallen verwijst hij er echter uitsluitend mee naar de geschiedenis over Ondine en Oskarke.

2 Dat blijkt ook uit hetgeen Boontje in de paragraaf 'Avond in de regen' (ZTM 481-483) schrijft: ik groet Oskarke en Ondine die nu al heel oud zijn geworden, en niet weten dat ik over hen een boek aan het schrijven ben - nogmaals een verkeerd boek (ZTM 482).

boon in uw boek, en hoe zijt ge in de werkelijkheid dezer dagen?" (ZTM 10).

5.2.3. Helden tegen de goesting?

Na deze eerste paragrafen van bezinning, neemt Boontje de draad van het verhaal over Ondine weer op. In de vierde paragraaf 'Verleef ik mijn leven?' (ZTM 13-14) dient Tolfpoets zich bij hem aan. Boontje vraagt zich bij die gelegenheid af of hij weer een boek met dezelfde personages zal gaan schrijven zoals het eerste over de Kapellekensbaan: "En tolfpoets komt binnen en lacht zijn 2 gouden tanden bloot: ik ben hier, tis lang geleden dat ge me nog gezien hebt! En hij merkt niet dat er rond uw lippen precies iets van een afgrijzen ligt... want gaat hij (sic, JM) weer beginnen met uw boek te vullen over tolfpoets en zijn grappen, over de kantieke schoolmeester en zijn ietwat komieke plechtigheid, over johan janssens en zijn loopbaan van gevelschilder, weekbladenschrijver, en wat nogal... over mossieu colson van tminnesterie die zijn dossiers verwacht met zijn gedichten? Gaat ge daar weer allemaal mee beginnen, en een 2de boek schrijven over de kapellekensbaan? Godverdomme. En tolfpoets komt binnen en lacht zijn 2 gouden tanden bloot: ik ben hier, en ik vraag mij af of ge mij nog nodig hebt om wat oppervlakkige humor en wat lichtzinnige grappigheid in uw boek te mengen, gelijk ge zout in de soep doet en suiker op de aambeien... of is het op de aardbeien?" (ZTM 13).

Boontje overweegt serieus om een ander soort boek met andere helden te schrijven. Helden die hem niet lastig vallen en die hij helemaal in de hand heeft. Hij realiseert zich blijkbaar niet dat hij in het eerste boek over de Kapellekensbaan in belangrijke mate afhankelijk was van die personages. Hun afwezigheid was daar immers dikwijls de oorzaak van zijn moedeloosheid en zijn weezin om verder te schrijven.

Het begin van *Zomer te Ter-Muren* wijst erop dat hij in dit boek alleen de vrij traditionele geschiedenis over Ondine en Oscarke wil voortzetten, afgewisseld met reflecties op het schrijven van dit verhaal. Daar slaagt hij niet in, hij bezwijkt onder de druk die Tolfpoets op hem uitoefent: "Goed, ge aanvaardt tolfpoets, stilzwijgend en tegen uw goesting precies, en met afgrijzen aanvaardt ge hem precies eveneens in uw boek" (ZTM 13-14). Daarna verschijnen een voor een de personages ten tonele die wij al uit het eerste deel van de diptiek kennen.

In 'Eckermann' (ZTM 16-17) reageert Mossieu Colson van Tminnesterie op Boontjes aarzeling om de helden uit het eerste boek opnieuw te gebruiken. Hij houdt bij die gelegenheid een warm pleidooi voor zijn collega-helden, die in het boek onmisbaar zijn, wil het niet te eenzijdig, te somber en te zwartgallig worden: "Gij hebt ons nodig, gij hebt de kantieke schoolmeester

en johan janssens en tofpoets nodig, want zonder ons zou uw boek een zwarte sneeuwbal zijn, die al maar dikker en somberder en gevaarlijker wordt, en nog vóór de aftakelende maatschappij in het ravijn zou neerstorten (...) Trommel al uw helden en heldinnen samen, ondervraag hen, roep hen ter verantwoording, en ge zult horen en zien dat zij broodnodig zijn in uw 2de boek over de kapellekensbaan - en als ge hen samentrommelt, vergeet dat niet nogmaals tippetotje, die ik ginder in brussel ontmoette (...) Trommel dus al uw helden samen, en zij zullen zeggen dat er in u een neiging is om alles veel donkerder in te zien, van toe te geven aan een soort moedeloosheid, en een verkeerde neiging om te zeggen: och kom, het is nu eenmaal zo, wat wilt ge er aan veranderen? Schrijven zult ge tot de laatste ademtocht, maar het zal steeds in uw boeken blijven regenen, als ik mossieu colson geen paraplu boven uw papieren hou, en de lezer niet verwittigt dat het morgen schoon weer gaat worden... het zal er steeds somber en donker zijn, belast en beladen, als tofpoets eens geen kwinkslag ten beste gaat geven... ge zult u veel te veel opsluiten in de bitterheid van uw gemoed, als de kantieke schoolmeester het vensterraam van uw verstand niet komt opengooien... ge zoudt veel te vlug aan de strijd verzaken als johan janssens, de gevelschilder en weekbladenschrijver, u niet steeds opnieuw midden de strijd om het Bestaan bracht" (ZTM 17).

Tegelijkertijd constateert Mossieu Colson van Tminnesterie dat het beeld dat Boontje in zijn werk van zichzelf schetst niet in overeenstemming is met de werkelijkheid: "doch waar is in uw boeken de weerspiegeling van de moed waarmee ge naar een weide zoekt, van de moed waarmee ge over de propaganda der verkiezingen spreekt, gelijk over iets dat u zeeziek maakt... van de levenslust waarmee ge over de vrouwen schrijft in hun lichte zomerse kledjes... van de liefde waarmee ge uw huishouden omringt... van de kostbare humor waarmee ge u boven de somberste momenten uit uw leven optilt? Ik hoor en zie de dingen uit uw leven, maar merk er de weerspiegeling niet van in uw boeken. En toch zou dat moeten zijn: de schoonheid en de moed en de humor van de enkeling, temidden der razernij waarin de samenleving naar haar ondergang snelt" (ZTM 17).

Juist omdat Boontje een onvolledig beeld van zichzelf en de wereld geeft, voelt Mossieu Colson van Tminnesterie zich genoodzaakt hem aan te vullen wil het boek het werkelijke leven tonen: "En ik voel me ondertussen gelijk eckermann en schrijf veel op van wat ge u in uw moedeloze momenten, in uw zonnige momenten, in uw momenten van peis en vrede en rust laat ontvallen - dingen die ge allemaal in uw boeken vergeet te zeggen" (ZTM 16).

Boontje heeft er weinig tegen in te brengen en vraagt zijn personages dan maar zelf of ze willen meespelen in het tweede boek over de Kapellekensbaan. De Kantieke Schoolmeester heeft het in 'De weide' (ZTM 18-19) te druk om daarop te antwoorden. Boontje aanvaardt hen vervolgens allemaal, hoewel

hij momenten van twijfel blijft kennen, in de paragraaf 'De droom over de pijp' (ZTM 28-29) bijvoorbeeld.

Van de andere kant realiseert hij zich dat hij inderdaad afhankelijk is van zijn helden wil hij verder aan het boek schrijven. In 'Tolfpoetserij' (ZTM 29-31) zit Boontje moedeloos in zijn werkkamer, hij krijgt geen letter op papier en neemt zijn toevlucht tot Tolfpoets, die van de gelegenheid gebruik maakt en een andere rol in het boek eist: "en ik wil blijven meespelen maar ik stel nu een voorwaarde: ik moet een andere rol hebben, of toch een omvangrijker rol... ik moet af en toe eens een hoekje voor mezelf hebben, waar ik mijn tolfpoetserij kan in botvieren..." (ZTM 30).

Uiteindelijk overtuigt Boontje er zichzelf van dat hij weer een boek conform *De Kapellekensbaan* moet schrijven, volgens hetzelfde procédé en met dezelfde helden.

5.2.4. De strijd hervat

In het begin van *Zomer te Ter-Muren* blikt Johan Janssens terug op het eerste boek over de Kapellekensbaan. In de paragraaf 'Voor vrijheid en welstand' (ZTM 19-20) vat hij de belangrijkste verhaallijnen samen: "Zo ligt daar het 1ste boek over de kapellekensbaan, en johan janssens bladert er in precies met iets van minachting, en even ongevraagd spreekt hij er precies een minachtend oordeel over uit: *in de jaren 1800-en-zoveel, toen ondineke nog een meisje was met 2 dansende vlechtjes op de rug, begon de bloedige strijd om welvaart en vrijheid... en had ondineke niet de bescherming genoten van meneer derenancourt van tkasteel - een speciale bescherming, zullen we zeggen - zij zou van haar twaalfde jaar gaan werken zijn op de garenfabriek de filature, zij zou daar gestaan hebben van de prille morgen tot de late avond, zij zou geen kiesrecht hebben gehad en geen ouderdomspensioen tegen dat zij oud en gebroken ging zijn, zij zou bij geen ziekenbond aangesloten zijn geweest... maar zij zou, als ze heel haar leven braaf was geweest, naar de hemel mogen gaan. En tevens loopt er door dat boek een andere draad: de dag van vandaag, waarin men die bloedige strijd om vrijheid en welvaart aan het vergeten is (...)* En het slot van het boek: *dat wij, de spaarzame enkelingen, op zoek gaan naar een stuk van een boerenhof, om daar heel alleen en in stilte voort te werken.*" (ZTM 19-20).

De teloorgang van onze Westerse samenleving is niet meer tegen te houden. Boontje beseft dat zijn boek over de Kapellekensbaan daar niets meer aan kan veranderen. Het heeft weinig zin om dit project voort te zetten en juist daarom wil hij alleen aan de geschiedenis over Ondine verder schrijven. Bovendien wil hij zich terugtrekken uit het maatschappelijke leven en de Kapellekensbaan verlaten. Zover komt het echter nog niet.

In het begin van *Zomer te Ter-Muren* spreken de helden de vrees uit dat

Boontje de strijd zal staken als hij de Kapellekensbaan de rug toekeert. Johan Janssens vraagt zich af of het niet om een vlucht uit het leven gaat. Van hem mag Boontje de Kapellekensbaan alleen verlaten als hij de strijd voortzet (ZTM 20). Welke strijd wordt bedoeld, kan op dat moment noch uit de woorden van Mossieu Colson van Tminnerie noch uit die van Johan Janssens worden opgemaakt. Boontje spreekt daarover wel een vermoeden uit, hij denkt dat het om de strijd voor vrijheid en welvaart gaat (ZTM 20). Met de aan het einde van *De Kapellekensbaan* gedane vaststelling dat de ondergang van de samenleving onafwendbaar is, is de strijd om de eigen vrijheid en welvaart blijkbaar nog lang niet gestreden.

Inderdaad lijkt Boontje die strijd voorlopig voort te zetten. Hij blijft nog enige tijd op de Kapellekensbaan wonen en hij schrijft aan een tweede boek over de Kapellekensbaan. Om dat boek te kunnen schrijven, om die strijd om vrijheid en welvaart te kunnen voeren, heeft hij zijn helden nodig.

In het tweede boek over de Kapellekensbaan gaat Boontje over het 'leven buiten het leven' schrijven. Een boek, dus ook zijn boek, heeft immers geen maatschappelijke betekenis en dus schrijft hij enkel wat hij om zich heen waarneemt, hoort vertellen, hoe zijn helden proberen om wat geluk en vrijheid te verwerven et cetera. Dat deed hij in het eerste deel ook, maar hier gebeurt dat niet langer met als doel de samenleving van zijn ondergang te redden. Daartegen valt immers toch niets meer te doen. Boontje en zijn vrienden willen vanuit hun reservaat de strijd om vrijheid en geluk opnieuw beginnen (ZTM 140), hoewel Tippetotje daar wat Boontje betreft weinig vertrouwen in heeft: "gij gelooft niet meer aan al die dingen, en toch zet ge nog steeds de borst op van een fiere sicamber." (ZTM 140).

Schrijven heeft in *Zomer te Ter-Muren* nog wel een pragmatische functie, maar het accent ligt hoofdzakelijk op het registreren, op de mimetische functie. Dat wordt in het boek door verschillende personages opgemerkt. Professor Spothuyzen zegt tegen Boontje: "misschien zijt ge zelf wel een hamlet die kijkt en kijkt en alles opschrijft, maar daar toch geen besluit kunt uit trekken..." (ZTM 123). Johan Janssens drukt het nog explicieter uit: "uw taak was het rond te lopen met open ogen en oren, en het gehoorde en het geziene te ziften en te scheiden... het onbelangrijke weg te gooien en het belangrijke op papier te brengen, het wisselende te verwerpen, en het blijvende tot kunst om te vormen... uw taak was te kijken en te kijken, en het geziene zo juist en zo eenvoudig mogelijk weer te geven" (ZTM 129). Een kunstenaar is volgens hem iemand die "deze zotte tijd zeer aandachtig waarneemt, en die in zijn werken tracht weer te geven en te verklaren." (ZTM 69).

Meester Oedenmaeckers (de Kantieke Schoolmeester) ziet het als Boontjes taak om de ondergang van de samenleving vast te leggen (en niet meer om die ondergang tegen te gaan): "Deze maatschappij is een boom in de herfst, en de vrucht van de atoomboom is de atoombom, en de atoombom is rijp en zal weldra geplukt worden... en geen wegvluichten uit de boomgaard van

de aarde is mogelijk... zo groot als de aarde is, is ook de boomgaard, en overall boven uw hoofd hangt de rijpe vrucht die van de boom dezer samenleving gaat vallen. Doch ge zijt een dichter, een schilder, een schrijver... en al wat ge kunt, al wat uw taak is, dat is: de val van de vrucht bezingen, beschrijven, schilderen." (ZTM 371).

Elders omschrijft Boontje zelf zijn doel: "alleen wat uw ogen over deze wereld en deze tijd en deze mens hebben waargenomen moogt ge op papier brengen: dat is uw sterkte en uw roem, uw rots die niet in de storm zal vergaan: laat me gerust, professor spothuyzen, meester oedenmaeckers en siekegheest de student... laat me gerust met uw veel te intellectualistische onzin die mij afleidt van mijn ware doel: te zien, en neer te schrijven wat ik heb gezien." (ZTM 132). Hij beschouwt zichzelf als observator (ZTM 51) en het boek over de Kapellekensbaan omschrijft hij als de registratie van deze tijd en deze mensen (ZTM 88).

Boontje blijft er van overtuigd dat een boek het werkelijke leven zo volledig mogelijk dient weer te geven. Deze accentuering van de mimetische functie gaat gepaard met een afkeer van de traditionele literatuur. Veel van zijn personages zijn eenzelfde mening toegedaan. Siekegheest verwoordt dat treffend in 'De blinde muur' (ZTM 42-43): "hoe meer ik over de literatuur verneem - die een herschepping is van het leven - hoe vijandiger ik sta tegenover de literatuur - die men als leerstof geeft" (ZTM 43).

Toch vrezen die personages een moment dat Boontje, nu hij tot de ontdekking is gekomen dat zijn boek over de Kapellekensbaan geen maatschappelijke betekenis heeft, wereldvreemde literatuur gaat schrijven, de natuur gaat bezingen: "En terwijl dat arme, blinde en domme volk terug de slavernij ingaat, kunt gij in uw stuk van een boerenhof de schoonheid van het moment bezingen... de meerlaan die fluit in de regen, en het geritsel der bladeren van de populieren. Maar zal dat een boek zijn, of zal dat integendeel snert zijn?" (ZTM 21).

De pragmatische functie die literatuur zou kunnen hebben, wordt minder benadrukt. Desalniettemin wordt er in *Zomer te Ter-Muren* nog wel af en toe op de maatschappelijke taak van kunst en literatuur gewezen. In de paragraaf 'Tippetotje leeft nog!' (ZTM 139-141): "Wij (kunstenaars, JM) echter niet, wij moeten slaan en zalven, wij moeten rijden en omzien, en maken wat ervan te maken valt." (ZTM 141). En in het stukje 'De krankzinnige directeur K.' (ZTM 211-212) wordt de vraag van Tippetotje of Boontje nog steeds boeken ter veredeling van de mens schrijft door de laatste bevestigend beantwoord.

5.2.5. *Van hetzelfde laken een pak*

Nadat Boontje zijn helden heeft aanvaard, wordt hij door hen bijgestaan

bij het geven van een zo getrouw mogelijk beeld van de samenleving, van het leven zoals het werkelijk is. Verschillende personages doen dat omdat zij het beeld dat Boontje schetst (zoals te voorzien was) te eenzijdig, te somber vinden. Zij komen, net als in *De Kapellekensbaan* het geval was, met allerlei verhalen, anekdotes, moppen, beschouwingen et cetera. op de proppen. Ze schrijven brieven, bespreken boeken en tentoonstellingen en voeren soms heel uitgebreide discussies over allerlei onderwerpen, zoals de zin en het doel van het leven.

Alles wat de personages te berde brengen wordt weer door Boontje opgeschreven, dit keer dus in het tweede boek over de Kapellekensbaan. Een enkele keer vraagt hij zijn helden zelfs expliciet of hij iets in het tweede boek over de Kapellekensbaan moet opschrijven (zie ZTM 127).

In dat tweede boek over de Kapellekensbaan zet hij ondertussen zijn verhaal over Ondine en Oscarke gewoon voort. Deze geschiedenis wordt opnieuw fragmentarisch en cursief gedrukt gepresenteerd. Zoals al werd opgemerkt introduceert Boontje op een bepaald moment zichzelf als personage in deze vertelling. Dat gebeurt in de paragraaf 'Achja... Lowieke Boone!' (ZTM 347-349): "Ja, zover zijt ge nu in die roman over ondine en oscarke - die eeuwigdurende en eeuwigvervloekte roman - dat over de bladzijden ervan weer een nieuwe held komt te voorschijn gewandeld. Een vreemde held. Een klein manneke met grote verwonderde ogen, en ietwat te weke, ietwat te droefgeestige mond (...) En nu komt lowieke boone voor de eerste keer over de bladzijden van dit boek aangestapt (...) Zo komt lowieke boone als een kleine verwonderde held in uw boek te voorschijn (...) Zo zal lowieke boone, die nieuwe held, een rol komen spelen in uw boek over ondine en oscarke." (ZTM 347).

Boontje werkt fanatiek aan deze vertelling. Dat komt aan het licht in de paragraaf 'Een onderzoek' (ZTM 452-453), waar hij bezoek krijgt van Meneerke Brys (Mossieu Colson van Tminnesterie) die hem, hoe kan het anders, schrijvend aantreft: "Nog loopt meneerke brys te ter-muren rond, vooraleer terug te keren naar zijn kamer in de rue saintonoré... en hij komt ook even bij u aanlopen, naar ge koortsig schrijft aan uw boek over oscarke en ondine - in het begin wikt en weegt ge, aarzelt en twijfelt ge, en zoekt uw pen moeizaam haar weg in het labyrint der nog te schrijven woorden... maar stilaan grijpt de onbegrijpelijke koorts van het schrijven u aan, alsof uw pen vreest niet alles te zullen geschreven hebben, alsof ze vreest dat er met haar iets onherstelbaars zou kunnen gebeuren, vooraleer definitief het laatste woord werd gezegd" (ZTM 452).

Veel eerder, in 'Janpietersen, de Cleyne' (ZTM 79-80), geeft hij, net als in het begin van het boek, uiting aan de wens om alleen nog aan dit verhaal verder te schrijven. Hij wil de roman over Ondine z'n gang laten gaan en slechts af en toe onderbreken met een kleine opmerking. Hierachter gaat de wens schuil naar een wat traditionelere roman, met hier en daar een

interventie in het verhaalgebeuren. Boontje zet deze plannen echter niet door. Hij blijft bij het eerder gekozen concept.

In tegenstelling tot de geschiedenis over Ondine worden de wederwaardigheden van de Vos Reinaerde en de Wolf Isengrinus in *Zomer te Ter-Muren* niet voortgezet. Johan Janssens voelt er niets meer voor. Op de vraag van de Kantieke Schoolmeester waar de hoekjes over de vos blijven antwoordt hij: "laat die vos reinaerde ondertussen maar stikken, laat isengrinus maar verder uiteenzetten hoe de vos zijn hersinde van achteren heeft aangerand, laat hen maar, ik zal op tijd en stond dat proces wel herzien en herbeginnen..." (ZTM 96). De plaats van de stukjes over Reinaert en zijn 'compaan' Isengrinus wordt in *Zomer te Ter-Muren* ingenomen door de geschiedenis over de bende van Jan de Lichte, die daar met medewerking van een groot aantal personages wordt verteld.

5.2.6. Een nieuwe vorm?

Op het eerste gezicht blijft alles in *Zomer te Ter-Muren* dus hetzelfde. Boontje en zijn helden geven op de uit *De Kapellekensbaan* vertrouwde wijze gestalte aan het leven zoals het werkelijk is. Er zijn twee uitzonderingen: het volksboek over de bende van Jan de Lichte, waaraan een groot aantal helden vorm geeft, en het foto-album van Meneerke Brys. Om met het laatste te beginnen: Meneerke Brys komt op een bepaald moment met een geheel nieuwe vorm op de proppen. Hij legt een dossier met foto's uit dag- en weekbladen aan: "Zie, er verschijnen honderden geïllustreerde weekbladen, en duizenden fotos worden daarin afgedrukt, en af en toe bevindt zich daar eens een beeld tussen, dat de mensen en de dingen in onbewogene, wrede en tragische werkelijkheid weergeeft... een toevallig genomen beeld, een toevallig aan elkendeens aandacht ontsnapte cliché, die daar staat afgedrukt en een menselijk document is. En ik ben nu eenmaal meneerke brys, en knip in beroepsmisvorming alles uit om in cartons te bewaren, in een farde te steken, in een dossier onder te brengen: ik knip die fotos uit en bewaar ze in een album." (ZTM 358). Hij beschrijft vervolgens een aantal van die foto's.

Het album van Meneerke Brys maakt diepe indruk op de vrienden van de Kapellekensbaan en met name dan op Boontje: "Ge hebt dat album van meneerke brys aangestaard, waarin de schoonste, de wredeste, de aangrijpendste fotos der weekbladen verzameld zijn, en triestig het hoofd afgewend en gezegd: vele dingen heb ik de laatste tijd willen schrijven, meneerke brys, maar het meeste van wat mij ontroerde staat hier reeds in uw album, nog kouder en onbewogener, nog naakter en objectiever dan ik het ooit zou kunnen beschrijven." (ZTM 361-362). Andreus Mottebol (Johan Janssens) vraagt zelfs of hij mee mag doen met Meneerke Brys. Ook hij gaat nu foto's beschrijven en hij voegt die toe aan het album van Meneerke Brys.

Over dat album merkt Andreus Mottebol op dat het "een beeld kan worden van deze wereld van vandaag, gelijk die werkelijk geworden is: gek en wreed en tragisch." (ZTM 363). Deze omschrijving doet denken aan de eis die in het begin van *De Kapellekensbaan* aan de roman werd gesteld en die ook nu nog geldt: het leven te tonen zoals het werkelijk is. Maar er bestaat in meer opzichten overeenkomst tussen het album van Meneerke Brys en het boek over de Kapellekensbaan. Dat wordt duidelijk als Meneerke Brys de vorm van het album ter sprake brengt: "Zullen wij die (foto's, JM) zomaar inplakken, gelijk ze ons in handen vallen, holderdebolder door elkaar, gisteren een foto over krijgsgevangenen, vandaag een nieuwste modesnuffje... om zodoende deze wereld weer te geven gelijk zij zich in al haar verwarring, haar gekheid en haar tragiek, haar wreedheid en haar vrolijkheid, haar verbijstering en haar waanzin, aan ons oog vertoont? Of zullen wij integendeel een zekere orde en wetmatigheid volgen, een aantal lijnen trekken en motieven bepalen, zodat onze album een roman in beelden wordt, een symphonie van fotos... een film... een kunstwerk dat langzaam maar zeker naar een hoogte, een climax en een ontknopung gaat: naar een slot dat geen slot mag zijn, maar een open vraag moet blijven, en dat misschien eindigen zal met de foto van een hoge blinde muur, waarop iemand met witkalk de laatste verzuchting van de mens heeft neergeborsteld?" (ZTM 364).

In dit fragment refereert Meneerke Brys zowel aan het chaotische als aan het symfonische karakter van het boek over de Kapellekensbaan. Beide aspecten zijn eerder naar aanleiding van het boek naar voren gebracht. Typisch is verder dat wordt gesproken over 'een roman in beelden'. In zekere zin voegen Meneerke Brys en Andreus Mottebol die beelden, foto's toe aan het tweede boek over de Kapellekensbaan, hoewel er in *Zomer te Ter-Muren* geen foto's zijn afgedrukt, er wordt volstaan met beschrijvingen.

5.2.7. Een gezamenlijk project

Boontje en zijn vrienden ervaren in de loop van het eerste hoofdstuk dat het hen door de 'anderen', die ze barbaren noemen, onmogelijk wordt gemaakt te genieten van een moment van wat vreugde, geluk, schoonheid en vrijheid. Ze hebben de indruk dat die momenten hen worden afgepakt. Ze komen tot het inzicht dat er voor gevochten zal moeten worden, dat ze hun vrijheid en geluk moeten veroveren. Dat is op dat moment de hoofdreden om het boek over de Kapellekensbaan voort te zetten (ZTM 161). De in *De Kapellekensbaan* gevoerde strijd om de samenleving te behoeden voor haar teloorgang wordt hier omgevormd tot een strijd voor vrijheid en geluk van het individu, van Boontje en zijn vrienden (zie boven). Er wordt wat deze strijd betreft in *Zomer te Ter-Muren* een parallel getrokken met de strijd die de roverskapitein Jan de Lichte in de achttiende eeuw voerde.

Het idee om de geschiedenis van de bende van Jan de Lichte te boek te stellen is afkomstig van Tippetotje. In de paragraaf 'Tippetotje leeft nog!' (ZTM 139-141) dringt zij er bij Boontje op aan de wederwaardigheden van Jan de Lichte op schrift te stellen, "gezien door uw ogen, en beschreven door uw pen" (ZTM 140). Maar Polpoets (Tolpoets) is degene die het idee in daden omzet. In het stukje 'Hoe oud zijn we?' (ZTM 150-151) treft Boontje hem gebogen over archieven uit de tijd van Jan de Lichte aan. Hij neemt zich in het daarop volgende stukje, 'Het einde' (ZTM 151-153), voor om enkele leden van de bende van Jan de Lichte te beschrijven, maar krijgt daar van Boontje niet de kans voor: "En ge kunt alleen maar zeggen: halt, polpoets, ge zijt te laat!... uw tijd is verstreken, de streep is getrokken en werkelijk is het einde van ons hoofdstuk gekomen: 'alleen de kleine kostbare momenten tellen in het leven' (ZTM 153).

Aanvankelijk verzet Boontje zich tegen de plannen van Polpoets uit zijn archieven voor te lezen: "Eerst schreven we een boek over 1800 en zoveel, met commentaren vanuit onze tijd - en nu ondine en oscarke stilaan onze tijd naderen, vluchten wij integendeel naar 1700 en zoveel." (ZTM 162). Vervolgens zet Polpoets zijn plannen voor een roman over Jan de Lichte uiteen en Boontje lijkt onder de indruk. Hij begint zelfs aantekeningen te maken in zijn 'notaboek': "Ge zoudt willen schrijven over duizend dingen tegelijk, maar ge kunt er niets aan veranderen: die polpoets en zijn documenten van 1750 intrigeren u. Een roman, zei hij, een meesterwerk. En uw bloed slaat een slag vlugger, uw geest werkt koortsiger... en zonder dat ge tself weet zit ge weeral naast hem, te noteren en te verwerken" (ZTM 163). Boontje is door het onderwerp gegrepen en maakt volop plannen voor een boek over de bende van Jan de Lichte (zie ZTM 163-164).

De meeste personages delen Boontjes en Tolpoets' enthousiasme voor de geschiedenis over Jan de Lichte. Zij gaan er zelfs actief aan meewerken. Zo blijkt Andreus Mottebol in Amsterdam een lezing te hebben gehouden over Jan de Lichte en zijn bende (ZTM 187). Ook wijdt hij in Het weekblad een hele reeks hoekjes aan de tijd waarin deze geschiedenis speelt (zie: ZTM 194-196, ZTM 196-197, ZTM 198-200 en ZTM 200-202). Daarnaast verstrekt hij nog adviezen aan Boontje voor het schrijven van het 'volksboek'. Hij levert daaraan zelfs een bijdrage door enkele personages en episoden te beschrijven.

Het merendeel van de andere hoofdpersonages schrijft eveneens over Jan de Lichte. Tippetotje beschrijft een aanslag op een postkoets (ZTM 225-226), Polpoets waagt zich aan een beschrijving van de belevenissen van een der bendeleden (ZTM 226-228) en Boontjes vrouw levert een bijdrage over enkele 'wreedschone' vrouwen die deeltuitmaakten van de bende (231-233). Kramiek is de enige uitzondering. Hij voelt niets voor het Jan de Lichte-project. In de paragraaf 'Met het bloot mes' (ZTM 167-168) onderneemt hij zelfs een poging om Boontje er van te weerhouden om een volksboek te schrijven

(ZTM 167-168). Hij vindt dat minderwaardige lectuur. Maar zijn poging slaagt niet: Boontje tekent de geschiedenis van Jan de Lichte op en hij leest daaruit in *Zomer te Ter-Muren* geregeld voor (zie: ZTM 277-279 en ZTM 279-280). Het is niet zo vreemd dat juist Boontje dat boek schrijft. Hij is in de boeken over de Kapellekensbaan immers De Schrijver, de registrator bij uitstek.

In het derde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* wordt de geschiedenis van de bende van Jan de Lichte vervolgd. Het is vooral Polpoets die daar verantwoordelijk voor is. Hij legt Boontje het zwijgen op: "Polpoets zit daar weer over de archieven gebogen, waarin er sprake is van de bende van Jan de Lichte, en hij zegt u: zwijg mij een ogenblik over het ter-muren van vandaag, en zwijg mij ook een ogenblik over oscarke en ondine en zijn wereld van 1918..." (ZTM 309). Polpoets vertelt over de bende, leest uit zijn archieven voor en blijft Boontje van raad voorzien voor het geval die het boek over de bende *zal* schrijven. Maar Boontje stelt zijn bijdrage steeds minder op prijs. Dat boek over de bende van Jan de Lichte blijkt immers bijna voltooid te zijn: "Zeker, gij moogt mij dat vertellen, polpoets... maar ge moet u haasten, want het boek over jan de lichte is haast klaar... andreus mottebol heeft de sociale kant ervan bekeken, tippetotje heeft mij brief op brief geschreven waarin ze de meest wrede, de meest bloederige dingen heeft aangehaald. En nu, het zijn de laatste bladzijden die wij aan deze roverhoofdman en vrijbouter mogen wijden, polpoets. Zijn rol is welhaast uitgespeeld in dit 2de boek over de kapellekensbaan" (ZTM 315).

Dit laatste dringt niet echt tot Polpoets door. In de volgende paragraaf 'De diefstal van Johanna Tange' ((ZTM 317-319) wil hij zijn vertelling voortzetten. Boontje reageert opnieuw afwijzend. Hij wijst Polpoets er andermaal op dat het boek over Jan de Lichte zo goed als voltooid is: "En ge antwoordt polpoets, dat hij over dat boek van jan de lichte nog steeds spreekt in de komende tijd, terwijl hij haast in de verleden tijd zou moeten spreken... want het is voorbij, het is afgelopen... het boek is bijna geschreven, en in ons verhaal van de kapellekensbaan heeft het niet het minste belang meer: wij weten dat het nutteloos is nog te willen ontsnappen aan deze samenleving, zoals jan de lichte er kon aan ontsnappen" (ZTM 317).

Polpoets laat zich nog steeds niet ontmoedigen en vervolgt zijn verhaal, terwijl Boontje erop blijft wijzen dat dat geen enkel nut meer heeft. Aan het begin van 'Sombere dag' (ZTM 339-341) geeft Polpoets dan eindelijk de moed op: "Het is inderdaad waarheid, zegt polpoets... ik zie het zelf in, dat het geen nut meer heeft in dit boek over jan de lichte te spreken... het was een vergissing, over hem te beginnen... een vergissing tussen miljoenen andere" (ZTM 339-340). Hij besluit de vertellingen over de bende van Jan de Lichte met de beschrijving van de laatste dag uit het leven van de roverhoofdman (ZTM 340-341).

5.2.8. *Verwikkelingen*

In de loop van het eerste hoofdstuk heeft een aantal helden de Kapellekensbaan verlaten. Kantieke Schoolmeester heeft een weide gekocht waarop hij een huis heeft laten bouwen, Mossieu Colson van Tminnesterie is naar Brussel vertrokken en Tolfpoets woont nu in een villa midden in het veld. Maar al aan het einde van het tweede hoofdstuk komen Boontje en zijn helden tot de conclusie dat ze zich hebben vergist. Het heeft geen enkel nut te willen ontsnappen aan deze samenleving: het heeft geen zin om terug te snellen naar de tijd van Jan de Lichte en zijn bende, want ook Jan de Lichte slaagde er, ondanks de felle strijd, niet in wat vrijheid en geluk te veroveren. Polpoets spreekt in het derde hoofdstuk de overtuiging uit dat het niet mogelijk is om zich aan het maatschappelijke leven te onttrekken en dat iedere poging om de strijd voort te zetten tot mislukken gedoemd is: "wij meenden ons terug te trekken in een reservaat... ik ging in mijn zagezegde villa wonen, en meester oedenmaeckers in het huizekotje in zijn stuk van een tuin. Eerst hebben wij tevergeefs getracht te ontsnappen aan deze monsterachtige maatschappij, maar ontsnappen konden wij niet, want de tijd der roverhoofdmannen, der jan de lichten en cartouche's is voorbij - terugsnellen naar hun tijd van 1750 konden we niet... trouwens, we ondervonden dat het er, in 1750, net hetzelfde was als nu - en dan, ze mogen onder ons zijn begonnen met zich daar bij neer te leggen: de wereld is gelijk hij is, zeggen ze, en we verspillen onze krachten met heel alleen stroomop te willen roeien" (ZTM 366). Hij komt, net als Tippetotje, tot de conclusie dat het misschien beter is de strijd te staken.

Andreas Mottebol is daar op dat moment nog niet van overtuigd. Hij lijkt de strijd te willen voortzetten, hij blijft er ook het langst van overtuigd dat literatuur een pragmatische functie kan hebben, terwijl bijvoorbeeld Tippetotje daar al lang niet meer in gelooft: "Ik weet het, gij schrijft boeken, en daardoor gaat ge van de verkeerde veronderstelling uit dat boeken de mensen veranderen en verbeteren, of dat zij tenminste iets betekenen in de wereld..." (ZTM 356).

Kwamen Boontje en zijn helden aan het einde van *De Kapellekensbaan* tot het inzicht dat de ondergang van de westerse beschaving niet te stuiten is, hier ontdekken ze dat de mens ook niet in staat is om een beetje individueel geluk en vrijheid te veroveren.

Maar tegelijkertijd wordt er getwijfeld aan de voorstelling van zaken zoals die in *De Kapellekensbaan* werd gegeven. De ondergangsgedachte is in *Zomer te Ter-Muren* op de achtergrond geraakt. Sterker nog, het staat voor een aantal personages niet langer als een paal boven water dat de westerse beschaving ten onder gaat en er wordt zelfs aan getwijfeld of de teloorgang van de beschaving wel het definitieve einde is. Meester Oedenmaeckers verwoordt zijn twijfel in de paragraaf 'Andreas Mottebol ontmoet de baron' (ZTM

326-328). Hij stelt vast dat de mensheid zich in een uiterst onzekere situatie bevindt, maar hij is er niet langer 100% van overtuigd dat de totale ondergang nadert: "wij worden allen beheerst door een gevoel, alsof we ons aan de vooravond van iets totaal nieuws en onbekends bevinden... een angst die ons overvalt, wij weten niet hoe of waarom... wij beginnen te beseffen dat de waarden, die tot nu toe aan de wereld zin en doel en betekenis gaven, stilaan waarde-loos zijn beginnen blijken: de fundamenten waarop onze beschaving en onze moraal werden gebouwd, zijn aan het rotten: alles wat eeuwenlang voor de mensen een rots en een steunpunt was, is aan het wankelen: het oude heeft afgedaan, en het nieuwe dat in de lucht hangt jaagt ons angst aan en doet ons een ogenblik de adem inhouden: is het een deemstering of is het een dageraad?... is dit alles het einde van alles, of gaan wij intengendeel een heldhaftige stap voorwaarts doen?" (ZTM 327).

En ook Mossieu Colson van Tminnerie twijfelt. Hij herroept in de paragraaf 'Braakgrond' (ZTM 142-143) de slotconclusie van het eerste boek over de Kapellekensbaan dat die teloorgang niet meer te stuiten is: "Nog steeds is er niets verloren en is er niets te laat: onze angst van de lafaard kan nog steeds omslaan in de moed van de held" (ZTM 143).

In dit opzicht is de verwoorde visie op de werkelijkheid in *Zomer te Ter-Muren* nog minder eenduidig dan die in *De Kapellekensbaan*. Er wordt meer en meer getwijfeld.

Zolang Boontje en Johan Janssens op de Kapellekensbaan blijven wonen, lijkt de strijd in ieder geval te worden voortgezet. Aan het einde van het derde hoofdstuk geven ook zij de moed op en besluiten weg te trekken: "Allen werden zij verdrongen door volk dat geen volk van ons slag is, en dat wij nu reeds tot in den treure hebben beschreven. En zie, ook dat vraagt ge u af, waarom tussen hen te blijven wonen, en over hen te blijven schrijven met woorden van schamperheid en spot - zij zijn toch doof en horen het niet, zij hebben toch een olifantenvel waarop al uw pijlen breken" (ZTM 402).

Boontje bezint zich op de mogelijke consequenties van het staken van de strijd voor het schrijven aan het boek over de Kapellekensbaan: "gaat gij de vlag laten vallen, uw masker van held en voorvechter wegwerpen, en ginder ver Buiten het leven gaan leven? En gaat ge tevens - wat nog het ergste is, uw boek over de kapellekensbaan laten vallen? er aan verzaken om dat boek naar zijn glorieus einde te voeren, naar zijn hoogste top waarop de vlag der overwinning moest geplant? gaat ge het gewoon laten stikken, er u van afmaken, en een streep onder trekken al zeggend: einde, amen en uit?" (ZTM 403). Hij propt vervolgens zijn papieren (het manuscript van het boek over de Kapellekensbaan) in een wasmand, klaar voor de verhuizing.

In het vierde hoofdstuk verlaat hij daadwerkelijk de Kapellekensbaan en daarmee ook de samenleving waarin "de techniek, de wetenschap in doosjes, het alleenzaligmakend geloof, en het fascisme hoogtij vieren" (ZTM 407).

Tegelijkertijd met Boontje neemt ook Johan Janssens (Andreas Mottebol) de benen (ZTM 417)

Daarmee lijkt de strijd tegen de barbaren definitief te worden gestaakt. Boontje gaat ervan uit dat Andreas Mottebol voortaan slechts zal schrijven "over de meerlaan die fluit in de regen, en over de anemonen uit het bos" (ZTM 415). Maar dat is niet juist, Andreas Mottebol zal ook in het reservaat blijven vechten, blijven schrijven over de barbaren (ZTM 416). Voor Boontje ligt dat anders. Het verlaten van de Kapellekensbaan betekent niet alleen dat hij de strijd staakt, maar ook dat hij stopt met het boek over de Kapellekensbaan. In feite heeft dat schrijven voor hem dus een strijdbare functie, het gaat om schrijven-in-dienst-van. Met het verlaten van de Kapellekensbaan verliest ook het schrijven iedere zin.

In het vierde hoofdstuk komt hij tot het inzicht dat het niet alleen geen enkel nut heeft deze barbaarse wereld te bevechten, maar dat het ook zinloos is om de samenleving de rug toe te keren. Dit om de eenvoudige reden dat in iedereen, ook in Boontje zelf, een barbaar schuilgaat en dat moeilijk valt uit te maken wie wel en wie geen barbaar is. "En nu komt het laatste hoofdstuk: wij allen, in een wereld van barbaren - want de streep is niet te trekken, nu eens is deze een enkeling en dan weer een andere - nu eens is de kleine enkeling een armzalig ventje, een boontje, en dan weer is het een geheel volk. Ja, nu eens behoort mijn vijand, kramiek, tot een wereld van barbaren die op mij aanrukt en mij vertrappen wil alsof ik een rat ben - en dan weer is kramiek zelf de rat, en wordt hij door mij en de barbaren nagezeten" (ZTM 410). Kort daarna doet Andreas Mottebol dezelfde ontdekking. "En verschrinkt fluistert hij tot zichzelf: ik vlucht, maar vluchtend loopt steeds een barbaar voorop: ikzelf" (ZTM 416). Vervolgens spreekt Professor Spothuyzen de overtuiging uit dat de mens zich niet aan de samenleving kan onttrekken, eenvoudig omdat hij een sociaal wezen is (ZTM 418-419).

Boontje ziet het uitgangspunt van het tweede boek over de Kapellekensbaan - de strijd te willen voortzetten tegen de al maar barbaarser wordende wereld - dan eveneens als een vergissing. En daarmee eigenlijk ook het schrijven van een tweede boek over de Kapellekensbaan. Toch ziet hij voor zichzelf en zijn helden nog een mogelijkheid: zij kunnen zich terugtrekken in een geestelijk reservaat en van daaruit de strijd voortzetten. Daarbij kan zijn boek nog een doel dienen: "het is, dat ik bezorgd ben om dat weinige geluk en die weinige vrijheid van mensen: gelijk gij en ik - mensen die al een beetje mensen zijn - temidden van een wereld vol wezens die deze naam nog niet waardig zijn, en toch de meesters zijn, en toch alles te zeggen hebben, wetten maken, grenzen trekken, met de horloge in de hand ons controleren, ons doodrijden langs de wegen, ons pletten, ons in kampen en gevangenissen opsluiten, ons zullen neerschieten omdat wij anders zijn dan zij - omdat wij

niet passen in deze, hunne, wereld Wij passen er niet in, meneerke brys, en wij moeten er dus uit verdwijnen wij zijn enkele enkelingen temidden de horde, temidden het legioen van robotten - en omdat wij diep in ons binnenste beseffen, dat wij inderdaad in hun wereld niet passen, omdat het een verkeerde wereld is, een ontspoorde wereld, moeten wij ons zo goed en zo kwaad mogelijk in staat van verdediging stellen Wij moeten ons terugtrekken in een soort van geestelijk reservaat, en van daaruit de strijd voortzetten om wat schoonheid en menselijkheid, om wat redelijkheid en wat menselijk gevoel - temidden dezer wezens die nog geen mensen zijn, doch allegorisch het bewind in handen hebben, moeten wij leven gelijk schipbreukelingen, zoveel mogelijk de dingen reddend Dat is - meen ik, veronderstel ik - het doel van mijn boek, voor zover ik het zelf volkomen begrijp" (ZTM 452-453)

Maar het probleem wie 'barbaar' en wie 'enkeling' is, blijft ook dan bestaan Bovendien zijn er barbaren die zich tot de enkelen rekenen Kramiek is daarvan een voorbeeld Boontje trekt daaruit de conclusie dat in dat opzicht zijn boek geen duidelijkheid heeft verschaft, en dat hij daarom eigenlijk opnieuw kan beginnen "hij komt op u toe en rekent zich tot de enkelen, in een wereld van barbaren Zodat zij dus de enkelen worden, en wij de barbaren - en ge hebt heel alleen, en voorafaan, te herbeginnen" (ZTM 487)

Als niet valt uit te maken tegen wie die geestelijke strijd gestreden moet worden, dan wordt die strijd en het schrijven van het boek over de Kapellekensbaan inderdaad zinloos, dan verliest literatuur al helemaal haar pragmatische functie Met deze constatering eindigt in wezen het tweede boek over de Kapellekensbaan In de paragraaf, 'Eeuwig herbeginnen' (ZTM 485-487), staat Boontje op het punt de allerlaatste bladzijden van zijn boek te schrijven Hij krijgt bezoek van Kramiek "En nu komt hij opdagen, het ogenblik dat gij de allerlaatste bladzijden van uw boek gaat schrijven, en hij roept uit halt, halt! want ik heb er nog iets aan toe te voegen " (ZTM 486)

Ook in 'Onweer in de lente' (ZTM 489-490) wordt opgemerkt dat de laatste bladzijden van het boek geschreven moeten worden Toch plaatst de Kantieke Schoolmeester nog een oproep de strijd voort te zetten "en toch moeten we voort onze strijd voeren, zelfs al keren zij de wereld om en noemen zij Ons barbaren" (ZTM 490) Boontje is het in zekere zin met de Kantieke Schoolmeester eens, maar hij voelt er weinig voor om verder te schrijven aan zijn boek en neemt daarom het besluit er snel een punt achter te zetten "Inderdaad, het is gelijk de kantieke schoolmeester zegt wij moeten voortdoen Doch aan wat? Daar in ons reservaat, rond ons laag en wit huis in het veld, valt wat anders te doen dan voort te schrijven aan een boek - er moet geplant en gespit en de boer weetnogwat worden gedaan Maar wij zitten daar nu met het verhaal over ondine en oscarke oscarke zit daar en smoort zijn beste tabak, en ziet de mannen van de werkmansstreinen huiswaarts keren - wat moeten wij dáár mee aanvangen? Kom, laten wij er ons zeer vlug van

afmaken, en een groot stuk over hem schrijven, het laatste stuk, en daarmee dan ons boek eindigen - voorgoed" (ZTM 490-491). Er volgt een lang stuk over Ondine en Oscarke, en daarmee eindigt het vierde hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* en eigenlijk het tweede boek over de Kapellekensbaan.

5.2.9. De grenzen van het boek overschreden

Na het vierde volgt in *Zomer te Ter-Muren* nog een vijfde hoofdstuk, dat 66 bladzijden telt. Dit hoofdstuk 'over de grens heen' is door Boontje, die nu in een laag, wit huis in het bos woont, geschreven op aandringen van zijn helden, die zich moeilijk kunnen verenigen met het slot van zijn roman en met name dan met dat van de geschiedenis over Ondine en Oscarke. Het hoofdstuk handelt ook vrijwel uitsluitend over die geschiedenis: er volgt een aantal lange episoden, die worden onderbroken en becommentarieerd door Tippetotje, Johan Janssens en consorten.

In de eerste paragraaf van het vijfde hoofdstuk richt Tippetotje het woord tot Boontje: "Ik denk aan uw boek, zegt ze. Ik denk aan dat reusachtig dikke boek dat ge zomaar laat stikken, gelijk hier in het bos alles stikt onder de bramen..." (ZTM 505). Uit wat volgt blijkt dat Tippetotje hem verwijt dat hij er zich zo vanaf heeft gemaakt. Zij verlangt een ander einde: "Maar... nu wij hier heel alleen zijn in dit vochtige en wat donkerwordende bos - ver van de wereld, ver van de barbaren die ons niet horen kunnen, en vooral ver van de literaire wereld die voor uw boek een aannemelijk einde eist - nu moet ge eerlijk zijn, en bekennen dat ge u er van afgemaakt hebt, gauw gauw - oscarke ligt daar nu tussen de benen van rosa uit het café - sst! - maar kan hij daar blijven liggen tot aan het einde der dagen? Neen, een laatste krachtinspanning moest ge u toch nog getroost hebben, en iets moest ge er nog aan toegevoegd hebben dat gelijk een klop van de hamer was..." (ZTM 505).

Boontje geeft Tippetotje gelijk en hij bekent dat hij de lezer een stuk van het boek heeft onthouden. Dat gedeelte laat hij nu aan Tippetotje lezen: "Kunt ge zwijgen, tippetotje? vraagt ge. Kunt ge zwijgen gelijk een graf? Welnu, ja, ik heb er mij van afgemaakt. Ik heb tot mezelf gezegd dat het meer dan genoeg was, dat ik Hier evengoed een streep kon trekken dan ergens elders, ergens vijf of vijfduizend bladzijden verder. Maar als ge eeuwig en drie dagen zwijgen wilt, laat ik u nog het stuk lezen dat ik van onze roman heb weggesneden, dat er geen deel meer van uitmaakt, en toch reeds een titel had" (ZTM 505). Hierna volgt in de paragraaf 'Komende wereld' (ZTM 506-511) het weggesneden deel, handelend over Ondine en Oscarke. Dat deel wordt op deze manier weer onderdeel van het boek.

In de daarna volgende paragraaf 'Willens nillens...' (ZTM 512-513) duikt de Kantieke Schoolmeester op. Hij kan zich op zijn beurt helemaal niet met

het door Tippetotje bedongen einde verenigen Hij wil dat Boontje de accenten anders legt en aantoonst dat alles betrekkelijk is het geluk, het leven in een reservaat en ook de ondergang van onze samenleving

Boontje probeert zich daar aan te onttrekken, maar de Kantieke Schoolmeester zet hem onderdruk "Nu moet ge verder schrijven, willens nillens, en ondine en oscarke brengen tot waar wijzelf het hebben gebracht /Ik kan dat alles niet meer schrijven, stamelt ge /Het moet' zegt de kantieke schoolmeester Wie spoken oproept moet hen ook maar kunnen bezweren Gij hebt bewust de grenzen van uw roman overschreden, nu moet ge daarvan ook de gevolgen dragen " (ZTM 513)

Het slot dat Boontje dan maar op instigatie van de Kantieke Schoolmeester schrijft, valt vervolgens weer in ongenade bij Tippetotje Zij herhaalt haar verzoek om een hoopvol einde, een einde als een apotheose En Boontje verzet zich weer "laat het maar zo, laten oscarke en boone daar maar samen zitten op hun drempel het is nu meer dan genoeg, wij hebben alles gezegd wat er te zeggen viel / Inderdaad, antwoordt tippetotje alles is gezegd, maar toch is de bladzijde niet geschreven die gelijk de kloep van de hamer is, die slot en einde en tevens teruggang naar het allereerste begin is een schone afgesloten cirkel / Het mag ook een boek worden gelijk een stromend bos, antwoordt ge het mag stranden gelijk al dat groen hier rondom ons, het mag uitdoven gelijk een kaarsje van een cent, het mag / Ja, maar niet op die drempel daar bij boone zegt tippetotje halsstarrig Niet daar' Kom - terwijl we hier alleen zijn, en deze zachte stille regen valt - laat ons samen een einde zoeken, een tippetotjes-einde, een slot dat aannemelijk en toch ook uitdagend is elkeen mag weten wie en wat we zijn, en hoe we ons weliswaar hebben teruggetrokken maar toch fier en koppig en uitdagend blijven Kom, laten we er al een titel voor zoeken die meer dan genoeg zegt " (ZTM 518-519)

Dit patroon herhaalt zich een aantal keren Na iedere poging van Boontje het verhaal over Ondine en Oscarke af te ronden, duikt er een personage op dat een ander einde eist In de paragraaf 'Het laatste sociale paard' (ZTM 526-527) vraagt Johan Janssens om een einde waarin de sociale problematiek wordt beklemtoond, in 'Wat peper en zout' (ZTM 534-535) verlangt Tolpoets een humoristisch einde, in 'Aan de hazelstruik' (ZTM 542-543) geeft Tippetotje wederom uiting aan haar verlangen naar een slot als een 'helse pantomime' en in 'Regen over het bos' (ZTM 550-551) beklagt Kramiek zich over het feit dat Boontje verder schrijft aan een boek dat eigenlijk al is voltooid

In diezelfde paragraaf neemt Boontje het besluit om alle 'adviezen' van zijn personages voortaan naast zich neer te leggen en het boek te eindigen op een wijze die overeenstemt met zijn eigen gedachten "En ge zit daar nu en schrijft en schrijft geen einde moet het zijn zoals zij er een verlangen, een einde dat is gelijk de kloep van een hamer, een einde dat een laatste ontploffing is van lawaai, roepen en schreeuwen en tieren, en het aanrukken

van barbaren met vaandel en trom Och kom, dat alles is onzin, de wereld draait voort met of zonder ons, met of zonder barbaren liever eindig ik dat boek gelijk een kaars die dooft, gelijk regen die valt, aanhoudend en grijs en steeds stiller, zodat hij ergens is opgehouden met vallen zonder dat ge het hebt gemerkt - een uitsterven van al uw helden, een in elkaar vloeien van al uw themas ()" (ZTM 551)

Toch schrijft Boontje daarna met 'Deemstering der Goden' (ZTM 551-558) niet zijn laatste paragraaf, er volgen er immers nog drie In 'Grijs en wat roze' (ZTM 558-559) blikt Boontje een laatste keer terug op het tweede boek over de Kapellekensbaan "En ge houdt op met schrijven, schrijven over ondine en oscarke en heel die santeboutiek, en staart door de open glazen wand van uw huiskamer naar uw stuk van een tuin () En ge herbladert nog even in uw boek, en overziet de titels der hoofdstukken ()" (ZTM 558) Hij is tevreden over het boek "En zo is het goed Het was goed dat die roman eindigde met oscarke, daar waar we weten dat hij eindigde en het was goed dat laatste hoofdstuk nog te schrijven Over de eindmeet, als naruisen van alle themas, stil en gedempt, met wat bloeiend roze tussen al dat grijs" (ZTM 558-559) Hij neemt zich voor er nu definitief een streep onder te trekken "Morgen eindig ik dan, morgen eindig ik definitief en onwederroepelijk - gelijk wijlen meneer god het laatste oordeel definitief en onwederroepelijk ging vellen - en schrijf ik hoe oscarke en ondine, samen (ach, voor de laatste en misschien de enigste keer Samen) een proces aan hun been wordt gelapt - en tevens hoe voor de eerste keer een socialist burgemeester wordt in het kleine stadje van de 2 fabrieken . zodat de roman van johan janssens met deze van ondineke samenvalt - en hoe de wereld desondanks verder draait naar een doel dat geen doel is - en hoe ondertussen iedereen dat blijft wat hij altijd is geweest en zijn zal zie naar mariette, zie naar u, zie naar mij! () Morgen heel vroeg, om een uur of vijf reeds als de vogelen het hardst aan het fluiten zijn, misschien met wat regen opdat de meerlaan op zijn best zou zijn, schrijven wij het/ Slot" (ZTM 559)

Met *samenvalt* bedoelt Boontje dat de roman van Johan Janssens in de tijd *aansluit* bij die van Ondine Maar dat is eigenlijk niet helemaal waar, de belevenissen van Ondine en Oscarke tijdens en vlak na de Tweede Wereldoorlog worden immers niet meer beschreven In die zin dekt de prelude bij *De Kapellekensbaan* niet de lading van de hele diptiek Enkele feiten over de wederwaardigheden van Ondine en haar familie tijdens de Tweede Wereldoorlog worden wel kort aangestipt in de laatste paragraaf 'Orgelpunt' (ZTM 566-570) ¹ Boontje geeft daar een korte verantwoording voor "Ge hebt over het verdere leven van ondine en haar huishouden nog enkele notas liggen Zij hebben niet het minste belang meer voor uw boek - trouwens,

1 Volgens De Wispelaere zijn deze mededelingen over de verdere belevenissen van de hoofdpersonen een achttiende eeuws gebruik (zie De Wispelaere 1966, p 55)

de meeste ervan zijn nog in potlood gekrabbeld, en al voor een goed deel onleesbaar geworden - maar misschien interesseert het de een of andere lezer, hoe het dan met ondine is geëindigd" (ZTM 566).

Eerder heeft Boontje in de paragraaf 'Wat peper en zout' (ZTM 534-535) een verantwoording gegeven voor het feit dat hij verder schrijft aan een boek dat eigenlijk af was: "Het 2de boek over de kapellekensbaan, het boek dat wij 'zomer te ter-muren' hebben genoemd werd beëindigd, daar waar jij weet... En alleen voor de lezer, voor de conventie, voor de duizend vereiste formules om te kunnen leven en schrijven de dag van vandaag, heb ik nog wat Over de eindstreep verder geschreven. Alleen om ook oscarke en ondine in onze moderne wereld van vandaag binnen te voeren, heb ik dat gedaan... om hen op hun beurt met de wereld der barbaren te laten kennis maken. En om tenslotte de kantieke schoolmeester, en tippetotje, en johan janssens tevreden te stellen..." (ZTM 534-535).

Vanuit poeticaal opzicht is deze verantwoording paradoxaal. Het verder schrijven over de grenzen van een roman heen is immers bij uitstek te beschouwen als een onconventionele daad. Opmerkelijk is dat Boontje in het vijfde hoofdstuk alleen nog als de schrijver van het verhaal over Ondine en Oscarke voorkomt. Die min of meer traditionele vertelling resteert aan het einde. Toch breekt hij ook hier met de conventie. Hij weigert er een conventioneel slot aan te breien. Geen apotheose, geen "schitterend naklinken van alle thema's." Het boek gaat als een nachtkars uit. De roman blijft onvoltooid, eindigt met losse aantekeningen, die Boontje niet meer heeft willen uitschrijven.

5.2.10. *De gebreken van het boek-in-wording*

Evenals in het eerste boek over de Kapellekensbaan het geval was, wordt in *Zomer te Ter-Muren* de indruk gewekt dat de lezer bij het schrijven aanwezig is. Die indruk wordt wederom versterkt door passages waarin Boontje tijdens het schrijven door zijn helden wordt gestoord of waar hij zelf een moment van rust inlast.

Ook hier is het schrijven in het algemeen en het schrijven van het tweede boek over de Kapellekensbaan onderwerp van het schrijven. Ook hier heeft literatuur in het bijzonder een autonomistische functie. De lezer wordt weer in de gelegenheid gesteld de voortgang van het boek op de voet te volgen. Dat gebeurt opnieuw met name aan het einde en bij het begin van de hoofdstukken: "Neen, dit is niet het einde van de wereld, het is alleen maar het einde van ons hoofdstuk 'alleen het kleine kostbare ogenblik telt'... en vooraleer dit laatste kapittel te schrijven, bladert ge eens vlug door het manuscript (...)" (ZTM 151). En ook hier is dat bij uitstek de plaats om

terug te kijken op het voorafgaande, om het geschrevene kritisch te beschouwen, en om vooruit te kijken op wat nog komen gaat.

In *Zomer te Ter-Muren* wil Boontje er opnieuw bij vlagen de brui aan geven. Al vrij vroeg in het boek, in de paragraaf 'Janpietersen, de Cleyne' (ZTM 79-80), spreekt hij een vernietigend oordeel uit over de laatst geschreven paragrafen: "Zij zijn niets waard... ge staat allen rond mij om mij op allerlei futiliteiten te wijzen, maar de brede stroom, de machtige adem, het allesomvattende fresco dat mijn werk zou moeten zijn, dat wordt het niet. Het is iets dat aaneen werd gestoten met hortende hoekjes, met fatsoenlijke hoekjes, met dode hoekjes... als ik die laatste bladzijden lees komt mij een dodenreuk in de neus (...). *Ik zou die roman over oscarke en ondine zijn gang moeten laten gaan*, en die slechts af en toe eens mogen onderbreken met een bemerking... een enkele paragraaf, een enkel klein zinnetje, een opmerking van niemendal, een paar woorden slechts. Nu wordt het integendeel maakwerk, het uitstalraam van een kleermagazijn, een kostuum op maat een wassen pop met een prijskaartje een hoekje voor weekbladen (...) zwijg en laat mij eens de waarheid in de ogen zien: die roman in hoekjesvorm steekt me tegen gelijk koude pap" (ZTM 79).

Boontje is er van overtuigd dat zijn tweede boek over de Kapellekensbaan allesbehalve een organisch geheel is: het is maakwerk, het is te kunstmatig, te geconstrueerd. Hij wil liever verder schrijven aan het verhaal over Ondine en Oscarke. Hij grijpt daarmee terug op de plannen die hij aan het begin van het boek had. Maar nog in dezelfde paragraaf oppert Boontje de wens met het boek over de Kapellekensbaan te stoppen om aan een ander project te beginnen: een roman van dagbladknipsels. Eigenlijk vreemd, want dit blijkt eveneens een geconstrueerd boek te moeten worden: "ik zou veel liever aan iets anders beginnen aan een roman van dagbladknipsels... want ik heb nu reeds 3 jaar lang de dagbladen bijeengehouden en alles uitgeknipt wat aangegrepen en ontroerd heeft en ik kan daar in lezen en blijven lezen gelijk in een meesterwerk: het moet alleen maar wat op zijn poten gezet wat gesnoeid een beetje aangedikt een weinig onderstreept... en met misschien een draad tussen het een en ander relaas van misschien de een of andere familie, laat ons zeggen het relaas van al wat de leden van die familie hebben uitgespookt, zich hebben veroorgenomen maar niet gedaan, hebben gedaan maar nooit dachten dat zij zoiets gingen doen, hebben beweerd maar niet hebben gemeend, hebben gepeinsd maar onmiddellijk weer vergeten zijn geraakt" (ZTM 79-80).

Er is nog iets raars aan de hand met dit plan, ik heb daar al in hoofdstuk 3 op gewezen, het lijkt namelijk verdacht veel op dat van de boeken over de Kapellekensbaan. Boontje wil met het tweede boek over de Kapellekensbaan stoppen om een roman conform de hier geschetste opzet te schrijven. Het klinkt opnieuw paradoxaal. Enkele bladzijden later komt hij terug op de roman van dagbladknipsels. Hij heeft er opnieuw weinig zin in om het onderhavige project voort te zetten: "En ge antwoordt hem, ook al met een

glimlach, dat ons boek nu eenmaal de registratie is van deze tijd en deze mensen en dit weer: het spijt me genoeg, maar nu ik eenmaal begonnen ben met een hoofdstuk 'lente te ter-muren', en daarna met een hoofdstuk 'zomer te ter-muren', moet ik de reeks voortzetten... moet ik ook nog herfst en winter te ter-muren schrijven: dat hebt ge met een roman. En ook, de romans zijn langduriger en standvastiger dan de schrijvers... ze zijn bladzijden en bladzijden lang, en ge moet er jaren en jaren aan schrijven... maar kan ik nu jaren aan 1 stuk dóór over u, mossieu colson, schrijven? of over woelus en zijn foorwagen die iedere herfst terugkeert gelijk de aster van van de woestijne en de winterreclaam van de aspirine? Neen, ik ben het beu, ik ben het hartsgrondig beu... ik schrijf voort aan die roman omdat ik er nu eenmaal mee begonnen ben, maar gisteravond kón ik niet meer voortschrijven (...) neen, het is alleen dat ik als mens teveel mijn onmacht voel, dat dit boek reeds lang moest geschreven zijn geweest, en dat ik reeds lang aan een nieuw boek moest zijn begonnen: mijn boek van dagbladknipsels. Ik schreef dat hoekje niet - iedere dag een hoekje, tot ik zélf in een hoekje zal veranderd zijn - ik schreef het niet maar las terug in mijn roman van dagbladknipsels: o mossieu colson, wat is dat voor een wonder van een roman! Over een tocht in het oerwoud van brazilie, van mensen die werden samengetrommeld en de hemel beloofd, en die in het oerwoud van brazilie moesten rubber tappen, en er omkwamen... er allen, met hun duizenden, omkwamen zonder dat er nog een haan naar kraait. O, wat al dingen staan er niet in dat boek der dagbladknipsels, en ik stel mij voor om daar een draad tussen te trekken: de geschiedenis van een familie, zoals ik u al eens verteld heb... en welke familie zou ik daarvoor beter kunnen gebruiken, dan mijn eigen familie? mijn eigen wondere familie waarin er helden en lafaards zijn geweest, een sinte marten en een baeckelandt, een mata-hari en een vincent van gogh, t.b.c.-ers en zatlappen, nonnetjes, politiekers en mannen van de loge: een bonte mengelamangel waarover ik kan schrijven en schrijven tot mijn vingeren er in kramp zouden van staan, maar dat mijn hart en mijn geest nog immer zouden roepen: doe voort, doe voort! En mossieu colson van tminnesterie antwoordt u dat alles wat ge zegt volkomen waar is: ge hebt dat van uw vorige roman in het begin ook gezegd, zegt hij" (ZTM 88-89).

Boontje begint niet aan de roman van dagbladknipsels, hoewel het tweede boek over de Kapellekensbaan na verloop van tijd wel van karakter verandert, namelijk als de personages zelf geschreven en uit de krant geknipte verhalen gaan vertellen. De in het plan voor een roman van dagbladknipsels omschreven tocht van de rubbertappers wordt zelfs op een bepaald moment in *Zomer te Ter-Muren* verteld (ZTM 386-389). De vraag blijft of Boontjes boek op dat moment niet is veranderd in de roman van dagbladknipsels, waarbij het verhaal over Ondine fungeert als de geschiedenis van een familie (hoewel die maar zijdelings over Boontjes eigen familie handelt).

Ook aan het begin van het tweede hoofdstuk, in de paragraaf 'De zetel van Ondine' (ZTM 160-161) blijkt Boontje weinig zin te hebben om verder te schrijven aan zijn boek: "Want aan wát zoudt ge voortwerken? Eerst en vooral niet meer aan dit volgend hoofdstuk, want er moet dan toch geen enkele vraag meer gesteld, en dus ook geen enkel antwoord meer gezocht worden" (ZTM 161). Toch spreekt hij de wens uit om nog één hoofdstuk te voltooien ('het laatste kapittel'). Hij voelt zich daartoe verplicht, hij heeft immers een hele hoop onderwerpen in zijn boek aangesneden, die hij afwikkelen moet, onder andere over de tijd van Jan de Lichte. Naar het einde van het tweede hoofdstuk toe groeit Boontjes onvrede met het resultaat. Hij heeft de indruk dat hij leeggeschreven is, dat hij zichzelf alleen maar herhaalt: "En het is inderdaad waarheid... doch juist deze verbijsterend voorbijrennende dingen zélf zijn het, die u een gevoel van leegte geven: ondine en oscarke beleven hun eerste wereldoorlog, en valeer zit ergens in de modder der loopgrachten aan de ijzer... terwijl wijzelf ons gereedmaken om een derde wereldoorlog onder de ogen te zien. Het maakte u moe... het geeft u het onbehaaglijke gevoel dat ge leeggeschreven zijt en u steeds maar herhaalt: dat ge al die tijd over een en dezelfde wereldoorlog hebt geschreven, van 1914 tot 1950." (ZTM 274).

Het is dan ook niet verbazingwekkend dat Boontje aan het einde van dat hoofdstuk teleurgesteld is. Het hoofdstuk beantwoordt immers niet aan wat hij er zich van had voorgesteld: "En zo is er voor de hoeveelste keer een einde gekomen aan een hoofdstuk in ons leven en ons boek over de kapellekensbaan - ge vraagt u af vanwaar al die hoofdstukken blijven komen - en ge bedenkt tevens dat uw leven zo kortstondig is, als dat boek over de kapellekensbaan eindeloos zou moeten zijn: men zou zulke boeken moeten voortschrijven van vader op zoon, 200 jaar, 300 jaar lang. Pas dan zou het een boek der boeken worden, een bijbel, een document, een testament. Pas dan zou het iets worden waar men zich vergroeid mee voelt: uw boek en uw leven een siamese tweeling. Elk woord zou er gehamerd staan gelijk uw bloed hamert, en elke zin zou er gegroeid zijn naar het aanzwellen van uw adem. En telkens ge moe wordt, en ge u precies leeggeschreven voelt, zoudt ge aan de laatste bladzijden van een hoofdstuk zijn" (ZTM 289).

Boontje onderkent dat daarvan in het onderhavige geval geen sprake is. Hij geeft min of meer toe dat hij er niet echt in is geslaagd een boek te schrijven "gelijk het leven werkelijk is". Hij blikt uitvoerig terug op het bijna afgesloten hoofdstuk 'Uw geluk, dat is iets waar ge moet om vechten' en constateert dat het er alle schijn van heeft dat zijn helden het onderspit moeten delven in de strijd om hun geluk. Dat geldt niet alleen voor de helden uit het verhaal over Ondine, maar ook voor 'al de andere helden uit dat hoofdstuk' (ZTM 290). Zijns inziens had hij eigenlijk dan ook een andere titel aan dat hoofdstuk moeten geven.

Maar de weerezin om aan een nieuw hoofdstuk te beginnen ontbreekt hier:

"Zo ziet dat hoofdstuk er uit, en u nu moe voelend, en precies een beetje leegggeschreven, beseft ge dat ge u tevergeefs hebt moegemaakt, en dat ge u op een verkeerde manier hebt leegggeschreven: alles wat u uit de pen kwam gevloeid mocht niet op papier zijn gekomen, en alles wat ge in het begin van het hoofdstuk dacht te schrijven (...) dat is in uw pen blijven steken. Uw geluk... ja, wat is er nu van? Maar ge voelt u te moe en te leegggeschreven om nog iets aan die titel te veranderen. En diep beschaamd trekt ge een streep onder deze bladzijde, en maakt ge het vaste voornemen zohast mogelijk een nieuw nieuw hoofdstuk te beginnen. Een schoner. Een beter" (ZTM 290).

En zo begint Boontje aan zijn derde hoofdstuk: "Een schoner hoofdstuk zoudt ge willen toevoegen aan dit boek over de kapellekensbaan... dit boek, dat ge 'zomer te ter-muren' hebt genoemd... een schoner hoofdstuk, een beter, een volmaakter. maar zie, nog is het blad leeg en blank, en zoekt ge tevergeefs een behoorlijke titel voor dit hoofdstuk" (ZTM 293). Hij komt moeizaam op gang, hij weet geen geschikte titel en weet niet waarover hij moet schrijven. Dan begint hij gewoon: "En dan, niet alleen die titel... ge weet zelfs niet eens waarmee dit hoofdstuk te beginnen. Kom, laat ons voorlopig eens oscarke nemen... laten wij hem dit nieuwe hoofdstuk en tevens zijn huizekotje binnentreden (...)" (ZTM 293).

In het vervolg van de paragraaf 'Het nieuwe hoofdstuk' (ZTM 293-294) geeft Boontje een overzicht van wat er allemaal gaat volgen in de geschiedenis over Ondine. Bij die gelegenheid kijkt hij ook naar zijn andere helden (Johan Janssens en consorten) en spreekt hij de vrees uit dat het hen niet veel beter zal vergaan. Daarvoor geeft Boontje een korte motivering: "En daar in geen enkele uwer boeken nog geen enkel personage slaagde in wat hij zich voornam, zullen ook zij waarschijnlijk weer mislukken... zullen zij al strijdende mislukken... zullen zij al mislukkende voortschrijden." (ZTM 294). Het zal hen slecht vergaan enkel en alleen vanwege het feit dat zij personages zijn in een geschrift van Boontje (en die schrijft alleen zwartgallige boeken). In de paragraaf 'De dode vogel' (ZTM 298-299) vergelijkt Boontje een dode vogel met zijn boek, met het pas begonnen hoofdstuk: "Voor u is het geen wiewaai, het is de Dode vogel, het is dit boek zélf, een in zijn vlucht neergestorte vogel van een boek... het is dit nieuwe hoofdstuk...het is deze tijd en deze mensen, en de torren en de spinnen en al het ander ongedierte dat rondsluip" (ZTM 299).

Aan het einde van het derde hoofdstuk vraagt Boontje zich weer af of hij nog wel verder zal schrijven aan zijn boek, al zijn helden hebben de Kapellekensbaan immers verlaten en hij overweegt dat eveneens te doen: "En gaat ge tevens - wat nog het ergste is, uw boek over de kapellekensbaan laten vallen? er aan verzaken om dat boek naar zijn glorieus einde te voeren, naar zijn hoogste top waarop de vlag der overwinning moest geplant? gaat ge het gewoon laten stikken, er u van afmaken, en een streep onder trekken

al zeggend: einde, amen en uit?" (ZTM 403).

Boontje lijkt voor dat laatste te kiezen. Hij propst alle papieren van zijn boek in een wasmand en wil zijn post, de Kapellekensbaan, verlaten. Kramiek stoort hem daarbij en vraagt Boontje om een reactie op de kritieken die hij over de Kapellekensbaan heeft gelezen. Dat boek is blijkbaar al verschenen en gerecenseerd (ZTM 403). Of doelt Kramiek op de kritieken die in het boek zelf door andere personages zijn uitgesproken? Hoofdzakelijk blijft dat Boontje er genoeg van heeft: "En de rest van uw boek in de wasmand proppend, zegt ge: zo is het kramiek... en niet alleen dat er in mijn boek een teveel is, maar tevens dat de schrijver zelf er teveel is: trek gij maar gerust in mijn plaats een streep eronder, en zeg dat ik er goddank mee opgehouden heb, en voeg er nog een schone slogan en een zedeles aan toe" (ZTM 403).

Het vierde hoofdstuk opent met een paragraaf die tot het voorbije hoofdstuk lijkt te behoren. Dat wordt bevestigd in de tweede paragraaf. Volgens een uitspraak van Johan Janssens is dit namelijk het eerste stukje van het nieuwe hoofdstuk: "Op uw avondwandeling binnen ter-muren ontmoet ge johan janssens... en hij vertelt u, hoe hij voor u dit stukje wou schrijven, dit eerste stukje van ons allerlaatste hoofdstuk - maar hoe hij dit niet kan. Hij is onrustig en onzeker... hij weet dat het de laatste klop op de nagel moet worden, en als men nagelen met koppen wenst te slaan, dan mept men er in het laatste hoofdstuk niet naast (...)" (ZTM 408).

Hoewel Johan Janssens zijn taak verzuimt, hij voelt zich niet bij machte een hoofdstuk in te zetten dat de climax, de apotheose van de beide boeken over de Kapellekensbaan moet worden, blijkt dit toch te gebeuren. Het vel met de titel 'Moderato' (ZTM 408-409) wordt in het boek gevuld met de beschrijving van Johan Janssens' twijfel.

Die twijfel typeert het boek. Boontje wijst daar in het stukje 'Wie is barbaar?' (ZTM 409-411) op: "En dit boek dan, zo tegenstrijdig met zichzelf, zo twijfelend aan elke waarde, zo aarzelend om zich heen tastend temidden de chaos, zo voorzichtig voortschrijdend tussen al deze gemecaniseerde, gecultiveerde, gelovige, wetenschappelijke, hygiënische en fascistische barbaren... kan niet anders dan aarzelend en twijfelend worden geschreven." (ZTM 410-411).

Tegen het einde van het vierde hoofdstuk, in de paragraaf 'Maartse buien' (ZTM 464-466), bezint Boontje zich in een brief aan Tippetotje uitvoerig op zijn schrijverschap en, zonder dat hij dat expliciet opmerkt, op het boek over de Kapellekensbaan. Hij beklaagt zich er over dat hij er maar niet inslaat de idee die ten grondslag ligt aan zijn werk op een bevredigende wijze uit te beelden. Bij die gelegenheid bekend hij opnieuw dat hij zich leeggeschreven voelt, dat hij niets meer heeft te zeggen (ZTM 466).

Tippetotje is het in eerste instantie met Boontje eens, maar kort daarna spreekt zij de overtuiging uit dat het moment is aangebroken waarop Boontje

aan zijn meesterwerk kan beginnen. Zij spoort hem dan ook aan met het boek over de Kapellekensbaan te stoppen: "Sluit al gauw uw boek, eindig het op de een of andere wijze, trek er een streep onder en stuur het weg - of geef het mij dat ik het in mijn vulkachel verbrand. En open de fles, deze met het gouden bandje" (ZTM 474). Boontje voelt daar echter weinig voor (ZTM 481-483), hoewel hij korte tijd later, inderdaad, zijn boek voltooit.

5.2.11. Een boek met vergissingen?

Boontje heeft de indruk dat hij zich in zijn boek herhaaldelijk vergist. Daarop is zijn onvrede over het tot dan toe bereikte resultaat gedeeltelijk terug te voeren: "Zover staan we nu met onze roman: wij vergissen ons voortdurend" (ZTM 274). In de loop van het boek noemt hij enkele voorbeelden. Zo vindt hij de titel die hij aan het boek heeft gegeven, achteraf bezien onjuist: "*al wat ondine en oscarke nu zullen peinzen en weer vergeten, zich zullen voornemen maar niet uitvoeren, en zullen uitvoeren wat zij zich in de verste verte nooit voorgenomen hadden... dat alles zal gebeuren bij regen en ontij, bij felle wind, en op een tapijt van dorre blaren... en alle gelijk zal dat hoofdstuk Zomer te ter-muren heten*" (ZTM 104). Bovendien is het zijns inziens niet correct dat in het verhaal over Ondine een kind opduikt zonder dat er iets over de herkomst ervan wordt gezegd. Ook het feit dat "de ene held van uw boek nog steeds zijn eerste wereldoorlog aan het beleven is, terwijl de andere helden zich reeds gereedmaken om misschien hun derde wereldoorlog te beleven" (ZTM 300) ziet hij als een vergissing.

Boontje herstelt de gemaakte vergissingen niet, hoewel hij daar alle gelegenheid toe heeft, hij doet deze constatering immers in een boek waaraan hij nog volop werkt. Daardoor lijkt het erop dat wat eenmaal is neergeschreven onherroepelijk is, dat wat is geregistreerd vastligt. Maar het heeft er ook alle schijn van dat bepaalde teksten eerder zijn geschreven en dat Boontje die commentarieert op het moment waarop ze in het boek over de Kapellekensbaan worden opgenomen. Hij wijst dan wel op de in die teksten gemaakte vergissingen, maar laat die verder ongemoeid.

Er komen in *Zomer te Ter-Muren* ook 'vergissingen' voor waarop niet wordt gewezen. In hoeverre die wel of niet bewust zijn geconstrueerd, is onduidelijk. In de paragraaf 'Bij witte sneeuw' (ZTM 352-354) geeft Andreus Mottebol bijvoorbeeld te kennen dat hij de indruk heeft dat hij nog steeds midden in het oerwoud woont (ZTM 352), terwijl hij zich pas later, in de paragraaf 'Den laetsten hoeck' (ZTM 415-416), terugtrekt uit de samenleving. De opmerking 'nog steeds' lijkt in dit geval misplaatst.

In die paragraaf wordt ook opgemerkt dat een hoop papieren van het manuscript van het boek over de Kapellekensbaan zijn weggewaaid. Toch heeft de lezer de bewuste bladzijden eerder in het onderhavige boek gelezen,

hij kan die zelfs herlezen. Met andere woorden: deze bladzijden zijn niet verloren gegaan: "En andreas mottebol, de dichter en weekbladenschrijver en wat weet ik al, die muist er van onder, met op zijn schouder de wasmand waarin zijn nutteloos geworden papieren zitten opgepropt - en zijn versleten verfborstel ligt er bovenop. En hem schijnt het feest te zijn, omdat hij het eindelijk afstapt, en daarmee definitief de strijd wordt opgeheven tegen de barbaren (...) en als hij de wasmand van de schouder neemt is de verfborstel er al afgevallen, en zijn een hoop papieren weggewaaid in de wind. Maar wat geeft het? het zijn toch de papieren waarvan kramiek heeft gezegd dat zij er teveel waren in het boek over de kapellekensbaan, en waarin andreas mottebol het sociale paard bereed" (ZTM 415).

Dat laatste moet figuurlijk geïnterpreteerd worden; de door Johan Janssens/Andreas Mottebol aan de sociale omstandigheden gewijde bladzijden horen volgens Kramiek niet in het boek thuis, passen volgens diens traditionele literatuuropvatting niet in een roman (die zijns inziens juist moet versluieren, moet amuseren).

5.2.12. *Boontje en zijn helden*

Een andere reden voor het feit dat Boontje er genoeg van heeft, is dat hij voortdurend door zijn helden wordt onderbroken. Net als in *De Kapellekensbaan* het geval was, zijn de personages er zich weer van bewust dat ze een rol spelen in een boek en dragen zij met hun vertellingen en discussies bij aan dat boek. Door buitenstaanders worden ze zelfs als mede-auteurs beschouwd. Zo wordt de Kantieke Schoolmeester er in de paragraaf 'Nihilisme dat er geen is' (ZTM 75-77) door de laatste landschapschilder op aangesproken: "als ik lees wat jij allen schrijft in het boek over de kapellekensbaan (...)" (ZTM 76).

Ook in *Zomer te Ter-Muren* voelen de personages zich medeverantwoordelijk voor het welslagen van Boontjes onderneming. Zij bekijken geregeld het boek-in-wording en leveren daarop kritiek, commentaar. Zo ventileert Johan Janssens in de paragraaf 'De fantast' (ZTM 128-130) de mening dat Boontje zich in zijn boek niet langer moet laten verleiden tot een discussie over het doel en het nut van alles. Op een andere plaats spreekt Johan Janssens er zijn twijfel over uit of Boontje met zijn geschrijf over Ondine en Oscarke wel gestalte geeft aan zijn tijd. Hij mist bijvoorbeeld de weerslag van de verwikkelingen rond koning Leopold III in het boek over de Kapellekensbaan en vraagt Boontje naar diens standpunt ten aanzien van deze problematiek: "Johan janssens ontmoet u daar op de kapellekensbaan... hij komende van brussel dat in rep en roer is, en waar reeds de eerste straatstenen werden opgebroken - en jij komende vanachter uw schrijftafel, waar ge doof en blind hebt voortgeschreven aan uw eeuwig en altijd dezelfde roman" (ZTM

In de daaropvolgende paragraaf geeft de Kantieke Schoolmeester meer in het algemeen lucht aan zijn verontwaardiging dat er nog steeds schrijvers zijn die ongevoelig blijven voor het wereldgebeuren (ZTM 275). In het derde hoofdstuk dwingt hij, als Meester Oedenmaeckers, een aantal van zijn collega's zelfs tot een standpuntbepaling ten opzichte van het tijdsgewricht, een keuze tussen Oost en West: "dit is een tijd waarin elke mens, samen met de wereld, in 2 wordt gesplitst... en het is bovendien een tijd waarin men te kiezen heeft tot welke der beide helften men behoren gaat" (ZTM 370).

Meneerke Brys van Tminnesterie uit kritiek op het verloop van de roman in 'De tentoonstelling' (ZTM 204-205): "Hou op met dat schrijven en schrijven, roept meneerke brys van tminnesterie uit... hou op met steeds maar bladzijden en bladzijden te vullen, zonder u af te vragen of ge.../ En ge legt de pen neer, en wacht berustend af wat voor grove fout meneerke brys nu weeral ontdekt heeft in uw roman." (ZTM 204). Boontjes vrouw spreekt in het stukje 'Twee vrouwen' (ZTM 231-233) een meer emotioneel oordeel uit. Zij vindt het boek te gruwelijk: "En ook uw vrouw zit savonds met uw boek op haar schoot, en leest er in, en heeft er haar gedacht over... en volgens haar zijn er teveel bladzijden waaraan de kanker vreet en waaraan de ratten knagen" (ZTM 231).

Het concept van het hele boek is hier weer onderwerp van discussie. Andreus Mottebol vestigt daarop de aandacht in de paragraaf 'Met de stroom mee?' (ZTM 365-367) en Mossieu Colson van Tminnesterie is er in 'Wij, de enkelen' (ZTM 407-408) van overtuigd dat Boontje zich met zijn boek op de verkeerde weg bevindt en dat hij zijn helden wat rust moet gunnen om eens terug te blikken. Tippetotje maakt zich daarentegen minder druk over het boek. Zij is er al in het begin van overtuigd dat het lezen van een boek een nutteloze activiteit is (ZTM 140).

Het verhaal over Oscarke en Ondine wordt nog steeds door de personages gekritiseerd, maar het laatste hoofdstuk buiten beschouwing gelaten, gebeurt dat minder vaak. Het heeft er alle schijn van dat Boontje die geschiedenis niet meer aan de vergadering van vrienden voorleest. Trouwens, die vergaderingen behoren meer en meer tot het verleden. Wél komen die vrienden zo nu en dan in het manuscript lezen. Aan Meneerke Brys stuurt Boontje de bladzijden uit het manuscript zelfs op (ZTM 284). Een keer treedt Meneerke Brys in zekere zin op als medeauteur van die vertelling: in de paragraaf 'De tentoonstelling' (ZTM 204-205) schrijft hij een mogelijk vervolg op de laatste door Boontje geschreven episode.

Er zijn heel wat momenten aan te wijzen waarop Boontje genoeg heeft van zijn helden. Die helden storen hem, lopen hem voor de voeten, leiden hem af van zijn werkelijke taak: "laat me gerust, professor spothuyzen, meester oedenmaeckers en sieckegheest de student... laat me gerust met uw veel

te intellectualistische onzin die mij afleidt van mijn ware doel: te zien, en neer te schrijven wat ik heb gezien." (ZTM 132). Al vrij snel nadat hij ze (met tegenzin) in zijn tweede boek over de Kapellekensbaan heeft aanvaard, heeft hij daar spijt van. Aan het einde van het eerste hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren* bestempelt hij ze als kwelgeesten, waaraan hij maar moeilijk kan ontsnappen en die zijn boek in de war brengen (ZTM 136-137).

In het vierde hoofdstuk krijgen die helden meer en meer de indruk dat Boontje geen belang meer stelt in hun overwegingen, in hun commentaren, kritieken en beschouwingen. Mossieu Colson van Tminnesterie verwoordt dat in de paragraaf 'Dode vlinder' (ZTM 426-428): "tschijnt dat onze bedenkingen overbodig zijn geworden (...) en dat men liever verhaaltjes leest" (ZTM 426). De Kantieke Schoolmeester merkt hetzelfde op: "Als gij tóch onze mening niet meer horen moet, over de wereld van vandaag - zo zegt de kantieke schoolmeester - geef ik u dan maar eveneens en in godsnaam een verhaal" (ZTM 438). Ook de andere personages gaan daarop verhaaltjes vertellen, verhaaltjes die ze aan het manuscript van het boek over de Kapellekensbaan toevoegen.

5.2.13. *Nieuwe en toch oude helden*

In grote lijnen komen in *Zomer te Ter-Muren* dezelfde personages voor als in het eerste boek over de Kapellekensbaan. Sommige van hen, zoals Johan Brams, treden hier wat meer op de voorgrond, terwijl andere minder voor het voetlicht treden. Dat laatste geldt bijvoorbeeld voor Siekegheest de student, die zich op een bepaald moment zelfs verontschuldigt omdat hij niet langer in het boek kan meespelen (ZTM 125). Hij moet in dienst.

In het stukje 'Vergissingen' (ZTM 104-105) duiken drie schijnbaar nieuwe hoofdpersonages op: Andreus Mottebol, Meester Oedenmaeckers en Meneerke Brys. Zij worden niet geïntroduceerd. Al snel blijkt dat dat ook niet nodig is. Het gaat immers om naamsveranderingen van bestaande personages, respectievelijk Johan Janssens, de Kantieke Schoolmeester en Mossieu Colson van Tminnesterie (zie 'De interpellatie' (ZTM 108-109). Wat later, in 'De kerstboom' (ZTM 144-145), verandert ook Tolfpoets van naam: Polpoets.¹

In het boek roepen de betrokken personages Boontje hiervoor ter verantwoording. De Kantieke Schoolmeester: "wat is dat nu met u, dat ge me almeteens zomaar verandert van naam, en mij meester oedenmaeckers begint te noemen?" (ZTM 108). Ook Mossieu Colson van Tminnesterie protesteert tegen de naamswijziging, in hoofdzaak omdat zijn nieuwe naam tot verwarring kan leiden; er komt immers al een Meneerke Brys voor in de vertelling over Ondine.

1. Dat gebeurt eigenlijk op instigatie van Meester Oedenmaeckers (zie: ZTM 109).

Boontje wast zijn handen in onschuld Hij zegt niet verantwoordelijk te zijn voor de naamsveranderingen, sterker nog hij kan ze niet hebben aangebracht omdat hij het manuscript van het boek over de Kapellekensbaan is kwijtgeraakt "ik weet niets af van een naamsverandering en meer zelfs, ik weet niet eens waar het handschrift Zelf is, dat ergens op de boemeltrein tussen nattedijck en kouwaaieghem moet slingeren" (ZTM 109)

Aan het einde van de paragraaf 'De interpellatie' (ZTM 108-110) komt aan het licht dat Johan Janssens, die het manuscript heeft gevonden, de naamswijzigingen heeft aangebracht Er wordt een praktische verklaring voor gegeven "hij heeft niet zoveel werk meer bij de oude schildersbaas, en heeft het aanvaard om hoekjes te schrijven in weeral een ander weekblad maar niet over dezelfde helden waarmee wij reeds een ander weekblad vullen en zodoende heeft hij de kantieke schoolmeester veranderd in meester oedenmaeckers, en zichzelf van johan janssens in amadeus mottebol omgedoopt hij heeft alleen maar moeilijkheden gehad met mossieu colson van tminnesterie, hij wist er geen enkele naam voor, buiten ene die we reeds hadden meneerke brys Maar onder ons gezegd, zegt johan mottebol, is ons boek er niet door opgefrist?" (ZTM 110)

De naamsveranderingen zijn in *Zomer te Ter-Muren* dan ook niet definitief doorgevoerd Paragrafen waarin de personages onder hun oude naam voorkomen, worden, schijnbaar willekeurig, afgewisseld met paragrafen waarin ze onder hun nieuwe naam optreden ¹ Het is overigens in veel gevallen (maar niet altijd) zo dat de paragrafen met de oude namen in een ander blad zijn voorgepubliceerd dan de paragrafen waarin de personages de nieuwe namen dragen (zie hoofdstuk 3)

Soms worden beide namen door elkaar gehaald Er ontstaat dan een contaminatie (Johan Janssens en Andreus Mottebol zijn vermengd tot Johan Mottebol) Ook gebeurt het dat een personage in een en dezelfde paragraaf met verschillende namen wordt aangeduid In het begin van 'De stilte' (ZTM 255-257) bijvoorbeeld treedt Andreus Mottebol op, halverwege heet hij Johan Janssens en aan het eind wordt hij weer Andreus Mottebol genoemd In diezelfde paragraaf is sprake van Meneerke Brys, Meester Oedenmaeckers en Tolfpoets (dus niet Polpoets) ²

Tussen Boontje en een van zijn helden, Johan Janssens/Andreus Mottebol, blijkt een speciale band te bestaan In enkele gevallen neemt de laatste de plaats van de eerste in, zo spreekt Boontje Andreus Mottebol in 'De laatste van hun tijd' (ZTM 112-114) aan op zijn illegaal boek, waaraan hij al jaren en jaren werkt Bovendien is eerder al gebleken dat Johan Janssens

1 Schijnbaar willekeurig, omdat de naamgeving ook te maken heeft met het medium waarin de paragrafen zijn voorgepubliceerd (zie hoofdstuk 3)

2 In de voorpublicatie van deze tekst in het dagblad *Vooruit* is wel sprake van een consequente naamgeving

dagbladhoekjes schrijft over Mossieu Colson van Tminnesterie, de Kantieke Schoolmeester e.a. (ZTM 70). Het lijkt er in deze gevallen op alsof niet Boontje maar Johan Janssens de schrijver van de stukjes over de Kapellekensbaan is. Dat is ook het geval in 'Dode blaren' (ZTM 342-344), waar Andreus Mottebol het boek over de Kapellekensbaan aan een Hollandse uitgever ter inzage geeft. En in het stukje 'Den laetsten hoeck' (ZTM 415-416) waar Andreus Mottebol de taak van Boontje overneemt, hij gaat er met het manuscript van het boek over de Kapellekensbaan vandoor. Het is dan ook niet vreemd dat Boontje Andreus Mottebol in 'Wandeling A' (ZTM 267) 'uw evenbeeld, uw evenknie' noemt.

5.2.14. *Marionetten?*

De voorstelling van zaken in *Zomer te Ter-Muren* wijst er, evenals die in *De Kapellekensbaan*, op dat de personages gedeeltelijk bedenksels en gedeeltelijk 'echt' zijn. Dat eerste treedt onder andere aan het licht als Boontje personages oproept door aan hen te denken: "Zie, en ge herinnert u mossieu colson van tminnesterie, en dat zelfde ogenblik doemt hij op, dat zelfde ogenblik zit hij daar naast u met zijn stille glimlach en zijn rustige handen, en hij zegt (...)" (ZTM 16). Overwegingen die Boontje tijdens het schrijven te binnen schieten, legt hij dikwijls in de mond van een van zijn personages: "en ge neemt de pen in de hand en schrijft en schrijft, doch andreus mottebol zegt u: hou nu even op, en vraag u een ogenblik af waar die lintworm van een boek heenkruipt" (ZTM 365).

In 'Het laatste sociale paard' (ZTM 528-529) zegt Boontje nog explicieter dat zijn personages verdichtsels zijn: "Nu nooit meer een letter op papier hoeven zetten, maar altijd te mogen kijken naar die tuin en te mogen dwalen in dat bos! - nu al uw helden te kunnen terugjagen naar het Niets waaruit gij ze te voorschijn hebt getoverd! En zie, pas hebt ge dat gedacht of daar staat johan janssens op het kleine terras (...) Gij heet ook geen johan janssens, stamelt ge - gij hebt niet eens een naam - gij bestaat niet eens - gij zijt slechts een spiegelbeeld, een schim, een schaduw van een schim..." (ZTM 526-527).

Juist omdat het deels om hersenspinsels gaat, kan Boontje moeilijk aan zijn helden ontsnappen: "En ge woelt en keert om aan uw kwelgeesten, uw vijanden, te kunnen ontsnappen, want stilaan zijn zijzelf bezig u in te shake-len, en u op weg te brengen naar de grote Pan." (ZTM 137). Maar ook hier wordt de indruk gewekt dat de meeste personages op echt bestaande personen zijn gebaseerd. De hele voorstelling van zaken wijst daar op. Zo merkt Boontje in 'De zaag' (ZTM 258-259) op dat hij zijn helden, die de Kapellekensbaan hebben verlaten, opzoekt. Het zijn in dat geval dus geen hersenspinsels die op zijn schrijftafel komen timmeren. Dat treedt ook aan het licht in 'Eeuwig herbeginnen' (ZTM 485-487) waar Kramiek, althans de persoon die daarvoor

model heeft gestaan, aan Boontje komt vragen wie toch die Kramiek uit zijn geschriften is. (Hij blijkt het prototype van een bepaald soort mensen te zijn: "de mechanische, wetenschappelijke, in bokalen gekweekte, stompzinnige, snelle en secure barbaren" (ZTM 460). In 'Eeuwig herbeginnen' (ZTM 485-487) omschrijft Boontje die soort mensen nog wat uitvoeriger: "de dikhuidige, de gladde, de olieachtige, waarop de stortregens uwer woorden geen vat hebben - het exemplaar van dat soort mensen, die de stenen zijn waarmee de wereld is opgebouwd, en waarmee de straten zijn geplaveid... die stevig en solide zijn, en in beursmiddelen een betrouwbare klank hebben, die werkzaam zijn en wroeten en diplomas veroveren, en allen te vriend weten te houden... en die zelfs, in hun soort, eerlijk zijn en de gulden middenweg bewandelen (...) die daar liggen en de straat proper en veilig houden, maar waartussen geen bloem meer opbloeien kan, en waartussen elke droom en elke hoop hopeloos verdort" (ZTM 485-486). Eerder, in de paragraaf 'Roman der toekomst' (ZTM 459-460), heeft Boontje er al op gewezen dat Kramiek "Het gewenste prototype, het genummerde exemplaar van een moderne wereld vol hygiëne, natriumlicht, witgetegelde piscines en fascisme" is).

In 'Eet meer mens!' (ZTM 136-137) duidt Boontje zijn helden aan als marionetten: "Maar ja, wat nut heeft het dat ge protesteert? uw kwelgeesten horen het niet, zij staan er slechts als marionetten wie een rol werd toegewezen, en die deze rol afdreunen zonder zich van de wijs te laten brengen" (ZTM 137). Bijna 200 bladzijden later, aan het begin van het derde hoofdstuk, maken die helden daartegen bezwaar. Zij vinden dat ze een veel te eenzijdige rol in het boek spelen: "Andreus mottebol schudt het hoofd en zegt dat gij maar schrijft en schrijft, en rondom u personages opstelt gelijk men toneelschermen opricht... schijn gestalten, spiegelbeelden, lededoppen... en eerst hadden die elk voor zichzelf een deel van uw eigen wezen uit te beelden, maar stilaan en zonder dat gij het zelf misschien wist, zijn zij verschrompeld tot marionetten. Meneerke brys met zijn dossiers en ik met mijn sociale paard: wij zijn geen mensen meer, maar caricaturen van mensen... wij spelen een te eenzijdige rol, wij zijn te wrang gelijk meester oedenmaeckers, te humoristisch gelijk polpoets, te cynisch gelijk tippetotje... wij hebben slechts verkeerde gedachten gelijk siekegeheest de student, of we kunnen niets van pas doen gelijk kramiek." (ZTM 320-322).

5.2.15. *Een roman in hoekjes*

Herhaaldelijk blijkt in *Zomer te Ter-Muren* dat de teksten over Mossieu Colson van Tminnesterie, de Kantieke Schoolmeester e.a. in verschillende

bladen verschijnen.¹ In veel gevallen is Johan Janssens daarvoor verantwoordelijk: "En zie, zegt Johan Janssens, al voortschilderend in die trapkooi dacht ik er aan, wat een mooi dagbladhoekje daar zou kunnen over geschreven worden. Maar pas begon ik het in mijn gedachten in elkaar te steken, als de zoon van de oude schildersbaas met mij een gesprek begon... over al die dagbladhoekjes die ik schrijf. Maar over wie schrijft ge toch allemaal in die hoekjes, zei hij... over mossieu Colson van tminnesterie, en de schoolmeester en de rest... het zijn allemaal intellectuelen!" (ZTM 70).

Voor de publikatie in nog een ander blad verandert Johan Janssens, zoals we hebben gezien, zelfs de namen van de hoofdpersonages, hij "heeft het aanvaard om hoekjes te schrijven in weeral een ander weekblad... maar niet over dezelfde helden waarmee wij reeds een ander weekblad vullen..." (ZTM 110). Johan Janssens blijkt dus niet in zijn eentje verantwoordelijk te zijn voor het vullen van de bladen met hoekjes. Alle hoofdpersonages zijn dat ("waarmee wij (cursivering JM) reeds een ander weekblad vullen").

In 'Tippetotje leeft nog!' (ZTM 139-141) zegt Tippetotje nog explicieter dat stukken uit het boek her en der worden gepubliceerd. "En als ik daar dan zit met uw boek uit stukken en uit brokken, dat waar-hier en waar-daar verschijnt, in dagbladen en in weekbladen, in maandschriften en in jaargangen, dan vraag ik mij af waarom ook gij - ja, gij! - uw tijd niet aangenamer vergooit aan de zijde van een of andere barones" (ZTM 140).

Er zijn talloze voorbeelden te noemen waaruit blijkt dat stukken uit het boek worden voorgepubliceerd. Maar soms wekt Boontje ook de indruk dat het tegendeel het geval is, dat het boek juist wordt samengesteld uit krantestukjes. Dat gebeurt bijvoorbeeld in de paragraaf 'Janpietersen, de Cleyne' (ZTM 79-80): "Het is iets dat aaneen werd gestoten met hortende hoekjes, met fatsoenlijke hoekjes, met dode hoekjes .." (ZTM 79).

Een enkele keer wordt in het boek gereageerd op een voorpublicatie. Boontje doet dat in 'Ik kán het niet geloven' (ZTM 83-85) op de publikatie van een gedeelte uit het eerste boek over de Kapellekensbaan: "Pas kreeg ik de gedrukte bladzijden over de dood van mijn zuster Jeanneke in handen, zegt ge .. waarin ik schreef dat ik niet meer geloofde in god en zijn tovenaars de pasters, noch in de wetenschap en haar tovenaars de dokters... pas kreeg ik die gedrukte tekst in handen, of ik merkte dat de kleuren er moesten bijgeschilderd zijn geweest, om die 2 dingen nog duidelijker te scheiden" (ZTM 84).

In 'De vervloekte bladzijde' (ZTM 236) vertelt Boontje dat hij ook bladzijden uit de vertelling over Ondine had willen voorpubliceren, namelijk die met de beschrijving van de dood van Meneerke Brys (ZTM 233-236). Deze

1 Boontje blijkt niet alleen uit het boek *Zomer te Ter-Muren* te putten voor publikaties in dag- en weekbladen, maar hij houdt er ook voorlezingen uit 'En ge komt uit agterdenbergh waar ge over ons boek 'zomer te ter-muren' hebt gelezen, en zit er op de bank in de wachtzaal, precies of ge er al in een stuk van de trein zit' (ZTM 123)

werden echter door verschillende bladen geweigerd, nadat hij eerder al geen toestemming had gekregen om ze voor de radio voor te lezen. Op een bepaald ogenblik lijken - op basis van wat daar in *Zomer te Ter-Muren* over wordt opgemerkt - de mogelijkheden in bladen te publiceren terug te lopen. In 'De rubbertapper' (ZTM 386-389) merkt Johan Mottebol op dat geen enkel blad nog artikelen wil over de Kapellekensbaan. Hij weigert de Kapellekensbaan daarom nog als voorbeeld te gebruiken, als symbool, en vertelt daarom "een verhaaltje dat vreemd en ver-van-hier is gebeurd." (ZTM 386). De andere hoofdpersonages volgen zijn voorbeeld.¹ De verhalen die zij vertellen, hebben ze dikwijls zelf geschreven of uit een krant geknipt.

5.2.16. *Een uitgever?*

Eén keer wordt een mogelijke uitgave van het boek over de Kapellekensbaan ter sprake gebracht. In de paragraaf 'Dode blaren' (ZTM 342-344) beschrijft Boontje het bezoek van een Hollandse uitgever aan Andreus Mottebol. De laatste geeft de uitgever het manuscript van het boek over de Kapellekensbaan ter inzage: "En eindelijk liet ik mij overhalen en gaf ik hem het onmogelijk manuscript van ons onmogelijk boek over de kapellekensbaan... en hij sloeg het eerste blad op en las het eerste woord, en zijn gelaat betrok: de lezer, zei hij, slaat steeds de eerste bladzijde op en leest het eerste woord, en koopt het boek niet als dat woord hem niet bevalt... kunt ge dat eerste woord niet veranderen? En ik nam ons manuscript uit zijn handen en sloot het terug op in de kast: het vervolg van het verhaal hebt ge zélf gezien: hij is teruggereden vanwaar hij gekomen is" (ZTM 344). De uitgever voelt er blijkbaar niets voor om het boek uit te geven. Andreus Mottebol lijkt daardoor de moed te verliezen: "in het najaar vallen de bladen, de onverkochte boeken, en ook onze hoop nog eenmaal ons boek in druk te zien verschijnen" (ZTM 344).

5.2.17. *Nog één keer: de compositie van het tweede boek*

In structureel opzicht is *Zomer te Ter-Muren* een voortzetting van *De Kapellekensbaan*; een raamver telling met een groot aantal binnenvertellingen. Zoals al werd opgemerkt, vragen de helden geregeld aandacht voor de bouw van het boek. In de paragraaf 'Moderato' (ZTM 408-409) staat Johan Janssens zelfs heel uitgebreid stil bij de lijn die door beide boeken loopt: "schrijven wij wel dit boek om er een Alles-overheersende gedachte in uit te spreken...

1. Later komt nog een reden aan het licht waarom de personages verhalen vertellen: Boontje heeft genoeg van hun discussies en beschouwingen (ZTM 426 en 438).

schreven wij niet dit boek zomaar... groeide dit boek niet zomaar, gelijk bijvoorbeeld bij anderen het geld op de rug groeit? of gelijk in het bos de wilde kastanjelaren groeien? En zo, aarzelend en twijfelend, beseffend dat er een Hoofdgedachte is die we steeds hebben vergeten, die we van blad tot blad uit het oog hebben verloren in duizend en 1 nevengedachten, heeft johan janssens alleen de titel van dit kleine stukje durven schrijven - moderato - en dat woord geschreven hebbend, heeft hij het lege papier laten liggen en is hij weggevlucht van huis" (ZTM 408).

Toch beklemtoont Boontje in dezelfde paragraaf de tweevoudige structuur van het boek: "dit dubbele hoofdstuk van het dubbele boek, waarin we enerzijds het leven der kapellekensbaan van enkele jaren geleden beschrijven (maar hoe naderen zij met rasse schreden onze eigene tijd!) het leven van oscarke en ondine (...) - en dubbel hoofdstuk, omdat we ook het leven van deze huidige en tegenwoordige kapellekensbaan beschrijven. En johan janssens, wetend dat deze beide kapellekensbanen voortdurend in elkaar schuiven, met elkaar verbonden zijn gelijk door een brug de beide oevers van een water (...)" (ZTM 408-409).

Evenals in *De Kapellekensbaan* het geval was, wordt die tweevoudige structuur ook hier in de prelude en in de gebruikte typografie ondersteund. Bovendien zijn er op verschillende plaatsen in het boek opmerkingen te vinden, die in dezelfde richting wijzen. Johan Janssens doet dat bijvoorbeeld in het stukje 'Voor vrijheid en welstand' (ZTM 19-20), waar hij stelt dat in het boek twee draden lopen, die van Ondine en die van de wereld van vandaag.

Het interessante is dat in mijn optiek aan het einde van het boek slechts een van de binnenvertellingen (de door Boontje vertelde geschiedenis over Ondine en Oscarke) resteert. Het enige wat overblijft, is dit betrekkelijk traditionele verhaal (zoals *De Kapellekensbaan* eindigt met de triviale vertelling van de Oude Bultkarkas). Maar Boontje weigert, zelfs na herhaaldelijk aandringen van zijn personages, dit verhaal naar een apotheose te leiden. Hij weigert het op een conventionele wijze af te ronden. Integendeel. Het tweede boek over de Kapellekensbaan gaat, zoals hij het zelf uitdrukt, als een nachtkars uit, het eindigt met een aantal niet uitgewerkte aantekeningen. In *Zomer te Ter-Muren* is het procédé van *De Kapellekensbaan* niet tot aan het einde toe volgehouden. De kadervertelling is op het einde tot een minimum beperkt. Dat is ook het geval op sommige plaatsen in het derde en vierde hoofdstuk, namelijk daar waar de hoofdpersonages hun toevlucht nemen tot het vertellen van verhalen die 'vreemd en ver-van-hier' zijn gebeurd. Er wordt dan nauwelijks meer op elkaars vertellingen gereageerd. De lijn is er dan uit.

Zomer te Ter-Muren bevat een hele reeks exacte tijdsaanduidingen, enkele malen wordt opgemerkt dat het 1950 is, en de meeste verwickelingen zijn gemakkelijk in de tijd te plaatsen, doordat er veelvuldig naar historische gebeurtenissen wordt verwezen. In de paragraaf 'Ja' (ZTM 192-193) bijvoorbeeld naar het referendum over de koningskwestie (15 maart 1950), in 'De zakkenrollers' (ZTM 262-263) naar de mijnramp in Henegouwen (11 mei 1950) en in 'Hoe ver staan we nu?' (ZTM 273-274) naar de rellen rond de terugkeer van koning Leopold III (juli/augustus 1950).

Het boek sluit direct aan bij het einde van *De Kapellekensbaan*. Het begint in juni 1949 en *lijkt* in mei 1951 te eindigen. Het verloop van de historische tijd ziet er globaal als volgt uit:

10: juni	268: verloftijd
32: juli	274: 1950
79: september	293: winter nadert
107: oktober	345: december
112: 1 november (Allerheiligen)	357: Kerstmis
128: december	425: februari
150: nieuwjaar 1950	464: maart
214: april	489: begin april
241: mei	505: lente
252: juli	518: mei

De einddatum mei 1951 is echter discutabel omdat er waarschijnlijk een tijdsprong van enkele jaren is gemaakt zonder dat de lezer van het boek dat merkt. Hoofdstuk 4 speelt in de periode van februari tot en met april 1951. Boontje maakt hierin plannen om de Kapellekensbaan te verlaten en zich terug te trekken in een 'reservaat'. Hoofdstuk 5 lijkt daar direct op aan te sluiten: Boontje heeft de Kapellekensbaan verlaten en woont in zijn 'reservaat'. Maar het is niet zeker dat hoofdstuk 5 in 1951 speelt, verwijzingen naar historische gebeurtenissen, op basis waarvan het gebeuren nauwkeurig in de historische tijd kan worden gesitueerd, komen in dit hoofdstuk niet meer voor. Wel wordt aan de verhuizing van Boontje naar Erembodegem gerefereerd. Deze vond in december 1952 plaats. Mogelijk is het vijfde hoofdstuk dan ook later geschreven, in de eerste helft van 1953. Maar dit betekent niet dat de *literaire bewerking* van dat gegeven ook in die tijd speelt. Het bevreemdt mij dan ook dat Van Bork zo *nadrukkelijk* stelt dat *Zomer te Ter-Muren* van 1949-1953 speelt.¹

Minder waarde moeten we overigens hechten aan de uitspraak van Boontje,

1. Van Bork 1977, p. 75.

gedaan in de eerste paragraaf van het tweede hoofdstuk, dat hij heel dit boek in de winter heeft geschreven: "Nee, het is niet makkelijk... ons boek heet nu 'zomer te ter-muren', en zie nu eens hoe heel dat zomerse boek geschreven werd in de winter..." (ZTM 157). Hij zou dat dan - gelet op de voorpublicaties - in de winter van 1948-1949 gedaan moeten hebben. Dat is onmogelijk, alleen al omdat er in het boek gebeurtenissen worden beschreven die in de historische tijd later hebben plaatsgevonden. Boontjes uitspraak heeft hoogstwaarschijnlijk uitsluitend betrekking op het eerste hoofdstuk. Ze wordt in het boek dan ook gedaan vlak nadat dit hoofdstuk is voltooid (hoofdstuk dat van juni 1949 tot en met januari 1950 speelt).

5.3. *De interne ontstaansgeschiedenis van De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*

De Kapellekensbaan en *Zomer te Ter-Muren* zijn boeken die over het schrijven gaan; van romans in het algemeen en van het onderhavige tweeluik in het bijzonder. Literatuur vervult in beide boeken in belangrijke mate een autonomistische functie. Vanaf het begin tot het einde is het schrijven hier dikwijls het onderwerp van de gesprekken tussen en de beschouwingen van de personages. Beide boeken worden geschreven met de bedoeling het leven te laten zien zoals het werkelijk is. Literatuur vervult een mimetische en pragmatische functie. Hieraan ligt onvrede met de bestaande literaire praktijk ten grondslag. De conventionele literatuur blijkt immers nauwelijks iets met het werkelijke leven te maken te hebben en heeft dan ook (bij voorbaat) geen maatschappelijke betekenis.

Boontje, de schrijver van het tweeluik, beschouwt zichzelf als een seismograaf die nauwkeurig registreert wat er om hem heen gebeurt, die een zo getrouw en veelzijdig mogelijk beeld van het leven probeert te geven. Hij wordt daarin bijgestaan door een aantal vrienden. Zij komen met verhalen, beschouwingen, anekdotes, kranteknipsels, dromen, brieven et cetera op de proppen, die Boontje nauwgezet in zijn boeken optekent en die het beeld completeren. Maar die vrienden voegen ook eigenmachtig allerlei teksten aan het boek toe. Zij become commentariëren en bekritisieren in principe alles wat in de boeken over de Kapellekensbaan terecht komt. Zij behoeden Boontje voor een al te eenzijdige voorstelling van zaken. In zekere zin zijn zij te beschouwen als medeschepers van de romans waarin ze zelf een rol spelen.

Typerend voor *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* is dat Boontje en die personages in deze boeken op verschillende manieren vorm en inhoud geven aan het leven zoals het werkelijk is: de traditionele levensgeschiedenis over Ondine, de satire op maatschappelijke en politieke toestanden via de Reinaert-vertellingen, de historische volksroman met de bende van Jan de Lichte, de brieven van Tippetotje, de dagbladknipsels, de documenten, de

petites-histoires, de roman in foto's et cetera. Op deze verschillende manieren worden verscheidene opvattingen over literatuur in de praktijk gebracht en die botsen in de beide boeken over de Kapellekensbaan op elkaar. Aan die verschillende uitwerkingen dankt het tweeluik zijn heterogene, paradoxale en (schijnbaar) chaotische karakter. Het concept van de boeken is alleen al door de fragmentarische presentatie allesbehalve conventioneel. De grenzen van de hoofdstukken en zelfs van de roman liggen niet vast. Er wordt aan hoofdstukken verdergeschreven terwijl die eigenlijk al zijn voltooid. *De Kapellekensbaan* begint feitelijk twee keer: na het eerste hoofdstuk volgt het 'definitieve' eerste hoofdstuk. En in *Zomer te Ter-Muren* volgt nog één hoofdstuk als de roman eigenlijk al is voltooid, hoofdstuk dat vervolgens niet wordt afgerond.

Maar de diptiek breekt in nog meer opzichten met de traditie. Het schrijven van de beide boeken is hier het onderwerp, er worden voortdurend vraagtekens geplaatst bij de functie en taak van literatuur en de romanliteratuur in het bijzonder, we hebben niet met een alwetende maar twijfelende gij-verteller te maken, het wereldbeeld wordt veelduidiger (verteller en personages verbeelden het leven zoals het werkelijk is op uiteenlopende manieren), de verteller en de personages corrigeren en nuanceren zichzelf en elkaar, de verhouding van de verteller en personages is dikwijls problematisch, er wordt geschreven over een intellectuele elite et cetera. In al deze opzichten is de diptiek verwant met de modernistische roman.

De lezer is er getuige van hoe die verschillende uitwerkingen aan de diptiek worden toegevoegd, met andere woorden: hoe dit tweeluik ontstaat. Hij is getuige van het ontstaansproces. In beide boeken over de Kapellekensbaan is daardoor sprake van een gelijktijdigheid van lezen en schrijven. De diptiek ontstaat op hetzelfde moment waarop ze wordt gelezen. Dit proces herhaalt zich bij iedere lezing opnieuw.

De inhoud van de kadervertelling en een groot aantal binnenvertellingen is niet gepland, lag niet bij aanvang van de roman vast. Historische gebeurtenissen die zich hebben voorgedaan tijdens het schrijven aan beide boeken blijken directe invloed uitgeoefend te hebben op het verdere verloop van het verhaalgebeuren. Deze opzet beantwoordt aan het streven naar een literatuur als spiegel van de tijd. In tegenstelling tot de inhoud lag het concept, de vorm wel vanaf het begin vast. Boon heeft voor *deze* en geen andere opzet gekozen: een fragmentarisch gepresenteerde kadervertelling met eveneens fragmentarisch gepresenteerde binnenvertellingen, een roman over het schrijven van romans met een schrijver en zijn personages als hoofdpersonen et cetera.

De Kapellekensbaan is waarschijnlijk geschreven in de periode van de zomer van 1947 tot en met mei 1949. *Zomer te Ter-Muren* sluit daar meteen op aan. Deze roman is vermoedelijk ontstaan van juni 1949 tot en met april 1951 en, wat betreft het laatste hoofdstuk, in april-mei 1953.

De tekst wekt de indruk dat het verhaal over Ondine tegelijkertijd, als onderdeel van de boeken over de Kapellekensbaan is geschreven. (Dit in tegenstelling tot het beeld dat de externe ontstaansgeschiedenis oplevert en waaruit blijkt dat het er al in 1947 vrijwel helemaal was). Toch komen er in het tweeluik ook passages voor die op het tegendeel wijzen, bijvoorbeeld in 'Achja... Lowieke Boone!' (ZTM 347-349), waarin kort wordt gerefereerd aan het einde van de geschiedenis over Ondine: "Maar gij krijgt toch wallen onder uw ogen! zal de vrouw van lowieke boone later zeggen - later, veel later, als dit boek over ondine en oscarke naar zijn einde zal lopen... áls het eindelijk naar zijn einde zal lopen." (ZTM 347). Het vertellersheden valt in dit geval niet samen met het verhaalheden. Die geschiedenis over Ondine heeft Boontje blijkbaar al grotendeels voltooid. Het is een van de spaarzame aanwijzingen in het boek dat het verhaal in ieder geval gedeeltelijk achteraf wordt verteld.

In *De Kapellekensbaan* worden door de personages herhaaldelijk bijdragen, verhalen, kritieken et cetera voorgelezen die eerder in een tijdschrift, weekblad of dagblad zijn verschenen. Die stukken zijn in eerste instantie dus niet geschreven als onderdeel van het boek, ze worden er achteraf in opgenomen. Maar er wordt ook opgemerkt dat het boek over de Kapellekensbaan gebruikt wordt om er de dag- en weekbladen mee te vullen.

Uit tal van opmerkingen in *Zomer te Ter-Muren* blijkt dat Boontje dit boek bewust met 'hoekjes' heeft samengesteld. Op enkele plaatsen wordt de indruk gewekt dat die hoekjes pas nadat ze in de kranten gepubliceerd waren, onderdeel zijn gaan uitmaken van het boek. Met andere woorden: Boon heeft eerder in dag- en weekbladen gepubliceerde teksten gebruikt om er een roman mee te construeren. Maar in die hoekjes wordt doorgaans niet onder stoelen en banken gestoken dat ze deel uitmaken van een roman. De teksten lijken dus tegelijkertijd te zijn geschreven als onderdeel van een boek én als tijdschriftpublicatie. Op basis van de inhoud kan worden vastgesteld dat de publikatie in dag- of weekblad van secundair belang is. Bovendien wordt ook hier herhaaldelijk aangegeven dat de personages (met name Johan Janssens) bladzijden uit het manuscript gebruiken om in de tijdschriften te publiceren. Bepaalde personages ondergaan daarom een naamswijziging.

Beide boeken over de Kapellekensbaan blijken uiterst moeizaam tot stand te komen. Er is de voortdurende overweging om met het project te stoppen. Daarvoor worden verscheidene redenen gegeven. De ene keer heeft Boontje genoeg van de bemoeizucht van zijn helden, de andere keer is het juist de absentie van die helden of het feit dat ze niet echt bestaan. Maar er worden nog meer redenen aangevoerd waarom hij er de brui aan wil geven: de bij hemzelf en overal om hem heen heersende moedeloosheid, zijn materiële bekommernissen en de dwaasheid van de mensen. Ook heeft Boontje er

moeite mee dat hij, hoe je het ook went of keert, literatuur bedrijft, terwijl er ondertussen in de wereld de meest gruwelijke dingen gebeuren.

In *Zomer te Ter-Muren* overweegt Boontje met het project over de Kapellekensbaan te stoppen om alleen nog aan een conventionele roman (zoals de geschiedenis over Ondine) te schrijven, een roman waarin hij als schrijver de touwtjes stevig in handen heeft. Hij zet zich daar enkele keren af tegen het bewust construeren van een boek en verlangt te schrijven volgens de inspiratie-strategie. Desalniettemin spreekt hij een aantal keren het verlangen uit om een geconstrueerde roman van dagbladknipsels te maken. Dit onderstreept Boontjes verscheurdheid. Opvallend genoeg vertoont het plan voor deze roman van dagbladknipsels grote overeenkomsten met het concept van de beide boeken over de Kapellekensbaan.

De verteller Boontje manifesteert zich in de boeken over de Kapellekensbaan als een gespleten persoonlijkheid, hij twijfelt, kaart allerlei problemen aan die hij tijdens het schrijven ondervindt, maakt vergissingen en heeft de grootste moeite om zijn verhaal en zijn helden in de hand te houden. Hij is in tal van opzichten het tegendeel van een auctoriele en almachtige verteller.

Naarmate het boek vordert verwerven zijn helden een steeds grotere mate van zelfstandigheid. Zij voegen eigenmachtig verhalen, beschouwingen en cetera aan de boeken toe en verstoren (volgens Boontje) met hun discussies het evenwicht in de roman. Zij hinderen hem bij het schrijven. Hij krijgt zelfs op een bepaald moment de indruk dat die helden hem overheersen. Toch blijken die helden deels afsplitsingen van hemzelf te zijn. Boontje spreekt over hen als 'kwelgeesten' en 'maskers'. Hij roept ze op om aan verschillende zienswijzen vorm te geven en die visies tegenover elkaar te zetten. De door die helden gevoerde discussies zijn in wezen discussies die hij met zichzelf heeft gevoerd. Zijn personages zijn exponenten van zijn eigen persoonlijkheid en zijn verscheurde wereldbeeld. Maar de hele voorstelling van zaken wijst er tegelijkertijd op dat die helden ook gedeeltelijk op echt bestaande personen zijn gebaseerd.

De interne ontstaansgeschiedenis van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* is in belangrijke mate te beschouwen als de ontwikkeling van een poetica. Zoals gezegd, vervult literatuur in beide boeken een autonomistische functie. Aan het begin van *De Kapellekensbaan* heeft de schrijver een maatschappelijke taak en literatuur behalve een autonomistische ook een mimetische en een pragmatische functie. Het boek wordt geschreven met het uitdrukkelijke doel het leven te tonen zoals het werkelijk is en de mensheid te waarschuwen voor de ondergang van de Westerse beschaving. *De Kapellekensbaan* doet een beroep op de lezer, richt zich op een publiek (de hele mensheid), wil de maatschappij veranderen, de teloorgang tegengaan. Als Boontje gaandeweg het boek tot de ontdekking komt dat boeken geen maatschappelijke betekenis

hebben, neemt hij afstand van dat hoog gegrepen doel. Hij is aan het einde zelfs van plan zijn maatschappelijke taak als schrijver op te geven. In het begin van *Zomer te Ter-Muren* wil hij alleen nog verder schrijven aan de traditionele geschiedenis over Ondine. Hij kiest daarmee voor een literatuur waarin de expressieve functie centraal staat. Hij richt zich alleen nog tot de lezer (zie prelude), tot een kleine groep, tot de enkele in kunst en literatuur geïnteresseerden die nog lezen, die nog begaan zijn met het lot van de wereld.

Maar onder druk van zijn vrienden/personages wordt de strijd in *Zomer te Ter-Muren* voortgezet. De strijd met de maatschappij om wat individueel geluk, wat vrijheid en welvaart te veroveren. Dat is de enige reden om nog een tweede boek over de Kapellekensbaan conform de opzet van het eerste te schrijven. Literatuur met een weliswaar strijdbare functie, niet langer met een maatschappelijk, maar met een individueel doel voor ogen. De pragmatische functie die literatuur in Boons optiek vervult krijgt daarmee een andere invulling. Na verloop van tijd dringt echter het besef door dat de spaarzame momenten van een beetje geluk en een beetje vrijheid niet zijn te veroveren. Ze worden steeds verstoord door 'de anderen' (de barbaren) en een strijd tegen die barbaren is moeilijk te voeren omdat niet altijd is uit te maken wie nu wel en wie niet barbaar is. En eigenlijk gaat in iedereen een barbaar schuil. Ook een vlucht voor de barbaren, uit de samenleving, blijkt niet mogelijk te zijn.

Met de constatering dat de strijd voor vrijheid en geluk zinloos is geworden, wordt het schrijven aan het tweede boek over de Kapellekensbaan zinloos, literatuur verliest dan helemaal haar strijdbare, pragmatische functie. Met het opgeven van de strijd wordt het project over de Kapellekensbaan afgesloten.

Er volgt weliswaar een vijfde hoofdstuk, maar dit beperkt zich tot het verhaal over Ondine, waarvoor een passend einde wordt gezocht. Alleen dit *conventionele* verhaal resteert. (Suggereert Boon daarmee dat in de Westerse beschaving alleen traditionele literatuur wordt geaccepteerd?)

Na op aandrang van zijn personages verschillende pogingen te hebben ondernomen om het af te sluiten, vertikt Boontje het uiteindelijk om dit verhaal naar een traditioneel slot - een apotheose - te voeren. Hij laat het onvoltooid, het gaat als een nachtkaaars uit en eindigt met enkele bladzijden losse aantekeningen. Het slot sluit daardoor niet aan bij de tijd van Boontje, Johan Janssens, Mossieu Colson van Tminnesterie e.a. In die zin geeft de prelude bij *Zomer te Ter-Muren* een verkeerde voorstelling van zaken. Dat laatste geldt eveneens voor de prelude bij *De Kapellekensbaan* als het om het daar geschetste beeld van het concept van het boek gaat.

In *Zomer te Ter-Muren* vindt ook een verschuiving plaats ten aanzien van de visie op de werkelijkheid. In *De Kapellekensbaan* staat onomstotelijk vast dat de westerse beschaving ten onder zal gaan. Alle hoofdpersonages zijn het daar over eens. Deze visie sluit aan bij de mimetische functie van

literatuur en getuigt van een realistische voorstelling van zaken. In *Zomer te Ter-Muren* wordt die voorstelling van zaken complexer. Er sluipt onzekerheid, twijfel binnen in de visie op de werkelijkheid. Er zijn meer en meer heterogene, tegenstrijdige, paradoxale geluiden te horen. Sommige personages twijfelen er nu wel aan of deze beschaving wel ten onder zal gaan. (Overigens draagt niet alleen het wereldbeeld in *Zomer te Ter-Muren* een paradoxaal karakter. Het paradoxale komt, zoals we gezien hebben, nog op tal van andere punten tot uiting, bijvoorbeeld in de omgang van Boontje met zijn personages, in het wel en niet echt bestaan van die personages, in zijn wens om vrijwel tegelijkertijd een traditionele roman én een roman van dagbladknipsels te schrijven).

In het verlengde van de ontwikkeling van *De Kapellekensbaan* naar *Zomer te Ter-Muren* ligt een verandering van de rol die de verteller en de hoofdpersonages spelen. In *De Kapellekensbaan* zijn zij (schrijvers, kunstenaars) uitverkorenen, diegenen die met hun werk de mensheid waarschuwen voor de nakende ondergang. Zij vervullen een functie als middelaar. Aan die functie wordt in *Zomer te Ter-Muren* meer en meer getwijfeld. Zij worden medeverantwoordelijk gesteld voor die ondergang en vormen eveneens een bedreiging voor de vrijheid en de democratie. Misschien zijn zij zelfs de allergrootste barbaren.

6. SLOTOVERWEGINGEN: HET BELANG VAN EEN ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Hoewel dat eigenlijk buiten de doelstelling van deze studie valt, wil ik toch ingaan op de vraag wat het belang van de (externe) ontstaansgeschiedenis is, in het bijzonder voor de interpretatie van een literair werk? Met deze vraag begeef ik me op gevaarlijk terrein. In de literatuurwetenschap bewegen de standpunten ten aanzien van het belang van met de ontstaansgeschiedenis van een werk samenhangende aspecten (buitentekstuele informatie) voor de interpretatie van dat werk zich immers tussen twee uitersten. Dorleijn omschrijft in zijn inleiding van het genetisch-interpretatief commentaar bij de historisch-kritische uitgave van gedichten uit de nalatenschap van J.H. Leopold beide extremen als volgt: "Volgens het ene kan men een werk pas begrijpen en beoordelen indien men het ontstaan ervan kent. Het andere ontkent elke relevantie aan de tekstontwikkeling: een literair werk is autonoom en varianten kunnen niets toe- of afdoen aan het begrip van het werk."¹ Eenzelfde tweedeling in extreme standpunten kan onderscheiden worden ten aanzien van het belang van andere buitentekstuele informatie voor de interpretatie van een literair werk.

Welk standpunt ook wordt ingenomen, het is onloochenbaar dat de kennis van het ontstaan (van genese of van varianten) van een tekst in een aantal gevallen tot opmerkelijke resultaten heeft geleid bij de interpretatie van teksten. Ook wordt het belang van dergelijke kennis, in Nederland vooral bij onderzoekers die zich bezighouden met historisch-kritische uitgaven van teksten, hoog aangeslagen. Het is dan ook niet vreemd dat onder hen een zekere consensus over deze kwestie bestaat. Ik zal kort inventariseren welke motivaties door hen voor dit soort onderzoek worden gegeven.

De vroegere Utrechtse hoogleraar A.L. Sötemann heeft zich in Nederland als een van de eerste beziggehouden met de genese van teksten. Hij heeft een apparaat voor historisch-kritische uitgaven samengesteld. Het is - natuurlijk - niet verwonderlijk dat hij het belang van dergelijke tekstuutgaven hoog aanslaat. Zo toont hij in een artikel over het gedicht 'De moeder de vrouw' van Martinus Nijhoff aan, dat voor de interpretatie en voor een positieve waardering van dit gedicht informatie over de ontstaansgeschiedenis onontbeerlijk is. Zonder die buitenliteraire informatie is 'De moeder de vrouw' zijns inziens een 'mislukt' gedicht, hetgeen ook is gebleken uit de reacties van een groot aantal recensenten.² Maar in een ander kader (naar aanleiding van 'Awater' van Nijhoff) wijst Sötemann erop dat buitentekstuele (bijvoorbeeld biografische) informatie ook vaak onbelangrijk is of zelfs

1. Dorleijn 1984b, p. 2.

2. Sotemann 1985, p. 141-152.

misleidend kan werken bij het duiden van een gedicht¹.

In zijn boek *Op het voetspoor van de dichter* stelt hij ronduit dat kennis van de genese van (in zijn geval) een gedicht bij kan dragen tot een hoger *genot* bij de lezer: "Wie tracht door te dringen in de aard van het uiterst ingewikkelde netwerk van interrelaties dat verantwoordelijk is voor het meeslepende effect van een goed gedicht, zal integendeel meer vervuld raken van verwondering en bewondering - en nu heel wat genuanceerder en op heel wat steviger gronden - dan degene die poëzie slikt 'als een Akkertje' om dan maar af te wachten wat het in zijn binnenste uitwerkt. Het is volstrekt onmogelijk om een geslaagd gedicht te 'onthullen' als een samenstel van handige trucjes."² Sötemann verwijst in zijn boek onder andere naar Valéry, die het ontstaansproces van gedichten (in het algemeen) boeiender vond dan het uiteindelijke resultaat.

Sötemann is van mening dat kennis van het ontstaan van een gedicht het "inzicht in wat poëzie is ten goede komt doordat dergelijke kennis de mythe van de goddelijke inspiratie als bepalende factor in het ontstaansproces ontkracht."³ Hij heeft overigens niet de illusie dat we de kans krijgen met de auteur mee te dichten, omdat de beslissende momenten onachterhaalbaar zijn. Wel denkt Sötemann dat we het voetspoor van de auteur kunnen volgen en daaruit valt volgens hem heel veel af te leiden dat van belang is voor het inzicht in het gedicht.

Dorleijn (een leerling van Sötemann) ziet een veelheid aan gebruiksmogelijkheden voor de informatie die de tekstontwikkeling (een facet van de ontstaansgeschiedenis) oplevert. Die informatie kan onder meer de werkwijze van de auteur, diens poetica, de door hem gebruikte structuurprincipes, psychologische en biografische gegevens betreffen. Dorleijn is van mening dat door kennis van de tekstontwikkeling het begrip, en ook de waardering, van het afzonderlijk werk wordt bevorderd.⁴ Ook hij neemt ten aanzien van het belang van de ontstaansgeschiedenis voor het begrip van de afzonderlijke tekst een voorzichtig standpunt in: "Mij lijkt het standpunt gerechtvaardigd dat in het algemeen het niet is uit te sluiten dat de tekstontwikkeling de betekenis van een tekst kan verduidelijken of er nieuwe toegangen toe kan verschaffen. De tekstontwikkeling heeft onder dit gezichtspunt vooral een heuristische waarde."⁵

Voor een andere leerling van Sötemann, Annemarie Kets-Vree, kan kennis van het ontstaan van een tekst (zij heeft het vooral over de tekstontwikkeling en de bestudering van varianten) noodzakelijk zijn voor het vaststellen van een betrouwbare lezing van een tekst. In haar ogen kan door dergelijk

1 Sötemann 1985, p. 229-246.

2 Sötemann 1980, p. 11.

3 Sötemann 1980, p. 15.

4 Dorleijn 1984b, p. 2-5.

5 Dorleijn 1984b, p. 2-3.

onderzoek een nieuwe ('geautoriseerde') versie van een reeds gepubliceerd (en eveneens geautoriseerd) werk aan het licht worden gebracht, zodat we beschikken over twee gelijkwaardige versies van één tekst. Als het gaat om nagelaten, onvoltooid gebleven werk zijn we volgens Kets-Vree zelfs helemaal afhankelijk van wat er aan materiaal is achtergelaten.

Een tweede hoofdreden om de genese van een werk te onderzoeken is gelegen in het feit dat het inzicht in een tekst verdiept kan worden door kennis van het procédé van een auteur, van zijn methode van compositie en revisie, van dat wat een tekst bijvoorbeeld typisch voor een bepaald auteur maakt. Volgens Kets-Vree levert de genese in een aantal gevallen interessante en verhelderende gegevens op, die een interpretatie op zijn minst zouden kunnen ondersteunen of verdiepen en soms zelfs corrigeren.¹ Met name bij de interpretatie van gecompliceerde teksten kunnen haars inziens de varianten hun nut hebben. Uitgangspunt blijft in haar ogen de voltooide tekst. Zij verzet zich echter tegen de opvatting van L.J. Austin dat via de ontstaansgeschiedenis van een tekst een blik geworpen kan worden in het brein van een auteur: "Dit nu lijkt mij een illusie; het is mijns inziens volstrekt onmogelijk om met behulp van variantenmateriaal inzicht te krijgen in het totale creatieve proces. Alleen al omdat geen enkele schrijver alle invallen, die hem door het hoofd flitsen vòòr, tijdens en nà het schrijven, ook op papier zet. Maar vooral omdat aan datgene wat wel schriftelijk gefixeerd wordt, uiterst gecompliceerde psychische processen ten grondslag liggen, waarin - bij mijn weten - ook de psychologie (nog) geen inzicht heeft."²

Varianten spelen aldus Kets-Vree eveneens een belangrijke rol bij de analyse en interpretatie van de genese zelf: "Dergelijke onderzoeken zijn gebaseerd op de veronderstelling dat het zinvol is (delen van) het ontstaansproces van een tekst *op zichzelf* te bestuderen om te kunnen vaststellen welke (soort) veranderingen de tekst in de loop der tijden onderging."³ Nauw verbonden hiermee is een vierde functie, die Kets-Vree onderscheidt en waarbij het variantenmateriaal een belangrijke rol kan spelen. Volgens haar is het in principe mogelijk om de (impliciete) poetische opvattingen van een schrijver te achterhalen door de aangebrachte varianten te bestuderen. Deze impliciet geformuleerde ideeën kunnen vervolgens getoetst worden aan de expliciet geformuleerde poetica van de auteur, in zoverre die natuurlijk bestaat.⁴

R.L.K. Fokkema stelt in zijn boek *Varianten bij Achterberg* zelfs dat het genetisch aspect van het variantenonderzoek deel zou moeten uitmaken van de structuuranalyse.⁵ Net als Weltek en Warren is hij van mening dat varianten op de kwaliteiten van de definitieve tekst attenderen. Zijns inziens

1. Kets-Vree 1983, p. 284-287.

2. Kets-Vree 1983, p. 289.

3. Kets-Vree 1983, p. 290.

4. Kets-Vree 1983, p. 293.

5. Fokkema 1973, p. 19.

hoeft de laatste versie van een tekst dan ook niet per definitie de beste te zijn. Varianten *actualiseren* zijns inziens naar beide richtingen: ze kunnen zowel de kwaliteit van een eerder als een later stadium in het licht stellen. Hij verwijst daarvoor naar Mukařovský die opgemerkt heeft "dat auteursvarianten een effectief hulpmiddel betekenen" bij het zoeken naar structuurprincipes. Hoewel ze niet noodzakelijk zijn bij het analyseren van de structuur van een gedicht, betekenen auteursvarianten aldus Fokkema "een blijvende ingreep in de structuur waarvan we aannemen dat zij een eenheid is, die geen ingrepen gedooft". Daarom is de variant als een structuursignaal te beschouwen. Dit echter onder de voorwaarde dat het verband waarin de variant voorkomt niet uit het oog verloren wordt. De bestudering van varianten moet altijd geschieden tegen de achtergrond van de context. Met W. Schmid, H. Schmid en K. Maurer is Fokkema van mening dat onder die omstandigheden varianten een belangrijke rol spelen omdat ze als ingrepen in bestaande verbanden structuurprincipes verduidelijken of veranderen.¹

Fokkema rekent zich niet tot diegenen die van mening zijn dat bestudering van manuscriptologisch materiaal leidt tot relevante inzichten in het creatieve proces. "Hoewel Donkersloot gelijk heeft dat er 'van iedere tekst een creatieproces en een productieproces is en dat een met beide rekening houdende uitbreiding van de kenmiddelen van de tekst wel zeer belangrijk is', toch is het, zo luidt mijn slotsom, zeer dubieus of genetisch onderzoek wel inzicht verschaffen kan in het scheppingsproces. Wel kan het iets meedelen over het productieproces. Het productieproces verschaft enig inzicht in de werkwijze van de dichter en in het ontstaan van het kunstwerk op papier. Als variantenlezer ontmoet men, zo is mijn mening, niet de scheppende dichter, maar leest men wel het resultaat van scheppende arbeid. Tussen de schepper en zijn schepping blijft een kloof die genetische studies niet kunnen overbruggen." Door bestudering van het productieproces wordt men ten slotte gewaar dat vormproblemen zich ook bij scheppende kunstenaars voordoen en dat het schrijven van b.v. poëzie geen automatische handeling is, maar (vaak moeizame) arbeid, zoals schrijven in het algemeen trouwens een worsteling met het vormprobleem is.²

J. D. F. van Halsema is in zijn proefschrift *Byeen het vroeger en het later, de dichter Leopold en zijn bronnen* de mening toegedaan dat onderzoek van de gebruikte bronnen (dat onderdeel uitmaakt van de ontstaansgeschiedenis) tot een beter begrip van de betekenis mogelijkheden van de tekst kan leiden. "De Leopold-lezer van nu kan zich op grond van de uitkomsten van bronnenonderzoek iets eigen maken van het referentiekader dat de dichter zal hebben toegedacht aan zijn goede lezer. Dat kan tot gevolg hebben dat de goede lezer van nu soms enige orde weet te scheppen in

1 Fokkema 1973, p. 15-16

2 Fokkema 1973, p. 13-14

regionen van de tekst waarvan de betrekkelijke willekeur tot dan ontsnapte aan zijn drang tot ordenen: hij stelt zijn interpretatie scherper af. Een ander mogelijkheid is, dat herkenning van de bron niet zozeer de interpretatie-in-strikte-zin modificeert of aanvult, als wel een zekere verkleuring van de tekst bewerkt."¹

Aan de andere kant zal kennis van de bronnen die een schrijver (in dit geval de dichter Leopold) heeft gebruikt, volgens Van Halsema vaak niets toevoegen aan de interpretatie van zijn werk: "Weer andere bronnen zullen, hoe aangenaam het ook was ze gevonden te hebben, niets bijdragen tot het inzicht in de voltooide tekst. De kranteknipseltjes in de ontstaansdossiers van veel van Leopolds nagelaten gedichten zijn een goed voorbeeld. Voor wie zich in Leopolds dichterschap verdiept kunnen ze belangrijk materiaal vormen. Ze zeggen iets over zijn werkwijze, ze zeggen iets over zijn wereld zoals hij die op zeer verkleinde schaal inplakte, ze zeggen iets over de thema's waarbij hij opveerde; en de niet goed meetbare, want twee werelden van verschillende dimensies verbindende, afstand tussen de knipsels aan het begin van het dossier en de laatste versie van het gedicht aan het eind van het dossier, zegt iets over zijn dichterlijk vermogen. Maar de lezer van dat gedicht kan er geen beter begrip van het gedicht zelf aan ontleen. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld de beschrijvingen uit reisboeken waaruit Leopold passages overnam in zijn notitieboekjes: deze zouden in de - meestal niet tot stand gekomen - eindtekst van Leopold misschien nog wel herkenbaar zijn geweest, maar zonder wezenlijk belang te hebben voor de interpretatie."²

Uit zijn onderzoek concludeert Van Halsema dat kennis van de contemporaine bronnen vaak geen bijdrage levert aan het inzicht in de, in zijn geval, naar voltooiing strevende teksten van Leopold. In enkele gevallen leidt die kennis wel naar meer inzicht in diens dichterschap en heel soms voegt zij inderdaad een "poëtologische dimensie" toe aan het gedicht, waardoor dit aan "betekenismogelijkheden" wint.³ Ten aanzien van de antieke bronnen komt Van Halsema tot de slotsom dat herkenning ervan in de meeste gevallen bijdraagt aan het inzicht in de symboolvorming in de tekst. Het effect van Leopolds poëzie lijkt in belangrijke mate terug te voeren te zijn op intertekstualiteit.

Vodička tenslotte is vrij stellig over het belang van de ontstaansgeschiedenis voor de interpretatie van het kunstwerk. Hoewel het literaire werk het produkt is van een bepaald ontstaansproces mag zijns inziens nooit uit het oog worden verloren dat het werk autonoom is en dat het niet vanuit de elementen van de ontstaansgeschiedenis verklaard kan worden. In dit opzicht zet hij zich af tegen het positivisme.⁴

1. Van Halsema 1989, p. 28-29.

2. Van Halsema 1989, p. 29-30.

3. Van Halsema 1989, p. 341-345.

4. Vodička 1976, p. 46-47.

In de voorgaande hoofdstukken heb ik op basis van en met behulp van verschillend materiaal laten zien hoe de boeken over de Kapellekensbaan zijn gegroeid en welke voorstelling van zaken ze van hun eigen ontstaan (groei) geven. Hoofdstuk 2 beschrijft hoe *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* zijn gegroeid uit de eerste schetsen van *Madame Odile* (naar alle waarschijnlijkheid een traditionele roman met een eenduidig wereldbeeld etc). In hoofdstuk 3 hebben we gezien dat de relatie die de boeken onderhouden met een grote hoeveelheid publikaties in dag- en weekbladen en tijdschriften en met de bewaard gebleven manuscriptbladzijden in velerlei opzichten gecompliceerd is. Hoofdstuk 4 toont aan dat zich rond 1945 een belangrijke wijziging heeft voltrokken in Boons denken over literatuur. In zijn uitspraken komt dan het accent op de mimetische en pragmatische functie te liggen, terwijl in zijn literaire praktijk bovendien een nieuwe invulling aan de mimetische functie wordt gegeven en dan ook voor het eerst wordt beklemtoond dat het literaire werk een autonomistische functie vervult. Aanvankelijk koos Boon voor voorzichtige, na 1945 voor radicalere vormexperimenten. De veranderingen van poetische inzichten hebben een belangrijke rol gespeeld in de ontstaansgeschiedenis van beide boeken en zijn beslissend geweest voor het stoppen met *Madame Odile*.

Het beeld dat de in hoofdstuk 5 geschetste interne ontstaansgeschiedenis van de wording van de romans *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* geeft, wijkt in tal van opzichten af van de externe ontstaansgeschiedenis die in de hoofdstukken 2, 3 en 4 op basis van de primaire en secundaire documenten en de (externe) poetica kan worden gereconstrueerd (hoeveel hiaten die laatste ook vertoont). De titel van deze studie - *De Kapellekensbaan groeit* - heeft een dubbele betekenis. De externe ontstaansgeschiedenis schetst de groei van het concept vanaf de eerste kiem (*Madame Odile*) tot voltooiing van het tweeluik (met *Zomer te Ter-Muren*). Veranderende poetische denkbeelden blijken daarin een beslissende rol te hebben gespeeld, vooral ten aanzien van de romanconceptie. De interne ontstaansgeschiedenis laat de groei van het tweeluik binnen het vastliggende concept zien.

De Kapellekensbaan en *Zomer te Ter-Muren* kunnen worden beschouwd als de uitkomst, het eindpunt van een ontwikkeling in Boons poetische denken. Die ontwikkeling blijkt niet alleen uit zijn extern geformuleerde denkbeelden, maar komt ook tot uiting in zijn voor *De Kapellekensbaan* gepubliceerde boeken (een breuk met de traditionele literatuur wordt al zichtbaar in *Mijn kleine oorlog*).

De poetische inzichten van Boon en ook zijn literaire praktijk ondergaan een ontwikkeling in een modernistische richting. Daarmee sluit hij aan bij een proces dat zich eerder in het buitenland heeft voltrokken (Joyce, Miller, Beckett e.a.). De vraag blijft in hoeverre hij in dit proces (vanuit internationaal perspectief) ook het voortouw heeft genomen, zoals Theo D'haen heeft opgemerkt ("*De Kapellekensbaan* does seem to be in the *vanguard* (cursive-

ring, JM) of a trend subsequently manifesting itself in most other Western literatures"¹). In een afzonderlijke studie zou daarop een antwoord gezocht kunnen worden.

De poetische ontwikkeling in *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* is minder extreem dan die in zijn externe poetica (uitspraken én vroege literaire werk). In het tweeluik wordt aan literatuur verschillende functies toegekend. In beide boeken vervult literatuur een autonomistische en mimetische functie. De pragmatische functie krijgt in de loop van de beide boeken een andere invulling. Een radicale breuk, zoals die zich heeft voltrokken rond 1945 tussen *Madame Odile* en de *1ste Illegale roman van Boontje*, komt daarin niet aan het licht (het tweeluik begint *niet* met een betrekkelijk traditionele geschiedenis over een meisje die vervolgens wordt omgewerkt en opgenomen in een ander project). In de interne ontstaansgeschiedenis wordt het stoppen met het verhaal over Odile slechts één keer (en dan nog indirect) ter sprake gebracht. Het verhaal over Ondine ontstaat daar tegelijkertijd en als onderdeel van de rest. Het is er dus niet op voorhand (terwijl uit de primaire en secundaire bronnen blijkt dat het Ondine-verhaal en ook dat over Reinaert de Vos er (in tegenstelling tot het verhaal over de bende van Jan de Lichte) al was voor Boon aan een boek conform het concept van de latere diptiek begon).

De externe ontstaansgeschiedenis toont, zoals opgemerkt, aan dat het tweeluik over de Kapellekensbaan het eindpunt is van een ontwikkeling. De interne ontstaansgeschiedenis laat zien dat het geen definitief eindpunt is. Boon ontwikkelt zich binnen bepaalde grenzen verder. Zo krijgt de pragmatische functie eerst een andere invulling en verdwijnt ze vervolgens naar de achtergrond.

Het (moderne) concept is er in *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* al in het begin. Het ligt vanaf het begin vast. Veel blijkt dan ook bewust gepland te zijn, met name ten aanzien van de structuur. Toch lijkt Boon volgens de interne ontstaansgeschiedenis van moment tot moment te schrijven. Historische gebeurtenissen die zich voltrekken tijdens het schrijven hebben directe gevolgen voor de inhoud van hetgeen hij schrijft (in *Zomer te Ter-Muren* bijvoorbeeld de verwikkelingen rond de koningskwestie: de teksten hierover verschenen in *Vooruit* kort nadat de historische feiten zich hadden voorgedaan). Boon heeft tijdens het schrijven de politieke, culturele en literaire actualiteit nauwlettend gevolgd en er in zijn werk-in-wording herhaaldelijk op gereageerd.

De externe en interne ontstaansgeschiedenis geven ook verschillende beelden van het tijdvak waarin het ontstaan van de diptiek zich heeft voltrokken. Volgens de externe ontstaansgeschiedenis strekt het ontstaan van het tweeluik

1. D'haen 1983, p. 96.

zich uit van 1943 (begin *Madame Odile*) tot en met het najaar van 1953 (voltooiing *Zomer te Ter-Muren*). De interne ontstaansgeschiedenis loopt van de zomer van 1947 en tot en met het voorjaar van 1951 (eventueel 1953).

Behalve verschillen zijn er ook overeenkomsten tussen beide ontstaansgeschiedenissen. Zo wordt in externe én interne ontstaansgeschiedenis een belangrijke bijdrage aan het tot stand komen van de boeken geleverd door vrienden van de auteur. Beide bevestigen dat Boon ten behoeve van zijn boek gebruik heeft gemaakt van de vertellingen van en gesprekken met zijn vrouw en vrienden en dat hij heeft geput uit journalistiek werk (zoals hij voor publikaties in kranten ook gebruik heeft gemaakt van het manuscript van beide boeken).

Welke consequenties de ontstaansgeschiedenis voor de interpretatie van het tweeluik *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* heeft, valt - zoals gezegd - buiten het bestek van deze studie. Toch wil ik er tot slot een opmerking over maken.

Laat ik voorop stellen dat een interpretatie van een literair werk mijns inziens eveneens in eerste instantie en in hoofdzaak op dat werk gebaseerd dient te zijn. Het onderwerp van deze studie is dan ook *niet* een interpretatie van de diptiek *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren*, maar de *ontstaansgeschiedenis* van dit tweeluik. Dat is iets wezenlijk anders. Toch zijn er in de loop der jaren heel wat wetenschappers en recensenten geweest die dit onvoldoende hebben onderkend en zich bij het geven van een interpretatie hebben laten misleiden door (vage) kennis van de (externe) ontstaansgeschiedenis, met name dan diegene die de vertelling over Ondine als de centrale handeling en de 'rest' van het boek als commentaar op en naar aanleiding van die handeling beschouwen. Het onderscheid in de zogenaamde Ondine-roman en het actuele romangedeelte is volgens mij een misvatting. De interpretatie van beide romans dient uit te gaan van de boeken zoals ze zijn gepubliceerd en niet vanuit de (niet-correcte) wetenschap dat Boon eerst de geschiedenis over Odile/Ondine op schrift heeft gesteld en daar vervolgens commentaar en randbemerkingen bij heeft geschreven. *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* bestaan uit een kadervertelling met binnenvertellingen. De geschiedenis over Ondine en Oscarke is een van die binnenvertellingen en niet de centrale handeling. Het boek gaat over het schrijven, het schrijven van romans en van het tweeluik *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* in het bijzonder.

7. BIBLIOGRAFIE

- Abrams 1953
MH Abrams, *The mirror and the lamp romantic theory and the critical tradition*, London/New York 1953
- Van Aken 1967
Piet van Aken, *Agenda van een heidens lezer*, Antwerpen 1967
- Van Aken 1978
Paul van Aken, *Letterwys, letterwijzer Een overzicht van de Nederlandse literatuur*, Brussel/Amsterdam 1978
- Van den Akker 1985
W J van den Akker, *Een dichter schreit niet Aspecten van M Nijhoffs verseexterne poetica*, Utrecht 1985
- Van den Akker/Dorleijn 1993
W J van den Akker en G J Dorleijn, 'Verantwoording', in M Nijhoff, *Gedichten Historisch-kritische uitgave, verzorgd door W J van den Akker en G J Dorleijn Deel 2 Commentaar*, Assen/Maastricht 1993, p 5-71
- (Anoniem) 1947
(Anoniem), '"Ondine Théâtre National de Belgique', in *De drie landen* 1 februari 1947
- (Anoniem) 1972
(Anoniem), 'Road works', in *Times literary supplement* 11 augustus 1972
- Beeckman 1984
Frans Beeckman, 'Herinneringen aan L P Boon', in *Kruispunt* 23(1984) 91(juni), p 4-11
- Bibeb 1981
Bibeb, 'Als mij gevraagd wordt wat ben je geweest, zeg ik verkoopster van boeken' Uitgeefster Angèle Manteau over haar Vlaamse jaren vrijmetselaar, Louis Paul Boon en het proces tegen haar ex-werkgever Elsevier', in *Vrij Nederland* 31 januari 1981
- Blok 1984
W Blok, 'Annemarie Kets-Vree Woord voor woord', in *De nieuwe taalgids* 77(1984), p 259-262
- Bomhoff 1956
J G Bomhoff, 'Louis Paul Boon Zomer te Ter-Muren', in *Tijd en taak* 2 februari 1957
- Boon 1945a
Louis-Paul Boon, 'Gij zult slechts meenemen wat gij dragen kunt Wekroep tot de soortgenooten', in *Zondagspost* 23 september 1945
- Boon 1945b
Louis-P Boon, 'Het boek dat ge te schrijven hebt', in *De roode vaan* 8 oktober 1945
- Boon 1945c
Louis-P Boon, 'Plannen', in *De roode vaan* 11 oktober 1945
- Boon 1945d
Louis-P Boon, 'De arbeider en de kunstenaar', in *De roode vaan* 13/14 oktober 1945
- Boon 1945e
Louis-P Boon, 'Het zwartboek der "zwarten"', in *De roode vaan* 16 oktober 1945
- Boon 1945f
Louis-P Boon, 'Vertellers', in *De roode vaan* 18 oktober 1945
- Boon 1945g
Louis-P Boon, 'Blomme, een arbeider en schrijver', in *De roode vaan* 23 oktober 1945
- Boon 1945h
Louis-P Boon, 'More brains', in *De roode vaan* 25 oktober 1945
- Boon 1945i
Louis-P Boon, 'De andere zijde', in *De roode vaan* 5 november 1945

- Boon 1945j
Louis-P Boon, 'Twee maatstaven?', in *De roode vaan* 9 november 1945
- Boon 1945k
Louis-P Boon, 'Onuitgegeven boek', in *De roode vaan* 12 november 1945
- Boon 1945l
Louis-P Boon, 'Jef van Exterghem stichting', in *De roode vaan* 17/18 november 1945
- Boon 1945m
Louis P Boon, 'Roman-vorm (II)', in *De roode vaan* 20 november 1945
- Boon 1945n
Louis-P Boon, 'Brieven', in *De roode vaan* 26 november 1945
- Boon 1945o
Louis-Paul Boon, 'Gij zult slechts meenemen wat gij dragen kunt Het telegram', in *Zondags-post* 2 december 1945
- Boon 1945p
P L Boon, 'Marx', in *De roode vaan* 28 december 1945
- Boon 1945q
P-L Boon, 'Scheiding', in *De roode vaan* 31 december 1945
- Boon 1946a
Louis Paul Boon, *Vergeten straat*, Brussel 1946
- Boon 1946b
L -P Boon, 'Occultisme', in *De roode vaan* 26/27 januari 1946
- Boon 1946c
L P Boon, 'Aspecten onze jongere Vlaamsche literatuur Bij Johan Daisne's Trap van steen en wolken', in *De roode vaan* 26/27 januari 1946
- Boon 1946d
L P Boon, 'II-Aspecten onze Vlaamsche literatuur Bij Louis Paul Boon's Abel Gholaeerts'', in *De roode vaan* 2/3 februari 1946
- Boon 1946e
L -P Boon, 'Plastische elementen in de literatuur', in *De roode vaan* 9/10 februari 1946
- Boon 1946f
Treezeker (=Louis Paul Boon), 'Alwetendheid', in *De roode vaan* 22 februari 1946
- Boon 1946g
L -P Boon, 'Komma', in *De roode vaan* 27 februari 1946
- Boon 1946h
Boon, 'Proletarische kunstenaars', in *De roode vaan* 6 maart 1946
- Boon 1946i
L P Boon, 'Meeleven met de dingen', in *De roode vaan* 23/24 maart 1946
- Boon 1946j
L Boon, 'No pasaran', in *De roode vaan* 18 april 1946
- Boon 1946k
L Boon, 'Ideale roman', in *De roode vaan* 14 mei 1946
- Boon 1946l
L Boon, 'Vervolg', in *De roode vaan* 16 mei 1946
- Boon 1946m
L Boon, 'De zon', in *De roode vaan* 17 mei 1946
- Boon 1946n
L P Boon, '"Inge's doortocht" Een verhaal van Berthe Verhoeven', in *De roode vaan* 30 mei 1946
- Boon 1946o
L P Boon, 'De onoverwinnelijken', in *De roode vaan* 6 juni 1946
- Boon 1946p
L P Boon, 'Wekroep', in *De roode vaan* 20 juni 1946

- Boon 1946q
L P Boon, 'Hendrik Conscience en 'De Leeuw van Vlaanderen'', in *De roode vaan* 27 juni 1946
- Boon 1946r
Louis-Paul Boon, 'Over onverkochte boeken en een stroom van tijdschriften', in *Front* 18 augustus 1946
- Boon 1946s
L -P Boon, 'Vlaanderen, let op uw zaak', in *Front* 22 september 1946
- Boon 1946t
L -P Boon, 'Over 'Het dwaallicht' van Elsschot en "Zondaars en sterren" van Piet van Aken', in *Front* 6 oktober 1946
- Boon 1946u
L -P Boon, 'De brieven van Van Gogh', in *Front* 27 oktober 1946
- Boon 1946v
Louis-Paul Boon, 'Met het voorbeeld van Breughel', in *Front* 17 november 1946
- Boon 1946w
L P Boon, 'Van Gogh en 'het anders willen doen'', in *Front* 24 november 1946
- Boon 1946x
L -P Boon, 'Groei en zorgen onzer literatuur', in *Front* 8 december 1946
- Boon 1946y
Louis-Paul Boon, 'Als Jezus terugkomt tussen ons', in *Parool* 22 december 1946
- Boon 1947a
Louis Paul Boon, *Mijn kleine oorlog*, Brussel 1947
- Boon 1947b
L -P Boon, 'Een syndikaat van schrijvers als waarborg van groter vrijheid', in *De roode vaan* 18/19 januari 1947
- Boon 1947c
L -P Boon, 'Nieuw werk van Albert van Hoogenbermt Winst en verlies', in *Front* 19 januari 1947
- Boon 1947d
Anoniem (= L P Boon), 'Wij herdenken Multatuli', in *Front* 2 maart 1947
- Boon 1947e
Anoniem (=L P Boon), 'Inleiding tot de moderne kunst', in *Front* 9 maart 1947
- Boon 1947f
L -P Boon, 'Doel der moderne kunst', in *Front* 16 maart 1947
- Boon 1947g
L -P Boon, 'Wat is er van Miller?', in *Front* 23 maart 1947
- Boon 1947h
Louis-P Boon, 'Uitleen-bibliotheek', in *Front* 13 april 1947
- Boon 1947i
L -P Boon, 'Interview met een jongere', in *Front* 6 juli 1947
- Boon 1947j
L -P Boon, 'Een wandeling in de zon van Harry Brown', in *Front* 6 juli 1947
- Boon 1947k
L -P Boon, 'Willem Elsschot vijf en zestig of een hulde die enige weken te laat komt', in *Front* 27 juli 1947
- Boon 1947l
L -P Boon, 'George Grosz, een zeldzame Pruis', in *Front* 21 september 1947
- Boon 1947m
L P Boon, "'Ik hou niet van surrealisme'", in *Front* 12 oktober 1947
- Boon 1947n
L P B , ' 'Van David tot Cezanne'', in *Front* 30 november 1947

- Boon 1948a
P -L Boon, 'Blindheid uit gemakzucht', in *Front* 11 januari 1948
- Boon 1948b
Louis P Boon, 'Loopt Huxley's tijd ten einde?', in *Front* 8 februari 1948
- Boon 1948c
L P Boon, 'Geniaal maar met te korte beentjes Boeken over oorlog en bezetting', in *De Vlaamse gids* 32(1948) 2(februari), p 119-124
- Boon 1948d
Louis P Boon, 'Gevaren der critiek', in *Front* 21 maart 1948
- Boon 1948e
Louis P Boon, 'Geniaal maar met te korte beentjes En toch winst', in *De Vlaamse gids* 32(1948) 6(juni), p 367-375
- Boon 1948f
L -P Boon, 'De katholieke roman Voor de avond valt het laatst verschenen boek van André Demedts', in *Front* 8 augustus 1948
- Boon 1948g
L P B , 'Een stap in de goede richting Voorpost', in *Front* 5 september 1948
- Boon 1948h
L P Boon, 'Jan Greshoff op het verkeerde oorlogspad', in *Front* 19 september 1948
- Boon 1948i
Louis Paul Boon, 'Geniaal maar met te korte beentjes Het literaire bijmaakje ', in *De Vlaamse gids* 32(1948) 9(september), p 563-572
- Boon 1948j
L -P Boon, 'Wij zullen Conscience herdenken Doch wanneer Zetternam?', in *Front* 3 oktober 1948
- Boon 1948k
L -P Boon, 'De goede kentering', in *Front* 14 november 1948
- Boon 1948l
L P Boon, 'Geniaal maar met te korte beentjes Het niets ', in *De Vlaamse gids* 32(1948) 11(november), p 678-690
- Boon 1949a
Louis Paul Boon, *Boontje's uitleenbibliotheek*, Gent 1949
- Boon 1949b
Boontje, 'Boontje's bittere bedenkingen Brief aan een andere schrijver', in *Vooruit* 27 januari 1949
- Boon 1949c
L P Boon, 'Een boek dat in de vlucht onze literatuur ten achter blijft Stijn Streuvels Beroering over het dorp', in *Front* 13 februari 1949
- Boon 1949d
Louis Paul Boon, 'Geniaal maar met te korte beentjes Drie auteurs en toch drie uitersten', in *De Vlaamse gids* 33(1949) 2(februari), p 102-113
- Boon 1949e
'Boontje's bittere bedenkingen Zonder met sociale saus', in *Vooruit* 31 maart 1949
- Boon 1949f
Louis-Paul Boon, 'Abstracte kunst', in *Front* 26 juni 1949
- Boon 1949g
Louis-Paul Boon, 'Geniaal maar met te korte beentjes Schrijvers die hun eigen werk in de weg staan', in *De Vlaamse gids* 33(1949) 6(juni), p 368-379
- Boon 1950a
Louis-Paul Boon, 'Geniaal maar met te korte beentjes Knap, in hun genre', in *De Vlaamse gids* 34(1950) 3(maart), p 175-182
- Boon 1950b
L P Boon, 'Geniaal maar met te korte beentjes Twee vrienden', in *De Vlaamse gids*

- 34(1950) 9(september), p 557-567
- Boon 1950c
 Louis-Paul Boon, 'De bende van Jan de Lichte Eerste prelude voor een volksboek met ondergrondse bedoelingen', in *Nieuw Vlaams tijdschrift* 5(1950-1951) 2(oktober 1950), p 122-145
- Boon 1951a
 Boontje, 'Obsceniteit in de literatuur Een moeilijk onderwerp', in *Vooruit* 4 januari 1951
- Boon 1951b
 L.P. Boon, 'Wereld van vandaag Een terugblik', in *Front* 14 april 1951
- Boon 1951c
 L.P. Boon, 'Geniaal maar met te korte beentjes Grote mannen, en hun dorp', in *De Vlaamse gids* 35(1951) 5(mei), p 292-304
- Boon 1951d
 Louis Paul Boon, 'Het geval Wauters', in *Nieuw Vlaams tijdschrift* 5(1950-1951) 9(mei 1951), p 984-996
- Boon 1951e
 Boontje, 'Wetten van wederkerigheid Een beschouwing over Boekenreeksen', in *Vooruit* 1 juni 1951
- Boon 1951f
 Boontje, 'De Amerikaanse roman Met Faulkner in de spiegel', in *Vooruit* 6 juli 1951
- Boon 1951g
 Boontje, 'Franse literatuur Jean Genet Een Bloem van het kwade', in *Vooruit* 3 augustus 1951
- Boon 1951h
 Boontje, 'Op zoek naar de avant-garde Een gebroken voorspits?', in *Vooruit* 7 september 1951
- Boon 1951i
 Boontje, 'Anais Nin en haar boeken uit het "onderbewuste"', in *Vooruit* 14 september 1951
- Boon 1951j
 Boontje, 'Moderne Vlaamse poëzie De dichter Ben Cami', in *Vooruit* 21 september 1951
- Boon 1951k
 Boontje, 'Moderne Vlaamse poëzie Ook Christine d'Haen?', in *Vooruit* 12 oktober 1951
- Boon 1951l
 Boontje, 'Geniaal maar met te korte beentjes Via Herremans, nog eens over mezelf', in *De Vlaamse gids* 35(1951) 10(oktober), p 633-637
- Boon 1951m
 Boontje, 'Onze boeken in het Birmaans vertaald, of De gedenkschriften van Vandengheyn over Den Cholera Morbus', in *Vooruit* 2 november 1951
- Boon 1951n
 Boontje, 'Boontje's raadgevingen schrijf zelf uw boek!', in *Vooruit* 9 november 1951
- Boon 1951o
 Boontje, 'Boontje's raadgevingen Freud en uw roman!', in *Vooruit* 16 november 1951
- Boon 1951p
 Boontje, 'Geniaal maar met te korte beentjes De Isengrimus In vertaling van Prof. Dr. Van Mierlo', in *De Vlaamse gids* 35(1951) 11(november), p 691-696
- Boon 1951q
 Boontje, 'De schim van Dr. Mols', in *Vooruit* 7 december 1951
- Boon 1951r
 Boontje, 'Kleine lofzang voor Joyce "Ulysses" Vertrekpunt van een nieuwe romankunst', in *Vooruit* 21 december 1951
- Boon 1951s
 Boontje, 'De nieuwe romankunst Molloy van Samuel Beckett', in *Vooruit* 28 december 1951

- Boon 1952a
Louis Paul Boon, *Boontje's twee spoken*, Amsterdam 1952
- Boon 1952b
Boontje, 'Bij het verschijnen van "De hondsagen" Inderdaad een "geval" Claus?', in *Vooruit* 17 januari 1952
- Boon 1952c
Boontje, 'Geniaal maar met te korte beentjes Roerloos aan zee', in *De Vlaamse gids* 36(1952) 3(maart), p 143-150
- Boon 1952d
Boontje, 'Emile Zola een klassiek voorbeeld', in *Vooruit* 18 juli 1952
- Boon 1952e
Boontje, 'Bedenkingen bij een film Nog steeds zijn wij barbaren', in *Vooruit* 22 augustus 1952
- Boon 1952f
Boontje, '"Nooit las ik een mooier boek " Verhalen voor onze kinderen', in *Vooruit* 29 augustus 1952
- Boon 1952g
Boontje, 'Geniaal maar met te korte beentjes In welke straat breekt men het brood der poezie?', in *De Vlaamse gids* 36(1952) 8(augustus), p 494-499
- Boon 1952h
Boontje, 'Over 'Het begeren" van Piet van Aken De God der steenbakkers waakt', in *Vooruit* 26 september 1952
- Boon 1952i
Boontje, 'Over de valse profeten Bij een klein boekje van André Gide', in *Vooruit* 3 oktober 1952
- Boon 1952j
Boontje, 'Uit mijn notaboekje Over Sovjet-kunst', in *Vooruit* 22 november 1952
- Boon 1952k
Boontje, 'Moderne poezie Gaston Burssens en zijn "Pegasus van Troja"', in *Vooruit* 27 december 1952
- Boon 1952l
L P Boon, 'Verzen van Urbain van de Voorde of hetgeen men "poezie" heeft genoemd', in *Podium* 8(1952) 5(december), p 375-382
- Boon 1952m
L P Boon, 'Verzen van Urbain van de Voorde of hetgeen men "poezie" heeft genoemd', in *Tijd en mens* 3(1952) 16(december), p 295-302
- Boon 1953a
Louis Paul Boon, *De Kapellekensbaan*, Amsterdam 1953
- Boon 1953b
Boontje, 'Een "vergeten" Amerikaans auteur Thomas Wolfe Voorloper van Miller?', in *Vooruit* 18 april 1953
- Boon 1953c
Boontje, 'Wanneer slaan wij de brug en brengen de kunst nader tot ons volk?', in *Vooruit* 25 juli 1953
- Boon 1953d
Boontje, 'Opgepast voor seriewerk', in *Vooruit* 29 augustus 1953
- Boon 1953e
Boontje, 'Als de koningen van het staal en de petroleum schilderen kopen Biographie van Joseph Duveen Koopman in kunst', in *Vooruit* 19 september 1953
- Boon 1953f
Boontje, 'Geniaal maar met te korte beentjes Van de "eendenjacht" naar de "jacht op Bea" Een kleine studie over de romanschrijver Hugo Claus', in *De Vlaamse gids* 37(1953) 9(september), p 556-564.

- Boon 1953g
Boontje, 'Discussie geweest Janus met het dubbele voorhoofd', in *Vooruit* 17 oktober 1953
- Boon 1953h
Boontje, 'Het debat gaat voort De ambtenaar wint de Nobelprijs', in *Vooruit* 31 oktober 1953
- Boon 1953i
Boontje, 'Weer iets nieuws in Vlaanderen "Taptoe" groeit!', in *Vooruit* 19 december 1953
- Boon 1953j
Boontje, 'Geniaal maar met te korte beentjes Vertrouwen in Van Hoogenberm', in *De Vlaamse gids* 37(1953) 12(december), p 742-750
- Boon 1953k
L P B, 'De doodrijder De moord op het woord', in *Tijd en mens* 4(1953-1954) 17(december 1953), p 61-64
- Boon 1954a
Boontje's reservaat 1, Amsterdam 1954
- Boon 1954b
Boontje, 'Nuttige wenken voor jonge schrijvers II', in *Vooruit* 25/26 december 1954
- Boon 1955
Boontje, *Boontje's reservaat 3*, Amsterdam 1955
- Boon 1956a
Louis Paul Boon, *Zomer te Ter-Muren*, Amsterdam 1956
- Boon 1956b
Boontje, *Boontje's reservaat 4*, Amsterdam 1956
- Boon 1960a
Louis Paul Boon, *Mijn kleine oorlog*, Amsterdam 1960²
- Boon 1960b
Boontje, 'Genesis', in *Vooruit* 25 oktober 1960
- Boon 1962
Boontje, 'Bundel (2)', in *Vooruit* 20 augustus 1962
- Boon 1969a
Louis Paul Boon, *3 Mensen tussen muren*, Amsterdam 1969
- Boon 1969b
Louis Paul Boon, *Over mijn boeken*, Utrecht z.j. (1969)
- Boon 1979
Louis Paul Boon, *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren*, Amsterdam 1979
- Boon 1982
Louis Paul Boon, *Een man zonder carrière* (Gerd de Ley, ed.), Amsterdam 1982
- Boon 1986
Louis Paul Boon, *Hy was een zwarte en andere reportages* (Jos Muyres, ed.), Maastricht 1986
- Boon 1988
Louis Paul Boon, *Memoires van Boontje* (Jos Muyres & Bert Vanheste, eds.), Amsterdam 1988
- Boon 1989a
Louis Paul Boon, *Brieven aan literaire vrienden* (Jos Muyres, ed.), Amsterdam 1989
- Boon 1989b
Louis Paul Boon, *Brieven aan Morris* (Jos Muyres & Bert Vanheste, eds.), Maastricht 1989
- Boon 1989c
Louis Paul Boon, *Vertellingen aan Jo* (Jos Muyres, ed.), Amsterdam 1989
- Boon/Elsschot 1989
Louis Paul Boon en Willem Elsschot, *Als een onweder by zomerdag* (Jos Muyres & Vic van de Reijt, eds.), Amsterdam 1989

- Boon 1990
 Jeanneke Boon, *Memoires*, Antwerpen/Baarn 1990
- Boon 1991
 Louis Paul Boon, 'Over *De Kapellekensbaan* Voordracht gehouden te Aalst' (waarschijnlijk in 1954), in *De kantieke schoolmeester* 1(1991) 0(mei), p 369-376
- Boon/Roggeman 1982
 Louis Paul Boon en Maurice Roggeman, *Proleetje en Fantast* (W M Roggeman, ed), Amsterdam 1982
- Van Bork 1967
 G J van Bork, 'Verslag van mijn gesprek met Louis Paul Boon op 16 november 1967', in *Mep* 2(1968) 5(oktober), p 56-57
- Van Bork 1977
 G J van Bork, *Over de Kapellekensbaan & Zomer te Ter-Muren van Louis Paul Boon*, Amsterdam 1977
- Van Bork 1980
 G J van Bork, 'Louis Paul Boon en zijn uitgevers', in *Maatstaf* 28(1980) 5/6(mei-juni), p 30-41
- Van Bork 1982
 G J van Bork, 'Nawoord', in Louis Paul Boon, *Ook de afbreker bouwt op*, Amsterdam 1982, p 119-125
- Van Bork 1992
 G J van Bork, 'Appendix', in *De Kantieke schoolmeester* (1992) 1/2(oktober), p 66-68
- Van Bork/Laan 1986
 G J van Bork en N Laan (red), *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis Poetische opvattingen in de Nederlandse literatuur*, Groningen 1986
- Brouwers 1987a
 Jeroen Brouwers, "' de bij deze firma gebruikelijke voorwaarden", in *Knack* 7 januari 1987
- Brouwers 1987b
 Jeroen Brouwers, 'Zachtjes knetteren de Vlaamse letteren', in *Haagse post* 10 januari 1987
- Brulez 1953
 Raymond Brulez, 'Het humanisme van Erasmus en de taal van Reinaert "De Kapellekensbaan" door L P Boon', in *Het laatste nieuws* 29 april 1953
- Burssens 1988
 Gaston Burssens, *Dagboek* (Luc Pay, ed), Schoten 1988
- Calis/Huygens/Veurman 1974
 Piet Calis, F P Huygens en B W E Veurman, *Het spel en de knukkers Kernboek 2*, Amsterdam 1974¹
- Decorte 1980
 Luc Decorte, 'Louis Paul Boon bij Moritoen Moritoen bij Louis Paul Boon', in *Maatstaf* 28(1980) 5/6(mei/juni), p 170-188
- D'haen 1983
 Theo D'haen, 'Louis Paul Boon's *De Kapellekensbaan*', in *Text to reader A communicative approach to Fowles, Barth, Cortazar and Boon*, Amsterdam/Philadelphia 1983, p 95-123
- Dorleijn 1984a
 G J Dorleijn, 'Enkele opmerkingen over de historisch-kritische editie', in J H Leopold, *Gedichten uit de nalatenschap Uitgegeven en van editie-technisch en genetisch-interpretatief commentaar voorzien door G J Dorleijn Deel 1 De gedichten voorafgegaan door editie-technisch commentaar*, Amsterdam/Oxford/New York 1984, p 5-18
- Dorleijn 1984b
 G J Dorleijn, 'Inleiding Rondom de interpretatie van de tekstontwikkeling van gedichten', in J H Leopold, *Gedichten uit de nalatenschap Uitgegeven en van editie-technisch en genetisch-interpretatief commentaar voorzien door G J Dorleijn Deel 2 Genetisch-interpretatief*

- commentaar, Amsterdam/Oxford/New York 1984, p. 1-24
- Dorleijn 1987
G J Dorleijn, 'De historisch-kritische Leopoldeditie', in *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 103(1987), p. 185-213
- Dorleijn 1989
G J Dorleijn, *Terug naar de auteur Over de dichter M. Nyhoff*, Baarn 1989
- Elsschot 1993
Willem Elsschot, *Brieven* (Vic van de Reijt, ed.), Amsterdam 1993
- Fens 1972
Kees Fens, 'Uit nood en leed geheven', in *Streven* 25(1971-1972) 5(februari 1972), p. 501-506
- Fens 1990
Kees Fens, 'Op een zondag in september', in *De volkskrant* 19 november 1990
- Flaxman 1973
S L F (Seymour L. Flaxman), 'Review', in *Neerlandica Americana* 12(1973) 3(september), p. 2-5
- Florquin 1972
Joos Florquin, 'Louis Paul Boon', in *Ten huize van* 8, Leuven 1972, p. 9-98
- Fokkema 1973
R L K Fokkema, *Varianten bij Achterberg Deel II De commentaar*, Amsterdam 1973
- Fokkema/Ibsch 1984
Douwe Fokkema en Elrud Ibsch, *Het modernisme in de Europese letterkunde*, Amsterdam 1984
- Fontijn/Polak 1986
J H A Fontijn en I. Polak, 'Modernisme', in G J van Bork en N. Laan, *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis Poetische opvattingen in de Nederlandse literatuur*, Groningen 1986, p. 182-207
- Frerichs 1990a
Lieneke Frerichs, 'Inleiding', in Nescio, *De uitvreter Historisch kritische uitgave met commentaar over de genese van verhaal en verhaalfiguren verzorgd door Lieneke Frerichs Deel 2 Apparaat*, Assen/Maastricht 1990, p. 15-29
- Frerichs 1990b
Lieneke Frerichs, 'Verantwoording', in Nescio, *De uitvreter Historisch-kritische uitgave met commentaar over de genese van verhaal en verhaalfiguren, verzorgd door Lieneke Frerichs Deel 2 Apparaat*, Assen/Maastricht 1990, p. 31-59
- Freville 1936
Jean Freville, 'Introduction Le marxisme et la littérature', in Karl Marx et Friedrich Engels, *Sur la littérature et l'art*, Paris 1936, p. 9-20
- De Geest 1945
Herman de Geest, 'Interview met L.-P. Boon', in *Waarom?* *Tijdschrift voor R M O Aalst* 1(1945-1946) 3(oktober 1945), p. 10-11
- Van Gils 1987
Jack van Gils, 'Niet ik, maar katholiek Vlaanderen weigerde Boon', in *De morgen* 5 februari 1987
- Glaudemans 1990
Willem Gerard Glaudemans, *De mythe van het tweede hoofd De literatuuropvattingen van W F Hermans, 1945-1964*, Utrecht 1990
- Van Gorp 1991
H. van Gorp (e a.), *Lexicon van literaire termen*, Groningen/Leuven 1991⁴
- 's-Gravesande 1955
G H 's Gravesande, 'Al pratende met Louis Paul Boon', in *Het boek van nu* 8(1954-1955) 5(januari 1955), p. 84-85
- Greshoff 1955
J. Greshoff, 'Kritische aantekeningen Het werk van Louis-Paul Boon Een barbaars, maar

- geniaal schrijver', in *Het vaderland* 23 juli 1955
- Van Halsema 1989
J D F van Halsema, *Bijeen het vroeger en het later, de dichter Leopold en zijn bronnen Een onderzoek naar de verwerking van de bronnen in een groep onvoltooide gedichten uit de nalatenschap van J H Leopold*, Utrecht/Antwerpen 1989
- Hardy 1953
Paul Hardy, 'De Kapellekensbaan', in *Boekengids* 31(1953) 7(juli/augustus), p 233
- Hardy 1956
Paul Hardy, 'Zomer te Ter-Muren', in *Boekengids* 34(1956) 8(oktober), p 353
- Heyse/Van Daele 1992
Herman Heyse en Rik van Daele, 'De Reynaertbronnen van Louis Paul Boon Een bijdrage tot de studie van de genese van *Wapenbroeders*', in *De kantieke schoolmeester* (1992) 1/2(oktober), p 313-386
- Van Hoorick 1983a
Bert van Hoorick, *In tegenstroom Herinneringen 1919-1956*, Gent 1983¹
- Van Hoorick 1983b
Bert van Hoorick, 'Roode aarde' Een Boon-project uit 1945', in *Jaarboek I van het Louis Paul Boon Genootschap*, Tiel 1983, p 11-28 en 152 158
- Humbeek 1989
Kris Humbeek, 'Kleine apocalyps Boons gevecht met de stoommachine', in *Restant* 17(1989) 4, p 323-570
- Humbeek/Vanegeren 1993
Kris Humbeek en Bart Vanegeren, *Louis Paul Boon 1912-1979 Een schilder ontspoord*, Antwerpen 1993 Verschenen als *De kantieke schoolmeester* (1993) 4(november)
- Humbeek/Vanegeren 1994
Kris Humbeek en Bart Vanegeren, 'Een onfatsoenlijk boek', in Louis Paul Boon, *De Kapellekensbaan*, Amsterdam 1994²⁵, p 381-402
- Ide 1948
H I (=Hilda Ide), 'Een uurtje met Louis Paul Boon', in *Inter nos* 4(1948) (december), p 5-6
- J D 1975
J D, 'Met de groeten van Boontje', in *Vlaams weekblad* 7 februari 1975
- Jessurun d'Oliveira 1977
H U Jessurun d'Oliveira, 'Louis Paul Boon', in *Scheppen riep hij gaat van au*, Amsterdam 1977⁴, p 80-90
- Jokostra 1970
Peter Jokostra, 'Flandern als Buhne der Weltliteratur', in *Rheinische Post* 3 oktober 1970
- Joosten 1991
Jos Joosten, 'Een experimentele ontmoeting De gemankeerde samenwerking tussen *Podium en Tijd en mens*', in *De Vlaamse gids* 75(1991) 6(november/december), p 18-31
- Joosten 1994/1995
Jos Joosten, 'Zijn of niet zijn Over Boons eerste kennismaking met Jan Walravens en *Tijd en mens*', in *De kantieke schoolmeester* (1994-1995) 6/7(december 1994/januari 1995), p 429-458
- Kets-Vree 1983
Annemarie Kets Vree, *Woord voor woord Theorie en praktijk van de historisch-kritische uitgave van een prozatekst, gedemonstreerd aan Een ontgoocheling van Willem Elsschot*, Utrecht 1983
- Kets-Vree 1992
A Kets-Vree, 'Verantwoording', in Multatuli, *Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelsmaatschappij Historisch kritische uitgave, verzorgd door A Kets Vree Deel 2 Apparaat en commentaar*, Assen/Maastricht 1992, p XV-LXXXV

- Koeck 1970
Paul Koeck, 'Louis Paul Boon 'Dit boek is het laatste, de boeket van het vuurwerk', in *Elseviers literair supplement* 5 december 1970
- Koelewijn 1986
Jannetje Koelewijn, *Gelijk een muis vecht ik. Louis Paul Boon op de redactie van De roode vaan* (ongepubliceerde doctoraalscriptie), Amsterdam 1986
- Korun 1954
Walter Korun, 'Klein gek uithangbordje', in *Taptoe* 1(1953-1954) 3(begin? 1954)
- Kruyskamp 1976
C Kruyskamp, *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal*, Den Haag 1976¹⁰
- Kuipers 1979
Reinold Kuipers, 'Louis Paul Boon', in *Vrij Nederland* 2 juni 1979
- Kuipers 1985
Reinold Kuipers, 'Boon en Querido', in *De tijd* 14 juni 1985
- Kuitenbrouwer 1953
H K (Henk Kuitenbrouwer), 'Louis Paul Boon De Kapellekensbaan' Een verbijsterend boek', in *De linie* 1 augustus 1953
- Lampo 1947
H Lampo, 'Twee die iets te vertellen hebben', in *De Vlaamse gids* 31(1947) 1(januari), p 12-14
- Lampo 1953
Hubert Lampo, 'De tedere anarchist', in *Volksgazet* 2 april 1953
- Lampo 1956
H L, 'Zomer te Ter Muren', in *Volksgazet* 9 augustus 1956
- Leus 1991
Herwig Leus, 'Hoe Mandineke Ondineke werd', in *Het laatste nieuws* 7 april 1991
- Leus/Weverbergh 1972
Julien Weverbergh en Herwig Leus, *Boonboek*, Brussel/Amsterdam 1972
- Van Luxemburg/Bal/Weststeijn 1985
Jan van Luxemburg, Mieke Bal en Willem G Weststein, *Inleiding tot de literatuurwetenschap*, Muiderberg 1985¹
- Machiels 1988
Ivo Machiels, 'Plastische elementen in de literatuur (1942-1952)', in *Louis Paul Boon Genootschap Jaarboek* 5, Antwerpen 1988, p 79-94
- De Maeght 1943a
Johan de Maeght, *Het boek van Mandineke*, Brussel 1943
- De Maeght 1943b
Johan de Maeght, *De vijf horizons*, Brussel 1943
- Van de Maele 1983
Romain John van de Maele, 'De averechtse verkenning omtrent de methodiek van Louis Paul Boon', in *Kruispunt* 22(1983) 86(maart), p 46-53
- Van de Maele 1990a
Romain John van de Maele, 'Nogmaals de schuilnamen van Louis Paul Boon', in *Kruispunt* 31(1990) 129(maart), p 95-96
- Van de Maele 1990b
Romain John van de Maele, 'Een vrouw in de branding Jeanneke Boon *Memoires*', in *Kruispunt* 31(1990) 135(december), p 99-101
- Van de Maele 1991
Romain John van de Maele, 'Duizend Bonen en granaten Louis Paul Boon als gemaskeerde verhaaltjesschrijver', in *Kreatief* 25(1991) 1(april), p 3-15
- Manteau 1986
Angèle Manteau, 'Over het onthaal van de eerste vier boeken van Louis Paul Boon', in *War* 6(1986) 31(april-mei), p 58-60

Manteau 1991

Angèle Manteau, 'Het grote verdwerft ons Mijn tijdgenoot Louis Paul Boon', in *De kanteke schoolmeester* 1(1991) 0(mei), p 319-332

Marx/Engels 1936

Karl Marx et Friedrich Engels, *Sur la littérature et l'art*, Paris 1936

McFadden 1974

Cyra McFadden, 'A Flemish master-of letters', in *The nation* van 8 juni 1974, p 726

Meijer 1971

Reinder P Meijer, *Literature of the low countries*, The Hague/Boston 1971

Michaut 1981

Rosa Michaut, 'Boontje op *De rode vaan*', in *De rode vaan* 5-12 februari 1981

De Mol 1984

Jozef de Mol, 'De historische romans van Louis Paul Boon in de kritiek', in *Louis Paul Boon genootschap Jaarboek 2*, Antwerpen 1984, p 29-58

Muyres 1985

Jos Muyres, 'Louis Paul Boon in *De roode vaan*', in *Maatstaf* 33(1985) 6(juni), p 60-75

Muyres 1986a

Jos Muyres, *Bibliografisch overzicht van Louis Paul Boon in de periodieken 1944-1979 Deel 1*, Brugge 1986

Muyres 1986b

Jos Muyres, 'Louis Paul Boon op de barricade Een polemiek naar aanleiding van de Driejaarlijkse Staatsprijs voor proza 1942-1944', in *Kruispunt* 25(1986) 100(maart), p 75-84

Muyres 1986c

Jos Muyres, 'Op zoek naar de bronnen van *De Kapellekensbaan* Louis Paul Boon in 'Front'', in *Louis Paul Boon Genootschap Jaarboek 4*, Antwerpen 1986, p 159-183

Muyres 1989

Jos Muyres, 'Voorwoord', in Louis Paul Boon, *Brieven aan literaire vrienden*, Amsterdam 1989, p 7-50

Muyres 1990a

Jos Muyres, 'Kennismaken met Pol Aelsterman of Louis Paul Boon in het weekblad *De zweep*', in *Kruispunt* 30(1989) 123bis(juni), p 165-182

Muyres 1990b

Jos Muyres, 'Nawoord', in Louis Paul Boon, *Niets gaat ten onder*, Amsterdam 1990, p 154-176

Muyres 1991a

Jos Muyres, *Bibliografisch overzicht van Louis Paul Boon in de periodieken 1944 1979 Deel 2*, Brugge 1991

Muyres 1991b

Jos Muyres, 'Op glad ijs of Louis Paul Boon in het dagblad *Het laatste nieuws*', in *Kruispunt* 32(1991) 138(juni), p 64-71

Muyres 1991c

Jos Muyres, 'Kruispunts feuilleton De schuilnamen van Louis Paul Boon', in *Kruispunt* 32(1991) 138(juni), p 73-81

Muyres/Van de Reijt 1989

Jos Muyres en Vic van de Reijt, 'Een harde vriendschap', in Louis Paul Boon en Willem Elsschot, *Als een onweder bij zomerdag*, Amsterdam 1989, p 7-15

Van den Oever 1990

Annie van den Oever, *Gelyk een kuip mortel die van een stelling valt Over Louis Paul Boon en De Kapellekensbaan*, Amsterdam 1990

Oversteegen 1982

J J Oversteegen, *Beperkingen Methodologische recepten en andere vooronderstellingen en vooroordelen in de moderne literatuurwetenschap*, Utrecht 1992

Van der Plas 1953

Michel van der Plas, 'Geloof in zichzelf Maar Noord en Zuid hebben elkaar nog nodig', in *Elseviers weekblad* 16 mei 1953

De Poorter 1980

Wim de Poorter, 'De Kapellekensbaan - Zomer te Ter-Muren in originele versie', in *Nieuw Vlaams tijdschrift* 33(1980) 1(januari), p 123-135

Raat 1980

Gerard Raat, 'Het leven als een wiel Over De voorstad groeit' van Louis Paul Boon', in *Maatstaf* 28(1980) 5/6(juni), p 45-55

Raat 1989

G F H Raat, 'Vincent en Lowie Over Abel Gholiaerts', in *Restant* 17(1989) 4, p 105-117

Roeland Vermeer 1953

J Roeland Vermeer, 'Van miserabilisme tot chaosisme', in *Kultuurleven* 20(1953) 9(november), p 696-701

Roggeman 1974

Willem M Roggeman, 'Louis Paul Boon schrijvers en schilders horen bij elkaar', in *De Vlaamse elsevier* 16 augustus 1974 Ook in Boon 1982

Roggeman 1977

Willem M Roggeman, *Beroepsgeheim* 2, Antwerpen 1977

Roggeman 1980a

Willem M Roggeman, 'Twee gesprekken over L P Boon 1 Marcel Wauters', in *Honest arts movement* 6(1979 1980) 3/4(1980), p 26-33

Roggeman 1980b

Willem M Roggeman, 'Wie waren Boontjes personages? In gesprek met Maurice Roggeman', in *Maatstaf* 28(1980) 5/6(mei/juni), p 15-29

Roggeman 1989

Maurice Roggeman, 'Hernneringen van Maurice Roggeman', in Louis Paul Boon, *Brieven aan Morris*, Maastricht 1989, p 97-145

Seghers 1992

Greta Seghers, *Het eigenzinnige leven van Angele Manteau*, Amsterdam 1992

Somers 1989

Steven Somers, 'Omtrent De KapellekensVaan', in *Restant* 17(1989) 4, p 291-322

Sotemann 1980

A L Sotemann, *Op het voetspoor van de dichter De ontstaansgeschiedenis van J H Leopolds 'Naast ons, naast ons, achter het riet'*, Amsterdam 1980

Sotemann 1985

A L Sotemann, *Over poetica en poezie*, Groningen 1985

Sotemann/Van Vliet 1979

A L Sotemann en H T M van Vliet, 'Poetica', in J C Bloem, *Gedichten. Historisch kritische uitgave, verzorgd door A L Sotemann en H T M van Vliet Deel 2 Apparaat en commentaar*, Amsterdam/Oxford/New York 1979, p 311-349

Schutte 1970

Wolfram Schutte, 'Prisma und Erzählteppich Eine Entdeckung Louis Paul Boons flamischer Roman 'Eine Straße in Ter-Muren'', in *Frankfurter Rundschau* 21 november 1970

Vanheste 1985

Bert Vanheste, 'Paul-Gustave van Hecke als mede-schepper van 'Mijn kleine oorlog' Over het ontstaan van Louis Paul Boons oorlogskroniek', in *Maatstaf* 33(1985) 2(februari), p 2-10

Vanheste 1986

Bert Vanheste, 'Boon zoekt zich een blad', in *Jaarboek 4 van het Louis Paul Boon Genootschap*, Antwerpen 1986, p 111-131

Vanheste 1989

Bert Vanheste, 'Want uw vyand wie is dat?' *Mijn kleine oorlog Louis Paul Boon als ongelovi-*

- ge dromer*, Amsterdam 1989
- Vanheste 1991
Bert Vanheste, 'Boon tussen Lao-Tze en Dostojewski Romanfragmenten uit de jaren dertig', in *De kantieke schoolmeester* (1991) 0(mei), p 291-306
- Vanheste 1993
Bert Vanheste, 'Na het infarct Boon legt tal van omleidingen naar *De Kapellekensbaan* aan', in *De gids* 156(1993) 11(november), p 859-869
- Veenstra 1956
J H W Veenstra, 'Louis Paul Boon een schrijfmarathon Bij 'Niets gaat ten onder' en 'Zomer te Ter Muren'', in *Het parool* 4 augustus 1956
- Verdoodt 1985
Frans-Jos Verdoodt, *Het zoutvat van Boontje Boon Louis Paul Boon en de omroep*, Brussel 1985
- Van der Vet 1953
V D V (Anton van der Vet), 'Louis Paul Boon vechter die schrijft om zich te bevrijden Zijn jongste roman *De Kapellekensbaan*', in *Algemeen dagblad* 16 april 1953
- Vodička 1976
Felix Vodička, 'Die Literaturgeschichte, ihre Probleme und Aufgaben Ausgangspunkt und Gegenstand der Literaturgeschichte', in *Die Struktur der literarischen Entwicklung*, München 1976, p 30-86
- De Vries/Van Bork 1983
R de Vries en G J van Bork, 'Meneerke Brys is best goed wijs', in *Jaarboek van het Louis Paul Boon Genootschap* 1, Tiel 1983, p 81-91
- WE 1956
WE, 'Irritante maar oprechte confrontatie Het geboorteproces voltooid', in *Deventer dagblad* 22 juni 1956
- Walravens 1948
Jan Walravens, 'Vlaamse schrijvers aan u het woord! De schrijver en zijn tijd', in *Belgica* 2(1948) 1(januari-maart), p 46-51
- Walravens 1954
Jan Walravens, 'Evolutie van de roman in Vlaanderen Proza van Boon, Claus en D'Haese', in *Algemeen handelsblad* 7 augustus 1954
- Walravens 1956
Jan Walravens, 'Het werk van Louis-Paul Boon', in *Nieuwe Rotterdamsche courant* 30 juni 1956
- Wauters 1972
Marcel Wauters, 'De aarde was een reusachtige banaanshil', in Karel Jonckheere e a, *Sleutelbos op Gaston Burssens*, Antwerpen 1972, p 100-105
- Wauters 1984
Marcel Wauters, 'Voor Boon, Boontje en de Boontjes', in *Louis Paul Boon Genootschap Jaarboek* 2, Antwerpen 1984, p 117-119
- Wauters 1992
Marcel Wauters, 'Een onrustig mens', in *De kantieke schoolmeester* (1992) 1/2(oktober), p 425-444
- Weisgerber 1963
Jean Weisgerber, *Aspecten van de Vlaamse roman 1927-1960*, Amsterdam 1963
- Weisgerber 1989
Jean Weisgerber, 'Experimenten met de roman', in *Avant-garde/Modernisme*, Brussel 1989, p 251-259
- Weverbergh 1981
Julien Weverbergh, *De als kameleons uitgedoste oude koeien van Angèle Manteau*, Antwerpen 1981

Wimmer 1975

Paul Wimmer, 'Louis Paul Boon: Eine Strasse in Ter-Muren'; in: *Literatur und Kritik* 10(1975) 100(november), p. 627.

De Wispelaere 1966

Paul de Wispelaere, 'De structuur van De Kapellekensbaan-Zomer te Ter-Muren', in *Komma* 1(1965-1966) 5/6(februari 1966), p. 35-56

De Wispelaere 1976

Paul de Wispelaere, *Louis Paul Boon, tedere anarchist Omtrent het utopia in 'Vergeten Straat'*, Den Haag/Rotterdam 1976.

De Wispelaere 1977

Paul de Wispelaere, 'De Kapellekensbaan als raamvertelling'; in: *De Vlaamse gids* 61(1977) 4(juli/augustus), p. 27-34

8. BIJLAGEN

Verklaring gebruikte tekens en symbolen in de tekst en schema's

ANR = Afleveringnummer	RC = paragraaf met veel in romein én veel cursief gedrukte tekst
AP = Aantal paragrafen	RM = <i>Album Richard Minne Zesng</i> (Gent 1951)
BM = <i>De boekenmolen</i>	RV = <i>De roode vaan</i>
BR = <i>Boontje's reservaat</i>	TM = <i>Tijd en mens</i>
C = hoofdzakelijk cursief gedrukte paragraaf	TP = <i>Thomsen's post</i>
DB = <i>Debat</i>	V = Voorgepubliceerd
FR = <i>Front</i>	VD = <i>Vandaag</i>
KB = <i>De Kapellekensbaan</i> (Amsterdam 1953)	VG = <i>De Vlaamse gids</i>
L = Lettertype	VN = <i>Vrij Nederland</i>
LN = <i>Het laatste nieuws</i>	VL = <i>De vlam</i>
MS = <i>Maatstaf</i>	VP = <i>Voorpost</i>
NV = <i>Nieuw Vlaams tijdschrift</i>	VPL = <i>Vindplaats</i>
PA = <i>Parool</i>	VR = <i>Vooruit</i>
PD = Publikatedatum	ZB = <i>Zilverenboek van de Wereldbibliotheek- vereniging</i> (Amsterdam 1950)
PNR = Paragraafnummer	ZP = <i>Zondagspost</i>
PO = <i>Podium</i>	ZTM = <i>Zomer te Ter Muren</i> (Amsterdam 1956)
PT = Paragraaftitel (alleen indien afwijkend)	* = slechts gedeeltelijk voorgepubliceerd
PV = percentage voorgepubliceerd	
R = hoofdzakelijk romein gedrukte paragraaf	

FR 2107 (in de tekst FR 210748) betekent dat het om een publikatie gaat in het weekblad *Front* op 21 juli (1948). De aanduiding VP 05 (in de tekst VP 0549) geeft aan dat het om een tekst gaat die in het tijdschrift *Voorpost* is verschenen in het meinumner (1949) en DB 11/12 (in de tekst DB 11/1246) staat dan voor het november/december-nummer (1946) van het tijdschrift *Debat*. In de schema's worden geen dubbele data vermeld, naar een publikatie in *De roode vaan* van 9/10 februari wordt verwezen met RV 0902 en niet met RV 09/1002. In een enkel geval staat de maandaanduiding tussen haakjes, bijvoorbeeld bij NV (11), wat er opwijst dat niet helemaal zeker is dat de publikatie inderdaad in november is verschenen. Bij een publikatie in een bloemlezing of boek volgen na de lettercode geen cijfers (ZB voor *Zilverenboek van de Wereldbibliotheekvereniging*). Als maar een klein gedeelte van een paragraaf minder dan een kwart, op een bepaalde plaats is voorgepubliceerd dan volgt direct achter de lettercode het teken *

Schema 1a:

Aantal voorpublicaties per jaar per plaats voor *De Kapellekensbaan*

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	totaal
BM						1				1
DB		1								1
FR		19	30	44	24					117
NV			1	2	1					4
PA		1	27							28
PO						1		1		2
RV		3	1							4
TM						1				1
VG				2	3					5
VP					1					1
VR				3	15		1	4		23
ZP	2									2
totaal	2	24	59	51	44	3	1	5	0	189

Schema 1b:

Aantal voorpublicaties per jaar per plaats voor *Zomer te Ter-Muren*

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	totaal
BM						2				2
FR			5	17	27	43	19			111
LN							3	5		8
NV					2	1	1		1	5
PA			1							1
PO			1					2		3
RM							1			1
TM					1			2		3
TP									6	6
VG			1					1		2
VL						5				5
VN			1							1
VP				1	1					2
VR					24	46	24	17	7	118
ZB						1				1
totaal	0	0	9	18	55	98	48	27	14	269

Schema 2a:

VINDPLAATSEN DE KAPELLEKENSBAAN

Titel en paginanummer	L.	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
Het boek over De Kapellekensbaan p. 5									
Hier begint het 1ste hoofdstuk Lente te Ter-Muren p. 7-101									
Over alles een groot kruis p. 9	R			FR 1409					
Atlantic atomic p. 10	R			FR 2809					
Lap-en-vliegwerk p. 11	R			FR 0510					
Noch God noch democratie p. 12-13	R			PA 0501					
				FR 1210					
Malaise p. 13-14	R			PA*0501					
				FR 1910					
De kleine Ondine tussen ijzer en glas p. 14-15	RC			FR 2007					
Een vergissing en een verwittiging p. 15	RC			FR 2007					
De Kapellekensbaan p. 16-17	RC		DB*11/12	FR 2007					
De heldin tussen 2 fabrieken p. 17-18	RC		DB*11/12	FR 2007					
Een hoopje mens p. 18-19	RC		DB*11/12	FR 1008					
1800-en-zoveel p. 19-20	C		DB*11/12	FR 1008					
Ondine en haar zotte moeder p. 20-21	C		DB*11/12	RV 0101					
				FR 1008					
Perpetuum mobile p. 21-22	C		DB*11/12	FR 1008					
Abnormaliteiten p. 22-23	R			PA*2505					
				FR 2610					
Waar blijft het leven? p. 23-24	R			FR 0211					
Donkere tijd p. 25-26	R		RV 1107				TM 03/04	VR 1506	PO 05/06
			FR 2508						
Een wonder is geschied p. 26-27	C			RV 0101	NV 01				
De heilige Valeer p. 27-28	C			RV 0101	NV 01				
Parodie p. 28-29	R		FR*0109				TM 03/04	VR 1506	PO 05/06
			FR*0809						
Arm Vlaanderen van geest p. 30	R								
Het spook der menselijke pluntrekken p. 31	R					VP 05	BM 1510		
Uw belang ligt in een gedicht p. 31-32	R								
De oude Bultkarkus spreekt p. 32-33	R		DB*11/12	FR 2311					
Haar 1ste lief p. 34-35	C				NV 01				
De misdaad p. 35-36	C				NV 01				
Het staarte van de misdaad p. 37-38	C				NV 01				
De dramatiek is zoek geraakt p. 38-39	R								
Dubou Dubon Dubonnet p. 39-40	R			PA*1201					
				FR 0712					
Voor loonsverhoging p. 40-41	R			PA 2112					
Mir. Pels schrijft een brief p. 42-43	R					VP*05	BM 1510		
Het kostuum der armen p. 43-44	C				FR 0703				
Reinaert of Isengrimus? p. 44-45	R			PA 3011					
De jacht begint p. 46	R		FR 1509				TM 03/04		PO 05/06
De soort waar de wereld zich niets van aantrekt p. 47-48	C				FR 0703				
Ieder het zijne p. 48-49	R		FR 2209				TM 03/04		PO 05/06
Pif-paf p. 49-50	R				FR 0703				
Onzelveheer van Ter-Muren spreekt	C								
Trans p. 50-51	C				FR*0703				
Ik ben beter dan de anderen p. 51-52	C				FR*1403				
Het valt moeilijk te controleren p. 52-53	R			PA 1412					
Meneerke Brys is niet goed wijs p. 54-55	C				FR 1403				
Burgerij-recepten p. 55-56	C				FR 1403				
Le jeu de la rose p. 56-57	R				FR 1101				
De man met het afgesneden oor p. 57-58	R	2P*2511			FR 1801				
					VR 2512				
De Peperbus treedt op p. 59	C				NV 05				
De leegte grijst u aan p. 60-61	R				FR 1502	VR 1002			
Einde van de zonnebloem cultus p. 61-62	R				FR 2501				
					VR 2512				

titel en paginanummer	L	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
De wil van ons onderbewuste geschied p 62-63	C				NV 05				
Fabrieksmeyers hebben een lief p 63-64	C				NV 05				
Plastische elementen in de literatuur p 64-65	R		RV 0902		FR 0401	VR 1702			
Die wisse es soo vet p 65-67	R		FR 2909				TM 03/04		PO 05/06
Spijtig van dit en spijtig van wat anders p 67	C				NV 05				
Geschiedenis van de Peperbus p 68-69	R			PA 0712					
Een filmscenario p 69-70	R		PA 2912		FR 2202				
Laat eens uw vinger zien, Valeer! p 70-71	C				NV 05				
De 5 vingeren p 71-72	R			FR 0911		VG 03			
Brandende kaarsen p 72-73	C			FR 0712		VG 03			
De Boeckenspiegel p 73-75	R					VR 2402			
Arm kindeke Jezus van Ter Muren p 75-76	C			FR 0712		VG 03			
Overschreden grenzen p 76-77	R					VG 03			
De heren komen! p 77-78	C			FR 0712		VG 03			
Moedeloze dag p 78-79	R				FR 2902	VG 03			
Reinaerts droom p 79-81	R		FR 0610				TM 03/04		
Gekweest ben ik al binnen p 81	C			FR 0712		VG 03			
Mijn kleine Congo p 82-81	R				FR 0703	VG 06			
Een nieuwe wereld p 83-84	R				FR 1403	VG 06			
Het is de lentetijd p 84-85	C			FR 0712					
Het schone en verhevene p 85-86	R			PA 1201	FR 2103				
Het zoveelste marker p 86-87	R			PA 2302					
Vlechten p 87-89	C								
In aanluiting met dit en dat p 89-90	R		RV 0502				TM 03/04		
Hou de dief! p 90-91	R		FR 1110						
Krullen p 91-93	C								
De hoge wereld p 93-94	R			PA 1602			PO 06		
De jongen uit de duivelskamer p 94-95	C						PO 06		
In december p 95-96	R				FR 0102		PO 06		
De duivelskamer der heren p 97-98	C						PO 06		
Zonder kop of kont p 98-99	R			PA 0203			PO 06		
De Goden p 100-101	C						PO 06		
Hier begint definitief het 1ste hoofdstuk Lente te Ter-Muren p 103-193									
De overrechtse verkenning p 105-106	R			PA 2704			PO 06		
Hamlet de 2de p 106-107	R						PO 06		
Alweer een overrechtse verkenning p 107-109	C						PO 06		
De koningin van Ter Muren p 109-110	C						PO 06		
Stilleven met klompen p 110-111	C						PO 06		
De overrechtse verkenning van Tippetotje p 111-113	R						PO 06		
Reis van nihilisme naar realisme p 113-114	R						PO 06		
Een kruwagen, ha p 114-115	C						PO 06		
En nu de streep is getrokken p 115-116	R						PO 06		
De moordenaars komen! p 116-117	C								
Wat moest ik hem nu zeggen? p 118-119	C								
Van de pladisen p 119-120	R		FR 2710				TM 03/04		
De wereld een vrouw p 120-121	C								
Boten in de storm p 121-122	C								
Kramiek belt aan p 122-123	R					VR 1703			
Ik zal me tussen u verdelen p 124	C								
Geschiedenis van Jeannine, de voorlopige p 125	R								
De dichter een wegwijzer en een profeet? p 126-127	R								
Duizend dingen blijven ongestraft p 127	C								
Boontje werd niet verwittigd p 128-129	R					VG 06			
De particuliere aard p 129-130	R								
De allereerste socialist p 130-131	C								
Brandende kerk p 131-132	R			PA 0806	FR 1605				
Kust ze! p 132-133	C								

titel en paginanummer	L	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
Onze correspondent uit Moskou of het hemd gaat nader dan de rok p 173 135 Avond op tusscheel p 175 136 Sint dede ic hem crune p 136-137 De schroef zonder einde p 137 138 De hiecht van Vapeur p 138 139	R C R R C		FR 0311		FR 0205 FR 0205	VR 1003	TM 03/04		
De mortel van de hoge wereld p 140-141 Een roman van Tippetoye p 141 142 Het ongelukkige roofdier p 142 143 Johan Janssens een leeuwemun p 143 144 Wat ben ik binnen 10 jaar? p 144-145	R R C R C		FR 0311	PA 0903	FR 0205 FR*0205	VP 05	BM 1510		
De 2de reis van nihilisme naar realisme p. 145 147 Een slang tussen de bloemen p 147 148 Voor de duivel almachtig p 148 149 De visvangst met de staart p 149 151 De waarheid in 2 gekapt p 151 152	R C C R R		FR 1011			VR 0303	TM 03/04		
Het spook tegen de muur p 152 153 La femme nue de Ter Muren p 153 En voor de rest alles is maar zo-zo p 153 154 Humlets aan de lopende band p 154 155 De natuur maar met niet te veel bomen p 154 157	C C C R R				FR 1104 VG 11 FR 0905	VR 2403 VR 2804			
De periodieke moeheid p 157 158 Over yroom en vanillepoeder p 158 159 Te ingewikkeld p 159 160 En te hard p 160-161 Machines p 161 162	C R R R R			PA 1105 PA 1105 FR 2707	FR 2305 FR 3005 FR 1306				
Het eeuwige perpetuum mobile p 162 163 Dagblad te koop p 163 164 Pleite p 164 De dodenkaars p 165 166 De wereldwijze p 166	C R R R R								
Het duister p 166-167 De definitie van Kramiek p 167 168 Twee vergeten nota's p 168 169 De badkamer p 169 170 De retraite van Ondine p 170-172	C RC R R C			PA 2707					
Van nu tot den dordag p 172 173 Een "Reinart" door de zoon van Johan Janssens p 173 174 Nieuws van de oude Bultkarkus p 174-175 Uit de zoute zee komt zoete vis p 175 176 In memoriam Veenmanneke (1) p 176-179	R R C R C		FR 2411			TM 03/04			
Aan de bokant p 179 180 In memoriam Veenmanneke (2) p 181 184 De quinquet lamp p 184-185 De 4 villas p 185 186 Merklotjes p 186-188	C C R C C			NV 10 PA 1910	FR 2006 FR 2706				
Het lastenboek p 188 189 De bedevaart naar Sinterwoufgang p 189 190 Op 1 mei p 190-191 De 2de dag van mei p 192-193 Bemerking aan de eindstreek van dit hoofdstuk p 193	C R R C R		FR 0112			TM 03/04			
Bemerking over de eindstreek p 193	R								
Hier begint het 2de hoofdstuk Vandaag wat zon en morgen wat regen en wind p 195 269									
Had ik het geweten p 197 Een spel gelijk een ander p 197 198 De anthologie (1) p 199 200 De anthologie (2) p 200-201	R R R R		FR*2411	PA 1304 PA 1304 FR 1107	FR 0407	VR*2104 VR 2104			

titel en pagina-nummer	L	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
Het nut der kunst p. 201-202 Zonder met sociale vau- of het mysterie p. 202-203 De stenen pijp p. 203-204 Wat is realiteit? p. 204-205 De proefneming p. 205	R R C R R				FR 1807	VR*3103			
Een oude kennis p. 206-207 Het berenvel p. 207-208 De dochter der machines p. 208-209 De 4de eigenaar p. 209-210 De misplaatste redevoering p. 210-212	C RC R C R		FR 0812		FR 0108		TM 03/04		
Angst p. 212-213 Valere niet krijgt een hart p. 213-214 Witte en zwarte sneeuw p. 214-215 Ik zou een lief moeten hebben p. 215-216 Een brave en wat ouderwordende sociaal p. 216-217	R C R C R				FR 2507				
De interpellatie p. 217-218 Dode zielen p. 218-219 Zelfs een Ondine begaat domheden p. 220-221 Diep river p. 221-222 Butaangas p. 222-223	R C C R R				FR 0108 FR 0509	VR*1606 VG 02			
Regen en oude kant p. 223-224 Het paardending of een vergeten thema p. 225-226 Hetzelfde vergeten thema maar omgekeerd evenredig p. 226-227 Ondine verlangt een zondvloed p. 228-229 Jeannine de voorlopige, duikt terug op p. 229-230	R R R C R								
Een stralende zondagnoon p. 230-231 Leve de koning om het even dewelke p. 231-232 Oogkleppen p. 232-233 Een suikerspek p. 234-235 Artist in uniform p. 235-236	C R R C R		FR 1512		FR 2208	VG 02	TM 03/04		
Nicht Maria is bevrucht p. 236-238 De goeie gaan, en de slechte blijven p. 238-239 Het zijn de anderen die iets vertellen p. 239-240 Reportages reportages p. 241-242 De droom p. 242	C C R R R				FR 1209 VR 0912				
Wiens fout is het? p. 242-244 Doodschuld p. 244-245 Het mooie verhaal p. 245 In memoriam de literatuur p. 246 De heren p. 247-248	C R R R R			PA 0607	FR 1010				
De mutters van de filature p. 248-250 Vapeur spreekt over geld p. 250-251 Het is niet mooi van Johan Janssens p. 251-252 Ter Elmaeren p. 253-254 Voor de 1ste maal Ovarke p. 254-255	C C R R C		FR 2212			TM 03/04			
De geest van sommige mannen p. 255-256 De geest van sommige vrouwen p. 257 Word ik een ordinaire burger- vrouw? p. 257-259 Grijze dag p. 259-260 Een schat zonder schat p. 260-261	RC R C R C				FR 2410 FR 2410 PA 2004 FR 1710	VG 02			
De draad van Anadine p. 261-262 Pygmalion p. 262-263 Het beroep p. 264 Mij ontbreekt iets p. 264-265 Onverwachte omgekeerde reis van realistisch nihilisme naar nihilistisch realisme p. 265-267	R R R C R			FR*1412 FR*1412	FR 0711 FR 1411				

titel en paginanummer	L	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
Bitter al te bitter p 267-269	C								
Het einde? p 269	R								
Toch het 3de en laatste hoofdstuk Gisteren wat zon en vandaag weer wind en regen en modder p 271-405									
Madame Proust p 273-274	R			PA 0202					
Te korte beentjes p 274-275	R				VG 01 FR 2811				
De uurrooster van een gevelschilder p 275-276	R								
Een God der wetenschap? p 276-278	C								
Scheren en inslag p 278-279	R								
Slechts de schijn telt mee p 279-280	R								
Aan de onbewaakte overweg p 280-282	C								
Op allerheiligen p 282-283	R				FR 0512 FR 1212				
Het proletariaat der bureelbedienenden p 283-284	R								
Hi luudde so utermaten p 284-286	R		FR 2912				TM 03/04		
Als alderijghen voorbij is p 286-287	R				VR*1612	VR*1704			
Klotensoep p 287-288	R								
Het weekblad p 289-290	R								
Ondine moest er mee lachen p 290-291	C								
Ik heb niet tevergeefs geleefd p 292-293	R					VR 0101			
Bevruchting naar willekeur p 293-294	R			FR 2311		VR 0101			
Vapeur gaat zich expliceren p 294-296	C								
Het tabakfabriekje p 296-297	R				FR 1912				
Waar is uw diploma? p 297-298	R								
De muziek der sozialen gaat voorbij p 298-299	C								
Professor Spothuysen over de sozialen p 299-301	R								
Te laat voor de trein van 7 uur 58 p 301-302	R								
Op de Blandinusberg p 302-303	R			FR 0501			TM 03/04		
Is de pest mij voornij gegaan? p 304-305	C								
De verdere geschiedenis van mr. Pots p 305-306	R					VP 05	BM 1510		
De 7koppige draak p 306-308	C								
Misverstand 1 p 308-309	R				FR*2408				
En misverstand 2 p 309-310	R				FR 2408				
Het verhaal van Johan Bruns p 310-312	R				PA 2109	FR 2612			
Het droom-Oscarke p 312-314	C								
De kerstboom p 314-315	R			PA 2007		FR 0201			
Eerlijkheid p 315-317	R			PA 1409		FR 0901			
Een rechte hoek van 45 graden p 317-318	R					FR 1601			
Misdadiger die vrij rondlopen p 318-319	R					FR 2301			
Ondine spreekt van trouwen p 319-320	C								
Over ziekte en tovenarij p 320-322	R					NV 07			
Over ziekte en dood p 322-323	R			FR 0709		NV 07			
Nog en nog over ziekte en dood p 323-324	R			FR*0709		FR 2002			
Het gedicht over de atoomboom p 324-325	R					NV 07			
De doos van Pandora p 325-327	C					FR*2002			
Help u zelf zo help u God p 327-328	R		FR*0311			FR 3001			
Links is links p 328-329	R			FR 1201			TM 03/04		
Afwijkingen van het realisme p 329-331	R			PA 2809		FR 0602			
Bekoring van Antonius en Tili-poets p 331-332	R			FR 2906		FR 1302			
Een wreker moeten wij hebben p 332-333	C			PA 0510					
Ik geloof in het bijzonder p 333-334	R		FR*2411			FR 2702			
De apotheker en zijn discipel p 335-336	R			PA 2408		FR 0603			
Een schromelijke vergissing maar om bestwil p 336	R								
Kunst contra wetenschap p 337-338	R					FR 1303			
Ziet ge inu' p 338	R								

titel en paginanummer	L	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
Problemen al maar problemen p 339 340 Is de chaos te bestrijden? p 340 341 Mijn tijd is nog niet gekomen p 341 342 De dood van mijn zuster Jeanneke p 342 344 Vijgen na Pasen p 344-345	R R C R R					FR 1004 FR 2003 NV 07			
Is ook humor triestig? p 345 347 De hovenier p 347 348 Wie is er nu de kliek? p 348 350 De wereld valt in 3 stukken p 350-351 Schijn en wezen p 351 353	R R R C R				VG 11	FR 1704 FR 2404			
Het verweer van Siekheest p 353 355 De humor leidt ons naar de kwade p 355 356 Baas boven baas p 356-358 Schuld maar geen boete p 358 359 Het overspel van Reinaert p 359 360	R R C R R					FR 0105			
				FR 1901			TM 03/04		
We zullen wachten en zien p 361 362 Ondine laat zich vastnagelen aan de brem p 362 363 Blues voor yesterday p 363 365 Het geneeskundig onderzoek p 365 367 Meikevers p 367 368	R C R R R					FR 0805			VR 1312
						FR 2205 FR 1505			
Want ik ben geen Marcus Aurelius p 369 370 De droom van Tippetotje p 370-371 Overgevoeligheid p 371 373 De bloem van Oskarke p 371 374 De geschiedenis v in Meetje Wanne p 374 376	R R R C R					FR 1206			VR 0612
						FR 0506			
De Franse lijn p 376-377 Ik zou u een jong gemaakt hebben p 377 379 Waar blijft Reinaert? p 379 381 Plastische uitdrukkingen p 381 Het dwaalspoor van Ondine p 382 383	R C R R C								
Droom van Tippetotje p 383 384 De porseleinwinkel p 384 385 Ik zal mijn plicht doen p 385 387 Toch zijn er die hun plicht doen' p 387 388 De porseleinwinkel wordt voortgezet p 388 390	R R C R R			FR 0202			TM 03/04		
				FR 0902		FR 2905	TM 03/04		VR 2211
Het leven buiten het leven p 390-391 Ondine in het cafe der 1ste vuile huizen p 391 393 Wanneer komt de republiek van Reinaert? p 393 394 Wijlen meneer God p 394-396 De houten muur p 396-397	R C R R R C					FR 1906			
				PA 0709		FR 0304			
Comaux guthrauwe snecht p 397 398 Het mislukte product p 398-400 De grap met het kruis van heldemoed p 400 Een huwelijk van ruzie en ambrus p 400-402 Kanker p 402-403	R R R C R			FR 2302		VR 3006	TM 03/04		
						VR 0906			
Op de kamer boven het cafe p 403 404 De roman van de oude Bulikarkas p 405	C R					FR 1906			VR 2911

Schema 2b:

VINDPLAATSEN ZOMER TE TER-MUREN

titel en pagina-nummer	L	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
(Het 2de boek over de Kapellekenshuus) p 5								
Het eerste hoofdstuk met als titel deze ietwat zonderlinge gedachte van Ondine Alleen het kleine kostbare ogenblik telt p 7-154								
Voor Elise p 9 10	C			VR 2306				
Aan Ondine p 10-11	C			VR 1407				
De jonggehuwde p 11-13	C			FR 0608				
Verleef ik mijn leven? p 13-14	R			VR 2107				
De lange arm p 14-16	R			NV 03			VR 3110	
				FR 0307				
Eckermann p 16-17	R			VR 2807				
De weide p 18 19	R			FR 2606			VR 0711	TP 07
Voor vrijheid en welstand p 19-21	R			FR 1007				
Wie een ei wil eten p 21 22	R							
Oscarke moet werk gaan zoeken p 22 23	C			FR 0608	BM*1510			
				VP*05				
Het laatste weekblad p 24-25	R							
Brief van Trippetotje p 25 26	R							
Komt niet elk ding op zijn tijd? p 26-28	R			FR 1707				
De droom over de pijp p 28 29	R			VR 0408				
Tolppoetsertij p 29-31	R			VR 1108				
Ik heb geen werk gevonden p 31-32	C			FR 0608	BM 1510			
				VP 05				
Ut diecke boecken p 32 34	R			FR 2407				
k Hore den avond tuiten p 34-35	R			VR 1808				
Het dunster p 36-37	R			VR 2508				
De treintramp p 37-38	C			VP 05	BM 1510			
				FR 0608				
De kat van Siekegheest de student p 38 40	R			FR 3107				
De maag van Siekegheest de student p 40-42	R			FR 0608				
De blinde muur p 42-43	R	FR*1708		FR 1308				
Ik heb werk p 43-46	C			VP*05	BM 1510			
				FR*0608				
De luiheid van Siekegheest de student p 46-47	R			FR 2008				
De mens p 47	R							
In de lent van emballage p 48	R							
Aan een feit valt niet te tornen p 48 50	R							
Is de sfinx hol? p 50-51	R							
Dat ik leef p 51-53	C	FR*2707		FR 2708				
De droom van Tolppoets p 53-55	R			VR 0109				
De sap komt uit de mouw p 55	R			VR 0109				
De biechi van de Peperbus p 55-57	R							
Eindelijk verschijnt Jeannine p 57-60	C							
Armoe is geen schande p 60-62	R			VR 0809				
Aan de boorden van de Ourthe p 62 64	R			FR 0309				
Waar is de eenzaamheid? p 64 65	R			VR 1509				
Het eenzaam land van Oscarke p 66-67	C							
Over de zotten p 67-69	R	FR*0203		FR 1709				
Er is te veel in het leven p 69-71	R			VR 2209				
De laatste dagen der mensheid p 71-72	R			FR 1009			VR 1411	
De laatste dagen van Ondine? p 73-75	C							
Nihilisme dat er geen is p 75 77	R			VR 2909	VL 1706			
Het ware nihilisme p 77-78	R			VR 0610	VL 1706			
Jan Pietersen de Cleyn p 79-80	R			FR 0110				
Oscarke verlangt klaar te zien p 81-83	C							
Ik kan het niet geloven p 83-85	R			NV*01				
				FR 0810				
De afbakening p 85-87	R			FR 2409				
De nieuwe roman p 87-89	R			VR 2010				
Geen nieuwe roman maar een commerce p 89 91	C							
Met Trippetotje in Parijs p 92-93	R			FR 1510				
Het kind iets niet de moeste waard p 93-95	C							

titel en paginanummer	L	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
De hoofdzak is steeds iets anders p 95-96	C							
Joke tussen de punen p 96-98	R			VR 2010				
Ook een kloof p 98-100	R			FR 2210				
Het zwart schaap in de familie Derenancourts p 100-102	C							
Op den wilden boef p 102-103	R			FR 2910				
Vergissingen p 104-105	R			VR 1711				
Dromen is geen bedrog p 105-106	C							
Meehulend met de wind p 107-108	R			VR 1011				
De interpellatie p 108-110	R							
De coalitie aan de ene kant p 110-112	C							
De laatste van hun tijd p 112-114	R			VR 2411				TP 12
Gedichten voor de arbeider p 114-115	R			FR 1211				
De coalitie aan de andere kant p 115-116	C							
De zinkende hond p 116-118	R			FR 2611	VL 0104			VR 3101
Het opstel p 118-119	R				VL 0104			VR 0702
Leve het socialisme p 119-121	C							
Hamlet is in China p 121-123	R			FR 1911				
Het station van Agterdenbergh p 123-125	R			VR 0112				
Op en neer? p 125-127	R			VR 0812				
Ondine een dame p 127-128	C							
De fantaat p 128-130	R			FR 1712				
De spiraalgang p 130-131	R			VR 2112				
Gebruik de mens p 132-133	R			VR 1512				
Gebruik de mens (bis) p 133-135	C							
Let meer men- p 136-137	R			VR 2912				
De zetel van Bryske p 137-139	C							
Tippetoje leeft nog! p 139-141	R			VR 0202				
Weg met Kierkegaard! p 141-142	R							
Bruakgrond p 142-143	R			FR 3112	VR 1901			
De kerstboom p 144-145	R				VL 2312			
					VL 2312			
					VR 0501			
					VL 2312			
Wat is dat geluk? p 145-148	C			NV 05	BM 1506			
Gelukking nieuwejaar p 148-150	R				VR 1201			
Hoe oud zijn we? p 150-151	R				VR 2601			
Het einde p 151-153	R				VR 1002			
Het definitieve einde p 153-154	R			NV 05	BM 1506			
Een nieuw hoofdstuk maar welke titel moeten wij het geven? Misschien die stundelige van Valeer								
Uw geluk dat is iets waar ge moet om vechten p 155-290								
De zetel van Valeer p 157-158	RC				FR 2801			
De zetel van Oskarke p 158-160	C			NV 05	BM 1506			
De zetel van Ondine p 160-161	RC				BM 1506			
1750 p 162-163	R				FR 2502			
Vrouwen p 163-165	R				BM 1506			
					VR 1702			
					NV*10			
					VR 2402			
					NV*10			
De doden spreken niet p 165-167	C			NV 05				
Met het bloot mes p 167-168	R				VR 0303			
Oskarke en zijn onverschilligheid p 169-170	C			NV 05				
Buiten de wet p 170-172	R				FR 1102			
De sentimentele meneer p 172-173	R				VL 1208			
					FR 1802			
					VL 1208			
Brussel is Brussel p 173-175	C		FR 2202	NV 05				
De bankdirecteur p 175-177	R				FR 0403			
Wie is de heer Vreelant? p 177-179	R				FR 1103			
Een bittere grap een sociale grap p 179-180	R				VL 0411			
					FR 1803			
					VL 0411			
De muur p 180-182	C		FR 2202	NV 05				
De rueters van Marni p 182-184	R				VR 1003			
Het einde van de muur p 184-185	C			NV 05				

titel en paginanummer	L	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
Den berg af p 185 187 Karnavalzotten p 187 188 l Homme p 188 189 De windblaas p 190-192 Ja p 192 193	R R R C C		FR 2202	NV 05	VR 1703 VR 2403 VR 0704 VR 1404 VR 3103			
Ook Ondine knikt van ja p 193 194 Spunjolen en pandoeven p 194-196 Soldaten van Lodewijk de Vijftiende p 196-197 Niets dan wind p 197 198 Het werk van de beul p 198 200	C R R C R		FR*2202	NV 05	FR 2503 NV 10 FR 0104 NV 10 FR 0804 NV 10			
Aangebrande pap p 200-202 Alles is iets p 202 203 De tentoonstelling p 204 205 Neemlicht p 205 206 Gij zijt allen dezelfde p 206-208	R C C R C				FR 1504 NV 10 VR 2104 VR 2804			
De baron p 208 209 Ratten p 209 211 De krankzinnige directeur K p 211 212 Ook in het kabinet ligt een rat p 212 214 Wensdroom van een hovener p 214 215	R R R C R				VR 0505 VR 1205 FR 2904			TP 08
En nog een andere wensdroom p 215-216 Godverdomme p 217 218 Ergens in Europa p 218 220 Het vliegt weg p 220-221 Zal men op onze graven spuwen? p 221 223	R C R R R				FR 0605 VR 1905 VR 2605 FR 1305			
Ergens in Europa bij Ondine p 223 225 Een aanslag p 225 226 De zot van Worteghem p 226-228 Een stuurver gespaard is een stuurver gewonnen p 228 230 Notaris Woerck p 230 231	C R R C R				VR 0906 VR 1606 LN*1512 FR 2705	LN 0501		
Twee vrouwen p 231 233 De dood van Bryske p 233-236 De vervloekte bladzijde p 236 Het is niets p 236-238 Theocratie p 238 239	R C R R R				VR 2106 LN*2212 VR 0206 FR 2005	VG 07		
Zonder het geloof is de zaligheid onmogelijk p 240-241 De laatste hoac p 241 242 Een sprookje voor l mei p 243 244 Werkelijkheid van l mei p 244-245 Een dagboek p 246-247	C R R C R				FR 1006 FR 0306 FR 2406			TP 09 VR 1209
Aanval op het kasteel p 247 249 Drama in Vlaanderen p 249-250 Volk in Vlaanderen p 250-252 Dode zielen p 252 254 De droom p 254-255	R R C R R				FR 1706 FR 0107 FR 0807 VR 2303	LN 1901 VG 07		VR 2609
De sluit p 255 257 Invloed van Boone p 257 258 De zaag p 258-259 Het gesprek p 259-260 Een doorgezaagde Ondine p 260-262	R C R R C				VR 0707 FR 1507 VR 2807			TP 11
De zuikenrollers p 262 263 Het averechtse schilderij p 263 264 Ondine wordt dik en Oscar mager p 265 267 Wandeling A p 267 Wij reizen om te leren p 268 269	R R C R R		FR*1212		FR 2207 VR 2508 VR 0408 VR 1108			
Dode romans p 269-270 Dode bloesem? p 270-273 Hoe ver staan we nu? p 273 274 Een ontdekker p 274-275	R C R R				VR 1808 FR 0508 FR 2608			

titel en paginanummer	L	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
Klei is klei p. 275 277 Jan de Lichte 'angehouden' p. 277 279	C R		FR*0711		FR 1208 FR 1908		LN 0202 VG 07 LN 0202 VG 07	
Kermis in de stad der 2 fabrieken p. 279-280	R							
J. Valeer Oscarke geworden? p. 280-281 De vergissing p. 282	C R		FR*0711		FR 0209			
Zijn er dan geen socialisten meer? p. 283 284 De zang der vogelen p. 284-285 Het huizeke en uw roman p. 285 287 Dag meneer de pastoor! p. 287 289 De laatste bladzijde p. 289 290	C R R C R		FR*0711 FR*0711		VR 0109 VR 1509 VR 2209			TP*09
Len kleine vergissing tussen miljoenen andere p. 291-403								
Het nieuwe hoofdstuk p. 293-294 Oscarke gaat het nieuwe hoofdstuk in p. 294-296 Het zijn die anderen p. 296-297 De dode vogel p. 298 299 De rups p. 299 300	R C R R R				VR 2909 FR 0909 FR 1609 VR 0610	NV 11 NV 11 NV 11 NV 11 NV 11		TP 10
Een rups van een kind p. 301 302 Gij kwelt u teveel met allen Oscarke p. 302 303 De slak p. 303-305 Een synthese p. 305 306 De vreemde vrouw p. 306-307	C C R R R					NV 11 NV 11 VR 1310 FR 1410 FR 2110		
Oscarke gaat Ondine een mep geven p. 308 309 De vrouw van Jan de Lichte krijgt een mep p. 309 311 De laatste vlieg p. 311 312 Er zijn prinsen met een grote P. en prinses met een kleine p. 313 314 Oscarke heeft zich vergist in de mist p. 314 315	C R R R C				FR 2309 VR 2710 VR 0311	NV 11 NV 11 NV 11	LN*0103 VG 07	
Op Roo-kauter p. 315 317 De diefstal van Johanna Tange p. 317 319 Och boeken zijn maar boeken p. 319-320 Kinderen zijn zo schoon p. 320-322 Het probleem der versleten schoenen p. 322 324	R R C R R				FR 3009 FR 0710 FR 2810 VR 1711		LN*0103 VG 07 LN*0103 VG 07	
Piano in de avond p. 324-325 Een onbewogen Ondine p. 325 326 Andréus Mottebol ontmoet de baron p. 326-328 Leve de overwinnaar! p. 328 329 Mokerslagen p. 330	R C R R C				VR 2411 FR 0411 FR 0212			
Brave zotten p. 331 332 De vis wordt duur betaald p. 333 334 De bibliotheek p. 335 336 Het geneesmiddel p. 336-337 Een rechterlijke dwaling p. 338 339	R R R C R				FR 2511 VR 1512 VR 2912 VR 0112		LN*0305 VG 07	
Sombere dag p. 339 341 De bundagent p. 341 342 Dode blaren p. 342 344 De kruwagen is niet meer p. 345 346 Lowieke Boone p. 346-347	R C RC R C				VR 0812 FR 0912 FR 1612		LN*0305 VG 07	
Achja Lowieke Boone! p. 347 349 De kumavalliguur p. 349-350 Lord Lister p. 350-352 Bij witte sneeuw p. 352 354 De schele wereld p. 354-356	R R R R C					VR 0202 VR 0501 VR 1201 VR 1901		
Ter recensie p. 356-357 Het album p. 357 359 De oorlog is gedaan! p. 359 360 Marken met nullen p. 360-361 De keizer komt! p. 361 363	R R C C R	VG 06 VG 06	FR 1104 FR 1104		FR 3012	VR 2601 FR 0302 FR 1002 FR 0601		

titel en paginanummer	L	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
Wachtende mensen p 361-365 Met de stroom mee? p 365-367 Bij winter en vloed weer p 367-368 De revolutie van 14 18 p 369-370 Welke bek kiest ge? p 370-371	R R R C R	VG 06	FR 1104			FR 1301 FR 2001 FR 2701 FR 1702 VR 0902		
De bek van het oosten p 371-373 Het masker van het westen p 373-374 Nogmaals de revolutie p 374-375 Doch een revolutie van haken en ogen p 376 Een kamaval-revolutie p 377-378	R R C C C	VG 06 VG 06	FR 1104 FR 1104 FR*1804 FR 1804			VR 1602 VR 2302		
Ik ben Tippetotje p 378-379 Al die oorlogsverhalen p 379-380 Het wijf der revolutie p 381-382 Het einde der revolutie p 382-383 Droom p 383-384	R R C C R	VG 06 VG 06	FR 1804 FR 1804			VR 0203 VR 1603 VR 2303		
Dromen zijn geen bedrug p 384-385 Waar is de ware revolutie? p 385-386 De rubberapper p 386-389 Het masker p 389-390 Lachende maskers p 390-392	R C R C R	VG 06 VG 06	FR 1804 FR 1804			VR 3003 VR 1502 VR 1104		
Waar is mijn huis? p 392-394 Winterappelen p 394-397 Valeer ziet de kinderen van Ondine p 397-398 Bij vreemden p 398-399 Een terugblik p 399-400	C R C C RC	VG*06	FR*1804			FR 1404	VR 2305	
De woede van Valeer p 400-402 Kramiek trekt de streep p 402-403	C R							VR 2706
Vierde en laatste hoofdstuk Wij enkelen in een wereld van barbaren p 405-501								
Wij de enkelen p 407-408 Moderato p 408-409 Wie is barbaar? p 409-411 De vloek p 411-412 Ook de ouden roepen luider p 412-414	R R R C R					FR 0704 FR 0506 FR 1205 FR 1905 FR 2605		
Mijn auto p 414-415 Den laetsten hoek p 415-416 Den Iengrimus p 417 Met de handen in de schoot p 417-418 Het bos der mensen p 418-419	C R R C R					VR 2707 VR 2707 VR 0903		VR 0407 VR 1107
Wat zit ge daar eigenlijk te denken? p 420 Levensverhaal van Marlow p 420-422 Gedachten van Oscar p 423 Bij Boone p 424-425 Wereld zonder vrouwen p 425-426	C R C C R					VR 2707 VR 2707 FR 2402	VR 0102	
Dode vlinder p 426-428 Oscar gaat werk zoeken p 428-429 De baron is niet meer p 429-431 Braf en ongelukkig p 431-433 Kwetterende mussen p 433-434	R C R C R					FR 0303	VR 1107 VR 0802 PO 07-09 TM 09	
Het huis te Harlem p 435-437 On p 437-438 Als Rome brandt p 438-440 Grauwe bloemenstraten p 440-441 Tot straks p 441-442	R C R R C					FR 1003 RM	VR 2103 PO 07-09 TM 09 VR 1804 PO 07-09 TM 09	
Bittere rijst p 443-444 Een cedar van plastic p 445-446 Hut en bril p 446-447	R R C					FR 2403 RM	VR 2504 PO 07-09 TM 09	

titel en paginummer	L	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
Foto van Jeannine p 447-448	C						PO 07-09 TM 09	
Aangenaam mijn naam is konijn p 449-450	R						VR 1909	
Onpeilbare leegte p 451-452	C						PO*07-09 TM*09	
Een onderzoek p 452-453	R					VR 0405		
Een paar klompen p 453-455	C						PO 07-09 TM 09	
Losgedagen boei p 455-457	R						VR 0905	
Een halve frank p 457-459	C	PO 07 FR 2812					PO*07-09 TM*09	
Roman der toekomst p 459-460	R					VR 1105		
Het doelloze geluk p 460-462	C	PO 07 FR 2812				VR*1805	PO 07-09 TM 09	
Het koude kachelijde p 462-463	C	PO 07 FR 2812					PO 07-09 TM 09	
Koek en deeg p 463-464	C						PO 07-09 TM 09	
Maartse buien p 464-466	R					VR 0604		
De poort valt dicht p 466-467	C							
Donkere kamer p 467-469	R						VR 0808	
Mosselen met fruit p 469-471	C	VN 1207	FR 2305					
Lege fles p 471-472	R					VR 1304		
De andere Glemmason p 472-474	C	VN*1207	FR*2305					
Zelfbedrog p 474	R					VR 2005		
Ik ben zwanger p 475-476	C						VR*1005 PO*12 TM*12	
Grahalmen p 476-477	R							
Mijn kinderen p 478-479	R						VR 0407	
Wetenschap contra kunst p 479-481	C					VR 2906 VR 2704		
Avond in de regen p 481-483	R							
Met hamer en sikkel p 483	C							
Naald en mens p 484	C							
Belachelijke dood p 484-485	C							
Steenkoper gevraagd p 485	C							
Leuwig herbeginnen p 485-487	R					FR 2104 VR 0806	PO 07-09 TM 09	
Het laatste monument p 487	C						PO 07-09 TM 09	
Met de hoed in de hand p 487-489	C		FR*2006			VR 0806	PO 07-09 TM 09	
Onweer in de lente p 489-490	R					FR 2804		
De hond in het vreemde hok p 490-501	C		FR*2006				PO*07-09 TM*09	
Alhoewel ons boek een einde heeft genomen een definitief einde schrijven wij over de grenzen heen, nog een laatste hoofdstuk Dreemstering over het bos p 503-510								
Kunt ge zwijgen? p 505	R							NV 11
Komende wereld p 505-511	C		FR*2706 FR*1107 FR*1807			VR 3108		NV 11
Willens nullens p 512-513	R							NV 11
Betrekkelijke wereld p 513-518	C		FR*1807 FR*2507 FR*0108					NV 11
Merregen p 518-519	R							NV 11
Beschoten wereld van Oscarke p 519-526	C		VP 04/05					NV 11
Het laatste sociale paard p 526-527	R							NV 11
De theorieën van Mariette p 527-533	C		FR*1508 VP 04/05					NV 11
Wat peper en zout p 534-535	R							NV 11
De korte haren p 535-542	C		FR*2908 VP 04/05		ZB*			NV 11
Aan de hazeltrunk p 542-543	R							NV 11
De bende der barbaren p 543-550	C				ZB			NV 11
Regen over het bos p 550-551	R							NV 11

titel en paginanummer	L	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
Deernvulling der Goden p. 551-558	C							NV 11
Grijs wal zote p. 558-559	R							NV 11
Slot p. 559-566	C			FR*2407 TM*11/12 TM*11/12				NV 11
Orgelpunt p. 566-570	C							

Schema 2c:

Aantal voorgepubliceerde paragrafen per hoofdstuk van *De Kapellekensbaan*

	AP	V	PV
hoofdstuk 1	78	72	92,3
hoofdstuk 2	75	34	45,3
hoofdstuk 3	61	23	37,7
hoofdstuk 4	97	50	51,5
totaal	311	179	57,6

Schema 2d:

Aantal per jaar en per hoofdstuk voor het eerst voorgepubliceerde paragrafen van *De Kapellekensbaan*

	1945	1946	1947	1948	1949	1950	totaal
hoofdstuk 1	1	17	26	21	4	3	72
hoofdstuk 2	0	6	10	7	3	8	34
hoofdstuk 3	0	4	5	11	3	0	23
hoofdstuk 4	0	3	19	6	22	0	50
totaal	1	30	60	45	32	11	179

Schema 2e:

Aantal voorgepubliceerde paragrafen per hoofdstuk van *Zomer te Ter-Muren*

	AP	V	PV
hoofdstuk 1	87	63	72,4
hoofdstuk 2	86	70	81,4
hoofdstuk 3	72	62	86,1
hoofdstuk 4	60	52	86,7
hoofdstuk 5	17	17	100
totaal	322	264	82

Schema 2f:

Aantal per jaar en per hoofdstuk voor het eerst voorgepubliceerde paragrafen van *De Kapellekensbaan*

	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	totaal
hoofdstuk 1	3	0	54	6	0	0	0	63
hoofdstuk 2	0	9	5	55	1	0	0	70
hoofdstuk 3	11	0	0	25	22	3	1	62
hoofdstuk 4	5	2	0	0	24	19	2	52
hoofdstuk 5	0	5	2	1	0	0	9	17
totaal	19	16	61	87	47	22	12	264

Schema 3:

Bijdragen in <i>De roode vaan</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
Brussel een oerwoud					
XIV -Zaal 'Van Dijk'	050246	KB 89-90	70	R	In aansluiting met dit en dat
Plastische elementen in de literatuur	090246	KB 64-65	49	R	
Donkere tijd van den Vos Reinaerde	110746	KB 25 26	16	R	Donkere tijd
Het meisje en haar heilige	010147	KB 21	12	C	Ondine en haar zotte moeder
		KB 26	17	C	Een wonder is geschied
		KB 26-27	17	C	Een wonder is geschied
		KB 27-28	18	C	De heilige Valeer

Schema 4a:

Titel afleveringen 'Van den Vos Reinaerde' in <i>Front</i>		PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
Donkere tijd	250846	1	KB	25-26	16	R	Parodie
2 -Parodie	010946	2	KB	28-29	19	R	
3 -De zoveelste	080946	3	KB	28-29	19	R	
4 -De jacht begint	150946	4	KB	46	33	R	
5 Ieder het zijne	220946	5	KB	48-49	35	R	
6 -Die wisse es soo vet	290946	6	KB	65-67	50	R	Reinaerts droom
7 -Reinaert's droom	061046	7	KB	79-81	62	R	
8 -Hou de dief!	131046	8	KB	90-91	71	R	
9 -Van de pladisen die hi warp van der kerren	271046	9	KB	119-120	90	R	
10 -Sint dede ic hem crune	031146	10	KB	136-137	105	R	
11 -De visvangst met de staart	101146	11	KB	149-151	116	R	Leve de koning om het even dewelke
12 -Van nu toten domsdhage	241146	12	KB	172-173	138	R	
13 -De bedevaart naar Sinterwoufgang	011246	13	KB	189-190	149	R	
14 De misplaatste redevoering	081246	14	KB	210-212	167	R	
15 Leve de koning-om het even dewelke	151246	15	KB	231-232	184	R	
16 Ter Elmaeren	221246	16	KB	253-254	201	R	Links is links
17 Hi luudde so utermaten	291246	17	KB	284-286	224	R	
18 Op de Blandinusberg	050147	18	KB	302-303	237	R	
19 Op de Blandinusberg	120147	19	KB	328-329	256	R	
20 Het overspel van Reinaert	190147	20	KB	359-360	279	R	
21 De porseleinwinkel	020247	21	KB	384-385	296	R	De porseleinwinkel wordt voortgezet
22 De porselein-winkel wordt voortgezet	090247	22	KB	388-390	299	R	
23 's Coninx ghetrauwe cnecht	230247	23	KB	397-398	305	R	

Schema 4b:

Afleveringen 'Notaboek van Boontje' in <i>Front</i>		PD	VPL	PNR	L	PT
Uit het notaboek van Boontje	031146					
Roman in twee delen			KB 141-142	109	R	Roman van Tippetotje
De ene wereld is de andere niet			-			
Onk een beschrijving			KB 169	135	R	Twee vergeten nota's
Help u zelf zo helpe u God			KB 327	255	R	Help u zelf zo helpe u God
Filosofie van de kleine man			-			
De staat			KB 328	255	R	Help u zelf zo helpe u God
Nog over de staat			KB 327	255	R	Help u zelf zo helpe u God
In de tram			-			

Afleveringen 'Notaboek van Boontje' in <i>Front</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
Uit het kleine notaboek van Boontje Ik zal wel terugkomen Vreemde historie Mist Gedicht	241146	KB 333-334 - KB 223 KB 200	260 178 157	R R R	Ik geloof in het bijzonder Butaangas De anthologie
Uit het notaboek van Boontje Onze Frans En daar hij een beetje Daar is een huishouden Een term van Jan In de avond En een brave En met iemand In iedere	090247	- - KB 317 - KB 173 KB 217 - -	247 139 192	R R R	Een rechte hoek van 45 graden Een 'Reinaert' door de zoon van Johan Janssens Een brave en wat oudwordende sociaal
Uit het notaboek van Boontje Verhaal van de man En om Freud En als er Twee oud en grijs En de zigeunerin Een meisje Logika der vrouw Na een paar moppen En omdat alle slimmerikken Zomerhistorie	020347	KB 324 - KB 60 KB 257 - KB 169 - ZTM 67-68 KB 260 KB 24	324 45 204 135 39 206 15	R R R R R R R	Nog en nog eens over ziekte en dood De leegte grijnst u aan De geest van sommige vrouwen Twee vergeten nota's Over de zotten Grijze dag Waar blijft het leven?
Uit het notaboek van Boontje Kapitein Een oog Moderne kunst Moedeloze dag Drukproeven verbeteren Prijskamp in fouten Stomme ambacht	290647	KB 201-202 - - -	158	R	Het nut der kunst
Uit het notaboek van Boontje Gedicht Met onze Jo op wandel Beleefdheidsformule Levensvraag	130747	KB 199 KB 173 - KB 173-174	157 139 139	R R R	De anthologie (1) Een 'Reinaert' door de zoon van Johan Janssens Een 'Reinaert' door de zoon van Johan Janssens
Uit het notaboek van Boontje Zonderlinge broodwinning Komische film Machines	270747	ZTM 50-51 - KB 161-162	29 127	R R	Is de sfinks hol? Machines
Uit het notaboek van Boontje Ook een definitie	030847	-			

Afleveringen 'Notaboek van Boontje' in *Front*

	PD	VPL	PNR	L	PT
Reclame Oogkleppen Plastische uitdrukkingen Zwarte sneeuw Het handelsregisternummer		KB 93 KB 233 KB 381 KB 215 -	73 185 293 170	R R R R	De hoge wereld Oogkleppen Plastische uitdrukkingen Witte en zwarte sneeuw
Uit het notaboek van Boontje Ontdekkingen zonder waarde Arseniek en oude kant Misdadigers die niet mogen aangehouden worden	170847	ZTM 43 KB 224 KB 319	23 178 248	R R R	De blinde muur Regen en oude kant Misdadigers die vrij rondlopen
Uit het notaboek van Boontje Meest alle ruzie Bij de verjaring En niet alleen Een brave bureelbediende Permeke exposeert Twee katten grijpen Bij mij kwam	240847	KB 308 KB 308-309 KB 309 - KB 309 KB 309-310 KB 310	241 241 241 - 242 242 242	R R R - R R R	Misverstand 1 Misverstand 1 Misverstand 1 - En misverstand 2 En misverstand 2 En misverstand 2
Uit het notaboek van Boontje Over ziekte en dood Ik weet niet meer In een kleine kliniek En eender in welke kliniek En iemand anders Iemand vertelt me Vertelling van de man Geschiedenis van M. Lyon Een heel klein meisje	070947	KB 257 KB 322 KB 322-323 KB 324 KB 323-324 KB 324 KB 239-240 KB 324	204 251 251 252 252 252 190 252	R R R R R R R R	De geest van sommige vrouwen Over ziekte en dood Over ziekte en dood Nog en nog eens over ziekte en dood Nog en nog eens over ziekte en dood Nog en nog eens over ziekte en dood Het zijn de anderen die iets vertellen Nog en nog eens over ziekte en dood
Uit het notaboek van Boontje Over de kinderen Kinderen zijn een blijvende Ergens aanbellend Doch stilaan komt En dan, kinderen spelen En op een zondagnanoen	300548	- - - ZTM 76 KB 381	43 293	R R	Nihilisme dat er geen is Plastische uitdrukkingen
Uit het notaboek van Boontje De dochter van de machinemens Babbelsiekte	010848	KB 208 209 ZTM 77-78	165 44	R R	De dochter der machines Het ware nihilisme
Uit het notaboekje van Boontje De koude oorlog De spanning En Cesar En mijn vrouw	150848	- - ZTM 304	181	R	De slak
Uit het notaboek van Boontje De 2 dochters Het standbeeld van Anseele	260948	- -			

Aflleveringen 'Notaboek van

Boontje' in <i>Front</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
Uit het notaboek van Boontje	121248	-			
De vergissing		ZTM 267	158	R	Wandeling A
Het gebaar		ZTM 285	170	R	De zang der vogelen
Morgenconcert		KB 400	307	R	De grap met het kruis van heldenmoed
Het kruis					
Uit Boontje's notaboek	060849	ZTM 285	170	R	De zang der vogelen
Over de zang		ZTM 41	22	R	De maag van Siekegheest, de student
Wandelend door de velden		-			
Over de moeilijkheden		-			
De vertelling van vic		-			
Iemand vertelt mij		-			
Over het oud worden		-			

Schema 4c:

Titel verhalen in <i>Front</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
Schijngevecht rond een roman	200747	KB 14-15	6	R	De kleine Ondine tussen ijzer en glas
		KB 15	7	R	Een vergissing en een verwituging
		KB 16-17	8	R	De Kapellekensbaan
		KB 17-18	9	R	De heldin tussen 2 fabrieken
Ter-Muren in 1800-en-zoveel	100847	KB 18-19	10	R	Een hoopje mens
		KB 19-20	11	C	1800-en-zoveel
		KB 20-21	12	C	Ondine en haar zotte moeder
		KB 21-22	13	C	Perpetuum mobile
Lente te Ter-Muren	071247	KB 72-73	56	C	Brandende kaarsen
		KB 75-76	58	C	Arm kindeke Jezus van Ter-Muren
		KB 77-78	60	C	De heren komen!
		KB 81	63	C	Gekwetst ben ik al binnen
		KB 84-85	66	C	Het is de lentetijd
Kleine dagmuziek	281247	ZTM 458-459	280	C	Een halve frank
		ZTM 460-462	282	C	Het doelloze geluk
		ZTM 462-463	283	C	Het koude kacheltye
De muur	220248	ZTM 173-175	98	C	Brussel is Brussel
		ZTM 180-182	102	C	De muur
		ZTM*184-185	104	C	Het einde van de muur
		ZTM 190-191	108	C	De windblaas
		ZTM*197	113	C	Niets dan wind
Kleine burgerij-muziek	070348	KB 43-44	31	C	Het kostuum der armen
		KB 47	34	C	De soort waar de wereld zich niets van aantrekt
		KB 50-51	37	C	Onzelveheer-van-Ter Muren spreekt Frans
		KB 51-52	38	C	Ik ben beter dan de anderen
Kleine-burgerij-muziek	140348	KB 52	38	C	Ik ben beter dan de anderen
		KB 54-55	40	C	Meneerke Brys is niet goed wijs
		KB 55-56	41	C	Burgerij-recepten

Titel verhalen in <i>Front</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
Twee schetsen over het einde van de oorlog 1914-'18					
I Neen, de oorlog ging voorbij	110448	ZTM 359-360 ZTM 360-361 ZTM 369-370 ZTM 374-375 ZTM 376	216 217 222 226 227	C C C C C	De oorlog is gedaan! Marken met nullen De revolutie van 14-18 Nogmaals de revolutie Doch een revolutie van haken en ogen
Twee schetsen over het einde van de oorlog 1914-'18					
II De Duitsers waren weg	180448	ZTM 376 ZTM 377-378 ZTM 381-382 ZTM 382-383 ZTM 385-386 ZTM 389-390 ZTM*392	227 228 231 232 235 237 239	C C C C C C	Doch een revolutie van haken en ogen Een carnaval-revolutie Het wijf der revolutie Het einde der revolutie Waar is de ware revolutie? Het masker Waar is mijn huis?
De schroef zonder einde	020548	KB 137-138 KB 138-139 KB 140-141 KB *142-143	106 107 108 110	R C R C	De schroef zonder einde De biecht van Vapeur De mortel van de hoge wereld Het ongelukkige roofdier
Meneer Glemmasson en zijn nar	230548	ZTM 469-471 ZTM 472	288 290	C C	Mosselen met frit De andere Glemmasson
De hond in het vreemde hok	200648	ZTM 488-489 ZTM 491-493 ZTM 495	303 305 305	C C C	Met de hoed in de hand De hond in het vreemde hok De hond in het vreemde hok
Alleen maar een dame te zijn!	270648	ZTM 506-507	307	C	Komende wereld
Het "eigen" huis	110748	ZTM 508-510	307	C	Komende wereld
Moderne stijl	180748	ZTM 510-511 ZTM 513	307 309	C C	Komende wereld Betrekkelijke wereld
De radio	250748	ZTM 513-516	309	C	Betrekkelijke wereld
Techniek	010848	ZTM 516-518	309	C	Betrekkelijke wereld
Het grootwarenhuis	150848	ZTM 530-531	313	C	De theorieën van Mariette
Aan de lopende band	290848	ZTM 535-536	315	C	De korte haren
De vijver	071148	ZTM*276-277 ZTM 280-281 ZTM 283-284 ZTM 287-288	164 167 169 172	C C C C	Klei is klei Is Valeer Oscarke geworden? Zijn er dan geen socialisten meer? Dag meneer de pastoor!
In het jaar 1936	240749	ZTM 560-563	321	C	Slot
Oscarke werkt te Brussel	060849	ZTM 11-13 ZTM 22-23 ZTM 31-32 ZTM 37-38 ZTM 43-46	3 10 16 20 24	C C C C C	De jonggehuwde Oscarke moet werk gaan zoeken Ik heb geen werk gevonden De treinramp Ik heb werk

Schema 4d:

Titel aflevering 'Wereld van vandaag' in Front	PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
Over alles een kruis	140947	1	KB 9	1	R	
Atlantic + atomic	280947	2	KB 10	2	R	
Lap en-vliegwerk	051047	3	KB 11	3	R	
Noch god noch democratie	121047	4	KB 12-13	4	R	
Malaise	191047	5	KB 13-14	5	R	
Abnormaliteiten	261047	6	KB 22-23	14	R	
Waar blijft het leven?	021147	7	KB 23-24	15	R	
Nogmaals een uil!	091147	8				
De oude Bultkarkas spreekt	231147	9	KB 32-33	23	R	
Treinlectuur	301147	10				
Dubo Dubon Dubonnet	071247	11	KB 39-40	28	R	Dubo Dubon Dubonnet
Sommigen zijn goed gestemd	141247	12				
Een nieuwe kroniek?	281247	13				
Plastische elementen in de literatuur	040148	14	KB 64 65	49	R	
Le jeu de la rose	110148	15	KB 56-57	42	R	
De man met het afgesneden oor	180148	16	KB 57-58	43	R	
Einde van de zonnebloem-cultus	250148	17	KB 61 62	46	R	
In december	010248	18	KB 95-96	75	R	
Bollie bom in strijd met de atoom machten	080248	19				
De leegte grijnst u aan	150248	20	KB 60-61	45	R	
Een filmscenario	220248	21	KB 69 70	51	R	
Moedeloze dag	290248	22	KB 78-79	61	R	
Mijn kleine Congo	070348	23	KB 82-83	64	R	
Een nieuwe wereld	140348	24	KB 83-84	65	R	
Het schone en verhevene	210348	25	KB 85-86	67	R	
Van den Vos Reinaerde	280348	26				
Wat is er van Miller?	040448	27				
Hamlets aan de lopende band	110448	28	KB 154 155	121	R	
De natuur maar met niet te veel bomen	090548	29	KB 155-157	122	R	De natuur, maar niet met te veel bomen
Brandende kerk	160548	30	KB 131-132	101	R	
Over ijsroom en vanillepoeder	230548	31	KB 158-159	124	R	
Te ingewikkeld	300548	32	KB 159 160	125	R	Te ingewikkeld
Te hard	060648	33	KB 160-161	126	R	En te hard
Machines	130648	34	KB 161-162	127	R	
De quinquet-lamp	200648	35	KB 184-185	145	R	
Meiklokjes	270648	36	KB 186 188	147	R	
Anthologie (1)	040748	37	KB 199-200	156	R	De anthologie (1)
Anthologie (2)	110748	38	KB 200-201	157	R	De anthologie (2)
Het nut der kunst	180748	39	KB 201-202	158	R	
Angst	250748	40	KB 212-213	168	R	

Titel aflevering 'Wereld van vandaag' in <i>Front</i>	PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
Diep river	010848	41	KB 221-222	176	R	
Kapitein Eenoo	080848	42				
Weldoeners der mensheid	150848	43				
Oogkleppen	220848	44	KB 232-233	185	R	
De blinde van de gare du nord	290848	45				
Nihilisme?	050948	46	KB 222-223	177	R	Butaangas
Tzijn de anderen die iets vertellen	120948	47	KB 239-240	190	R	Het zijn de anderen die iets vertellen
De zever	260948	48				
Niet bijster veel zaaks	031048	49				
De heren	101048	50	KB 247-248	197	R	
October	171048	51	KB 259-260	206	R	Grijze dag
De geest van sommige mannen	241048	52	KB 255-256	203	R	
Grijze dag	311048	53				
Amber	071148	54	KB 261-262	208	R	De draad van Ariadne
De handelsreiziger	141148	55	KB 262-263	209	R	Pygmalion
Surrealisme voor Magritte	211148	56				
Te korte beentjes	281148	57	KB 274-275	216	R	
Op Alderheiligen	051248	58	KB 282-283	222	R	Op allerheiligen
Het proletariaat der bureelbedienden	121248	59	KB 283-284	223	R	
Een schoenfabriekje	191248	60	KB 296-297	232	R	Het tabaksfabriekje
Het verhaal	261248	61	KB 310-312	243	R	Het verhaal van Johan Brams
De kerstboom	020149	62	KB 314-315	245	R	
Eerlykheid	090149	63	KB 315-317	246	R	
Een rechte hoek van 45 graden	160149	64	KB 317-318	247	R	
Misdadigers die vry rondlopen	230149	65	KB 318-319	248	R	
Help u zelf, zo helpe u God	300149	66	KB 327-328	255	R	Help u zelf zo helpe u God
Afwijkingen van het realisme	060249	67	KB 329-331	257	R	
De bekoring van Tolfboel	130249	68	KB 331-332	258	R	Bekoring van Antonius en Tolfpoets
Over ziekte en dood	200249	69	KB 322-323	251	R	Over ziekte en dood
			KB 323-324	252	R	Nog en nog over ziekte en dood
Ik geloof in het bijzonder...	270249	70	KB 333-334	260	R	
De apotheker en zijn discipel	060349	71	KB 335-336	261	R	
Kunst contra wetenschap	130349	72	KB 337-338	263	R	
Om de chaos te bestrijden...	200349	73	KB 340-341	266	R	Is de chaos te bestrijden?
Wijlen meneer God	030449	74	KB 394-396	303	R	
Het complex	100449	75	KB 339-340	265	R	Problemen. . al maar problemen

Titel aflevering 'Wereld van vandaag' in <i>Front</i>	PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
Is ook humor triestig?	170449	76	KB 345-347	270	R	
De hovenier	240449	77	KB 347-348	271	R	
Het verweer van Siekegheest	010549	78	KB 353-355	275	R	
Wij zullen wachten en zien	080549	79	KB 361-362	280	R	
Het geneeskundig onderzoek	150549	80	KB 365-367	283	R	
Blues for yesterday	220549	81	KB 363-365	282	R	
Toch zijn er die hun plicht doen!	290549	82	KB 387-388	298	R	
De geschiedenis van meetje mie	050649	83	KB 374-376	289	R	De geschiedenis van meetje wanne
Op zoek naar Marcus Aurelius	120649	84	KB 369-370	285	R	Want ik ben geen Marcus Aurelius
Het leven Buiten het leven	190649	85	KB 390-391 KB 405	300 311	R R	Het leven Buiten het leven De roman van de oude Bultkarkas
De weide	260649	86	ZTM 18-19	7	R	
De lange arm	030749	87	ZTM 14-16	5	R	
Voor vrijheid en welstand	100749	88	ZTM 19-21	8	R	
Komt niet elk ding op zijn tijd?	170749	89	ZTM 26-28	13	R	
Ut diecke boecken	240749	90	ZTM 32-34	17	R	
De kat van Siekegheest, de student	310749	91	ZTM 38-40	21	R	De kat van Siekegheest, de student
De maag van Siekegheest de student	060849	92	ZTM 40-42	22	R	De maag van Siekegheest, de student
De blinde muur	130849	93	ZTM 42-43	23	R	
De luiheid van Siekegheest, de student	200849	94	ZTM 46-47	25	R	
Is de sfinks hol	270849	95	ZTM 50-51	29	R	
Aan de boorden van de Ourthe	030949	96	ZTM 62-64	36	R	
De laatste dagen der mensheid	100949	97	ZTM 71-72	41	R	
Over de zotten	170949	98	ZTM 67-69	39	R	
De afbakening	240949	99	ZTM 85-87	48	R	
Janpietersen, de Cleyne	011049	100	ZTM 79-80	45	R	Jan Pietersen, de Cleyne
Ik kan het niet geloven	081049	101	ZTM 83-85	47	R	Ik kán het niet geloven
Roggedoes in Parijs	151049	102	ZTM 92-93	51	R	Met Tippetotje in Parijs
Ook een kloof	221049	103	ZTM 98-100	55	R	
Op de wilde boef	291049	104	ZTM 102-103	57	R	Op den wilden boef
De minderwaardigen	051149	105				
De 3 steunpilaren	121149	106	ZTM 114-115	64	R	Gedichten voor de arbeider
Hamlet is in China	191149	107	ZTM 121-123	69	R	
De zinkende hond	261149	108	ZTM 116-118	66	R	
Feestelijk herdenken	101249	109				
De fantast	171249	110	ZTM 128-130	73	R	

**Titel aflevering 'Wereld
van vandaag' in *Front***

	PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
Moeraskoorts	241249	111				
Braakgrond	311249	112	ZTM 142-143	81	R	
Bij mijn moeder op Sicilie	070150	113				
De lichtekooi	140150	114				
Groot maar gevaarlijk!	210150	115				
De zetel van Valeer	280150	116	ZTM 157-158	88	RC	
Buiten de wet	110250	117	ZTM 170-172	96	R	
De sentimentele meneer	180250	118	ZTM 172-173	97	R	
De zetel van Ondine	250250	119	ZTM 160-161	90	RC	
Bij de bankdirecteur	040350	120	ZTM 175-177	99	R	De bankdirecteur
Wie is de heer Vreekant?	110350	121	ZTM 177-179	100	R	
Een bittere grap een						
sociale grap	180350	122	ZTM 179-180	101	R	
Spanjolen en pandoeren	250350	123	ZTM 194-196	111	R	
De soldaten van Lodewijk de						
Vijftiende	010450	124	ZTM 196-197	112	R	Soldaten van Lodewijk de Vijftiende
Het werk van de beul	080450	125	ZTM 198-200	114	R	
Aangebrande pap	150450	126	ZTM 200-202	115	R	
De fietsdief	220450	127				
Godendeemstering	290450	128	ZTM 214-215	124	R	Wensdroom van een hovenier
Een wensdroom?	060550	129	ZTM 215-216	125	R	En nog een andere wensdroom
Zal men op onze graven spuwen?	130550	130	ZTM 221-223	129	R	
Theocratie	200550	131	ZTM 238-239	139	R	
Notaris Woese	270550	132	ZTM 230-231	134	R	
Een sprookje van 1 mei						
Voor de vader van M D K	030650	133	ZTM 243-244	142	R	Een sprookje voor 1 mei
De laatste hoek	100650	134	ZTM 241-242	141	R	
Aanval op het kasteel	170650	135	ZTM 247-249	145	R	
Een dagboek	240650	136	ZTM 246-247	144	R	
Een drama	010750	137	ZTM 249-250	146	R	Drama in Vlaanderen
Dode zielen	080750	138	ZTM 252-254	148	R	
De zaag	150750	139	ZTM 258-259	152	R	
De zakkenrollers	220750	140	ZTM 262-263	155	R	
Een koning spreekt	290750	141				
Hoe ver staan we nu ?	050850	142	ZTM 273-274	162	R	Hoe ver staan we nu?
Jan de Lichte aangehouden!	120850	143	ZTM 277-279	165	R	
Kermis te Aelst	190850	144	ZTM 279-280	166	R	Kermis in de stad der 2 fabrieke
Een ontdekker	260850	145	ZTM 274-275	163	R	
De vergissing	020950	146	ZTM 282	168	R	
Het zijn de anderen	090950	147	ZTM 296-297	196	R	
De dode vogel	160950	148	ZTM 298-299	197	R	
De vrouw van Jan de Lichte	230950	149	ZTM 309-311	185	R	De vrouw van Jan de Lichte krijgt een mep
Op Roo-kauter	300950	150	ZTM 315-317	189	R	

Titel aflevering 'Wereld van vandaag' in <i>Front</i>	PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
De diefstal van Johanna Tange	071050	151	ZTM 317-319	190	R	Andreas Mottebol ontmoet de baron
Een synthese	141050	152	ZTM 305-306	182	R	
De vreemde vrouw	211050	153	ZTM 306-307	183	R	
Kinderen zijn zo schoon	281050	154	ZTM 320-322	192	R	
Een zakenman	041150	155	ZTM 326-328	196	R	
De Cholera Morbus	111150	156				Brave zotten
Aan dovemans deur	181150	157				
De brave zotten	251150	158	ZTM 331-332	199	R	
Leve de overwinnaar!	021250	159	ZTM 328-329	197	R	
Herfstblaren	091250	160	ZTM 342-344	206	R	
De kruwagen is niet meer	161250	161	ZTM 345-346	207	R	Wachtende mannen
De mars der parachutisten	231250	162				
Het album	301250	163	ZTM 357-359	215	R	
De keizer komt!	060151	164	ZTM 361-363	218	R	
Wachtende mensen	130151	165	ZTM 363-365	219	R	
Met de stroom mee?	200151	166	ZTM 365-367	220	R	De oorlog is gedaan! Marken met nullen
Bij winter en slecht weer	270151	167	ZTM 367-368	221	R	
De oorlog is voorbij	030251	168	ZTM 359-360	216	C	
Duitse merken	100251	169	ZTM 360-361	217	C	
De revolutie van 14 18	170251	170	ZTM 369-370	222	C	
Wereld zonder vrouwen	240251	171	ZTM 425-426	260	R	
Kwetterende mussen	030351	172	ZTM 433-434	265	R	
Grauwe bloemenstraten	100351	173	ZTM 440-441	269	R	
Soldatenleven	170351	174				
Een ceder van plastic	240351	175	ZTM 445-446	272	R	
De kenner	310351	176				Wij, de enkelen
In een wereld van barbaren	070451	177	ZTM 407-408	246	R	
Een terugblik	140451	178	ZTM 399-400	243	R	
Eeuwig herbeginnen	210451	179	ZTM 485-487	301	R	
Onweer in de lente	280451	180	ZTM 489-490	304	R	
Moderato	050551	181	ZTM 408-409	247	R	Ook de andren roepen luider
Wie is barbaar?	120551	182	ZTM 409-411	248	R	
De vloek	190551	183	ZTM 411-412	249	R	
Ook de anderen roepen luider	260551	184	ZTM 412-414	250	R	
Voor de wereld van morgen	020651	185				

Schema 5:

Titel aflevering 'Ook de af-
breker bouwt op' in *Parool*

	PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
Vaarwel Liske	221246	1				
Filmscenario	291246	2	KB 69-70	53	R	Een filmscenario
Ongeloof	050147	3	KB 12-13	4	R	Noch God noch democratie
			KB 13-14	5	R	Malaise
Waarom lacht ge?	120147	4	KB 39-40	28	R	Dubo Dubon Dubonnet
Zoek de mens	260147	5	KB 85-86	67	R	Het schone en verhevene
Madame Proust	020247	6	KB 273-274	215	R	
Belangrijke vraag	090247	7	KB* 123	93	R	Kramiek belt aan
De hoge wereld	160247	8	KB 93-94	73	R	
Het zoveelste masker	230247	9	KB 86-87	68	R	
Zonder kop of kont	020347	10	KB 98-99	77	R	
Nog eens de hoge wereld?	090347	11	KB 140 141	108	R	De mortel van de hoge wereld
De ene driehoekszijde	160347	12				
De andere driehoekszijde	230347	13				
Surrealisme	300347	14				
Van nihilisme tot realisme	060447	15				
Anthologie van Marcel Wouters	130447	16	KB 199-200	156	R	De anthologie (1)
			KB 200-201	157	R	De anthologie (2)
Grijze dag	200447	17	KB 259-260	207	R	
(Zonder titel)	270447	18	KB 105-106	79	R	De averechtse verkenning
Ook treinspiegelingen	040547	19	KB* 169	136	R	De badkamer
Wereld van vandaag	110547	20	KB 159-160	125	R	Te ingewikkeld
			KB 160-161	126	R	En te hard
Kweddelen	180547	21				
Realiteit en realiteit is 2	250547	22	KB 22-23	14	R	Abnormaliteiten
Gesprek in de morgen	010647	23				
Brandende kerk	080647	24	KB 131-132	101	R	
Jan Metsijs	150647	25	ZTM 33-34	17	R	Ut diecke boecken
Cha-Cha Vana	220647	26				
Konijntje	290647	27				
Doodschuld	060747	28	KB 244-245	194	R	
Van-Hecke-van het-festival	130747	29				
De kerstboom	200747	30	KB 314 315	245	R	
Niet-politiek-juist	270747	31	KB 169-170	136	R	De badkamer
Gerechtelijke dwalingen	030847	32				
De duivel vaart in ons	100847	33	KB* 246	196	R	In memoriam de literatuur
De geveelschilder	240847	34	KB 335 336	261	R	De apotheker en zijn discipel
Gods-angst	310847	35				
Wijlen meneer God	070947	36	KB 394-396	303	R	
Eerlijkheid	140947	37	KB 315-317	246	R	
Het verhaal van Johan Brams	210947	38	KB 310-312	243	R	
Afwijkingen van het realisme	280947	39	KB 329-331	257	R	
De bekoring van Sint-Antonius	051047	40	KB 331-332	258	R	De bekoring van Antonius en Tolfpoets

Titel aflevering 'Ook de af-
breker bouwt op' in *Parool*

	PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
O Kempenland	121047	41				
De quinquet-lamp	191047	42	KB 184 185	145	R	
De honden blaffen	261047	43				
Maar de karavaan gaat voorbij	021147	44				
Aanvulling	091147	45				
Nous, les inciviques	161147	46				
Sentimentaliteit	231147	47				
Reinaert of Isengrinus?	301147	48	KB 44-45	32	R	
Geschiedenis van de mosterd- kroes	071247	49	KB 68-69	52	R	De geschiedenis van de Peperbus
Het valt moeilijk te contro- leren	141247	50	KB 52-53	39	R	
Voor loonsverhoging	211247	51	KB 40-41	29	R	

Schema 6:

Titel verhaal in <i>Debat</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
Perpetuum mobile 1889	11/1246	KB 16	8	RC	De Kapellekensbaan
		KB 17	9	RC	De heldin tussen 2 fabrieken
		KB 18-19	10	RC	Een hoopje mens
		KB 19 20	11	C	1800 en-zoveel
		KB* 33	23	R	De oude Bultkarkas spreekt
		KB 20	11	C	1800-en-zoveel
		KB 21-22	13	C	Perpetuum mobile
		KB 20-21	12	C	Ondine en haar zotte moeder
		KB 22	13	C	Perpetuum mobile
		KB 21	12	C	Ondine en haar zotte moeder
		KB 22	13	C	Perpetuum mobile

Schema 7:

Titel verhalen in <i>De Vlaamse gids</i>		PD	VPL	PNR	L	PT
Neen, de oorlog ging voorbij	0647		ZTM 359-360	216	C	De oorlog is gedaan'
			ZTM 360-361	217	C	Marken met nullen
			ZTM 369-370	222	C	De revolutie van 14-18
			ZTM 374-375	226	C	Nogmaals de revolutie
			ZTM 376	227	C	Doch een revolutie van haken en ogen
			ZTM 377-378	228	C	Een carnaval-revolutie
			ZTM 381-382	231	C	Het wijf der revolutie
			ZTM 382-383	232	C	Het einde der revolutie
			ZTM 385-386	235	C	Waar is de ware revolutie?
			ZTM 389-390	237	C	Het masker
			ZTM*392	239	C	Waar is mijn huis?
Componenten van een micro-cosmische conceptie	0349		KB 71-72	55	R	De 5 vingers
			KB 72-73	56	C	Brandende kaarsen
			KB 73-75	57	R	De boeckenspieghel
			KB 75-76	58	C	Arm kindeke Jezus van Ter-Muren
			KB 76-77	59	R	Overschreden grenzen
			KB 77-78	60	C	De heren komen'
			KB 78-79	61	R	Moedeloze dag
			KB 81	63	C	Gekwetst ben ik al binnen
Uit het leven van een rovers-kapitein	0752		ZTM 231-233	135	R	Twee vrouwen
			ZTM 247-249	145	R	Aanval op het kasteel
			ZTM 277-279	165	R	Jan de Lichte aangehouden'
			ZTM 279-280	166	R	Kermis in de stad der 2 fabrieken
			ZTM 309-311	185	R	De vrouw van Jan de Lichte krijgt een mep
			ZTM 315-317	189	R	Op Roo-kauter
			ZTM 317-319	190	R	De diefstal van Johanna Tange
			ZTM 338-339	203	R	Een rechterlijke dwaling
Memoires van een kleine jongen	0253		ZTM 339-341	204	R	Sombere dag
Geniaal maar met te korte beentjes De wereld + de rest Het niets Drie auteurs en toch drie uitersten Schrijvers die hun eigen werk in de weg staan	0148 1148		KB 274-275	216	R	Te korte beentjes
			KB* 347	271	R	De hovenier
			KB* 106-107	80	R	Hamlet de 2de
			KB* 154-155	121	R	Hamlets aan de lopende band
	0249		KB* 222-223	177	R	Butaangas
			KB* 232-233	185	R	Oogkleppen
			KB* 259-260	206	R	Grijze dag
	0649		KB* 82-83	64	R	Mijn kleine Congo
			KB* 83-84	65	R	Een nieuwe wereld
			KB* 128-129	98	R	Boontje werd niet verwittigd

Schema 8:

Titel verhalen in <i>Podium</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
Kleine dagmuziek	0747	ZTM 458-459	280	C	Een halve frank
		ZTM 460-462	282	C	Het doelloze geluk
		ZTM 462-463	283	C	Het koude kacheltye
De averechtse verkenning	0750	KB 93-94	73	R	De hoge wereld
		KB 94-95	74	C	De jongen uit de duivelskamer
		KB 95-96	75	R	In december
		KB 97-98	76	C	De duivelskamer der heren
		KB 98-99	77	R	Zonder kop of kont
		KB 100-101	78	C	De Goden
		KB 105-106	79	R	De averechtse verkenning
		KB 107-109	81	R	Alweer een averechtse verkenning
		KB 109-110	82	C	De koningin van Ter Muren
		KB 110-111	83	C	Stilleven met klompen
		KB 111-113	84	R	De averechtse verkenning van Tippetotje
		KB 113-114	85	R	Reis van nihilisme naar realisme
		KB 114-115	86	C	Een kruwagen, ha!
		KB 115-116	87	R	En nu de streep is getrokken
		KB 106-107	80	R	Hamlet de 2de
Den Vos Reinaerde en den Wolf Isengrimus	05/0652	KB 25-26	16	R	Donkere tijd
		KB 28-29	19	R	Parodie
		KB 46	33	R	De jacht begint
		KB 48-49	35	R	Ieder het zijne
		KB 65-67	50	R	Die wisse es soo vet
De hond in het vreemde hok	0952	ZTM 432-433	264	C	Braaf en ongelukkig
		ZTM 437-438	267	C	Os
		ZTM 441-442	270	C	Tot straks
		ZTM 446-448	274	C	Foto van Jeannine
		ZTM 451	276	C	Onpeilbare leegte
		ZTM 454-455	278	C	Een paar klompen
		ZTM 458-459	280	C	Een halve frank
		ZTM 460-464	284	C	Koek en deeg
		ZTM 487-489	303	C	Met de hoed in de hand
		ZTM 495-496	305	C	De hond in het vreemde hok
		ZTM 499-501	305	C	De hond in het vreemde hok
Groeit onze angst?	1252	ZTM 476-477	293	R	Grashalmen

Schema 9:

Titel verhalen in het <i>Nieuw Vlaams tijdschrift</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
In memoriam Veenmanneke	1047	KB 176-179	142	C	In memoriam Veenmanneke (1)
		KB 181-184	144	C	In memoriam Veenmanneke (2)
Als de brem bloeit	0148	KB 26-27	17	C	Een wonder is geschied
		KB 27-28	18	C	De heilige Valeer
		KB 34-35	24	C	Haar 1ste lief
		KB 35 36	25	C	De misdaad
		KB 37-38	26	C	Het staartje van de misdaad
Vandaag wat zon en morgen wat regen en wind	0548	KB 59	44	C	De Peperbus treedt op
		KB 62-63	47	C	De wil van ons onderbewuste geschiede
		KB 63 64	48	C	Fabrieksmeisjes hebben een lief
		KB 67	51	C	Spijtig van dit en spijtig van wat anders
		KB 70-71	54	C	Laat eens uw vinger zien, Valeer!
Mag ook Boontje de mens zoeken?	0349	ZTM 15-16	5	R	De lange arm
		ZTM 84-85	47	R	Ik kán het niet geloven
Kleine dagmuziek	0549	ZTM 145-148	83	C	Wat is dat, geluk?
		ZTM 153-154	87	C	Het definitieve einde
		ZTM 158-160	89	C	De zetel van Oscarke
		ZTM 165	93	C	De doden spreken niet
		ZTM 169-170	95	C	Oscarke en zijn onverschilligheid
		ZTM 173-174	98	C	Brussel is Brussel
		ZTM 180-182	102	C	De muur
		ZTM 184-185	104	C	Het einde van de muur
		ZTM 190-192	108	C	De windblaas
		ZTM 193-194	110	C	Ook Ondine knikt van ja
		ZTM 197-198	113	C	Niets dan wind
Mijn zuster Jeanneke	0749	KB 320-322	250	R	Over ziekte en tovenarij
		KB 322-323	251	R	Over ziekte en dood
		KB 323-324	252	R	Nog en nog eens over ziekte en dood
De bende van Jan de Lichte	1050	KB 342-344	268	R	De dood van mijn zuster Jeanneke
		ZTM 194 196	111	R	Spanjolen en pandoeren
		ZTM 196-197	112	R	Soldaten van Lodewijk de Vijftende
		ZTM 162-163	91	R	1750
		ZTM 163-165	92	R	Vrouwen
		ZTM 198-200	114	R	Het werk van de beul
		ZTM 200 202	115	R	Aangebrande pap
Is de ene oorlog de andere waard?	1151	ZTM 293-294	174	R	Het nieuwe hoofdstuk
		ZTM 294-296	175	C	Oscarke gaat het nieuwe hoofdstuk in
		ZTM 296-297	176	R	Het zijn de anderen
		ZTM 298-299	177	R	De dode vogel
		ZTM 299-300	178	R	De rups
		ZTM 301-302	179	C	Een rups van een kind
		ZTM 302-303	180	C	Gij kwelt u teveel met alles, Oscarke!
		ZTM 303-305	181	R	De slak
		ZTM 305-306	182	R	Een synthese

Titel verhalen in het <i>Nieuw Vlaams tijdschrift</i>		PD	VPL	PNR	L	PT
Deemstering over het bos	1153	ZTM 306-307	183	R		De vreemde vrouw
		ZTM 308-309	184	C		Oscarke gaat Ondine een mep geven
		ZTM 311-312	186	R		De laatste vlieg
		ZTM 314-315	188	C		Oscarke heeft zich vergist in de mist
		ZTM 505	306	R		Kunt ge zwijgen?
		ZTM 506-511	307	C		Komende wereld
		ZTM 512-513	308	R		Willens nillens
		ZTM 513-518	309	C		Betrekkelijke wereld
		ZTM 518-519	310	R		Meiregen
		ZTM 519-526	311	C		Bescheten wereld van Oscarke
		ZTM 526-527	312	R		Het laatste sociale paard
		ZTM 527-533	313	C		De theorieën van Marlette
		ZTM 534-535	314	R		Wat peper en zout
		ZTM 535-542	315	C		De korte haren
		ZTM 542-543	316	R		Aan de hazelstruik
		ZTM 543-550	317	C		De bende der barbaren
		ZTM 550-551	318	R		Regen over het bos
		ZTM 551-558	319	C		Deemstering der Goden
		ZTM 558-559	320	R		Grijs en wat roze
		ZTM 559-566	321	C		Slot

Schema 10a:

Titel aflevering 'Boontje's
bittere bedenkingen' in

<i>Vooruit</i>	PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
Over de Bitterheid zelf	251148	1				
Het boek "Kaputt"	021248	2				
Reportages	091248	3	KB 241-242	191	R	Reportages reportages
Winter in Vlaanderen	161248	4	KB* 286	225	R	Als alderijigen voorbij is
Bloemen voor Van Gogh	251248	5	KB 57-58	43	R	De man met het afgesneden oor
			KB 61-62	46	R	Einde van de zonnebloem-cultus
Bevruchting naar willekeur	010149	6	KB 292	229	R	Ik heb niet tevergeefs geleefd Bevruchting naar willekeur
			KB 293-294	230	R	
Het trio	060149	7				
Over Kafka en zijn idioten	200149	8				
Brief aan een andere schrijver	270149	9				
Wat is er van Miller?	030249	10				
Het heelal een poets gebakken	100249	11	KB 60-61	45	R	De leegte grijnst u aan
Plastische elementen in de literatuur	170249	12	KB 64-65	49	R	
De boeckenspieghel	240249	13	KB 73-75	57	R	
Het sociale paard	030349	14	KB 145-147	113	R	
De schroef zonder einde	100349	15	KB 137-138	106	R	De 2de reis van nihilisme naar realisme
Kramiek belt aan	170349	16	KB 122-123	93	R	

Titel aflevering 'Boontje's bittere bedenkingen'	PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
Hamlets aan de lopende band Zonder met sociale saus	240349 310349	17 18	KB 154-155 KB* 202-203	121 159	R R	Zonder met sociale saus of het mysterie
Te mooi om gefusilleerd te worden	070449	19				
Niet-katholieke schrijvers	170449	20	KB 286-287	225	R	Als alderijlgen voorbij is
Een spel gelijk een ander	210449	21	KB 97 KB 197-198	154 155	R R	Had ik het geweten Een spel gelijk een ander
De natuur maar met niet te veel bomen	280449	22	KB 155-157	122	R	De natuur, maar met niet te veel bomen
Versleten woorden	120549	23				
Kunst A en kunst B	190549	24				
De principiele toezegging	260549	25				
Het verlorenlopend kind	020649	26				
Het ras	090649	27	KB 402-403	309	R	Kanker
De blues	160649	28	KB* 221-222 KB 391	176 300	R R	Deep river Het leven buiten het leven
Voor Elise	230649	29	ZTM 9 10	1	C	
Het lijk	300649	30	KB 398-400	306	R	Het mislukte product
Polyfoto	070749	31				
Aan Ondine	140749	32	ZTM 10-11	2	C	
Verleef ik mijn leven?	210749	33	ZTM 13-14	4	R	
Eckermann	280749	34	ZTM 16-17	6	R	
De spiegel van uw droom	040849	35	ZTM 28-29	14	R	De droom over de pijp
Polpoetsery	110849	36	ZTM 29-31	15	R	Tolpoetsery
'k Hore den avond tuiten	180849	37	ZTM 34-35	18	R	
Het duister	250849	38	ZTM 36-37	19	R	
De droom van Polpoets	010949	39	ZTM 53-55	31	R	De droom van Tolpoets
Armoe is geen schande	080949	40	ZTM 60-62	35	R	
Het land der eenzaamheid	150949	41	ZTM 64-65	37	R	Waar is de eenzaamheid
Er is te veel in het leven	220949	42	ZTM 69-71	40	R	
Nihilisme dat er geen is	290949	43	ZTM 75-77	43	R	
Het ware nihilisme	061049	44	ZTM 77-78	44	R	
Het aards paradijs	131049	45				
De nieuwe roman	201049	46	ZTM 87-89	49	R	
Joke tussen de puinen	271049	47	ZTM 96-98	54	R	
De vruchten	031149	48				
Meehuilen met de wind	101149	49	ZTM 107-108	60	R	Meehuilend met de wind
Vergissingen	171149	50	ZTM 104-105	58	R	
De laatste van hun tijd	241149	51	ZTM 112-114	63	R	
Het station van agterdenbergh	011249	52	ZTM 123-125	70	R	
Op en neer?	081249	53	ZTM 125-127	71	R	
Gerbuik de mens!	151249	54	ZTM 132-133	75	R	Gebruik de mens
De spiraal	211249	55	ZTM 130-131	74	R	De spiraalgang
Eet meer mens!	291249	56	ZTM 136-137	77	R	
De kerstboom	050150	57	ZTM 144-145	82	R	

Titel aflevering 'Boontje's bittere bedenkingen'		PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
Gelukkig nieuwejaar Weg met kerkegaard'	120150 190150	58 59	ZTM 148-150 ZTM 141-142	84 80	R R		
Hoe oud ben ik nu?	260150	60	ZTM 150-151	85	R		Hoe oud zijn we?
Karskorséke leeft nog'	020250	61	ZTM 139-141	79	R		Tippetotje leeft nog'
Het einde	100250	62	ZTM 151-153	86	R		
1748	170250	63	ZTM 162-163	91	R		1750
Vrouwen	240250	64	ZTM 163-165	92	R		
Met het bloot mes	030350	65	ZTM 167-168	94	R		
Beeldhouwwerk van Marini	100350	66	ZTM 182-184	103	R		De ruiters van Marini
De berg af	170350	67	ZTM 185-187	105	R		Den berg af
La déesse-chienne	240350	68	ZTM 187-188	106	R		Karnavalzotten
Ja	310350	69	ZTM 192-193	109	R		
l'Homme	070450	70	ZTM 188-189	107	R		
En ook Oskarke knikte ja	140450	71	ZTM 190-192	108	C		De windblaas
De tentoonstelling	210450	72	ZTM 204-205	117	C		
Neon-licht	280450	73	ZTM 205-206	118	R		Neonlicht
De ratten	050550	74	ZTM 209-211	121	R		Ratten
De krankzinnige directeur K	120550	75	ZTM 211-212	122	R		
Ergens in Europa	190550	76	ZTM 218-220	127	R		
Het vliegt weg	260550	77	ZTM 220-221	128	R		Het vliegt weg'
Het is niets	020650	78	ZTM 236-238	138	R		
Een aanslag	090650	79	ZTM 225-226	131	R		
De zot van Worteghem	160650	80	ZTM 226-228	132	R		
Twee vrouwen	230650	81	ZTM 231-233	135	R		
De droom	300650	82	ZTM 254-255	149	R		
Muziek	070750	83	ZTM 255-257	150	R		De stilte
Niemand'sland	140750	84					
Demonen	210750	85					
Het gesprek	280750	86	ZTM 259-260	153	R		
Wandeling A	040850	87	ZTM 267	158	R		
Wij reizen om te leren	110850	88	ZTM 268-269	159	R		
Dode romans	180850	89	ZTM 269-270	160	R		
Het averechtse schilderij	250850	90	ZTM 263-264	156	R		
De zang der vogelen	010950	91	ZTM 284-285	170	R		
Niemand wordt oud	080950	92					
Het huizekotje en uw roman	150950	93	ZTM 285-287	171	R		
De laatste bladzijde	220950	94	ZTM 289-290	173	R		
Het nieuwe hoofdstuk	290950	95	ZTM 293-294	174	R		
De rups	061050	96	ZTM 299-300	178	R		
De slak	131050	97	ZTM 303-305	181	R		
De laatste vlieg	271050	98	ZTM 311-312	186	R		
De paria's	031150	99	ZTM 313-314	187	R		Er zijn parias met een grote P, en panas met een kleine p
Miller Die kist met dynamiet	101150	100					
Het probleem der versleten schoenen	171150	101	ZTM 322-324	193	R		
Piano in de avond	241150	102	ZTM 324-325	194	R		

**Titel aflevering 'Boontje's
bittere bedenkingen'**

	PD	ANR	VPL	PNR	L	PT
Een rechterlijke dwaling	011250	103	ZTM 338-339	203	R	
Sombere dag	081250	104	ZTM 339-341	204	R	
De vis wordt duur betaald	151250	105	ZTM 333-334	200	R	
De bibliotheek	291250	106	ZTM 335-336	201	R	
De karnavalfiguur	050151	107	ZTM 349-350	210	R	
Lord Lister	120151	108	ZTM 350-352	211	R	
Bij witte sneeuw	190151	109	ZTM 352-354	212	R	
Ter recentie	260151	110	ZTM 356-357	214	R	Ter recensie
Achja Lowieke Boone!	020251	111	ZTM 347-349	209	R	
Welke bek kiest ge?	090251	112	ZTM 370-371	223	R	
De bek van het oosten	160251	113	ZTM 371-373	224	R	
Het masker van het westen	230251	114	ZTM 373-374	225	R	
Ik ben karskorsèke	020351	115	ZTM 378-379	229	R	Ik ben Tippetotje
Het bos der mensen	090351	116	ZTM 418-419	255	R	
Al die oorlogsverhalen	160351	117	ZTM 379-380	230	R	
Droom	230351	118	ZTM 383-384	233	R	
Dromen zijn geen bedrog	300351	119	ZTM 384-385	234	R	
Maartse buien	060451	120	ZTM 464-466	285	R	
Lege fles	130451	121	ZTM 471-472	289	R	
Zelfbedrog?	200451	122	ZTM 474	291	R	Zelfbedrog
Avond in de regen	270451	123	ZTM 481-483	296	R	
Een onderzoek	040551	124	ZTM 452-453	277	R	
Roman der toekomst	110551	125	ZTM 459-460	281	R	
Kramiek trekt de streep	270653	126	ZTM 402-403	245	R	
"Den laetsten hoeck"	040753	127	ZTM 415-416	252	R	Den laetsten hoeck
Den Isengrimus"	110753	128	ZTM 417	253	R	Den Isengrimus

Schema 10b:

Titel verhalen in Vooruit	PD	VPL	PNR	L	PT
Aan onze helden!	180551	ZTM 461-462	282	C	Het doelloze geluk
Oscarke wordt beroemd	080651	ZTM*487	302	C	Het laatste monument
		ZTM 487-489	303	C	Met de hoed in de hand
Een nieuwe inleiding tot "den vos reïnaerde en den wolf Isengrimus	150651	KB 25-26	16	R	Donkere tijd
		KB 28-29	19	R	Parodie
De thermosfles onder de roentgen-stralen	290651	ZTM 479-481	295	C	Wetenschap contra kunst
		ZTM*488	303	C	Met de hoed in de hand
De auto	270751	ZTM 414-415	251	C	Mijn auto
		ZTM 417-418	254	C	Met de handen in de schoot
		ZTM 420	256	C	Wat zit ge daar eigenlijk te denken?
		ZTM 423	258	C	Gedachten van Oscarke
Goedendag, madame!	310851	ZTM 506-507	307	C	Komende wereld

Titel verhalen in Vooruit	PD	VPL	PNR	L	PT
Het verhaal van Marilou	010252	ZTM 420-422	257	R	Levensverhaal van Marilou
Harry Kendall Thaw is niet meer	080252	ZTM 429-431	263	R	De baron is niet meer
Het verhaal van de rubbertapper	150252	ZTM 386-389	236	R	De rubbertapper
Het huis te Harlem	210352	ZTM 435-437	266	R	
Lachende maskers	110452	ZTM 390-392	238	R	
Terwijl Rome brandt	180452	ZTM 438-440	268	R	Als Rome brandt
Bittere rijst	250452	ZTM 443-444	271	R	
Losgeslagen boei	090552	ZTM 455-457	279	R	
Winterappelen	230552	ZTM 394-396	240	R	
Grashalmen	300552	ZTM 476-477	293	R	
Mijn kinderen	040752	ZTM 478-479	294	R	
Dode vlinder	110752	ZTM 426-428	261	R	
Donkere kamer	080852	ZTM 467-469	287	R	
Aangenaam, mijn naam is konijn	190952	ZTM 449-450	275	R	
De lange arm	311052	ZTM 14-16	5	R	
De weide	071152	ZTM 18-19	7	R	
De tragedie der Karl Kraus vereenzaming	141152	ZTM 71-72	41	R	De laatste dagen der mensheid
Uit mijn notaboekje	221152	KB 388	298	R	Toch zijn er die hun plicht doen
De roman van de oude Bultkarkas Langs de Kapellestraat	291152	KB 405	311	R	De roman van de oude Bultkarkas
Nog eens over de Kapellekensbaan De geschiedenis van Meetje Mie	061252	KB 374-376	289	R	De geschiedenis van Meetje Wanne
Blues for yesterday	131252	KB 363-365	282	R	
De zinkende hond	310153	ZTM 116-118	66	R	
Het opstel	070253	ZTM 118-119	67	R	
Beschouwingen van de oude bultkarkas over de moderne roman	120953	ZTM 246-247	144	R	Een dagboek
Drama in Vlaanderen	260953	ZTM 249-250	146	R	

Schema 11:

Titel verhalen in <i>Voorpost</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
De 2 zusters	1248	ZTM 525-526	311	C	Bescheten wereld van Oscarke
		ZTM 527-533	313	C	De theorieën van Mariette
		ZTM 535	315	C	De korte haren
De advocaat der armen	0549	ZTM 23	10	C	Oscarke moet werk gaan zoeken
		KB 31	21	R	Het spook der menselijke plantrekken
		ZTM 31-32	16	C	Ik heb geen werk gevonden
		KB 42-43	30	R	Mtr Pots schrijft een brief
		ZTM 37-38	20	C	De treinramp
		KB 305-306	239	R	De verdere geschiedenis van mtr Pots
		ZTM 43-44	24	C	Ik heb werk
		KB 140-141	108	R	De mortel van de hoge wereld

Schema 12a:

Titel verhalen in <i>Tijd en mens</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
Blues voor maandag	11/1249	ZTM 563-566	321	C	Slot
		ZTM 566-570	322	C	Orgelpunt
Den Vos Reinaerde	03/0450	KB 25-26	16	R	Donkere tijd
		KB 28-29	19	R	Parodie
		KB 46	33	R	De jacht begint
		KB 48-49	35	R	Ieder het zijne
		KB 65-67	50	R	Die wisse es soo vet
		KB 79-81	62	R	Reinaerts droom
		KB 90-91	71	R	Hou de dief!
		KB 119-120	90	R	Van de pladisen
		KB 136-137	105	R	Sint dede ic hem crune
		KB 149-151	116	R	De visvangst met de staart
		KB 172-173	138	R	Van nu toten domsdhage
		KB 189-190	149	R	De bedevaart naar Sinterwolfgang
		KB 210-212	167	R	De misplaatste redevoering
		KB 231-232	184	R	Leve de koning om het even dewelke
		KB 253-254	201	R	Ter Elmaeren
		KB 284-286	224	R	Hi luudde so utermaten
		KB 302-303	237	R	Op de Blandinusberg
		KB 328-329	256	R	Links is links
		KB 359-360	279	R	Het overspel van Reinaert
		KB 384-385	296	R	De porseleinwinkel
		KB 388-390	299	R	De porseleinwinkel wordt voortgezet
De hond in het vreemde hok	0952	KB 397-398	305	R	's Coninx gethrauwe cnecht
		ZTM 432-433	264	C	Braaf en ongelukkig
		ZTM 437-438	267	C	Os
		ZTM 441-442	270	C	Tot straks
		ZTM 446-448	274	C	Foto van Jeannine
		ZTM 451	276	C	Onpeilbare leegte
		ZTM 454-455	278	C	Een paar klompen

Titel verhalen in <i>Tijd en mens</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
Groeit onze angst?	1252	ZTM 458-459	280	C	Een halve frank
		ZTM 460-464	284	C	Koek en deeg
		ZTM 487-489	303	C	Met de hoed in de hand
		ZTM 495-496	305	C	De hond in het vreemde hok
		ZTM 499 501	305	C	De hond in het vreemde hok
		ZTM 476-477	293	R	Grashalmen

Schema 12b:

Vindplaatsen manuscriptfragmenten gepubliceerd in
'Blues voor maandag' (*Tijd en mens* november/december 1949)

bladzijde-aanduiding op manuscript	VPL	PNR	L	PT
blz 44 (getypt en met potlood doorwerkt)	ZTM 563-564	321	C	Slot
blz 44a (getypt)	ZTM 564	321	C	Slot
(met potlood in de marge)	ZTM 564	321	C	Slot
blz 45 (met inkt geschreven)	ZTM 564-565	321	C	Slot
(nota)	-	-	-	-
blz 12 (haastig geschreven)	ZTM*564	321	C	Slot
blz 13 (haastig geschreven)	ZTM 565-566	321	C	Slot
(notas in potlood)	-	-	-	-
blz 16/22 (getypt)	ZTM 566	322	C	Orgelpunt
(nota in rode inkt)	ZTM 566	322	C	Orgelpunt
(nota in zwarte inkt)	ZTM 567	322	C	Orgelpunt
blz 16/23 (getypt)	ZTM 567	322	C	Orgelpunt
(met inkt geschreven)	ZTM 567	322	C	Orgelpunt
blz 24 (getypt)	ZTM 567	322	C	Orgelpunt
(met rode inkt)	-	-	-	-
blz 25 (met potlood)	-	-	-	-
(met potlood)	ZTM 567-568	322	C	Orgelpunt
(met inkt)	ZTM 568	322	C	Orgelpunt
(getypt)	ZTM 568	322	C	Orgelpunt
(nota)	ZTM 568	322	C	Orgelpunt
(getypt)	ZTM 568	322	C	Orgelpunt
blz 18/26 (getypt)	ZTM 569	322	C	Orgelpunt
(met potlood)	ZTM 569	322	C	Orgelpunt
(getypt)	ZTM 569-570	322	C	Orgelpunt
blz 28 (getypt)	ZTM 570	322	C	Orgelpunt
(met inkt)	ZTM 570	322	C	Orgelpunt
blz 29 (getypt)	ZTM 570	322	C	Orgelpunt

Schema 13:

Titel verhalen in <i>De vlam</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
De zinkende hond	010450	ZTM 116-118	66	R	De zinkende hond
		ZTM 118-119	67	R	Het opstel
Nihilisme	170650	ZTM 75-77	43	R	Nihilisme dat er geen is
		ZTM 77-78	44	R	Het ware nihilisme
Een dichter zoekt werk	120850	ZTM 170-172	96	R	Buiten de wet
		ZTM 172-173	97	R	De sentimentele meneer
Een bittere grap .. . een sociale grap	041150	ZTM 177-179	100	R	Wie is de heer Vreckant?
		ZTM 179-180	101	R	Een bittere grap een sociale grap
De drie kertbomen	231250	ZTM 144-145	82	R	De kerstboom
		ZTM 141-142	80	R	Weg met Kierkegaard!
		ZTM 142-143	81	R	Braakgrond

Schema 14:

Titel verhalen in <i>De boekenmolen</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
De zetel	150650	ZTM*145-148	83	C	Wat is dat, geluk?
		ZTM 157-158	88	RC	De zetel van Valeer
		ZTM 153-154	87	C	Het definitieve einde
		ZTM 160-161	90	RC	De zetel van Ondine
		ZTM 158-160	89	C	De zetel van Oscarke
De advocaat der armen	151050	ZTM*22-23	10	C	Oscarke moet werk gaan zoeken
		ZTM*31-32	16	C	Ik heb geen werk gevonden
		KB 31	21	R	Het spook der menselijke plan- trekkerij
		ZTM*31-32	16	C	Ik heb geen werk gevonden
		ZTM*37	20	C	De treinramp
		KB 42-43	30	R	Mtr Pots schrijft een brief
		ZTM 37-38	20	C	De treinramp
		KB 305-306	239	R	De verdere geschiedenis van mtr Pots
		ZTM*43-44	24	C	Ik heb werk
		KB 140-141	108	R	De mortel van de hoge wereld

Schema 15:

Afleveringen 'De bende
van Jan de Lichte' in
Het laatste nieuws

	PD	VPL	PNR	L	PT
1ste Aflevering	201151	ZTM*194-195	111	R	Spanjolen en pandoeren
	241151	ZTM*196-197	112	R	Soldaten van Lodewijk de Vijftiende
4de Aflevering	151251	ZTM*227-228	132	R	De zot van Worteghem
5de Aflevering	221251	ZTM*231-232	135	R	Twee vrouwen
7de Aflevering	050152	ZTM*225-226	131	R	Een aanslag
9de Aflevering	190152	ZTM*247-249	145	R	Aanval op het kasteel
11de Aflevering	020252	ZTM*277-279	165	R	Jan de Lichte aangehouden!
15de Aflevering	010352	ZTM*309-311	185	R	De vrouw van Jan de Lichte krijgt een mep
		ZTM*315-317	189	R	Op Roo-kauter
		ZTM*317-319	190	R	De diefstal van Johanna Tange
24ste Aflevering	030552	ZTM*338-339	203	R	Een rechterlijke dwaling
		ZTM*340-341	204	R	Sombere dag

Schema 16:

Titel verhalen 'Tuin van

Tolfspoets' in <i>Thomsen's post</i>	PD	VPL	PNR	L	PT
"De weide"	0753	ZTM 18-19	7	R	De weide
Kleine vergissing	0853	ZTM 214-215	124	R	Wensdroom van een hovenier
De zagezegde Villa	0953	ZTM 241-242	141	R	De laatste hoek
		ZTM 285-287	171	R	Het huizekotte van uw roman
De dode vogel	1053	ZTM 298-299	177	R	De dode vogel
De stilte en de mol	1153	ZTM 255-257	150	R	De stilte
De laatste van hun tijd	1253	ZTM 112-113	63	R	De laatste van hun tijd

Schema 17a:

Pagina's manuscript	archief- nummer	gebruikt papier	schrijfmateriaal	
			tekst	correctie
1 De Kapellekensbaan of de 1ste illegale roman van Boontje	42719/3	TV	kleurpotlood rood +blauw/ballpoint blauw/getypt ballpoint blauw	vulpen blauw
2 Over ziekte en dood	42716/48	BN	ballpoint blauw	idem
3 Nog en nog eens over ziekte en dood	42716/49	BN	ballpoint blauw	idem
4 Het gedicht over de atoombom	42716/50	BN	ballpoint blauw	idem
5 De doos van Pandora	42716/51	BN	ballpoint blauw	idem
6 Help u zelf zo helpe u God	42716/38	DV	ballpoint blauw	idem
7 19 Links is links (versie 1)	42716/73	LS	vulpen blauw	idem
8 19 Links is links (versie 2)	42716/40	LS	vulpen blauw	ballpoint blauw
9 (notitie n a v 19 Links is links)	42716/39	DV B	ballpoint blauw	idem
10 Afwijkingen van het realisme	42716/41	DV A	ballpoint blauw	idem
11 Afwijkingen van het realisme (alternatieve versie begin) (AZ 12)	42716/42	DV	ballpoint blauw	idem
12 Bekoring van Antonius en Tolfboel	42716/42	DV	ballpoint blauw	idem
13 Een wreker moeten wij hebben	42716/43	DV 2K	ballpoint blauw	idem
14 Ik geloof in het bijzonder	42716/44	DV	vulpen zwart	idem
15 De apotheker en zijn discipel	42716/46	DV	vulpen zwart	idem
16 Een schromelijke vergissing maar om bestwil (AZ 15)	42716/46	DV	potlood grijs	idem
17 Kunst contra wetenschap	42716/45	DV C	vulpen zwart	idem
18 Ziet ge thu' (AZ 17)	42716/45	DV-C	potlood grijs	idem
19 Problemen al maar problemen	42716/47	DV	vulpen zwart	idem
20 Om de chaos te bestrijden'	42716/37	RFM-B	vulpen zwart	idem
21 Mijn tijd is nog niet gekomen	42716/36	DV F	vulpen zwart	idem
22 Wie is er nu de kliek?	42716/30	DV 2K	vulpen zwart	idem
23 De wereld valt in 3 stukken	42716/31	DV 2K	vulpen zwart	idem
24 Schijn en wezen	42716/32	DV-N	vulpen zwart	idem
25 Het verweer van Siekgeheest de student	42716/34	DV	vulpen zwart	idem
26 De humor leidt ons naar de kwade	42716/33	DV	vulpen zwart	idem
27 Baas boven baas	42716/35	DV-C	vulpen zwart	idem
28 Schuld maar geen boete	42716/74	DV	vulpen zwart	idem
29 20 Het overspel van Reinaert	42716/73	LS	vulpen groen+zwart	vulpen groen
30 Ondine laat zich vastnagelen aan de brem	42716/72	DV	vulpen blauw	idem
31 150 Per uur/Blues voor yesterday	42716/71	DV	vulpen rood	idem
32 150 Per uur (alternatieve versie begin) (AZ 31)	42716/71	DV	vulpen rood	idem
33 Meikevers	42716/69	DV	vulpen blauw	idem
34 Maar ik ben geen Marcus Aurelius	42716/53	DV-N	vulpen blauw	idem
35 De droom van Roggedoes	42716/79	DV	vulpen rood	idem
36 Overgevoelighed	42716/78	DV-C	vulpen rood	vulpen groen
37 De bloem van Oscarke	42716/76	DV-C	vulpen rood	idem
38 De geschiedenis van Meetje Wanne	42716/77	DV-C	vulpen rood	idem
39 De Franse lijn	42716/75	DV-N	vulpen rood	idem

Pagina's manuscript	archief- nummer	gebruikt papier	schrijfmateriaal	
			tekst	correctie
40 Ik zou u een jong gemaakt hebben	42716/70	RFM-B	vulpen rood	idem
	42716/68	RFM B	vulpen rood	idem
41 Waar blijft Reinaert?	42716/67	RFM-B	vulpen rood	idem
42 Plastische uitdrukkingen	42716/66	RFM-B	vulpen rood	idem
43 Het dwaalspoor van Ondine	42716/65	RFM B	afwisselend vul- pen rood+blauw	idem
44 Droom voor Roggedoes	42716/64	RFM-O	afwisselend vul- pen rood+blauw	idem
45 De porselijnwinkel	42716/63	LS	potlood grijs	idem
46 De porselijnwinkel (alternatieve versie slot) (AZ 45)	42716/63	LS	potlood grijs/ vulpen blauw+rood	vulpen blauw+ rood
47 Ik zal mijn plicht doen	42716/62	RFM-O	vulpen rood+blauw	vulpen blauw
48 Toch zijn er die hun plicht doen!	42716/61	RFM-O	vulpen rood+blauw	idem
49 22 De porseleinwinkel wordt voortgezet (AZ 55)	42716/56	LS	vulpen groen/ potlood grijs	idem
50 Het leven buiten het leven	42716/54	RFM O	vulpen blauw	idem
51 Ondine in het café der 1ste vuile huizen	42716/60	RFM-O	vulpen blauw	idem
52 Wanneer komt de republiek van Reinaert?	42716/59	RFM-B	vulpen blauw	idem
53 Wijlen meneer God	42716/58	RFM-B	vulpen blauw	idem
54 De houten muis	42716/57	RFM B	vulpen blauw	idem
55 23 's Coninx's gethrauwe cnecht	42716/56	LS	potlood grijs	vulpen blauw
56 Het mislukte product	42716/52	RFM B	potlood grijs/ vulpen blauw	vulpen blauw
57 De grap met het kruis van heldemoed	42716/83	RFM-B	vulpen blauw	idem
58 Het verlorenlopend kind	42716/81	DV	vulpen rood	vulpen rood+ blauw
59 Het ras	42716/82	DV-N	vulpen rood	idem
60 De roman van de oude Bultkarkas	42716/55	RFM-O	vulpen blauw	idem
61 Aan Ondine	42716/19	DV	vulpen blauw	vulpen blauw+ rood
62 De jonggehuwde	42716/20	DV	potlood rood	idem
	42716/21	DV	vulpen blauw	idem
63 Verleef ik mijn leven?	42716/22	DV	vulpen blauw	vulpen blauw+ groen
64 Verleef ik mijn leven? (alternatieve versie slot)	42716/23	DV	vulpen blauw	vulpen blauw+ groen
65 Eckermann	42716/24	DV 2K	vulpen blauw	vulpen blauw+ groene streep
66 Voor vrijheid en welstand	42716/25	DV N	vulpen blauw	idem
67 Wie een ei wil eten moet de schaal breken	42716/26	DV-N	vulpen blauw	idem
68 Oscarke moet werk gaan zoeken	42716/27	DV-C	vulpen blauw	idem
69 Het laatste weekblad	42716/28	DV-N	vulpen blauw	idem
70 Brief van Roggedoes	42716/12	DV-C	vulpen blauw	idem
71 Doet men niet elk ding op zijn tijd?	42716/13	DV	vulpen blauw	idem
72 (aanzet artikel over Tytgat) (AZ 70)	42716/13	DV	potlood grijs	idem
73 De droom over de pijp	42716/14	DV	vulpen blauw	idem

Pagina's manuscript	archief- nummer	gebruikt papier	schrijfmateriaal	
			tekst	correctie
74 Tolfpoetserij	42716/10	DV	vulpen blauw	idem
75 Ik heb geen werk gevonden	42716/6	DV	vulpen blauw	idem
76 De kuise Suzanna	42716/9	DV	vulpen blauw	idem
77 Uit diecke boecken (alternatieve versie begin)	42716/7	DV	vulpen blauw	idem
78 'k Hore den avond tuiten	42716/11	DV	vulpen blauw	idem
79 Het duister	42716/8	DV-C	vulpen blauw	idem
80 De kat van Siekegheest, de student	42716/2	DV C	vulpen blauw	idem
81 De maag van Siekegheest, de student	42716/17	DV-C	vulpen blauw	idem
82 (Zonder titel)	42716/16	DV-C	vulpen blauw	idem
83 De luiheid van Siekegheest, de student	42716/15	DV C	vulpen blauw groene strepen	vulpen blauw+
84 In de tent van emballage (AZ 84)	42716/15	DV C	vulpen groen/ potlood grijs	idem
85 Aan een feit valt niet te tornen	42716/3	DV N	vulpen blauw	idem
86 Is de sfinks hol?	42716/4	DV-C	vulpen blauw	idem
87 De droom van Tolfpoets	42716/5	DV-N	vulpen blauw	vulpen blauw+
88 De aap komt uit de mouw (N 90)	(fotocopie handschrift)			groene strepen
89 De bekentenis van de Mosterdkroes (N 89)	(fotocopie handschrift)			
90 Het refrein van Marcus Aurelius	42716/80	DV-N	vulpen blauw	idem
91 (notitie naamsveranderingen)	42716/18	DV	potlood grijs	idem
92 (notitie trouwfeest Oscarke en Ondine)	42716/29	RFM-B	vulpen blauw	idem

AZ = Tekst op achterzijde van

BN = Soort bloknote-papier Afmetingen 13,6 x 21,1 cm

DV = Dun vel blanco papier Twee scheurkanten Afmetingen ongeveer 14,5 x 20,5 cm

DV-A = Dun vel papier met klein gedrukt de tekst 1942 - Bon 39 R - Clar Denis, Bruxelles C G R 3030 Twee scheurkanten Afmetingen ongeveer 14,5 x 20,5 cm

DV-B = Dun vel papier met klein gedrukt de tekst 1942 - Bon 39 R - Clar Denis, Bruxelles C G R 3040 Twee scheurkanten Afmetingen ongeveer 14,5 x 20,5 cm

DV-C = Dun vel papier met klein gedrukt de tekst 1942 - Bon 39 R - Clar Denis, Bruxelles C G W 4040 Twee scheurkanten Afmetingen ongeveer 14,5 x 20,5 cm

DV-F = Tekst op achterzijde franstalig registratieformulier oorlogsschade Twee scheurkanten Afmetingen ongeveer 14,5 x 20,5 cm

DV-N = Tekst op achterzijde Nederlandstalig registratieformulier oorlogsschade Twee scheurkanten Afmetingen ongeveer 14,5 x 20,5 cm

2K = Tekst op 2 kanten van het vel

IS = Bladzijde uit lijntjesschrift Afmetingen 16,6 x 20,9 cm

N = Tekst naast

RFM-B = Tekst op bovenste helft achterzijde registratieformulier ingehouden zegels voor houders van melkkoeien Afmetingen ongeveer 16,8 x 21,7 cm

RFM-O = Tekst op onderste helft achterzijde registratieformulier ingehouden zegels voor houders van melkkoeien Afmetingen ongeveer 16,8 x 21,7 cm

TV = Typevel afmeting 21,4 x 27,1 cm

Schema 17b:

Pagina's manuscript	VPL	PNR	L	PT
De Kapellekensbaan of de 1ste illegale roman van Boontje	KB 5	-	R	Het boek over de Kapellekensbaan
Over ziekte en dood	KB 322-323	251	R	
Nog en nog eens over ziekte en dood	KB 323-324	252	R	Nog en nog over ziekte en dood
Het gedicht over de atoombom	KB 324-325	253	R	
De doos van Pandora	KB 325-327	254	C	
Help u zelf zo helpe u God	KB 327-328	255	R	
19 Links is links (3 versies)	KB 328-329	256	R	
Afwijkingen van het realisme	KB 329-331	257	R	
Bekoring van Antonius en Tolfboel	KB 331-332	258	R	Bekoring van Antonius en Tolfpoets
Een wreker moeten wij hebben	KB 332-333	259	C	
Ik geloof in het bijzonder	KB 333-334	260	R	
De apotheker en zijn discipel	KB 335-336	261	R	
Een schromelijke vergissing maar om bestwil	KB 336	262	R	
Kunst contra wetenschap	KB 337-338	263	R	
Ziet ge tnu!	KB 338	264	R	
Problemen al maar problemen	KB 339-340	265	R	
Om de chaos te bestrijden!	KB 340-341	266	R	Is de chaos te bestrijden?
Mijn tijd is nog niet gekomen	KB 341-342	267	C	
Wie is er nu de kliek?	KB 348-350	272	R	
De wereld valt in 3 stukken	KB 350-351	273	C	
Schijn en wezen	KB 351-353	274	R	
Het verweer van Siekegheest de student	KB 353-355	275	R	Het verweer van Siekegheest
De humor leidt ons naar de kwade	KB 355-356	276	R	
Baas boven baas	KB 356-358	277	C	
Schuld maar geen boete	KB 358-359	278	R	
20 Het overspel van Reinaert	KB 359-360	279	R	
Ondine laat zich vastnagelen aan de brem	KB 362-363	281	C	
150 Per uur Blues voor yesterday	KB 363-365	282	R	Blues voor yesterday
Meikevers	KB 367-368	284	R	
Maar ik ben geen Marcus Aurelius	KB 369-370	285	R	Want ik ben geen Marcus Aurelius
De droom van Roggedoes	KB 370-371	286	R	De droom van Tippetotje
Overgevoeligheid	KB 371-373	287	R	
De bloem van Oscarke	KB 373-374	288	C	
De geschiedenis van Meetje Wanne	KB 374-376	289	R	
De Franse lijn	KB 376-377	290	R	
Ik zou u een jong gemaakt hebben	KB 377-379	291	C	
Waar blijft Reinaert?	KB 379-381	292	R	
Plastische uitdrukkingen	KB 381	293	R	
Het dwaalspoor van Ondine	KB 382-383	294	C	
Droom voor Roggedoes	KB 383-384	295	R	Droom voor Tippetotje
De porseleijnwinkel (2 versies)	KB 384-385	296	R	De porseleijnwinkel
Ik zal mijn plicht doen	KB 385-387	297	C	
Toch zijn er die hun plicht doen!	KB 387-388	298	R	

Pagina's manuscript	VPL	PNR	L	PT
22 De porseleinwinkel wordt voortgezet Het leven buiten het leven Ondine in het cafe der 1ste vuile huizen Wanneer komt de republiek van Reinaert? Wijlen meneer God	KB 388-390 KB 390-391 KB 391-393 KB 393-394 KB 394 396	299 300 301 302 303	R R C R R	
De houten muis 23 's Coninx's gethrouwe cnecht Het mislukte product De grap met het kruis van heldemoed Het verlorenlopend kind	KB 396 397 KB 397-398 KB 398-400 KB 400 -	304 305 306 307	C R R R	
Het ras De roman van de oude Bulikarkas Aan Ondine De jonggehuwde Verleef ik mijn leven?	KB 402 403 KB 405 ZTM 10-11 ZTM 11-13 ZTM 13-14	309 311 2 3 4	R R R C R	Kanker
Eckermann Voor vrijheid en welstand Wie een ei wil eten moet de schaal breken Oscarke moet werk gaan zoeken Het laatste weekblad	ZTM 16-17 ZTM 19-21 ZTM 21-22 ZTM 22-23 ZTM 24-25	6 8 9 10 11	R R R C R	Wie een ei wil eten
Brief van Roggedoes Doet men niet elk ding op zijn tijd? De droom over de pijp Tolpoetserij Ik heb geen werk gevonden	ZTM 25-26 ZTM 26-28 ZTM 28 29 ZTM 29-31 ZTM 31-32	12 13 14 15 16	R R R R C	Brief van Tippetotje Komt niet elk ding op zijn tijd
De kuise Suzanna Ut diecke boecken 'k Hore den avond tuiten Het duister De kat van Siekegheest, de student De maag van Siekegheest, de student	ZTM 32-34 ZTM 34-35 ZTM 36 37 ZTM 38-40 ZTM 40-42	17 18 19 21 22	R R R R R	Ut diecke boecken
(Zonder titel) De luiheid van Siekegheest, de student In de tent van emballage Aan een feit valt niet te tornen Is de sfinks hol?	ZTM 42-43 ZTM 46-47 ZTM 48 ZTM 48-50 ZTM 50-51	23 25 27 28 29	R R R R R	De blinde muur
De droom van Tolpoets De aap komt uit de mouw De bekentenis van de Mosterdkroes Het refrein van Marcus Aurelius	ZTM 53-55 ZTM 55 ZTM 55-57 -	31 32 33	R R R	De biecht van de Peperbus

de 1ste illegale ROMAN van Boontje

die de roman ~~aanvullen~~ *aanvullen van online*
en van eocar, van menserke
brys en de kleine louis boone
en zijn vader de oude boone
met zonder grote moustache,
van het socialisme en van de
burgerij die 2 oorlogen op
haar kop kreeg en ineenstuikte,
van vateur met zijn goddeloze
uitvinding en van nonkel valeer-
traleer met zijn afgesneden
vinger en zijn monsterhoofd,
van schillies derenancourt
die directeur werd van de garenfabriek
filature, en daarna senator en
daarna misschien minister,
en van zijn broer norbert
die aan spoken geloofde en wijn-
marchand werd, van de dikke glemmassen
en zijn nar, van de schele malvine en
het spiritisme, en van al de rest die
nog veel meer omvat dan al wat hier
werd opgesomd maar dat de schrijver
toevallig niet te binnen schiet

+ daarbij de moderne herwerking van den-voe-reinaderde, gekap-
sijde erotische dromen, dagbladknipsels, foto's en tekeningen,
~~waaraan meewerken~~ *waaraan meewerken*
de schrijver zelf, boontje, monsieu colson van tminesterie,
joann jansseens de dichter en dagbladschrijver, de kantieke
schoolmeester en zijn rechte ~~rechter~~ *rechter*, ~~rechter~~ *rechter* en dr. mets
en pr. spothuyzen: *de heer met ook andere*.

De prelude met de oorspronkelijke titel (foto: AMVC, Antwerpen)

de kapellekensbaan

of de 1ste illegale roman

van Boontje

die de roman ~~in~~ ⁱⁿ ~~worden~~ ^{worden} ~~van~~ ^{van} ~~online~~ ^{online}
en van oscar, van seneerke
brys en de kleine louis boone
en zijn vader de oude boone
met zonder grote moustache,
van het socialisme en van de
burgerij die 2 oorlogen op
haar kop kreeg en ineenstuikte,
van vapore met zijn goddeloze
uitvinding en van nonkel valeer-
traleer met zijn afgesneden
vinger en zijn monsteroofd,
van achilles deremancourt
die directeur werd van de garenfabriek
filature, en daarna senator en
daarna misschien minister,
en van zijn broer norbert
die aan spoken geloofde en wijn-
marcand werd, van de dikke glumasson
en zijn nar, van de schele malvine en
het spiritisme, en van al de rest die
nog veel meer omvat dan al wat hier
werd ongesond maar dat de schrijver
toevallig niet te binnen schiet

+ daarbij de moderne bewerking van den-vos-reïnerde, gekab-
sijsde erotische dromen, dagbladknipsels, foto's en tekeningen,
~~waaraan meewerken~~ waaraan meewerken
de schrijver zelf, boontje, monsieur colson van tinnesterie,
jonan janssens de dichter en dagbladschrijver, de kantieke
schoolmeester en zijn schone vrouw lucille, tegesloten an dr. mouts
en pr. spothuyzen : de heer moutz ook meespielen.

De prelude. Over de oude titel is een strook met de nieuwe titel geplakt
(foto AMVC, Antwerpen)

9. SUMMARY IN ENGLISH

This thesis (*De Kapellekensbaan grows*) deals with the genesis of the diptych *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* by the Flemish author Louis Paul Boon. It is generally considered to be one of the most important innovations - if not *the* most important - of the novel in the postwar Dutch literature.

The introductory chapter of this study is about the importance of both books and subsequently it is an investigation of what is to be understood by the genetic history of a literary work and what aspects should be studied by the scholar who wants to describe the genetic history of a literary work.

In the first chapter the personal context in which Boon wrote both books about the *Kapellekensbaan* is described. Chapter 2, 3 and 4 are dedicated to elements which come under the so-called external genetic history: the genetic history based on the secondary documentary material (interviews, correspondence and so on), primary documentary material (prepublications, handwritten scriptpages) and Boon's poetical opinions. Chapter 2 shows how *De Kapellekensbaan* and *Zomer te Ter-Muren* have emerged from the first sketches of *Madame Odile*, probably a traditional novel Boon started writing in the autumn of 1943 and in which he wanted to draw a picture of the life in a medium-sized provincial town in the days around World War I. In all probability he completed the first part of *Madame Odile* in the autumn of 1946. It was never published though as it was refused by two publishing houses: Manteau in Brussels and Van Kampen in Amsterdam.

In the summer of 1947 it appears that Boon has rewritten this novel thoroughly. The story about Odile was cut into pieces and supplied with all sorts of notes and comments. The title was changed into the *1ste Illegale boek van Boontje*. In it he incorporates personal experiences, newspaper cuttings and all kinds of stories which had often been published earlier (among others a reinterpretation of the medieval beast epic *Van den Vos Reinaerde*).

From the very start he believes he doesn't stand a chance of finding a publisher for this daring, experimental book. He does publish parts of the script in the papers and magazines however. In the spring of 1949 it appears that Boon has rewritten the first section of the manuscript which he now calls *De Kapellekensbaan*. Some texts are added and with a view to a possible publication the book is made a bit more conventional: photographs, drawings and not-edited newspaper cuttings he had given plenty of space to in the *1ste Illegale boek van Boontje* are removed. It was of no avail for publisher Manteau refused to publish this manuscript as well. Eventually it falls into the hands of the Dutch publisher De Arbeiderspers which three years later, in March 1953 brings it on the market. Meanwhile Boon has written a sequel to *De Kapellekensbaan* which is titled *Zomer te Ter-Muren*. It was published

in April/May 1956 by the same publishing house.

In chapter 3 of this study the picture of the genesis is supplemented further on the basis of the primary documentary material. Here full attention is paid to the interrelationship of the two novels and the more than 500 journalistic publications of Boon's, which were published in the years 1945-1953 and which can be looked upon as prepublications. About 3/5 part of the paragraphs of *De Kapellekensbaan* and 4/5 part of the paragraphs of *Zomer te Ter-Muren* were prepublished wholly or partly. Judging from the dates of publication of these publications it appears that *De Kapellekensbaan* chiefly came into existence in the years 1947-1948 and *Zomer te Ter-Muren* chiefly in the years 1949-1951. The quality of the prepublications varies from publication to publication. At times they were included in the manuscript after having been published in magazines. Mostly, however, they are adaptations of texts which had been written as part of the diptych. As a result they can hardly be looked upon as phases in a genesis with a chronological order (from the very first beginning till the last version). At best we have an *unchanged* printed version of parts of the manuscript. This can't be ascertained though as we don't have complete manuscripts. Many texts were written with a double purpose: as part of the manuscript and at the same time to be published in the magazines.

In chapter 3 attention is also paid to about eighty handwritten pages and a partly typed prelude which were part of the manuscripts of *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* (the rest of those manuscripts have gone lost). Several of the pages seem to have been adapted to be published in a magazine whereas other pages have been written to be published in a magazine in the first place. After having been published they have been adapted to become part of the manuscript. Anyhow the handwritten pages didn't belong to the definitive manuscripts on which the later novels were based. I think they were part of the manuscript of the *1ste Illegale boek van Boontje* as far as they concern texts that are related to *De Kapellekensbaan*. The prelude belonged also to this manuscript.

Chapter 4 has totally been dedicated to Boon's poetical opinions. The decision to break the draft of the novel-in-progress *Madame Odile* can be carried followed back to an important change in his ideas with respect to literature, which began around 1945. *De Kapellekensbaan* and *Zomer te Ter-Muren* can be looked upon as the result, the end of a development in a modernistic direction. Not only is it demonstrable in Boon's externally formulated thoughts but also in the books which had been published before *De Kapellekensbaan* (a break with traditional literature is perceptible here in 1947 with the publication of *Mijn kleine oorlog*).

In chapter 5 the so-called internal genetic history is focussed attention on, the portrait the two books present of their own genesis. They deal with the writing of novels in general and their own genesis in particular. The

internal genetic history shows how both works were written from moment to moment - given a certain fixed (modernistic) draft. Here the starting point for the writing of the diptych is the conclusion that Western Civilization is doomed. In the novels about the Kapellekensbaan the narrator/writer Boontje and his friends/characters make several attempts to give form and content to this message or aspects of it. It is done in widely divergent and personal ways and results in a large number of innerstories. As a matter of fact the reader witnesses how these tales are added to the book. Historical events that took place at the time had a direct effect on the content of Boon's writing. While writing he closely followed political, cultural and literary matters and repeatedly responded to them in his work-in-progress.

Chapter 6 pays attention to the importance of the genetic history. It contains a short inventory of the different opinions with respect to this issue. Next the internal and external genetic history of the novels *De Kapellekensbaan* and *Zomer te Ter-Muren* are confronted. The internal genetic history appears to diverge in many respects from the external genetic history which has been described in the chapters 2, 3 and 4 and is based on the primary and secondary documentary material and the (external) poetical opinions. First and foremost the external genetic history draws a picture of the growth of a draft, from the first sketch (*Madame Odile*) to the completion of the diptych (with *Zomer te Ter-Muren*). As said before the internal genetic history mainly shows the growth of the diptych within a fixed draft. The external genetic history shows that the diptych about the Kapellekensbaan is the end of a development. The internal genetic history, however, shows that it is not a definitive end. Boon goes on to develop within certain limits. So the title of this thesis - *De Kapellekensbaan groeit* - has a double signification.

REGISTER

- ABC 46
 Abel Gholaerts 29-30, 42-43, 54, 58, 63,
 270-271, 281, 305, 315-317, 325, 327
 Abrams, M H 267-268
 Achterberg, Gerrit 14
 Acker, Hans van de 38
 Acker, Georges van 49
 Aelsterman, Pol 37
 Aken, Paul van 11
 Aken, Piet van 98, 182, 295-296, 299-301,
 318
 Akker, W J van den 15-16, 18-19, 50-52
 Album Richard Minne 60 212-213, 434
 Algemeen dagblad 9
 Algemeen handelsblad 58
 Alleen de doden ontkomen 182
 Almanak van Uilenspiegel 38, 40, 45
 Als een onweder bij zomerdag 27
 Amber 149
 Anderson, Marian 258, 346
 Auden, W H 50
 Austin, L J 413
 De avonden 293
- Baers, Joris 42
 Bakker, Bert 46, 93-94
 Bal, Mieke 21,23
 Balzac, H de 121, 295, 300
 Beckett, Samuel 37, 276, 297, 300, 416
 Beeckman, Frans 48, 103
 Het been 282
 Behrman, S J 301
 Belcampo 299
 Belgica 114
 De bende van Jan de Lichte 9, 35, 38-39,
 41, 44-45, 82, 93-94, 105-106, 110, 146,
 151-153, 163-165, 179-181, 186, 189,
 193, 195, 208, 211-213, 216-217, 225,
 239, 266, 377, 379-381, 405, 417,
 474
 Bergh, Marcel van den 103-104
 Bernadotte, F 149, 228
 Bezette stad 306
 Bibeb 77-78
 Bij mijn moeder op Sicilie 148
 Bijeen het vroeger en het later 14, 414
 Bijl, Jan 102
 Billen, André 155
 Bittremieux, C 363
 Blaman, Anna 106
- Block, August de 92
 Bloem, J C 14, 272
 Bloemen van het kwade 298
 Blok, W 17, 100
 Bock, Eug de 70
 Het boek van Mandineke 106-107
 Boekengids 8, 42
 De boekenmolen 39-40, 43, 207-209, 434,
 473
 Boel, Adolf 103-104
 Bontridder, Albert 299
 Boon, Jeanneke (vrouw) 27-28, 34, 47,
 68, 82, 102
 Boon, Jeanneke (zus) 149, 153, 178, 181,
 247, 255, 360-362
 Boon, Jo 368
 Boonboek 27
 Bomhoff, J G 9
 Boontje's reservaat 94, 98, 119, 434
 Boontje's twee spoken 43-44, 82, 90, 271,
 305, 321
 Boontje's uitleen-bibliotheek 34, 43-44,
 59, 305, 320-322, 327-329
 Booven, Henri van 167
 Bordewijk, F 301
 Borgers, Gerrit 35, 39, 45-46, 94
 Bork, Gerrit-Jan van 9, 12, 67, 77, 86, 88,
 97-99, 102, 368, 404
 Bory, J L 300
 Brandon, Lew 37
 Brandts, Lea 37
 Brieven aan literaire vrienden 27
 Brieven aan Morris 27, 305
 Het brood onzer tranen 305, 309, 313,
 326-327
 Brouwers, Jeroen 79, 81
 Brulez, Raymond 49, 98, 277
 Brunclair, V J 300
 Burger Tom Paine 296
 Burssens, Gaston 35, 38 42, 44, 46-48,
 61-62, 68-76, 81, 83, 93, 97, 109, 151,
 192, 261, 299
 Buul, Tine van 12, 79
- Cabout, C 96
 Caldwell, Erskine 65, 106
 Calis, Piet 11
 Cami, Ben 31, 35, 48, 66, 103-104, 299
 El camino de la capillita 11
 Carmiggelt, Simon 86

Carrel, A 300
 Céline, Louis Ferdinand 106
 Cézanne, P 276
Chapel road 11
 Chaplin, C 107
 Charles, J B 72
Christian Wahnschaffe 106
 Christie, Agatha 295
 Chvek, Wladimir 255
 Claes, Ernest 282
 Claus, Hugo 39, 44, 76, 80, 299-301
 Closset, Angèle 55
 zie ook Manteau, Angèle
 Closset, François 65, 76
 Colson, Karel 104, 273, 279-282, 303-304,
 307, 310
 Conscience, Hendrik 28
 Coppens, Hilda 74
 zie ook Ide, Hilda

 Daele, Rik van 100, 105
 Daisne, Johan 106, 295-296
 Damhouder, J de 106
Debat 39 40, 161-162, 261, 434, 462
 Decorte 180, 237-238
 Decorte, Luc 54, 61, 63-64, 80, 83, 85,
 102, 104
 Defoe, Daniel 37, 276, 300
 Delvaux, P 154, 231
 Demany, F 70
 Demedts, Andre 76
Deventer dagblad 9
 D'haen, Theo 11-12, 416-417
 Dharck, J 37
 Diderot, Denis 106
De discipel van Jezus 296
 Donkersloot, N A 414
 Dorleijn, G 15-16, 19-21, 50-51, 411-412
 Dos Passos, John 65, 106, 108, 284, 300,
 318
 Dostojewski, F M 295-296, 300, 306
Droga z Kapliczka 11
De duivel vaart in ons 321
 Duveen, Joseph 301

Eenzaam avontuur 106
 Ehrenburg, I 300
 Eisenstein, S 107
 Elsschot, Willem 28-29, 32, 46-48, 58, 61,
 64-65, 68, 76, 273, 279-284, 300-301,
 308, 315
 zie ook Ridder, Alfons de
 Engels, F 274, 284, 290

Erasmus, D 169
 Erwt, Lodewijk 37
 Exterghem, Jef van 32

 Fast, Howard 294
 Faulkner, William 65, 106, 276, 297-298
Les faux-monnayeurs 106
Feestelyk herdenken 147
 Fens, Kees 11, 114
 Flaxman, Seymour L 12
 Florquin, Joos 63, 66, 80
 Fokkema, D 271
 Fokkema, R L K 14, 413-414
't Fonteintje 49
 Fontijn, J H A 271
 Frank, Leonhard 296
 Frerichs, Lieneke 15-16, 53, 114-115
 Fréville, Jean 284-285
Front 30, 34-35, 40, 43, 48, 64, 66, 68-69,
 76, 78-79, 99-100, 102, 112 113, 115-116,
 123-155, 159, 164-165, 172, 174, 182,
 191-196, 198, 206, 211, 216-219, 226,
 229-230, 234-235, 238-240, 249, 251,
 255 257, 259, 261-265, 273-275, 277,
 279, 285, 287-290, 294, 296, 298, 300-
 301, 329, 348, 368, 433, 451-460

 Gandhi, M 149
 Gargantua 106
 Geeroms, J 102
 Geest, Dirk de 59
*Gelyk een kuip mortel die van een stelling
 valt* 12
 Genet, J. 276, 291, 297-300
Gentse studenten Almanak 39-40
 Gholaerts 29, 54-55
 Gide, André 36, 44, 106, 279
De gids 88
 Gils, Jack van 77
 Giono, Jean 106
 Girandoux, Jean 102
 Glaudemans, Willem 267-269
 Gogh, Vincent van 78, 117, 276, 305, 316
 Goldmann, Lucien 274, 284
Golfslag 278
 Goya, F de 154
 's-Gravesande, G H 99
 Greshoff, Jan 60-61, 79, 108
De groote bende van Jan de Lichte 106
 Grossmann, G 300
Der grune Heinrich 106

 Haen, Christine d' 299

Haese, Maurice d' 48, 103-104, 299-301
 Halsema, J D F van 14, 18, 414-415
Hamlet 106, 167-168, 171, 349-350
 Hardy, Paul 7-8
 Hecke, Paul-Gustave van 29, 31-32, 65
Helène Defraye 294
 Hermans, W F 301
 Herreman, Raymond 28-30, 46, 48-49, 55,
 58, 72, 76, 93, 180, 273, 282-283

Heyse, Herman 100, 105
 Hitler, A 237
 Hoogenbemt, Albert van 169, 295, 301
 Hoorick, Bert van 31-32, 235, 282-283
 Horenbeek, H van 106
 Hoste, Julius 35, 37-38, 45-46
 Humbeek, Kris 31, 67, 90, 303
 Huxley, Aldoux 293
 Huygens, F P 11
 Huysmans, Kamiel 46

Ibanez, Blasco 148
 Ibsch, E 271
 Ide, Hilda 73-74
 zie ook Coppens, Hilda
 Ide, René 46, 48, 72, 76, 97
(1ste) Illegale boek van Boontje 53, 62,
 68-76, 92, 108-109, 133-135, 151-152,
 156, 160, 171-172, 183-184, 192, 215,
 243, 246, 254, 258, 260-263, 266
1ste illegale roman van Boontje 73, 172,
 243, 245, 258, 261-263, 265, 266, 267,
 305, 330, 417
Inleiding in de literatuurwetenschap 21
Inter nos 73-75

Jacques le Fataliste 106
*Jan Bijl of de geboorte van het socialisme
 in Aalst* 102
Jan de Lichte en zijn bende 106
Jan de Lichte en zijn zwarte rooversbende
 106
 J D 78
 Jessurun d'Oliveira, H U 102, 105, 108
Johan Doxa 36
 Jokustra, Peter 11
 Jonckheere, Karel 46
 Joyce, James 37, 65, 82, 106, 276, 297,
 300, 416

Kafka, F 276, 293, 300
 Kampen, Bob van 60-61, 63, 81-82
De kantieke schoolmeester 12-13

Kapellveien 11-12
Kaputt 149, 182
 Keller, Gottfried 106
 Kerckhove, Remy C van de 39, 299
 Kerckhoven, P F van 300
 Kestelein, Jan 103-104
 Kets-Vree, Annemarie 14-16, 20, 24-25,
 53, 113, 412-413
 King Vidor 107

A Kiskapolna utca 11
Klein beginnen 86
 Knack 10
 Kock, Marc de 103
 Koeck, Paul 63
 Koelwijn, Jannetje 67-68
 Koestler, A 293
 Kooijman, J 87-90, 92, 96-97
 Korun, Walter 46
 Kossmann, Alfred 86-87
 Kraus, K 276, 300
 Kruyskamp, C 14
 Kuilenburg, Herman van 86
 Kuipers, Remold 12, 43, 46, 79, 82, 84-
 96, 109, 146, 212
 Kuitenbrouwer, Henk 8
 Kuypers, Julien 46

Het laatste nieuws 35, 37-38, 40, 41, 45-
 46, 98, 211, 434, 474
 Lacretelle, Jacques de 106
Het land 316
 Lange, de 180, 237-238
 Langen, Ferdinand 86
 Lampo, Hubert 35, 41, 46, 48, 59-61, 69,
 98, 160, 215, 294
 Lao-tse 307
 Last, J 301
 Lawrence, D H 36, 44, 279, 300
Lectuur repertorium 42
 Leopold III 123-124, 395, 404
 Leopold, J H 14, 19, 21, 50, 411, 414-415
 Leus, Herwig 31, 38, 43, 62, 66, 72, 76,
 78, 98-99, 103-107, 246, 279-281, 305,
 310
Libertinage 88
De lichtekooi 148
Light in August 106
Lymen 282
Lilla kapelletts vag 11
De literaire top 100 'allertyden' 13
Lof der zotheid 169
 Lukács, Georg 274, 284
 Luxemburg, Jan van 21, 23

Luyckx, Hector 102

Luyckx, Jan 102

Maagpijn 30, 34, 43, 57, 282, 320-322, 327-329

Maatstaf 86, 93, 434

Machiels, Ivo 107

Madame Odile 13, 29, 53-63, 65-67, 72-73, 75-76, 78, 85-86, 92, 101, 105, 108, 120-122, 127-128, 132-133, 160, 162, 174, 195, 203-207, 244, 261, 263, 265, 267, 283, 305, 329-330, 416-418

Ein Madchen aus Ter-Muren 11

Maeght, Johan de 106-107

Maele, Romain John van de 37, 98-99

Maillol, A 155

Malaparte, Curzio 149, 182, 293

Een man zonder carrière 27

Manteau, Angele 28-31, 42-44, 52, 55, 60-61, 63, 65, 76-83, 108-109, 207, 255, 277

zie ook Closset, Angèle

Marvaux, Pierre de 106

Marx, K 121, 274, 284, 290

Masereel, Frans 306

Mata Hari 191, 195

Maurer, K 414

Max Havelaar 16, 106, 280

McFadden, Cyra 12

Me(e)nen, Marc 37

Memoires 27, 47

Memoires van Boontje 27

Mens, Jan 295

3 Mensen tussen muren 271, 304, 310-313, 327

Menuet 42, 318, 321

Methorst, Henn 82-84

De metsiers 76

Meyer, Reinder P 11

Michaut, Rosa 33

Michelangelo 117

Mijn kleine oorlog 32, 42-43, 49, 57, 59, 61, 65, 67, 72, 79-80, 253, 270-271, 277, 301, 303, 309-310, 321-325, 328-329, 416

Miller, Henri 37, 75, 82, 106, 150, 276, 291, 293, 297-298, 300, 416

Minne, Georges 101

Minne, Richard 36, 43, 46-49, 52, 72, 82, 178, 212-213, 228, 279, 301

Moeraskoorts 148

Mol, Jozef de 105-106

Mol, Wim 90

De moniteur 64

Motte Foqué, Frederic de la 102

Moyson, Eniel 102

Mukařovský, Jan 414

Mulish, H 301

Multatuli 106, 280, 300

Muyres, Jos 27, 34, 37-39, 41, 46, 48-49, 58, 74, 79-81, 83, 86, 89-91, 122, 155, 160, 243, 279

Les mystères du peuple 106

The nation 12

Nacht op de middag 156

Nacht-trein 303-304, 307-308, 316

Nagel, Ernst J 83

Neerlandica Americana 12

Nescio 301

Niets dan wat oorlog 45, 47

Niets gaat ten onder 42, 44, 93-94

Nieuw Vlaams tijdschrift 34-35, 40, 44, 59-61, 69, 99, 126, 149, 175-181, 193, 212, 216, 218, 229, 237, 277, 434, 465-466

De nieuwe gids 151

De nieuwe stem 88

Nijhoff, M 16, 277, 411

Nin, Anais 37, 297, 300

Het notaboek van Boontje 74-75

Odile 101

Oever, Annie van de 12, 362

Onbekende stad 303, 305 307, 309, 326

Oosterwijk, Herman 97

zie ook Roeland Vermeer, J

Op het voetspoor van de dichter 412

Ostajen, Paul van 39, 277, 282, 301, 306-308, 327

Oversteegen, J 268-269

't Pallieterke 155-156

Pantagruel 106

Parool 34-35, 40, 44, 59, 79, 98, 114-115, 149, 155-161, 214, 224, 240, 243, 255-257, 261, 265, 434, 461-462

Het parool 97

Pelckmans, Albert 81

Pelemans, Willem 76

Petit, Claude le 276

Pharmason 106

Picasso, P 151

Plas, Michel van der 64, 88, 90, 93, 245, 365

Podium 35-36, 39, 45-46, 88, 113, 129, 170-174, 198, 203, 214, 277, 434, 464

Podovkin

Poespas 86
Polak, I 271
Poorter, Wim de 9
Le pour et le contre 106

Queneau, Raymond 101

Raat, Gerard 312, 313-315
Rabelais, François 106
Reijt, Vic van de 48, 58
Reve, Simon van het 293, 301
Rheinische Post 11
Richard Minne zestig 46
Ridder, Alfons de 29, 58, 61, 65, 279-284, 315
zie ook Elsschot, Willem
Ridder, André de 36
Rilke, R M 119
Roeland Vermeer, J 97
zie ook Oosterwijk, Herman
Roelandt, L 102
Roelants, Maurice 28-29, 48-49, 273, 282, 314
Roggeman, Maurice 28-30, 32-33, 52, 54-59, 63, 65-66, 68-69, 101-108, 120, 133, 155, 160, 273, 279-284, 302-307
Roggeman, Willem M 12
Rolland, Romain 122, 231
Le roman Renart 105
Roode aarde 31, 273, 283
De roode vaan 32-34, 40, 44-45, 48, 62-64, 66-68, 71, 99, 112-113, 116, 119-122, 124, 226, 228, 231, 242, 252, 261-262, 264-265, 270, 273-275, 277, 284-285, 288-289, 300-301, 368, 434, 450
Rost, Nico 253, 263
Rotterdamsch nieuwsblad 90

Salden, Helmut 89-91
Sanctuary 65, 106
Santen, P J van 90, 95-97
Sartre, Jean Paul 148, 293
Schepens, Jan 34-36, 40-41, 46, 48, 59-62, 66, 68-69, 97, 279
Schmid, H 414
Schmid, W 414
Schmitz, Marie 148
Schmook, Ger 46, 73, 111
Schütte, Wolfram 11
Seghers, Greta 76-78, 80, 83
Shakespeare, W 106, 167, 171
Sinclair, Upton 295
Smith, Bessie 346

Snick, Herman van 295
Somers, Marc 243
Somers, Steven 67
Sommer in Ter-Muren 12
Sontrop, Theo 12
Sotemann, A L 14, 18-19, 411-412
De spectator 363
Het spel en de knukkers 11
Spruyt, G P 89-91, 95, 97
Sterne, Laurence 106
Eine Strasse in Ter-Muren 11
Streuveld, S 278
Sue, Eugène 106
Sullivan 231
Sur la littérature et l'art 284

De tafelronde 39, 277
Taptoe 45
Teirlinck, Herman 36, 46, 60, 228, 235
Ternest, E 106
Terug naar de auteur 19
Text to reader 12
Thijs, Maarten 238, 278
Thomson's post 39, 213-214, 228, 434, 474
Tijd en mens 36, 38-39, 46, 98, 172-174, 203-207, 221, 229, 244, 249, 277, 299, 434, 471-472
De tijd loopt zelf ten einde 293
The times literary supplement 11
Timmermans, Felix 282
Togliatti, P 228
Toller, E 300
Toonder, Marten 106
Toussaint van Boelaere, F V 46, 154
De trap van steen en wolven 106
Tristan Shandy 106
Tropenwee 167
Tropique du Capricorne 156-157
Twee vrienden 295
Tytgat, Edgar 255

Uit het duister der grootstad 306
Uitleen-bibliotheek
zie *Boontje's uitleen-bibliotheek*
De uitvreter 114
Undine 102
The unvanquished 106
U S A 318
Uyttersprot, Herman 103-104

Het vaderland 61
Valéry, Paul 19, 50, 412
Van den Vos Reinaerde 34, 44, 64, 75,

105, 109, 112, 119-120, 123-124, 146,
151, 153, 163, 170, 172, 174, 183, 189,
192-193, 196, 200, 203, 206-207, 210,
221, 252, 257, 259-261, 338, 345-346,
364, 368, 451, 485
Vandaag 434
Vandeloo, Jos 80-81
Vanegeren, Bart 90, 304
Vanheste, Bert 27, 31-32, 65-67, 258, 303-
304, 306, 309-310, 322, 324-325
Varianten bij Achterberg 14, 413
Veeninga, Joop 85-86
Veenstra, J H W 97
Veertien anoniem 46
Verdoodt, Jos 46
Vergeten straat 29, 42-43, 54-55, 57 58,
63, 230, 271, 283, 304-305, 318-319,
325, 327-328
Vermeylen, A 122, 294, 296
Versou, Jozef 49
Vertrouwen in Ree 169
Verzen 303-304, 307-308, 327
Vet, Anton van der 8-9
Veurman, B W E 11
De vijf horizons 107
Vincx, F 106
Vittorini, Elio 148
De Vlaamse gids 34, 36, 40-41, 44-45, 48,
59-60, 68, 76, 99-100, 116, 130, 162-170,
211, 224-225, 261, 266, 270, 273, 275,
277-279, 285-287, 290, 292-293, 434, 463
De vlam 39-40, 200, 208-209, 220, 434,
473
Vliet, H T M van 269, 272-273
Vodička, Felix 20-25, 27, 100, 415
Volksgazet 35-36, 40, 46, 78, 98, 226
Vonnissen, verleent binnen de stad Aelst 106
Voorde, Urbain van de 36, 39, 277
Voorpost 39-40, 202, 210, 221, 434, 471
De voorstad groeit 28-31, 42, 47, 55, 59,
63, 78, 104, 271, 280, 304-307, 309-310,
312-318, 327
Vooruit 37, 39 40, 45, 61, 66, 74, 76, 78,
92, 99, 112-113, 115-116, 151, 164-165,
181-201, 211-213, 226-229, 233, 238,
251, 258, 263-266, 273, 277-279, 285,
288, 291-292, 296, 298-299, 301, 398,
417, 434, 466-470
De vos Reinaerde en de wolf Isengrimus 44
Voyage au bout de la nuit 106
Vnes, R de 102
Vrij Nederland 10, 39, 86, 130, 174-175,
434

Het vrije volk 46, 86
Vuylsteke, Julius 102

Walravens, Jan 36-38, 44, 46-48, 58, 80,
98, 114, 180, 228, 299, 301
Walschap, Gerard 40, 46, 117, 227, 278
Wapenbroeders 172
Warren, A 413
Wassermann, Jakob 106, 300
Wauters, Marcel 35, 47-48, 66, 81, 102-
107, 159, 277, 300
W E 8
Weisgerber, Jean 11, 324
Weiskopf, F C 300
Wellek, R 413
Wellekens, A 155
Wenen, Marc 37
Weststeijn, Willem G 21, 23
Weverbergh, Julien 31, 38, 43, 62, 66, 72,
76, 78-79, 98-99, 103-105, 246, 279-281,
305, 310
Wilder, Thornton 65, 106
Wimmer, Paul 11
Winsor, Kathleen 149
Wispelaere, Paul de 12, 318-319, 333,
360, 387
Wit, Joost de 12
Woestijne, Karel van de 279, 307, 326,
390
Wolfe, Thomas 297-300
Wolffijzers en schietgeweren 49
Woord voor woord 14
Woutertje Pieterse 106

Zdjanow, Andrej 288
Zetternam, Eugene 102, 300
Zielens, Lode 47, 122
Zilverenboek van de Wereldbibliotheek-
vereniging 46, 210, 434
Zola, Emile 121, 231, 296, 300, 316, 319
Zondagspost 31-32, 40, 44, 65, 112, 118-
119, 434
Zoo kind, zoo man' 106
De zweep 37-38, 40-41, 45-46, 271

INHOUD

Woord vooraf	5
0. Inleiding	7
0.1. Een literaire taxatie	7
0.2. Op zoek naar een methode	13
0.2.1. De ontstaansgeschiedenis van een literair werk	13
0.2.2. Een model voor het schetsen van de ontstaans- geschiedenis	23
0.2.3. Een ontstaansgeschiedenis met gebreken	25
1. De persoonlijke context: Louis Paul Boon in de jaren 1942-1953	27
1.0. Inleiding	27
1.1. De doorbraak	28
1.2. Een eerste tegenvaller	30
1.3. Leven van de pen	31
1.4. Tijdschriftmedewerker tegen wil en dank	40
1.5. Een gevaarlijke communist	42
1.6. Een wankele financiële basis	45
1.7. Een eigen gereide collega	48
2. De ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i> op basis van de secundaire documenten	50
2.0. Inleiding	50
2.1. <i>Madame Odile</i> : een tijdsbeeld met beperkingen	53
2.2. Heel Vlaanderen uitgezonderd Angèle Manteau en Jan Greshoff	60
2.3. Het <i>Illegale boek van Boontje</i> : een boek met hart en kloten	62
2.4. Boon duikt onder	68
2.5. <i>De Kapellekensbaan</i> : Manteau wikt maar katholiek Vlaanderen beschikt	76
2.6. Leuren met een onverkoopbaar manuscript: 'Gij zult dit toch niet uitgeven'	81
2.7. Een uitgever voor <i>De Kapellekensbaan</i> ; 400 gulden voor Boon	84
2.8. Het lange wachten	87
2.9. Een vervolg	92
2.10. De kip of het ei?	97
2.11. De bronnen van <i>De Kapellekensbaan</i> en <i>Zomer te Ter-Muren</i>	100
2.12. Enkele voorzichtige conclusies	107

3. De ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i> en de primaire documenten	111
3.0. Inleiding	111
3.1. Enkele kwantitatieve gegevens	115
3.2. Het primaire materiaal	117
3.2.1. <i>Zondagspost</i>	117
3.2.2. <i>De roode vaan</i>	119
3.2.3. <i>Front</i>	123
3.2.3.1. Van den Vos Reinaerde	123
3.2.3.2. Uit het notaboek van Boontje	124
3.2.3.3. Afzonderlijke verhalen	125
3.2.3.3.1. Verhalen versus boek	128
3.2.3.4. Wereld van vandaag	133
3.2.3.4.1. Het eerste boek over de Kapellekensbaan	134
3.2.3.4.2. Het tweede boek over de Kapellekensbaan	136
3.2.3.4.3. De 'Wereld van vandaag' een boek?	140
3.2.3.4.4. De relatie van 'Wereld van vandaag' met de diptiek	141
3.2.3.4.5. Geschrapte afleveringen	150
3.2.3.4.6. 'Wereld van vandaag' en de ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i>	151
3.2.3.5. Kluwen van Ariadne	153
3.2.4. <i>Parool</i>	155
3.2.4.1. Rubriek versus tweeluik	157
3.2.4.2. 'Ook de afbreker bouwt op' en de ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i>	160
3.2.5. <i>Debat</i>	161
3.2.6. <i>De Vlaamse gids</i>	162
3.2.6.1. De verhalen	162
3.2.6.2. Geniaal... maar met te korte beentjes	166
3.2.7. <i>Podium</i>	170
3.2.8. <i>Vrij Nederland</i>	174
3.2.9. <i>Nieuw Vlaams tijdschrift</i>	175
3.2.9.1. De verhalen in het <i>Nieuw Vlaams tijdschrift</i> en het tweeluik over de Kapellekensbaan	178
3.2.9.2. De publikaties in het <i>Nieuw Vlaams tijdschrift</i> en de ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i>	181
3.2.10. <i>Vooruit</i>	181
3.2.10.1. Boontje's bittere bedenkingen	181
3.2.10.1.1. De illegale boeken van Boontje	183

3.2.10.1.2. Relatie rubriek - boeken over de Kapellekens- baan	188
3.2.10.1.3. Geschrapte afleveringen	194
3.2.10.1.4. De rubriek 'Boontje's bittere bedenkingen' en de ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekens- baan/Zomer te Ter-Muren</i>	195
3.2.10.2. De verhalen in <i>Vooruit</i>	196
3.2.11. <i>Voorpost</i>	201
3.2.12. <i>Tijd en mens</i>	203
3.2.13. <i>De vlam</i>	208
3.2.14. <i>De boekenmolen</i>	209
3.2.15. <i>Zilverenboek van de Wereldbibliotheekvereniging</i>	210
3.2.16. <i>Het laatste nieuws</i>	211
3.2.17. <i>Album Richard Minne Zestig</i>	212
3.2.18. <i>Thomsen's post</i>	213
3.3. De verschillen tussen de voorpublicaties en <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i>	214
3.3.1. Verschillen in verband met de context van publicatie	215
3.3.2. Verschillen qua spelling	221
3.3.3. Verschillen in taalgebruik	222
3.3.4. Verschillen wat betreft situering in de ruimte	224
3.3.5. Verschillen wat betreft situering in de tijd	225
3.3.6. Naamsveranderingen	225
3.3.7. Aanpassingen in verband met veranderde historische omstandigheden	229
3.3.8. Specifieker en algemener	231
3.3.9. Veranderingen van de visie op het bestaan	232
3.3.10. Veranderingen in houding ten aanzien van personen en instellingen	233
3.3.11. Inkortingen	236
3.3.12. Uitweidingen	239
3.3.13. De verschillen en de ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i>	241
3.4. Restanten van een manuscript	242
3.4.1. Het materiaal	243
3.4.2. Een eerste vergelijking	246
3.4.3. Verschillen	250
3.4.4. De verschillen gedetailleerder bekeken	252
3.4.5. Een poging tot datering	255
3.4.6. De prelude	257
3.4.7. Het AMVC-manuscript en de ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i>	259

3.5. Conclusies met betrekking tot het ontstaan van de boeken <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i>	260
4. De Poetiale opvattingen van Louis Paul Boon	267
4.0. Inleiding	267
4.1. Boons externe poetiale opvattingen	272
4.1.0. Inleiding	272
4.1.1. Schrijven als individuele expressie	279
4.1.2. Schrijven met een maatschappelijk doel	284
4.1.2.1. Eisen aan schrijver en literair werk	284
4.1.2.2. Boons poetiale opvattingen ten aanzien van de naoorlogse literaire praktijk	291
4.1.2.3. Vernieuwing van inhoud én vorm	296
4.1.2.4. Een illustratieve verschuiving in Boons voorkeuren	300
4.1.2.5. In het kort	302
4.2. De literaire praktijk van Louis Paul Boon	303
4.2.1. Een overzicht	303
4.2.2. Boons eerste geschriften: laveren tussen traditie en voorzichtige vernieuwingen	305
4.2.3. Boons vroege werk: van voorzichtige vernieuwingen naar een breuk	312
4.2.4. Een schrijverschap in ontwikkeling, de grote lijnen	326
4.3. Boons poetiale opvattingen en de ontstaansgeschiede- nis van <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i>	329
5. De interne ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekensbaan/ Zomer te Ter-Muren</i>	331
5.0. Inleiding	331
5.1. Interne ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekensbaan</i>	332
5.1.1. Een boek met maatschappelijke betekenis	332
5.1.2. Een moedige onderneming	335
5.1.3. Nog meer pogingen	338
5.1.4. Boontje: schrijver van het boek over de Kapellekens- baan	340
5.1.5. In de werkkamer van de schrijver	342
5.1.6. Met raad en daad	345
5.1.7. Averechtse verkenningen bij de vleet	349
5.1.8. Een roman tegen de goesting?	352
5.1.9. Een ontluisterende ontdekking	355
5.1.10. De maskers van Boontje	358
5.1.11. Een boek over het schrijven, een boek over Boontje	362

5.1.12. <i>De Kapellekensbaan</i> : het wanneer	367
5.2. Interne ontstaansgeschiedenis van <i>Zomer te Ter-Muren</i>	368
5.2.1. Het tweede boek over de Kapellekensbaan	368
5.2.2. Een moment van bezinning	369
5.2.3. Helden tegen de goesting?	371
5.2.4. De strijd hervat	373
5.2.5. Van hetzelfde laken een pak	375
5.2.6. Een nieuwe vorm?	377
5.2.7. Een gezamenlijk project	378
5.2.8. Verwickelingen	381
5.2.9. De grenzen van het boek overschreden	385
5.2.10. De gebreken van het boek-in-wording	388
5.2.11. Een boek met vergissingen?	394
5.2.12. Boontje en zijn helden	395
5.2.13. Nieuwe en toch oude helden	397
5.2.14. Marionetten?	399
5.2.15. Een roman in hoekjes	400
5.2.16. Een uitgever	402
5.2.17. Nog één keer: de compositie van het tweeluik	402
5.2.18. <i>Zomer te Ter-Muren</i> : het wanneer	404
5.3. De interne ontstaansgeschiedenis van <i>De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren</i>	405
6. Slotoverwegingen: het belang van een ontstaansgeschiedenis	411
7. Bibliografie	419
8. Bijlagen	434
9. Summary in English	482
Register	485
Inhoud	491
Curriculum vitae	496

CURRICULUM VITAE

Jos Muyres werd geboren op 8 februari 1957 te Heerlen. In 1976 behaalde hij daar het Atheneum B-diploma aan het St.-Bernardinuscollege. Van 1976 tot 1982 studeerde hij Nederlandse taal- en letterkunde aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen. Sinds januari 1984 is hij werkzaam bij het WNO te Nijmegen en als dusdanig gedetacheerd bij de Vakgroep Nederlands van de genoemde universiteit, aanvankelijk als wetenschappelijk assistent, later als wetenschappelijk medewerker.

1. In historisch-kritische edities worden begrippen als 'genese', 'ontstaans-geschiedenis' en 'tekstgeschiedenis' onvoldoende van elkaar onderscheiden (dit proefschrift).
2. Een onderzoeker die zich bezighoudt met de ontstaansgeschiedenis van een literair werk heeft *altijd* gebrek aan materiaal.
3. Het door Boon eind 1946/begin 1947 genomen besluit te stoppen met de in tal van opzichten conventionele roman *Madame Odile* en een roman te schrijven conform de latere *De Kapellekensbaan* (toen nog de *1ste Illegale roman van Boontje*) is het resultaat van een verandering in zijn poetische denken, die zich in de jaren 1943-1945 heeft voltrokken onder invloed van buitenlandse romanciers, marxistische literatuuropvattingen en historische gebeurtenissen (dit proefschrift).
4. De titel de *1ste Illegale roman van Boontje* is terug te voeren op het onconventionele karakter van deze roman-in-wording én op Boons overtuiging dat geen enkele uitgever bereid zou zijn een boek met een dergelijke gedurfde opzet uit te geven (dit proefschrift).
5. Het gebruik van de naam Boontje heeft in de allereerste plaats een poetische functie (dit proefschrift).
6. De in manuscriptvorm bewaard gebleven prelude 'de kapellekensbaan of de 1ste illegale roman van Boontje' is tussen eind 1947 en de zomer van 1948 geschreven als inleiding bij de *1ste Illegale roman van Boontje* (dit proefschrift).
7. De eerder door Boon in het weekblad *Front* gepubliceerde bewerking van het middeleeuwse dierenepos *Van den Vos Reinaerde* is vóór de zomer van 1948 in het manuscript van de *1ste Illegale roman van Boontje* verwerkt (dit proefschrift).
8. Het in *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* toegepaste procédé van een schrijver-verteller die in discussie treedt met zijn (fictieve) personages heeft Boon al in 1945-1946 in zijn rubriek op de voorpagina van *De roode vaan* toegepast (dit proefschrift).

9. Aanvankelijk heeft Boon met *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* een uitgebreidere en veel gedurfdere opzet voor ogen gestaan dan hij uiteindelijk met de in 1953 en 1956 verschenen boeken heeft gerealiseerd. *De 1ste Illegale roman van Boontje* bevatte immers ook foto's, tekeningen en niet bewerkte kranteknipsels (dit proefschrift).
10. De tot het zogenaamde AMVC-manuscript behorende handschriften hebben geen deel uitgemaakt van de definitieve manuscripten van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* (op basis waarvan beide boeken zijn gedrukt). Het gaat om eerdere versies óf bewerkingen voor publikatie in kranten en tijdschriften (dit proefschrift).
11. Het tweeluik *De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren* bestaat uit een kadervertelling met vele binnenvertellingen, waarvan die over Ondine en Oscarke de omvangrijkste is. De door de schrijver Boontje vertelde geschiedenis over Ondine is dus niet de centrale handeling (dit proefschrift).
12. Voor het wetenschappelijk personeel aan universitaire instellingen dienen nachtdiensten te worden ingesteld. Op deze wijze kan het nijpende tekort aan werkruimte, waarmee deze instellingen te kampen hebben, worden opgelost.
13. Wetenschappelijk personeel aan de Letterenfaculteit in Nijmegen dient er buiten de vakanties geen privé-leven op na te houden. Alleen dan kan tegemoet worden gekomen aan het door de voorzitter van deze faculteit geuite verlangen, dat dit personeel overdag onderwijs geeft en 's avonds onderzoek verricht. De weekenden kunnen in dat geval worden gebruikt om recent verschenen vakpublicaties en romans te lezen.
14. Promoties aan de Letterenfaculteit dienen maatschappelijk meer gewaardeerd te worden.

Het tweeluik *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* van Louis Paul Boon wordt algemeen erkend als een van de belangrijkste vernieuwingen van de naoorlogse roman. *De Kapellekensbaan groeit*, het proefschrift van Boon-specialist Jos Muyres, is een intrigerend onderzoek naar de complexe ontstaansgeschiedenis van Boons magnum opus. Stap voor stap wordt het ontstaan van het tweeluik gevolgd: van de eerste schetsen voor een nog traditionele roman (*Madame Odile*) via het gedurfde *1ste illegale boek van Boontje* tot aan de uiteindelijk gepubliceerde boeken. Muyres gaat daarbij uitgebreid in op Boons pogingen een uitgever te vinden. Hij nuanceert de geruchtmakende weigering van *De Kapellekensbaan* door Boons uitgeefster Angèle Manteau én beschrijft de moeizaam tot stand gekomen uitgave door De Arbeiderspers.

Aandacht krijgen ook de persoonlijke omstandigheden waarin Boon het tweeluik over *De Kapellekensbaan* heeft geschreven én zijn literaire ontwikkeling, die van cruciaal belang zijn geweest voor de uiteindelijke vorm van beide boeken.

Voor het eerst wordt uitvoerig ingegaan op de relatie van *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* met de ruim 80 bewaard gebleven manuscriptbladzijden en met de meer dan 500 door Boon in de periode 1945-1953 in allerlei kranten en tijdschriften gepubliceerde artikelen die als voorpublicaties zijn te beschouwen.

In *De Kapellekensbaan groeit* laat Muyres tenslotte zien welk beeld *De Kapellekensbaan* en *Zomer te Ter-Muren* van hun eigen ontstaan geven. Dit beeld completeert de nieuwe kijk die hij geeft op de totstandkoming van deze hoogtepunten uit de Nederlandstalige literatuur.